

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**MODERNLEŞME SÜRECİNDE EVLİLİĞİN KUŞAKLARARASI
DÖNÜŞÜMÜ: İZMİR ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Elif BAŞ

Sosyoloji Anabilim Dalı

İZMİR

2019

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**MODERNLEŞME SÜRECİNDE EVLİLİĞİN KUŞAKLARARASI
DÖNÜŞÜMÜ: İZMİR ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Elif BAŞ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Pelin ÖNDER EROL

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Doktora Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum "Modernleşme Sürecinde Evliliğin Kuşaklararası Dönüşümü: İzmir Örneği" adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Elif BAŞ

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : ELİF BAŞ
Numarası : 92120000400
Anabilim Dalı : Sosyoloji /Genel Sosyoloji ve Metodoloji
Tez Başlığı (Türkçe) : Modernleşme Sürecinde Evliliğin Kuşaklararası Dönüşümü: İzmir Örneği
Tez Başlığı (İngilizce) : Intergenerational Transformation of Marriage Throughout the Modernization Process: The Case of Izmir
Tez Savunma Tarihi : 08/03/2019
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Pelin Önder Erol
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Aylin MATE
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Belgin ARSLAN CANSEVER
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Halil Saim PARLAK
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üy. Meral Sabun YILMAZ
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle
Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

-
- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
 - Doktora programlarında düzeltme alan öğrencinin 6 (altı) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Modernleşme sürecinde evliliğin kuşaklararasıdaki dönüşümünü ele alan bu araştırma, İzmir kentinde, iki farklı kuşaktan katılımcıyla, onların evliliğe dair anlamlandırmalarını incelemeyi amaç edinmiştir. Toplumsal düzlemde modernleşmenin etkisiyle aile ve evliliklerde yaşanan değişimin ne düzeyde olduğu araştırılan konular arasındadır. Modernleşmenin göstergelerinden biri olan bireyselleşme yaklaşımının, bu dönüşümde etkisinin bulunduğunu öne süren çalışma, belirli kategoriler dahilinde konuyu derinlemesine olarak ele almıştır. Evliliğin anlamı, evliliğe karar verme süreci, eşle iletişim, evlilikte toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, evlilikte eğitim, çalışma, maddi duruma bakış, çocuk sahibi olmaya yüklenilen anlam, geçmişten günümüze evliliğe ilişkin görüşler olarak belirlenen kategoriler araştırmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesiyle bağlantılı olarak analiz edilmiştir.

Kişisel hayatımda da yaşadığım bazı deneyimler, zamanla benim bu çalışmayı yazmamda birer motivasyon kaynağına dönüşmüştür. Hele ki otuz yaşını geçtikten sonra hayatıma ilişkin olarak yakın sosyal çevremi işe girmek dışında üzerinde durduğu konuların başında evlilik gelmiştir. Tezi yazarken geçirilen sancılı sürecin farkında olmayan eş-dost, hısımlarım, akraba ve arkadaşlarımda hayatıma dair beklentileri genelde yapılan sohbetler esnasında kendini açığa çıkarmaktaydı. “Buldun mu birini?” gibi sorularla başlayan muhabbet “ Bul birini” gibi söylemlerle son bulmaktaydı. Diyaloglarda yer alan “biri” tanımı kadın ve erkeklerin hayatlarında temel dönüm noktaları arasında bulunan evliliğe atıf yapmaktaydı. Bu anlamda çalışmanın konusunun benim içinde kişisel hayatımdaki yeri apayrı olacaktır. Araştırmanın her aşamasında yorumları, fikirleri ve eleştirileriyle katkı sağlayan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Pelin ÖNDER EROL’a, içtenlikle teşekkürlerimi iletirim. Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Aylin NAZLI’ya ve Doç Dr. Belgin ARSLAN CANSEVER’e, değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Tezin her aşamasında yanımda olan sevgili arkadaşlarım Nihan OZANSOY TUNÇDEMİR’e, Duygu ALTINOLUK’a, Yasemin SANCAR’a, Mete KURTOĞLU’na ve diğer arkadaşlarıma, bu araştırmanın ortaya çıkmasını sağlayan değerli katılımcılarıma teşekkür ederim. Son olarak, tez sürecinin tüm aşamasında her türlü sıkıntılarıma, kaprislerime, stresli hallerime katlanan, her daim yanımda olan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen canım aileme sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

MODERNLEŞME SÜRECİNDE EVLİLİĞİN KUŞAKLARARASI DÖNÜŞÜMÜ:

İZMİR ÖRNEĞİ

Hazırlayan: Elif BAŞ

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Pelin ÖNDER EROL

Bu araştırmanın temel amacı, modernleşme sürecinde evliliğin kuşaklararasındaki dönüşümünü anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Bu değişim, kavramsal ve kuramsal çerçeve ile temellendirilerek katılımcıların anlatılarından elde edilen verilerle açıklanmaya çalışılmıştır. İki farklı kuşaktaki katılımcıların aile ve evliliği nasıl anlamlandırdıkları, evlilik hakkındaki düşünceleri ve evliliğe dair deneyimleri modernleşmenin bir göstergesi olan bireyselleşme yaklaşımının aile ve evliliğe ilişkin görüşleri bağlamında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Van de Kaa'nın İkinci Demografik Geçiş Kuramı ile ele alınan kuram desteklenmiş ve araştırmanın kavramsal-kuramsal çerçevesi bu şekilde temellendirilmiştir.

Saha araştırması kapsamında, İzmir'de 1. kuşaktan 12'si kadın 12'si erkek olmak üzere 24; 2.kuşaktan ise 13'ü kadın 10'u erkek olmak üzere 23; toplamda ise 47 evli katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda, toplanan veriler incelenerek kategoriler belirlenmiştir. Verilerin yorumlanmasında, içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır.

Sonuç olarak araştırma, evliliğin anlamı, evliliğe karar verme süreci, eşle iletişim, evlilikte toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, evlilikte eğitim, çalışma, maddi duruma bakış, çocuk sahibi olmaya yüklenen anlam, geçmişten günümüze evliliğe ilişkin görüşler şeklinde yedi ana kategoride ve alt başlıklar dahilinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, evlilik, kuşak, bireyselleşme, modernleşme

ABSTRACT

Intergenerational Transformation of Marriage Throughout the Modernization Process: The Case of İzmir

By Elif BAŞ

**Ph. D. Dissertaion in the Department of General Sociology and Methodology,
2019**

Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Pelin ÖNDER EROL

The main objective of this research is trying to understand and explain the intergenerational transformation of marriage in the process of modernization. This transformation has been grounded on the conceptual and theoretical framework and explained with the data obtained from the participants' interviews. The opinions of the participants in two different generations on the meaning of family and marriage, their thoughts about marriage and their experiences of marriage were evaluated in the context of the relationship between individualization, which is an indication of modernization, and family and marriage. At the same time, the theory dealt with the second demographic transition theory of Van de Kaan has been supported and the conceptual-theoretical framework of the research has been grounded in this way.

Within the scope of the field research, in-depth interviews have been made in Izmir with 47 married participants who are 12 women and 12 men, in total 24 participants from the first generation; 13 women and 10 men, in total 23 participants from the second generation. For the purpose of the study, the collected data has been analyzed and the categories have been determined. In the interpretation of the data, content analysis technique has been used.

In conclusion, in this research, the meaning of marriage, the process of decision-making in marriage, communication with spouses, gender-based division of labor in marriages, education in marriage, occupation, view of financial situation, meaning attributed to having children, opinions about marriage from past to present have been tried to be interpreted in seven main categories, and various sub-titles.

Keywords: Family, marriage, generation, individualization, modernization.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii

BİRİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Aile	6
1.1.1. Aile Türleri	7
1.1.1.1. Geniş Aile	7
1.1.1.2. Çekirdek Aile	8
1.2. Evlilik	9
1.2.1. Evlilik Biçimleri	15
1.2.1.1. Akraba ve Hemşehri Evlilikleri	16
1.2.1.2. Görücü Usulü Evlilik	16
1.2.1.3. Tanışarak/ Anlaşarak Evlenme	18
1.2.1.3.1. Aşk Evliliği	19
1.2.1.3.2. Kaçarak Evlenme	20
1.3. Kuşak	20
1.3.1. Kuşakların Sınıflandırılması	29
1.3.1.1. Sessiz Kuşak	30
1.3.1.2. Bebek Patlaması Kuşağı (Baby Boomers)	30
1.3.1.3. X Kuşağı	31
1.3.1.4. Y Kuşağı	32
1.3.1.5. Z Kuşağı	34

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar	35
2.1.1.Yapısal-İşlevselci Yaklaşım	35
2.1.2. Aile Sistemleri Yaklaşımı	38
2.1.3. Mübadele Yaklaşımı	39
2.1.4. Feminist Kuram	40
2.1.6. Çatışmacı Kuram.....	43
2.2. Modernleşme	45
2.2.1. Modernleşmenin Türkiye'de Aile Yapısındaki ve Evlilikteki Değişime Etkisi ...	46
2.2.2. Aile, Evlilik ve Kadın-Erkek İlişkileri Bağlamında Modernitenin Bireysel Kimlik Üzerindeki Etkisi	52
2.3.Modernleşmenin Bir Görünümü Olarak Bireyselleşme	62
2.3. 1. Simmel, Beck, Bauman ve Giddens'da Bireyselleşme	64
2.3.2.Bireyselleşme ve Değişen Aile	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TASARIMI ve ARAŞTIRMA SÜRECİ

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	97
3.2. Araştırmanın Yöntemi	101
3.3. Araştırma Evreninin Tanıtımı	103
3.4. Araştırmanın Çalışma Grubu ve Çalışma Grubunun Belirlenmesi	104
3.5. Veri Toplama Süreci	106
3.6. Verilerin Yorumlanmasında Başvurulan Çözümleme Tekniği	109
3.7. Verilerin Geçerliliği ve Güvenirliği	111
3.8. Alan Araştırmasının Koşulları, İzlenimleri ve Araştırmanın Sınırlılıkları	115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASININ BULGULARI: TEMALAR ve ALT TEMALAR_Toc5311025

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Profili	117
4.2.Evliliğin Anlamı	124
4.3. Evliliğe Karar Verme Süreci	134
4.3.1. Evlilik Biçimlerine İlişkin Tercihler.....	134
4.3.2. Yönelim Ailesinin Etkisi	147
4.3.3. İdeal Eş İmajı	165
4.3.4. Evlilikten Beklentiler	180

4.4. Eşle İletişim	201
4.5. Evlilikte Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü	218
4.5.1. Ev İçi İşlerde Rol Dağılımı	218
4.5.2.Çocuk Büyütme	230
4.6. Evlilikte Eğitim, Çalışma ve Maddi Duruma İlişkin Düşünceler	241
4.6.1. Eğitim Durumuna İlişkin Düşünceler	241
4.6.2.Çalışma Durumuna İlişkin Düşünceler	251
4.6.3. Maddi Duruma İlişkin Düşünceler.....	264
4.7. Çocuk Sahibi Olmaya Yüklenilen Anlam	274
4.7.1. Çocuk Sahibi Olmak	274
4.7.2. Çocuksuzluk	284
4.8. Geçmişten Günümüze Evliliğe İlişkin Görüşler.....	292
4.8.1. Günümüzdeki Evliliklere İlişkin Görüşler	292
4.8.2. Geçmişteki Evliliklere İlişkin Görüşler.....	301
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	312
KAYNAKÇA.....	324
ÖZGEÇMİŞ	342

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1: Nitel Veri Seti	121
Tablo-2: Verilerin Alt ve Üst Temalarla Gösterilmesi	126
Tablo-3: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı	129
Tablo-4: 1. Kuşak ve 2. Kuşak Kadın Katılımcıların İlk Doğum Yaşları.....	131
Tablo-5: 1. Kuşak Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	134
Tablo-6: 2. Kuşak Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	135

KISALTMALAR

AVM: Alışveriş Merkezi

TAYA: Türkiye Aile Yapısı Araştırması

TÜİK: Türkiye İstatik Kurumu

GİRİŞ

Aile ve evlilik kurumu tarihsel süreç içerisinde değişime en fazla uğrayan kurumların başında yer almaktadır. Gerek ülkeden ülkeye gerekse kültürden kültüre farklı nitelikler sergileyen aile, genel tanım bağlamında toplumların en küçük yapı taşı olarak da tanımlanabilmektedir. Aile birlikteliğinin kurulabilmesi için öncelikle beraber olan çiftlerin, evlenmeye karar vermeleri gerekir. Evlilik, gelinin damadın hane halkına dahil oluşuyla yeni bir aile oluşturulması şeklinde tanımlansa (Duben, 2012: 117) da modernleşmeyle beraber içeriğinde farklılıklar yaşanmaktadır. Modern toplumlarda çiftler evlenerek sadece yeni bir ailenin oluşumuna vesile olmamakta aynı zamanda kendi oluşturdukları dünyalarında yeni bir yaşama da adım atmaktadırlar. Bu bağlamda modern toplumlarda bireylerin yenedünyalarında evliliğe ilişkin beklentileri giderek artmakta, evliliğe yükledikleri anlamlarda değişimler gözlenmektedir. Modern dünyayla soyun devamı ve üreme işlevinin yerine getirildiği aile yapısında dönüşüm yaşanmış; psikolojik işlevin görünür bir şekilde hissedildiği duygusal birlikteliklere doğru adımlar atılmıştır.

TÜİK (2017) verileri incelendiğinde evlilik oranlarında kısmen azalma görülse de, doğurganlık çağındaki herkesin hemen hemen evlendiği gerekçesiyle, ülkemizde evliliğin miadı dolmuş kurumlar arasında yer aldığı hali hazırda söylenemez. Evlilik oranlarında görülen bu kısmi değişimin yanında bireylerin hayatlarında önemli evrelerden birini kapsayan evlenme bireyin ortalama yaşam süresi boyunca gerçekleştirdikleri arasında yer almaktadır. Halen daha küçük yaşlardan itibaren kızlara düğünlerde gelinlik kıyafeti giydirilmekte; oğlan çocuklarına da damatlığa benzer takım elbiseler giydirilmektedir. Genç kızların rüyalarını beyaz atlı prensler süslemekte, bir prensle evlenilirken giyinilecek gelinlik modelleri de genç kızlar tarafından kurgulanmaktadır. Benzer durum çiftlerin evlilik törenlerinde de görülebilmektedir. Evlilik sadece nikah kıyılarak yapılan bir törenden çıkarak, seyirlik görsel şölene dönüşmektedir. Evliliğe giden yolda söz, nişan, kına gecesi gibi merasimlerin geleneksel biçimi değişerek daha modern unsurlarla yapılmaya devam etmektedir. Evliliğin geleneksel yönü önemini korumakta, evlenecek kişiler maddi ve manevi her açıdan bu törenlerin yapılmasını talep etmekte ancak bu geleneksellik biçim değiştirerek devam etmektedir. Böylece yeni düzende gelinin evinin kapısının önünde mahallenin kadınlarının toplanarak kutlanıldığı kına geceleri, yerini organizasyon

firmaları tarafından düzenlenen beş yıldızlı otellerde yapılan gösterişli "event"lara bırakmıştır.

Toplum içerisinde evliliğin önemli olduğunu vurgulayan göstergelerden biri de medya alanında vuku bulmaktadır. Bir döneme damgasını vuran evlilik programlarında bu açığa çıkmıştır. 2000'li yıllar sonrasında hemen hemen her kanalda günün en fazla izlenenleri arasında bulunan evlilik programları ve bu platformlarda geçen diyaloglar gündelik hayatımızda da konuştuğumuz konular arasında yerini almıştır. Programdaki adayların sıklıkla vurguladıkları "kriterler", ideal eş tanımının içini dolduran niteliklere karşılık gelmektedir. Bu ve buna benzer birçok örnekte de görüldüğü üzere hayatımızın belli bir aşamasında evliliğe ilişkin temasımız doğrudan ya da dolaylı olarak bulunmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle halen Türkiye'de bireyin hayatında önemli bir yere sahip olan evlilik ve evliliğin kapsamı içerisinde bulunan temalar bu çalışmanın merkezinde yer almıştır. Kavramsal ve kuramsal bağlamda konunun çerçevesinin çizilmesi için öncelikle evliliğin ne olduğunun açıklanması gerekmektedir. Aile birlikteliğinin sürekliliğini kazandıran evlilik, çok farklı şekillerde tanımlanmış, ancak çağdaş toplumlarda evlilik genel itibarıyla iki kişinin medeni hukuka dayanarak bir araya gelmesi olarak açıklanmıştır. "Modern öncesi Avrupa'da evlilikler çoğunlukla karşılıklı cinsel çekim temelinde değil, ekonomik şartlara dayalı olarak yapılmaktaydı. Yoksullar arasında evlilik, tarımsal işgücünü düzenlemenin bir yöntemi olmuştur" (Giddens, 2014a: 44). Luhmann'a göre (1995: 219), evlilik 18. Yüzyıla kadar toplumsal tabakalaşmayı pekiştiren bir kurum olmuş, kadın ve erkeğin ait oldukları sınıf ve sahip oldukları ünvan, ailelerin müdahil olduğu eş seçiminde etkili olmuştur. 18. Yüzyıldan sonra evliliğe eklenen "aşk" duygusuyla toplumsal farklılıkları aşan, bireysel karara dayanan, bir beraberlik safhasına ulaşmıştır.

Beck ve Beck-Gernsheim'in (2012) belirttiği gibi geçmiş dönemdeki feodal toplumlarda yaşayan köylülerin zincirlerinden kurtulması gibi günümüzde de aile kurumu bireysellik çemberi ekseninde geleneksel değerlerle örülü olduğu zincirlerinden kurtulmaya başlamıştır. Hem aile yapısında görünür değişimler yaşanmakta aileye alternatif yaşam şekilleri ortaya çıkmakta hem de niteliksel açıdan bireylerin evlilikten beklentilerinde artış yaşanmaktadır. "Kapitalizmin gelişmesiyle ekonomik işlevlerin aile biriminden soyutlanması evliliğin dışsal işlevlerini azaltmış, evliliğin duygusal doyuma ve anlaşmaya dayanan bir kurum haline gelmesini kolaylaştırmıştır" (Kandiyoti, 1984:

19). Böylece evliliklerin içeriğinde dönüşüme uğrayan alanlardan biri de onun duygusal boyutuna yapılan vurgunun giderek artmasına karşılık gelmektedir.

Aileye yönelik yeni bakış açılarından biri Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim'in kaleme aldığı *Aşkın Normal Kaosu* (2012) adlı eserde hızla değişen dünyada kişisel ilişkilerin, evliliklerin ve aile yapılarının karmaşık yapısı incelenmiştir. Yazarlar günümüzde bireylerin aile, iş, sevgi ve kişisel hedefler peşinde koştuğunu, bunun da çıkar çatışmalarına yol açtığını dile getirirler. Bu çatışmalar aile ve evlilik yaşamını da etkilemektedir. Beck'e göre modern dönemle birlikte her şey kişisellik ve bireysellik kostümü içindeki tek kişilik oyuna göre gerçekleşmektedir. Bireyselleşme, bireylerin biyografisi, geleneksel ilkelerden ve güvencelerden, geleneksel kurallardan kurtarılmış, açık, isteğe bağlı ve görev olarak her bireyin eylemini ifade eder (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 17). "Bireyler endüstri toplumunun çekirdek aile modeline uygun bir yaşam biçiminde, geleneksel toplumlarda öngörülen içselleştirilmiş cinsiyet rollerinden kurtulmuşlardır" (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 18). Ayrıca bireyler hayatın birçok alanında, "kendine ait bir varoluş" kurmakla kalmayıp; bunu aile, aşk ilişkisi ve komşuluk bağlarında da gerçekleştirip ayakta tutmayı başaramışlardır. Erkekler ve kadınlar, geleneksel normlarından kurtulup, özgürleşince kendilerine ait bir yaşamın peşinde koşmaya başlamışlar ve bundan dolayı da mutluluğu yakın çevrelerinde aramaya yönelmişlerdir. Bunun sebebi ise diğer toplumsal bağların güvenilmez olması şeklinde açıklanmıştır.

Modernleşme sürecinde evliliğin kuşaklararasıdaki değişimini anlamayı ve açıklamayı amaç edinen bu çalışmada, evli kadın ve erkeklerin aile ve evlilik hakkındaki düşüncelerini, bakış açılarını, evliliğe dair deneyimleri, evliliği nasıl anlamlandırdıkları derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma, toplumsal değişimin biçimlerinden biri olan modernleşme sürecinde, evlilik ve aile kurumlarının işleyişindeki, kolektif ve bireysel boyutta evliliğe ilişkin düşüncelerdeki farklılığı ortaya koymaktadır. Yine çalışmada Türkiye'de modernleşme sürecinin evlilik ve aile kurumunun işleyişini nasıl etkilediği, bireylerin evliliğe nasıl bir anlam yüklediği gibi sorulara da yanıt aranmıştır. Sosyoloji literatüründe evlilik ve aile konularının uzun yıllar boyunca araştırıldığı söylenebilir. Modernliğin bir görünümü olarak bireyselleşme yaklaşımından hareketle kuşaklararası evliliğin dönüşümünün ortaya konulması literatüre katkı sunması açısından çalışmanın özgün boyutunu oluşturmaktadır. Ancak evliliğin kuşaklararasıdaki değişimini inceleyen kapsamlı çalışmalara sosyoloji

alanında rastlanılmazken, daha çok psikoloji ve sosyal hizmet bölümlerinde konuya ilişkin çalışmalara denk gelinmektedir. Bu bağlamda araştırmmanın literatüre yeni bir katkı sağladığı ve yapılan diğer çalışmalardan da farklı olduğu söylenebilir.

Kuşaklararası karşılaştırmaya ek olarak daha özelden ise bu çalışmada iki farklı kuşaktan kadın ve erkeğin evliliğe ilişkin anlatılarına, evliliğe yönelik düşüncelerinin nasıl ifade edildiğine ve nasıl bir söylemsel çerçeve kurulduğuna bakılarak, bu çerçevenin iki kuşaktan kadın ve erkek için farklılaşıp farklılaşmadığı anlaşılmasına çalışılmıştır. İki kuşaktan katılımcıların evlilik kurumunu anlamlandırmalarına, evliliğe karar verme süreçlerine, evliliğe dair yaşam biçimlerine, çocuk sahibi olma hakkındaki fikirlerine, evliliğin toplumsal boyutuna, evliliğe dair düşüncelerine ve deneyimlerine dair çıkarımlarda bulunulmuştur.

Çalışmada Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim'in (2012), Anthony Giddens'in (2014a; 2014b; 2014c), Zygmunt Bauman'ın (2012; 2015) ve Georg Simmel'in (2015) ortaya koydukları modern döneme özgü olan "bireyselleşme" yaklaşımına ilişkin görüşlerine başvurulmuştur. Aynı zamanda çalışmada Dick Van de Kaa'nın (1987) ortaya koyduğu İkinci Demografik Geçiş Kuramı'ndan da faydalanılmıştır. Evlilik kurumundaki dönüşümün kuşaklararası meydana gelen değişimi açıklayabilmek, deneyimler ve anlatılar arasında olası bir örüntüyü görebilmek ve gösterebilmek için niteliksel bir araştırma yöntemine başvurulmuştur. Çalışmada, verilerin toplanmasında derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Bunun nedeni katılımcıların aileye ve evliliğe dair görüşlerinin, düşüncelerinin, tutumlarının ve deneyimlerinin derinlemesine öğrenilmek istenmesidir. Katılımcıların konuya dair bakış açılarını ortaya koymak, kendi anlam dünyalarını irdeleyebilmek ve gerçekliğe dair tanımlamalarına ulaşabilmek için bu tekniğe başvurulmuştur. Katılımcıların bu konuda duygu ve düşüncelerini gündelik bir dille gündelik pratikler eşliğinde anlayabilmek adına onların dış dünyayı nasıl bir gerçeklikle algıladıkları ancak derinlemesine görüşmeler yapılarak açığa çıkartılabilir. Ekonomik kalkınmışlık düzeyinin yüksek olması, göç alma açısından yoğunluk göstermesi, farklılaşmış ve heterojen bir yapıya sahip olması ve evlilik eğilimlerinin Türkiye'deki eğilimlerden farklı bir seyir izlemiş olması nedeniyle İzmir, araştırmmanın evreni olarak seçilmiştir. Çalışmada ilk kuşaktan 24 evli katılımcı, ikinci kuşaktan da 23 evli katılımcı olmak üzere toplamda 47 evli katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen nitel veriler "içerik analizi" tekniği kullanılarak yorumlanmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde konu ile ilgili literatür taraması yapılmış, araştırmanın kavramsal çerçevesi belirlenmiştir. Bu çerçevede; aile ve aile türlerine ilişkin açıklamalara, evlilik ve evlilik biçimlerine ayrıca kuşak kavramına değinilmiştir.

İkinci bölümü, araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturmaktadır. İlk başta modernleşme kavramı açıklanmış devamında da modernleşmenin bir görünümü olarak bireyselleşme kuramının üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise Beck ve Beck-Gernsheim, Giddens, Simmel ve Bauman'ın bireyselleşmeye ilişkin düşünceleri açıklanmış, kurama yaptıkları katkılar üzerinde durularak bireyselleşmenin aile ve evliliği kapsayan boyutuna değinilmiştir. Yanı sıra bireyselleşmenin değişen aile yapısı üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölüm, araştırmanın tasarımının ve sürecinin anlatıldığı metodolojik kısmı içermektedir. Bu başlık altında araştırmanın yöntemine, araştırmanın evrenine, araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesine, veri toplama ve veri analiz tekniklerine son olarak da alan araştırmasının koşulları, izlenimleri ve sınırlılıklarına değinilmiştir.

Dördüncü bölümde alan araştırmasının bulguları analiz edilmiştir. Alan araştırmasından elde edilen veriler aracılığıyla belli temalar oluşturulmuş, ele alınan kavram ve kuram doğrultusunda bu veriler yorumlanmıştır. Çalışma; evliliğin anlamı, evliliğe karar verme süreci, eşle iletişim, evlilikte toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, evlilikte eğitim, çalışma, maddi duruma bakış, çocuk sahibi olmaya yüklenen anlam, geçmişten günümüze evliliğe ilişkin görüşler şeklinde toplam yedi kategoriye ayrılmış ve bazı başlıklar alt temalara ayrılarak değerlendirilmiştir.

Sonuç ve değerlendirme kısmında ise kavramsal ve kuramsal çerçeve bağlamında alan araştırmasından elde edilen bulgular özetlenerek değerlendirilmiş, çalışmanın literatüre hangi açılardan katkı yapabileceği açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Aile

Sosyal bilimler alanında üzerinde en fazla durulan kavramlardan biri olan ailenin evrensel bir tanımını yapmak kolay değildir. Aile denildiğinde ilk akla gelen anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile biçimidir. Bu tanımı genişlettiğimiz takdirde daha geniş bir akrabalık sistemini kapsayacak şekilde, farklı kuşakların bir arada yaşadığı hanekalkı ise geniş ailenin tanımını oluşturmaktadır. Newman'ın (2013: 96) da belirttiği gibi bizler hayatı yalnızca kendi aramızda yaşama ve ailemizi, istediğimiz gibi tanımlama özgürlüğüne sahip değiliz. Bizim dışımızdaki birçok birey, kurum, kuruluş ve organizasyonun da aile tanımlamalarına dikkat etmeliyiz.

Tarihsel süreç içerisinde değişen toplumsal koşullar nedeniyle ailenin hem yapısında hem de işlevlerinde farklılıklar gözlenmiştir. Bundan dolayı ailede meydana gelen dönüşümü açıklayabilmek için öncelikle ailenin tanımına bakmak gerekmektedir. Sosyoloji Sözlüğü'nde aile; “kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü grup olarak tanımlanmıştır” (Marshall, 2005: 6). Gökçe'ye göre (1990: 207) aile, “ana-baba çocuklar ve tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birliktir”. Aynı zamanda Gökçe'nin (1990) belirttiği gibi “aile, üyeleri arasındaki ilişkiler yönünden grup tanımı içine yerleştirebildiği gibi sosyal hayatın ana şekillerinden biri olması bakımından topluluk ve örgüt, birliğin yürütülmesinde başvurulan sistemleştirilmiş kurallar yönünden kurum ve toplumsal hayatın içindeki temel unsurlardan” biridir. Sayın (1990: 2) için ise aile “biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk defa ortaya çıktığı karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, toplumda oluşan özdeksel ve tinsel zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir.” Giddens'a (2008: 246) göre de aile; “akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insanlar topluluğudur.”

Friedrich Engels'e göre *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde (1990) aile tarihsel süreç boyunca dört farklı şekilde bir değişim geçirdiğini anlatır. Kandaş aile (*the consanguine family*), ortaklaşa aile (*the punaluan family*), iki-başlı aile (*the pairing*

family) ve tek-eşli aile (*the monogamous family*) şeklinde yapmış olduğu sınıflandırma da ailenin durağan olmadığını, evrimsel biçimde dönüşüm yaşadığını göstermektedir.

Therborn (2004) 20. Yüzyılda cinsiyet rejimlerinin aile biçimleri, evlilik stratejileri ve doğurganlığın toplumsal örgütlenme biçimleri tarafından belirlendiğini dile getirir. İçinde bulunduğumuz zamanda bir değişim yaşanmaktadır. "Kurum olarak örgütlenmiş aileden "birlikte yaşamı amaçlayan yeni bir aile" modeline doğru bir gelişim gözlenmektedir. Sancar'a göre (2013a: 112) "kurum olarak aile, görevler, haklar ve sorumlulukların değişmez biçimde tanımlandığı; üyelerinin yaşamlarını katı bir denetim altına alma yetkisiyle donatılmış; aile içi-dışı ayrımının kesin ve katı sınırlarla çizildiği ve ayrıştırıldığı; en yaşlı erkek tarafından yönetilip temsil edilen bir 'müessese'dir." Bunun yerine, birlikte yaşamı amaçlayan yeni ailede karşılıklı aşk, sevgi, arzu, birlikte yaşam isteği ve mahremiyetin paylaşımı söz konusu olmaktadır.

Sancar'ın da belirttiği gibi aile sadece doğurganlığın ve cinselliğin düzenlendiği bir yer değildir aynı zamanda bugün modern olarak tanımlanan değerlerin çoğunun yaratıldığı ve deneyimlendiği yerdir. Bu yüzden "aile bir ilişki sistemidir ve mekandır; yaşamı düzenleyen temel alanların yönetildiği bir odak olarak, cinsler ve kuşaklar arasındaki iktidar ilişkilerini düzenleyen otorite, sevgi, itaat, dayanışma gibi doğrudan sosyal ve siyasal sonuçları olan anlamlar üretir" (Sancar, 2013b: 233).

1.1.1.Aile Türleri

Aile yapısı bakımından genel olarak geniş aile ve çekirdek aile olmak üzere ikiye ayrılarak sınıflandırılmaktadır. Genel bağlamda geniş aile; geleneksel aile, ataerkil geniş aile, eski aile şeklinde de ifade edilebilmektedir. Çekirdek ailenin de kent ailesi, modern aile olarak tanımlandığı görülebilmektedir (Demiray, 2003: 220)

1.1.1.1.Geniş Aile

Geniş aile (*extended family*), tek bir hanede birden çok kuşağın bir arada yaşadığı bir aile sistemine karşılık gelmektedir (Marshall, 2005: 265). Geniş aile, baba soyuna dayalı, yaşlıların gençler, erkeklerin kadınlar üzerinde kesin yetkesinin olduğu, tarıma dayalı topluluklarda egemen bir aile biçimi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, bu aile biçimi, üretimi, tüketimi, eğitimi, sosyal güvenlik, koruma, üreme ve psikolojik tatmin gibi çok çeşitli işlevleri kendi bünyesinde toplamaktadır (Kandiyoti, 1984: 17). Aile içi ilişkilerin eşitlikten uzak olduğu geniş ailelerde evlenen erkek çocuklar yeni bir eve taşınmayıp baba evinde kalmaya devam ederler (Özen, 1996: 4). Toplumdaki

statüyü de aile ve akrabalık sistemi belirlemektedir. Geleneksel ailede baba otoriteyi ve karar alma gücünü elinde tutan kişidir. Ancak cinsiyet yanında yaş da statüyü belirleyen ölçütler arasındadır. Hane içerisinde birey yaşlandıkça statüsü artmaktadır, bu açıdan genç bireylerin aile içerisinde statüsü düşüktür (Dönmezer, 2003: 4).

Geniş aile, sanayi devrimi öncesi toplumlarda ve kırsal yörelerde yaygın görülen bir aile türüdür. Bu aile türünün ekonomik, saygınlık, eğitim, koruyucu ve dinsel işlevleri (Sayın, 1990: 8) ile boş zamanları değerlendirme, üreme ve duygusal tatmin işlevleri de bulunmaktadır (Özen, 1996: 4). Geleneksel toplumsal dönemde yaygın olmakla birlikte; o dönemin tarımsal üretim tarzı, inanışları, tarihsel şartları aile üzerinde etkili olmuştur (Canatan ve Yıldırım, 2016: 71).

1.1.1.2.Çekirdek Aile

Genel olarak çekirdek aile (nuclear family) ise anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanmaktadır. Kandiyoti'ye göre (1984: 17) çekirdek aile, birbirini özgürce seçen eşlerce, ana-baba ailelerinden bağımsız bir yerde kurulur ve daha geniş akrabalık çerçevesinde oldukça yalıtılmış bir görünüm taşır. Hareketli bir işgücüne gerek duyan ve statünün akrabalık ilişkilerine değil, kişisel yetenek ve becerilere göre elde edildiği endüstrileşmiş toplumlarda bu aile tipi egemendir. Ayrıca, farklılaşma ve uzmanlaşmanın ilerlediği sanayi toplumunda ailenin eğitim, üretim, sosyal güvenlik gibi işlevlerinin başka kurumlarca üstlenildiği ve ailenin sadece üreme, çocukların bakımı ve sosyalleşmesi, üyelerinin psikolojik gereksinmelerinin karşılanması gibi bazı sınırlı işlevleri olduğu bu kuramcılar tarafından ileri sürülmektedir.

Özellikle sanayi devriminden sonra kentlerde görülen aile yapısı olarak bilinen çekirdek aile, geniş aileye kıyasla hem işlevleri hem de üye sayısı bakımından azalmış, Parsons'ın deyimiyle uzmanlaşmış bir aile biçimine bürünmüştür (Sayın, 1990: 10). Çekirdek aile aynı zamanda kent ailesi olarak da tanımlanmaktadır. Sanayi toplumlarında görülen bu aile türü kent ortamında gelişme imkanı bulabilir. Hane üye sayısının azalması, geç evlenilmesi, eşler arasında eşitlikçi paylaşımın yapılması, bireyin özne olarak görülmesi gibi çeşitli nitelikleri bulunmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2016: 76). Zamanla işlevleri azalan çekirdek ailenin iki işlevi kalmıştır. Birincisi insan türünün devamını sağlamak için üreme işlevi ile çocuğun toplumsallaştırılması iken; ikincisi ise aile üyelerinin psikolojik doyuma ulaşmasıdır (Sayın, 1990: 10). Bu ailede

toplumsal statüyü sağlayan kocadır ve statü babadan oğula geçmediği için toplumsal ve coğrafi hareketlilik sanayileşmeyi kolaylaştırmaktadır (Özen, 1996: 4).

1.2.Evlilik

Evlilik, bilinen tüm insan topluluklarında bulunan evrensel kurumlardan biridir. Ancak, evliliğin evrensel olarak kabul edilen tek bir tanımı yoktur, çünkü aile sürekli olarak evrim geçirir ve ailenin kısmen de olsa birçok özelliği gruplara ve kültürlere göre değişir. Bu açıdan her evlilik bir resim ya da bir kar tanesi gibi eşsiz olarak görülebilir (Blankenhorn, 2009: 11). Aile, sosyal ve tarihsel açıdan sınırlı bir sosyal formasyon içinde aldığı biçimin özelliklerine göre kavranamaz. Ailenin büyüklüğü, yapısı, işlevleri, iç işleyişi, düzenleniş biçimleri, egemenlik ilişkileri ve iktidar şebekesi içindeki pozisyonuna diğer öğelerle nasıl eklemlendiğine bağlı olarak değişmektedir. Böylece geçerli tek bir aile tanımı ya da formu ortaya koymak mümkün değildir (Aytaç, 2015: 41). Tek bir aile tipi yerine farklı aile tiplerinin de bulunduğunu ve bunların sınıf, toplumsal cinsiyet ve yaş gibi faktörlerin diğer aile türlerinin oluşmasında etkilerinin de fazla olduğu belirtilmiştir (Gittins, 2011: 15).

Heteroseksüel evliliklerde iki kişi evlendiğinde, birbirlerine akraba olurlar; ancak evlilik bağı, akrabaları da birbirine bağlar. Anne babalar, erkek ve kız kardeşler ve öteki akrabalar, evlilik yoluyla eşin de akrabaları haline gelirler. Evlilik sadece cinsel birleşmeden ibaret olmayıp, hem kanuni hem de dinsel bir kuruluştur (Russell, 2013: 91). Evliliğin "namuslu" cinselliği ile evlilik dışı ilişkilerin erotik veya tutkulu karakteri arasında çizilen ayırım, Avrupa dışındaki aristokrasilerde görülen özellikler arasındadır (Giddens, 2014c: 44). Bates (2013: 290) evliliği tanımlamanın kolay olmadığını vurgulayarak, mülkiyet, ekonomik sorumluluk, cinsellik ve bu birliktelikten doğan çocuklara yönelik yükümlülüklerin paylaşımı için hukuksal bir anlaşma olduğu yönünde bir tanımlamaya gider. Gittins (2011: 111) için evlilik "yalnızca cinsel çekicilik, aşk ve romans düşüncelerinin etkisi altındaki ekonomik bir ilişki ya da iş sözleşmesi değildir. Aynı zamanda hem kadın hem de erkek için bir statü değişikliğidir. Çünkü insana yetişkinlik statüsü kazandırır".

George Peter Murdock "toplumlar için geçerli olan kültürel kurum, fikir ve uygulamaları, evliliği iki cinsten yetişkinler arasında gerçekleşen, ortak ikametgah ve iktisadi işbirliğine dayalı, cinselliğin toplumsal onay gördüğü, biyolojik ya da evlat edinme yoluyla edinilen çocukları kapsayan evrensel ilişki" olarak tanımlamaktaydı

(Özbudun ve Uysal, 2016: 151). Murdock'a göre karı-koca ve çocuklar olmak üzere oluşan evlilik; cinsellik, üreme, ekonomi ve eğitim olmak üzere dört temel işlevi yerine getirmekteydi.

Evliliğin ve evliliğe yüklenen anlamın tarihsel süreç içerisinde meydana gelen değişiminden bahsedildiğin de, Antik dünyada kadının öncelikli yükümlülüğü hep soyun devamını sağlamaktı. Evlilik çocuk sahibi olmayı ve evin bakımını yürütmeyi sağlayan bir kurum olarak saygı görüyordu; insanların bir duygu birliği sağlama arzusunu yerine getirmesi beklenmemekteydi (Yalom, 2002: 24). Antik Yunan döneminde evli kadın babası tarafından eşine "meşru çocuklar doğurma" amacıyla verildiği için, hayatının büyük bir kısmını hamile olarak, çocuk büyütmeyle, yemek yapmakla ve kıyafet dikerek geçirmekteydi. Modern dönemde evlilik için gerekli olduğu düşünülen aşk duygusunun Antik dünyada yeri olmadığını, böyle bir hazzın kadının kocasına hissetmesinin mümkün olmadığı görülmektedir (Yalom, 2002: 25). Hristiyan dünyasında evlilik Hristiyanlık kadar eski olmayıp, Ortaçağ döneminde yaratılmıştır. Bir papaz aracılığıyla birleştirilmek ancak 13. Yüzyılda yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Batı dünyasında evlilik, Tanrı tarafından yaratıldığı ve İsa tarafından Kilise ile birlikte temsil edildiği için olumlu bir anlam taşımaktaydı (Sot, 2015: 205).

Roma dünyasında evlilik vatandaşlık görevlerinden biriydi. M.Ö. 100 yılı dolaylarında nüfus, mülk ve töre işlerine bakan biri evliliğin öncelikle bir "dert kaynağı" olduğunu, bir vatandaşlık görevi, hatta bir askeri görev oluşturduğunu söylemekteydi. İnsanlar hem bir çeyizden yararlanmak için evlenirlerdi, zenginleşmenin onurlu bir yolu hem de vatana birinci sınıf vatandaşlar sunmanın da başka bir yolunu oluşturmaktaydı (Simonnet, 2015: 31). Evlilikle ilgili ikili bir anlayış vardı. Bir taraftan, kadın evliliğin içinde idealleştiriliyor, evlilik, dostluk da gerektiren soylu bir kurum olarak görülüyordu; boşanma konusunda daha eşitlikçi yaklaşılıyordu. Diğer taraftan ise hem kadınlar hem de erkekler alt tabakada bulunanlara yönelik bir horgörüye sahiptiler (Simonnet, 2015: 35). Hristiyanlığın yükselişiyle Avrupalı ailelerin önemli birçok özelliği temelden değişmiştir. Kilise öncelikle mevcut evlilik biçimlerini değiştiren yeni kurallar uygulamaya başlamıştır. Yakın akrabalarla, evlilik ilişkisiyle oluşan akrabalarla ve aile ilişkilerinin dini eşitliğini sağlamak amacıyla kilisenin yarattığı ya da geliştirdiği sistem çerçevesinde vaftiz-ebeveynleri aracılığıyla doğan manevi akrabalarla evlilikleri yasaklamıştır (Goody, 2004: 35). Ayrıca Roma dönemi İtalya'sında evlenmek için belediyenin ya da kilisenin onayı gerekmiyordu. Yazılı bir metne bağlı olmasa bile

evlilik hukuki sonuçları olan fiili bir durumdu. Çünkü evlilik sonrasında dünyaya gelen çocuklar yasaldı. Çocuk babanın ismini almakta, aile mülkü çocuklara geçmekte ve ailenin devamı sağlamaktaydı. Roma döneminde temelde iki nedenle evlenilmekteydi. Birincisi, evlenerek bir drahomayla zenginleşmek içindi; ikincisi ise evlenmenin bir adet sayılmasıydı (Veyne, 2015: 174-175).

Ortaçağ Avrupa'sında hiyerarşik ilişki gereği evli kadın kocasına tabi iken, evlilik erkeklerin dini ve yasal anlamda eşlerinin efendileri olduğunu teyit eden bir kurum niteliğindedi (Yalom, 2002: 47). Ortaçağ Avrupası'nda hane halkı genellikle çekirdek aileyle sınırlıydı ve Avrupa'nın büyük bir kısmında yaşlı kuşakların toprakları erken devredilerek üç kuşağın birlikte yaşadığı hanelere ender olarak rastlanıyordu (Goody, 2004: 70). Katolik kilisesi evlendirme yetkisini Ortaçağ'ın başlarında eline geçirerek, gelinin, damadın ve babalarının rızasını gerektiren Roma modelinden vazgeçilmiştir. Kilise çiftleri, iki şahit huzurunda değil, aynı zamanda rahibin önünde evlenmeye ve düğün törenini "kilisede" yapmaya zorlamıştır. İkinci değişiklik ise ailelerin rızası dikkate alınmadan eşlerin karşılıklı olarak iradeleri esas alınmıştır (Yalom, 2002: 46). Evliliğin hemen hemen herkes için zorunluluk olduğu Ortaçağ Avrupası'nda kadınlar ve erkekler genellikle eşlerden birinin ölümüne kadar birbirlerine bağlı kalmaktaydılar. Çoğu evlilik eşlerin mallarının birleşmesine dayandığı için Ortaçağ kadını aşkın bilincinde olsa da evlilik yalnız başına aşkın ağır basması sebebiyle yapılamayacak kadar ciddi bir işti (Yalom, 2002: 93). Koyu Hristiyan öğretilerinde evliliğin iki amacı bulunmaktaydı. İlki bireylerdeki şehvete karşı meşru bir çare oluşturmaktı, ikincisi ise çocuk yetiştirmektir. Evlilikte cinsel birleşme kadını gebe bırakmak için yapılmadığında karı kocanın işlediği bir günah sayılmaktaydı. Meşru yolla yapılan çocuk cinsel birleşmeyi haklı çıkaran en önemli sebepti (Russell, 2013: 41). "Çünkü Modern öncesi Avrupa'da evlilikler çoğunlukla karşılıklı cinsel çekim temelinde değil ekonomik şartlar temelinde yapılmaktaydı. Fransa'da ve Almanya'da 17. Yüzyıl köylüleri arasında, öpme, okşama ve seksle ilgili diğer fiziksel sevgi biçimlerine evli çiftler arasında nadiren rastlandığı iddia edilmiştir" (Giddens, 2014c: 44).

11. Yüzyılın sonunda evlilik, yasal olarak din hukukunun bir parçası olmuştur. Hristiyan din biliminde meşru bir yer kazanarak iki bireyin onayına dayanmıştır (Sot, 2015: 211). 12. Yüzyıldan itibaren, kilise elini evliliğe de uzatmaya başlamış, onu dinsel bir eyleme dönüştürmüştür ve kendine yeni bir model yaratmıştır. Bu yapılan evliliğin sonlandırılmamasını ve tekeşliliğin esas alınmasını kapsamaktaydı (Simonnet, 2015:

49). 12. Yüzyılda evlilik, kilisenin yedi kutsal eylemi arasına girer, çünkü Tanrı kendisi tarafından insanlığın düşüşünden önce cennette kurulduğunu belirtir (Duby, 2015: 222). 15. Yüzyılda ataerkil düşünce yapısı içerisinde yetişen kadınlar evliliği hayatlarının yegane amacı olarak benimsemektedirler. Evlendikten sonra eşlerine ve çocuklarına hizmet etmek, onlar için çalışmak temel görevleri arasındaydı. Evlilik erkekler için ise gücün, otoritenin ve özgürlüğün elde edilmesinde önemli bir adımı teşkil etmekteydi. Böylece erkek bu özgürlüğünü ve gücünü korumak için kadından ve çocuklardan itaat beklerken bunun yanından üstüne düşen ulvi görevi olan evin geçiminin sağlanmasını da yerine getirmekteydi (Gittins, 2011: 99).

16. Yüzyılda eşlerin karşılıklı rızasına dayanan, ortaçağın Hıristiyan evliliği geçerliydi. O döneme ait metinler incelendiğinde evlilikler tutkuya ve haza dayalı yapılmamaktaydı. Bulduğunuz toplumsal tabakadan dolayı eğer köylü ya da soylu sınıfına mensupsanız aşkı yaşama biçiminizde benzer olmamaktaydı. 17. Yüzyılda kilise aşk evliliğine imtiyaz tanımış ancak aynı şeyi tensel haz için yapılmamıştır. İster evlilik içi ister evlilik dışı olsun, tensel haz şiddetle cezalandırılmaktaydı. Cinselliğe ilişkin baskının bireyler üzerindeki etkisi fazlaydı (Simonnet, 2015: 62-65). Evlilik uzun süre kilise ve devlet tarafından teşvik edilmiştir. Bunun sebebinin ahlaki değerler olduğu söylene de temelinde ekonomik sebepler yer almaktaydı. İngiltere'de kilise ve reformdan sonra devlet yoksullardan sorumlu kurumların başında yer almaktadır. Kilise ve devlet yardımına en muhtaç olanlar gayrimeşru çocuk sahibi kadınlardı. Kilise ve devlet kadının dezavantajlı ekonomik durumunu sorgulamamış onun yerine bir erkek tarafından bakılması gerektiği hükmüne varmıştır. Bu yüzden ilişkileri düzenleme noktasında I. Elizabeth döneminden itibaren sert politikalar yürürlüğe konulmuştur. Gayri meşru çocuğa sahip olanlar devlet tarafından en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Böylece devletler ailelerin bakımı konusunda mali külfetten kurtulmuş, evlilik yoluyla kilise ve erkekler, kadınların ve çocukların üzerinde hegemonya sahibi olmuşlardır. (Gittins, 2011: 106). 18. Yüzyıla kadar hakim olan yaşam tarzında aile bugünkü anlamda aile değil, aksine "evde oturan" herkesi kapsayan bir ev idaresi, ekonomik bir topluluktur. En büyük amacı gündelik olarak varoluşu sürdürmek ve kuşakların devamını sağlamaktır. Eş seçimi ve evlilik önemli ölçüde ekonomik nedenlere göre yapılmıyordu. Eşlerin birbirleriyle bireysel uyumu pek dikkate alınmayan konular arasındaydı (Beck ve Beck-Gernsheim: 2012: 96). Tarım kesiminde genel kural erkeklerin daha çok tarlada çalışması ve kadınların süt ürünleri yapması, kümes hayvancılığıyla uğraşması,

meyvecilik, pazarda alım satım işleri, bira yapımı ve yemek pişirme işlerini üstlenmesi olarak sıralanabilir (Gittins, 2011: 28).

Varlığını 18. Yüzyıldan itibaren hissettirmeye başlayan romantik aşk, bireyin hayatına bir anlatı düşüncesi soktu, aşk düşünümelliği temelden genişleten bir form haline geldi. Aynı zamanda romantik aşk bireyselleşmiş bir aşktır (Giddens, 2014c: 45). Romantik aşkın doğuşu romanın ortaya çıkışıyla aynı zamana rastlar; aralarındaki bağlantı o sıralarda keşfedilmiştir. “Romans”ın anlamlarından biri de bir hikaye anlatmasıdır ama bu hikaye artık *bireyselleşmiştir*. Böylece aşk, bireyin kendi benliğini ve diğerini toplumsal süreçlere özgü olmayan, dışsal faktörlerin etkisinin azaldığı kişisel bir anlatıya yerleştirir (Giddens, 2014c: 45). Aşkın evliliğin temeli olduğuna ilişkin görüş 18. Yüzyılda kendini hissettirmeye başlamıştır. O zaman kadar evlilikler duygusal temelli olmayıp ailelerin dayanışma ve güçlerini birleştirmesi amacıyla kurulan bir birlik olarak görülmekteydi (Hortaçsu, 2015: 90). 18. Yüzyıldan önce evlilik ile ilgili kanunlar çok gevşekti. Kilisenin eşlerin özgür rızasının önemini vurgulaması birçokları için cinsel ilişki ve beraber yaşama evlilik anlamına geliyordu. Bu tür evlilikler aynı kolaylıkla bozulabiliyordu ve genelde bozulurdu (Gittins, 2011: 107). 18. Yüzyılda burjuvazinin doğuşuyla aşkın ve romansın önemi artmış bundan sonra da romantik hikayeler ve şiirdeki artışla devam etmiştir. Ancak bunların çoğu aşkı, “uygun” eşler ve aynı sınıftan bireyler arasında gerçekleşmiyorsa, övmüyordu.

19. Yüzyıla kadar Avrupa evliliklerinin en temel özelliklerinden birisi, evlilik sırasında kadına *drahoma* olarak verilen ebeveyn mülküdür. Sadece Yakındoğu'nun Bronz Çağı toplumlarında görülen bir özellik olmayıp, Avrasya toplumlarının tümünde yaygın özelliklerden birisi olarak öne çıkmaktadır (Goody, 2004: 103). 19. Yüzyılda Viktorya döneminde çiftler birbirleriyle ne kadar tutkulu aşk yaşıyor olsalar da onların bir dizi toplumsal kurala göre davranmaları beklenmekteydi. Orta ve üst tabakadaki ailelerde kadınların para kazanması beklenmiyordu. Aileyi geçindirme sorumluluğu hanenin reisi olan erkekteydi. Ancak kadının sorumlulukları erkek kadar ağırdı. Kocasına itaat etmek ve onu memnun etmek, çocukların her türlü bakımından sorumlu olmak ve ev işlerini yerine getirmek kadının görevleri arasındaydı (Yalom, 2002: 181). Kadınların resmi bir varlığının bulunmaması karı ve kocanın yasalar karşısında tek bir birey olarak evlilik kurumu içerisinde sürdürülmüştür. Boşanma ender olarak görülse de boşanma durumlarında kadın çocuklarını görmekten men edilebilirdi. Ayrıca Yalom'a göre (2002) Viktorya döneminde annelik ciddi bir meslek olarak görülmekteydi. Yeni

ulusun iyi vatandaşlarını yetiştirme görevi anneye verilmiş ve kadının asli görevi annelik olmuştur. Böylece annelik kadının varlık sebebi ve gururu olarak görülmüştür.

Modern topluma geçiş sürecinde evlilik ve aile kurumu derin bir dönüşüm yaşadı: Eskinin çalışma topluluğu giderek duygu topluluğu karakteri kazandı. Burjuva ailesinin ortaya çıkmasıyla birlikte “aile içi alanların duygusal olarak doldurulması”, bugünkü modern aile imgesinin belirleyici unsuru olan şahsilik ve mahremiyetin oluşturulması söz konusu olmaya başladı (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 97).

Türk sistemine göre ise evlilik, gelinin damadın hanehalkına dahil oluşuyla yeni bir aile oluşturulması şeklinde tanımlanır (Duben, 2012: 117). Evliliğin gelinin kocasının hanesine dahil olmasıyla yeni bir evlilik biriminin oluşmasına karşılık geldiğini ifade eder. Aileler çocuklarının evlendiğini görsün diye kaçınılmaz bir şekilde yapıldığı müddetçe, aileler evlilik kararının alınmasında hep söz sahibi olacaklardır (Delaney, 2017). Evlilik gençler için yetişkinliğe geçmek olarak görülür. Evlenmeden önce erkekler de kızlar da toplumsal olarak geri plandadır. Evli olmayan gençler, spor yapmak, sohbet etmek, politika konuşmak için toplanırlar; köy işlerinde görüşlerine de pek önem verilmez. Çünkü babalarının otoritesi altındadırlar ve bu ilişki evlendikten sonra da devam eder. Evlendikten sonra ancak hanenin yönetiminde bir ölçüde söz sahibi olurlar. Evlilik kadını dengeli, bağlı ve yetişkine dönüştüren bir araçtır. Bundan sonra tüm toplumsal faaliyetlerini evin kapalı dünyasında gerçekleştirecektir (Delaney, 2017: 140). Aynı zamanda evliliğin anlamı iki taraf için aynı değildir. Erkek için evlilik bir hane oluşturulmasının ve köyde toplumsal bir varlık olarak tanınmasının ön koşuluken dış dünyaya karşı haneyi erkek temsil eder. Kadın için ise evlilik, erkeğin soyunu sürdürmek üzere çocuk sahibi olabilmesinin tek yoludur (Delaney, 2017: 142).

Evlilik evlenen çiftin dışındaki çevreyi de etkiler. Bunun sonucunda yeni akrabalık ilişkileri doğar, roller yeniden tanımlanır. Görünmez olan iki insan artık önem verilmesi gereken bir birliktelik içinde görünür olmaya başlar (Delaney, 2017: 153). Kadınlar için kendi başına işe koyulmak ancak geçen nesilde baba evini terk etmek anlamına gelmeye başlamıştır. Önceki dönemlerde neredeyse tüm kadınlar için evi terk etmek evlenmek anlamına gelmekteydi. Kadınların çoğunluğu, erkeklerin çoğunluğuna karşıt olarak, dış dünyaya girişlerini bağılıklar oluşturmakla özdeşleştiriyorlardı (Giddens, 2014c: 57).

Sonuç olarak, tarih boyunca evlilik hemen hemen her toplumda aileler arasında birliktelik oluşturmuş, zamanla da toplumsal, siyasal, ekonomik olaylar sonucunda da bir dönüşüm yaşamıştır. Evliliğin işlevlerinde, niteliğinde ve türlerinde farklılıklar gözlenmiştir. Evlilikler bireysel doyumdan çok toplumsal ve ekonomik üretim amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aşk evliliği, bireyin ailelerine karşı radikal bir karşı çıkış niteliğindedir. Amerika'daki evlilikleri inceleyen Cherlin de (2004) yıllar içinde evliliğe bakış açısının değiştiğini, evliliğin bir kurum olarak görülmesinin terk edildiğini ve yeni bir evlilik anlayışının geliştiğini vurgulamaktadır. 1950'li yıllarda evliliği bir kurum olarak gören anlayış, 1960'larda hayat arkadaşlığına dönüşmüştür. Sonraki süreçte ise bireylerin yakın ilişki kurdukları karşılıklı iletişim ve duygusal paylaşımlar yoluyla bağımsız bireyler olarak gerçekleşen birliktelikler evliliğin yenilenen çehresini oluşturmaktaydı. Cherlin'e (2004) göre evlilik bir statü sembolü ve başarı olarak anlaşılmakta ve evlendikten sonra bireylerin başarılarını daha da arttırdıkları düşünülmektedir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren günümüze kadar kentleşme, sanayileşme, kadınların iş yaşamına katılımlarının giderek artması, eğitim seviyesinin yükselmesi, feminist akımların etkisiyle literatürde evlilikte kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve aile içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımı konuları daha fazla ele alınmaya başlamıştır.

1.2.1.Evlilik Biçimleri

"İnsanlarda eş seçimi, bireyin toplumdaki yerini, yaşantısını ve geleceğini etkileyen önemli ve karışık bir süreçtir. Eş seçme kararı ile birey artık bundan sonrakini hayatını kimle nasıl sürdüreceğine karar vermiş olmaktadır" (Yıldırım, 2017:1-2). Evlilik, bireyin hayatındaki "geçiş dönemleri"nden biri sayılmakta ve doğumla başlayıp ölümle sona eren hayatında en önemli kararlardan birini oluşturmaktadır. "İnsan neslinin devamı, evlilik olgusunun gerçekleşmesine ve aile çatısının kurulmasına bağlıdır. Aile çatısını oluşturan evlenme biçimleri toplumun; değer yargılarına, sosyal ve ekonomik yapısına, kırsal kesimlerdeki ve kentlerdeki yaşam biçimlerine göre farklılıklar göstermektedir" (Sezen, 2005: 185). Evlilik biçimleri arasında görücü usulü evliliklerin yanında toplumsal değişme sürecinde, endüstrileşme ve kentleşmeyle gelen kültürel farklılıkların yoğun yaşandığı kentlerde anlaşmalı evlilikler ve özgürce seçimin yapıldığı aşk evlilikleri de bulunmaktadır. Aynı zamanda kaçarak evlenme ve akraba evlilikleri de yapılan farklı evlilik türleri arasındadır.

1.2.1.1. Akraba ve Hemşehri Evlilikleri

Akraba evlilikleri (consanguine family) aile kurumunun en eski biçimleri arasında yer almaktadır. Bir endogamik (içeriden) evlenme biçimidir. Endogamideki temel amaç, grup içi düzenin ve birliğin korunması, aileler arası bağın güçlendirilmesi ve mülkiyetin parçalanmamasıdır.

Morgan'a (2015:538) göre "bu aile biçimi, grup içindeki öz ya da sosyal kardeşler arasında yapılan evlenmelere dayanmaktadır". Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre akraba evlilikleri en çok birinci dereceden kuzenler arasında yapılmakta olup, genellikle amca çocukları arasında evlenilmektedir (Tunçbilek ve Ulusoy, 1987: 9). Sıklıkla rastlanılan evlilik türlerinden biri olan akraba evliliği, evlenecek kişinin eşini akrabaların seçmesi nedeniyle "tercihli evlilik" kategorisinde de görülür (Doğan, 2009). Bu tür evliliklerde kabile/aşiret yapısı içinde güvenin ve dayanışmanın artması sağlanmaktadır (Altuntek, 1993). Akraba evlilikleriyle bireyler ve gruplar var olmanın gücünü ve kaynağını kendi içlerinde görmektedirler. Bu durum hem bireylere yaşamlarının her alanında sosyal güvence sağlamakta olup hem de aşiret sisteminin sürekliliğine katkıda bulunmaktadır (Altuntek, 2001). Türkiye'de akraba evliliklerinin oranı düşmesine rağmen bunlar, her beş evlilikten birinin fazlasını oluşturmaktadır. Türkiye'de 2006 yılında akraba evliliği yapanların oranı %22 iken, 2011 yılında ise %21 olmuştur. Kentsel alanlarda oranlar daha da azalmaktadır (%19) ancak geçerliliğini halen sürdürmektedir (Beşpınar, 2014: 133).

1.2.1.2. Görücü Usulü Evlilik

Gelenekselliğin baskın olduğu yörelerde görülen evlenme biçimlerinin başında görücü usulü ile evlenme (arranged marriage) gelmektedir. Bu evlenme biçiminde evlenecek kadını seçme eylemi genç erkeğin annesi, babası veya yakınları tarafından başlatılmaktadır. "Evlenme işine, 'görücü' denilen ve erkeğin ailesi tarafından seçilen kadınların kız evini ziyareti ile başlanır. Erkeğin annesi, kız kardeşi, akrabalar ve komşu kadınlar bu grubun içerisinde yer alır. Eğer ki erkeğin ısrarla üzerinde durduğu bir aday yoksa evlenecek kadını beğenme yetkisi görücü ekibine bırakılır" (Sezen, 2005: 186). Geleneksel evlilik modeli; ağırlıklı olarak ailelerin düzenlediği, görücü usulüne dayanan ve ekonomik dayanışma, soyun adını sürdürme, aileler arasındaki anlaşma temelinde kurulan bir düzendir (Fişek, 2018: 28). Görücü usulü evlilik, çiftin nikahtan önce birbirini görmemesi veya tanımaması anlamına gelmemektedir. 1920'lere, 1930'lara kadar

evliliklerin çoğu görücü usulüyle gerçekleşiyordu. Kimi aileler nişanlı çiftlerin evlenmeden önce tanışmalarına izin verirken, kimi aileler ise kendi müdahaleleri dışında çiftlerin istedikleri bireylerle evlenmelerine izin veriyorlardı (Duben ve Behar, 2014: 111).

"Genellikle kırsal kesimde ve bazen şehirde oğullarını evlendirmek isteyen aileler, yakın akraba ve komşulardan başlayarak, tanıdıkların da yardımıyla 'kız aramaya' çıkmaktadır ve kızın hamaratlığına, temizliğine, saygısına, sadakat ve saflığına, ailenin geçmişine ve sosyo-ekonomik özelliklerine bakılmaktadır" (Özgüven, 2010: 40). Nüfusçu ve Yılmaz'a göre (2012: 32) görücü usulü olarak tanımlanan evliliklerde, üç temel fail bulunur:

"Bunlardan en etkin, aileleri tanıştırma görevini üstlenen arabulucudur. Çoğunlukla yaşlı ve kadın olan arabulucular, benzer sosyo-ekonomik statüde bulunan her iki ailedeki birbirine uygun eş adaylarını bularak, bu kişileri ailelere tavsiye ederler. İkinci fail olan kız tarafı, erkek eş adayını çoğunlukla birebir tanımadığından, erkeğin ailesinin sosyal ve ekonomik sermayesini ve bunu devam ettirme potansiyeline dikkat eder. Üçüncü fail olan erkek tarafı ise, kız tarafının saygınlık ve namus anlamındaki ününü, kızın güzelliğini, ev işlerindeki ve çocuk bakımındaki becerisini değerlendirir. Erkek tarafının, kızı almak için kız tarafına teklif ettiği hediyeler, kız babasının erkek tarafından talep ettiği başlık parası görücü usulü evlilik biçiminin tanımlanmasında önemli rol oynamaktadır."

Evlilik; sevgi, samimiyet ve eşitliğin vurgulandığı sanayileşmenin ve bireyci değerlerin yükseldiği bir alan olmasının yanında, görücü usulü evliliklerin değiştirilmiş versiyonlarını kapsayan kurumlar arasındadır. Çünkü hâlâ baskın değerlerin birbirine bağlı ya da karşılıklı bağımlı olduğu kültürlerde görücü usulü evlilikler varlığını sürdürmektedir. Bireysel tercihlere dayanan evliliğin, Batılı olmayan kültürlerde mutlaka romantik ideale dayalı olmadığını gösteren kanıtlar da vardır. Araştırmalar Batılı olmayan kültürlerde evliliğe karar verilmesinde eşlerin siyasi yönelim benzerliklerinin, sosyal arka plan benzerliğinin ve sosyo-ekonomik faktörlerin eş seçiminde önemli olduğunu göstermiştir (Hortaçsu, 1999).

2011 Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nda katılımcılara "eşinizle nasıl evlendiniz?" sorusu sorulmuş ve verilen yanıtlar belli kategoriler dahilinde değerlendirilmiştir. "Kendi seçimim, ailemin rızasıyla", "kendi kararım, ailemin rızası dışında", "görücü usulüyle, benim kararım", "görücü usulüyle, benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla", "kaçma/kaçırılma", berdel" ve "diğer" şeklinde sunulan seçeneklerden elde edilen sonuçlar göstermektedir ki Türkiye'deki evliliklerin %42,4'ü görücü usulüyle, kişinin kendi kararlarıyla yapılırken, %41'i ise kendi seçimi ve ailesinin rızasıyla yapılmaktadır. Çalışmada görücü usulüyle ilgili seçeneklerin tamamı toplandığında evliliklerin yarısından fazlasının (%51,3) bu evlenme şekliyle yapıldığı, dolayısıyla görücü usulünün hala çok yaygın olduğu belirtilebilir.

1.2.1.3. Tanışarak/ Anlaşarak Evlenme

Anlaşarak evlenme, "kişisel karar ve bireyin kendi kararlarının sorumluluğunu üstlenmeyi içermesi bakımından demokratikleşme sürecinde önemli bir ilerlemedir ve zaman içinde hızla artmıştır" (İmamoğlu, 1995: 39). Tanışarak/anlaşarak evlenme ailelerin etkisinin azaldığı, kentlerde yaşayanların ve eğitim seviyesi yüksek olanların tercih ettiği bir evlilik türüdür. Bu evliliklerde kadın ve erkek tanışıp belli bir dönem beraber zaman geçirdikten sonra evlenmeye karar vermektedir. Görücü usulü evliliklere kıyasla, anlaşmalı evliliklerde eşler arası dostluğun, arkadaşlığın, birlikte bir şeyler yapmanın, paylaşmanın, güvenin daha fazla olduğu, eşlerin birbirini daha çok anladığı görülmüştür (İmamoğlu, 1993: 61). Çalışmada, ailelerin karar verme yetkisinin az olduğu evlilik biçimlerinden olan tanışarak/ anlaşarak evlenme kendi içerisinde aşk evliliği ve kaçarak evlenme şeklinde ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir.

Bireysellik fikriyle özgürleştirici aşk söyleminin birbiriyle ilişkisi, 1920'lerde beyaz, orta sınıf Amerikan çiftleri arasında ailenin ekonomik, sosyal işlevlerini yitirmesi ve geleneksel evlilik kalıplarının dışına çıkmasıyla, bireyler duygusal rahatlık ve romantik aşk yaşamaya başlamışlardır. Böylece yeni bir evlilik biçimi (companionate marriage) ortaya çıkmış ve zamanla evliliklerin kuruluşunu sağlayan bir öge haline dönüşmüştür (Davis, 2008: 1140).

1.2.1.3.1. Aşk Evliliği

Ülkeler modernleşip sanayileştikçe ve değişken bir nüfusa sahip oldukça, ailelerin yetişkinliğe erişen çocukları üzerindeki denetimlerini azaltmaktadır. Bununla birlikte görücü usulü evliliklere kıyasla aşk evliliklerinin sayısında artış olmaktadır (Fox, 1975: 181). 18. Yüzyıldan itibaren üst toplumsal tabaka geleneksel "devletin destekçisi" olması anlamını yitirmiş olup, evliliğin denetimini yapan toplumsal yapılara bağlı gerekçeler geçersiz sayılmıştır. Böylece toplumsal uzlaşmayla yapılan evliliklerden aşk evliliklerine geçiş sağlanmış, evlilikler bağımsız kılınmış ve aile sistemi içinde evliliklere daha büyük anlamlar yüklenmiştir (Luhmann, 1995: 217). Yani "kadın ve erkeğin ait oldukları sınıf ve sahip oldukları ünvan, ailelerin müdahil olduğu eş seçiminde etkili olurken, 18. Yüzyıldan sonra evliliğe eklenen 'aşk' duygusu, evliliği toplumsal eşitsizlikleri ve farklılıkları aşan, bireysel bir karara dayanan, gelecek merkezli bir beraberlik mertebesine taşımıştır" (Nüfusçu ve Yılmaz, 2012: 26). Eş seçimi kendi meşruluğunu aşk ilişkilerinde temellendirmiş olup, böylece toplumsal denetimin dışına çıkılarak evlilik antlaşması özgürce yapılmış ve toplumsal yapıdaki değişiklikler güncellenmiştir.

Görücü usulü evliliklerde, ebeveynler evlenilecek kişiyi geleneksel olarak köken, etnik köken, kast, din, ekonomik durum ve diğer özelliklere göre seçerlerken (Tekçe, 2004) günümüzde eşler arasındaki kişilerarası uyumluluk ya da aşk, ek bir kriter olarak ortaya çıkmaktadır. Bazıları için aşk, bir eş seçiminde, diğer değerlendirmelerden daha ağır basan en önemli kriterdir. Kentleşme, sanayileşme, Batılı değerlerin giderek daha fazla benimsenmesiyle, Batı tipi evliliklerin ve bireyci değerler ile çiftler arasında eşitliğin ve yakınlığın zaman içinde arttığı gözlenmiştir (Hortaçsu, 2007).

Geleneksel yaklaşımın yanı sıra Batı tarzı bir 'romantik aşk' söylemi de gelişti. Bu söyleme göre, "özerk bağımsız bireyler kişisel çekicilik, ihtiyaç ve beğeni nedeniyle aralarında sonsuza dek sürecek bir sevgi anlaşması yaparlar, ancak bu özgür seçim sözleşmesine dayalı olduğu sevgi bitince sözleşme de feshedilebilir" (Fişek, 2018: 32). "Özgürce yaşanan ve aşkın olduğu iddiasıyla yola çıkan aşk evliliği, böylelikle, kendisini kırsal olarak nitelendirilen görücü usulü evlilik biçiminin karşısında konumlandırarak, toplumsal kontrol mekanizmalarının dışına çıkmış gibi göstermektedir" (Nüfusçu ve Yılmaz, 2012: 31). Türkiye'de aşk evlilikleri özellikle 1. Dünya Savaşı'ndan sonra artış göstermiştir. Duben ve Behar'ın (2014: 111) yapmış oldukları çalışmada 1920'lerde ve 1930'larda evlenmiş orta sınıftan çiftler evliliklerinin aşk evliliği olduğunu dile

getirmişlerdir. Aşk evliliği gerçekleşmiş olsa bile, aile bağlarından köklü bir kopuşun gerçekleştiğinden de bahsedilemez. İlişki çoğunlukla çiftlerden biri veya ikisi tarafından başlatılmış olsa da, evliliğe karar verildiğinde ailelere başvurmak gerekiyordu. Damat adayı gelin adayını babasından istemek durumundaydı. Aileler karşı çıkabilir, çocuklarını ikna etmek için güç ve etkilerini kullanabilirlerdi. Ne olursa olsun evlilik, ailenin katılımıyla gerçekleşen bir şeydi; henüz tamamen bireysel bir seçim meselesi haline gelmemişti.

Ailede değişimin bütünsel değil, kısmi oluşu en çok kentli ve eğitilmiş kesimde belirgin olmakla beraber her kesime yansımıştır. Batılılaşma, kadının çalışma hayatına katılması, eğitim seviyesinin artması sonucunda eş seçiminde bireylerin sesine de yer vermeye başlanmıştır. Daha uzun tanışma süreleri, nişanlılık ve "hayır" deme hakkı yaygınlaşmıştır (Fişek, 2018: 32).

1.2.1.3.2. Kaçarak Evlenme

Günümüzde kız kaçırma, "kırsal kesim ailesinde yaygın gelenekler arasındadır. Fakat kentin kırsal kökenli gecekondu kesimlerinde de olaylara rastlanmaktadır. Hatta kentlerde bile sıkça görülmektedir" (Tezcan, 2000). Sezen'e göre "ailelerin evliliğe kesin karşı çıkması durumunda kız kaçırma olayı meydana gelir. Bu durum, sosyo-ekonomik ve başka sebeplerle en çok kız tarafının engellenmesi ile ortaya çıkar" (Sezen, 2005: 187). Günümüzde kız kaçırma olayları azalmış olsa da, kentsel mekanların gecekondu bölgelerinde, ekonomik seviyesi düşük ve geleneksel değerlerin hüküm sürdüğü ailelerde gençler kız kaçırma davranışını sergilemektedir ve kaçırdıktan kısa bir süre sonrada aileler barışıp bir araya gelmektedir.

1.3. Kuşak

Sosyal bilimler camiasında üzerinde durulan ve kendi içerisinde geniş bir alana yayılan kavramlardan birisi olan kuşak Sosyoloji Sözlüğü'nde; "toplumun yaklaşık olarak aynı zamanlarda doğan üyelerinden oluşan yaş gruplarının biçimidir" olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 2005: 439). Türk Dil Kurumuna göre kuşak kavramı, "yaklaşık yirmi, yirmi beş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, nesil, jenerasyon anlamına gelmektedir. Aynı zamanda yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu" anlamına da gelmektedir (<http://www.tdk.gov.tr>).

Bir kuşak, kolektif hafızanın örgütlenişini içerir. Kuşaklararası farklılıklar zamana atıfla belirlenir, çünkü özgül kuşaksal gruplara yüklenen stratejik fırsatlar ve güçlükleri benzersiz şekilde kapsayan şey dönemselleştirmedir (Turner, 2015: 387-388). Bir kuşak travmatik bir olay (iç savaş, doğal afet ya da siyasi bir liderin suikaste uğraması gibi); hakim kültürle düşmanca bir ilişkisi olan ve travmatik olayı açığa çıkartan bir dizi kültürel ya da siyasi kanaat önderinden oluşabilir. Aynı zamanda demografide, toplum içerisinde kaynakların dağıtımını etkileyen bir değişim; kutsal yerleri barındıran kutsal mekanların yaratımı ve grubun hakiki mensupları olarak kabul edilen kişilere karşılıklı destek sunan "Mutlu Azınlık" anlayışından da meydana gelebilmektedir (Turner, 2015: 392).

Kuşağın tanımını yaparken ikili bir tuzağa düşülebilir. Bir yandan kuşak doğası gereği bireysel bir olguya işaret etmektedir. Ancak diğer bir açıdan ise sürekliliği kapsayan kökeni bağlamında kopma ve devamsızlık anlamına da gelebilmektedir. Biyolojizm temelli kuşak kavramı, zamanla bulunulan dönemle bir bağı olmayan zamanın simgesel kesitlemesinde görünür olabilmektedir. Böylece her birey kendini birçok kuşağa ait hissederken, bulunduğu dönemin dışında farklı kuşaklardan kendine ait bir şeyler bulurken, doğduğu döneme dair kendi benliğinde herhangi bir bağlılık hissiyatı taşımayabilir. Böylece matematiksel hesaplamaların dışında bireyler aidiyetlerine göre kendi benliklerini doğdukların dönemin dışındaki kuşaklarda bulabilirler (Nora, 2006). "Bu noktada kavramla ilgili iki ayrı ilke karşımıza çıkar. Biri kavramın özünde bir kapanma, topluma bağımlılık ve varoluşsal sınırlama getirmesidir. Diğeri de kavramın demokratik eşitlikçilik temelinde ve çerçevesinde yüklendiği birleştirici güç yoluyla ortaya çıkardığı benlik çoğalmasındır" (Nora, 2006: 195).

Kuşağı; düşünceleri, duyguları ve yaşam tarzları benzeşen ve unsurları oldukları toplumu etkileyen büyük olaylara benzer tepkiler veren ortak fiziksel, entelektüel ve ahlaki koşullarda yaşayan insanlar topluluğu, yaş grubu olarak da ele alabiliriz (Favre'den 1989, 285: aktaran Lüküslü 2013). Xavier Gaullier'nin belirttiği gibi kuşak analizi aslında "kriz" düşüncesi üzerine kurulur. Ne zaman ki kuşaklararası eski süreç işlemez hale gelir, işte o zaman kuşaklararası bir "new deal"¹ oluşturmak gerekir. Çünkü yürürlükte olan toplumsal sözleşme teknolojik değişimler ve hızlı sosyo-

¹ Yeni toplumsal sözleşme olarak kullanılabilir. Lüküslü'ye (2013) göre kuşaklararası ne zaman ki eski süreç işlemez hale gelir o zaman kuşaklararası bir *new deal* oluşturmak gerekir. Kuşak analizinde "kriz" düşüncesi üzerine kurulur.

ekonomik değişimlerden dolayı stabilize olmuştur. İşte bu yüzden yeni bir kuşak tanımı yapma ihtiyacı zorunlu olarak ortaya çıkar (Lüküslü, 2013).

Kuşaklar hakkında sosyal bilim alanında görüş bildiren düşünürlerin başında Karl Mannheim ile Ortega y Gasset gelmektedir. Mannheim ve Gasset, tarih, sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimlerin alanına giren disiplinler ile kuşak kavramını yeniden ele almışlardır. Benzer tarihi önemli olayları ve değişimleri yaşayan bir kuşağın yaşananlara benzer tepkiler vereceğini iddia etmişlerdir. Gasset'e (2015: 55) göre kuşak aşağıda şu şekilde tanımlanmıştır:

Tarihsel süreci tüm somut ve canlı gerçekliğiyle izleyebilen görme organıdır. Varlığının her anında kuşak insan yaşamının yapısıyla eşit, hatta özdeştir. Belli bir tarihte neler olup bittiğini bilmek istiyorsak, ilkin olayların hangi kuşağın başına gelmiş olduğunu, yani insanın varoluş sürecinin hangi aşaması çerçevesinde gerçekleştiğini araştırmamız gerekmektedir. Aynı olay ayrı ayrı kuşakların başına geldiğinde tümüyle ayrı bir yaşamsal, dolayısıyla tarihsel gerçek olur.

Örnekleterek açıklamak gerekirse, bir savaş, olayın gerçekleştiği tarihe göre apayrı anlamlar alabilir, çünkü insan ondan en çelişkili sonuçları çıkarır. Tek başına bir olay, boyutları ne denli geniş olursa olsun, hiçbir tarihsel gerçeği açıklamaz. Olay önceki dönemde yaşayan insanların dönemine yerleştirilerek bütünleştirilmelidir. Bunun dışında kalan zaman ise ölü anlamını taşımaktadır oysaki tarih, geçmişe yeniden can verme, geçmişini hayalde yeniden yaşatmaktır (Gasset, 2015: 55). Aynı zamanlarda doğan ve aynı tarihi geçmişini paylaşan insanlar neredeyse aynı görüşlere sahip olacak ve belirli olaylara karşı verdikleri tepkiler de benzer olacaktır. Başarılı olsun ya da olmasın, her kuşak bir misyona sahiptir ve tarihsel süreçlerin anlaşılmasında büyük önem taşır. Kuşak kavramını sadece biyolojik bağlamda açıklamak Gasset için yeterli olmamıştır; çünkü insanın yaptığı bir şey, insanların belirli bir zaman dilimini anlamasına yardımcı olabilecek bir endişe kaynağı olmuştur. Kuşak, toplum ve birey arasında dinamik bir uzlaşma aracıdır ve tarihi en önemli kavrayış şeklidir.

Kuşak hakkında görüş bildiren önemli diğer bir sosyal bilimci Karl Mannheim *The Problem of Generations* (1952) makalesinde, kuşağı oluşturan öğelerin başında önemli tarihsel olayların olduğunu vurgulamıştır. Mannheim için, büyük tarihsel dönüşümlere yol açan olaylar yaşandığı takdirde aynı yaş grubuna ait bireyler bir kuşak

bilinci geliştirebilirler. Böylece o yaş grubundakiler kendilerine özgü kimliği olan bir kuşağa bürünmüş olurlar. Bir kuşağın içerisinde farklı gruplardan ve karşıt görüşleri benimseyenler olsa bile, o kuşağın mensupları yetiştikleri tarihsel döneme ilişkin ortak bir değerler bütünü paylaşırlar. Ancak her kuşak kendi içinde "kuşak birimleri"ni (generation units) barındırdığından dolayı yaşanan tarihsel olayların kuşağın oluşmasındaki etkisi büyüktür. Aynı zamanda büyük tarihsel olaylara karşı da ortak bir kuşak bilincinin oluştuğunu Mannheim, *The Problem of Generations* (1952) makalesinde kaleme almıştır. Kuşakların homojen yapıda olmamaları nedeniyle, bireylerin hangi kuşağın üyesi oldukları, hangi olaylardan etkilendikleri açık bir şekilde ortaya koyulamamaktadır. Aynı zamanda bu tarihsel olaylar kendi içerisinde homojen bir yapıda olmadığı için farklı "kuşak birimleri" şeklinde gruplanabilirler. Kendi içinde farklı eğilim ve değerlere sahip "kuşak birimleri" bu farklılıklarına rağmen ortak paydalarda da (*generation as actuality*) buluşabilirler. Böylece çalışmamızda ortaya serilmeye çalışıldığı gibi aynı dönemde doğup büyüyen iki kuşağa mensup evli kadın ve erkeklerin deneyimleri açısından evliliğe yükledikleri anlamlar, verdikleri cevaplar açısından ortak bir bilinç oluşturmadığı, aynı kuşak içerisinde farklı kuşak birimlerinin de bulunduğu ifade edilebilir.

Mannheim'a göre aynı tarihsel ve toplumsal koşulların etkisini yaşayanlar ve benzer konumları paylaşanlar, "tarihsel-sosyal birliğin ortak kaderine" katıldıkları takdirde bir kuşağı oluşturabilirler (Mannheim, 1952). Kuşağı oluşturanlar arasında toplumsal ve entelektüel benzerliğe sahip olanlar somut bir bağın oluşmasında rol oynarlar. Kuşak, ortak yaşanan tarihsel olaylar bütününe farklı bireylerin katılması açısından açıklanamaz. Aynı tarihsel olaylar karşısında benzer olmamakla birlikte belirli bir kuşak içindeki bireylerin bütünlüklü ve benzer bir katılımı önemlidir. Böylece Mannheim tarihsel olaylar ve kuşak arasındaki ilişkiye değinerek ikisi arasında bir bağ bulunduğunu ve bu bağ sağlanmadığı takdirde kuşak olgusundan da bahsedilemeyeceğini vurgular. Ona göre, bir kuşağın oluşması için somut bir bağın oluşması, aynı tarihsel-toplumsal birliğin ortak kaderine katılımın gerektiğini belirtir. Mannheim makalesinde "kuşaklar sosyolojisi" oluşturmaktan bahsetmeyip bunun yerine kuşakları sistemli bir hale getirme çabası içerisinde bulunmuştur. Bu açıdan sadece demografik bir kohort anlamında yaş kategorilerine göre ayrılan kuşakları soyut anlamından kurtarıp, somut bir zemine oturtma gereği duymuştur. Pilcher (1994) makalesinde Mannheim'ın kuşaklar hakkındaki düşüncelerini dikkate alarak onun belli

sosyolojik kategoriler belirleyerek, tarihsel ve sosyal değişimleri üzerinde durarak derinlemesine bir analizine yer vermiştir. Biyolojik bağlamda yaş döngüsü kuşaklar için önemli olmakla beraber, sosyal değişimin olabilmesi adına Mannheim, yaş kategorileri yerine genç ve yaşlı kavramlarının açıkça belirtilmesinden yana olmuştur.

Mannheim, kuşakları soyut niceliksel halinden çıkartıp, somut toplumsal varlıklar halinde ele almıştır. Çünkü önceden bahsedildiği gibi onun için kuşak, tarihsel bir olaydan etkilenerek, bir olaydan etkilenip bilinç geliştirilerek oluşan insan topluluklarına verilen bir tanımlamadan ibarettir. Bilincin oluşmasında ise etki edecek faktörler arasında tarihi olayın etkisi, farkındalık yaratma, duyarlılık geliştirme, diğer kuşaklardan farklı olma ve kuşağı temsil edecek zorunlu kolektif öğelerin barındırılması gelmektedir. Böylece Mannheim, kuşağın oluşmasında toplumsal değişme hızının oynadığı rolü önemle vurgulamaktadır.

Mannheim, bir kuşağın varlığından söz edebilmek için beş özelliğın olmasına vurgu yapmaktadır. Bunları ise şu şekilde sıralar: (1) kültürel süreç içinde yeni katılımcılar ortaya çıkmaktadır; (2) bu süreçte eski katılımcılar sürekli olarak ortadan kaybolmaktadır; (3) bir kuşağın üyeleri tarihsel sürecin yalnızca belirli bir bölümüne sınırlı olarak katılabilmektedir; (4) bu nedenle kültürel miras iletilmektedir ve (5) kuşaktan kuşağa geçiş sürekli olmaktadır (Mannheim, 1952: 292).

Pilcher'a göre (1994: 482-48) Mannheim'ın *The Problem of Generations* makalesi, kuşağın sosyolojik açıdan en sistematik ve tam gelişmiş olarak ele alındığı çalışmadır. Çünkü Picher'a göre Mannheim bu çalışmasında kuşağı sıklıkla sosyo-tarihsel bağlamlarda bulur ve dahası kuşak, daha geniş sosyolojik bir bilgi teorisinin parçasıdır. Biyolojik faktörlerin etkisini kabul etse de sosyal faktörlerin etkisini öncelikle vurgular. Mannheim'ın kuşaklar sosyolojisi, bilgi sosyolojisine olan ilgisinin bir unsuru olarak görülmelidir. Mannheim'a göre bilgi sosyolojisi, bilginin sosyo-tarihsel bir yapıda ve bir konuma göre toplumsal ya da varoluşsal olarak düzenlenmesi teorisini kapsar.

Mannheim'a göre, sadece aynı çağı paylaşmakla bir nesil ortaya çıkmaz. Bunun yerine, kuşaklar oluşumu sürecinde, çağdaşlık, aynı sosyal ve tarihsel olaylara dayandırılarak tamamlanır. Dahası, onun iddia ettiği gibi, sosyo-tarihsel olaylar, bireyleri yalnızca, bu bireylerin hayatlarının erken evrelerinde tecrübe etmeleri halinde sosyalleştirir. Bunun nedeni, insan zihninin gelişim kuramlarına dayanarak, bireylerin sadece yaşamı tanımaya, onunla kurdukları ilk temasa ve bu arada yaşadığı sorunları

çözmeye başladıklarını iddia etmesidir. Kuşak kategorileri içinde eğitim, gelir ve sosyal sınıf tabanlı heterojenlikleri gözlemek şaşırtıcı olmaz. Mannheim için kuşaklar hala çok heterojen gruplardır ve daha fazla içsel tabakalaşmaya ihtiyaç duyarlar. Mannheim, kuramlaştırmanın bir sonraki adımı olarak, kuşağın konum olarak ayrışması ile devam eder. Onun zihnindeki kuşak olgusu, üç hayali eş merkezli çevreden, yani; 'konum olarak kuşak' (generation as location) gerçeklik olarak kuşak (generation as actuality) ve 'kuşak birimleri' (generation unit)dir.

Konum olarak kuşak, "ölüm-yaşam, sınırlı bir hayat süresi ve yaşlanma gibi biyolojik ritmlerin varlığına dayanmaktadır. Mannheim, aile, kurum, cemaat vs. gibi somut sosyal grupların yanı sıra, sosyal yapıda bir dizi bireyin paylaştığı ortak 'konum' olgusundan bahsetmektedir" (Karaaslan, 2014: 33). Bireylerin benzer sosyolojik ve tarihsel ortamda doğmalarını ve gelişim dönemlerinde benzer tecrübeleri yaşamalarını kapsamaktadır (Pilcher, 1994).

Gerçeklik olarak kuşak, tarihsel ve toplumsal alanda sadece bir arada bulunmaktan fazlasını içerir. Gerçeklik olarak kuşağın oluşması için başka bir somut bağa ihtiyaç vardır. Bu ek özellik, tarihsel ve sosyal birimin ortak kaderine katılım olarak tanımlanabilir. Örneğin, Prusya'da 1800 yıllarında gençler aynı dönemde Çin'de gençlerle ortak bir kuşak konumu paylaşmamıştır. Aynı tarihsel topluluğa üyelik, o zamanlar aynı kuşak konumunda yer almanın en geniş ölçütüydü. Aynı dönemdeki kentli gençlerle birlikte köyde yaşayan gençler gerçeklik olarak aynı kuşağı paylaşmamıştır. İkisinin etkilendiği olaylar farklı olmakla birlikte, köylü ve şehirli gençler aynı kuşak konumunda yer alsalar bile farklı gerçeklikleri paylaşmışlardır (Mannheim, 1952: 303).

Kuşak birimleri ise aynı kuşak içerisinde ortak deneyimleri farklı biçimlerde geliştirenlerden oluşmaktadır. Kuşak birimleri birbirleri ile benzer olmayan, karşıt düşünceleri olan alt gruplardan oluşmaktadır. Kuşak birimi, gerçeklik olarak kuşaktan daha fazla somut bir bağı temsil etmektedir (Mannheim, 1952: 306). Mannheim'ın formülasyonunun da kuşaksal birlik bireysel ve kolektif yaşam öyküsünün ortak bir tarihsel bağlamda etkileşime girdiği karmaşık bir sürecin son safhasını oluşturmaktadır. Bir yaş grubunun bir kuşak haline gelebilmesi için, bir nüfusun hangi tarafta yer aldığına göre değil, daha ziyade bunu ilk elden kimin deneyimleyip kimin deneyimlemediğine göre sınıflandıran önemli bir olay, savaş veya devrim gibi bir şey net bir sınırlayıcıdır. Mannheim, "kuşak birimi" terimini, bir yaş grubu içerisindeki alt gruplar ve alt bölümler

sorununun üstesinden gelmek için kullanıyordu (Turner, 2015: 399). Mannheim'ın kuşak analizi 20. Yüzyılda geliştirilen diğer düşüncelerden farklı olmuştur ve Mannheim konuyu daha sistematik ve kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Kuşağı kronolojik veya biyolojik-genetik yaklaşımdan ziyade toplumsal düzenin bir parçası olduğunu literatüre kazandırmıştır (Jaeger, 1985: 275).

Ortega y Gasset ve Karl Mannheim'ın kuşak konusunda görüş bildirmelerinin arkasında yatan sebep "Büyük Savaş" olarak tabir edilen 1. Dünya Savaşı'nın yaşanmasıdır. Kuşağın keşfi bu savaşla yakalanmış ve ilerleyen yıllarda yaşanan 2. Dünya Savaşı ile de devam etmiştir. Bauman, bu durumu *Yaşam Sanatı* (2017) adlı eserinde şu şekilde anlatır (Bauman, 2017: 84):

"Ortega y Gasset ve Mannheim'ın hem kendilerinin hem de okurlarının dikkatlerini kuşakların tarihte oynadıkları role çevirmelerine yol açan düşünce zincirlerini tamamen yeniden kurmak kolay değildir. Yine de Büyük Savaş'ın tecellileri ve beraberinde getirdiği "kimlik şoku" olmasaydı, onların böyle bir bakış açısına varmalarının çok daha güç olacağı düşünülebilir."

Savaş sonrasında yaşananların bireylerin benliklerinin oluşmasında etkisi büyüktür. Savaş öncesindeki "ben" ile sonrasındaki "ben" in oluşumu birbirinden farklı fraksiyonların görülmesine sebep olmuştur. Çünkü her iki "ben" de farklı dilden konuşulmaya başlanmış, bireylerin her bir kuşaktaki ötekilerle iletişime geçmesin de zorluklar yaşanmıştır.

Sonuç olarak, Mannheim kuşaklar arasındaki ilişkide temel ilkeyi uygular. Mannheim (1952: 289), kuşak kavramını "toplumsal gelişmenin dinamik oluşumuna katkıda bulunan temel faktörlerden biri" olarak tanımlamaktadır. Onun, kuşak hakkında yazdığı makalesinde açıkladığı ilk noktalardan biri, soyut gruplardan somut gruplara geçiştir. Onun dediği gibi, kuşak "somut bir grup, 'doğal olarak gelişmiş ya da bilinçli bağlarla bazı kişilerin birleşmesi'dir" (Mannheim, 1952: 289). Kuşak benzer toplumsal koşullara göre belirli bir tarihi dönemde yetişen aynı yaş grubuna dahil bireylerin ortak tecrübelerinden faydalanmalı ve bu doğrultuda ortak bir tutum geliştirebilmelidir. Bütün bunların yanı sıra özellikle kuşaklar arasındaki değişimin dinamiklerini açıklamada gönderme yapılan üç temel etkenden de bahsetmek gerekmektedir. Bunlar, yaş etkisi, dönem etkisi ve kuşak etkisidir.

Yaş etkisi: "Yaş etkisi" (age effect) ya da "yaşam döngüsü etkisi" (life cycle effect) sosyoloji literatüründe kuşaklar alanında yapılan çalışmalarda kullanılan temel kavramlar arasında yer alır. Bilgiyi biriktiren, yeni beceriler kazanırken ya da yaşamın farklı evrelerinde diğer bireylerle ve fikirlerle karşılaştıkça hepimiz bir değişim evresinden geçmekteyiz. Bunun yanında, yaşamdaki biyolojik ilerleyiş olan yaşlanma, toplumsal değişimin temel nitelikleri arasında bulunmaktadır.

Yaş etkisi, fizyolojik değişiklikler, sosyal deneyimin birikmesi ve durum değişikliklerinin getirdiği farklı yaş gruplarıyla ilişkili varyasyonu temsil eder. Ayrıca yaş etkisi, sosyal rollerin yaşla birlikte değişmesiyle, sosyal deneyimin birikimi arttıkça, yaşam döngüsü boyunca temel biyolojik süreçlerle ya da ilerlemeyle ilişkili değişikliklere de değinmektedir. Bu yaşam döngüsü etkileri genellikle bireyin yaşına göre endekslenir, bazen de "yaşam döngüsündeki yer" in bir ölçüsüdür (Neundorf ve Niemi, 2014: 2).

Dönem etkisi: Aynı kuşakta bulunan bireyler benzer tarihe ortak olmaktadır. Bir kuşağın yaşadığı dönemde meydana gelen olaylar daha sonraki kuşaklara referans olacak şekilde etki etmektedir. Bireylerin deneyimlediği mutluluklardan, üzüntülerden daha fazlasının sonraki kuşaklara aktarılması dönem etkisinin anlamına karşılık gelmektedir. "Beklenmedik tarihsel olaylar (savaşlar, salgın hastalıklar, doğal afetler, ekonomik krizler vb), değişen siyasi şartlar ve temel kültürel eğilimler 'dönem etkisi' olarak adlandırılmakta olup; kuşakların şekil ve görünümüne önemli katkılar yapar" (Newman, 2013: 217).

Dönem etkisi temelde geniş, makro ölçekli olaylara karşı geliştirilen kısa vadeli tutum ve davranış reaksiyonlarına karşılık gelir. Bu olaylar, toplumdaki çok sayıda insana yayılma etkisi gösterebilir ve birkaç yaş grubunu kesebilir. Dönem etkisi, tüm yaş gruplarını eşzamanlı olarak etkileyen, genellikle sosyal, kültürel veya fiziksel ortamlardaki değişimlerden kaynaklanan zaman aralıklarındaki değişimi temsil eder. Gözlemlenen tutumlar veya davranışlar, günümüzdeki dalgalanmalara neden olan ve aynı zamanda tüm yaş gruplarını aynı anda etkileyen mevcut politik, ekonomik veya toplumsal durumun ve kendine özgü olayların bir fonksiyonu olarak düşünülebilir. Bu dönem etkisi genellikle bir yılı kapsamaktadır (Neundorf ve Niemi, 2014: 2).

Kuşak etkisi: "Birbirleriyle aşağı yukarı yakın dönemlerde doğmuş olan bireyler, hayatları boyunca genellikle benzer toplumsal özellikler sergileyip, ergenlik,

evlilik, çocuk doğurma, mezuniyet, işe başlama ve ölüm gibi benzer olayları yaşarlar. Sosyologlar bu durumu 'kuşak etkisi' olarak adlandırırlar" (Bayhan, 2014: 10). İnsanların kuşak özellikleri, öteki kuşaklara da bağlı olarak, hayat deneyimleri üzerinde son derece etkilidir: Yüksek ücret almak, konut sahibi olmak, çekici eş sahibi olmak ve hatta hayattan alacağınız mutluluk duygusu bile bundan etkilenir. Gelişmekte olan ülkelerde yapılan bir araştırmaya göre çok sayıda üyesi olan kuşaklar arasında intihar eğilimleri, sayısal bakımdan az üyeye sahip kuşaklara kıyasla daha yüksektir. Bunun nedeni, sınırlı toplumsal kaynaklar için, aynı yaş grubundan çok sayıda insanın mücadele veriyor olmasına bağlı olarak yaşanan toplumla bütünleşme sorunu ve ekonomik sıkıntılardır (Newman, 2013: 217). Kuşak etkisi, aynı yıl veya yıl içinde doğum, evlilik gibi bir başlangıç olayını yaşayan bireyler arasındaki değişimlerle ilişkilidir. Bunlar ardışık dönemlerde ardışık yaş grupları için farklı biçimlendirici deneyimlere sahip olma etkilerini yansıtabilir.

Shuman ve Scott'un 1989 yılındaki araştırmalarında, ergenlik döneminde veya erken yetişkinlikte gerçekleşen olayların insanlar tarafından çoğunlukla hatırlandığını ve önemli görüldüğünü ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar, Amerikalılardan, son elli yıldaki ulusal veya küresel önemli olayları ve bu olayları neden önemli gördüklerini belirlemelerini istediler. Araştırmaları, katılımcıların çoğunluğunun 2. Dünya Savaşı ve Vietnam Savaşı'nı Amerikan tarihinin son elli yılındaki en önemli iki siyasi-tarihi olayı olarak gördüğünü ortaya koydu. Katılımcılar, savaşların, anılarının oluşumunda yalnızca anımsatıcı olaylar olarak görüldüğünü, olayların geri aktarılmasında kuşaklara özgü bir farklılık bulunmadığını belirttiler. Öte yandan savaşlar, tüm yaş aralığındaki katılımcılar için eşit derecede çarpıcı göründü; bununla birlikte, savaşlarla doğrudan bir tecrübeye sahip olanlar daha belirgin anlatılarda bulundular. Schuman ve Scott (1989), insanların önemli gördükleri ve etkili oldukları olayları öne çıkarma eğiliminde olduklarını, öncelikli olarak gençliklerinde deneyimledikleri olayların veya olaylara tanık oldukları durumlarda daha katılımcı davrandıklarını ortaya koymuştur.

Türkiye'de ise Sancar'ın (2013b) belirttiği gibi muhafazakar modernleşme döneminde (1945-1965) çok partili yaşama geçilmiş, kapitalizmin kırsal alana girmesi gibi tanımlar yapılmış ve cinsiyet rejiminin geçirdiği değişimler açısından tartışılmamıştır. Bu dönem kentli orta sınıfların gündelik yaşamına, muhafazakar değerlerle birlikte sentezlenmiş olarak yerleştirilmiştir. Bir önceki dönemde modernleşmenin temeli olarak saptanan ve üzerinde uzlaşılan birçok şeyin devam

etmesi modern olarak tanımlanırken; yeni modern toplumda kadınların özgürlük sınırları ve aileye atfedilen görevlerin kadınlar tarafından hangi sınırlar içinde ve hangi ideolojik meşrulaştırma stratejilerine dayanarak sürdürüleceğine ilişkin “cumhuriyetçiler” ile “muhafazakarlar” arasında bir uyumun ve sentezin oluşması muhafazakarlık olarak tanımlanmaktadır. Sancar (2013b: 194) erken dönem modernleşmesini savaşların bittiği ve ardından modern kentli orta sınıf yaşamlarının dönemini “muhafazakar modernlik” olarak tanımlamaktadır. Turner’a göre (2015: 398) de 1945 kuşağı, 2. Dünya Savaşı’nın sonunda, sanayileşmiş uluslarda barış ve güvenlikle ilgili kaygıların eşi benzeri görülmemiş iktisadi büyümeyle yan yana var olduğu bir zamanda doğmuş olan gruptu.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren gençlere atfedilen roller olumlu özellikler sergilemekteydi. Ülkeyi muasır medeniyet seviyesine çıkartacak, dinamik bir toplumsal örgütlenmeyi oluşturmaktaydı. Ancak gençlere dair bu düşünce yapısı zamanla ülkede yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasal olaylar sebebiyle dönüşüme uğramıştır. 1980 kuşağı gençleri apolitik ve sessiz tüketici (Saktanber ve Beşpınar, 2016) ya da yaygın kanının öngördüğü şekliyle apolitik duruş sergiledikleri gerekçesiyle konformist ve bireysel tavır takındıkları gibi düşüncelere sahip olanlarda bulunmaktadır (Lüküslü, 2012). Ancak Lüküslü’nün belirttiği gibi 1980 kuşağını hiçbir şeyle ilgilenmeyen, vurdumduymaz bir gençlik olarak değil de, siyasi bağlamda eleştirel yaklaşan bir soğuk duruş olarak mı okumak gerekmektedir? Benzer görüşü *Individualization* (2003) eserinde Beck ve Beck-Gernsheim da savunmuştur. Bireyselleşmenin her zaman apolitik, kayıtsızlık, vurdumduymazlık anlamına gelmeyeceğini, gençlerin “aktif bir apolitik genç kuşak” olarak tanımlanacağını ifade etmiştir. Gençleri “Özgürlüğün Çocukları” olarak tanımladıktan sonra aktif bir şekilde politik olmayan genç kuşakların sadece kendilerini ilgilendiren şeyleri hayatlarına dahil ettiklerini belirtirler (Beck ve Beck-Gernsheim, 2003: 159).

1.3.1. Kuşakların Sınıflandırılması

Genel olarak kuşaklar Sessiz Kuşak (The Silent Generation),Bebek Patlaması Kuşağı (The Baby Boomers), X Kuşağı (Generation X), Y Kuşağı (Generation Y) ve Z Kuşağı olarak sınıflandırılmaktadır.

1.3.1.1. Sessiz Kuşak

Sessiz kuşak ya da gelenekseller olarak ifade edilen bu kuşak 1945'li yıllardan önce doğanları kapsamaktadır (Kyles, 2005: 54). Bayhan'a (2014: 12) göre sessiz kuşağı tanımlayan sıfat "uyumlu" kelimesine karşılık gelmektedir ve aynı zamanda bu kuşak, iki dünya savaşı arasında doğanları kapsamaktadır. Bu kuşağın üyeleri; işlerine ve kurumlarına sadık olan, liderlerinden emir bekleyen ve onlara saygı gösteren, güvenilir, düzeni tercih eden, geleneksel, teknolojiye yavaş uyum gösteren, kıdemi yaşla ilişkilendiren bireylerden oluşmaktadır (Cengiz Bilgin, 2010).

Bu dönemin dünyanın genelini ilgilendiren en önemli olayları İkinci Dünya Savaşı ile ekonomik buhranlardır. Bu yıllar Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi'nde tek partili olduğu yıllara denk gelmektedir. 1945'li yılların sonuna kadar Türkiye'de nüfus, eğitim ve sağlık alanlarında birtakım gelişmeler yaşanmışsa da bu dönemde yaşamış bireylerin yaşam standartları günümüze kıyasla oldukça yetersizdir (Ayhün, 2013: 98)

1.3.1.2. Bebek Patlaması Kuşağı (Baby Boomers)

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren (1946- 1964) doğanları kapsayan "The Baby Boomers" kuşağına "geçiş dönemi çocukları" diyenler de mevcuttur (Gün, 2013; Adıgüzel, Batur ve Ekşili, 2014). O dönemde doğan 1 milyar bebekten dolayı "Baby Boomers" ismini almıştır (Ayhün, 2013: 99). Geçiş dönemi çocuklarının sorumlulukları ağır olup hem yaşları ilerleyen anne babalarına hem çocuklarına bakmak zorunda olan bir kuşağı oluşturmaktaydı. Bu kuşaktakiler günümüzün bireysel gelişim sürecini başlatanlar arasındadır. Bu kuşağın idealist olanları dünya çapında bir özgürlük devrimi yaratarak cinsel devrim, sosyal devrim, politik devrimlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Gün, 2013).

İkinci Dünya Savaşı sonrasını kapsayan bu dönemde sol dünya görüşü yükselişe geçmiş ve dinin alternatifi olarak "new age" akımları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda çekirdek aileye karşıt olarak kapalı toplum (komün yaşam) yapısını benimseyenler, gelişmiş olarak ifade ettiğimiz ülkelerde popüler olmuştur (Gün, 2013). 68 kuşağıyla da özleşen bu dönemde gençlik idealistti ve politikti. Gençler, ana babalarının boyun eğdiği otoriter ve hiyerarşik düzene başkaldırıyor ve özgürlük için savaşıyordu (Bayhan, 2014: 13). Bu kuşak işkolik, çok çalışan, pragmatist, özverili ve örgütün menfaatlerini kendi menfaatleri üzerinde tutan itaatkâr bir kuşak olarak bilinmektedir (Gürbüz, 2015: 41).

Bebek Patlaması kuşağı özellikle aile kurumu üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Birlikte yaşama gibi aile içi ortak yaşam, yalnız anneler gibi hayat tarzlarıyla aile olgusu yeniden tanımlanmıştır. Ayrıca bu kuşak, ücretli işlerin kadınların hayatının temelini oluşturması gerçeği ile ilk tanışanları kapsamaktadır. Aynı şekilde doğum kontrolü, geç çocuk sahibi olma, gönüllü çocuksuzluk ve düşük doğurganlık oranları ile yetişen ilk nesil denilebilir (Newman, 2016: 218). Baby Boomers, çocuk yetiştirmenin ilk kez ekonomik bir gereklilik ve biyolojik bir kaçınılmazlık olarak değil; hobi ve eğlence olarak algılandığı dönemde dünyaya gelen ilk kuşaktır (Karaaslan, 2014: 41).

Türkiye’de bu dönemde çok partili sisteme geçilmesi, 27 Mayıs 1960 tarihinde meydana gelen darbe ile o dönemin başbakanı Adnan Menderes’in idam edilmesi öne çıkan olaylar arasındadır. Siyasal olayların dışında toplumsal bağlamda meydana gelen değişimlerin başında da tarımda makineleşmenin artmasıyla kırsal nüfusta ortaya çıkan işsizliğin beraberinde kentlere yaşanan göçü getirmesidir. Böylece kentlerde büyük gecekondu mahalleleri kurulmaya başlanmıştır.

Bu döneme ait belirtilmesi gereken önemli olayların başında hem dünyayı hem de Türkiye’yi ilgilendiren 1968 öğrenci olaylarıdır. Bu kuşak dönemin ruhundan etkilenerek, dünyayı değiştirebileceklerine inanan gençlerden oluşmaktaydı. Dünyadaki öğrenci olaylarının dışında Türkiye’de ise bu süreç Batıdan etkilenmiş olsa da kendine ait bazı niteliklere sahip olmuştur. Lüküslü’ye (2013: 114) göre Türkiye’deki gençlik hareketi Türk siyasal kültüründen hayli etkilenmiştir. Gençler sağ ve sol arasında kutuplaşmış bir şekilde “memleketi kurtarma” derdine düşmüştür ve düşünceleri de devlet üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda Batılı ülkelere kıyasla Türkiye’deki gençlik hareketi kültürel eylemlerden ziyade siyasal eylemlerle döneme damgasını vurmuştur.

1.3.1.3. X Kuşağı

Literatür incelendiğinde bazı kaynaklar X Kuşağının 1963-1980 (Alwin, 2002: 48), bazı kaynaklar 1965-1979 (Dereli ve Tolunay, 2015: 3), bazı kaynaklar ise 1965-1978 (Pekala, 2001) yılları arasında doğanları kapsadığını bildirmektedir. Bu kuşağın temel tutumları ve değerleri arasında bireysellik, pragmatizm, olumsuzculuk (cynicism) ve farklı yaşam biçimlerine karşı hoşgörü ve kültürel çeşitlilik yer almaktadır. X Kuşağı genellikle umursamaz ve amaçsız olarak tanımlanmaktadır (Toruntay, 2011: 73). Aynı zamanda bu kuşak öncekilere kıyasla daha bağımsız, otonom ve özgüveni yüksek bir kuşaktır. Aile ve arkadaşlarına karşı güçlü sadakat duyguları beslemelerine karşın işverenlerine aynı ölçüde sadakat duymazlar (Karaaslan, 2014: 47).

X kuşağında daha önce hiçbir kuşakta görülmediği kadar sık biçimde evlilikler sonlandırılmış ve bunun sonucunda boşanma oranları artmıştır. Böylece zihinlerde, evliliğe karşı olumsuz bir düşünce oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla evlilik oranları eski kuşaklara göre daha azalmış, X kuşağındakiler daha geç evlenmeyi tercih etmişler ve daha az çocuk sahibi olmuşlardır. Aileye alternatif yaşam şekillerinin de görülmeye başlandığı bu kuşakta çocuklu veya çocuksuz olarak bekâr yaşamayı seçenlerin oranı da artmıştır. X kuşağı çocuklarının çoğu, bir önceki kuşağın çocukları arasında kadın ve erkek birlikte çalıştıkları için, “anne ve babası çalışan çocuklar” olarak yetişmişlerdir. Bu yüzden bu kuşağın çocuklarının büyük çoğunluğunun hayatında ikincil ilişkiler (öğretmenler, arkadaşlar, bakıcılar ve hizmetçiler gibi) belirleyici olmuştur (Newman, 2016:218).

Türkiye açısından bu kuşak, ara kuşak anlamına gelen geçiş dönemi çocukları olarak adlandırılmıştır. X kuşağı, değişen dünyanın dinamiklerinin görüldüğü ve bu nedenle olabildiğince kanaatkar, toplumcu, sadık ve idealist bir kuşaktır (Ayhün, 2013: 100). 1970 darbesi, 1974 Kıbrıs Harekatı, 1978 gençlik hareketi dönemin önemli siyasi olayları iken; kente göçle beraber oluşan gecekondu kültürüyle özdeşleşen arabesk müzik ve diğer yandan gelişen mizah dergileri dönemin kültürel yapısına damga vuran gelişmelerdir. Meral Özbek'e göre 1968-1979 dönemi Orhan Gencabay şarkıları ile minibüs müziği üzerinden tanımlanmıştır. Aynı zamanda dönemin mizah dergileri de arabesk müzik kadar önemsenmiştir. Gırgır, Çarşaf, Fırt, Limon, Salat, Mikrop gibi dergilerle mizah basında önemli bir yer tutmuştur (Lüküslü, 2013: 105).

Eğitim, sağlık ve nüfus alanında görülen değişimler 1965'li yıllardan 1979'lu yıllara kadar geçen 14 yıllık zaman diliminde Türkiye'nin çarpıcı değişim ve dönüşümlere uğradığını, hayat standartlarının önemli düzeyde iyileştiğini ifade etmektedir. Bu dönemde yaşam şartlarında görülen olumlu gelişmeler, bireylerin davranışları üzerinde de etki yaratmış, bireylerin parasal konular dışında, sosyal yaşamla ilgili unsurlara önem vermelerini beraberinde getirmiştir (Ayhün, 2013: 100).

1.3.1.4. Y Kuşağı

Lower'a (2008: 80) göre Y kuşağının doğum yılları için kesin bir parametre belirlenmemiştir. Çoğu uzman 1980'i başlangıç noktası almakta ve 2001 ile de kuşağın bitiş sınırını belirlemektedir. Bu kuşak Millennials (Milenyum Kuşağı), Generation Next (Gelecek Kuşak), Digital Generation (Dijital Kuşak), Echo Boomers (Eko Patlaması) gibi farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Bazı kaynaklarda 1980-1999 (Dereli ve Tolunay,

2015: 3), başka kaynaklarda ise 1979-2001 (Pekala, 2001) yılları arasında doğanları kapsadığı ifade edilmektedir. Yetiştikleri dönemin şartları nedeniyle Y kuşağı, teknolojik imkanların fazla olduğu bir dünyada yetişmişlerdir.

Neyzi (2013: 130) çalışmasında 1980 sonrası gençliğini modernist gençlik kurgusu bağlamında tanımlar. Türkiye’de “Özal kuşağı” ya da “1980 sonrası kuşak” olarak adlandırılan gençler, kolektif sorumluluktan yoksun, bencil ve bireyci tüketiciler olarak resmedilmektedir. “Köşeyi dönmek” olarak ifade edilen 1980 sonrası dönemde gençler, bu düzenin içinde ekonomik açıdan yaşanan liberalleşmenin etkisinde kalarak tüketim merkezli yaşam şeklinin yaygınlık kazandığı sonucuna varır. Kolektif sorumluluklardan kaçınan, bireyselleşmenin görüldüğü, bireyci tüketiciler olarak resmedilen gençlik, önceki kuşaklarla kıyaslandığında apolitik bir duruşta sergilemektedir.

1980’lerde gençlik, materyalist değerlere bağlı, toplumsal meselelere ve siyasete ilgisiz, duyarsız olarak görülen bir toplumsal kategoriye oluşturmaktaydı. Artan tüketim kültürü ve siyasete olan ilgisiz tutum, ekonomide görülen neoliberal rüzgar en çok gençlere ait temel özellikler olarak sıralanmıştı (Saktanber ve Beşpınar, 2016: 350).

Twenge (2013) bu kuşağı "Ben Nesli" olarak tanımlar ve onlar için bireyin daima ön planda olduğunu ve kendinden memnun olmanın her zaman en önemli şeye karşılık geldiğini ifade eder. Üniversiteye gitmek, çok para kazanmak, meşhur olmak talep edilenler arasında ilk sıralarda yer alır. Özgürlük ve bireyselliğin doğal karşılanmakta olduğunu, bu kuşağın bebek patlaması kuşağına kıyasla daha fazla anlaşılmayı beklediğini vurgular.

Y Kuşağı üyelerinin başka bir özelliği de, her türlü dijital teknolojiyi pek çok farklı görevi yerine getirmek için çok iyi kullanabilmeleridir. Y Kuşağı üyelerinin yaşamlarında önemli bir yere sahip teknolojiyle olan yakın ilişkileri çalışma yaşamlarına da yansımaktadır. Y Kuşağı çalışma yaşamında bağlantısı en yüksek ve teknoloji ile en içli dışlı kuşaktır (Karaaslan, 2014: 51). Çalışma yaşamına hızla adapte olabilmekte değişime ve kendilerini gösterme fırsatlarına açık ve yaratıcı olabilmektedirler. Aynı anda bir işin pek çok alanında çalışabilir ve organizasyonda farklı görevlerde roller alabilirler (Toruntay, 2011: 81). Kentsel alanlarda nüfusun büyük bir kesimini oluşturan

gençler, yeni iletişim teknolojileri alternatif mekanlar ve politik örgütlenme yolları oluşturmaktadırlar (Neyzi, 2013: 135).

1.3.1.5. Z Kuşağı

Z kuşağı, 2000 ve 2020 yılları arasında doğanları kapsamaktadır (Dereli ve Tolunay, 2015: 3). Bu kuşağın en belirgin özellikleri arasında teknolojiyi çok iyi bilmeleri ve kullanmaları, yaratıcı ve yeniliğe açık olmaları, istediklerini yapabilmeleri olarak sıralanabilir. Ancak bunun yanında bireyselliğin ve yalnızlığın ön planda olduğu bireylerde bu kuşakta yerini almıştır. Z kuşağı, dünya zevklerine düşkün, teknolojiyi hızlı şekilde kavrayan, işlerini kısa sürede ve titiz biçimde yerine getiren davranış özellikleriyle dikkat çekmektedir. Bu kuşak, taşınabilen, hep yanlarında olan küçük aygıtları, bilgisayar, MP3 çalar, i-Pod'ları, cep telefonları ve DVD oynatıcıları ile büyümektedir (Ayhün, 2013: 102).

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Bireylerin, toplumda yaşayan diğer insanları algılama ve bu algılamaların kendi yaşamlarını nasıl etkilediğiyle ilgilenen sosyoloji disiplini, bazı temel bakış açılarına sahiptir. Her disiplin incelediği olgulara belli bir perspektiften yaklaşmaktadır. Wallace ve Wolf (2012: 22) için kuramı gerçek hayattan ayırmak bir yana, dünyaya bakışımız bütünü ile kuramsal bakış açımıza dayalıdır. Sosyolojik kuram ile ilgili okuma; bireyin kendisinin ve dünyasının günlük hayatının olağan kabul edilen yönlerinin aslında ne kadar farklı, kompleks ve belirsiz olduğunu da kapsayan bir içeriği oluşturmaktadır.

Sosyolojik bağlamda toplumun temel birimi olarak görülen aileyi açıklamaya ve anlamaya yönelik birçok kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Ancak aşağıdaki bölümde araştırmada evlilik ve ailenin anlaşılmasına ışık tutacak yapısal işlevselci yaklaşım, aile sistemleri yaklaşımı ve mübadele yaklaşımı ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.1.1.Yapısal-İşlevselci Yaklaşım

Sosyolojinin temel kuramlarından biri olan işlevselcilik aile çalışmalarında en fazla kullanılan kuramlar arasındadır. Araştırmanın veri analizi kısmında da işlevselcilik kuramına atıfta bulunarak açıklamalar yapılmıştır. "Toplum teorisi olarak işlevselcilik, ilk önce sosyolojide Comte, Spencer ve Durkheim'in çalışmalarında" (Wallace ve Wolf: 2012: 44), ikincisi ise "19. Yüzyılın sonuyla 20. Yüzyılın başlarında antropolojide, Radcliffe-Brown ile Malinowski'nin yazılarında ortaya çıkmıştır" (Swingewood: 2010: 241).

Yapısal işlevselcilik anlayışına göre toplum aralarında karşılıklı işlevleri bulunan bağlantılara sahiptir ve iç içe geçmiş bağlantılar toplumda alt sistemleri oluşturmaktadır. Böylece toplum alt sistemlerden oluşan bir bütüne karşılık gelmektedir. Toplumu oluşturan her parça, diğer parçalarla ve toplumla bütünleşiktir ve birbirleriyle uyum içerisindedir. Ancak ne zaman bu parçalar arasında bir uyumsuzluk ya da değişme durumu yaşanırsa, o zaman bir bütün olan toplumsal sistem bundan etkilenir. Çünkü alt sistemler arasında bir bağ vardır, bağların kopması sistemde farklılıkların görülmesine yol açar. Parsons'ın (1959) da belirttiği gibi toplumsal sistem, kendisini oluşturan öğeleri ve öğeler arasındaki ilişkileri aktif bir şekilde içinde barındıran bir bütüne karşılık gelmektedir.

Yapısal işlevselcilik, "bir toplumsal sistemin ayakta kalabilmesi için, karşılanması gereken işlevsel zorunluluklar veya 'gereksinimler' ile bu gereksinimleri karşılama durumunda olan yapılar üzerine odaklanmaktadır. Talcott Parsons ve Robert K. Merton bu yaklaşımı savunan kuramcılar arasındadır" (Wallace ve Wolf, 2012: 42). Toplumsal düzenin devam edebilmesi için toplumsal kurumlar üstlenmiş oldukları rolleri bir görev paylaşımı içerisinde yerine getirmektedirler. Toplumda yaşayan üyelerin ihtiyaçlarının giderilebilmesi adına da toplumsal sistemin en iyi şekilde çalışmasını sağlayacak çözüm yolları aranmakta ve bulunmaktadır. Özellikle Parsons yapısal işlevselciliği aile sosyolojisi alanına taşımış ve bu alana önemli katkıları olmuş bir kuramcıdır. "Parsons'ın öncülüğünde gelişen yapısal işlevselci yaklaşım, aileyi, ailesel sistemi, ailesel sistem doğrultusunda tüm olarak toplumsal sistemi ayakta tutmak anlamına gelen roller ve statüler ağına uygun olarak hareket eden bireylerden meydana gelmiş gibi ele alır "(Sayın, 1990: 28). Böylece aile evrensel bir kurumdur ve bazı evrensel işlevleri yerine getirmektedir.

Parsons (1959: 5) için "parçalar veya aktörler birbirleriyle etkileşim durumunda ve birbirlerine bağlıdırlar." Parçanın diğer parçalardan bağımsız hareket edememesi toplumsal sistemin merkezde olduğu bütüncül görüşü onaylamaktadır. Onun için her bir alt sistem kendisine bağlı olan diğer alt sistemlere uyum sağladığı ölçüde varlığını koruyabilmektedir. Çünkü eğer parçalar bütüne uyum sağlamaz ise, parça sistem tarafından yok edilmektedir (Parsons, 1955). Bununla birlikte Parsons, rollerin, normların ve değerlerin toplumsal sistemin alt sistemlerini birbirine bağlayan unsurların bulunduğu altını çizer (Parsons, 1959). Toplumsal sistem içindeki alt sistemleri birbirine yakınlaştırmak için roller, normlar ve değerler tutkal görevi görmektedir (Parsons, 1955). Aileyi de bir alt sistem olarak kabul ettiğimizde ailenin işlevlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Birincisi, aile kurumu üyelerinin gereksinimlerinin büyük bir çoğunluğunu karşılamak zorundadır. Bu gereksinimler sadece maddi açılardan olmayıp duygusal boyutlarda da olabilir. İkincisi, ailenin varlığını sürdürebilmek için diğer alt sistemlerle ilişki kurması ve onlardan destek alması gerekmektedir. Üçüncüsü ise, aile kurumunun üyeleri üzerinde az da olsa kontrol kurması gerekmektedir (Parsons, 1959). "İlk dönem Amerikan sosyolojisinin atomistik, bireyci teorik yaklaşımını reddeden Parsons, tutarlı biçimde, bir toplum teorisinin olgulardan kurulacağını ileri sürmüştür. Ona göre toplum biliminin verileri teoriden hareket etmeli, teoriden çıkarılmalıdır" (Swingewood, 2010: 252).

İşlevselciliğin aslında bir denge kuramı olduğu inandırıcı bir biçimde ileri sürülmüştür. "Toplum bilimsel kavramların pek çoğu sadece denge çerçevesinde bir anlam taşırlar. Gizil ya da açık bir biçimde, toplum hakkında düşünen herkes bu anlayışı kullanma eğilimindedir" (Appelbaum, 1970: 54). Çok genel olarak Parsons'a göre "yapının tanımlayıcı bir niteliği olarak istikrar kavramı daha özgül bir kavram olan istikrarlı dengeye eştir ki bu da başka bir bağlamda ya 'durağan' ya da 'hareketli' olabilir" (Appelbaum, 1970: 54).

Parsons'ın yaklaşımı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Parsons, sanayi toplumlarını karakterize eden ekonomik sistemin, geniş aile yapısıyla uyumlu olmadığını belirtir. Yaklaşımın ikinci bölümü ise, endüstri toplumlarında ekonomik ve halkla ilgili faaliyetleri destekleyen değerler ve aile ilişkilerini tanımlayanlar arasındaki çatışmayı çözme ihtiyacı ile ilgilidir. Parsons ayrıca çekirdek ailenin üyeleri için iki işlev sergilediğini belirtmiştir: çocukların toplumsallaşması ve yetişkin bireylerin kişiliklerinin dengelenmesidir (Giddens, 2013: 279). Eş/anne, aile üyelerinin duygusal ihtiyaçlarını dikkate alarak ailesel alanı yönetirken, koca/baba da kaynak sağlar. Parsons (1955), erkeğin işlevini *araçsal* (instrumental) ve kadınınkini ise *anlamsal* veya *duygusal* (expressive) olarak tanımlamıştır. "Cinsiyete göre bu ayırım, kadınların 'doğal yetenekleri' ile ilgili ön kabule dayanır. Cinslere verilmiş belli görevler, küçük çocuk ve annesi arasındaki ilişkinin önce gelmesinden dolayıdır. Bu ilişkinin özel doğası Parsons için kadınların çocuk büyütme ve bakımı ile ilgili benzersiz kapasitelerinin sonucudur" (Bilton vd., 2008: 231). Araçsallık ile kastedilen şey, arzu edilen dışsal hedeflerle bağ kurmak, yani aile dışındaki sistemle kurulan ilişkilerde dengeyi ve uyumu sağlayacak işlevleri yerine getirmektir. Duygusal/anlamsal ise ailenin iç ilişkilerini düzenlemek, üyeler arasında uyum ve bütünlük sağlama, sorunları giderme gibi işlevleri kapsamaktadır (Parsons ve Bale, 1955: 16-17).

İşlevselci yaklaşıma göre aile evrensel bir kurumdur ve bu nedenle de bazı evrensel fonksiyonları yerine getirmesi gerekmektedir. Toplumun devamı için bunların yerine getirilmesi gerekmektedir. "Gelecekte bu fonksiyonların en azından birkaçının ya da tümünün diğer kurumlar tarafından yerine getirilmesinin olası olduğundan bahsedilir. Toplumların ve sosyal kurumların birbirlerinden farklılaşarak yapısal bir farklılaşma süreciyle evrim geçirmekte ve böylece modern toplumlarda iş evden ayrılmaktadır" (Güçlü, 2016: 72). Sonuç olarak ailenin işlevleri diğer kurumların birbirleriyle olan ilişkileri gibi değişebilir anlayışı kabul edilmektedir.

Aile, ilerleyen zaman içerisinde bazı temel işlevlerini yitirse de, aile üyelerinin birbirlerini manevi açıdan desteklemesi işlevi önemini korumaktadır. Hatta ilerleyen süreçte bu işleve verilen değer giderek artmaktadır. Aile üyelerini bir arada tutan psikolojik işlev başka kurumlara devredilmeden varlığını sürdürmeye devam edecektir. (Parsons, 1955). Sonuç olarak, yapısal işlevselci bakış açısına göre bireylerin kişilikleri içinde buldukları toplumun alt sistemlerinden bağımsız olarak incelenememektedir. Alt sistemlerden biri olan aile kurumu sosyalleşme ajanlarının başında yer aldığı için, bireyin toplumsal kişiliğinin oluşmasında önemli bir role sahiptir.

2.1.2. Aile Sistemleri Yaklaşımı

"Toplumsal sistemlerin toplumsal psikolojik temeli üyelerinin rol davranışları, bu davranışları öneren ve onaylayan normlar ve bu normların dayandığı değerlerden oluşmaktadır. Roller, normlar ve değerler toplumsal sistemlerin bütünleşmesinde karşılıklı ilişkiye dayalı üç temeli oluştururlar" (Güçlü, 2016: 79). Aile sistemleri kuramında aile bireyleri birbirleriyle ilişki içerisinde oluşturulan rollerle iletişime girerler. Olson'a (2000) göre ailede etkileşim sistem içerisindeki kuralları içeren sözel ya da sözsüz etkileşimi içerebilir. Ancak sistemde aile bir bütündür ve bu çerçeveden ele alınmalıdır.

"Bu yaklaşım aileyi uyum, denge, değişme niteliklerine sahip açık bir sistem olarak ele almaktadır. Ayrıca, karakteristikler aile üyelerinin birbiriyle içsel bağıllığı olan değişik konumlara sahip olmaları, ailenin görece olarak kapalı, sınır sürdüren bir birim olması, ailenin denge arayışında olması ve ailenin görev yerine getiren bir birim" olmasını kapsar (İçli, 1997: 63). Aile sistemleri kuramının üç önermesini kısaca belirtmek gerekirse şu şekilde açıklayabiliriz: a) bir aile sisteminin uyumlu olması, sistemdeki farklılıklarla pozitif bir ilişki içerisindedir. b) Aile sistemindeki bu uyum, zamanla ailede çıkabilecek çatışma ve gerilimlerle olumsuz bir ilişki içindedir. c) Aile sistemindeki yüksek düzeydeki amaçlar, düşük düzeydeki amaçların önceliklerini belirler (Klein ve White'den, 1996 akt. Canatan ve Yıldırım: 2016, 47).

Birinci önermede ailenin kendi varlığını sürdürme olanakları ile sistem içindeki çeşitlilik ya da farklılık arasında olumlu bir bağıntı kurulurken, ikinci önermede ailevi sistem içinde olası çatışma ve gerilimlerin ailenin varlığı için bir tehdit oluşturacağı beklenmektedir. Tüm sistem kuramlarında olduğu gibi aile içi çatışma ve gerilimler istenmeyen olgular olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü önermede ailevi amaçlar arasında hiyerarşik bir sıralama olduğu ve üst düzeydeki amaçların belirleyici olduğu

vurgulanmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2016: 47). Ailenin birbirine bağımlı alt sistemlerden oluşan bir yapıya dönüştüğü düşünülürse bu kuram, yapısal işlevselciliğin bir alt dalı olarak da kabul edilebilir.

2.1.3. Mübadele Yaklaşımı

Mübadele kuramcıları, "toplumsal etkileşimi beslenme ve barınmadan, toplumsal kabul görme ya da sempatiye kadar, elle tutulur veya tutulmaz mal ve hizmetlerin alışverişi olarak kavramlaştırırlar. İnsanlar hareket seçeneklerinin maliyet ve ödülleri ve en çekicisinin tercihini yaptıktan sonra, hangi alışverişleri seçeceklerini" belirlerler (Wallace ve Wolf, 2012: 404). Dolayısıyla mübadeleye konu olan kaynaklar para, prestij, sosyal kabul görme, sevgi, aşk, hizmet görme vs. şeklinde sıralanabilir.

Toplumsal alışveriş kuramı, insanlar arası ilişkilerde mübadele kavramının önemini vurgulamaktadır. Kuramda insanların birbirlerine bağımlı olduklarını, kaçınılmaz olarak karşılıklı bir şeyler alıp verdikleri ve insanların kaçınılmaz olarak birbirlerine gereksinimleri olduğu sayılıştısından hareket edilmektedir. Sosyal psikolog John W. Thibaut, Harold Kelley ve sosyolog George Homans ile Peter Blau kuramın öncüleri arasındadır. Bunun yanı sıra Kingsley Davis, Alwin W. Gouldner, John N. Edwards ve John Scanzoni de bu kuramın öncülerindedir. Bu kuramın temel kavramları, mübadele, karşılıklılık, anlaşma, davranış, kaynaklar, ödül-maliyet, dağıtıcı adalet, dürüst (adil) mübadele ve güçtür (Güçlü, 2016: 80).

"Kuramcılara göre insan, başkalarıyla kar-zarar temelinde (rasyonel) ilişkiler kuran bir varlıktır. Bu anlamda sosyal ilişki, bir mübadele (alışveriş) ilişkisidir. Aile, üyeleri arasında faydayı azamiye çıkarma, maliyeti ise asgariye indirme yoluyla hakça ve dengeli alışveriş ilişkilerinin sağlandığı bir kümedir" (Canatan ve Yıldırım, 2016: 44). Bu teori "ailede yer alan bireylere yönelik davranışsal psikoloji ve mikro ekonomi kökenli bir kuramdır. Bu teorinin temelinde rasyonel seçim modeli yatmaktadır. Kişiler ancak kendilerine bir kar sağlayacak etkileşime girmektedirler. Eş seçimi, evlilik sistemi, yeniden evlilik, ebeveyn -çocuk ilişkileri temel araştırma konuları arasındadır" (İçli, 1997: 63).

Bu kuramın genel varsayımları şunlardır:

1. *"İnsan davranışları rasyoneldir. İnsanlar ödülleri fazlalaştırma ve maliyeti azaltma uğraşındadır.*

2. *Tüm davranışlar maliyetleri ve seçimleri içerir.*
3. *Sosyal davranış, geçmişte ödüllendirilmişse, tekrarlanması olasıdır.*
4. *Sosyal mübadeleler, karşılıklılık ilkesiyle yönetilmektedir. Diğerlerine ödüller verenler de aynı şekilde karşılığını beklemektedirler. Bu ilke, mübadele ilişkilerinin normatif dürüstlük kuralıyla yönetildiği anlamına gelir." (Nock, 1987'den akt. Güçlü, 2016: 81)*

Sonuç olarak bu yaklaşımda insanlar arasında mübadele kaçınılmaz bir noktaya işaret etmektedir. Bireyler birbirlerine bağımlı oldukları için karşılıklı alışveriş de kaçınılmaz olmaktadır.

2.1.4. Feminist Kuram

Latince kadın anlamına gelen "femine" kelimesi Fransızca'ya 1837 yılından sonra dahil olmuş, İngilizce de ise 1890'larda "womanism" olarak kullanılmıştır (Sevim, 2005: 7). Feminizm, kadının erkek karşısında haklar bağlamında eşitliğini savunsa da, geçmişten günümüze kadar gelen teorik birikimi sayesinde kendi içerisinde birçok yaklaşımı da içinde barındırmaktadır. Toplumsal düzende kadının erkek karşısındaki üstünlüğünü her alanda sona erdirmeyi çalışan bu yaklaşımda, kadının ikincil konumuna ilişkin birçok açıklama da mevcuttur. Genel bağlamda feminizm *Robert Sözlüğü*'nde, kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin olarak tanımlanmaktadır (Sevim, 2005: 7). Bu bağlamda feminizm, 18. Yüzyılda İngiltere'de doğan, cinsiyetler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesi bakımından açıklamaya çalışan toplumsal hareketlerden biridir. Özellikle kadınlara oy hakkı verilmesi, onların eğitim ve çalışma haklarından faydalanmalarını sağlamak adına verilen mücadeleye karşılık gelmektedir (Marshall, 2005: 240). Hooks (2014: 12) feminizmi "cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir hareket" olarak tanımlamıştır. Kadınlara eşit haklar isteyen temelde kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bu hareket, siyasal akımlar arasında da sayılabilir (Arat, 2017: 29).

Kadınların siyasal statüden yoksunlukları biyolojik doğalarına bağlı olarak haklı görülmekteydi. Kadınların yumuşak, boyun eğen, uysal, duygusal olmaları doğalarından kaynaklı olarak temellendirilmekteydi (Arat, 2017: 33). Feminizm,

cinsiyetler arasında toplumsal yaşamı belirleyen biyolojik karşıtlıkların dışında, kadınla erkek arasında toplumsal zeminde çelişkilerin bulunduğu odaklanmaktadır (Mitchel ve Oakley, 1998: 21). Bu açıdan kamusal alanla özel alan ayırımına gidilmiştir. Geleneksel cinsiyetçi yaklaşım kadını özel alanla sınırlandırırken; kadını doğal alana ait bir varlık gibi resmetmekteydi. Erkek ise kültürün yaratıcısı olarak, kamusal alanda görünür olmalıydı. Sancar'ın (2013a: 217) da belirttiği gibi gündelik yaşamın özel alan-kamusal alan diye ayrılması, kamusal alanın erkeklerin sorumluluğuna bırakılması ve özel alanın da kadınlarla özdeşleştirilmesi kurucu temel ilkeler arasında sıralanabilir. Çünkü böyle bir ayırım "erkek egemenliği"ne dayalı bir cinsiyet rejimini gerektirmektedir. Berktaş'a (2010: 59) göre de tarihsel olarak kadınlar kültürün taşıyıcıları, koruyucuları ve aktarıcıları olarak görülmüştür ve topluluğun yeniden üretilmesinin temsilcileri arasındadır. "Ataerkil ideoloji, kadını 'kendinde şey' olarak içkinlikle maddeyle, bedenle, doğayla; erkeği ise 'kendisi için şey' olarak aşkınlıkla, bilinçle, ruhla, uygarlıkla özdeşleştirerek" (Berktaş, 2010: 153) açıklamaktaydı. Ataerkil yapıdaki kadın ve erkeğe ilişkin işbölümü ve bu işbölümündeki roller kadının toplumsal düzeyde ikincil konuma yerleştirilmesinde önemli etkiye sahip olmuşlardır. Çünkü feminist kuramda kadınların istihdama katılımının sınırlı olduğuna ve toplumsal cinsiyete dayalı bir işbölümünün yer aldığına dair bir vurgu söz konusudur. Geleneksel düşüncede, cinsiyete dayalı işbölümünde kadın ev işlerinden sorumlu tutulurken, erkek de ev dışındaki işlerle ilgilenmektedir.

Walby (2016: 39) patriyarkayı "erkeklerin kadınlar üzerinde egemen olduğu, kadınları ezdiği ve sömürdüğü toplumsal yapılar sistemi" olarak tanımlar. Bu düzenin kendi içerisinde üretim tarzı, ücretli emek, devlet, erkek şiddeti, cinsellik ve kültürel yapılardaki ilişkiler bağlamında bileşenleri mevcuttur. Yani patriarkada kadınların erkekler tarafından emekleri, bedenleri denetlenmekte ve gelirlerine el konulmaktadır. Ataerkinde kadının erkekten üstün görüldüğü, geleneksel değerlerin benimsendiği, toplumun birçok kurumunda bu düşüncelerin egemen olduğu bir yapının varlığı söz konusudur. Bu bağlamda da kadına ve erkeğe belirli roller yüklenilmektedir ve bu roller her iki cinsiyet özelinde de ayrıştırılmaktadır. Kadının gerek toplumda gerekse hane içerisindeki ikincil konumu feodal toplumdaki köle-efendi ilişkisine benzetilerek de açıklanmaya çalışılmıştır. Kölenin efendisine karşı olan itaati bir nevi kadının erkeğe (kocasına) itaatine çağrışımda bulunarak yorumlamalar yapılmıştır. Bu ikincilleştirme tarihsel süre zarfında gerek ekonomik faktörlerle gerek dini bağlamda gerekse de

biyolojik farklılıklarla temellendirilebilmektedir. Donovan'ın (2016: 273) belirttiği gibi ataerkil ideoloji, kadınları erkeklere hizmet etmeye ve bu hizmet etme rolünü gerçekleştirmeye şartlandıran erkek egemenliğinin ideolojisine karşılık gelmektedir. Bu bağlamda ataerkil ideoloji, ataerkil sosyal ilişkiler sistemi içinde, erkekler ve kadınlar arasında hiyerarşi ve eşitsizliğin oluşmasını ve devamını sağlayan düşünceler bütünü oluşturmaktadır (Ecevit, 2009).

Uzun yıllar boyunca kamusal alanın dışında konumlandırılan kadınlar 18. Yüzyıldan sonra feminizmle beraber evrensel haklara sahip olmak için mücadele etmiştir. 17. ve 18. Yüzyıllar boyunca kadının eş ve anne olarak evine ait olması varsayımı neredeyse evrensel olmuştur, ancak 18. Yüzyılın ortasından itibaren ve 19. Yüzyılın başında yaşanan Sanayi Devrimi ile işyeri ile ev birbirinden ayrılmıştır (Donovan, 2016: 25). O döneme kadar kadının doğurganlığı temel alınarak yapılan açıklamalarda kadının evde kalması gerektiğine dair genel bir inanış bulunmaktaydı. Dolayısıyla kadın doğurgan olduğu için doğayı temsil ederek özel alanda kalmalıyken; erkek de doğayı kontrol eden kültürün yaratıcısı olarak kamusal alana sirayet etmeliydi.

Mary Wollstonecraft'ın 1792 yılında kaleme aldığı *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi* adlı eser feminist teori tarihindeki en önemli çalışmalardan biridir ve metinde kadının da insan olduğundan bahsedilir ve dolayısıyla erkekle aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olması gerekliliği üzerinde durulur (Wollstonecraft, 2015). İnsanlık tarihinde önemli değişimlerin yaşanmasına yol açan Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi, kadın hakları konusunda da belirli kazanımların elde edilmesinde ayrı ve önemli bir yere sahiptir. Çünkü Aktaş'a (2013: 60) göre Fransız Devrimi "kadınların kendileri hakkındaki düşüncelerine ilişkin düşündürücü ve dönüştürücü etkilerin yaşandığı temel bir süreç" olarak değerlendirilebilir.

Kadın hareketi 18. ve 19. Yüzyıllarda birçok alanda etkili olmuş ve kadının toplumdaki yerini sorgulatır hale getirmiştir. 18. yüzyılda Mary Wollstonecraft ile ivme kazanan süreç, ilerleyen yıllarda sesini daha da gür çıkartarak devam etmiştir. 20. Yüzyıla geldiğimizde ise 1960'lı yıllarda yeni bir boyut kazanan feminist oluşumda Simone de Beauvoir'ın 1949 yılında yazdığı "kadın doğulmaz, kadın olunur" söylemine dayanan *İkinci Cins* adlı kitabıyla, cinsiyet rollerinin doğuştan başlayarak toplumsallaşma sürecinde öğrenildiğine vurgu yapmıştır (Beauvoir, 1993).

Feminist teori, kendi içerisinde belli yaklaşımlar bağlamında dört ana akımla açıklanabilir. Liberal feminizm, radikal feminizm, marksist feminizm ve sosyalist

feminizm toplumsal cinsiyet eşitsizliğini belirli kavramlar ekseninde temellendirerek, kadınların gerek özel gerekse kamusal alanda uğradıkları ayrımcılığı açıklamaya çalışmaktadırlar. Akımlar arasındaki farklılıklar dini, siyasi, ekonomik, kültürel vb. gibi etkenlere dayanılmakta ve feminist teoriyi farklı bakış açılarıyla beslemektedir.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak feminist yaklaşım, kadınların gündelik hayatlarında kendi yaşamlarına dair kararlar alırken denetimin başkasında değil, kendilerinde olması gerektiğini savunur. Kadının eşi, babası, akrabaları kendi hayatına yön verecek kararların almasında söz sahibi olmasını engellemeye çalışırken, kadın hareketi bireysel tercihlerde bulunabilecek bir bilincin ortaya çıkması için mücadele vermektedir. Feminizme göre kadınların içinde yaşadığı sosyal varlık alanları, onların haklar elde etmesinde kısıtlayıcı bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla feministler sadece hukuksal hakların elde edilmesi konusunda değil, hayatın her alanına dair gerek toplumsal, ekonomik gerekse kültürel düzeyde köklü dönüşümler gerçekleştirme çabası içerisinde yer almışlardır. Bu nedenle kadınlara yönelik gerçekleştirilecek köklü değişimlere öncelikle aile yaşantısından başlamak gerekir. Çünkü ev içerisinde kadınların “doğaları gereği” fedakar, sadık ve duygusal olmaları öğretilmekte ve bu değerler yeniden üretilmektedir. Yüceltilen ideal eş ve kadın miti mevcut bakış açısının dönüşüme uğramasıyla yıkılabilir ve sonrasında daha eşitlikçi bir dünyaya adımlar atılabilir.

2.1.6. Çatışmacı Kuram

Çatışma modellerine göre toplum, birbiriyle çatışan birimlerden ve öğelerden kuruludur. Toplumun değişmesi bu öğelerin itici gücü ile meydana gelir. Toplumsal bütünlük ise, toplumsal öğeler ve birimler arasındaki ahenk ve çatışmanın sonucu değil, toplumsal birim ve öğeler arasındaki çatışmaların ortaya koyduğu zıt kuvvetlerin dengelenmesi sonucu ortaya çıkar (Kongar, 2012: 185).

Aileyi güç, hakimiyet ve çatışma kurumu olarak ele alan çatışmacı kuramda, ailenin içsel çıkarlarının çatışmalarla dolu olduğunu, kurumsal düzenlemelerin ailede kaynakların eşitliğini sağlayıcı yönde değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bireyler ya da gruplar arasındaki çatışma sürecini vurgulayan sosyal çatışma teorisi, evlilikte eşler arasında karar verme, şiddet, evlilik sistemi, boşanma gibi konuları ele almaktadır (İçli, 1997: 63).

Çatışma kuramı, yapısal işlevselciliğe tepki olarak ve daha önce tartışılan birçok eleştirinin bir sonucu olarak meydana gelen bir gelişme olarak görülebilir. Çatışma kuramının Marxçı ve Weberci kuram ve Simmel'in toplumsal çatışma hakkındaki eseri gibi çeşitli başka kökleri olduğu belirtilmelidir. İşlevselcilere göre toplum durağandır veya olsa olsa hareketli bir dengededir ancak, çatışma kuramının temsilcisi olarak görülen Dahrendorf'a ve diğer çatışma kuramcısına göre her toplum her noktada değişim sürecine tabidir. İşlevselciler toplumun düzenliliğini vurgularken, çatışma kuramcıları toplumsal sistemin her noktasında ihtilaf ve çatışma görürler. Son olarak, işlevselciler toplumdaki her ögenin istikrara katkıda bulunduğunu savunurlar; çatışma kuramının taraftarları ise birçok toplumsal ögenin, çözülme ve değişime katkıda bulunduğunu düşünürler (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 268).

Çatışmayı, bireyler arasında birbirine uymaz farklı amaçları içine alan her türlü ilişki olarak tanımlayan R. Dahrendorf, ailenin de bir çatışma yönetimi sistemi olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Çatışma kuramının temel varsayımları şu şekilde tanımlanmıştır: (Güçlü, 2016: 79)

a. İnsanlar, kendi çıkarlarına yönelimlidir ve bu nedenle diğerleri pahasına kendi çıkarlarını izleme eğilimindedir.

b. Beşeri çevre, insanlar tarafından yaratılan düşünceler ve sembollerden ibaret olup semboliktir. Bu nedenle insanlar, yüksek sembolik hedefleri başarmayı bekler ve ümit ederler. Güç, prestij, ayrıcalık gibi sembolik şeyler için insan isteğinin sınırlarını bilmenin yolu yoktur. Başarıları, beklentileri ve ümitleri arasındaki ayırım, çatışmanın hali hazırdaki kaynağıdır.

c. Rekabet, her sosyal ilişkiye içseldir.

J. Sprey'e göre, çatışma açısından aile sürecinin açıklanmasında aile uyumu bir problem olarak ele alınmalıdır. J. Sprey, uyum kavramı yerine işbirliği kavramını koymaktadır. Aile süreci, varolan farklılıkların kaldırılmasıyla değil, onların etkili bir şekilde yönetilmeleriyle ilgilidir. Sprey'e göre, aile çatışması, çatışan parçalardan birinin elenmesi, yok edilmesiyle çözümlenmemelidir. Başarılı bir çatışma yönetimi gereklidir. Yani aileler çatışma ile birlikte yaşamayı öğrenmelidir (Güçlü, 2016: 79).

2.2. Modernleşme

Genel bağlamda "modernite" siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal düzlemde gelişmiş olan ülkelerin ortak özelliklerini ortaya koymak amacıyla yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Modernleşme kavramı ise modern ülkelerin bu ortak özelliklerini nasıl elde ettiklerini açıklamak için ifade edilen süreci belirtmektedir. Modernlik, bir "durum" ya da "tecrübe"yi nitilemekte (Wagner, 1996), modernleşme ise modernliğin yapısındaki değer ve pratiklere vurgu yaparak değişim sürecini imgelemektedir. Giddens (2014: 11) için modernlik, 17. Yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri anlamına gelmektedir. Beck (2014: 8) ise modernliği "bir kopuşun, klasik sanayi toplumunun konturlarından kurtulup yeni bir biçim 'risk toplumu' yaratma süreci" olarak tanımlamaktadır. Modernliğin sona ermediğini, günümüz toplumlarının ileri bir modernlik aşamasına geçiş yaptığını bahseder. Sanayi toplumunu yarı-modern toplum olarak tanımlayan Beck, günümüz toplumlarında daha az sanayileşmenin görüldüğünü buna karşın daha fazla modernleşmenin bulunduğu düşünsel modernleşme tanımlamasıyla açıklamaya çalışmıştır (Kumar, 2013; 170). Böylece "düşünsel modernleşme, daha az değil, daha fazla modernliktir. Klasik sanayi toplumu karşısında radikalleşen modernliktir" (Esgin, 2013: 686). Klasik modernleşme anlayışını tanımlamak üzere ayrıca, "Avrupalılaştırma" ve "Batılılaştırma" kavramları da kullanılmaktadır. Özellikle sosyal bilimciler, modernleşme kavramını Batı toplumlarının sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi sistemlerindeki değişmeyi ifade etmek için kullanmaktadır.

Genel bağlamda modernleşme Avrupa'da başlayıp, birey, toplum ve doğa konusunda görüşlerin felsefi temele dayanılarak açıklandığı Aydınlanma Çağı'nı, siyasal olarak da Fransız Devrimini ve ekonomik açıdan da Sanayi Devrimi'ni kapsayan bir sürece karşılık gelmektedir. Modern dünyada katı olan her şey buharlaşmakta (Berman, 2004) ancak gelenekler, din ve mitler gibi kutsallık atfedilen birçok şey de dünyevileşmektedir. Rasyonellik, sekülerlik, bilimsellik, sanayileşme ve bireyselleşme yeni dünya düzeninin göstergeleri arasındadır.

Modernleşmenin en temel parametrelerinden biri olan bireyselleşme ve bireysellik Batı toplumlarının büyük bir kısmında yaşanan evrelere karşılık gelir. Türkiye ise bu kavramla Batı'ya kıyasla daha geç tanışmış ve bu süreçte daha yavaş bir seyir izlemiştir. Ancak modern birey için yukarıda sıralanan nitelikler, artık Türkiye'de

yaşayan belli bir kesimi kapsayan bireyler için de geçerlidir ve modernitenin birey üzerindeki etkileri sıralandığında, Türkiye'de yaşayanların da bu sıralananlara dahil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2.1. Modernleşmenin Türkiye'de Aile Yapısındaki ve Evlilikteki Değişime Etkisi

Türkiye'de yaşanan sosyo-demografik ve ekonomik değişimler aile yapısının değişmesine ve beraberinde yeni aile türlerinin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Genelde İslamiyet öncesi, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet sonrası gibi üç tarihsel döneme ayrılarak izah edilmeye çalışılan aile yapısı geçmişten günümüze toplumsal yapıdaki farklılıklar dikkate alınarak kategorileştirilerek açıklanmaktadır. Geleneksel aile biçiminin işlevlerinin yavaş yavaş ortadan kalktığını ve modernleşmenin getirdiği yeni yaşam şekillerine uygun aile biçimlerinin görüldüğüne dair yapılan araştırmalar literatürde mevcuttur (Özbay, 1984; Duben ve Behar, 2014). Tek ve doğrusal bir modernleşme sürecinin yerine çoklu ve doğrusal olmayan modernleşme eğilimleri gözlenmiştir. Türkiye'de aile yapısının değişimini etkileyen nüfus artışı, yerleşim yerlerine göre dağılımı, doğurganlık seviyesi, doğuştan beklenen yaşam süresi, aile kuruluşuna ve evliliğe ilişkin özellikleri, kadının toplumsal konumdaki yeri ve toplumun zihniyet yapısında meydana gelen değişimler Türkiye'de aile yapısının dönüşmesinde etkisi olan unsurlardır.

Geleneksel toplumlardaki gibi Osmanlı toplumunda da ailenin temel üretim birimi olduğu söylenebilir. Osmanlı toplumunda geniş aile tipi yaygın olup, bu geniş aile üç kuşağın bir arada yaşadığı birleşik topluluğun üyesidir. Bu durum Müslümanlar kadar gayrimüslimler için de geçerlidir. Bir avlunun etrafındaki konutlarda aynı ailenin üç kuşağına mensup haneler bir sosyal-ekonomik ünite halinde yaşarlar (Ortaylı, 1984: 79). Çünkü Osmanlı mahalle insanının yaşadığı tipik hane biçimi avlulu evlerdi. Avlulu evler ortada bir avlu yeri ve bu avlu etrafına yerleşmiş odalardan oluşmaktaydı (Ortaylı, 2014: 72). Ancak geniş ve yaygın hane; çoğunlukla seçkinler için geçerlidir ve en büyüklerine de büyük kentlerde rastlanmaktadır (Tolan, 1990: 496).

“Osmanlı Ailesi” tanımı temsil ettiği toplumun temel karakteristiklerini yansıtmaktadır. Bu yüzden tek tip ve mutlak bir aile modelinden bahsetmekten çok, bir ifade kolaylığı nedeniyle kullanılan pratik bir eylemdir (Doğan, 2009: 46). Osmanlı toplumunda görev ve sorumlulukları itibarıyla farklı statüler yer almıştır. Bu statüler aileler ile varlıklarını sürdürmüş, Osmanoğulları'na hanedan ailesi de denilmiştir. Hanedan ailesinin yaşamını sürdürdüğü yer halktan (reayadan) tamamen farklıydı

(Ortaylı, 2014: 58). Hanedan üyelerinin günlük yaşamını geçirdiği yer haremdir. Harem, padişah ve ailesinin evi sayılmaktaydı. Dolayısıyla bu eve herkesin girmesine izin verilmemekteydi. Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde padişahın başka padişahın annesi (Valide Sultan), oğulları (şehzadeler), kızları (sultanlar), padişah dairesine gözde, ikbal ve odalık denilen diğer kadınlar, koruma göreviyle ve diğer hizmetlerle yükümlü kişiler yaşamaktaydı (Doğan, 2009: 60).

Ailenin üretimi, yıllık tüketim stoklarının hazırlanması, kırsal alandaki işbölümü, ailenin güvenliğinin sağlanması bakımından üç kuşağın bir arada barınması gerekir. Bu kültür mirasının aktarımı içinde gereklidir. Ataerki ilişkilerin hakim olduğu, tahrir defterlerine vergi mükellefi olan erkek nüfusun kaydedildiği defterlerden bir hanede kaç kuşağın yaşadığı tespit edilebilmektedir (Ortaylı, 2014: 18-20). Ayrıca Osmanlı toplumunda çokeşli evliliklere çok az rastlanılmaktaydı çünkü bu durum gayriahlaki olarak tanımlanır ve cemiyet içerisinde hoş karşılanmazdı (Ortaylı, 2014: 125). Aynı zamanda dinsel yükümlülüklerinin pratikte ortaya koyduğu güçlüklerin de rolü vardır (Doğan, 2009: 56). İslam'da iki tür evlilik kabul edilmiştir. İlk evlilik biçimi nikah kıymak, ikincisi ise cariyeye almaktır. Bir erkeğin evlenebileceği cariyeye sayısı sınırlandırılmamıştır. Bu durum ekonomik güçle bağlantılıydı. Nikahla dört kadınla evlenebilmekte ve nikah sadece cemaat denetimine tabi olmuştur ve nikah çiftlerin evlenme isteklerini ilan etmesiyle gerçekleşmiştir (Aytaç, 2015: 133).

Evlilik aileyi meşru temellere oturtan toplumsal bir olgudur. Doğan'a göre evliliğin bugüne ulaşan terminolojisinde Osmanlı'nın kuruluş döneminin önemli bir katkısı vardır. Kız görme, kız isteme, söz kesme, nişan, çeyiz, kız çıkarma, oğlan verme, ere verme, dünür olma, düğün, mehr, başlık parası gibi bugün de hala kullanılan deyimler kuruluş döneminde bilinip, kullanılmıştır (Doğan, 2009: 53). Evlilik, çoğunlukla kadının erkeğin evine gitmesiyle olurdu. Evlilikte erkek kadına bir miktar para vermeyi taahhüt eder ve buna mehr denirdi. Mehr, iki kısımda ödenir ve ilk başta ödenen kısmına mehr-i muaccel, sonra ödenen kısmına ise mehr-i müeccel denirdi. Mehr, kadının kendisine aitti ve bu bakımdan geleneksel cemaat yapısında kadına sağlanan bir güvenceydi (Aytaç, 2015: 133).

19. Yüzyılda toplumsal önemi büyük bir hukuksal gelişme Mecelle, aile hukukuna dair hükümler içermemektedir. Ancak bu dönemde aile ve evlilik kurumuna çağdaş düzenlemeler getirmeye çalışan ferman ve tembihlerle karşılaşılmaktadır.

Kentsel alanlardaki ekonomik ve toplumsal zorunluluklara bağılı olarak, eski geleneklerin ve çokeşli evliliğin kayda değer bir azalma gösterdiği ve giderek toplum genelinde onaylanıp benimsenen bir davranış olmaktan çıktığı görülmektedir (Tolan, 1990: 497).

Osmanlı toplumunda aileler mahalle ve köylerde yaşamakta olup, bu yerleşim birimlerindekiyle etnik-dini ve hukuki bir bağ bulunmaktaydı (Ortaylı, 2014: 18). Çünkü Osmanlı toplumunda ayrı dinden gruplar arasında evlenme yaygın değildi. Dini hükümler evlenme hakkını Müslüman erkeğe vermekle birlikte, gayrimüslim cemaatler de bu gibi girişimler engellenmeye çalışılırdı (Ortaylı, 1984: 80). 18. ve 19. Yüzyıllar İstanbul'unda ise çekirdek aile yapısı yaygındı. Bir önceki kuşak hane içinde bulunabilir, ama kural değildir. Küçük şehir ve köylerde büyük aile ve sülale hakimdir. Bir avlu etrafında veya genişçe evde üç kuşak bir arada yaşar; oğullardan biri ayrılma ve çekirdek aile kurma eğilimindedir (Ortaylı, 2014: 217).

Sonuç olarak geleneksel aile yapısında cemaatin aile yaşamı üzerinde sıkı bir denetimi olduğu ve yoğun bir cemaat yaşamının varlığı dikkat çekmektedir. Aileler birbirinden yalıtılmamış ve aralarındaki cinsel bağlantı güçlüdür. Evlilik cinsel ilişkiyi meşrulaştırmak ve çocuk sahibi olmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Son olarak yaşlıların hane üzerindeki denetimi oldukça güçlüdür (Aytaç, 2015: 135-136).

Osmanlı toplumunda dönüşümlerin temelinde Tanzimat Fermanı önemli yer tutmaktadır. Fetvalar, fermanlar ve ilan nameleriyle başlatılan yasal ve hukuki düzenlemeler, Tanzimat ile gelişen sosyokültürel değişimler Osmanlı ailesini kökten etkilemiştir. Keyder'in belirttiği gibi Osmanlı'daki kapitalist gelişme, bürokrasi- küçük köylülük ilişkisiyle gelişmeye çalışmış ancak tüccar sınıfının gelişimi Batılı ülkelerdeki gibi sanayileşmeyi getirmemiş sonucunda da proletarya da oluşmamıştır (Keyder, 2010: 17-38). Toprak sistemindeki değişiklikler, yenileşme hareketlerinde Osmanlı ailesini etkileyen belli başlı faktörler olarak sıralanabilir.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte uygulamaya konulan bir dizi toplumsal reform içerisinde aileyi etkileyen gelişmelerden ilki 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'dur. Bu kanuna göre çokeşli evlilikler yasadışı ilan edilmiştir; taraflara eşit boşanma hakkı tanınmış, çocukların gözetimi ana-babanın her ikisine birden verilmiştir. Aynı yasa kocanın ailenin reisi olduğunu ve ikametgahın koca tarafından seçilmesini de hükme

bağlamıştır. Ekonomik sistemdeki ve toplumsal yapıdaki yeni köklü değişmelerin aile kurumunu da etkilemiş ve çok daha farklı bir yapıya doğru yöneltmiştir (Tolan, 1990: 497).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra yaşanan köklü dönüşümlerle geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçiş yaşanmıştır. Kırsal ve kentsel toplum ayrımının görüldüğü Türkiye'de kent-kır politikaları değişime uğramıştır. Sunar ve Fişek (2005) için Türkiye geleneksel, kırsal, tarımsal, ataerkil bir topluluktan hızla modern, kentsel, endüstriyel eşitlikçi bir topluluğa dönüşmüştür. Aynı zamanda geleneksel, kırsal, tarımsal topluluk milliyetçi devlet ideolojisiyle şekillenmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasından 1923-1950 yıllarına kadar, kentsel alanlarda yaşayan nüfus oranı %13 iken %19'a kadar az bir oranda artmıştır. Ancak 2000 yılına gelindiğinde sadece nüfus 65 milyon olmakla kalmamış aynı zamanda nüfusun yaklaşık %70'i kentlerde yaşamaya başlamıştır. Kentsel nüfusun büyük kısmı, kırsal kesimden göç eden ve şehir çevresinde kurulan gecekonduardan oluşmaktadır. Bu demografik değişim sanayileşme, tarımda makineleşme ve ülkenin her yerine bağlanan otoyol ve demiryollarının inşası, kırsal bölgelere yol, elektrik hizmetlerinin ulaşması ve kitle iletişim araçlarının yaygınlığı uyumlu şekilde gerçekleşmiştir. Politik ve sosyal değişme ile laik düzen ile demokrasinin temelleri atılmış olup, kadınlar 1934 yılından beri genel seçimlerde oy kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Bunun yanında kültürel değerler, normlar, tutumları kapsayan sosyal değişme ise ekonomik ilerlemeler kadar hızlı gerçekleşmemiştir. Kültür geleneksel, otoriter ve ataerkil olarak karakterize edilmiştir (Sunar ve Fişek, 2005: 3-4).

1945-50 yılları Türkiye'nin toplumsal yapısındaki köklü dönüşümün başladığı bir dönemdir. Tarımda makineleşme doğrultusunda nicel ve nitel büyük bir sıçrama gerçekleştirilmiş, özellikle emek fazlasını kısa vadede üretim dışı bırakan traktörün yoğun olarak kullanılması, toplumsal alandaki dönüşüm mekanizmalarını harekete geçirmiştir. Geleneksel tarımsal üretim kurumlarının hızla çözülmeye, hane temeli üzerine kurulu küçük işletme, yarıcılık, ortakçılık gibi toprağa bağlı tasarruf biçimlerinin tasfiye edilmeye başladığı görülmektedir. Sonuçta makine ile ikame edilen işgücüne kentlere göçmekten başka bir seçenek kalmamıştır. Göç kentin ve sanayinin çekişinden çok, tarımsal yapının itişinden kaynaklanmıştır (Tolan, 1990: 498). 1945-1950 dönemindeki köklü dönüşüm, "hane"den çekirdek aile yapısına doğru geçişin hızlandığı yıllardır. Tolan'a göre bir üretim birimi olan "hane"den bir geçim ve tüketim

birimi olan çekirdek aileye geçişte üç temel tip ailenin belirginleştiği görülmektedir: Kır ailesi, geçiş ailesi ve kent ailesi.

Kır ailesi bir üretim birimi olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Ancak erkek ve kadın ücretli emeğinde de kayda değer bir gelişme söz konusudur. Kırsal kesimde tarımsal veya tarım-dışı ücretli işçiliğe kayan, aşamalı göçün ilk dönemlerinde mevsimlik ya da sürekli olan kentsel çalışma yaşamına katılan çoğunlukla erkekler olmaktadır. Kadınlar ise böyle bir geçiş döneminde ücretsiz aile işçisi olarak üretime katılmaya devam etmektedir (Tolan, 1990: 499). Ayrıca kırsal alanlardaki tarım-dışı iş imkanları da artış göstermiş, yöre ve bölge merkezleri ile büyük kentlere doğru geçici ve sürekli göçler daha da sıklaşmıştır. Erkek emeği kentlere yönelirken, kadın köyde kalarak üretim ilişkilerini ücretsiz bir şekilde yürütür. Geniş ataerkil aile, çıkar ve dayanışma ilişkileri düzeyinde özgün bir yapıya sahiptir.

Nüfusun çoğunluğu köy ve benzeri kasabalarda yaşayan geleneksel ailelerden oluşmaktaydı. Geçimlik kaynağı tarım ve hayvancılık olan kırsal yapıda aileler birden çok evli çiftin bir arada yaşadığı evlerde oturmaktaydılar. Kırsal ailelerde evlenmelerin çoğunluğu, toprak bölünmesini önlemek amacıyla yakın akrabalar arasında yapılmaktaydı (Oktik ve Değer, 2018: 58). Ayrıca kırsal alanlarda ayrı çatı altında yaşayan aileler, kaynaklarını bir araya getirerek birbirlerini destekleme eğilimine sahiptiler. Yeni evlenen gençler, kocanın anne babasına yakın bir yere taşınırlar. Böylece, ayrı çatı altında yaşamakla birlikte, kırsal alanda, akrabalar ekonomik ve toplumsal bir birlik olma niteliğini sürdürürler (Kongar, 2016: 588). Sayın'a (1990: 9) göre de geleneksel ailenin geleneksel toplumdaki işlevlerinin yanında, sanayileşme süreci içinde karşı işlevleri bulunmaktadır. Geleneksel aile, çalışan-tembel tüm bireyleri ayırım yapmadan kabullenir. Bu durum, sosyal adaletin sağlanmasını engeller ve kişilerin çalışma arzusunu ortadan kaldırır. Bu durum da sanayileşmenin gerektirdiği gelişmeyi engeller. Gelirlerin tek elde toplanması, sanayileşmenin gerektirdiği girişimciliğin gelişmesini engeller. Köydeki aile, kentle ilişkisinin üyeleri yoluyla kurulabildiği bir sistem içine de girmiş olmaktadır. Köyde değişen toplumsal ve ekonomik koşullar içinde, kente yerleşen üyeler, aileye bir tür güvence olmaktadır. Bu bakımdan, göç edenlerle kalanlar arasındaki ilişki karşılıklıdır. Fiziki uzaklaşma, bir taraftan ataerkil geniş aile ilişkilerinde bir zayıflamayı çağrıştırmakta, öte yandan, süregelen karşılıklı yardımlaşma, ataerkil aile ilişkilerinin biçim değiştirerek sürdürüldüğünü göstermektedir (Özbay, 1984: 52).

Kentsel alanların gecekondü bölgelerinde gözlemlenen “geçiş ailesi” ise geleneksel ve modern değerlerin arasında kalmış bir kültürün ürünü olan bir aile tipidir (Tolan, 1991: 212). Literatürde gecekondü ailelerini kentle köy arasında bir geçiş ailesi olarak tanımlayanlar da yer almaktadır (Merter, 1990; Yasa, 1990). Gecekondü, toplumsal güvenlik ve kentsel altyapı olanaklarından yoksun bir kesimin, kendisini kentsel alan ile bütünleştirme çabalarının ürünü olarak ortaya çıkmakta ve bu yeni ilişkiler ağı içerisinde, hem kırdan hem de kentten farklı geçiş sürecini kolaylaştıran bir nitelik taşımaktadır. “Gecekondü ailesinde yardımlaşma ve dayanışma gelişmiş, aile bağları neredeyse köyde olduğundan daha sıkı bir hale gelmiştir Ailenin geniş yapıdan çekirdek yapıya doğru evrimleşmesi onun zamanla kentle bütünleşmesini kolaylaştırmıştır” (Tolan, 1991: 212). Geçiş ailesinin, orta sınıf kentsel ailenin hayat tarzı ve tüketim kalıplarıyla özdeşleşebildiği oranda “kentlileştigiine” inanmaktadır. Kentlileşme, tüketim boyutunda olduğu kadar ondan çok daha önemli ve temel belirleyici olarak kültürel boyutta da gerçekleşen bir süreçtir. Oysa böylesi bir biçimsel kentlileşme çabası, köken kültürüne ait toplumsal değerler sistemini fazlaca etkileyememektedir.

“Köy ailesine göre daha az, üyeleri arasındaki işin çeşitlendiği, yararlı gördüğü birtakım köy özelliklerini sürdüren, buna karşılık uygun bulunduğu kent özelliklerinden bir bölümünü zamanla kabullenmiş, toplumsal değer ve alışkanlıkları bakımından bir ucu köyde, öbür ucu kentte iki aile tipi arasındaki geçiş durumu” (Yasa, 1990) gecekondü ailesi olarak tanımlanmaktadır. Gecekondü ailesi, kadının aile içinde konumunun sorgulanması ve şiddet, yoksulluk, aile içinde çocukların konumu, patriyarki gibi kırsal ailede görünür olmayan birçok yapısal özelliğin sorgulanması ve tartışmaya açılmasını beraberinde getirirken; bu aile tipi yavaş yavaş yerini kentli çekirdek aileye bırakmıştır (Oktik ve Değer: 2018: 60).

Kent ailesinde ise, kadın emeğinin işgücüne katılım oranının yüksek olduğu, ekonomik ve sosyal anlamda statüsünde iyileşmelerin olduğu görülmektedir. Bir yandan mesleki hayatın ritmine uyum sağlama diğer yandan geleneksel rollerin gereklerini yerine getirmek, çalışan kadını ikili bir yaşam tarzına ve eşit olmayan bir işbölümüne itmiştir. “Aile reisi” kavramı hala oldukça güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Değişen üretim ilişkileriyle çözülmekte olan geleneksel değerler sistemi, yabancı kültürel öğelerin sürekli etkisi altında kalarak, yerini hızlı modern değerler sisteminin öncülleri sayılabilecek geçiş değerlerine bırakmaktadır. Yabancı

kültürel mesajların etkisi değişmeye en açık ve hazır olan kentli orta sınıf ailesinde kısa vadede etkin sonuçlar yaratmaktadır (Tolan, 1991:213).

Karayolları ağının tamamlanması, Marshall yardımı ile traktör alımı, Ziraat Bankası'nın çiftçilere ayırdığı kredi miktarının artması, TMO'nun buğday siloları kurarak köylüden buğday satın alma işlemini arttırması, tarımda kullanılan arazi miktarının artması, modern tarımsal girdilerin kullanılmaya başlaması, emek bolluğu, tarım dışı işlerin açılması, 1950 sonrası kırsal dönüşümü etkileyen olaylar arasındadır. Ailenin üretim işlevinde görülen değişmeler; ailenin bağımsız bir ekonomik birim olmaktan çıkması, üretimde aile emeğinin kullanılmaması ya da üretime katılan aile emeğinin farklılaşması, ailenin geçimini kısmen ya da tamamen aile dışındaki işletmelere işgücünü satarak sağlaması gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir (Özbay, 2015: 42-43).

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda hız kazanan Batılılaşma hareketi hayatın pek çok alanına sirayet etmiş, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren de Türkiye'de milli bir proje olarak uygulanmıştır. Türkiye'de uygulanan ilke ve inkılaplarla Batılı değerler sadece toplumsal ve siyasal alanda değil gündelik hayatta da insanların yaşamlarını şekillendirmiştir. Devamında da özellikle 1950'li yıllardan sonra Türkiye'deki aile yapısında önemli değişimler yaşanmış, bu değişimler gelecekte farklı şekillerde tanımlanacak yeni aile yapılarının görülmesine ve aileye alternatif yeni yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

2.2.2. Aile, Evlilik ve Kadın-Erkek İlişkileri Bağlamında Modernitenin Bireysel Kimlik Üzerindeki Etkisi

Modernleşmeyle görülen bireysel davranışlar; başta aile olmak üzere, evlilik, kadın-erkek ilişkileri ekseninde irdelendiğinde bunlara dair niteliklerin modern öncesi dönemden ayrıldığına dair sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Evlilikte ve bireycilikte yaşanan dönüşümler modernliğin doğasına dair analizleri yansıtmaktadır. Duygusal yakınlık, bireycilik ve bağımsızlık genç insanların romantik aşk temelinde evlilik ilişkileri kurmalarını sağlayan bir zemin olarak görülür. Evlilik, ekonomik ilişkilerin kesişme noktası ve mahrem ilişkinin yaşandığı ortam olmaktan çıkıp bireyciliğin, romantik aşkın, kişisel arzu ve hazzın yükseldiği bir boyuta ulaşmıştır. Modernliğin sonuçları bağlamında ele alındığında ailenin, evliliğin alanı değişime uğramış mıdır, uğramış ise bu nasıl gerçekleşmiştir? Tez, bu ana araştırma sorusuna yanıt arama isteği ile

biçimlenmiştir. Bu bağlamda, teorik bir çerçeve çizildikten sonra literatürden de faydalanarak, elde edilen veriler değerlendirilip yorumlama aşamasına geçilmiştir.

Kağıtçıbaşı'ya göre (1991: 58) modernleşme kuramının temel varsayımlarından biri modernleşme süreci içinde geniş aile yapısının, Batı tipi çekirdek aileye dönüşeceği. Bu yeni oluşan aile yapısında, bireyler birbirlerinden ayrı ve karşılıklı bağımlı, bu bireysel bağımsızlık ise sağlıklı aile içi ilişkileri için önkoşul olarak görülmektedir. Türkiye gibi geleneksel toplumlarda, modernleşme sürecinde aile içi maddi bağımlılıklarda azalma görülürken, duygusal bağımlılıklarda bu azalma görülmemektedir. Batı ailesinin sanayileşmenin gereği olarak çekirdekleşme sürecini yaşayıp bugüne gelmiş olduğu varsayımı da mevcuttur. Batı Avrupa'daki ve özellikle İngiltere'deki sanayi devriminden, hatta Protestanlığın yükselişinden önce de çekirdek ailenin ve bireyciliğin varlığını gösteren tarihsel kanıtlar sorgulanmaktadır. Bu kanıtlar modernleşmenin sonucu sayılan birçok aile özelliği için geçerlidir. Tarihsel veriler altında, artık Batı Avrupa'da ailenin çekirdekleşmesini ve bireyselleşmeyi sanayileşmenin "zorunlu" sonucu saymak ve aynı sürecin "kaçınılmaz" olarak dünyanın diğer yerlerinde de sanayileşmeyle beraber yaşanacağını iddia etmek güçleşmektedir. Batı ailesinin bugünkü yapısının bireyci bir kültür temelinden geldiği ve sanayileşmenin de bu bireyci kültürden yararlandığı söylenebilir (Kağıtçıbaşı, 1991: 90). Demografik verilere dayanılarak yapılan bazı çalışmalarda benzer durumun Türkiye için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Duben ve Behar (2014) İstanbul hanelerine ilişkin yaptıkları çalışmada 19. Yüzyıl sonunda İstanbul'da çekirdek aile sayısının fazla olduğunu, geniş ailelerin ise daha çok gelir düzeyi yüksek ailelerde görüldüğünü vurgulamıştır. Timur da 1968 yılında yaptığı araştırmasında kırsal kesimin çoğunluğunun geniş aile biçiminde değil, çekirdek aile şeklinde yaşadığını belgelemiştir. Bu bağlamda öne sürülen temel savla ilgili eleştiriler dünyada görüldüğü gibi Türkiye özelinde de yapılmıştır. Kısacası Türkiye'de de genel kanının aksine sanayi öncesi toplumda çekirdek ailenin başat aile biçimi olduğunu kanıtlayan çalışmalar da mevcuttur.

Modernlik söylemleri ve pratikleri "olması gereken"le ilgili beklentileri dönüştürür ve bu beklentiler, zaman ve mekânın, bireysel görev ve arzuların ışığı altında yorumlanmaktadır. Evliliğe, toplumsal cinsiyet alanına, modernlik ideolojilerine bakış açımız "geleneksel"den "modern" e geçerek yeni ve farklı tanımlamalara yol açmakta mıdır? Örneğin görücü usulü evliliklerden romantik hislerin öne çıktığı aşk evliliklerine

geçilmesi bireyci modernist tutumun göstergesi midir? Bu konuda görüş bildiren Hart'a (2011) göre aşk temelinde evliliklerin yapılabilmesi için köklü bir kopuşun olması gerekmektedir. Ona göre Türkiye'de evlilik, flört, genişletilmiş hısımlık ağları devlet tarafından kontrol edilen politik bir meseledir. Romantik aşk, Türk modernliğinin göstergesi olarak bilinçli biçimde ortaya konulmaktadır. Hart, çalışmasında bunun pratikte gerçekleşmediğini gözlemlemiştir (Hart, 2011: 70-71). Bu sebeple "olması gerekenle", "olan"a "modernliğin düşününsel doğası"yla yaklaşarak evlilik pratiklerinde görülen dönüşümlere değinilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin kırsal bölgelerinde yapılan antropolojik çalışmalarda romantik aşka dayalı bireysel seçimlerle sonuçlanan evliliklere yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır (Stirling, 1965; Delaney, 2017). Delaney bu durumu *Tohum ve Toprak* adlı alanında kült sayılan eserinde şöyle belirtmektedir: "Genç insanların birbirlerini tanıma fırsatları çok olmadığından, romantik aşka dayalı bireysel seçim önemli bir konu değildir. Bu nedenle tercihler daha genel terimlerle belirtilir" (Delaney, 2017: 137). Stirling'in 1950'li yıllarda Türkiye'deki kırsal alanlarda yürütmüş olduğu araştırması da bu görüşü desteklemektedir. Kadınların kocalarını, arkadaş olarak görmediği, erkeklerin de karılarını böyle bir konuma yerleştirmediklerini vurgulamıştır. İlişkileri sadece ekonomik işbirliği ve cinsel mahremiyetle sınırlıdır. Erkekler ve kadınlar farklı sosyal dünyalarda yaşarlar. Sadece ev içinde iki dünya birbirine yakındır ve burada toplumsal cinsiyet ayrımı genel olarak toplumdaki bireysel ilişkileri etkiler. Hanehalkının temeli, bir eş ile eşin çocuk doğurması arasındaki ilişkidir. Evlilik keskin bir şekilde törenle başlayan ve sadece evli bir kadının cinsel ilişki kurmasına izin verilen bir statüdür. Evlilik öncesi ve evlilik dışı ilişkiler, şiddetle cezalandırılır veya köyde yaşayanlar tarafından dışlanırlar. Erkekler; tarımsal etkinlik, tüm önemli satış ve alım işlerinde, çocukların evlenmesi, doktor ziyaretleri gibi tüm konularda karar verirler (Stirling, 1965: 113-114). Ancak Delaney ve Stirling kırsal kesimdeki insanların kendi mahrem ve duygusal hayatlarının faili olduklarını göz ardı ettikleri için Hart tarafından eleştirilmiştir. Çünkü Hart, bu araştırmacıların evliliğe farklı aileler arasındaki pratik bir finansal bağ olarak yaklaştıklarını öne sürer. Hart (2011: 75), kırsal alanlarda yaşayanların görücü usulüyle evlenseler bile evlendikten sonra çiftlerin sevgiye dayalı bir ilişki geliştirebileceklerini öne sürer. Aşkın "Batılı" veya "modern" olmadığını, belirli tarihsel, ekonomik ve sosyal koşullar altında ortaya çıktığını işaret ederek, "sıradan" insanların da bu duyguyu farklı

yollarla (mektup yazmak, fotoğraf çekmek, telefonla konuşmak vb) ifade ettiklerini araştırmada ortaya koymuştur (Hart, 2011: 79).

Tarihsel süreç içerisindeki gelişmeler evlilik ve aile yapısında anlam farklılaşmasının yaşanmasına ve bunlar hem yeni aile biçimleri ortaya çıkmasına hem de evliliğin anlamının dönüşmesine sebep olmuştur. 18.Yüzyıla kadar hakim olan yaşam tarzında aile bugünkü anlamda aile değil, “evde oturan” herkesi kapsayan bir ev idaresi, ekonomik bir topluluktur. Dolayısıyla aile yerine “hane” adı verilen birimlerden bahsedilmiştir. Bugün eski Türkçe’deki ev kelimesi hane ile eş anlamlı olarak kullanıldığı halde, bu kelime, hane ile tam olarak aynı anlamı taşımaz. Ortak bir ikamet birimi olarak hane, birbirine benzer yapıda bölümlerden oluşur. Ailenin ikamet birimi olan odalar da, birbirine bitişik olarak haneyi oluşturmaktaydı (Duben, 2012: 113). Osmanlı son dönemine ait tahrir defterlerinde aynı hanede yaşayan evli çift, varsa çocuklar onun dışında hizmetkarlar dahi o aileye ait kabul ediliyordu (Duben: 2012, Özbay: 2015). En büyük amacı gündelik olarak varoluşu sürdürmek ve kuşakların devamını sağlamaktı. Bu koşullar altında kişisel eğilimlere, duygulara, motiflere pek bir alan kalmamıştı. Partner seçimi ve evlilik önemli ölçüde ekonomik nedenlere göre yapılmaktaydı. Eşlerin birbiriyle bireysel uyumu (ya da uyumsuzluğu) sorusu pek dikkate alınmazdı.

Modern topluma geçiş sürecinde evlilik ve aile kurumundaki dönüşüm farklı alanlarda kendisini göstermiştir. Eskinin *çalışma topluluğu* giderek *duygu topluluğu* karakteri kazanmıştır. Burjuva ailesinin ortaya çıkmasıyla birlikte “aile içi alanların duygusal olarak doldurulması”, bugünkü modern aile imgesinin belirleyici unsuru olan bireysellik ve mahremiyetin oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır (Beck ve Beck Gernsheim, 2012: 97). Aşk ve evliliği birleştiren modern duygusal örüntülerle aşkın geleneksel kavrayışını ayırt eden en önemli fark, bu noktada ortaya çıkmaktadır. Modern duygusallık anlayışı, aşkı toplumun birliğine karşı girilmiş bir eylem olarak algılamamaktadır. Bunun aksine, toplumsal huzur ve barış için gerekli olan aile mutluluğunun temeli olarak öne çıkartılır. Çünkü aşk ve evliliğin bir arada olması gerektiği fikri ve biriyle evlenebilmek için önce sevginin olması anlayışı modernlikle birlikte oluşmaya başlamıştır (Aytaç, 2015: 155). Ancak geleneksel toplumlarda evlilik kadınlara erkek arasındaki ilişkide aşkın ön plana çıkmasından ziyade üremenin toplumsal bağlamda meşrulaştırılmasıyla kabul görmektedir. Bu anlamda geleneksel toplumlarda evlilik duygusallıktan uzak, belli fonksiyonların yerine getirildiği, özerklik barındırmayan bir müesseseye karşılık gelmektedir. Modernizmin başlangıcında

sadece erkeklerle sınırlı kalan geleneksel ilişki bağlarının çözülmesi, 19. Yüzyılın sonundan, aslında 1960'lardan itibaren kadınlar için hissedilir hale gelmiştir. Eğitim alanında 1960'lı yıllarda kadınlarla erkekler arasındaki fırsat eşitliği teknik olarak hemen hemen sağlanmış oldu. Çalışma durumunda da dönüşüm yaşandı, çalışma hayatı artık giderek daha fazla sayıda kadın için sadece bir ara dönem olmaktan çıktı. Bunlara ek olarak demografik değişimler de gözlemlenmeye başlamıştır. Modernizmin başlangıcından bu yana doğumda yaşam beklentisi artmış ve 20. Yüzyılın sonlarına doğru seviye daha da artmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadının koşulsuz görevi sayılan bakım hizmetlerini gerçekleştirme de farklılığa uğrayan görevler arasındadır. Babanın da katılımı sonucunda ortaya çıkan yeni ebeveynlik stratejileri eşle paylaşılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte ailenin genç üyelerine bakma işlevi, bürokratik kurumlara aktarılmaya başlanmıştır. Böylece kadınlar, eğitim, meslek, aile, kanun vs. alanlarında meydana gelen dönüşümler sayesinde aile bağlarından kısmen kurtuldular, ekonomik bağımsızlıklarını kazanıp daha özgür bir hayat sürmeye başladılar. Bu tür değişimlerin öznel bağlantısı, kadınların bugün giderek artan ölçülerde, artık sadece aileyle ilgili değil, kendileriyle de ilgili beklentiler, arzular, hayat planları geliştirmeleri olmuştur. Kadınlar öncelikle, ekonomik anlamda, kendi hayat güvencelerini planlamak zorundadırlar; bir erkek olmadan da yaşamlarını sürdürebilecekleri bir alan oluşturmaları gerekmektedir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 119).

Beck'in (2014) argümanına göre modernitenin içinde cinsiyet farklılıkları, aile, evlilik gibi kurumlar yeniden şekillenmiştir. Çünkü onun için modern dönemde bireyler sadece risklerle karşılaşmayacak, bunun yanında birey toplumsal kalıplardan sıyrılarak aile, evlilik, kadın-erkek ilişkilerinde de değişime uğrayacaktır. Özellikle bu dönem için vurguladığı bireyselleşme kavramı sadece "yalnızlık" anlamında kullanılmaz, Beck'in *Risk Toplumu*'nda (2014) anlatmak istediği toplumsal sınıfların modernleşme karşısında önceki toplumlarda oynadığı rollerden farklı bir kılığa bürünmesidir. Modernleşme ile çalışan kesimi kapsayan giderek bireyselleşen toplumların yanında sınıflı toplum yapısı ise giderek önemini kaybedecektir. Bireyselleşmiş toplumun nitelikleri ve tehlikeleri günümüzde artarak netleşmeye başlamıştır. Konuya daha da ayrıntılı yaklaşmak gerekirse, bireyselleşme "bilinen 'yalnızlık ve soyutlama' anlamlarından farklı olarak 'toplumsal sınıfa bağlılığın azalması, geleneklerden ayrılarak yaşam biçimlerinin değişmesi' anlamını taşımaktadır. Bu tür bir bireyselleşme

içinde, bireyler, içinde yer almak istedikleri gruba kendileri karar vermektedir" (Çuhacı, 2007: 151).

Geleneksel toplumlarda haneler arasında sosyal ve ekonomik düzenlemelere dayalı olarak yapılan evlilikler, modernleşme ile birlikte bireysel yolla gerçekleştirilen evliliklere dönüşmüştür. Meydana gelen bu değişimler bireysel alanda; sosyal, kültürel, ekonomik bağlamda bireyi hem kamusal alanda hem de özel alan içerisinde etkilemekte olup aile ve evlilik kurumlarının geleceğine ilişkin sorgulayıcı bir şekilde hareket edilmesine zemin hazırlamaktadır. Bireyselleşme sürecinin etkileri arasında bireyin geleneksel destek ağlarından ayrılması, hayatının her alanında değişime yol açacaktır (Beck, 2014: 141). Geleneksel aile bağlarından ayrılmak bireyi belirsizliklere, güvensizliklere sürüklemiş ve bu etkiler bireyselleşmenin olumsuz yanları olarak sıralanmıştır. Beck'in ifadesine göre aile içinde de yaşanan bireyselleşmede kadın ve erkekler "toplumsal cinsiyet kaderleri" olarak geleneksel rollerden kurtulma eşliğine gelmişlerdir.

Beck ve Beck-Gernsheim'a göre (2012: 152), modern öncesi toplumdan modern topluma geçiş sürecinde kadınla erkek arasındaki ilişkinin üç önemli aşaması olmuştur. Birinci aşama ailede bir çalışma birliğinin bulunmasıydı ve eşlerden hiçbirinin bağımsız bir hayat yaşamamasıydı. İkinci aşamada "ev halkı" dağılmaya başlamış ve erkeğin hayat hikayesi bireyselleşme sürecine açılmıştır. Bu dönemde erkekte görülen bu bireyselleşme ailenin dağılmasına yol açmamıştır çünkü kadın bu süreçte kendi haklarından fazlasıyla feragat etmiştir. Son aşamada da 20. Yüzyılın ortalarından sonra belirgin bir biçimde ailede her iki eş de kendi hayatlarının yüklerini taşımaya başlamışlardır. Geleneksel bağlarından kopmuş bağımsız birey olma arzusunun yer almasının yanında bir taraftan da uzun süreli birlikteliklerin yaşanma ihtiyacı devam etmekteydi. Modern toplumda evlilikleri ve aileyi ayakta tutan unsurların başında yalnız kalma korkusu bulunmakla birlikte, bu korku evliliğin temelini sağlam oluşumun alametifarikalardan biriydi. Beck ve Beck-Gernsheim (2012: 157) için modern öncesi toplumda evlilik genel olarak iki kişi arasında kurulan bir bağ olmaktan çok, iki aile, hatta iki aşiret arasında kurulan bir bağdı. Bugünkü anlamıyla, kişisel duygulara göre yapılan bir eş seçimi söz konusu değildi. Evlenilecek kişinin kökeni kriter olarak alındığı için de bu kapsam çok daha dardı ve evlilik ailelerin, akrabaların, köy birliğinin oluşturduğu bir ağ üzerinden organize edilerek gerçekleştirilirdi. Aşk sebebiyle evlilik çok ender görülen bir şeydi ve evlilik adayları çoğunlukla aileye ekonomik ve toplumsal

konum açısından avantajlar sağlayacağı düşünölen kişiler arasından seçilirdi; esas amaç ise aile işletmesine yeni bir işgücü katmak ya da mevcut mal varlığını korumak veya genişletmek için miras olanaklarına sahip olmak ve toplum içinde saygınlık kazanmaktı.

Modern dönemle birlikte ailenin kendine özgü ikili bir sosyolojik rolü ortaya çıkmıştır. Bir yandan, kişinin kendi kişiliğinin uzantısıdır; kişinin kendi kanının dolaştığını hissettiği, diğer bütün toplumsal birimlere kapatılarak ve bizi kendisinin bir parçası şeklinde içine alarak ortaya çıkan bir birimdir. Öte yandan, bireyin, içinde kendini tüm diğerlerinden ayırt ettiği ve diğer bireylere karşı bir benlik ve antitez geliştirdiği bir kompleks de oluşturur. Aile ilk olarak büyük ölçüde bağımsız ve dışlayıcı olduğu halde bireyin hayat ufkunu bütünüyle çevreleyen kuşatıcı çevre olarak görünür. Sonra küçölüp daha dar bir yapı haline gelir ve öncekinin sınırlarını ciddi oranda genişletmiş olan bir toplumsal çevre içindeki birey rolünü oynamaya uyum sağlar (Simmel, 2015: 242). Ailenin gelenekten arındırılmasıyla ortaya çıkan çelişkiler, kendini özel ilişkilerde gösterir. Örneğin, aile içinde yaşanan kavgalar mutfakta, yatak odasında, çocuk odasında gerçekleşmektedir. Bu çelişkilerin arka planında ilişkilerde bitmeyen tartışmalarda ya da evliliklerde yaşanan sessiz karşıtlıkta, insanların yalnızlığa sığınıp sonra farklı davranması görölmektedir. Aynı zamanda bu çelişkiler; kişilerin partnerleriyle nedensiz yere anlaşamamaya başlaması sonucunda partnerine karşı olan güvenini kaybetmesinde, boşanmanın verdiği acıda, çocukların ilahlaştırılmasında, partnerinden hem ayrı olan hem de hala onunla paylaşılan ve kendine ait sayabileceği bir hayat için mücadele verilmesinde de ortaya çıkar. Son olarak da gündelik hayatın önemsiz unsurlarındaki baskının ortaya çıkarılmasında, kişinin kendisiyle özdeşleşen baskıda görölmektedir (Beck, 2014: 160).

Beck sanayi toplumunun aile ve evlilik alanında feodal temelli olduğunu, ücretsiz ev işinin evliliğin doğal çeyiziymişçesine göröldüğünden yola çıkarak iddiasını öne sürer. Ev işini üstlenmek ailenin geçimi için yardıma muhtaç olma anlamına gelir. Bu sorumluluğu üstlenen kadınlar, "ikinci el" parayla evin ihtiyaçlarını giderir ve geçimleri için evliliğe bağımlı kalırlar. Bu işlerin bölüşümünde karar alma süreci söz konusu değildir. Bu işler feodal toplumda göröldüğü gibi doğuştan ve toplumsal cinsiyete göre atfedilir. Beck (2014: 162) bunu "sanayi toplumunda bile insanın kaderi daha beşikteyken bellidir: ya ömür boyu ev işi ya da emek piyasasına uyumlu bir yaşam biçimi seçmek" olarak tanımlar. Bu feodal anlayış sanayi toplumunda aşkla

hafifletilir. Çünkü aşkın gözü kördür. "Aşk ne kadar büyük olursa olsun, kendisi tarafından yaratılmış ızdıraptan bir kaçış olarak tezahür ettiği için, temsil ettiği eşitsizlik gerçek olamaz. Ama gerçektir ve bu da aşkı yavanlaştırır ve soğutur" (Beck, 2014: 162). Sanayi toplumlarında ailede görülen bu toplumsal cinsiyete dair rol paylaşımı, aile ahlakında, toplumsal cinsiyet kaderlerinde, evlilik tabularında, ebeveynlik ve cinsellikte, ev işi ile ücretli işin tekrar birleşmesinde de çözülmeye başlamıştır. Modernliğin sanayi toplumuna entegre edilmesiyle üretim ile yeniden üretimin ayrışmasıyla kaynaşmış olan ve çekirdek ailenin sıkı geleneklerinin birleştirildiği ortaklık, rol tayinleri ve duygusallık modern dönemde dağılmaktadır. Birlikte yaşama biçimleri, kimin nerede, nasıl ve ne iş yapacağı ya da cinsellik ve aşk hakkındaki fikirler daha serbest biçimde yaşanılır ya da dile getirilir (Beck, 2014: 164).

Söz konusu gelişmelerle "evlilik" in toplumsal kurum olma niteliğinin yitirilip daha çok "aşık" bireylerin düşünömselliği ile onlar tarafından oluşturulan başka bir kuruma dönüşmesi gözlemlenebilir. Beck'in belirttiği gibi günümüzün ekonomik ve sosyal dinamiklerine karşı aile içi ilişkiler ve evlilikler de bireyselliğin özerkleşmesiyle emek piyasasına uygun bireylerin yaratılmasıyla sonuçlanmıştır. Sanayi toplumlarındaki toplumsal cinsiyetlere bağlı aile de evlilik tabularında, ebeveynlik ve cinsellikte çözümler yaşanmıştır (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 57). Yaşanan çözümler erkek ve kadın da benzer olmamış, bireyselleşme iki cinsin farklı dönüm noktaları yaşayarak özgürleşmesine yol açmıştır. Dönüm noktaları olarak sıralanan etkenler kadınları geleneksel özelliklerden bir ölçüde kurtarmıştır. Buna yol açan etkenler şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak yaş ortalamasının artışı nedeniyle biyografik yapı ve yaşam safhalarının sırasında değişiklikler yaşandı. İkinci olarak, modernleşme süreçleri ev işini yeniden yapılandırdı. Ev işinin toplumsal bağlamda tezahür etmesi, yapısal faktörlerden kaynaklı olmayıp tarihsel gelişmelerin sonucudur. Üçüncü olarak, geleneksel kadın rollerinden en güçlüsü olan annelik, doğum kontrol ve aile planlaması önlemlerinin bulunması, istenmeyen gebeliklere son veren uygulamaların yer alması ve bunların yasal anlamda da yürürlükte olması sebebiyle kadınlar için kaçınılmaz bir durum olmaktan çıkmıştır. Kadının varoluşunu sağlayan zorunlu bir kimlik olarak karşımıza çıkan annelik artık "doğal bir kader" şeklinde görülmez; bilakis isteyerek anne olma söz konusudur. Artık genç kuşak kadınlar, annelerinin aksine ne zaman ve kaç çocuk istediklerine karar verebilmektedirler. Kadın cinselliği de "annelik alınıyazısından" kurtulmakta ve kadınlar kendilerine duydukları özgüvenle erkeklerin

uyguladıkları normlara karşı gelebilmekteydiler. Dördüncü olarak boşanmaların artmasıyla evliliğin ve aile desteğinin kırılma eğilimi ortaya çıkmıştır. Kadınlar ömür boyu eş desteğinden kurtulmuşlardır. Gerek sosyal yardım kuruluşlarının yapmış oldukları yardımlarla gerekse de daha az ücretle çalışarak koca desteğine ihtiyaç duymamaktadırlar. Son olarak eğitim fırsatlarında eşitliğin yaygınlaştığı söylenebilir. Bu etkenler "kadınların modern kadın statüsü kaderinin buyruklarından geri döndürülemez şekilde kurtulma derecesini" ifade etmektedir. Böylece bireyselleşme sarmalı aileyi birkaç bakımdan etkilemektedir. Bireyselleşmeye yol açan bu koşullar, kadınları tekrar geleneksel rollerine başka koşullarla karşı karşıya getirmektedir. İşsizlik ve emek piyasasından uzaklaştırılma kadınların koca desteğinden kurtarılmış oldukları ama ev dışında çalışarak bağımsız bir yaşam sürmekte özgür olmadıkları anlamına gelir. Kadının "kurtulma" ile "özgür olma" arasında kalma durumu, anneliğe tekrar bağlanmalarıyla daha da kuvvetlenir. Kadınlar, eski rollerinden kurtulma ile o rollere tekrar bağlanma arasındaki çelişkili alanda gidip gelmektedirler. Emek piyasasının kapılarının kapalı olması ve ev işinin yükü, bireyselleşme sürecinin kadınların hayatında yarattığı çelişkilerden bazılarını oluşturmaktadır (Beck, 2014: 166-169).

Bireyselliğin anlamının ve güdüleyici gücünün her zaman bireyin kişisel sınırlarında bitmediğini; bunun bir bütün olarak grubu ve ona ait bir unsur olarak bireyi etkileyebilecek daha genel ve daha biçimsel bir şey olduğunu göstermiştir. Bireysellik hissi birçok bireyi kapsayan daha dar çevreye nüfuz etmiş durumdadır ve bu dar çevre de tek tek bireyin göreceği sosyolojik işlevin aynısını görmektedir (Simmel, 2015: 244). Yaşanılan bu düşünömsel modernleşme döneminde aile, evlilik, cinsellik, erotizm, aşk vb. artık önceden belirlenemez, sorgulanamaz, bağlayıcı ilan edilemez; tersine içerikleri, sınırları, normları, ahlaki değerleri, olanakları bireyden bireye, ilişkiden ilişkiye değişiklik gösterir, "nasıl"ının, "ne"sinin, "niçin" inin, niçin olmasını gerektiğinin bütün ayrıntılarıyla çözümlenmesi gerekir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 17). Çünkü risk toplumunda kadın ve erkek "kendi hayatlarını" arayarak, geleneksel rollerinden kurtulmaya çalışmaktadır. Toplumsal ilişkilerde yaşanan zayıflık bireyleri ikili birliktelilere yönlendirerek, mutluluğu birlikte olduğu kişilerde aramaya itmektir.

Evlilik ilişkisi modern tanımında önce duygusal birlikteliğe gerek duyuyordu. Bunun temelinde de "aşk" yer almalıydı. Aşkın içeriği tarih boyunca değişerek, aşkın geleneksel, modern ve postmodern gibi versiyonları bir arada bulunmaktadır. "Erkekler

ve kadınlar beraber yaşamakla ilgili farklı beklentilere sahiptirler. Erkekler ilişkilerde evlilik ve aşkın daha çok araçsal yanına, gündelik hayatın yürütülmesine, “işlerin yolunda gitmesine” dair vurgulamalar yapmaktadırlar. Buna karşı kadınlar daha çok duygular ve içsel yakınlık üzerinde dururlar (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 170-173). Endüstrileşme ve Batılılaşma “aşk” evliliklerinde artış ve bazı geleneksel uygulamalarda azalma getirmiştir. Ancak evliliklerle ilgili görüş ve uygulamalardaki değişim, her ülkenin kendi geçmiş ve geleneklerine göre farklılıklar göstermektedir. Başka bir deyişle, Batı'dan gelen “modernleşme” baskısı her ülkenin geleneksel değer ve uygulamalarıyla harmanlanıp ülkelere özgü yeni evlilik tutum ve uygulamaların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Hortaçsu, 2015: 93).

Giddens'in (2014c: 42) tanımladığı şekilde düşünümsel modernlikte toplumlar hem farkında oldukları hem de belirsizlikler ve güvensizliklerle çevrili olan bir çağda yaşamaktadırlar. Modernitenin yarattığı olumsuz sonuçlarla yüzleşilmesi, toplumların kendilerini sorgulamaya başlaması, bireysel kimliklerin ve benliğin yeniden inşa edilmesi düşünümselliğin sonuçları arasında sıralanabilir.

Bu açıklamalardan sonra ilişkilerde yaşanan değişimi ifade etmek için Giddens saf ilişki adını verdiği kavramı kullanmaya başlar. Ona göre saf ilişki kırılabilir bir zemine sahiptir ve asla güvenin kök salamayacağı bir yapıdadır. *Modernite ve Bireysel Kimlik*'te (2014a) saf ilişkinin unsurlarına yer verir. Bu ilişki tipinde geleneksel bağlardan farklı olarak, ilişkinin ekonomik ve toplumsal koşullara bağlı olmadığından bahseder. Saf ilişkilerde dışsal kriterler (akrabalık, geleneksel zorunluluklar) ortadan kalkar: ilişki sadece kişiye sunabileceği karşılıklar nedeniyle devam eder (Giddens, 2014a: 120). Ona göre modernleşme ile birlikte romantik ilişki yerini “saf ilişki” yaklaşımına bırakmıştır. Modernliğin baş aktörlerinden sayılan kadınlar, mahremiyetin dönüşümünde etkili birer özne konumuna gelmişlerdir. Kadınlar, toplumsal hayatla özgürleştikçe, romantik aşk idealleri yerinden edilerek saf ilişki esas alınmıştır. Geleneklerin ortadan kalktığı, ilişkilerin öznel kılındığı birlikte “birlikte aşk” modeli benimsenmeye başlamıştır.

“Gelenek gücünü yitirdikçe ve gündelik hayat yerel ve küreselin diyalektik etkileşimi temelinde yeniden inşa edildikçe, seçenekler çeşitliliğine sahip bireyler hayat tarzı seçimlerini daha fazla gözden geçirmek zorunda kalırlar” (Giddens, 2014a: 16). Hayat tarzı kavramı önemli hale gelmekte ve modern dünyada “saf ilişki” ortaya

çıkmaktadır. Modern dünyanın düşünümsel izdüşümünün sonuçlarından biri olan saf ilişki karşılıklı olarak bağlılığı gerekli kılmaktadır. Giddens, geçmiş zamanlarda görülen sonsuza kadar beraber olma fikrinin, hayatın her alanında eşlerin birlikte hareket etme düşüncesinin, "saf ilişki" modelinde mümkün olmadığını vurgulamıştır. Günümüzde kırılğanlığın, akışkanlığın ve güvensizliğin söz konusu olduğu ilişkiler daha yaygındır. Riskin yer aldığı, güvene dayalı olmayan, belirsizliklerle dolu bir dünyada kaygan zeminde kök salan ilişkiler mevcudiyetini sürdürmektedir.

2.3.Modernleşmenin Bir Görünümü Olarak Bireyselleşme

Bireycilik kavramının ilk kullanımları, Fransızca biçimiyle "individualisme", Fransız Devrimi'ne ve onun iddialı kaynağı Aydınlanma düşüncesine karşı duyulan genel Avrupa tepkisinden ortaya çıktı (Lukes, 2006: 13). **18.** Yüzyılda Aydınlanma düşünürleri, herkesin akılcı temelde bulunduğu bir dünya tasavvur ediyorlardı. Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle burjuvazi birey hakkında yeni bir bakış açısı geliştirdi ve bunun adına bireycilik dendi. "Bireycilik, her insanı kendi başına bir kişilik olarak telakki eden ve bireysel kimliğin kolektif kimliğe indirgenemeyeceğini ileri süren bir düşüncedir." Bu tanıma göre bireylerin doğuştan ne oldukları değil, yaşamda neyi başardıkları önemlidir. Kısacası, bireycilik anlayışında, bireylerin kendi kaderlerini kendilerinin biçimlendireceğine yönelik bir görüş birliğine varılmıştır (Loo ve Reijen, 2006: 169). Bireyselliğe ilişkin başka bir tanıma da aşağıda yer verilmiştir:

"Individualisme"i, dizgeli olarak ilk defa kullanan, 1820'lerin ortalarında Claude Henri de Saint Simon'un öğrencileri oldu. Saint Simonculuk, karşı-devrimcilerin Aydınlanma'nın bireyi yüceltmesine yönelik eleştirileri ile toplumsal parçalanma ve kargaşadan tikslenme gibi düşüncelerinin yanı sıra organik, istikrarlı, hiyerarşik olarak örgütlenmiş uyumlu toplumsal düzen arzularını da paylaşıyordu. Saint Simoncu düşüncelerin yaygın etkisinden ötürü "individualisme" on dokuzuncu yüzyılda çok geniş bir biçimde kullanılmaya başlandı. Terim Fransa'da, birey üzerinde yoğunlaşmanın toplumun daha yüce çıkarlarını zedelediği düşünüldüğü için genellikle aşağılayıcı çağrışımlar uyandırdı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından başlayarak, liberal Protestanlar ve ardından birkaç "bırakınız yapsıncılar" liberali kendilerine bireyciler demeye başladılar; içlerinden biri "İktisadi ve toplumsal bireyciliğin", çeşitli Fransız düşünürlerinin de katkıda bulunduğu kapsamlı bir tarihini yazdı" (Lukes, 2006: 19).

19. Yüzyılda Fransız Alexis de Tocqueville'e göre, bireylerin toplum yaşamından kayıtsızca elini eteğini çekerek özel alana çekilmesine, birbirlerinden yalıtılmasına ve toplumsal bağların zayıflamasına önyak olan bireycilik, demokrasinin doğal sonucuydu. Daha özgül anlamda "bireycilik, koca toplumu kendi başına bırakarak, "her yurttaşı benzerlerinin yığınınından ayrılmaya ve insanı kendisiyle ailesi ve arkadaşları arasına mesafe koymaya iten derin ve sessiz bir duygudur" (Lukes, 2006: 23). Bireycilik Reforma, Rönesansa, Aydınlanmaya, Devrime, aristokrasinin çöküşüne veya Kiliseye, geleneksel dine, Sanayi Devrimine, kapitalizmin ya da demokrasinin gelişmesine bağlanmış ancak onu bir kötülük ve toplumsal birliğe yönelik bir tehdit olarak görme durumu da yaşanmıştır. Fransız düşüncesinde "individualisme"nin rolü kısmen de olsa Devrim zamanındaki "bireyci" yaşamının gerçek başarısıyla, toplumdaki ara grup ve toplulukların elenmesiyle, ülkenin daha sonraki siyasal ve yönetsel merkezileşmesiyle ilgiliydi (Lukes, 2006: 24). 21. Yüzyılda modern insanın özgürleşmeye, özel yaşamına, kişisel gelişimine daha çok önem verdiği, kararlarını alırken başkalarına daha az danıştığı görülmektedir. Bireyselleşme sürecini ifade etmek için Loo ve Reijen'in (2006: 164) kullanmış olduğu kavramların başında "enformelleşme", "özelleştirme", "kişiselleştirme", "mahremleşme" veya "psikolojikleşme" yer almaktadır. Bütün bu kavramlar genel olarak bireyselleşme sürecine işaret eder.

Bireyciliğin izlerine, Batı düşüncesinde, politik ve ekonomik geçmişte, dinsel tarihte ve psikolojinin tarihçesinde rastlanır. Antik Yunan ve Ortaçağ Avrupası'na kadar uzanan bir geçmişi vardır. Bireycilik Avrupa'nın sosyal ve düşünce tarihine damgasını vurmuştur. "20. Yüzyılda sosyoloji ve antropolojide bireycilik-toplulukçuluk ayrışması, Parsons'ın yazılarında geçen 'benliğe yönelme' ya da 'topluluğa yönelme' kavramlarında ve Kluckhohn ve Strodbeck'in 'özel çıkarları takip' ve 'topluluğun ortak çıkarlarını takip' görüşlerinde" ifade edilmiştir (Kağıtçıbaşı, 2010: 139).

Modernliğin sebep olduğu hızlı dönüşümler hem bireyleri hem de toplumları etkilemiş, onlarda silinmeyecek izler bırakmıştır. Çünkü 20. Yüzyıl siyasal, ekonomik, toplumsal anlamda önceki yüzyıllarla karşılaştırılmayacak derecede farklılık arz etmektedir. Bu dönem, düşünürler tarafından *ağ toplumu*, *risk toplumu*, *sanayi sonrası toplum*, *postmodern toplum gibi* adlandırmalarla tanımlanmıştır. Tanımlamalar yapılırken modernliğe yönelik bakış açıları hem içerik hem de biçimsel açıdan birbirinin benzeri olmayan unsurları kapsamıştır. 20. Yüzyıl boyunca ve 21. Yüzyılın başlarında

modernliğin bittiğini savunanlar olduğu gibi (Baudrillard, Lyotard), modernliğin devamını yaşadığımızı yönelik görüşler bildirenler de mevcuttur (Beck, Giddens). Aynı zamanda bireysellik, modern dönemle ilişkilendirilen ve bu dönemde önemli hale gelen kavramlar arasındadır. 20. Yüzyılın başlarında dönemin öncü sosyologlarından olan Marx, Weber ve Simmel'in bireysellik alanında çalışmaları bulunmaktadır. Sonrasında Bauman, Giddens, Beck gibi pek çok düşünür modernlik bağlamında bireyselliğe ilişkin düşüncelerini ifade etmişlerdir. Bugünkü modernliği daha başka ve daha ileri bir aşama şeklinde görüp, modernliğin etkileri üzerinde klasik düşünürlerden farklı söylemler üreterek süreci açıklama girişiminde bulunmuş, önemli görüşler ortaya sermişlerdir.

2.3. 1. Simmel, Beck, Bauman ve Giddens'da Bireyselleşme

Ulrich Beck, Anthony Giddens, Zygmunt Bauman ve Georg Simmel'in bireyselleşme ve modernleşmenin geldiği yeni aşama olarak görülen düşünümsel modernleşmeyi incelemeyi amaçlayan bu bölümde, teorik bağlamda sosyolojik dayanaklardan bahsedildikten sonra toplumsal düzlemde bu kavramların ne türden sonuçlara yol açtığına değinilmiştir. Sonrasında da bireyselleşmenin aile, evlilik, kadın-erkek ilişkilerinin dönüşümünde oynadığı role değinilmiş, ayrıca bunların kişisel yaşamdaki yansımaları da ele alınmıştır.

“Bireysellik anlayışında birey bütünüyle kendisi olmayan her şeyden kurtulduğunda, varlığının fiili cevheri olarak geriye kalan genel insandır, sadece ampirik tarihsel nedenlerle gizlenmiş, azalmış ve çarpıtılmış olsa da hep özdeş kalan temel özdür” (Simmel, 2015: 213). Simmel (2015: 211) için bireysellik Rönesansın bizlere özgün bir kazanımı gibi görünmektedir. İtalyan Rönesansında birey göze çarpmak; kendini daha cömert ve daha dikkate değer şekilde sunmak istemekteydi. Rönesans insanının hırsı, kendine düşkün olması, kendini biricik eşsiz görmesi ve değer yargısı içermesi bireycilik anlayışının kapsamını oluşturmaktadır.

Simmel için kentsel yaşama özgü bireysellik tipinin psikolojik temeli, sinirsel uyarımlardaki yoğunlaşmadır. Metropol hayatında görülen uyarıcıların yoğunluğu bireylerin üzerinde bezginlik/bıkkınlık yaratmaktadır. Taşrada hayatın ritmi daha yavaş, daha düzenli şekilde devam ederken; metropol kent hayatı daha hızlı, uyumsuz, tehditkar insan tipleriyle çevrili olabilmektedir. Ona göre metropol hayatı düşünseldir ve metropol insanında farkındalık düzeyi artarken düşünsellik egemen kılınmaktadır. Çünkü kent yaşamında birey tepkilerini kalbiyle değil, zihniyle vermektedir.

Kentli bireyin kendine has başka bir davranış şekli para ekonomisinde vuku bulmaktadır. Simmel, metropol yaşamında para ekonomisinin egemen olmasının bireyselleşme ve özgürleşmeye ivme kazandırdığını düşünür. Para hesaba dayalı doğası gereği, hayatı oluşturan unsurlar arasındaki ilişkilere bir kesinlik, özdeşlik, belirlilik, anlaşma ve düzenleme getirmiştir (Simmel, 2015: 318). Simmel'in bireyselleşme anlayışında bireyi kuşatan çevre ne kadar genişlerse genelde varlık ve eylemdeki bireysellik de o derece artar (Simmel, 2015: 233). Her kişide bireysel ve toplumsal faktörler arasında, adeta değişmez bir orantı vardır. Bireyin kendisini bağladığı çevre ne kadar darsa, o kadar az bireysellik özgürlüğüne sahip olur; daha dar çevrenin kendisi de bireysel bir şeydir ve tam da bu noktada küçük olduğu için kendini diğer bütün çevrelerden keskin bir şekilde koparır. Bunun yanında, öznel olunan ve çıkarların hüküm sürdüğü çevre genişlerse, bireysellik gelişmesi daha çok görülmektedir. Ancak bu bütünün parçaları olarak, benzersizlik daha azdır; toplumsal bir grup olarak büyük bir çevrenin bireyselliği daha azdır. "Ayrırcı bir toplumsal çevrenin unsurları farklılaşmamışken, ayrırcı olmayan bir çevrenin unsurları farklılaşmıştır" (Simmel, 2015: 237). Dar bir çevrede kişi bireyselliğini, sadece iki şekilde koruyabilir; ya çevrenin liderliğini yapar ya da onun içinde sadece dışsal olarak var olur ayrıca da bütün önemli meselelerde ondan bağımsız kalır. Bu ikinci alternatif ancak büyük bir karakter sağlamlığına sahip olmakla ya da eksantriklikle mümkündür bu özelliklere de en çok küçük şehirlerde ve kasabalarda rastlanır (Simmel, 2015: 240).

Simmel'in argümanında bireysellik iki anlama ayrılabilir: Birincisi geniş ve akışkan bir toplumsal ortamdaki gelen özgürlük ve kendi kendinden sorumlu olma hali anlamında kullanılan bireyselliktir. Bireyselliğin diğer anlamı ise niteliksel boyutunu oluşturmaktadır. Bireyin kendini diğerlerinden ayırt etmesi; varlığının ve davranış tarzının sadece ona uygun olması ve farklı olmanın onun hayatı için olumlu bir anlamının ve değerinin olmasını içermektedir (Simmel, 2015: 248).

Modern kentlerde, birbirini tanımayan kişiler, tüm duygusal ve toplumsal bağlardan koparak birbirleri ile anlık temaslar ve geçici ilişkiler kurmaktadır. Günlük hayatlarında, toplu taşıma araçlarında, seyahat ederken, alışveriş merkezinde, iş ortamında rasyonellikten kopmadan, sadece gerektiği ölçüde ya da neden sonuç çerçevesinde iletişim gerçekleştirirler. Bu anlık rasyonel dokunuşlar topluluk kavramının yitirilmesine, bireyselliğin ve bireysel menfaatler doğrultusundaki rasyonel

ilişkilerin yükselerek, modern kentlerin temel karakteristiği olarak belirmektedir. Duygusallıktan ziyade rasyonellik üzerine kurulu ilişkilerle sarılan kentli, daha çıkarıcı ve hesapçı olmaya, nicelikler ile nitelik ve vasıfların yerini değiştirmeye meyletmektedir. Toplumsal ilişkilerin para ekonomisi çerçevesinde kurgulanması, tüm kentli karakterinin ortak davranışı olan kayıtsızlık ve bıkkınlık olarak geri dönmektedir: Şeyleri farklılaştıran değerlerden feragat ve bir ruhsal mesafe koyma durumunu Simmel bıkkınlığı/bezginliği metropolün kargaşası eşliğinde değişen izlenimler üzerinden ele almaktadır (Talu, 2010: 146).

Toplumun klasik sanayi toplumundan sıyrılıp yeni bir biçim kazanması, modernlikten kopuşun yaşanması Ulrich Beck tarafından "risk toplumu" kavramıyla ifade edilmektedir. Risk toplumu modernliğin sonu olmasından ziyade klasik sanayi toplumunun çözülmesine işaret ederek başka türden bir modernliğe geçişi temsil etmektedir. Modernleşme sürecinde üretici güçlerin giderek büyümesiyle birlikte tehlikeler, toplumu sarıp sarmayalan tehditler daha önceden hiç görülmemiş şekilde ortaya çıkmıştır (Beck, 2014: 21). Beck'e göre günümüz modernliği, düşünsel modernleşme bağlamında modernliğin kendisini sorgulamasını kapsamaktadır. Başta rasyonellik ve sınıf farklılıkları olmak üzere modernliği oluşturan birçok değer kabul edilmeyip, reddedilmiştir. Ortaçağda görülen risk ve tehlikelerden ciddi şekilde ayrılan modern dönemin riskleri küresel bağlamda tüm insanlığı kapsayacak sonuçlara yol açar. Bu yüzden günümüzde karşılaşılan risk ve tehlikeler modernleşmenin riskleridir. Beck (2014: 26), nükleer kazaların artık sadece kaza olmadığını bu kazaların etkilerinin nesiller boyu sürdüğünü, kazanın meydana geldiği yerde ve zamanda yaşamayan, bundan yıllar sonra ve farklı mekanlarda yaşayanların da kazadan etkilendiğini açıklayarak kuramını destekleyen örneklere yer vermektedir.

Beck, günümüz modernliğini önceki sanayi toplumu modernlik anlayışından ayırarak; günümüz modernliğini bireyselleşmeyle çevrili bir "risk toplumu" şeklinde ifade eder. Günümüz modern toplumları bu sebeple klasik sanayi toplumlarından farklı olarak "bireyselleşmiş toplum" modeline dönüşmüştür. Ben-merkezci olan, denetimsiz, güven duygusunun azaldığı, sınıf ayrımının olmadığı risklerle çevrili düzende bir yaşam şekli görülmektedir. O, modernlik dahilinde sanayi toplumlarında sınıf, tabakalaşma, kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri ve aile gibi konularda bir toplumsal dönüşüm yaşanarak, bunların özgürleşeceği tezini ileri sürer (Beck, 2014: 131).

Bireyselleşme kavramı, Beck için atomizasyon, tek tek ayrışma, yalnızlaşma, her türden toplumsallığın sonu, ilişkisizlik anlamına gelmez. O, bireyselleşmenin bir özgürleşim, burjuvalı bireylerin ölümünden sonraki diriliş olduğuna dair hipotezler öne sürmektedir. "Bireyselleşme" bir yandan sanayi toplumunun yaşam biçimlerinin, kişilerin kendi yaşam öykülerini bizzat ürettikleri, sahneye koydukları, birbirine teğelledikleri başka yaşam biçimleri tarafından tasfiye edilmesini kapsarken, ikinci anlamında ise bu başka yaşam biçimleri tarafından ikame edilmesini içermektedir. Beck için tasfiye ve ikame süreçleri Giddens tarafından "gövdeden ayrılma" ve "yeniden gövdeye bağlama" şeklinde raslantısal, bireysel, gönüllü olarak ya da değişik tarihsel koşullardan ötürü meydana gelmez. Bireyselleşme, hem sanayi toplumu doğallıklarının çöküşünü, hem de insanın kendisine ve başkalarına ilişkin birtakım doğallıklara bağlı olmaksızın yeni "doğallıklar" bulması ve icat etmesini kapsar (Beck, 2013: 148-149).

Beck *Risk Toplumunda* (2014), toplumsal tabakaların yerini sosyal sınıfların almadığını, bunun yerine bireyin kendi yaşam dünyasında toplumsalı üretme birimi haline geldiğinden bahseder. Bireysel kararlar toplumsalı oluşturmaya başlamış, bireyler gerek aile içinde gerekse aile dışında kendi geçimlerini sağlayabilecekleri güvencelerinin aktörü durumuna dönüşmüşlerdir. Gelenekten arınan bireyler emek piyasasına bağımlı hale dönüşmekte, böylece eğitim, tüketim, toplumsal yasal düzenleme ve yardımlar, trafik planlaması, tüketim önerileri ile tıbbi, psikolojik, pedagojik danışma ve bakım imkanlarına ve modalarına bağımlı hale gelmektedirler. Bireyselleşme süreçleri sırasında "kişinin kendi hayatını yaşamayı" arzulaması biçiminde beklentiler sistematik olarak uyarılmış olabilir ki bu beklentiler, ortaya çıkışlarında toplumsal ve siyasi engel ve direnişlerle karşılaşacaktır (Beck, 2014: 136-137).

Yaşam dünyasında toplumsallığın yeniden üretim birimi aile değil, bireyin kendisi olmaktadır. Bireysel konumların bu farklılaşmasına yüksek derecede bir standartlaşma da eşlik etmektedir. Bireyselleşmeye sebebiyet veren ortamın kendisi, aynı zamanda standartlaşmaya da yol açmaktadır. Bireyselleşme, kurumsallaşma ve standartlaşmanın eşzamanlılığı, yeni ortaya çıkan bireysel konumları kapsamak için yeterli değildir, bu durum yeni bir hayat tarzı sunmaktadır. Özel hayatın ayrılmış alanlarına ve kamusal alanın farklı etki alanlarına yayılmaktadır (Beck, 2014: 196-198).

Bireyselleşme üzerine görüş bildiren diğer bir düşünür ise *Bireyselleşmiş Toplum* (2015) eseriyle katkı sağlayan Zygmunt Bauman'dır. Onun için modern toplum, bireylerin "toplum" denilen karşılıklı karmaşıklıklar ağının her gün yeniden biçimlenmesinden ve yeniden müzakere edilmesinden ibaret olan etkinlikleri kadar, "bireyselleşme" etkinliğinde de var olur. "Bireyselleşme artık yüz yıl önceki anlamından ve modern çağın erken zamanlarında, insanların toplulukçu bağımlılık, gözetleme ve pekiştirmeden oluşan sıkıca bağlanmış ağından kurtulup 'özgürleşme'nin çok övüldüğü zamanlarda aktardığı şeyden çok farklı bir anlam taşır" (Bauman, 2015: 66). Bauman'ın bireyselleşme tezi Beck ve Giddens ile benzer bir çizgidedir. Bauman bireyselleşme tezinde üretim-tüketim ayrımlarından yola çıkar. Bauman'ın bireyselleşmiş toplumda çizdiği karakter tipi belirsizlik içinde kesinlik arayan, planlar yapamayan, bağlılıklar oluşturamayan bir nitelik taşır (Başer, 2013: 130). Bireyselleşme tezini ortaya koyarken, Beck'in *Risk Toplumu* (2014) yapıtından hareketle düşüncelerini inşa eder. Küreselleşmenin yarattığı risklerle ilgilendir. *Bireyselleşmiş Toplum* (2015) ona göre risk olgusu üzerinden inşa edilen düşünceler bütünüdür.

Bauman günümüz postmodern dünyasını akışkan modern dünya olarak tanımlarken, birçok şeyde olduğu gibi aşk konusunda da değişimin yaşandığını belirtmiştir. Modernliğin rasyonel dünyasında birey, "aşk" ile karşılaştığında korkuya kapılma hali yaşar, çünkü aşk da diğer alanlar gibi belirsizliklerin bulunduğu, duygusal iniş çıkışların yaşandığı bir alandır. Ancak bu etkenler aşkı sürekli beslerken, akli ise daha belirgin bir alanda var olmak ister. O yüzden "aşk saptanamaz, çerçevenemez, ölçülemez. Tanımlara direnir, çerçeveleri patlatır ve sınırları aşar" (Bauman, 2015: 220). Aşkın bulunduğunu ama kalıcı, sağlıklı bir ilişkiye dönmenin zor olduğunu belirten Bauman, ses ve görüntünün olduğunu, çiftlerin kendi dünyalarının dışındaki gerçekliklerle ilgilenmediklerini, bir süre sonra da birbirlerinden kurtulma isteğinin baş göstereceğini belirtir.

Bu bağlamda Bauman *Akışkan Aşk'ta* (2012) "insan ilişkileri"den bahsederken, erkeklere ve kadınlara atıfta bulunur. Kadın ve erkeklerin akıllarından ve duygularından başka bir şeye güvenmekten umutlarını kestiğinden bahsederek, kendi birlikteliklerine de güven duyma isteği içerisinde olduğunu belirtir. "İlişkide olma", "ilişki kurma" ya da vaat edilen "sonsuz dek" yakıştırmaları modern dünyada işlevselliğini yitirmiş kalıp tanımlamalar arasına girmiştir (Bauman, 2012: 8). Bauman için günümüz ilişkilerinde çiftler "ağa girme", "ağdan çıkma", "bağlantıda olma" gibi akışkan bir modernite içinde

ciddiyetsiz şeyler yaşamaya çalışmaktadırlar. “Bireyselleşme”nin görüldüğü dönemde ilişkiler, güzel düşler ile kabuslar arasında gidip geldiği için iki ucu keskin kılıç gibidir. Akışkan modern hayatta “bireyselleşmiş toplum” tipiyle karşılaştığımız için kolektif bağların azalmasının yanında bireyselliğin arttığını, “ilişkiler”den “bağlantıda olma” şekline geçildiğini, bunu da modern dünyanın tezahürleri arasında görmemiz gerektiğini vurgular. Ona göre, modern gündelik hayatta partner yerine artık “ağlar”dan söz edilmekte, bu ağlarla bağlantıya girilmekte ve istenildiği takdirde bu ağ iradi olarak kesebilmektedir. Arzunun bulunmadığı ama koparılamayan bir ilişki biçimi günümüz toplumlarında yaygınlık kazanarak dalga dalga diğer bölgelere yayılmaktadır.

“Nitekim bağlantılarla oluşturulan ilişkiler sanal ilişkilerdir. ‘Gerçek ilişkiler’in aksine ‘sanal ilişki’ye girmek ve bu ilişkiden çıkmak kolaydır. Öyle kolaydır ki, bağlantıdan çıkmak istenildiğinde sadece ‘delete’ tuşuna basmak yeterlidir” (Bauman, 2012: 14). Günümüzde yaşadıkları deneyimlere aşk diyen bireyler, yaşamakta oldukları aşkın hayatlarında son aşk olduğuna güvence vermeyen insan sayısı artmaktadır. Ayrıca sonraki yaşamlarında yeniden aşık olacaklarını düşünen kişi sayısı da Bauman’a (2012: 20) göre giderek artmaktadır. Uzun süreli ilişkiler için kullanılan “ölüm bizi ayırana kadar” şeklindeki tanımlamanın modası geçmiş yerine tek gecelik ilişkilerde yaşananlar aşkın kapsamına girmiştir. Tüketim toplumu olarak tanımlanan günümüz toplumlarının niteliklerinin ilişkilere de benzer şekilde yansıdığından bahseder Bauman. Tüketim toplumlarında görülen “kullan-at” türü ürünler, hızlı çözümler, anlık tatminler, hiçbir çaba gerektirmeden yapılan işler benzer şekilde günümüz aşklarına da sirayet etmiştir. Çünkü Bauman için aşık olmak alçakgönüllülük ve cesaret ister; geçici ve günübürlük yaşananlar aşkın kapsamı dahilinde değildir.

Bauman için akışkan modernite şekilsizliğin yerine şekilsizliği, kesinliğin yerine belirsizliği ya da müphemliği içinde barındırmaktadır. Akışkan dünyada “bireyselleşmiş toplum”da yaşayan bireyler belirsizliği yaşayan toplumun üyelerine denk gelmektedir. Onun için bireyselleşme sınıf, cinsiyet, statünün yok olmasını kapsamaz; o, bireyin aidiyetinin biçimlenmesinde kendisine düşen rolün giderek arttığına vurgu yapar. Akışkan modern dünya sürekli hareket halinde olduğundan, yerinde durulamayarak ve bir yere bağlanmaya çalışılığında bile, ister istemez, bilerek ya da bilmeyerek, seve seve ya da yakınlıkla hep bir yolculuğun heyecanına kapılır (Bauman, 2018: 7). Ona göre postmodern dönemde birey değişen koşullar karşısında daha uyum sağlayabilen ve yeni durumun gerektirdiklerine adapte olabilen bir bireyselliğe bürünmüştür. Böylece

küresel dünyanın insanı, birey olarak yalnız olduğundan bu sürecin olumlu, olumsuz bütün etkileri kendisine yansımaktadır. Modernleşmenin akışkanlığına rağmen aile, devlet, din gibi yapılar bireyin güvende olmasını sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Postmodern dünyada yalnızlığa mahkum olan birey bu durumunu sorgulayamaz hale gelmiştir.

Modernliğin bir risk kültürü olduğunu belirten Giddens (2014a: 14) ise onun küreselleştirici niteliğiyle riskler arasındaki ilişkiye dikkat çeker: “Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir ve bu olgunun sarsıcı sonuçları modernliğin düşünümsel karakterinin döngüsellikle birleşerek risk ve tehlikenin yeni bir yapıya büründüğü bir olaylar evreni oluşturur. Modernliğin küreselleştirici eğilimleri eşzamanlı olarak hem yaygın hem de yoğun niteliktedir; hem yerel hem de genelde değişim diyalektiğinin parçası olarak bireyleri geniş ölçekli sistemlerle bağlantılı duruma getirirler” (2014a: 160).

Giddens'a göre “modernlikle birlikte, toplumsal yaşamın yanında toplumsal yaşamın sadece kendisi değil, eskiden ‘doğa’ adı verilen şey de toplumsal olarak düzenlenmiş sistemlerin hükmü altına girmiştir” (Göka, 2013: 200). “Moderniteyi kurumsal düzeyde anlamaya çalışmak gerekir; fakat modern kurumların yol açtığı köklü dönüşümlerin doğrudan bireysel hayatla ve bu yüzden benlikle iç içe geçtiği unutulmamalıdır” (Giddens, 2014a: 11). Ona göre, modern dünyada zamanın ve mekanın yeniden tanımlanması, belirsizliğin görülmesi; modern öncesi yaşananların daha geleneksel ve radikal olarak algılanmasına yol açmaktadır. Böylece modern dünyada gündelik hayatta yaşananlara atfedilen değer kökten değişikliğe uğramaktadır. Ancak modernite bir yandan bireyin gündelik hayatında güvenin sağlanmasına yol açmaktadır; diğer yandan ise yeni risklerin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple Giddens (2014a: 14) için “modernite bir risk kültürüdür.” Sosyologlara göre modern kentlerin ve iş bölümünün ortaya çıkmasıyla birey, özneliğini ilan etmiştir. Giddens’a göre, modernliğe özgü olmayan bireysellik ancak bütün kültürlerde sınırları farklı olsa da bireysel benliğin değerli görülmesinde etkili olmuştur.

“Zaman ve mekanın ayrılışı ve yeniden birleşmesi” toplumsal hayatın giderek daha fazla “yerinden çıkarılması”nı kolaylaştırmakta ve teşvik etmektedir (Giddens, 2014b: 23). Burada “yerinden çıkarma” toplumsal ilişkilerin yerel bağlamlarından “çıkarılması” ve böylece daha geniş zaman-mekan boyutlarında yeniden

yapılanmalarına atıfta bulunmaktadır. Modernlik, doğası gereği küreselleşen bir nitelik taşır ve dolayısıyla zaman ve mekanın ayrılışı yereli küresel ile bağlar ama yerinden çıkarılan toplumsal ilişkilerin yeniden konumlandırıldığı bir “yeniden yerleştirme” süreci de söz konusu olabilir. *Modernliğin Sonuçları*'nda (2014b: 12) 17. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da gelişmeye başlayan dinamik sosyal oluşumun en önemli özelliğinin geçmiş geleneksel sosyal düzenden köklü biçimde ayrılışı olduğunu belirten Giddens'a göre bu ayrılış hem küresel hem de bireysel nitelikte bir dönüşümü içeriyordu. Modernliğin üç dinamizm kaynağı vardır: Uzaklaşma, yerinden çıkarılma ve düşünümsellik.

Giddens (2014a) için, günümüzün sosyal ve ekonomik koşulları, hızlı değişim, kitle iletişim araçları kimlik bunalımını pekiştirmektedir. Çağdaş toplumlar, kararlı ve güvenli kimlik inşasına izin vermemekte, ekonomi uzun süreli istihdamın yerine kısa vadeli istihdamı getirerek iş güvenliğini baltalamakta, destek ve yardım alabileceğimizi düşündüğümüz kaynaklar daralmaktadır. Hem “ben kimim?” sorusunu sık sık sormakta hem de bunun cevabı verilirken zorlanmaktadır. Modern toplumu ve modern bireyi anlamak için düşünümsellik kavramına başvuran Giddens'a göre, kimlik artık inşa edilen; yani bireyin yeni olaylar ve tecrübelerle sürekli biçimde yeniden kurgulandığı bir şey haline gelmektedir.

Bireyselleşmeyle ilgili görüş bildiren düşünürlerin görüşlerinin tamamen tezat oluşturmadığını, bazen birbirlerini destekler nitelikte kavramlar ortaya koydukları söyleyebilir. Birbirlerinden etkilenerek konuya katkıda bulduklarını da belirtmemiz gerekmektedir. Simmel'in bireyselleşme anlayışında bireyi kuşatan çevre ne kadar genişlerse genelde varlık ve eylemdeki bireysellik de o derece artmaktadır. Bireyin kendisini bağladığı çevre ne kadar darsa, o kadar az bireysel özgürlüğe sahip olunmaktadır. Bu yüzden Simmel *Metropol ve Zihinsel Hayat'ta* (2015) modern kentlerde, birbirini tanımayan kişilerin, karşılaştıkları anlarda geçici ve anlık ilişkiler geliştirdiklerinden bahseder. Bu sebeple ilişkiler kalıcı olmayıp kısa zamanda ortadan kaybolmakta ya da kısa zamanda çözülmektedir. Beck bireyselliği, sadece yalnız kalma durumu olarak görmezken, yaşadığımız risk toplumunda toplumsal sınıfların modernleşme karşısında öncesindeki toplumlarda oynadığı rollerden farklı bir kılığa büründüğünden bahseder. Bauman, bireyselleşmiş toplumda kişilerin belirsizlik içinde kesinlik arayan, planlar yapamayan, bağlılıklar oluşturamayan bir niteliği barındırdığını ifade eder. O daha çok küreselleşmenin yarattığı risklerle ilgilendir. Giddens da insanın modernlikle birlikte hem toplumsal yaşam hem de doğa toplumsal olarak düzenlenmiş

sistemlerin hükmü altına girdiğini belirtir. Modernite gündelik toplumsal hayatın doğasını kökten değiştirmiş ve yaşantılarımızın en kişisel yanlarını bile etkilemiştir. Moderniteyi kurumsal düzeyde anlamaya çalışmak gerekir; fakat modern kurumların yol açtığı köklü dönüşümlerin doğrudan bireysel hayatla ve bu yüzden benlikle iç içe geçtiği unutulmamalıdır.

2.3.2. Bireyselleşme ve Değişen Aile

Kente göç eden bireylerin toplumsal boyutta dönüşüme neden olması sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda farklı sonuçlarla karşılaşılmasına yol açmıştır. Tarımda makineleşmenin gerçekleşmesi, hizmet sektöründe yoğunluğun artması, demografik bağlamda nüfusun kentlerde yaşamaya başlaması görülen değişimler arasında sıralanırken, bu dönüşümden toplumun birçok katmanı etkilenmiştir ve bunların başında da aile yer alır. Aile içinde ve aile üyeleri arasındaki ilişkilerde farklılaşmaların yaşanması kaçınılmaz bir duruma işaret eder. Çalışmanın bu bölümünde önceden yapılmış çalışmaların ışığında Türkiye'de ailede görülen değişime odaklanılmış sonrasında bireyselleşmenin aile üzerindeki etkisine değinilmiş, konuyla bağlantılı olarak İkinci Demografik Geçiş Kuramı açıklanarak Türkiye'deki yapının bu kuramla bağlantılı olup olmadığına bakılmıştır. Araştırmanın konusu kapsamında toplumsal düzenin kuramla ilgili hangi yönlerden benzerlik ve farklılık taşıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Aile ile ilgili çalışmalarda ailenin değişimi genellikle kentleşme, sanayileşme ve kapitalistleşme süreci içinde ele alınmakta ve kırsal kesimdeki değişimler üzerinde az durularak açıklanma girişimleri olmuştur. Bu çalışmalarda ailenin kentleşme, sanayileşme süreçlerinden etkilendiği, bu etkileşim sonucunda da ailenin yapısında ve işlevlerinde değişimin yaşandığı öne sürülmüştür (Parsons, 1959). Yapısal-işlevselci yaklaşım, "belirli aile biçimlerinin belirli işlevleri yerine getirdiğini ve bu işlevlerin ailenin içinde bulunduğu toplum tipine uygun olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu görüşün üzerinde durduğu aile tipleri, başlıca ataerkil geniş aile ve çağdaş çekirdek aile" şeklinde ikiye ayrılabilir (Kandiyoti, 1984: 17). Geniş ve çekirdek aileye ilişkin açıklamalarda çalışmanın ilk bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınıp açıklanmıştır.

19. Yüzyıla egemen olan ana iktisat okulları, kapitalizmin doğal gelişim süreci içinde, kendisine yabancı ekonomik yapıları, eski üretim ilişkilerini ve tarımda "köylülüğün tasfiyesi"ni açıkça kabul etmişlerdir (Boratav, 1980: 73). Feodal toplum

düzeninde egemen olan aile işletmeleri, kapitalistleşme sürecinde mülksüzleşerek ortadan kalkmakta ve tarım kesiminde, sanayide olduğu gibi, büyük kapitalist işletmeler ve ücretli tarım işçilerinden oluşan bir yapı görülmektedir. Mülksüzleştirilen köylülerin bir kısmı kent-sanayi proletaryasını oluştururken bir kısmı da tarımda kiracı kapitalistlerin çalıştıracağı tarım işçilerini oluşturur. Böylece de tarımda küçük mülkiyetin tasfiyesi meydana gelir (Boratav, 1980: 77). Mülksüzleşmenin gerçekleşerek küçük üreticiliğin yani köylülüğün ortadan kalkması da gerekmemektedir. Boratav'a (1980: 79) göre, 20. Yüzyılda gelişmiş kapitalist ekonomilerin pek çoğunun tarım kesimlerinde, aile emeğinin egemen olduğu işletme biçimleri, tarım işçilerinin egemen olduğu işletme biçimlerinin yanında önemli ve birçok ülkede daha yaygın bir alan kaplamaktadır. Kapitalist olmayan bir üretim ilişkisine tekabül eden aile işletmesi, yüksek verimli, ileri teknoloji bir düzeyi tutturabilmiş ve kapitalizmin işleyişine tarım kesiminin olumlu katkıları yapmasına imkan sağlamıştır.

Kapitalizmin gelişmesi ile emeğin satılabilir bir meta haline gelmesi ekonomide "emeğin özgürleşmesi" olarak adlandırılmaktadır (Boratav, 1980). Ancak ekonomik anlamda kullanılan bu kavramı ailenin değişimi alanında incelediğimizde onun yerine "emeğin aileden özgürleşmesi" (Özbay, 2015: 35) şeklinde kullanmanın daha anlamlı olacağını öne sürenler de olmuştur. Böylece daha öncesinde kendi ailesi için çalışan aile üyeleri, kapitalist ekonomik sistemin yaygınlık kazanmasıyla ailenin dışında çalışmaya başlayarak emeklerinin dışarıya satılabileceği bir yapıya bürünmüştür. Özetle, tarım kesiminde kapitalizm öncesi dönemde kendine yeterli ve bağımsız bir ekonomik birim olarak feodal toplum yapısı ile "olumlu" bir uyum içinde olan aile, kapitalistleşme süreci içinde değişime zorlanmıştır (Özbay, 2015: 40). Türkiye'de tarımsal yapının dönüşümü 1950 sonrasında gözle görülür hale gelmekte, bu dönüşüm süreci aileyi ve işlevlerini de çeşitli yönlerden etkilemektedir. Kapitalizm öncesi toplumlarda aile, bireylerin fizyolojik, toplumsal ve psikolojik tüm gereksinimlerini karşılayan, toplum açısından üretim, üreme, ailenin ve toplumun yeniden üretilmesini sağlayan tek ve bağımsız bir kurumdu. Aile, birey ile toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen, sürdüren ve denetleyen bir kurum olarak işlev görür ve bu rolünden dolayı toplumun temeli ve vazgeçilmez bir unsuru olmuştur (Özbay, 2015: 31-33).

1960'lı yıllara kadar aile ve hane yapısı hakkında yapılan çalışmalar birkaç köy monografisiyle sınırlı kalmıştır (Berkes, 1942; Boran, 1945; Yasa, 1953). 1940'larda ve 1950'lerin başında yayımlanan bu çalışmalarda Türkiye'deki köylerde hanelerin geniş

aile hayatının hakim olduğu görüşü egemendi. Berkes'in 1942 yılında Ankara'nın köylerinde yaptığı çalışmasında haneler üç kuşağın oluşturduğu ataerkil geniş ailelerden meydana gelmekteydi. Çocuklar ancak evlenerek baba evinden ayrılmaktaydılar. Hane, babanın ölümüne kadar oğulların evlenmesi ve torunların doğmasıyla giderek büyümekteydi. Babanın ölümünden sonra oğullar sahip oldukları malları bölüşürmekte ve birbirlerinden ayrılarak başka evlerde oturmaya başlamaktaydılar. Ayrıca babanın vefatından sonra oğullar kendi çekirdek ailesini kurmakta ve bu çekirdek ailelerin her biri kendi oğulların evlenmesiyle geniş aile biçimini almaktaydı. Anneler ise en iyi anlaştığı oğlu ve gelininin evini seçerek onlarla birlikte kalmaktaydı (Berkes, 1942: 122). İncelenen köylerde patriyarkal ilişkiler mevcuttu. Babanın otoritesi devam ederek ekonomik güç babanın elindeydi ve oğul babaya tabiydi. Baba sağ olduğu müddetçe haneye hükmederdi (Berkes, 1942: 129).

"Türkiye'de yaşanan kalkınma sürecinde aile yapısında ortaya çıkan değişimleri belirleyen en önemli gösterge, 1950'li yıllarda endüstriyel üretimin artması ve tarımsal üretimin teknolojik aletlerle yapılmasıyla birlikte hızlanma eğilimi gösteren kırdan kente göç olgusudur" (Dedeoğlu, 2000: 154). Aile yapısında görölen değişim ortaya koyabilmek için Türkiye'deki ekonomik kalkınma ile toprak veya mülk sahipliğini ayrıntılı bir şekilde incelemek gerekmektedir (Özbay, 2015; Duben, 2012; Timur, 1972). Serim Timur'un 1968'de Türkiye genelinde 4500 haneyi kapsayan araştırmasında kırsal bölgelerde yaşayan geniş ailelerin oranını yüzde 25,4; üç büyük metropoldeki oranı ise yüzde 4,6 olarak tespit etmiştir. Geniş aile oranının hem kırsal bölgeler de hem de kentsel alanlarda sanıldığıının aksine çok da yüksek olmadığı Timur'un çalışmasında görölmektedir. Bunun yanında kırsal bölgelerdeki çekirdek ailelerin oranı kentlerdeki ailelerle kıyaslandığında kırsal ve kentsel kesimler arasındaki farkın çok da fazla olmadığı vurgulanmıştır. Kırsal bölgelerdeki çekirdek aile oranı yüzde 55,4 iken, büyük şehirlerdeki çekirdek aile oranı ise yüzde 67, 9'dur (Timur, 1972: 31). Kırsal bölgelerde, çekirdek aile hanesi oranının en yüksek olduğu kesim en yoksul köylülerin oluşturduğu kesimdir. Kendi arazisi olan çiftçilerde çekirdek aile oranı sadece yüzde 33,8 iken; tarım işçilerinde ise yüzde 79,3'tür (Timur, 1972: 55). On dönümden az toprağa sahip olan ailelerin yüzde 59'u çekirdek aile iken, toprak büyüklüğü arttıkça çekirdek aile oranlarının da giderek azaldığı ve yüz dönümden fazla topraklı ailelerin yalnız yüzde 23'ünün çekirdek aile olduğu belirtilmektedir. Sahip olunan arazinin büyüklüğü değiştikçe, hane türünde de farklılıklar görölmektedir. Çekirdek aile haneleri, arazileri

beş hektardan küçük olan çiftçiler arasında yaygındı; geniş aile hanelerine ise büyük toprak sahipleri arasında rastlanıyordu (Timur, 1972: 57).

Tekeli de (1978) yapmış olduğu araştırmada benzer sonuçlara ulaşmıştır. Köydeki toprak mülkiyetinin farklılaşmasına paralel olarak aile yapısı da değişmektedir. Türkiye kırsalında çekirdek ailelerin oldukça yaygın hale geldiği görülür. Türkiye köylerinde geniş aile ancak büyük işletme sahiplerinde kalmıştır. İşletme büyüklükleri ile aile büyüklükleri arasında yüksek bir bağlantı bulunmaktadır. "150 dönümden büyük işletmelerde ataerkil geniş aile (8.3 kişi), 140-150 dönüm arasındaki işletmelerde geçici geniş aile (6.4 kişi), 40 dönümden küçük işletmelerde çekirdek aile (4.9 kişi) büyüklüğünde düşülmektedir" (Tekeli, 2016: 88).

Kıray'ın (1982: 152) Çukurova'nın köylerinde yaptığı çalışmada da kırsal bölgelerde yaşayan ailelerin çoğunluğu çekirdek aileden oluşmaktaydı. Ailelerin daha çok toprağa sahip olduğu köylerde baba ve oğullar beraber çalışmaktaydı. Toprak sahibi olan yaşlı kuşağın genç kuşak üzerinde ekonomik açıdan bir hegemonyası bulunmaktaydı. Daha fazla toprak sahibi olan kırsal yerleşmelerde gençlerin ekonomik bağımsızlıkları daha az görülmektedir (Kıray, 1982: 152). Tarımdaki gelişmeler aile yapısında farklılıklara ve değişmelere yol açmıştır. Aile bu gelişmelere direnmekten ziyade uyum sağlayabilen en önemli kurumlar arasındadır. Kıray için aile, sosyal yapıdaki başlıca tampon kurumdur. Eğer aile içerisinde servet daha iyi dağıtılır, sosyal güvenlik önlemleri alınır, kamu hizmetleri kırsal bölgelere yayılırsa o zaman kırsal bölgede yaşayanlar için çatışma durumları gözlemlenmez. Türkiye'de yapılan çalışmalar göstermektedir ki toprağı işleme biçimleri ile ailenin büyüklüğü arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ailenin sahip olduğu toprak büyüklüğü arttıkça, ataerkil geniş aile biçiminde yaşayanların oranı da artmaktadır; sahip olduğu toprak büyüklüğü azaldıkça çekirdek aile biçiminde yaşayanların oranı da azalmaktadır.

Duben'e göre kapitalizm öncesi Türkiye'de haneler genel olarak basit bir yapı göstermekte ve çekirdek ailelerden oluşmaktaydı. Normlar ataerkil geniş aileden yana olsa bile, demografik faktörlerden başka faktörler de hanelerin çoğunluğunun basit ailelerden oluşmasına katkıda bulunmaktaydı. Duben ve Behar, 1905 yılının tahrir defterlerini inceleyerek 20. Yüzyıl başında İstanbul'da hakim olan hane yapısına ilişkin önemli sonuçlara varmışlardır. Bu araştırmaya göre, ölümlülük düzeyinin daha düşük olduğu İstanbul'da bile çok aileli hanelere fazla rastlanılmamaktaydı sadece yüksek

gelirli aileler de görülmekteydi (Duben ve Behar, 2014: 76). Kapitalizm öncesi dönemde yüksek ölümlülük hızı ile kendine yeterli ekonomi, hem geniş aile normlarının tutunmasını sağlamış hem de çekirdek ailenin yüksek bir orana sahip olmasında önemli bir rol oynamıştır (Özbay, 2015: 84). Böylece kapitalizm öncesi Türkiye'de kırsal nüfusun, geniş aile hanelerinde, kentsel nüfusun ise giderek Batı'daki aile biçimine benzeyen çekirdek aile hanelerinde yaşadığı yolundaki mit çürütülmüştür. Duben, 1970'li ve 1980'li yıllarda yapılan çalışmalardan yola çıkarak yaygın olan kanaatin tersine, en az 140 yıldır Türkiye'nin kırsal bölgelerinde yaygın olan hane türünün geniş aile hanesi değil, çekirdek aile hanesi olduğunu belgelemiştir (Duben, 2012: 67-76).

Benzer düşünceleri savunanlardan biri de İngiltere'de Cambridge Grubu'nun başında bulunan Peter Laslett'dir (2001). O, İngiltere'de bilinenin aksine geniş aile biçiminin yaygın bir tip olmadığını; evlilik oranları, doğurganlık, hane büyüklüğü gibi çeşitli kategorilerden oluştuğunu demografik verilerle ortaya sermiştir. Peter Laslett ve meslektaşları, yapmış oldukları çalışmalarda Batı'nın belli bölümlerinde sınıai kapitalizmin ilk ortaya çıktığı büyük merkezlerde, çekirdek aile hanelerinin geçmişinin, sanayi devrimi öncesine, 17. Yüzyıla, hatta daha da eski tarihlere dayandığı çok sayıda veri toplamışlardır (Duben, 2012: 80). Geniş ailenin Batı toplumunda tek aile tipi olmadığını, aynı zamanda egemen bir aile tipi de olmadığını altını çizmişlerdir. Hatta çekirdek ailenin 13. Yüzyıldan önce meydana çıktığını, sanayi devriminden önce de en yaygın aile tipi olarak varlığını sürdürdüğünü elde ettikleri verilerle kanıtlamıştır (Laslett, 2001: 282). Aile tarihçisi Goody'nin (2004: 6-7) çalışmaları da Laslett'in düşüncelerini destekler niteliktedir. İlk olarak, tarihte temel ya da çekirdek ailenin önemli olmadığı hiçbir insan topluluğunun bulunmadığını ve bu ailelerin birlikte yaşayan topluluklardan oluştuğunu öne sürmüştür. İkinci olarak, ailenin yasal bağlamda tekeşli olmadığı durumlarda bile pratikte tek eşli olduğunu, ebeveynler aracılığıyla ortak kan ilişkilerinin kabul edildiğini belirtmiştir. Son olarak da anne ve çocuk arasındaki ilişkinin duygusal bağlamda önemli olduğunu çekirdek ailenin kapitalizm bir yana Avrupa tarafından keşfedildiğine ilişkin ciddi bir kanıtın olmadığını da iddia etmiştir.

Bunun yanında, Türkiye'de yapılan bazı çalışmalar çekirdek ailenin yaygınlaşmasını geleneksel kırsal toplumdan modern sanayi toplumuna geçişin yaşanmasıyla açıklamıştır. Kongar'ın 1972 yılında yayınladığı *İzmir'de Kentsel Aile* çalışması buna örnek olarak gösterilebilir. Kırdan kente göç ile geniş aile yapısından çekirdek aileye doğru bir değişim yaşandığını ve bu değişimin Kongar (1972: 65)

tarafından modernlik göstergesi olarak kabul edildiği bilinmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre; geleneksel toplumlarda, geleneksel geniş aile yapısı bulunurken, bu ailede karı koca ve çocuklardan meydana gelen çekirdek ailenin hem kuşak üzerinde hem de kardeşler çizgisi üzerinde genişlemiş şekli görülür. Sanayileşme düzeyi yükseldikçe ailenin genişleme niteliği kaybolmakta yalnızca kuşak üzerinden genişleme yaşanmaya devam etmektedir (Kongar, 1972: 135).

Kapitalizm öncesi dönemde ataerkil geniş aile, sürekli bir yaşayış biçimi olarak değil, ilişkiler biçimi olarak önemlidir. Yaşam döngüleri içinde aileler, geniş-çekirdek- geniş aile biçimleri içinde bulunabilirler. Aile kuruluşunda, daha büyük bir oranda geniş aile içinde yer almakta, bir süre sonra, yaşlıların ölmesi ile çekirdekleşmektedir. 1950'lerden sonra kırsal kesimdeki ailenin hem geniş aile biçiminde yaşama süresinin olumsuz etkilerinden sıyrılabilecek hem de bu dönemdeki geniş aile ilişkilerinin gerektirdiği işlevleri yerine getirebilecek bir düzen değişikliğine girilmiştir. Bu düzen değişikliği baba ölmeden evlenen oğullarının ayrı ev açma olgusunun kurumsallaşmasına karşılık gelmektedir (Özbay, 2015: 59). Her ne kadar evli oğul evden ayrılrsa bile, aile başkanının gücü hala yerindedir. İlerleyen yıllarda yaşlılar bakıma muhtaç hale düştüklerinde ya da babanın ölüp annenin yalnız kaldığı dönemlerde aile yeniden birleşmekte ve Timur'un bahsettiği "geçici geniş aile" halinde yaşamaktadırlar. Geçici geniş aile, "aile reisinin kendisi, eşi, çocukları, aile reisinin anası, babası, bekar kardeşleri veya karısının bu tür yakınları ya da her ikisinin de diğer akrabalarının bir arada yaşamasından oluşan aile biçimidir" (Timur, 1972: 27).

Türk hane sisteminde evliliğin hane oluşumuna pek fazla etkisinin olmadığını düşünen Duben, yeni evlenen çiftin ikametinin, erkeğin babasının evinde oturma sistemine dayandığını belirtmiştir. Otoritenin sahibi hanedeki yaşlı erkekte ve miras onun ölümüne dek bölüşülmediği için, genç çiftin üretim alanında da bir denetim hakkı yoktu. Bu açıdan evliliğin, Türk hane kurma sisteminde belirleyici olmadığını, sistemi belirleyen evlilikten ziyade ölüm olduğu ortaya konulmuştur. Evlilik, gelinin, kocanın hanesine girmesi ve yeni bir ailenin oluşmasına anlamına geliyordu. Evlilik, yeni kuşağın doğuşunun başlangıç noktasıydı ama bu kuşağın duyguları ve hizmetleri konusunda son söz hakkı hane içerisindeki en yaşlı kuşağa aitti (Duben, 1984: 99). Bu durum, mülkiyet haklarının el değiştirmesi açısından herhangi bir önem taşımasa da, bir üretim ve tüketim birimi olarak hanenin yapısını da değiştirmemekteydi. Bu açıdan evlilikten ziyade, otorite olacak yeni kişinin belirlenmesi, oturlan meskenin yeniden

düzenlenmesi ve mülkiyet hakkının başka bir yere geçmesine etki eden en önemli faktör babanın ölümüydü (Duben, 2012: 116-117).

Türkiye'deki aileyi inceleyenlerin birçoğu için çekirdek ailelerden meydana gelen hanelerin oranı en önemli sorun olmuştur. Timur'un (1972) çalışmasında Türkiye'deki hanelerin yaklaşık %60'ının çekirdek hane olduğu tespit edilmiştir. Ama bazı araştırmacılar için de çekirdek aile oranlarının yüksekliği bir "modernlik" göstergesi olarak kabul edilmiştir (Kongar, 1972). Gelecekte hane ve aile yapısı değişimlerinde yaygın olarak kullanılan "geleneksel-modern" ikilemi Özbay'ın (2015: 106) deyişiyle artık terk edilmeli ve hane yapıları işgücü hareketleriyle ve geçim stratejileriyle bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Modernleşme karşısında aile konusunda yapılan araştırmalarda benzer olmayan görüşler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bazı yaklaşımlar yapısal işlevselciler gibi tek-doğrusallı değişimi öngörmekteyken, bazıları ise demografik yapıya bağlı olarak açıklamada bulunmuşlardır (Laslett, 2001; Timur, 1972; Duben, 2012; Behar ve Duben, 2014). Bunların yanında Vergin'in (1990: 319) belirttiği gibi kırsal ve kentsel aile yapısında görülen bu farklılıkları açıklarken tek boyutlu ya da evrimci tezlerden etkilenmek yerine somut toplumlarda somut durumları açıklayabilecek nitelikte bir "farklılaşmalı değişim" modeline ihtiyaç vardır.

"Modernleşme kuramları duygusal-maddesel bağımlılık ayrımı yapmadan, gelişmekte olan toplumlardaki ailenin giderek Batı türü çekirdek aileye dönüşeceğini öngörür. Batıdaki modern çekirdek ailenin en önemli özelliği, aile bireylerinin birbirinden bağımsız ve ayrı olmasıdır. Bu tür bir ailede bireysel özerklik ve kişi benliğinin diğer kişilerinkinden belirgin çizgilerle ayrılmış olması, 'sağlıklı' aile etkileşimi için zorunlu görülmektedir. Ailenin kendisi de daha geniş aile-akraba-komşuluk çevresinden 'ayrı'dır. Öyle ki, Batı'daki baskın bireysel ideoloji çerçevesinde 'beraberlik kültürü'ne fazla yer kalmamaktadır. Genel değerler çekirdek ailenin ve bireyin özerkliğini vurgulamaktadır" (Kağıtçıbaşı, 1984: 137).

Modernleşme sürecinde ailenin birçok işlevinde değişim yaşanmasına rağmen duygusal bağımlılık ve psikolojik doyum işlevi geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Kağıtçıbaşı'nın (1984) da belirttiği gibi ebeveynler ve çocuklar arasında duygusal anlamda bir bağıllık mevcuttur. Anne ve babalar çocuklarından uzak kalmayı istememekte, hanedeki yaşlı bireylerin bakımının devlet kurumlarında sağlanmasına

sıcak bakılmamaktadır. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde “anne ve babasına bile bakamıyormuş” söylemine maruz kalmamak adına da bireyler, yaşlıların hane içerisinde bakımını üstlenmektedir. Ailenin değişimini konu alan tarihsel yaklaşımlar arasında yer alan "duygu yaklaşımı" da evliliğe ve işlevlerine yüklediği anlam da benzer önemli noktalara değinmektedir:

“Kapitalizmin gelişmesi ile ekonomik işlevlerin aile biriminden soyutlanması evliliğin dışsal işlevlerini azaltmış; evliliğin, duygusal doyuma ve anlaşmaya dayanan bir kurum haline gelmesini kolaylaştırmıştır. Böylelikle, evlilik giderek kişisel mutluluğun bir aracı, bir duygusal ve cinsel tatmin kaynağı olarak şekil ve anlam değiştirmeye başlamıştır. Romantik aşk ve duygusal uyum temaları eş seçimi sürecinin yapısal olarak değişikliğe uğradığını göstermektedir” (Kandiyoti, 1984: 19).

Sonuç olarak Türkiye ailede meydana gelen değişimin Batılı ülkelere farklı olarak bir seyir izlediği söyleyebilir. Türkiye’deki aile yapısına ilişkin önemli bulgulardan biri çekirdek aile ve diğer aile türlerinin artmasına karşılık geniş ailenin yaygınlığının az olmasıdır. Ailenin işlevlerinde meydana gelen değişim kapitalist ekonomik gelişme düzeyiyle açıklanmaktadır.

Bireyselleşmenin aile üzerindeki etkisinden bahsetmeden önce kavrama ilişkin tanımı kısaca hatırlamakta fayda görülmektedir. Bireysel (individual) ve bireysellik (individuality) kavramları, Latince individuus sözcüğünden türemiştir ve sözcük “bölünmemiş” ya da “bölünemez” anlamına gelmektedir. Bu terimler İngilizce’ye Ortaçağ Fransızcası üzerinden girmiş ve ilk kez 17. Yüzyıl başlarında kullanıldıkları görülmüştür (Watt, 2014). Bireyselleşme ise bireyin giderek daha fazla özgürlük ve özerklik kazandığı süreci ifade eder. Geleneksel bağlamda bireyi kuşatan kurumların başında bulunan dinin etkisi azalmış ve devamında birey, diğer sosyal kurumlardan bağımsız bir hale gelerek bireysel kararlar alabilir duruma dönüşmüştür. Böylece, bireyler hayatlarında daha önce hiç olmadığı çeşitlilikte kişisel tercihler yapabilir duruma gelmiştir.

Bireyselleşme sürecinin oluşmasını da etki eden faktörlerin başında emek piyasası, eğitim, mobilizasyon, kariyer planlaması yer almakla birlikte bütün bunlar, günümüz ailesinde iki kat, üç kat daha fazla hissedilmektedir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 63). Bu etkiler toplumsal yapıda değişimlerin meydana gelmesine yol

açmakta ve aile kurumuna da yansımaktadır. Çünkü ailenin toplumda ekonomik, eğitim, din, siyaset gibi pek çok kurumla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkisi bulunmakta ve bu da ailede hissedilir bir etkiye yol açmaktadır. Modern dünyayla toplumsal yaşamın her alanına nüfuz eden dönüşümler aile kurumunun da yeni biçimler kazanmasına yol açarak hem bazı işlevlerini kaybetmesine hem de yeni işlevler kazanmasına neden olmaktadır. Bireyselleşmenin giderek artması, aile ve evlilik ilişkilerinin yeni biçimler kazanması, toplumun uğradığı dönüşümlerin sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evlilik hiçbir zaman günümüzdeki kadar hayallerle, maddiyattan uzak kurulmamıştır. Çalışan kadınlar ve erkekler ekonomik açıdan aileye bağımlı olmadıkları için, onların evlilik bağı artık malların bölünmemesi ya da ekonomik çıkarlar doğrultusunda yapılan beraberlikler gibi olmayıp, bütün sıkı bağlar ve katılmış şeyler çözülmüştür. Bunun yerine şimdiki evliliklerde birçok şey, tamamen sevilen kişiyle yapılan yemine dayalı bir birlikteliğe dönüşmüştür (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 335). Batılı toplumlarda yaşanan büyük sosyal değişimler, kadın ve erkeği kapsayan cinsiyet rollerinin ve beklentilerinin farklılaşmasına, mahrem ilişkilerin de daha romantik bir temele dayanmasına yol açmaktadır. Kadınların evlere mahkum olması, ev işleri ve bakım hizmetlerini yerine getirmesiyle görevlendirilmesi zamanla tepkilere yol açmış cinsiyet rollerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Kadınlar bu rolleri içselleştirmeyerek, bunların doğaları gereği olduğu düşüncesini kabul etmeyerek, kendini ifade edebilmenin mücadelesini vermişlerdir.

Becker (1991), kadınların evde erkeklerden nispeten daha üretken olduğunu ve bu erkeklerin işgücü piyasasında kadınlara göre nispeten daha üretken olduğunu (yani daha yüksek ücret alabileceklerini) varsaymıştır. Kadınların ve erkeklerin evlilik yoluyla erkeklerin işgücü piyasası çalışmalarını arttırabileceğini ve kadınların da ev işleri alışverişinde bulunarak hizmetlerini arttırabileceğini savunmuştur. Uzmanlaşma modeli, günümüzde daha düşük işgücü piyasası potansiyeline sahip kadınların evlenme olasılıklarının daha yüksek olacağını öngörmektedir, çünkü bir kadın kocası üzerinden ekonomik bir kazanca ulaşacaktır. Ancak, son yıllarda ABD ve Kanada'da daha düşük eğitim seviyesinde (ve dolayısıyla daha düşük işgücü piyasası potansiyeline sahip olan) kadınların daha az evlendiğini gösteren çok sayıda çalışmayı da gözler önüne sermektedir.

Cherlin'e (2004: 853) göre bir yandan neslin devamını sağlamanın bir aracı olarak görölen evlilik, diğer yandan bireysel gelişime katkı sağlayan ve çiftlerin kendi benlik ve duygularını ifade etme konusunda kendilerini gerçekleştirmelerine olanak sağlayan kurumların arasında yer almaktadır. Böylece sınıf, din gibi toplumsal hayatta egemen olan geleneksel kimliği oluşturan kurumların etkisinde kırılmalar yaşanırken, bireylerin yakın ilişkiler kurmalarına yol ačan duyguları ve benlikleri kimliklerinin inřa edilmesinde merkezi bir role oturtmuştur.

Yaşanan hızlı değişimin devamında yeni paradigmlar, yeni kavramlar ve yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1980'lerden sonra dünya genelinde aile kurumunda, evlilik anlayışında, ilk evlenme yaşının yükselmesi, evlilik oranlarında görölen azalma, boşanma oranlarının artması, doğurganlığın azalması gibi yaşanan dönüşümlerle geleneksel aile yapısının çözülmeye başlaması, bunun yanında kadının işgücüne katılım oranlarının artması, ekonomik bağımsızlığın kazanılmasıyla aileye alternatif yeni yaşam biçimleri daha görünür olmaya başlamıştır (Cherlin, 2004: 849; Scott, 2006: 3; Irwin, 2000: 9). Bu bağlamda İkinci Demografik Geçiş Kuramı'nın iddialarından sayılan ilk evlenme yaşının yükselmesine dair değişimin yaşanması bireyin sahip olduğu kaynaklar ve karar verme süreçlerine katılımına ilişkin ipuçları sunmaktadır. İlk evlenme yaşı düştükçe bireylerin eğitim, meslek ve gelir gibi kaynaklara sahip olma ve/veya ulaşma ihtimalleri düşmektedir. Ayrıca, bireylerin eğitim, gelir seviyesi yükseldikçe ilk evlenme yaşı artmaktadır (Beşpınar ve Beşpınar, 2017: 118). Türkiye'de ilk evlenme yaşına ilişkin TÜİK verilerine bakıldığında, 2001'den itibaren Türkiye'nin genelinde ortalama ilk evlenme yaşının hem kadın hem de erkek için yükseldiği görölmektedir. Türkiye genelinde 2001 yılında erkekler için ilk evlenme yaşı 26 iken, bu oran kadınlar için 22.7'dir. Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2011) verilerine göre ise ilk evliliklerin yarısından fazlası (%57) 18-24 yaş aralığında gerçekleşmiştir. Hem kadın (%60) hem de erkeklerin (%54) çoğu ilk evliliklerini 18-24 yaş aralığında yapmıştır. Ayrıca 18 yaşından küçük evlilikler de %17'lik bir oranla azımsanmayacak durumdadır. Kadınların dörtte birinden fazlası %28'lik bir oranla 18 yaşından önce evlenmiştir.

21. Yüzyılda eskiden egemen olan geleneksel evlilik biçimlerinin yaşanması tamamen mümkün olmasa da evlilik halen bireyler için önemli ve sembolik bir değerini temsil etmektedir. Evlilik günümüzde kabuk değiştirerek, bireyler arası romantik ilişkinin yaşanmasında olmazsa olmazlar arasındadır (Cherlin, 2004: 858). Sosyal normların

zayıflaması, bireylerin hem kendi eylemlerini hem de başkalarının eylemlerini sorgulamaya gerek duymadan hayatlarını yaşamasına olanak sağlamıştır. Böylece bireyler nasıl davranacakları konusunda sıkı bir şekilde normlara bağlı kalmaksızın bağımsız hareket edebilmişlerdir. Goode (2003: 20) ise en yaşlılardan gençlere doğru ailenin kuşaklararası devam eden geleneksel kontrol bağlarının zayıfladığını üç nedene dayandırarak açıklamaktadır. “İlk olarak yeni düzende bireyler yaşamlarını topraktan değil, işlerinden kazandıkları parayla sürdürmektedirler. İkincisi, bireyler aynı aileye mensup olsalar bile, birbirlerine karşı gösterdikleri rekabet sayesinde yaşamlarını kazanmaktadırlar. Son olarak yeni sistemde ücretler aileye değil, bireylere ödenmektedir”. Bu sosyo-ekonomik kurallar, sanayi öncesi toplumlarda geçerli olan kurallara aykırı olsa da, kademeli olarak zamanla yaygınlık kazanmıştır. Başta kurallar olmak üzere, aile büyükleri tarafından denetlenen ve kısıtlanan aile üyeleri bu kurallara ters düşen bazı kararlar ve eylemlerde bulunmuşlardır. Sonuç olarak Goode, söz konusu değişimler sonucunda dünyada aile içinde geleneksel kontrol bağlarının nasıl zayıfladığını ve bireyin kendisini saran otorite bağlarından nasıl sıyrıldığını açıklamaya çalışmıştır. Bu geleneksel anlamda yaşanan değişimde, bireylerin bağımsız eylemlerinin kapsamını arttırmış olsa da, çoğu kez modern bireylerin geleneksel toplumdaki insanlardan daha güçsüz olduğu görüşü de yaygınlık kazanmıştır.

Giddens'a (2014a: 17) göre yeni kişisel hayat alanlarının prototipi olarak “saf ilişki” ortaya çıkmıştır. Saf ilişkilerde dışsal kriterler ortadan kalkar, ilişki sadece bireylere sunabileceği karşılıklar nedeniyle devam eder. Güven de bireyin kendisini karşı tarafa açmasıyla, geriye kalanları ilişkiye dahil etmeden sağlanabilir. İlişkiler, akrabalık, toplumsal yükümlülükler veya geleneksel zorunluluklar gibi kriterlere dayandırılarak yaşanmaz. Modern toplumdaki bireyler böylece güçsüzlük, kuralsızlık ve anlamsızlık duygularıyla karşılaşarak bir nevi yabancılaşma durumunu da yaşamaya başlamışlardır.

Aile ve evlilik alanlarında bireyselleşme süreçleri ve sekülerleşmenin, aile yaşamı kalıplarını değiştirdiği düşünülmektedir. Bireysel özerklik (individual autonomy) ve kendi kendini gerçekleştirme (self-fulfillment) öncelikli hale gelirken, kiliseye ve toplumsal normlara bağlı olan görev ve taahhütler ikinci plana atılmıştır. Erkeğin ailenin reisi olduğu ve kadının ev işleri ve çocuk bakımıyla uğraştığı geleneksel modelde görevler ve roller keskin hatlarla birbirinden ayrılmıştır. Ancak ilerleyen dönemde kadının özgürleşmesi, işgücüne katılımı, erkeklerin ve kadınların toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan değişim, devam eden serbestleşme ve yaşam biçimlerinin

bireyselleştirilmesi bu sürecin göstergeleri arasındadır (Van de Kaa, 1987: 6). Hem bireyselleşme hem de sekülerleşme, toplumu modernleştirmenin önemli süreçlerindedir. "Modernleşme" hem geniş hem de çelişkili bir terimdir, ama genellikle çağdaş modern toplumun yapısını şekillendiren çeşitli gelişmeleri kucaklamaktadır. Akılcılaştırma, sanayileşme, şehirleşme, uzmanlaşma, farklılaşma gibi modernleşme süreçleri, geleneksel toplumu modern toplum haline gelme de kademeli fakat geri dönüşü olmayan koşullarla karşı karşıya getirmiştir.

Devamında ise 20. Yüzyılın sonunda, sürekli tekrarlanan yeni bir döneme de girilmiş oldu: postmodernleşme. Modernleşme, "aile ve dini kurumlardan siyaset kurumlarına yetki devri" olarak anlaşılabilirken, post modernleşme, "din ve devletten uzak" bir otoriteye, yani "bireye" geçiş anlamına gelmektedir (Inglehart, 1995: 384-385). Inglehart 1970'li yıllarda post-modern, post-endüstriyel olarak tanımlanan toplumlarda meydana gelen değişimleri değerler sistemindeki farklılıklarla açıklamaya çalışmıştır ve bu konuyla ilgili ölçekler geliştirmiştir. Batılı toplumlardan başlayan dönüşümlerin, ekonomik ve fiziksel güvenliği kapsayan materyalist formlardan; bireysel özerklik, bireycilik, özgürlük ve kendini ifade etmeyi kapsayan post-materyalist değerlere doğru kaydığı kanısındadır. Yeni tür değer yargılarının, bireysel tutumların, cinsiyet ilişkilerinin, dinsel yönelimlerin, çocuk yetiştirme ile ilgili tutumların dönüştüğü iddiasında bulunarak bunu tezinin merkezine yerleştirir. Inglehart ve meslektaşlarının yürütmüş oldukları araştırma sonuçlarına göre ülkeler, ekonomik olarak büyüdükçe refah düzeyleri artmakta, bu durumda da bireylerin değer algısı, ekonomik refaha göre şekil değiştirmektedir. Bir başka deyişle, ekonomik refah düzeyinin artmasına koşut olarak değer yargıları da değişebilmektedir. Inglehart'a göre materyalist değerleri benimseyen bireyler, güçlü bir ekonomiye, kendilerini güvende hissetmeye, savunma gücüne, asayişe önem verirken; post-materyalist bireyler yaşamlarında bireysel özerklik (individual autonomy), çevresel farkındalık (environmental awareness), kendini gerçekleştirme (self-actualization) gibi yaşam kalitesini belirleyici unsurlara öncelik vermektedir.

1981 yılında 25 ülkenin katılımıyla başlayan sonraki yıllarda neredeyse 100 ülkede yürütülen değişen değerleri, sosyal ve politik yaşamı inceleyen Dünya Değerler Araştırması'nın 1995-1998 yıllarında yapılan üçüncü dalgasının Türkiye ayağında bireylerin kendi hayatları üzerinde söz sahibi olup olmadıklarını, kendi kararlarını vermekte, seçimlerini yapmakta özgür olup olmadıklarını ölçmeye çalışan soruya

verilen yanıtların 10 üzerinden ağırlıklı ortalamasının 4.45 olduğu belirtilmiştir. 2005-2009 yıllarını kapsayan beşinci dalgada ağırlık ortalaması 7.41 ve 2010-2014 yılları arasında yapılan altıncı dalgada ise ortalama 7.35 olarak hesaplanmıştır (www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp). Benzer sonuç Yılmaz Esmer'in koordinatörlüğünde yürütülen *Türkiye Değerler Atlası* (2012) çalışmasında da gözlenmektedir. Bireylerin kendi hayatları üzerinde özgür iradeye sahip olduğunu düşünenlerin ortalaması 10 üzerinden 7.30'dur. Başka bir deyişle bireyler kendi kararlarını vermekte özgür olduklarını düşünmektedirler. Özellikle kentlerde yaşayanların kırdaki oturanlara kıyasla kendi hayatlarına ilişkin konularda daha özgür kararlar alabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Sanayi devrimiyle beraber kentleşme, sanayileşme, evlilik yaşının yükselmesi, ortalama yaşam süresinin uzaması gibi gelişmeler ışığından yola çıkarak; yüksek doğum oranlarının ve yüksek ölüm oranlarının mevcut olduğu bir dönemden, doğumların kontrol edildiği ve ölüm oranlarının düştüğü yeni bir döneme geçilmiştir ve buna Demografik Geçiş (Demographic Transition) adı verilmektedir (Üner, 1972; Yüksel, 2007; Erdönmez, 2007). Modern toplumlar açısından önemli bir sosyo-ekonomik değişimi temsil eden bu süreç, dünya nüfusunun büyüklüğünü ve yaş yapısını etkilemiş ve 20. Yüzyılda üzerinde en fazla durulan konular arasında yer almıştır (Yüceşahin, 2011).

Bu konuya ilişkin ilk görüşler, İngiliz nüfus bilimci Warren Thompson (1929) tarafından ileri sürülmüştür. Sonrasında ise Kingsley Davis (1945 ve 1963) ve Frank Notestein (1953) "demografik geçiş teorisi" ile tarım toplumlarından sanayi toplumuna geçiş yapan Batı ülkelerinin demografik değişimlerini göz önüne alarak analizlerde bulunmuşlardır (Yüksel, 2007: 13). Notestein'in modelinde Batı Avrupa ülkelerinin geçirmiş olduğu demografik değişimler temel alınmış diğer yandan ise gelişmekte olan ülkelerin (Afrika, Latin Amerika ve Asya) izlediği sürecin farklılıkları anlaşılmasına çalışılmıştır (Reher, 2004: 19). İlerleyen dönemlerde bu model üzerine çalışan araştırmacıların ve demografların gelişmekte olan ülkeler bağlamında da kuramı yeniden değerlendirmeye tabi tuttukları görülmektedir (Kirk, 1996; Van de Kaa, 1996).

Demografik geçişin önemli kısmını oluşturan doğurganlık geçişi, Toplam Doğurganlık Hızı'nın (TDH) nüfusun kendini ikame ettirebilmesi için gerekli olan nüfusun yenilenme düzeyinin altına düşmesini kapsamaktadır; ve böylece nüfus belli bir süre sabitlendikten sonra demografik geçiş tamamlanmış olur. Toplam doğurganlık

hızının, nüfusun yenilenme seviyesi olan 2.1'in de altına düşmeye başlamasıyla yeni bir demografik geçişe adım atılacağını belirten İkinci Demografik Geçiş Kuramı, makro yapısal nedenlerin yanı sıra sosyo-kültürel yapıyı etkileyen bireylerin evlilik, aile kurma ve doğurganlık davranışlarının dikkate alınması gerektiğini vurgular (Önder Erol ve Altınoluk Düzağ, 2019).

TÜİK 2009 verilerine göre 2,10 olan toplam doğurganlık hızı, 2014 yılında az da olsa yükselerek 2,18'i olmuş, 2017 yılında ise nüfusun yenilenme seviyesi olan 2,1'in altına düşerek 2,07 olmuştur. Buna göre Dünya Değerler Araştırması'nın 2010-2014 yıllarını kapsayan 6. dalgasının Türkiye ayağında görüldüğü gibi bireylerin kendi yaşamları üzerinde sahip olduğu seçim ve kontrol özgürlüğü düzeyi yükseldikçe, toplam doğurganlık hızı azalmaktadır. Günümüzde bir kişinin, hayatın belli zamanında ve bulunduğu sosyal yapı içinde uygun bir yer edinmesi için aldığı bireysel kararlar ve yaptığı seçimler, eylemler ya da vazgeçişler giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 82- 83).

Böylece İkinci Demografik Geçiş Kuramı, Demografik Geçiş Kuramı'yla kıyaslandığında nüfus yapısındaki değişikliği farklı etkenlerle açıklamaktadır. Avrupa'nın büyük kısmında, 19. Yüzyılın ikinci yarısından 1930'lu yılların başına kadar süren, doğurganlık geçişi, dünyaya öncülük etmiştir. Dünyanın hemen hemen her yerinde doğurganlık geçişi 20. Yüzyılın ikinci yarısında yaşanmış olup, bu süreç Avrupa'da yaklaşık olarak yüz yıllık bir süreyi kapsarken, gelişmekte olan ülkelerde daha hızlı yaşanarak yaklaşık olarak 40-50 yıl gibi kısa bir zaman dilimine karşılık gelmiştir (Reher, 2004; Yüksel, 2007).

21. Yüzyılda modernleşme ve kentleşme süreçlerine paralel olarak kadının eğitim düzeyinin artması ve işgücüne daha yüksek düzeyde katılmasıyla, toplumsal cinsiyet rollerinde sağlanan iyileşmeler sonucunda bireylerin hane yapılarında ve hayat tarzlarında değişiklikler yaşanmaya başlamış, bu süreç doğurganlığın düşmesi ve doğum oranlarının düşük düzeyli kalmasıyla sonuçlanmıştır. Doğurganlığın düşük düzeyde kalmasına yol açan faktörler arasında; ilk evlilik yaşının yükselmesi, evlilik içinde doğumların ertelenmesi, evlilik öncesinde gebeliklerin önlenmesi, birlikte yaşamaların artması (cohabitation), boşanmadaki artış, evli olan veya olmayan çiftlerin çocuk istememesi vb. nedenler sıralanabilir (Lesthaeghe, 1998).

Evlilikle kurulan aileler, sadece Türkiye'de değil dünya genelinde yaygınlığını sürdüren sosyal kurumlar arasındadır. Ailenin değişimi ile ilgili yapılan çalışmalarda

modernleşme süreci ile birlikte geleneksel geniş ailenin yerini çekirdek aile biçimine bıraktığı, ilk evlilik yaşının artacağı ve bununla birlikte doğurganlık davranışlarının değişeceği, bireysel hakların ve bireysel özerkliğin artması sonucunda boşanmaların da giderek artacağı gibi öngörüler yer almıştır (Van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 1992). Nitekim İkinci Demografik Değişim Kuramı, aile hayatının niteliğini değiştiren ve kadınların işgücüne katılım oranlarının artmasıyla ilişkili olan doğurganlık, evlenme ve boşanma modellerinde meydana gelen bu değişikliklere atıfta bulunmaktadır (Lesthaeghe, 1983; Lesthaeghe ve Meekers 1986; Lesthaeghe ve Surkyn 1988).

İkinci Demografik Değişim Kuramı, sekülerleşmenin ve bireyselleşmenin altını çizerken (Lesthaeghe, 2010; Van de Kaa, 1987) bu kuram; birlikte yaşamanın giderek artması, samimi ilişkilerin görülmesi, bireylerin hayati önem taşıyan kararlar alması, bireysel özgürlüklerin geliştirilmesi ve bireyin yaşamının gelenekselden uzaklaşması ile karakterize edilmiştir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012; Giddens, 1994c). Ayrıca sekülerleşmenin, dini kurumların aile oluşumu davranışını etkileme kabiliyetlerini sınırlaması sebebiyle, evlilik dışı doğumlarda önemli bir artışın gözlemlendiğini iddia etmektedir. İkinci Demografik Geçiş'te daha fazla sekülerleşme gözlenmekte, devletin aile yaşamını düzenlemesinde rolü azalmakta, farklı yaşam tarzı seçenekleri artmakta ve toplumsal cinsiyet rollerinin daha eşitlikçi olduğu bir seyir gözlenmektedir.

Ekonomik açıdan bakıldığında, geleneksel evlilik genellikle erkeklerin ve kadınların farklı yaşam alanlarında uzmanlaştığı bir sözleşme olarak nitelendirilir. Kadınların ekonomik bağlamda güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki son eğilimler kadınlar için evliliğin kazanımlarının azaldığını ve bu nedenle birlikte yaşamaların arttığını savunur (Lesthaeghe, 1992). Becker'ın (1991) evlilik ve aile davranışları kuramı, kadınların artan işgücüne katılımının ailenin üzerinde önemli ve geri döndürülemez bir etki bıraktığını varsaymaktadır. Etkili olan doğum kontrol kullanımının artmasıyla birlikte çiftler doğurganlıkları üzerinde giderek daha fazla kontrol sahibi olmuşlardır. Zaten 1980'li yıllarda, yeni bir doğum kontrol rejimi altında bir çocuğa sahip olma kararı "yalnızca hissedildiğinde bunun bir ilişkiyi zenginleştirmesi veya ilgili kişilerin potansiyelinin daha fazla gerçekleşmesi" anlayışı altında alınmaktaydı (Van de Kaa, 1987: 26).

Dünyadaki araştırmalar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde doğurganlık, eğitim, kadının istihdamı gibi toplumu ilgilendiren çeşitli konularda evlilik zamanlamasının önemini vurgulamıştır (Nobles ve Buttenheim 2008). Aile yapısı, toplumsal cinsiyet rolleri ve diğer yönleriyle birlikte evliliğin ne zaman yapılacağı sosyal

değişimin bir işareti olarak görülmüştür (Lesthaeghe ve Moors 2000; Lesthaeghe ve Surkyn 1988). Evliliğin ertelenmesinin genel eğiliminde doğurganlığın azalması, düşünce yapısında görülen değişiklikler ve kadınların işgücüne katılımının artması ile açıklanmaya çalışılmıştır (Blossfeld ve Huinink 1991; Oppenheimer 1988).

İkinci Demografik Geçiş Kuramı'nda olduğu gibi (Lesthaeghe, 1983; Lesthaeghe ve Surkyn 1988; Van de Kaa, 1987) Avrupa'da doğurganlığın azalması üzerine yapılan çalışmalar, ekonomik koşullar ve toplumsal yapılara dayalı fikirlerin yaygınlaşmasını vurgulamıştır: ilk demografik değişimde aile sınırlaması ve doğum kontrolüne ilişkin fikirlerin (Coale ve Watkins, 1986) ve ikincisinde bireycilik ve post-materyalist değerlerin artması (Lesthaeghe 1983; Lesthaeghe ve Surkyn 1988) değerlendirilmiştir. Kültürlerin kurumsal yapılara bağlı olduğu düşüncesi, İkinci Demografik Geçiş Kuramı'nda geçmişe yönelik bir meydan okumayı kapsamaktadır. Lesthaeghe ve arkadaşları, aile kurma davranışlarındaki yeni değişimleri bir temel değer olarak bireyciliğin yükselişinin baskın olduğu post-materyalist kültürel modellerin yaygınlaşmasına ve de -sekülerleşmeye -kurumların (başta kilise olmak üzere) birey davranışları üzerinde kontrolünün azalmasına bağladılar (Lesthaeghe ve Surkyn, 1988).

Lesthaeghe'nin Avrupa ve Kuzey Amerika'da post-materyalist değerlerin yükselişini ve bölgesel değişimleri izlemek için araştırmalardan, temel istatistiklerden (doğum, ölüm, evlilik, boşanma vb.) ve diğer kaynaklardan verileri kullanması kurumsal modelin kendisini zayıflatmamaktadır: değerler, normlar, beceriler ve roller kurumları şekillendiren kurucu öğeleri sağlayan etkenlerdir. Bununla birlikte, kendini gerçekleştirme ve tolerans değerleri yüceltir ve onlara, kurumsal çerçevelerin etkilerinden bağımsız olarak davranışları etkileme gücünü verir. Yine de, kurumsal modelin birçok ögesi bu çalışmanın bünyesinde sürdürülmektedir. Değerler, normlar ve roller kültür öğeleri olarak halen belirgindir; aile davranışları "kurumsal olarak düzenlenmiş alanlar"ın parçası olarak görülmektedir (Lesthaeghe ve Meekers, 1986: 225) ve kültür, ekonomik-sosyal yapılardan kısmen özerk olarak görülse de, aynı zamanda onlar tarafından şekillendirilmektedir (Lesthaeghe ve Surkyn, 1988).

Demografik Geçiş ve İkinci Demografik Geçiş Kuramı'nda karşıtlıkları vurgulayan Van de Kaa'ya göre iki anahtar kelime bulunmaktadır: özgecilik (altruizm) ve bireycilik (individualism). Demografik geçişte düşük doğurganlık sonucunda aile ve

çocuklar için kaygılar hakim olurken; ikinci demografik geçiş sürecinde bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri ve bireysel haklar ön planda yer almıştır. Demografik geçişin temel belirleyicileri sanayileşme, kentleşme olarak sıralanabilir. Aile kaynaklı üretimden, ücretli işçiliğe geçişle birlikte sanayileşme ve kentleşme çocukların ekonomik faydasını azaltmıştır. Artık aile çiftliklerinde çocuklar, ucuz işgücü için hizmet edemezler bunun yerine çocukların okul ve eğitim hayatı için gerekli yatırımların aileleri tarafından yapılması gerekmektedir. Caldwell'in (1976) ifade ettiği gibi Türkiye gibi tarım toplumlarında, ataerkil aile düzeninde "net zenginlik akışı" (net wealth flow) genç nesilden yaşlı nesile doğrudur. Tarım toplumunda ücretsiz aile emeği ile önemli bir gelir kaynağı olan çocuk, ebeveynler yaşlandıklarında onlar için sosyal güvencesi konumuna geçmektedir. Piyasa ekonomisinde ise ailenin üretim işlevi zayıflayınca net zenginlik akışının yönü tersine dönmüş ve yaşlılardan gençlere doğru ilerlemiştir. Caldwell (1982) geniş bir aile yapısından çekirdek aile yapısına geçildiğinde, ebeveynlerden çocuklara doğru gelir artışı artarak, çocuğa yönelik talebin azaldığından bahseder. Böylece çocuğun ekonomik değeri azalmaya başlayınca doğurganlık da paralel seyir izleyerek azalmıştır. Sekülerleşmeyle beraber dinin aileler üzerindeki etkisi azalmış, evli çiftlerin aile planlamasına ilgileri artmıştır (Van de Kaa, 1987: 5). Demografik geçiş döneminde, doğurganlıktaki düşüş "çocuğa büyük bir duygusal ve mali yatırım ile açığa çıkarken", ikinci geçiş dönemindeki motivasyon, bir ebeveyn veya daha eksiksiz ve tamamlanmış bir yetişkin rolü veya yaşam tarzı içerisinde yetişkinin kendini gerçekleştirmesi olarak ortaya çıkmıştır (Lesthaeghe, 2010: 213).

İkinci Demografik Geçiş Kuramı'na göre, bireylerin eş ve ebeveynlik rollerinin sorumluluklarını yerine getirmekten ziyade, bireyin kendini gerçekleştiren bir yetişkin olması ön plandadır. Bu şekilde yaşanan dönüşümde birey geleneksel kurallardan sıyrılmış olup farklı davranış şekilleri geliştirerek kendi bireyselliğini tamamlayacak bir zemine kavuşmuştur. İkinci Demografik Geçişini savunan düşünürler Batı toplumlarında mevcut düşük doğurganlık seviyelerinin, giderek büyümekte olan bireyciliğe dayanan bir davranış biçimini yansıttığını ileri sürmüşlerdir. Onların görüşüne göre bu toplumlar, geleneksel bir aile düzeninden ziyade, bireye daha fazla odaklanmaktadır. İkinci demografik geçişin nedeni olarak görülen değişimler arasında dört temel özellik Van de Kaa (1987: 11) tarafından kısaca şöyle özetlenmiştir:

1. Evliliğin altın çağından birlikte yaşamaların (cohabitation) görüldüğü bir çağa geçiş,

2. Doğurganlıktaki düşüş. "kral çocuk" (king-child) döneminden, bir çocuğa sahip olunan "kral çift"(king-pair) dönemine geçiş yapmak,

3. Bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine (tatmin ve mutlu olmalarına) olanak verecek düzeyde çocuk sahibi olmaları,

4. Tek biçimli ailelerden pluralistik aile ve hane biçimlerine geçiş .

Sonuç olarak özgeci aile modelinde bireysel evliliklerin yapıldığı, evliliğin altın çağının yaşandığı demografik geçiş döneminden; birlikte yaşamaların görüldüğü ikinci demografik geçiş dönemine girilmiştir.

Evlenmek ve/veya çocuk sahibi olmak, daha ziyade kadın için önemli bir fırsat maliyeti getirmiştir. Bir çift için, çocuklar sadece fırsat maliyeti ve doğrudan harcama için değil, aynı zamanda daha az yarar sağladığı için daha az çocuk yapılmasına karar verilmekteydi. Ekonomik hizmetlerin basit bir şekilde hesaplanmasının ötesinde sosyal ve kültürel değişiklikler, sanayi sonrası toplumlarda evlilikte ve ebeveynlikte geleneksel kuralların bir adım geri gitmesine yol açmıştır. Bazı düşünürler, bireylerin uzun süren davranış değişikliklerini, geleneksel değerlerden kopulmasına neden olan sekülerleşme ve bireyselleşme ile açıklamaktadır. Böylece bireyselci bir şekilde, kolektif çıkarlara daha az rağbet edilen, "kendini gerçekleştirme" eğilimine daha fazla önem verilen bir dünya düzenine doğru adım atıldığını öne sürmüşlerdir (Van de Kaa, 1987: 6).

Evlenenlerin sayısının azalması, yükselen boşanma oranı ve az sayıda çocuk yapma gibi demografik eğilimler bu temel kaymaların yönünü doğrulamaktadır. Değerlerdeki bu değişiklikler "özgeciliğe bireyciliğe geçiş" olarak ifade edilebilir (Van de Kaa, 1987, 5). İnsanlar evliliği, gittikçe kendileri ve kişisel çıkarları için tercih ederler ve sonuç olarak geleneksel aile yaşamını reddederler. Özellikle kadınların kurtuluşu, aile dışı yönelimin oluşturulmasında hayati öneme sahiptir (Shorter, 1975; Lasch, 1977). Ebeveynlik sadece bir seçenek haline gelmiştir, aynı zamanda ebeveynliğin sosyalizasyon sürecindeki görevi de temel olarak değişmiştir. Aile, çocuk ve ebeveynlik, hak ve ödevleri olan demokratik bir kuruma dönüşmüştür. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişki giderek daha eşitlikçi hale gelmiştir (Lasch, 1977). Çocuk yetiştirme, disipline etme ve genel olarak çocuğun gelişiminin duygusal ve ilişkisel yönlerine kişisel dikkat gösterilmesi gerektiğinden ebeveyn rolleri de değişmiştir. Sonuç olarak, çocuk ve anne-babalar arasındaki mesafe önemli derecede azalmıştır.

Batı ülkelerindeki demografik eğilimler, evlenme oranlarında, boşanma sayısında, birlikte yaşamaların çeşitlerinde ve doğurganlık düzeylerinde benzer gelişmelere işaret etmektedir. Van de Kaa, "standart" aile oluşumundaki değişim

dizisini görebilmek için Avrupa'daki ülkelerinin (Batı ve Doğu) bugüne kadarki evrim sürecine bakılarak izlenebileceğini öne sürmüştür. Bu gözlemler sonucunda, ülkeler arasındaki farklılıklarda azalmalar görülmüştür (Lesthaeghe ve Meekers, 1986).

Lesthaeghe ve Surkyn (2008) İkinci Demografik Geçiş'te üç bileşenden bahsederler. İlki gebelik planlamasının yapılmasıyla istenmeyen gebelikler neticesinde yapılan evliliklerin "shotgun marriages" son bulmasını sağlayan gebelikten korunma devrimi, ikincisi cinselliği evlilikten ayıran cinsellik devrimi ve son olarak toplumsal cinsiyet devrimini sıralarlar. Bu aşamada kadınlar kocalarının hakimiyeti altına girmeyerek doğurganlıklarını düzenleme hakkına ulaşmışlardır.

Demografik dönüşümle ölüm hızlarının azalmasından sonra ilk evlilik yaşının yükselmesine bağlı olarak doğurganlık süresi kısalmış ve doğurganlık hızında azalmalar yaşanmıştır (Lesthaeghe: 2010). Bunun yanında "bireysel özerklik" ve "kendini gerçekleştirme" giderek artmakta bu da ailede dönüşümün yaşandığına dair bir kanıt niteliği taşımaktadır. Son olarak doğurganlığın nüfusun yenilenme düzeyinin altına düşmesi de ikinci demografik geçişte etki eden bir diğer unsuru oluşturmaktadır (Önder Erol ve Altınoluk Düztaş, 2019).

Triandis (2001) kültürler arasındaki farklılıkları belirtirken bireycilik-toplulukçuluk sınıflamasına başvurmuştur. O kültürel formdaki farklılıkları bireycilik ve toplulukçuluk kavramlarına karşılık gelecek şekilde "idiocentric" ve "allocentric" şeklinde kullanmıştır. Idiocentric özellikler bireyci kültürler karşılık gelirken; allocentric özellikler ise toplulukçu kültürler karşılık gelmektedir. Bireycilik açıklamalarında Triandis, bireylerin özgürlüğüne ve eşit olduklarına gönderme yaparak, bireylerin kendi istekleri doğrultusunda gruplara katılabileceklerini ya da o gruplardan ayrılacaklarını belirtmiştir. Bu noktada da serbest oldukları için özgür seçim yapma hakkına sahiptirler. Toplulukçu kültürleri ise kişinin kendisini bağımsız birey olarak değil de bir ailenin, bir ulusun parçası olarak görülen ve sonucunda toplumun norm, beklentilerine göre davranışlarının sergilendiği kültürler olarak tanımlar. Böylece bireysel amaçlarla topluluğun amaçları uyuşmayabilir ve çatışma çıkması durumunda da topluluğun amaçları öncelikli olmaktadır (Triandis, 1995). O bireyci kültürleri bireyin teklifi, özerkliği, kendini yönetmesi, seçimlerinde özgür olması gibi nitelikleri kapsadığını ortaya koymuştur. Doğu Asya toplumları ise karşılıklı bağımlılık, uyum, güven, yardım gibi toplulukçu özelliklerle açıklamıştır (Triandis, 1995). Bu konuda görüş bildiren diğer bir önemli düşünür Hofstede'e göre (1980), bireycilik bireyler arası bağların zayıf

olduğu, “ben” anlayışının hakim olduğu, özerkliğe vurgunun yapıldığı, hazzın ön planda olduğu toplumlardır. Toplulukçuluk ise, “biz” anlayışına sahip, kolektif yapının bulunduğu, toplumsal değişmenin yavaş olduğu, bireyin geri planda kaldığı, grubun kararlarının ön planda olduğu toplumları kapsar.

İmamoğlu (1995, 2003) karşılıklı bağımlılık modeli çerçevesinde ayrışma ve bütünleşme süreçlerini dengeleyecek “dengelenmiş toplumsal birey” modelini önerir. Denge modelinin temelinde, doğal düzenin, “ayrışmış ögelerin karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde bütünleşmesiyle ortaya çıkan” dengeli bir sistem oluşturduğu varsayımında bulunur (İmamoğlu, 1995: 48). Bu modele göre, bireyin psikolojik gelişimi hem sosyal çevreleri içinde ayrışmasını hem de onunla bütünleşmesine yol açmaktadır. Birey bir yandan içinde bulunduğu aile, toplum ve kültürle bütünleşmesini sağlayıcı, inanç, duygu ve davranış şekillerini öğrenip, ilişki ağları kurarak toplumsallaşırken, diğer yandan kendine özgü niteliklerini geliştirerek ayrışmak ve bireyselleşmek durumundadır (İmamoğlu ve Gültekin, 1993: 34). Modele göre dengenin ayrışmadan yana bozulması veya kişinin bütünleşmeden ayrılmasıyla bazı Batı ülkelerinde gözleendiği gibi toplumdan kopuk, aşırı bireyci kimliklerin oluşmasına ortam sağlamaktadır. Bu durum bireysel üretkenlik açısından verimli olsa da kendini toplumdan kopuk hisseden bireylerin sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşanabilir. Diğer yandan dengenin bütünleşmeden yana bozulması yani kişinin ayrışmadan bütünleşmesiyle bazı Doğu ülkelerinde olduğu gibi topluma bağımlı aşırı toplulukçu kimliklerin oluşması beklenebilir. Dolayısıyla bu durum toplulukçu kimliklerin kişinin bireysel gereksinimlerini doyurulmasını ve yaratıcılıklarının ortaya konmasını engelleyebilir (İmamoğlu ve Gültekin, 1993: 35).

Türkiye'nin heterojen etnik ve dini yapısı sebebiyle Batı bölgelerine göç eden nüfus, kırsal kesiminin yanı sıra belirli kültürel ve sınıfsal geçmişı olan göçmenleri de kapsar. Göç, heterojen sosyal ve kültürel grupların hızla büyüyen kentsel alanlarında karıştığı anlamına gelmektedir (Erder, 2002: 117). Çokkültürlü ve dinamik bir toplum olan Türkiye'de zengin ve çeşitli aile tiplerinin varlığı sonucunda ailevi ilişkiler özellikle dikkat çeker. Kentsel orta sınıf ailelerinin yanı sıra, modern öncesi ve modern sonrası gibi aile türleri ve ailevi ilişkiler çeşitliliği izlenebilir. Bu çeşitliliklere rağmen, kamuya açık söylemler, tipik bir Türk ailesinin benzer (üniform), istikrarlı ve sosyal açıdan koruyucu ve destekleyici bir kurum olarak gösterilmesine devam etmektedir (Erder, 2002: 120).

Türkiye'de aile ve akrabalık ilişkileri, aile ve sülale üyelerine ekonomik ve sosyal destek sağlayan kurumlar olarak temel bir rol oynamaktadır. Kentleşme gibi derin ekonomik, sosyal ve kültürel yeniden yapılandırma dönemlerinde bu ilişkiler bireylerin travmatik olarak değişen koşullarla başa çıkma yolları olarak daha kritik ve stratejik hale gelmektedir (Erder, 2002: 126). Çalışan bir baba, ev hanımı anne ve iki çocuktan oluşan model, modern çekirdek ailenin değiştirilmiş bir versiyondur. Bu nedenle, daha fazla sorumluluk alarak, bir bakıma daha özerk olan Batı tipi çekirdek aileden daha farklı olması beklenmektedir. Ancak, resmi kabul gören bu “iyi aile” kavramına ilişkin problem, nüfusun çoğunluğundaki aile ilişkileri oldukça farklı gözükürken bu aile kavramının sadece kentli yüksek sınıf içerisinde belirli gruplarda gerçekten var olmasıdır. Bu resmi aile kavramı, çoğunlukla kaotik heterojenlik ve mevcut aile yaşantısının eksikliklerinden çok “fedakar dayanışma” temelli pozitif ilişkilere odaklanan akademik çevrelerde de etkilidir (Erder, 2002: 119).

Toplulukçuluk-bireycilik ekseninde devam ederken, Türkiye’de hanelerde genel olarak çekirdek aile yapısı gözlenmektedir (Delaney, 2017; Timur, 1972). Bununla birlikte çekirdek aileler, yakın akrabalar arasında yakın bağların, sosyal desteğin ve etkileşimin bulunduğu ve fiziksel olarak da birbirine yakın geniş aileler gibi işlemektedir (Ataca, 2013). Bireyler, akrabalar arasında sık sık etkileşime girerek “ilişkisellik kültürü” içinde büyürler (Kağıtçıbaşı, 2010).

Türk kültüründe, aile ilişkileri yüksek düzeyde maddi ve manevi etkileşim ile karakterize edilir. Kırsal bölgelerde yaşayan aileler, çocuklarını maddi katkılarından ötürü ailenin refahına etki ettiği düşüncesi üzerinden değerlendirmektedir. Bir dereceye kadar, çocuklar halen işgücü potansiyeli sunmaları nedeniyle değerlidir. Ancak daha da önemlisi, çocuklardan yaşlılık döneminde ebeveynleri ile ilgilenmeleri beklenmektedir. Geleneksel toplumsal yapıda yaşlıların bakımı için kamuda yapılan düzenlemeler olmaksızın, yaşlanan ebeveynlerin başvurduğu stratejilerden biri çocuklarına bağımlı kalmasıdır. Buna göre, çocuklar ebeveynlerine karşı büyük bağlılık, saygı ve sadakat içerisinde yetiştirilmektedir. Geleneksel Türk ailesinin bu özelliği “kolektivist” bir kurum olarak sınıflandırılması gerektiği ve bir “ilişki kültürü” olarak Türk kültürünün özelliklerinden biri sayılmaktadır. Sosyal psikoloji literatüründe son yıllarda genellikle “bireycilik-kolektivizm” olarak etiketlenen kültürel boyut hakkında çok kapsamlı bir tartışma yapılmıştır. Bireycilik, kişinin bireysel çıkarlarını grup çıkarlarından öncelikli görme ve kendisini biricik ve ayrıık olarak algılama eğiliminde olduğu kültürel

düzenlemeleri tarif ederken; “kolektivizm” kişinin grup (aile) çıkarlarını kendi çıkarlarından öncelikli görme ve kendisini ayırık bir bireyden çok, öncelikle bir grup üyesi olarak algılama eğilimini tarif eder (Sunar, 2002: 230).

Türk kültürü bireycilik-kolektivizm sürekliliği üzerinde nerede bulunmaktadır? Daha önceki araştırmalar, kolektivist uca daha yakın bir şekilde yerleştirilebileceğini öne sürmüştür. Bununla birlikte, 1990’lı yıllarda başta kentsel örneklerle yapılan araştırmalar, iki uç arasındaki orta noktada bulunduğu daha doğru bir tespit olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumda, kentlerdeki örneğin çocuk yetiştirme uygulamalarının bireysel ve kolektivist uygulamaların bir karışımı olması beklenmektedir. Farklı ekonomik koşullar altında aile tiplerinin sınıflandırılması da benzer bir ayrıma neden olabilir. Temel üretim birimi tarım olan ekonomiden, kentsel ve endüstriyel ekonomiye geçiş ailenin işlevlerinin değişmesinde büyük bir role sahip olmuştur (Sunar, 2002: 230). Ayrıca Boratav da (2004), tarımsal yapının uygun bir şekilde sermayeye eklendiği bazı gelişmiş ülkelerden farklı olarak, Türkiye’de tarımın endüstrileşmesinin köylülüğün tasfiye edilmesine neden olduğunu savunmuştur. Daha toplulukçu bir yönelimden daha bireyci bir yöne doğru ilerleyen bir kültür resmedilmektedir. Birçok açıdan, Türk orta sınıf ailesi, en azından şimdiye kadar, hem toplulukçu hem de bireyci kültürünün daha olumlu olan özelliklerinin bir kısmını sentezlemiştir. Bu sentezin çok ileride değişmeden devam edeceği ihtimali düşük olmakla beraber, kentsel ailelerin mevcut durumunun karmaşık, dinamik bir değişimin ve istikrarın ürünü olduğu söylenebilir (Sunar, 2002: 235).

Bu açıklamalardan sonra Türkiye’ye baktığımızda geleneksel bağlamda yakın akrabalar arasındaki ilişkiler son derece samimi olup çocuklar, evlenene kadar aileleriyle aynı evde yaşamaktadırlar. Evlilik de genellikle iki kişinin bir arada olması değil, iki ailenin birleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Baştuğ, 2002). Tarihsel süreç içerisinde ailede meydana gelen yapısal değişiklikleri Kağıtçıbaşı’nın (2010) dile getirdiği gibi sadece modernleşme teorilerine bağlı olarak doğrusal bir hat üzerinden ilerleyerek açıklamak yanlış olacaktır. Bu değişimi etkileyen faktörler düşünürlerin belirttiği gibi endüstrileşme, modernleşme ve Batılılaşmanın çok öncesinde başlamıştır (Baştuğ, 2002; Kağıtçıbaşı, 2010; Lesthaeghe, 1983; Lesthaeghe ve Surkyn, 1988). Ailedeki değişim bu sebeple modernleşme kuramlarının varsaydığı gibi sadece “Batı modeli”ne doğru olmayıp farklı şekillerde yaşanabilmektedir. Doğu Asya’nın toplulukçu kültürlerindeki hızlı ekonomik gelişmeler sonunda Batı’nın bireyci aile modeline doğru bir değişim gözlenmemiş ve bu toplumlarda insan ilişkilerinde ve aile yapısında devamlı

süregelen ilişkilerin mevcudiyetini gösteren çalışmalar yer almıştır (Kağıtçıbaşı, 2010: 110). Değişimi anlamak için de toplumların tarihsel süreçlerini analiz etmek, kültürel yapılarını incelemek ve ailedeki değişimin neden ve nasıl gerçekleştiğini anlamak gerekmektedir.

Sanayileşme ve kentleşme Türkiye’de Batı toplumlarından daha sonra yaşandığı için, Türkiye hala aileyi bir kültürel değer olarak görmektedir. Türkiye’de, yakın zamana kadar kırsal alanlarda çeşitli geniş aile tipleri bulunmaktaydı. Bu yaşam düzeni, aile üyelerinin hem psikolojik hem de maddi açıdan birbirleriyle ilişki kurmalarını gerektirmiştir. Bireycilik ve toplulukçuluk gibi ikili sınıflandırmaların ilerleyen yıllarda yeterli olmadığı düşünülerek üçlü bir sınıflandırılmaya gidilmiştir. Kağıtçıbaşı, “Çocuğun Değeri Araştırması”ndan (1982) yola çıkarak ailenin toplumsal sosyo-ekonomik gelişimini anlamaya yönelik bir aile değişimi kuramı ortaya koymuştur. Aile yapısını incelerken sosyolojik ve demografik değişkenleri kapsayan faktörlere yer vermiştir. Bunlar arasında, ailenin geniş ya da çekirdek oluşu, düşük ya da yüksek doğurganlık, kadının aile içinde düşük veya yüksek statüye sahip oluşu gibi faktörler sıralanabilir (Kağıtçıbaşı, 2010: 176). Kağıtçıbaşı, aile özelliklerini dikkate alarak üç belirgin aile örüntüsünü farklı modellerle ortaya koymuştur.

Bunlardan ilki, kırsal alanlarda görülen “bağımlılık modeli”dir. Bu modelde ataerkil aile yapısı, geleneksellik ve kırsal toplumları kapsayan “ilişkililik kültürü” (toplulukçu) egemendir. Toplulukçuluğun geçerli olduğu aile sisteminde hem psikolojik hem de maddi karşılıklı bağımlılığın görülmekte ve bu durum az gelişmiş, kırsal alanlarda daha yaygın olmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 327).

İkinci olarak, “bağımsız aile modeli”nde ise özerkliğin yüksek olduğu, ilişkiselliğin düşük olduğu, yüksek refah düzeyinin görüldüğü sanayileşmiş teknoloji toplumunda beliren “ayrışmışlık kültürü” (bireycilik) egemendir. Bireyselleşmiş çekirdek aile yapısında, ataerkilliğin önemi azalırken, kadının aile içindeki statüsü yükselmiş ve erkek çocuk tercihi azalarak, doğurganlık düşmüştür (Kağıtçıbaşı 2002; 1995).

Bu modellerin yanında Kağıtçıbaşı üçüncü bir model olarak “karşılıklı duygusal bağımlılık modeli”ni ortaya koyar. Diğer iki modelden farklı olarak bu model, bağımlılığın duygusal düzeyde olmasını kapsamaktadır. Bu durum ayrıca Türkiye gibi beraberlik kültürüne dayalı toplumlardaki gelişmiş kesitlerin bir modeli olarak da okunabilir. Bu model, kentsel, yüksek eğitim düzeyine sahip, gelir düzeyi yüksek olan ailelerin modeli olarak okunmalıdır. Böylece sosyo-ekonomik gelişme nedeniyle maddi bağımlılık azalmış; fakat duygusal bağımlılıkta bir değişim gözlenmemiştir. Kısacası,

duygusal alanda karşılıklı bağımlılık görülürken, maddi alanda hem birey hem de aile düzeyinde bağımsızlık söz konusu olmuştur (Kağıtçıbaşı, 2010: 185). Azalan maddi bağımsızlıklarla beraber, çocuğun aileye tamamen bağımlı olmadığını; bireylerin özerk olduğunu fakat duygusal olarak aileye bağlı davranışlar gösterdiğini ortaya koyan başka çalışmalar da yapılmıştır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005). Türkiye’de üç kuşağı kapsayacak şekilde tekrarlanan "Çocuğun Değeri Araştırması"nda kır ve kentte yaşayan düşük sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin, çocuğun söz dinleme davranışına yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki annelerden daha fazla değer verdiklerini; buna yanında kır ve kentte yaşayan düşük sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin, çocuklarında bağımsızlık ve kendine güven gibi özellikleri pek önemli görmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aynı çalışmada, ailelerin olanakları arttığında bile kuşaklar arasında maddi bağımsızlık gerçekleşirken aile üyeleri arasında duygusal bağımlılık ilişkileri güçlü olarak sürmektedir (Kağıtçıbaşı, 1982; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005). Ataca ve Sunar’ın (1999) çalışmasında kentli orta sınıf kadınlar için sevme ve sevilmenin son derece önemli olduğu ve çocuğun ekonomik değerinde düşüşün yaşandığı, psikoloji değerinde artışın gözlemlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece çocuğa atfedilen psikolojik değer ekonomik değerinden daha fazla öne çıktığını ortaya serilmiştir. Kentleşme ve sosyo-ekonomik kalkınmayla zorunlu eğitim ve tarıma dayalı olmayan kentsel yaşamda çocukların anne babalarına maddi katkıları azalmış ancak maddi maliyetleri artmıştır (Ataca, 2013: 169). İmamoğlu’nun (1987) çalışmasında da düşük sosyo-ekonomik gruptan olan ebeveynlerin çocuklarından minnettarlık duymaları beklenirken; yüksek sosyo-ekonomik gruptan gelen ebeveynlerin ise çocuklarında özerkliğe önem verilmesini, kendilerine yakınlık gösterilmesini istedikleri ortaya konulmuştur.

Türkiye’deki ailelerde anne daha çok çocukla ilgilenmekte ve çocuğu denetlemekte iken, baba daha mesafeli, bir otoriter konumundadır (Sunar, 2002). Ayrıca, hane içerisinde baba çocuğa karşı mesafeli, duygusal yakınlık kurmayan ve anneye göre daha cezalandırıcı bir role sahiptir. Ailelerde de erkeklerin otorite figürünü temsil etmesi ve kadınların ev işi yapması ve çocuk yetiştirme gibi geleneksel aile rolleriyle kısıtlaması geleneksel yaklaşım modelini kapsayan niteliklerdir. Geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisi ve ataerkilliğin bir parçası olarak erkekler, geleneksel görüşleri benimser çünkü hala erkekler otorite figürünü temsil etmekte ve kadınları, anne ve ev hanımlığı gibi toplumsal cinsiyet rolleriyle kısıtlamaktadırlar.

Türkiye'de, özellikle orta ve üst sosyo-ekonomik statüdeki aileler çocuklarına karşı hem okul hayatını tamamlamalarına hem de kendilerinin toplum içerisinde statülerini ve saygınlıklarını arttırmaya yönelik bir beklentide bulunmaktadır. Sunar'ın (2002) da üzerinde durduğu gibi, bu tür aileler bir yandan bireysel değerlere vurgu yapmakta diğer yandan da çocuğun psikolojik değerini içeren ve duygusal bağlılığını onaylayan toplumsal değerlere önem vermektedirler. Türkiye'deki anneler, çocuklarını kontrol altında bulunduran kişiler olarak görülmektedirler. Ancak Türkiye'deki ebeveynler çocuklarına katı kurallar koymayarak onları daha rahat bir ortamda yetiştirmektedirler. "Bireyci kültürlerde otonomi ve özgüvenin çocuk yetiştirmede en öncelikli amaçlardan olması, psikolojik kontrolün daha tercih edilebilir bir yaklaşım olabileceğini düşündürmektedir" (Dinn ve Sunar, 2017: 98). Şehirde yaşayan orta sınıf Türk ebeveynlerin, çocuklarının davranışlarını şekillendirmede fiziksel ceza ve diğer otoriter kontrolleri nadiren kullandıklarını belirten Sunar (2002), onların daha çok ödül, akıl yürütme ve suçluluk duygusu yaratma gibi yöntemleri tercih ettiklerini bulgulamıştır. Çocuklar, özellikle hiyerarşi ve cinsiyete özgü roller bakımından, erken dönemden itibaren cinsiyet farklılıkları hakkında bilgilendirilirler. Buna karşılık, Türkiye'deki kentsel orta sınıf aileler kırsal-geleneksel ailelere kıyasla kız çocuklarına daha fazla değer verirler ve erkeklere ve kızlara daha eşit muamele etme eğilimindedirler. Yine de, bu bağlamda cinsiyet farklılıkları hala mevcuttur. Sosyo-ekonomik bağlamı doğrultusunda geleneksel-kırsal ailenin, hem çekirdek hem de geniş ailede egemen olan ilişki biçimlerine sahip olabileceği; kentsel orta sınıf ailelerde ise bu ilişkilerin daha çok çekirdek aileyle ilişkilendirilen ilişki biçimlerine benzediği belirtilebilmektedir. Sunar (2002), Türkiye'de kentlerde yaşayan ailelerde kadınların işgücüne katıldıkça ve uzun süre evde kalmayıp iş yaşamına dahil oldukça daha demokratik ebeveynlik stratejileri geliştirdiklerini belirtmektedir.

Sargut (1994), Hofstede'in (1980) dünya genelinde yaptığı çalışmadan yola çıkarak Türkiye'nin daha az bireyci olduğu, toplulukçuluğa daha yakın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sunar (2013) da Türkiye'de kentli orta sınıf ailelerin diğer kesimlere kıyasla daha az toplulukçu olduğu ve onların daha fazla bireyci olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunların yanında Göregenli (1995), Türkiye'deki kültürel yapıyı toplulukçu ya da bireyci olarak sınıflandırmanın mümkün olmadığını, topluma özgü çeşitli değişkenler dikkate alınarak çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE ARAŞTIRMA SÜRECİ

Bu araştırma, evlilik sürecindeki pratiklerden yola çıkılarak iki kuşaktan kadın ve erkeğin evlilik ve aileye dair düşüncelerini ortaya koymayı, yakın geçmişte aile ve evlilik kurumunun işleyişini, eşlerin evliliğe yükledikleri anlamı açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Çalışmada aile ve evlilik kurumlarının modernleşme bağlamında geçmişten günümüze kadar geçirdiği belli başlı aşamalardaki değişimlere yer verilmiştir. Katılımcıların olgulara yönelik tutumları, düşünceleri ve değerlendirmelerini içerecek biçimde aileye ve evliliğe yükledikleri anlam ve bunlara ilişkin deneyimleri açığa kavuşturulmuştur.

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Sanayi Devrimi sonrasında üretim araçlarında meydana gelen değişimle birlikte kentleşme ile toplumsal yapıda yeni yaşam biçimleri görünür olmaya başlamıştır. Kentleşme, sanayileşme ve göç gibi makro yapısal değişimler toplumları derinden etkileyerek, sosyo-kültürel bağlamda da dönüşümlere yol açmıştır. Geleneksel bağların zayıflaması, dini kurumların etkisinin azalması, kadının kamusal alanda daha görünür olması ve kadın-erkek ilişkilerinin daha eşitlikçi bir yapıya bürünmesi beraberinde aile ve evlilik yaşantısında da hareketliliğe neden olmuştur.

Meydana gelen bu dönüşümü konu alarak anlatan ve açıklayan çok sayıda çalışmalar bulunmaktadır. Özellikle aile ve kadın çalışmaları, toplumsal cinsiyet alanında yer alan araştırmalar literatürde mevcut olan ve tartışmaya açılan konular arasındadır. Kadın emeği, kadının siyasal yaşama katılımı, eğitim hakkı, kadına yönelik şiddet konuları bu alanda sıklıkla araştırılan konuların başında yer almaktadır. Ön plana çıkan belli başlı eserlere değinmek gerekirse Necla Arat'ın *Türkiye'de Kadın Olmak* (1994); Sibel Özbudun'un *Türkiye'de Kadın Olmak* (1994); Mahmut Tezcan'ın *Türk Ailesi Antropolojisi* (2000); İsmail Doğan'ın *Dünden Bugüne Türk Ailesi* (2009); Şirin Tekeli'nin *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (2010); Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren'in *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (2012); Serpil Sancar'ın *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti – Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (2012); Ferhunde Özbay'ın *Aile, Kent ve Nüfus* (2015), Aksu Bora ve İlknur Üstün'ün *Sıcak Aile Ortamı* (2008), Aksu Bora ve Asena Günal'ın editörlüğünde *90'larda Türkiye'de Feminizm* (2002), Carol Delaney'in *Tohum ve Toprak'ı* (2017), Başbakanlık

Aile Araştırmaları Kurumu'nun *Aile Yazıları* (1990), Deniz Kandiyoti'nin *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* (1997) ve Türköz Erder'in editörlüğünde *Türkiye'de Ailenin Değişimi-Toplumbilimsel İncelemeler* (1984) gibi daha nice eserde kadının birçok alanda konumuna ve rollerine değinilmiştir.

Benzer şekilde aileyi konu alan çalışmalar Berkes (1942), Boran (1945), Yasa (1957), Stirling (1965), gibi köy monografilerine dayanmaktadır. Aile tarihiyle ilgili çalışmalarda başlıca İlber Ortaylı'nın *Osmanlı Toplumunda Aile* (2001) ile İsmail Doğan'nın *Osmanlı Ailesi-Sosyolojik Bir Yaklaşım* (2001) adlı çalışmaları sayılabilir. Aile ve hanehalkına ilişkin çalışmaların arasında Alan Duben'in *Kent, Aile, Tarih* (2012); Alan Duben ve Cem Behar'ın *İstanbul Haneleri* (2014) sıralanabilir. Aile yapısıyla ilgili çalışmalar da Serim Timur'un *Türkiye'de Aile Yapısı* (1972), Emre Kongar'ın *İzmir'de Kentsel Aile* (1972), Mübeccel Belik Kıray, *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* (1964) adlı çalışması, *1950-1988 Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği*, (Mertler, 1990), DPT yayınları arasında çıkan *Türkiye Aile Yapısı Araştırması* (1992) çalışmaları ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006, 2011 ve 2013 yıllarında gerçekteştirilen *Türkiye Aile Yapısı Araştırması* (TAYA) çalışmaları Türkiye'de aile yapısının değişimini, doğurganlık normunu, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, evlilik ve boşanmaları, toplumsal cinsiyet ve aile ilişkisini, yaşlılık konusu gibi geniş yelpazede analiz eden çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Bu araştırmalar Aktaş'ın (2015) belirttiği gibi Türkiye'deki aile yapısına yönelik geniş ölçekli bilgi verirken, sonraki sosyolojik çalışmalar için de veri bankası oluşturabilecek niteliktedir.

Toplumsal cinsiyet çalışmalarında gerek özel alanda gerekse kamusal alanda kadının ikincil konumunun pekiştirildiği ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın erkek egemenliği bağlamında yeniden üretildiğine odaklanılmıştır. Cinsiyetçi olmayan, eşitlik temelli anlayış yerine geleneksel değerlerin benimsendiği, ataerkil bakış açısının hüküm sürdüğü yaklaşım ortaya serilmiştir. Bu bağlamda kadın ev işlerinden ve bakım işlerinden sorumlu tutulurken; erkekler de evi geçindirme rolünü yerine getirmektedir. Bu bağlamda da kadının ve erkeğin hane içerisinde kendini temsil etmesi ve karar alma mekanizmalarındaki rolleri de birbirinden farklılık göstermektedir.

Bu açıklamalardan sonra toplumsal cinsiyet çalışmalarının bütünlüğü açısından da yeri olan evlilik konusunun bu çalışmanın yapılma nedeninin ortaya konulmasında

önem arz eden araştırmanın problematiğine değinilebilir. Türkiye’de yaşanan göçle birlikte toplumsal yapıda görünür olmaya başlanan bu değişim, aile ve evlilik kurumlarını da etkileyerek zamanla diğer kurumlara da temas ederek alanını genişletmeye devam etmiştir. Bu bağlamda süreçte yaşanan değişimlerle beraber çok katmanlı, belirli fonksiyonları yerine getirmek üzere inşa edilen geleneksel aile yapısından modernleşmenin etkisiyle yeni aile türleri ve alternatif yaşam şekilleri toplumda tezahür etmeye başlamışlardır (Özbay, 1984; Duben, 1984). Dünyada yaşanan bu sosyo-ekonomik ve demografik yapıdaki değişimler Türkiye’de de gözlenmeye başlamıştır. Bu dönüşümün yaşanmasında etkili olan faktörlerin başında, iç göçle yaşanan kentsel alanlarda görülen nüfus artışı, doğurganlık hızlarında gözlemlenen düşüş, ortalama yaşam süresinin artması, toplumsal cinsiyet rollerinde daha eşitlikçi bir bakış açısının görülmesi, istihdam edilen kadın sayısında artışın yaşanması sayılabilir.

Türkiye’nin artan nüfusu, özellikle 1950 sonrasında kentsel alanlarda toplanmaya başlamıştır. 1927 yılında toplam nüfusun %24,2’si kentsel alanlarda yaşarken, bu oran 1950 yılında %25’e, 1980 yılında %43,9’a ve 2010 yılında %75,5’e yükselmiştir (Demir ve Çabuk, 2010: 194). Böylece nüfusun önemli bir kısmı metropol alanlarda yaşamaya başlamıştır. Bunun başlıca nedenleri arasında da ekonomik bağlamda sektörel bazda meydana gelen değişimler yer almaktadır. Milli gelir içerisinde tarımdan elde edilen gelir azalmış, sanayi ve hizmet sektöründen elde edilen gelir ağırlık kazanmıştır.

Toplam doğurganlık hızının nüfusun yenilenme seviyesi olan 2.1’in altına düşmeye başlamaktadır. Yüceşahin’in (2009: 3) belirttiği gibi kadın başına ortalama 6-7 çocuktan nüfusun kendini yenileme düzeyinin altına düşmesi doğurganlık hızının düşmesine ve çocuk sayısında da azalmanın yaşanmasına yol açmıştır. Böylece evlenen çiftlerin çocuk sahibi olma konusunda daha temkinli davrandıkları, kendi istekleri doğrultusunda karar verdikleri sonucuna da ulaşılabilir. Koç’un (2014) çalışmasında görüldüğü üzere 1980 ve öncesinde doğan kuşaklar için ideal çocuk sayısı 3 veya 4 olarak ifade edilmekte olup bunu söyleyenlerin oranı %68 iken, 1990 sonrasında doğan kuşaklarda ise bu oran %37’lere düşmüştür.

Türkiye’de ilk evlenme yaşının giderek artması zaman içerisinde görülen değişime başka bir örnek olarak sunulabilir. Türkiye’de ilk evlenme yaşı hem kadın hem

de erkek için zaman içerisinde giderek yükselmiştir. TÜİK verilerine göre 2001 yılında erkekler için ilk evlenme yaşı 26, kadınlar için ise 22.7 olmuştur. TÜİK 2017 verilerinde ise bu yaşlarda artış gözlenmiş ve erkekler için ilk evlenme yaşı 27,7 olurken, kadınlar için ise 24,6 seviyesine yükselmiştir. Aynı zamanda eğitim seviyesinin de yükselmesi evliliklerin ertelenmesinde etkili olan faktörler arasındadır. Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2006) verilerinde araştırmaya katılanların %31'i evliliğe karar verme aşamasını "kendi seçimim, ailemin onayıyla" şeklinde cevaplarırken; 2011 yılında bu oran % 41'e çıkmıştır. Beş yıllık süre içerisinde evliliğin kuruluşunda bu kararı kimin verdiğine ilişkin verilerde bir artış gözlenmiştir.

Bunların yanında kadınların istihdama katılım oranları TÜİK (2017) verisine göre %29.3 olarak önceki yıllara kıyasla artmış, kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanarak evliliği belli bir süre ertelemelerine neden olmuştur. Kadın istihdamının yıldan yıla artması bireysel ve toplumsal açıdan gelişimin sağlanmasında ve kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli bir yere sahiptir.

Böylece yaşanan bu sosyo-ekonomik ve demografik değişimler Koç'un (2014) da belirttiği gibi kaçınılmaz olarak aile yapısını da etkilemiştir. Aynı zamanda Beşpınar ve Beşpınar'a (2017) göre Türkiye'de geleneksel örüntülerin yanında bireysel tercih ve kararların önem kazandığı ikili bir yapı bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde aile bir takım değerleri sürdürmeye devam etmekte ancak ciddi bir dönüşüme de uğramaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe, sosyo-ekonomik statü arttıkça bireyler kendi tercihleriyle evlenmektedirler. Aileye ilişkin beklentiler ve düşünceler dönüşmekte, evlenmek için aşk ve sevgi gerekli olan koşullar arasında sıralanmaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın temel sorunsalı, aile ve evlilikte meydana gelen dönüşümü yukarıda sıralanan sosyo-ekonomik ve demografik değişimler de göz önünde bulundurularak anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Bu çabaya girilirken bireyselleşme yaklaşımının aile ve evliliğe ilişkin görüşlerinden faydalanılmıştır. Çalışma bu yönüyle, bireyselleşme argümanının içeriğini oluşturan dinamikleri Türkiye genelinde bireylerin evlilikle ilgili toplumsal, kültürel yaşamında tecrübe ettiği ilişkiler bağlamında farklılıklara değinilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın konusu ve amacı göz önünde bulundurulduğunda yorumsamacı paradigmanın, konunun farklı boyutlarını derinlemesine ele alacağı düşünülmektedir. Genel olarak yorumsamacı yaklaşım, "bireylerin kendi toplumsal dünyalarını nasıl oluşturduğu ve sürdürdüğüne dair anlayış ve yorumlara varmak üzere insanların doğal ortamlarında toplumsal olarak anlamlı eylemin doğrudan ayrıntılı gözlem yoluyla sistematik analizini kapsar" (Neuman, 2016: 131). "Yorumsamacı anlayışın ortaya koyduğu 'bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru bir biçim yoktur' düşüncesinden yola çıkarak sosyal bilimler, kendi doğasına özgü kavramlar ve araştırma yöntemleri ortaya koymuştur" (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 34). Yorumsamacı yaklaşımda teorilerden, inançlardan ve anlamlandırmalardan bağımsız bir dış gerçeklik bilgisi bulunmamaktadır. Nesnellik yerine öznelcilik benimsenmektedir. Bireyler, duyguları, düşünceleri ve anlamlandırmalarıyla gerçekliği inşa etmektedirler. "İnsanın kendinden bağımsız 'orada, dışarıda' duran bir gerçeklik anlayışı reddedilir. Bu tür bir gerçeklik anlayışı, doğa bilimsel yaklaşım ve pozitivizm kaynaklıdır. Oysa sosyal gerçeklik insanların anlamlandırmaları yoluyla sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir" (Kuş, 2012: 65). Yorumsamacı geleneğin temel ayırıcı niteliği doğa bilimleri ile kültür ya da insan bilimleri arasında temel bir farklılık göstermesidir. Doğa bilimleri anlamdan yoksun olan doğa olayları arasındaki ilişkileri yasalar şeklinde açıklarken, kültür bilimleri insanı anlamaya, kavramaya çalışır. Yorumlamanın amacı tarihsel ve kültürel bağlamı içindeki insan eylemini anlamaktır. Bilginin öznesi ile nesnesi arasındaki ikilem reddedilerek, olayların öznel algılayışlarından bağımsız olarak anlaşılacağı savunulur (Gökçe, 2012: 27). "Sosyal olgular, sosyal davranışı belirleyen genellenebilir yasalar üretmek yoluyla değil, bir durumun kendine özgü boyutlarının ayrıştırılması ile anlaşılabilir. Böylece olay ve olgulara ilişkin katı kurallar ve genellemeler oluşturulmaz, ancak duruma göre çeşitlilik gösteren betimlemeler ortaya konabilir" (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 34). Bu bağlamda çalışma, modernleşme sürecinde iki farklı kuşaktan katılımcının evliliğe ilişkin düşüncelerini, tutumlarını, değerlerini, deneyimlerini anlamaya yönelik bir çabayı içermektedir. Evlilik ve aile konularıyla ilgili toplumda genel kabul gören norm ve değerlerin, kuşaklar üzerinde bir dönüşüme uğrayıp uğramadığı, evliliğin evli katılımcılarca nasıl anlamlandırıldığı, ne anlam ifade ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır ve buradan hareketle çalışmada yorumsamacı paradigmaya başvurulmuştur.

Nitel araştırma yöntemleri; karmaşık, değişken, tartışmalı bir alandır. Dolayısıyla nitel araştırma için tek bir tanımın yapılması mümkün olmayıp, devasa bir çeşitliliği kendi içinde barındıran kavramlar arasındadır (Punch, 2016: 132). "Nitel araştırma, dünyayı görünür hale getiren bir dizi yorumlayıcı, materyal uygulamalardan oluşur. Bu uygulamalar dünyayı; alan notları, mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar, kayıtlar ve araştırmacı günlüklerini içeren bir temsiller serisine dönüştürür" (Creswell, 2016: 43). Nitel araştırma anlama ve yorumlamayı esas aldığı için içerden gözlemi, empati ile görüşmeyi ve yeniden inşa edilen bilginin araştırmacı tarafından yorumla zenginleştirilmesini öngörür. "Nitel araştırmada araştırma konusu insan, grup vb. nesne değildir; araştırmacının konusu öznedir. Bu özne sosyal dünyanın inşa edilmesinde söz sahibi olmaktadır. Öznelerin ilişkilerinin ürünü olan sosyal dünyanın anlamı öznelere tarafından ilave edilmektedir" (Bal, 2016: 72). Bu anlamda nitel araştırma yönteminde en önemli adımlardan biri araştırma sorularıdır ve bu araştırma sorularından alınan cevapların derinlemesine bilgi içermesidir. Niteliksel araştırmaların amacı anlamak ve gerçekliği olduğu gibi tanımlamak olduğu için, bu çalışmalarda niçin sorusundan çok, ne ve nasıl sorularına odaklanılmaktadır (Kümbetoğlu, 2015: 34). Araştırma, modernleşme sürecinde evliliğin kuşaklararasıdaki değişimini anlamayı ve konuyu derinlikli olarak incelemeyi amaç edindiği için nitel araştırma yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca konuya farklı açılardan bakabilmeyi sağlamak, derinlemesine bilgiye ulaşmak ve bunu kendine özgü yöntem ve tekniklerle yapabilmek adına da nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur.

Çalışmada, "evlilik" fenomenini derinlemesine inceleyebilmek için nitel araştırma desenleri içerisinde bulunan fenomenoloji desenine başvurulmuştur. "Fenomenolojik araştırma yoluyla birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamı tanımlanmaktadır. Bu desenin temel amacı bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemektir" (Creswell, 2016: 77). "Fenomenoloji, birey ve onun bilinçli deneyimleri ile başlayan ve daha önceden var olan kabuller, ön yargılar ve felsefi dogmalardan kaçınmaya çalışan bir yöntemdir. Olayları toplumsal aktör tarafından doğrudan doğruya algılandığı şekilde inceler" (Wallace ve Wolf, 2012: 349). Fenomenoloji araştırmaları nitel araştırmanın doğasına uygun olarak kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymayabilir. Ancak bir olguyu daha iyi tanımaya ve anlamaya yardımcı olacak sonuçlar sağlayacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyabilir. Bu araştırma deseni olguları anlamak için

hem teorik hem de pratik bağlamda önemli katkılar sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 81). Fenomenoloji yaşanan deneyimlerin anlam yapılarını ortaya çıkarmak ve tanımlamak için yapılan sistematik girişimleri kapsar; deneyimin özünü, önemini daha eksiksiz ve derin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır (van Manen, 1990: 10). Bu bakış açısına göre "tek bir gerçeklik bulunmamaktadır. Gerçeklik kişisel algılamalara dayanmakta ve zamanla değişebilmektedir. Bireyin sahip olduğu bilgi, içinde bulunduğu durum, çevre ve şartlara göre değişiklik göstermektedir" (Giorgi ve Giorgi, 2003; akt. Akturan ve Esen, 2013: 84). Fenomenolojik bir araştırmada araştırmacı elde edilen bilgileri derlemekte, kendisine bazı sınırlamalar getirmekte ve elde ettiği verileri literatür ışığında daha önceki araştırmalardan ayırıştırarak çalışmasını sosyal, kişisel ve mesleki anlamda geliştirmesi gerektiğinin farkında olmaktadır (Moustakas, 1994:155).

"Fenomenolojik yaklaşımda nitel araştırmacılar fenomeni tanımlamakta, daha sonra araştırmacılar fenomenle ilgili deneyime sahip olan kişilerden veri toplamakta ve bütün bireylerin deneyimlerinin özünü tanımlayan bütüncül bir betimleme yapmaktadır. Bu betimleme onların 'neyi', 'nasıl' deneyimlediklerinden oluşmaktadır" (Moustakas, 1994; akt. Creswell, 2016: 77). Evliliğe yönelik düşüncelerde bireylerin içinde büyüdükleri sosyal ortama göre şekillenmektedir. Evliliğe ilişkin deneyimlerde bireylerin içinde yaşadıkları kültürün norm ve değerleri bağlamında belirli bir anlam kazanmaktadır. Evlilik, içinde yaşanan kültürün ona attığı anlama göre bireyin zihninde şekillenmektedir. Çalışmada evlilikle ilgili bireysel deneyimlerin yanında, evliliğe ilişkin düşüncelere, değerlere de yer verilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım kullanılarak katılımcıların evlilikle ilgili deneyimlemelerine, bu deneyimlerini nasıl yorumladıklarına, bu deneyimlere ne gibi anlamlar yüklediklerine modernleşmenin getirdiği toplumsal dönüşümün etkisi de göz önünde bulundurularak modernleşmenin bir görünümü olan bireyselleşmenin bu süreçteki rolüne de değinilerek elde edilen veriler yorumlanmaya çalışılmıştır.

3.3. Araştırma Evreninin Tanıtımı

Evren, "araştırmacının gerçekte ilgilendiği ve hakkında bir şeyler öğrenmek istediği geniş insan topluluklarına, gruplara, yığınlara veya olaylara işaret eden kavramdır" (Güler, Halicioğlu ve Taşgın, 2015: 87). Bu bağlamda modernleşme sürecinin kuşaklar arasında evliliğin dönüşümüne nasıl etki ettiğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada evren, belirli kriterlere dayanılarak belirlenmiştir. Buna göre araştırmacının evrenini İzmir'de yaşayan 1946-1964 ve 1980-1999 yılları arasında

doğmuş, halen evli olan kadın ve erkekler oluşturmaktadır. İzmir, Türkiye'nin Batı bölgesinde yer alan demografik, kültürel ve sosyal açıdan ayırt edici özelliklere sahip iller arasındadır. Ayrıca yüzyıllar boyunca liman kenti olması nedeniyle İzmir, iç ve dış göçlere maruz kalmış olup yüksek kültürel çeşitliliğe sahiptir (Tatlıdil, 2009). İzmir'de görülen bu kültürel çeşitlilik, farklı kültürleri ve yaşam biçimlerini barındırdığından dolayı diğer metropol kentlerinden ayrılmaktadır. Araştırma kapsamında Van de Kaa'ya (1987) göre, ailenin oluşumundaki bireysel yönelimler, boşanma oranı, kadın ve erkek için ilk evlenme yaşı, hanehalkı büyüklüğü, toplam doğurganlık hızı da dâhil olmak üzere bir dizi demografik göstergelerle ilişkilidir. Resmi verilere (TÜİK, 2017) göre İzmir, her iki cinsiyette en yüksek ilk evlenme yaşına, en küçük hanehalkı büyüklüğüne ve en düşük toplam doğurganlık hızına (nüfusun yenilenme seviyesi) ve en yüksek boşanma sahip iller arasında yer almaktadır.

Türkiye'de ilk evlenme yaşı 2017 yılında erkekler için 27,7'ye, kadınlar için ise 24,6'ya yükselmiştir. İlk evlenme yaşı İzmir'de kadınlar için 25,7; erkekler için ise 28,6'dır ve Türkiye ortalamasının üzerindedir (TÜİK, 2017). Hanehalkı büyüklüğünde Türkiye ortalaması 3,4 iken; İzmir'in toplam hanehalkı büyüklüğü 3'tür. 2017'de Türkiye'nin doğurganlık hızı 2,07 olup; düşük toplam doğurganlık hızlarına sahip iller arasında Edirne (1,46), Eskişehir (1,54), Bartın (1,45), İzmir (1,65), Antalya (1,82) örnek gösterilebilir. Böylece Önder Erol'un (2018) belirttiği gibi Türkiye'nin heterojen sosyo-kültürel yapısının aile kurma ve doğurganlık davranışı üzerindeki yansımaları bu verilerde görülmektedir. Düşük düzeyde doğurganlık örüntülerinin sergilendiği ve toplam doğurganlık hızının nüfusun yenilenme seviyesinin altında seyrettiği iller arasında yer alan İzmir bu bağlamda çalışmanın evrenini oluşturması açısından önemli bir yere sahiptir.

3.4. Araştırmanın Çalışma Grubu ve Çalışma Grubunun Belirlenmesi

Araştırmanın konusunu oluşturan evrenin özelliklerini yansıtan örneklem, seçildiği bütünün küçük bir parçasını oluşturmaktadır (Gökçe, 2012: 114). Nitel araştırmalarda "araştırma evreninin parametreleri hakkında genellemelere varmaktan çok, küçük ölçekli bir çalışma ile derinlemesine, ayrıntılı bir kavrayış hedeflenmektedir. Bu yüzden örneklemin büyüklüğünden ziyade, dikkat edilmesi gereken ölçüt, amaca uygun bilgiyi ortaya çıkaracak tekniklere yoğunlaşmaktır" (Kümbetoğlu, 2015: 98). Nitel araştırmalarda sıklıkla amaçlı örneklem olarak adlandırılan örneklem türü tercih edilmektedir. Bu, belirli bir amaçla veya odaklanılan konuyla ilgili olarak örneklemin

önceden düşünülüp belirlenmesi demektir (Punch, 2016: 183). Çalışmada nitel araştırma geleneği içinde gelişmiş olan amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2013: 131) göre, "amaçlı örnekleme tekniklerinin çoğu, ilk olarak uzun zamana yayılmış ve derinlemesine analizi ön plana alan etnografya geleneği içinde ortaya çıkmıştır. Bunlar, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir." Araştırmacı, bireyleri ve mekanları, çalışmanın amacına göre seçebilmektedir. Böylece "seçilen kişiler çalışma probleminin ve çalışmanın merkezi fenomeninin anlaşılmasına yönelik istekli olarak bilgi vermektedirler" (Creswell, 2016: 156).

Çalışmada "araştırmacının önce örnek olayların ya da kişilerin seçileceği genel kategorileri belirlediği daha sonra her bir kategoride önceden belirlenmiş örnek olay sayısına ulaşmak için örnek olayları seçtiği" (Neuman, 2016) raslantısal olmayan kota örnekleme kullanılmıştır (Teddlie ve Yu, 2007). Kota örnekleminde (quota sampling), Miles ve Huberman'ın (1994) ifadesiyle, çalışma evreninde olan bazı spesifik özelliklerin örnekte de olması için kotalar belirlenir ve bunlara göre örnek oluşturulur. Araştırmacı, çalışmaya dahil edilecek katılımcılardan istenilen özellikleri ve kotaları belirler (Collins, Onwuegbzie ve Jiao, 2007: 272). Çalışmada, "kuşağa", "cinsiyet"e ve katılımcıların "evli olması"na (heteroseksüel ve resmi nikahla gerçekleşmiş evlilikler) göre kotalar belirlenmiştir. Bu bağlamda, örneklemin cinsiyet ve yaş kategorilerinin sayıca birbirine yakın olmasına dikkat edilmiştir. Çekirdek örnekleme oluşturan ilk katılımcılar tanıdıklar aracılığıyla çalışmaya katılmış, görüşmelerin sonunda bu katılımcılara çalışmanın kriterlerine uygun olan ve çalışmaya katılmayı isteyebilecek tanıdıklarının olup olmadığı soruları yöneltilerek örneklem genişletilmiştir. Böylece çalışma grubunun belirlenmesinde kartopu örnekleme tekniğine kısmen başvurulmuştur.

İki kuşaktaki evli kadın ve erkeklerin aile ve evlilik konularındaki deneyimlerinin belirlenmesi konusunda veri elde etmek amacıyla seçilen örnekleme, İzmir'in farklı bölgelerinde yaşayan ve bu anlamda farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip katılımcılar yer almıştır. Sosyo-ekonomik heterojenliğin sağlanabilmesi için yüksek sosyo-ekonomik statü (SES) grubundan evli kadın ve erkeklerin yanı sıra, düşük SES grubundan gelenlere de yer verilmiştir. Araştırmanın örneklemini, Konak, Karşıyaka, Bayraklı, Narlıdere, Buca, Bornova, Çiğli gibi İzmir'in merkez ilçelerinin yanında farklı semt ve farklı sosyo ekonomik grupların niteliklerini yansıtacak bölgelerde oturan katılımcılardan oluşturmaktadır. Modernleşmenin daha ziyade kente dair bir süreç

olduğu varsayımından hareketle araştırmının örnekleme kirsal alanlarda yaşayanlar dahil edilmemiştir.

Çalışmada ilk kuşaktan 24 katılımcı, ikinci kuşaktan da 23 katılımcı olmak üzere toplamda evli 47 katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Çalışma dahilinde ilk kuşaktan, 1946-1964 arası doğanları kapsayan "Bebek Patlaması Kuşağı" (The Baby Boomers) olarak tanımlanan ve 2017 yılı itibariyle yaşları 53 ve 71 arasında değişen 24 evli kadın ve erkek ile görüşmeler yapılmıştır. İkinci kuşaktan ise 1980-1999 yılları arasında doğanları kapsayan "Y Kuşağı" olarak tanımlanan ve 2017 yılı itibariyle yaşları 17 ve 36 arasında değişen 23 evli kadın ve erkek ile görüşmeler yapılmıştır. İki kuşakta toplam 47 kişiyle gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların her birine bir kod verilmiştir. Kod, sırasıyla kuşak, cinsiyet, sıralamaya işaret eden sayı, yaş şeklinde oluşturulmuştur. Toplamda iki kuşak bulunduğu için kuşağı belirten sayı "1" ve "2" arasında değişmektedir. Cinsiyet belirten sembol kadınlar için "K", erkekler için "E" olarak kısaltılmıştır. 1. kuşak kadınlar 12 kişi, 1. kuşak erkekler 12 kişi, 2. kuşak kadınlar 13 kişi, 2. kuşak erkekler ise 10 kişidir. Buna göre sıralamaya işaret eden sayı, kuşak ve cinsiyetin birlikte oluşturduğu her bir kategoride yer alan kişi sayısı içindeki katılımcının yer aldığı sıralamadır. Kodun en sonunda yer alan yaş ise ilgili katılımcının yaşını ifade etmektedir. Örneğin 1. kuşaktan kadınlar içinden 1. sırada yer alan ve 67 yaşında olan katılımcı "1K1, 67" şeklinde belirtilmiştir. Derinlemesine görüşmelerden yapılan doğrudan alıntılar, tırnak içinde, italik olarak yazılmış ve sonunda katılımcı kodu belirtilmek suretiyle metne eklenmiştir. Bazı katılımcıların anlatılarında geçen kişi isimleri değiştirilmiştir, gizlilik esası gözetilerek takma isimler kullanılmıştır.

3.5. Veri Toplama Süreci

"Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir" (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45). "Nitel araştırmaların temel karakteristiği araştırma öznelerinin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koyma, dünyayı araştırma öznelerinin gözleriyle görmektir. Bu bağlamda görüşme tekniğinin belirleyici özelliği, görüşülen kişilerin bakış açılarını ortaya çıkarmaktır" (Kuş, 2012: 87). Bu nedenle araştırmının konusu ve amacı doğrultusunda ele alınan olgular hakkında yüzeysel değil; derinlemesine bir şekilde bilgi edinilmesine dikkat edilmiştir. Çalışmada iki farklı kuşakta yer alan evli kadın ve erkeklerin aileye ve evliliğe ilişkin deneyimlerini,

duygu ve düşüncelerini ve bu kavramlara yükledikleri anlamları ortaya koymak için görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Derinlemesine görüşme, bir konuşma ve ilişki başlatma sürecini kapsar. Bu nedenle ilk bakışta nasıl konuşulacağı ve dinleneceği üzerine her araştırmacının bilgilerinin yeterli olacağı düşünülse de, bu, teknik beceri, duyarlılık, konsantrasyon, karşımızdakini anlama, içe bakış ve disiplini gerektirir. Sıradan bir konuşmadan daha fazlasını kapsadığı için bu süreçte araştırmacının özen göstermesi ve dikkatli davranması önemlidir (Kümbetoğlu, 2015: 72). Görüşmeler yapılandırılmamış olarak kurgulanmıştır. Yapılandırılmamış görüşme "keşfe yönelik" bir görüşme sürecini kapsamaktadır. Bu tür görüşmede, önceden belirlenmiş herhangi bir soru ve doğal olarak yanıtlara ilişkin bir beklenti bulunmamaktadır. Bu durumda araştırmacı, görüşülen kişilerle belirli konuları keşfetmeye çalışmaktadır. Görüşme sırasında çalıştığı problemle ilgili belirli özel alanlar keşfederse, daha ayrıntılı sorularla o alanları daha derinliğine irdelemeyi deneyebilir. Görüşme sırasında, katılımcı yeni denenceler geliştirmeyi ve bunları orada test etmeyi de deneyebilir. Bu tür görüşme büyük ölçüde açık uçlu sorulara dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 148). Görüşmeler esnasında rehber form kullanılmış böylece araştırmacının unutmaması muhtemel soruları hatırlaması sağlanmıştır. Böylece görüşmeler esnasında ortaya çıkan belli durumlarda yeni sorular sorulmuş ve yeni bilgilerin keşfedilmesi sağlanmıştır. Rehber form Kümbetoğlu'nun (2012: 75) belirttiği gibi, görüşme sürecinde görüşmecinin başvuracağı bir kontrol aracıdır. Araştırma konusunu içeren bu form, bir anket formu değildir. Yapılandırılmadan hazırlanır ve her katılımcı için görüşmenin seyrine göre değişen esnek bir rehber formdur. Böylece çalışma grubundaki katılımcılar için aynı sorularla belirli bir sistematik içinde bilgi toplanılması mümkün kılınır.

Rehber formu hazırlanırken literatür taraması yoluyla elde edilen bilgiler sonunda özgün olarak hazırlanmıştır. Formda yer alan soruların anlaşılabilir olmasına ve ayrıntılı bilgi elde edebilmek için derinlemesine yanıtların alınabilmesine olanak sağlayan bir biçimde oluşturulmasına özen gösterilmiştir. Rehber form, açık uçlu olarak kurgulanmış, hazırlanan soruların dışında görüşmenin seyrine göre farklı sorular da katılımcılara yöneltilmiştir. Görüşmeler esnasında temalara bağlı kalınarak hazırlanan soruların yanında araştırmanın konusuna ve amacına uygun sorulara da yer verilmiştir.

Derinlemesine görüşmede yer alan araştırma sorularının anlaşılır olup olmadığını test edebilmek amacıyla, sorular 4 katılımcıya pilot uygulama yapılarak

sınanmıştır. Bunun sonucunda sorular tekrar düzenlenmiş, bazı sorular çıkarılmış ve yerine yeni sorular eklenmiştir. Alan araştırması Temmuz 2017 ve Ocak 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede toplam 47 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler tamamlanmıştır. Bu 47 katılımcının seçiminde esas alınan ilke, önceden cinsiyet ve kuşağa göre belirlenmiş kategoriler içerisinde diğer belli başlı sosyo-demografik değişkenler bağlamında heterojenliğin sağlanması olmuştur. Bu sosyo-demografik değişkenler; yaşanılan yer, yaş, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi olmuştur. Örneklemenin oluşturulmasındaki amaç yanlılıktan uzaklaşıp heterojen bir yapıyı sergileyebilmektir. Yukarıda adı geçen iki kuşak ve iki cinsiyetten oluşmuş toplam dört kategori içerisinde yer alan katılımcıların sayısının belirlenmesinde Glaser ve Strauss (1967)'nin "teorik doyma noktası" (theoretical saturation point) kavramına başvurulmuştur. Buna göre, katılımcıların yanıtları büyük benzerlikler göstermeye başladığında ve böylece yeni bir bilgi elde edilmemeye başladığında örneklem büyüklüğünün yeterli olduğuna kanaat getirilmekte, görüşmeler sona erdirilmektedir. Kümbetoğlu için (2015: 98) niteliksel araştırmaların istatistiki hesaplamalar, çıkarsamalar yapmak gibi bir amacı yer almamaktadır. Bu sebeple nitel araştırmalar araştırma evreninin parametreleri hakkında genellemelere varmaz, küçük ölçekli bir çalışma grubu ile derinlemesine ve ayrıntılı bir sonuca ulaşmayı hedefler. Bu nedenle örneklem büyüklüğü, araştırmanın ana kavram tema ve sorunlarına ilişkin en ayrıntılı veriye ulaştığını veya bu veriyi bulabileceğini düşünen araştırmacının kendisi tarafından bir doyum noktasına varıldığı zaman belirlenir.

Görüşmeler ortalama 45 dakika sürmüştür. Görüşmeler esnasında katılımcıların rızası alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ses kayıt cihazları araştırmacının olayları anımsamasına ve gözden kaçırılması kolay olan gerçekleşmeyen şeyleri ya da tepkisizlikleri gözlemlemesine yardımcı olur (Neuman, 2016: 578). "Kayıt cihazıyla kaydedilen görüşmeler, araştırmacı açısından önemli kolaylıklar sağlar. Öncelikle araştırmacının not alma sorunu önemli ölçüde ortadan kalkar. Böylece araştırmacı, soru sorma ve dinleme işlevlerini daha etkili bir şekilde yerine getirmiş olur" (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 175). Katılımcıların isimlerinin gizli tutulacağı ve arzu etmedikleri bilgilerin çalışmada kullanılmayacağı yönünde güvencede bulunulmuştur. Görüşmelerin rahat bir ortamda yapılmasına, sohbet havasında geçmesine dikkat edilmiş, katılımcıların tedirgin olmamaları için gereken özen gösterilmiştir. Katılımcıların ses kayıt cihazının kullanımından tedirgin olmaları durumunda ise bu görüşmeler not

tutulmak yoluyla kayıt altına alınmıştır. Bütün bunlara ek olarak, araştırmanın gerçekleştiği sözlü ya da sözsüz tüm alanlara dair notlar da tutulmuş, bunlar da araştırma verisi olarak değerlendirilmiştir.

3.6. Verilerin Yorumlanmasında Başvurulan Çözümleme Tekniği

Araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. Bu yaklaşıma göre, içerik analizi "kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları tespit etmek amacıyla belirli bir materyalin dikkatlice, ayrıntılı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanmasıdır" (Berg ve Lune, 2015: 380). Böylece içerik analizi yoluyla "veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkartılmaya çalışılmaktadır. Temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar, temalar çerçevesinde bir araya getirmek, bunları anlamlı şekilde düzenleyerek yorumlamaktır" (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259). İçerik analizi çeşitli söylemlere uygulanan birtakım metodolojik araç ve teknikleri kapsamaktadır. İçerik analizinin uygulanması birtakım aşamaları içermektedir. İlk aşamada araştırmanın amacı belirlenmekte, ikinci aşamada örneklem oluşturulmakta, üçüncü aşamada örneklem birimleri oluşturulup veriler kategorilere ayrılmakta, sonrasında değerlendirme, çıkarsama ve yorumlama şeklinde süreç tamamlanmaktadır (Bilgin, 2014: 11).

Alan araştırmasından sonra tüm veriler bir araya getirilerek nitel veri çözümlemesini yapabilmek için nitel veri setine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için öncelikle katılımcıların ifadeleri ses kaydına alınmış ve sonrasında iki defa baştan sona dinlenmiştir. Görüşmeler esnasında ses kayıt cihazı aracılığıyla toplanan veriler araştırmacı tarafından kelimesi kelimesine ve hiç değiştirilmeden aktarılmıştır. Her bir katılımcının görüşmesi ayrı ayrı dosyalanmıştır.

Saha verileri toplamda 122.040 kelimedenden oluşmaktadır. Aktarma yapılırken not edilen alan notları ve mülakat aşamasında katılımcıların sorulara verdikleri tepkiler "[“ ve "]" işaretleri kullanılarak yazıyla yazılarak altınların içerisinde belirtilmiştir.

Tablo-1: Nitel Veri Seti

Nitel veri toplama tekniği	Veri Kaynağı	Materyal	Verilerin Transkript Süresi	Veri Seti (sayfa)
Mülakat	1. kuşak katılımcılar	Ses kayıt cihazı	35	117
Mülakat	2. kuşak katılımcılar	Ses kayıt cihazı	34	123

Araştırmada ilk olarak elde edilen veriler kodlanmış, anlamlı bölümler oluşturularak, kavramsal bağlamda açıklamalar yapılmıştır. Punch'ın (2016: 193) belirttiği gibi kodlama, "niteliksel çözümlemede ilk adımdır ve sonraki için temel oluşturur. Verilerdeki düzenlilikleri keşfetmeye yönelik çözümleme için kodlama asli bir işlemdir". "Kodlamada, verilerde sıklıkla tekrarlanan veya odaklanılan kavramlar, temalar saptanarak, benzer anlamlara sahip veriler aynı kodlar altına yerleştirilir" (Kümbetoğlu, 2015: 155). Nitel araştırmada veriler kodlanırken araştırmacı ham verileri kavramsal kategorilere ayırır ve temalar veya kavramlar yaratır. Kodlama işlemi araştırmacıyı, ham verilerin ayrıntılarından kurtarır ve veriler hakkında daha üst düzeyde düşünmeye teşvik eder (Neuman, 2016: 663). Ayrıca içerik analizi tekniğinin güvenilirliği kodlama işlemine bağlıdır. Bilgin'in (2014: 16) belirttiği gibi kodlayıcının güvenilirliği, farklı araştırmacıların aynı metni aynı şekilde kodlamalarıyla sağlanmaktadır. Bunun dışında aynı araştırmacının aynı metni ilerleyen zaman doğrultusunda aynı biçimde kodlamasıyla elde edilir. Araştırmanın 2. aşamasında ise kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur. Kategoriler oluşturulurken bazı özelliklere dikkat edilmelidir. Kategoriler homojen olmalı, bütünsellik taşınmalı, ayırt edici olmalı, objektif olmalı ve araştırmanın amacına uygun olup anlamlı bir nitelik taşınmalıdır (Bilgin, 2014: 12). Bu bağlamda elde edilen veriler, oluşturulan temalara göre organize edilmiş ve bu temalara göre kategorize edilerek yorumlanmıştır. Bunu yaparken, ortaya çıkan tema sayısı dikkate alınarak bir üst düzey kodlama yapılmıştır. Böylece genel düzeydeki temalar ortaya çıkarılmış ve bunlar üst tema olarak adlandırılmıştır. Bu temaların altına da toplanan verilerin derinliğine ve kapsamına göre alt temalar yerleştirilmiştir. Birbirleri arasındaki ortak ilişkilere dikkat edilen kavramların kodlanmasıyla oluşturulan alt ve üst temalar Tablo-2'de sınıflandırılmıştır. "Kategori oluşturma ve kodlama, bize, bütün bir veri yığını içinden seçebilme, uygun veriyi ayırabilme imkanı vermektedir. Bu yolla kavramsal kategoriler arasında karşılaştırmalar yapılabilir, bağlar kurulabilir ve hangi veri grubunun daha anlamlı olduğu görülebilir" (Kümbetoğlu, 2015: 155). Kategorilerin güvenilir olması da onların açık-seçik olmalarıyla ilişkilidir. Çünkü belirsiz şekilde tasarlanan kategoriler, güvenilirliği azaltmaktadır (Bilgin, 2014: 16). 3. aşamada da veriler anlaşılabilir bir dille yazılarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Toplanan verilere anlam kazandırılmış, bulgular arasındaki ilişkilere değinilmiş, bulgulardan birtakım sonuçlar çıkarılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama tekniğinin geçerliliği de toplanan verilerin araştırmanın amacına uygun bir şekilde yorumlamayı gerektirmektedir (Bilgin, 2014: 16). Böylece araştırmanın

tasarımının, araştırmanın konusu ve amacı doğrultusunda bütünsel anlamda geçerliliğinin ve güvenilirliğinin sağlanmasına dikkat edilmiştir ve araştırma 7 ana çerçevede belirlenen kategori üzerinden oluşturulmuştur.

3.7. Verilerin Geçerliliği ve Güvenirliği

Araştırmada elde edilen verilerin inandırıcılığı bilimsel çalışmalarda önemli ölçütlerden birini oluşturmaktadır. Bu açıdan da verilerin geçerli ve güvenilir olmasına bilimsel araştırmalarda dikkat edilmelidir. Nicel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik, araştırmanın konusuna ve amacına göre kullanılan ölçeklerle daha rahat test edilebilirken, nitel araştırmalarda bunların ölçekler ile test edilebilmesi mümkün değildir. Çünkü nitel araştırmalarda konuyla bağlantılı ortaya konulan olguların anlamı üzerinde durulmakta ve sayısal verilere mesafeli yaklaşılmaktadır. Ancak nitel araştırmalarda da nicel araştırmalarda olduğu gibi araştırma verilerinin geçerlik ve güvenilirliği sağlanmalıdır. Bu bağlamda araştırmacı verileri toplarken geçerlik ve güvenilirlik önlemlerini almalı ve buna dikkat etmelidir. Geçerlik araştırma sonuçlarının doğruluğunu konu edinirken, güvenilirlik ise araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği ve tutarlılığıyla ilgilenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Neuman, 2016).

Geçerlik, doğruluk anlamına gelir ve araştırmacılar tek bir tür doğru düşünceyle ilgilenmezler. Onun yerine araştırmacılar toplumsal yaşamı onu her gün yaşayan birinin bakış açısıyla adil, dürüst ve dengeli anlatımı sunmaya özen gösterirler. Araştırmacı içeriden bir bakış yakalamaya ve incelenenlerin olayları nasıl anladığının ayrıntılı bir anlatımını sağlamaya çalışır (Neuman, 2016: 286). Nitel araştırmada geçerlik, araştırmacının çalıştığı olguya yansız, nesnel bir şekilde gözlemesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda araştırmacı gerekli gördüğü takdirde, yeni stratejilere başvurabilir; görüşmeye yeni sorular ekleyebilir; daha önce planlanmayan yeni görüşmeler yapabilir; elde ettiği bilgileri teyit etmek amacıyla farklı veri toplama teknikleri kullanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 290). Nitekim bu çalışmada da görüşmeler esnasında görüşmelerin seyrine göre yeni sorular eklenmiş ve katılımcılara yöneltilmiştir, böylece yeni bilgilerin de ortaya çıkması sağlanmıştır.

Toplanan verilerin ayrıntılı olarak raporlaştırılması ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması, nitel bir araştırmada geçerliliğin önemli ölçütleri arasındadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 291). Bu bağlamda, araştırmada veriler öncelikle alıntılarla tanımlanmış, daha sonra ise yorumlama aşamasına geçilmiştir. Verilerin tutarlılığını

sağlayabilmek için temaları oluşturan kodların kendi aralarında ve her bir kodun birbiriyle tutarlılığına özen gösterilmiş ve anlamlı bir bütünün oluşmasına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla içerik analizine başvuru bu çalışmada katılımcıların doğrudan alıntılarına yer verilerek ve bunlardan yola çıkılarak sonuçlar yorumlanmıştır.

Güvenirlik ise tutarlılık veya sağlamlık anlamına gelmekte olup nitel araştırmalarda gözlemlerin tutarlı biçimde kaydedilebilmesi için çeşitli teknikler kullanılmasıdır. Dolayısıyla araştırmacılar araştırma verilerini oluştururken tutarlı olmaya dikkat ederler (Neuman, 2016: 286). Nitel araştırmalarda gerçeklerin bireylere ve içinde bulunulan ortama göre sürekli değiştiğini ve araştırmacının benzer gruplarla tekrarlanması durumunda aynı sonuçlara ulaşamayacağı bilinmektedir. Çünkü nitel çalışmanın aynen tekrarı mümkün olmamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 293). Güvenirliğe ilişkin açıklamalarda yazıya aktarılan verilerin analizi için çoklu kodlayıcıların kullanılmasına dayanılmakta ve kodlayıcılar arası görüş birliğinin bulunması önemsenmektedir (Creswell, 2016: 253). Araştırmacı görüşmeleri kayıt altına alarak ve bunları yazıya aktararak güvenilirliği arttırmaya çalışmıştır.

Güvenirlik konusunda araştırmacının alabileceği en önemli önlemlerden biri de gerek araştırmacının temel aşamaları, gerekse araştırma sürecindeki kendi konumu ve yaklaşımı konusunda ayrıntılı olarak bilgi vermektir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 296). Bu çalışmada araştırmacı pozitivist yaklaşımda olduğu gibi dışarıdan gözlemler yaparak, katılımcılarla yüz yüze gelmeden veri toplayarak ve bu toplanan verileri istatistiksel analizler yaparak özetleme konumunda değildir. Aksine araştırmacı sürecin bir parçası konumunda olmuş ve katılımcılarla sürekli etkileşim, iletişim halinde bulunmuş alanda aktif bir rol üstlenmiştir. Araştırmacı, görüşmelerdeki alıntılara doğrudan yer vermiş ve bu alıntılardan yola çıkarak sonuçları açıklama gereği duymuştur.

Bazı katılımcılara araştırmacının tanıdıkları aracılığıyla ulaşılmış böylece hem araştırmacı hem de katılımcılar çalışmaya kolayca uyum sağlayabilmişlerdir. Araştırmacı, yaptığı mülakatlarda öncelikle katılımcılarla kısa sohbetler etmiş, bu şekilde katılımcıların hem rahatlamasını sağlamış hem de onların güvenini kazanmıştır. Böylece katılımcılar görüşmelerde kendilerini rahat hissederek, sorulara samimi ve içten cevaplar vermişlerdir. Araştırmacı katılımcıların kendilerini rahat hissetmelerini sağlayabilmek ve gürültüden uzak kalabilmek adına görüşmelerin özellikle katılımcıların evlerinde yapılmasına özen göstermiştir. Katılımcıların araştırmaya

gönüllü olarak katılmaları sağlanmış ve görüşmeler katılımcıların uygun oldukları tarihlerde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, katılımcıların sorulara rahat cevap vermelerini ve araştırmacının katılımcıların anlattıklarına daha dikkatli bir biçimde fazla odaklanabilmesini sağlamak için görüşmelerde bir ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Aynı zamanda araştırmacı katılımcıları gözlemlemiş ve bu gözlemler de bir deftere not edilmiştir.

Araştırmacı görüşmeler sonrasında topladığı bulguları bilgisayar ortamına aktarmış, sonrasında araştırmanın amacına yönelik verileri kullanarak sık sık doğrudan alıntılara yer vermiş, yaptığı bu alıntılarda veri çeşitliliğinin sağlanmasına özen göstererek araştırmanın inandırıcılığını sağlamaya çalışmıştır. Çünkü Yıldırım ve Şimşek'in (2013: 300) belirttiği gibi araştırmacı, olay ve olguların doğasına uygun olarak elde edilen verilerin gerçekliğini teyit etme işlevlerini gerçekleştirmelidir. Son olarak araştırmacı, alanda elde edilen verilere ilişkin yorum ve düşüncelerini çalışmanın "sonuç ve değerlendirme" bölümünde açıklamaya çalışmıştır.

Tablo-2: Verilerin Alt ve Üst Temalarla Gösterilmesi

	Üst tema	Alt tema	
		a. Birinci Kuşak Açısından	b. İkinci Kuşak Açısından
A. Evliliğe Dair Anlamlandırma		A.a.a. Sevgi ve Saygı Çerçevesinde Hayatı Paylaşmak	A.b.a. Ortak Bir Dille Konuşabilmek
B. Evliliğe Karar Verme Süreci	B.1. Evlilik biçimleri	B.1.a.a. Görücü Usulü Evlilik B.1.a.b. Akraba Hemşehri Evlilikleri B.1.a.c. Tanışarak Anlaşarak Evlenme	B.1.b. a. Tanışarak Anlaşarak Evlenme B.1.b.b. Aşk Evliliği
	B.2. İdeal eş imgesi	B.2.a.a. Evine bağlı, çocuklarına sahip çıkan	B.2.b.a. Özgürlüğün kısıtlanmaması, empatinin kurulabilmesi
	B.3. Yönelim ailesinin etkisi	B.3.a.a. Aile tarafından uygun görülen kişiyle evlenmek	B.3.b.a. Kişisel tercihiyle evliliğe karar vermek
	B.4. Evlilikten beklentiler	B.4.a.a. Mutlu bir yuva, çocuk sahibi olmak	B.4.b.a. Hayata dair her şeyi paylaşabilmek, sevgi ve aşkı yaşayabilmek
C. Evliliğe Dair Yaşam Biçimi	C.1. Eşle iletişim	C.1.a.a. İletişimsizlik C.1.a.b. Her şeyin anlatılmaması, içe atma C.1.a.c. İşle ilgili konuşmama	C.1.b.a. Konuşmak: "Evlilikteki en büyük anahtar" C.1.b.b. Yoğun iş hayatı sebebiyle paylaşımın azalması C.1.b.c. İşle ilgili konuşmama
	C.2. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü	C.2.a.a. "Yardım" eden erkekler ve evdeki tüm işleri yapan kadınlar C.2.a.b. Çocuğun bakımından annenin sorumlu tutulması	C.2.b.a. Her işin ucundan tutan erkekler ve her şeyi paylaşan kadınlar C.2.b.b. Çocuğun bakımında ebeveynlerin her işi yapabilmesi
D. Evliliğin Toplumsal Boyutu	D.1. Eğitime ilişkin düşünceler	D.1.a.a. "Davul bile dengi dengine" D.1.a.b. Evlenirken eğitim seviyesini önemsememek	D.1.b.a. "Davul bile dengi dengine" D.1.b.b. Diplomayla değil, kişilikle evlenmek
	D.2. Çalışmaya ilişkin düşünceler	D.2.a.a. Çalışmanın verdiği huzur D.2.a.b. Eve maddi anlamda katkı sağlamak	D.2.b.a. Yoğun tempoda çalışmak D.2.b.b. Ekonomik özgürlüğün olması
	D.3. Maddi duruma ilişkin düşünceler	D.3.a.a. Paranın mutluluğun koşulu olmaması: "Sandık ve divanla evlendim" D.3.a.b. Eşin maddi durumunu öğrenmeye ve bilmeye gerek duymama	D.3.b.a. Maddiyatın önemsizliğine karşın sabit geliri olan bir işte çalışmaya verilen önem D.3.b.b. Maddiyatın önemi: "Herkesin bir hayat standardı olması"
E. Çocuk Sahibi Olma		E.a.a. Evlilik sonrası hemen çocuk sahibi olmak	E.b.a. Çocuk sahibi olmaya karar verme sürecinin yaşanması E.b.b. Çocuk yapmak ya da çocuksuzluk tercihi
F. Evliliğe İlişkin Düşünceler ve Deneyimler	F.1. Günümüz evlilikleri	F.1.a.a. Yok ama var gibi gösterilen "naylon evlilikler" F.1.a.b. Maddiyata dayalı evlilikler: "Evin var mı? Araban var mı?"	F.1.b.a. "Her şey önümüzde yediğimiz yemediğimiz." F.1.b.b. "Günümüz evlilikleri paraya bakıyor."
	F.2. Geçmişteki evlilikler	F.2.a.a. Küçük şeylerden mutluluk duymak F.2.a.b. Fedakarlığa dayalı evlilikler	F.2.b.a. "Evlilik yemek yapmak içmek değil ki..." F.2.b.b. Birbirlerine tahammül eden çiftler

3.8. Alan Araştırmasının Koşulları, İzlenimleri ve Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma süresince katılımcılara ulaşma konusunda bazen olumsuz durumlarla karşılaşmıştır. 1. kuşaktan katılımcılara ulaşma ve görüşmelerin yapılması noktasında herhangi bir zorlukla karşılaşılmamıştır. Bazı erkek katılımcılar mülakata başlarken evlilik ve aileyle ilgili konuların özel ve mahrem olduğunu belirtmiş bu nedenle soruların yanıtlanmasında çekimser davranmışlardır. Bu katılımcıların tedirgin oldukları gözlenmiştir. Ancak görüşmenin ilerleyen aşamalarında bu tedirginlik kaybolmuş, katılımcılar konuyla ilgili düşüncelerini beyan ederken rahat bir tutum sergilemişlerdir. En büyük sıkıntı 2. kuşaktan erkek katılımcılara ulaşma noktasında yaşanmıştır. 1980-1999 yaş aralığındaki bazı erkekler araştırmaya zaman ayıramayacaklarını, yoğun iş temposuna sahip olduklarını belirterek çalışmaya katılamamışlardır. Bu durum, 2. kuşaktan erkeklerin oluşturduğu kategorinin daha az sayıda katılımcı içermesine neden olmuştur (Bakınız Tablo-6). Bazı erkek katılımcılar konuya cinsiyetçi yaklaşmış yanlarında eşleri olmadığı takdirde çalışmaya katılamayacaklarını belirtmiş ya da görüşmeleri eşleriyle beraber yapmayı araştırmacıya teklif etmişlerdir. Ancak sosyal bilimlerde yapılan alan araştırmalarında araştırmacı ile katılımcının arasındaki etkileşimi gerçeğinden saptırması muhtemel diğer unsurların görüşme ortamından uzaklaştırılması gerekmektedir. Nitekim evlilik ve aile gibi mahrem konuları içeren ve bu konuların paydaşı olan eşlerin görüşmeler esnasında kocalarının yanlarında bulunmalarına ilişkin teklifler reddedilmiştir.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcıların sergiledikleri tutum, davranış ve hareketler de değerlendirilmeye tabii tutulmuştur. Görüşmelerde kuşak durumu fark etmeksizin kadın katılımcıların erkeklere göre kendilerini daha rahat ifade ettikleri, görüşmelerinin süresinin daha uzun olduğu gözlenmiştir. Araştırmacının kadın olması nedeniyle 1. kuşak katılımcılar araştırmacıyı kendi kızları gibi görmüş; 2. kuşak katılımcılar ise kız arkadaşları gibi konumlandırmışlardır. Bu durum görüşmelere olumlu bir biçimde yansımış ve böylece katılımcılar rahat davranmış, tüm duygu ve düşüncelerini ifade edebilmişlerdir.

Özellikle 1. kuşak kadın katılımcılardan bazıları geçmişte yaşadıkları olayları hatırlayarak çoğunluğu sohbet tarzında geçen görüşmelerin kendilerinde terapi etkisi yarattığını, bazıları ise bu görüşmeleri iç dökme seanslarına benzeterek bunların kendilerinde olumlu bir etki bıraktığını belirtmişlerdir. Nitekim bazı kadın katılımcılar evlilik deneyimlerine ilişkin olarak zaman zaman duygusallaşmış hatta göz yaşı

dökmüşlerdir. Bu örnekler sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların insani doğasına vurgu yapar niteliktedir.

1. ve 2. kuşaktan toplumda iki erkek katılımcıyla yapılmaya başlanan görüşmeler yarıda kesilerek tamamlanamamıştır. 1.kuşak katılımcının sorulara baştan savma ve kısa cevaplar vermesi nedeniyle; 2. kuşak katılımcının ise görüşme esnasında tedirginlik yaşaması nedeniyle görüşmeler yarıda kesilmiştir. Bunlar haricinde bir katılımcının ses kaydı alınırken yaşanan teknik aksaklıklardan dolayı kendisiyle yapılan görüşme geçersiz sayılmış, ayrıca bazı katılımcıların çalışmaya katılmayı kabul ettiği halde ortaklaşa belirlenen tarihte şehir dışında olmalarından dolayı da randevuları iptal edilmiştir. Bunların dışında, çalışmaya katılan çoğu katılımcının mülakatlarda soruları içtenlikle cevapladıkları; deneyimlerini, düşüncelerini araştırmacıyla rahatlıkla paylaştıkları söylenebilir.

Görüşmeler genelde katılımcıların evleri gibi özel alanda gerçekleşirken; işyeri, parklar ya da çay bahçeleri gibi kamusal alanlarda da yapılmıştır. Ev ortamında yapılan görüşmelerde katılımcıların daha rahat hareket ettikleri, ortamın da sessiz olması nedeniyle sorulara daha konsantre şekilde uzun cevap verdikleri gözlenmiştir. Bu nedenle görüşmelerin çoğu ev ortamında gerçekleşmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASININ BULGULARI: TEMALAR VE ALT TEMALAR

Çalışmanın dördüncü bölümünde katılımcılarla yapılandırılmamış olarak hazırlanan görüşme formuyla yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen veriler analiz edilmiştir. Aynı zamanda verilerin yorumlandığı bu bölümde çalışmanın amacı ve konusu doğrultusunda ele alınan kuramsal ve kavramsal çerçeveye uygun olarak hareket edilmiştir. Alan araştırmasından toplanan veriler 7 ana tema altında kategorileştirilmiştir. İki farklı kuşaktan katılımcının aile ve evliliğe ilişkin düşüncelerine, deneyimlerine, anlamlandırmalarına önem verilerek ayrıştırılan veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir.

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Profili

Araştırmaya katılan iki kuşaktan toplamda 47 kişinin yaşı, doğum tarihi, ilk evlenme yaşı, evlilik türü, eğitim durumu, doğum yeri, geliri, meslek-statüsü demografik tabloda görselleştirilerek tanıtılmıştır. Bu bölümde demografik tabloda yer alan değişkenlere ilişkin bilgilere sırasıyla yer verilecektir.

Demografik tabloda **yaş** dağılımının gösterildiği bölümde katılımcıların doğum tarihleri dikkate alındığında 1. kuşaktan, 12'si kadın ve 12'si erkek olmak üzere görüşülen toplam 24 kişinin yaş ortalaması 60,7'dir. 1.kuşak katılımcıların yaş aralığı, 53 ile 71 arasında değişmektedir. Kadınların yaş ortalaması 59,3 iken; erkeklerin yaş ortalaması ise 62,2 olarak bulunmuştur. 2. kuşaktan ise 13'ü kadın ve 10'u erkek olmak üzere görüşülen 23 kişinin yaş ortalaması 30,3'tür. 2. kuşak katılımcıların yaş aralığı ise 17 ile 37 arasında değişmektedir. Kadınların yaş ortalaması 30,6 iken; erkeklerin yaş ortalaması ise 30 olarak bulunmuştur.

Tablo-3: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Kadın	Erkek	Toplam
1. Kuşak	12	12	24
2. Kuşak	13	10	23

İkinci Demografik Geçiş Kuramı'nı kapsayan görüşlerden biri olan **ilk evlenme yaşının** giderek yükselmesine dair yaşanan değişimin izlerini çalışmada da görmek mümkündür. Her ne kadar örneklemimizin geneli temsil etmek gibi bir iddiası

bulunmasa da elde edilen verilerde bu durum kısmen de olsa açığa çıkmıştır. Tabloda görüldüğü üzere 1. kuşakta ilk evlenme yaşı daha düşük olmuş, eşler birbiriyle aileleri veya yakın çevreleri vasıtasıyla tanışmıştır. Böylece ailenin kararı ve onayı evlilikte kişinin kararının önüne geçmiştir. 2. kuşak katılımcıların ilk evlenme yaşı 1. kuşağa kıyasla daha yüksek, eşler birbiriyle daha çok iş ve arkadaş çevresinde tanışarak, kendi kararı ile evlenmişlerdir. 2. kuşak katılımcıların evlenecekleri kişiyi seçerken söz hakkına sahip oldukları söylenebilir. Türkiye’de ilk evlenme yaşına ilişkin TÜİK verilerine bakıldığında, 2001’den itibaren Türkiye’nin genelinde ortalama ilk evlenme yaşının hem kadın hem de erkek için yükseldiği görülmektedir. Türkiye genelinde 2001 yılında erkek için ilk evlenme yaşı 26 iken, bu oran kadın için 22,7’dir. 2017 yılında bu oran erkek için 27,7’ye, kadın için ise 24,6’ya yükselmiştir. Çalışmanın İzmir ilinde yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda oranlar Türkiye ortalamasının üzerinde olup, kadın için ilk evlenme yaşı 25,7; erkek için ise 28,6’dır (TÜİK, 2017). Araştırmaya katılan 1.kuşak katılımcıların ilk evlenme yaşı ortalama 24,41’dir. Kadın katılımcılarda yaş ortalaması 24,2 iken; erkek katılımcıların ortalaması ise 24,6’dır. 2. kuşak katılımcıların ilk evlenme yaşı ortalama 25,8 olarak hesaplanmıştır. Kadınlarda bu yaş daha yüksek olup 28,9 iken; erkeklerde ortalama yaşın 24,7 olduğu tespit edilmiştir. 2017 yılına ait verilerde ortalama ilk evlenme yaşının İzmir iline ait verilere yakın olduğu söylenebilir.

Demografik dönüşümün önemli bir belirleyici özelliği de, doğurganlığın yenilenme hızının altına düşmesidir (Lesthaeghe, 2010). Çalışmada da 1. kuşaktan 24 katılımcının 22 tanesi çocuk sahibidir ve sahip oldukları toplam çocuk sayısı ortalama 2,6 seviyesindedir. 2. kuşaktan 23 katılımcının 13 tanesi çocuk sahibidir ve sahip oldukları çocuk sayısı 1,15’e karşılık gelmektedir. 2. kuşak katılımcıların yaşları dikkate alındığında ilerleyen yıllarda da çocuk sahibi olabileceği de hesaba katılmalıdır. Çünkü 15-49 yaş aralığı kadınların teorik olarak doğurgan kabul edildiği dönemi kapsamaktadır. Ancak 10 katılımcının henüz çocuk yapmaması ve yapanların büyük bir kısmının 28 yaşın üzerinde olması her halükarda 2. kuşağın 1. kuşağa kıyasla daha az çocuk sahibi olacağına işaret etmektedir.

Araştırmada ilk evlilik yaşında yükselme olmasının yanında İkinci Demografik Geçiş Kuramı’nın üzerinde durduğu konulardan biri de doğurganlıkta düşüşün yaşanması, aynı zamanda doğumların ertelenmesidir. Bu bağlamda çalışmada 1.

kuşaktan 12 katılımcıdan 10'u doğum yapmıştır. Doğum yapanlar arasında da ilk doğum yapma yaşı ortalama 24,8 olarak hesaplanmıştır.

2. kuşakta 13 kadın katılımcıdan sadece 5 tanesi doğum yapmış, doğum yapanlar arasında ilk doğum yapma yaşı ortalama 27,6 olarak hesaplanmıştır. 2.kuşaktan 13 kadınla görüşülen araştırmada 5 kadının doğum yaptığı 8'inin ise 2017 yılı itibariyle henüz doğum yapmadığı gözlenmiştir. Doğum yapan 5 kadından 4'ü 28 yaş ve üzerindedir. Geriye kalan 8 katılımcının da yaşı 25 ve üzeridir. TÜİK 2017 verilerinde ilk doğum yapma yaşı ya da ilk anne olma yaşına ilişkin veri bulunmamasının yanında, ortalama anne olma yaşı belirtilmiştir. TÜİK (2017) verilerinde annenin ortalama yaşı 28,7 olarak hesaplanmış ve çalışmanın örneklemini küçük olsa da sonuçlarının bu bağlamda anlamlı olduğu gözlenmiştir. Böylece çalışmada yer verilen İkinci Demografik Geçiş Kuramı'nın belirtilerinin küçük bir örneklem üzerinde de doğrulandığının altını çizmek gerekmektedir. Bu verilerden yola çıkıldığı gibi Koç'un da (2014) belirttiği gibi "Türkiye'deki doğurganlık dönüşümünün bundan sonraki dönemde bir yandan kentleşme, gelir ve eğitim seviyesindeki artış gibi sosyo-ekonomik faktörlerin değişmesiyle diğer taraftan ise gebeliği önleyici yöntem kullanımının artışı ve ilk evlilik yaşının yükselmesi gibi demografik faktörlerin değişmesiyle süreceğini" göstermektedir.

Tablo-4: 1. Kuşak ve 2. Kuşak Kadın Katılımcıların İlk Doğum Yaşları

Sıra	1. kuşak ilk doğum yaşları	Sıra	2. kuşak ilk doğum yaşları
1	18	1	-
2	-	2	28
3	28	3	-
4	23	4	-
5	29	5	28
6	25	6	23
7	-	7	29
8	22	8	30
9	33	9	-
10	22	10	-
11	24	11	-
12	24	12	-
		13	-

Tabloda yer alan **evlilik türüne** ilişkin veriler araştırmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ancak genel bağlamda söylenebilir ki 1. kuşakta katılımcıların büyük bir kısmı görücü usulü ile evlenmiş; 2. kuşak katılımcılar tanışarak/anlaşarak evlenme ve aşk evliliği gibi daha modern değerlerin hakim olduğu bireysel tercihlere dayalı evlilikler yapmışlardır.

Katılımcıların **eğitim durumu** elde edilen verilere göre farklılık göstermektedir. 1. kuşakta; okula gitmeyen (1), ilkokul (4), ortaokul (1), lise (4), ön lisans (4) üniversite (10) mezunu gibi her eğitim düzeyinden katılımcılar yer almıştır. 2. kuşakta da benzer bir dağılımla karşılaşılmaktadır. Her eğitim seviyesinden katılımcının çalışmaya dahil olduğu görülmüştür. Bu nedenle katılımcılar arasında ilkokula gitmeyen (1), ilkokul (2), lise (4), ön lisans (3) , üniversite (9) ve yüksek lisans (3) ve doktora (1) mezunları yer almıştır. Ancak 2. kuşak katılımcıların eğitim seviyesinin 1. kuşak katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. 2. kuşakta ön lisans ve üzeri eğitime sahip katılımcı sayısı daha fazla olmakla beraber 16 kişi iken; 1. kuşakta ön lisans ve üniversite mezunu sayısı toplamda 14 kişidir. Eğitim seviyelerinin dağılımlarına bakıldığında iki kuşak içerisinde yoğunluğun en fazla üniversite mezunlarında olduğu görülmektedir.

Tabloda **doğum yeri** sütunu incelendiğinde katılımcıların Türkiye'nin farklı noktalarında dünyaya geldikleri görülmektedir. Çalışmanın konusu ve amacı doğrultusunda dikkat çeken nokta ise İzmir'de doğan katılımcı sayısının kuşaklar arasında farklılıklar göstermesidir. İlk kuşak katılımcılar arasında toplamda 24 kişiden sadece 1'i İzmir'de doğarken; 2. kuşak katılımcılar arasında 23 kişiden toplamda 14 kişi İzmir'de doğmuştur. 1. kuşağın doğum tarihleri dikkate alınarak yetişkinlik yaşları hesaplandığında Türkiye'de kırsal alanlardan kentsel alanlara göçün en fazla görüldüğü yıllar katılımcıların yetişkinlik yaşlarına karşılık gelmektedir. Bu hesaplamanın dahilinde İzmir'in göç alan iller arasında olduğu sonucuna da ulaşılabilir. 2. kuşakta ise İzmir doğumlu katılımcı sayısının fazla olması, geçmiş yıllarda bu ile göç edenlerin uzun süre bu ilde ikamet etmesiyle açıklanabilir. Onun dışında geriye kalan katılımcıların farklı illerde doğması da İzmir'in göç almaya devam ettiğinin göstergeleri arasında sıralanabilir.

Katılımcıların **gelir** durumlarının ise birbirine benzer olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların gelir durumu sahip oldukları mesleklere ve eğitim durumuna göre değişmektedir. Tablo incelendiğinde her iki kuşak için de geçerli olmak üzere eğitim düzeyleri üniversite ve üzeri olanların gelir durumu, daha düşük eğitim düzeyine

sahip olanlara kıyasla daha yüksektir. Böylece çalışmada eğitim durumuyla gelir düzeyi arasında paralel bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

Katılımcıların **gelir ve meslek- statülerine** ilişkin bilgilerin yer aldığı sütunlarda farklı gelir düzeylerine sahip oldukları ve farklı meslek dallarında çalıştıkları veya emekli oldukları sonucuna ulaşılabilmektedir. Araştırmaya katılan her iki kuşaktan erkek katılımcıların tamamı bir işte çalışmaktadır ya da emekli olmuştur. Ancak bunların dışında herhangi bir işte çalışmayanlar kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Onlar da kendilerini tanıtmaları istendiğinde "ev hanımıyım" şeklinde cevap vermişlerdir. 2. kuşak kadın katılımcılardan biri ön lisans mezunu olduğunu, çocuk sahibi olmadan önce çalıştığını ancak doğumdan sonra işi bıraktığını belirtmiştir. Kendisine yöneltilen "ne iş yapıyorsunuz?" sorusunu "çalışmıyorum" diyerek cevaplamış, "ev hanımı mısınız?" sorusunu da "Çalışmadığıma göre bir iş yapmıyorum. İşsiz de ev hanımı deme" şeklinde gülerek yanıtlamıştır. Böylece 1. kuşakta ev kadını olan katılımcıların tümü bunu rahatça ve çekinmeden söylerken; eğitim seviyesi yüksek olan ve çalışmayan 2. kuşak kadın katılımcı bunu söylemekten çekinmiş aksine ev kadını olmak kendisini rahatsız etmiştir. Kuşaklararası da çalışmaya yüklenen anlamda da farklılıkların bulunduğu dair sinyaller mülakatların başında verilmeye başlanmıştır. Tabloya bakıldığında katılımcıların meslekleri ile gelir durumları arasındaki ilişki eğitim seviyelerinin düşük ya da yüksek olmasına göre farklılık göstermektedir. Eğitim seviyesi yüksek katılımcıların mesleklerinden elde ettikleri gelir daha yüksek iken; daha düşük eğitim seviyesine sahip katılımcıların mesleklerinden elde ettikleri gelir daha düşüktür. Gelir seviyesi yüksek olan çoğu katılımcı üniversite ve üzeri eğitime sahiptir.

Tablo-5: 1. Kuşak Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Kod	Yaş ²	Doğum tarihi	İlk evlenme yaşı	Evlilik Türü	Eğitim	Doğum yeri	Gelir	Meslek-Statü
1K1, 67	67	1950	16	Görücü usulü	İlkokul	Balıkesir	2000tl	Ev Hanımı
1K2, 54	54	1963	42	Görücü usulü	Üniversite	Kars-Sarıkamış	3000tl	Emekli muhasebeci
1K3, 53	53	1964	27	Anlaşmalı evlilik	Üniversite	Muğla	7000tl	Öğretmen
1K4, 57	57	1960	23	Kaçarak evlenme	Lise	Bilecik	8000tl	Turizm acenta sahibi
1K5, 55	55	1962	27	Anlaşmalı evlilik	Ön lisans	Balıkesir	8000tl	Emekli hemşire
1K6, 58	58	1959	23	Aşk evliliği	Üniversite	Ankara	10000tl	Doktor
1K7, 57	57	1960	20	Anlaşmalı evlilik	Ön lisans	Kastamonu	5000tl	Emekli memur
1K8, 68	68	1949	21	Görücü usulü	İlkokula gitmemiş	Hatay-Dörtyol	1900tl	Ev hanımı
1K9, 64	64	1953	27	Görücü usulü	Üniversite	Aydın	3000tl	Emekli öğretmen
1K10, 54	54	1963	20	Görücü usulü	Üniversite	Aydın	15000tl	Serbest meslek
1K11, 62	62	1955	23	Anlaşmalı evlilik	Lise	Afyon	10000tl	Emekli laborant
1K12, 62	62	1955	23	Anlaşmalı evlilik	Ön lisans	Kırklareli	15000tl	Emekli öğretmen
1E1, 61	61	1956	24	Görücü usulü	İlkokul	İzmir	3000tl	Emekli marangoz
1E2, 55	55	1962	28	Anlaşmalı evlilik	Lise	Afyon	2800tl	Emekli tekniker
1E3, 59	59	1958	28	Görücü usulü	İlkokul	Balıkesir	4000tl	Emekli tornacı
1E4, 65	65	1952	22	Görücü usulü	Ön lisans	Kars	5000tl	Emekli öğretmen
1E5, 63	63	1954	22	Görücü usulü	İlkokul	Erzurum	6000tl	Muhtar
1E6, 61	61	1956	26	Görücü usulü	Ortaokul	Ankara	3800tl	Emekli forklift operatörü
1E7, 69	69	1948	20	Anlaşmalı evlilik	Üniversite	Adıyaman	3000tl	Emekli mühendis
1E8, 64	64	1953	26	Anlaşmalı evlilik	Üniversite	Aydın-Söke	10000tl	Emekli öğretmen
1E9, 54	54	1963	23	Görücü usulü	Lise	Bitlis-Tatvan	6500tl	Emekli teknisyen
1E10, 63	63	1954	27	Anlaşmalı evlilik	Üniversite	Konya	7000tl	Emekli mühendis
1E11, 67	67	1950	23	Görücü usulü	Üniversite	Uşak	4000tl	Yapı denetimde mühendis
1E12, 65	65	1952	26	Anlaşmalı evlilik	Üniversite	Manisa	8000tl	Emekli mühendis

² Katılımcıların yaşları araştırmanın gerçekleştiği 2017 yılı baz alınarak hesaplanmıştır.

Tablo-6: 2. Kuşak Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Kod	Yaş ³	Doğum tarihi	İlk evlenme yaşı	Evlilik Türü	Eğitim	Doğum yeri	Gelir durumu	Meslek-Statü
2K1, 30	30	1987	24	Aşk evliliği	Üniversite	Eskişehir	7000tl	Öğretmen-düğün organizatörü
2K2, 29	29	1988	26	Aşk evliliği	Üniversite	İzmir-Menemen	3500tl	Seramik sanatçısı
2K3, 36	36	1981	25	Aşk evliliği	Yüksek L.	Aydın	8000-10000tl	Akademisyen
2K4, 33	33	1984	32	Aşk evliliği	Yüksek L.	İzmir	9000-10000tl	Öğretmen
2K5, 28	28	1989	28	Anlaşmalı evlilik	Üniversite	İzmir	3500tl	Öğretmen
2K6, 27	27	1990	21	Anlaşmalı evlilik	Lise	İzmir-Konak	3000tl	Kadın kuaförü
2K7, 34	34	1983	29	Aşk evliliği	Ön lisans	İzmir	9000tl	Ev Hanımı
2K8, 33	33	1984	29	Anlaşmalı evlilik	Ön lisans	İzmir	6500tl	Ürün geliştirme uzmanı
2K9, 34	34	1983	30	Anlaşmalı evlilik	Ön lisans	Malatya	6000tl	Ziraat teknikeri
2K10, 29	29	1988	24	Aşk evliliği	Üniversite	İzmir	17000tl	Bilgisayar mühendisi
2K11, 31	31	1986	26	Anlaşmalı evlilik	Üniversite	Antakya	5000-5500tl	Öğretmen
2K12, 34	34	1983	32	Anlaşmalı	Üniversite	İzmir	7500tl	E-ticaret /serbest m.
2K13, 20	20	1997	20	Görücü usulü	Lise	İzmir	1800tl	Ev hanımı
2E1, 27	27	1990	25	Aşk evliliği	Üniversite	Bursa	7000tl	Memur
2E2, 37	37	1980	27	Aşk evliliği	Üniversite	Denizli	10000tl	Makine mühendisi
2E3, 30	30	1987	24	Aşk evliliği	Doktora	Çanakkale	20000tl	Diş hekimi
2E4, 30	30	1987	19	Anlaşmalı evlilik	İlkokul	İzmir-Konak	2000tl	Lojistik elemanı
2E5, 33	33	1984	31	Anlaşmalı evlilik	İlkokula gitmemiş	İğdır	1400-1700tl	Pastacı
2E6, 34	34	1983	31	Anlaşmalı evlilik	Üniversite	Konya	8000tl	Elektrik-elektronik mühendisliği
2E7, 27	27	1990	26	Anlaşmalı evlilik	Yüksek L.	İzmir	6500tl	Araştırma görevlisi
2E8, 29	29	1988	22	Görücü usulü	Lise	İzmir	4500tl	Güvenlik görevlisi
2E9, 18	18	1999	16	Kaçarak evlenme	İlkokul	İzmir	2000-2300tl	Kalıpçı
2E10, 35	35	1982	27	Anlaşmalı evlilik	Lise	İzmir	5000tl	Esnaf

³ Katılımcıların yaşları araştırmanın gerçekleştiği 2017 yılı baz alınarak hesaplanmıştır.

4.2.Evliliğin Anlamı

Bu başlık altında konuyla ilişkili olarak 1. kuşak katılımcılardan evliliğin tanımının yapılması istenmiştir. Genel olarak hayatta yerine getirilmesi gereken görevler arasında sayılan evlilik; hayatın bir eşle paylaşıldığı, kutsal olduğu, Allah'ın emrinin yerine getirildiği, evliliğin sevgi ve saygıya dayalı olduğu gibi ifadelerle tanımlanmıştır. 1. kuşaktaki katılımcıların büyük bir kısmının görücü usulüyle evlendikleri göz önünde bulundurulduğunda "romantik aşk" anlayışının yerine, aile birlikteliğinde düzeni sağlayacak görevlerin paylaşılmasına ve evlilikte bunların uygulamaya konulmasına dikkat edilmiştir. Bu sebeple 1. kuşak katılımcıların evliliğe yükledikleri anlam ile 2. kuşak katılımcıların evliliğe yükledikleri anlam arasında farklılıklara rastlanmıştır.

1. kuşaktaki kadın ve erkek katılımcıların evliliğe dair anlamlandırmaları birbirine benzer nitelikte değildir. Erkek katılımcılar evlilikle ilgili soruları cevaplandırırken uzun süre düşünmüş, ancak kadınlara kıyasla daha kısa cevaplar vermişlerdir. Öyle ki "daha önceden bunu hiç düşünmemiştim" gibi cümleler erkeklerin ağızından sıklıkla çıkmıştır. 1. kuşak katılımcılar evliliğin tanımını yaparken "sıcak bir yemeğin" yapılması ve ev işlerinin düzenli olarak yerine getirilmesi şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Bu düşünce Parsons'ın (1959) öne sürdüğü yapısal-işlevselci yaklaşımı hatırlatmış, kadın ve erkekler arasında bir rol dağılımının bulunduğunu göstermiş ve bu durum erkeklerin en fazla vurguladığı hususlar arasında yer almıştır. Evliliğin tanımının yapılması istendiğinde katılımcılar özellikle bu noktalara değinmişlerdir:

"Evlilik kutsal bir şey. Evlilik apayrı. Evlilik çok güzel bir şey. Neden? Bekarsın atıyorsun çorabını geliyon gidiyon. Ben söylüyom 80 senesinde evlendim. Bugüne kadar say 38 yıl. Bunlar karşılıklı sevgi(...)Evlilik çok güzel bir şey. Sıcak bir yemeğin var aşın var. Yatağın hazır her şeyin hazır. Kusura bakma benim kızımın siz bunları görüyorsunuz duyuyunuz. Seksten ibaret değildir evlilik kusura bakma. Bir aile çatısı, hanımımın ne kadar iyi olursan ol ama iki tane de Allah bana çocuk verdi. Allah her şeyi veriyor. Sabır ettikten sonra." (1E1, 61)

"Evlilik çok güzel bir şey. Sabahleyin kalkıyorsun önüne çayın geliyor, çamaşırın(...)ondan kaynaklanıyor. Her türlü saygı sevgi olduktan sonra ben çok memnunum." (1E3, 59)

Russel'in (2013: 91) belirttiği gibi evlilik sadece cinsel birleşmeden ibaret olmayıp hem kanuni hem de dinsel bir kuruluştur. Gelenek ve göreneklerin baskısının daha fazla hissedildiği kırsal alanlarda yetişen erkek katılımcılar da dini referanslara başvurarak evliliği tanımlamışlardır:

"Önce Allah'ın emrini yerine getirmek. Cenabı Allah evliliği farz kılıyor biliyorsun. Kendime güzel bir yuva kurup çocuklarımın olması. Eşimle mutlu bir hayat sürmektir." (1E2, 55)

"Benim için Allah'ın verdiği ömür süresince beraberce yaşayacağın hayat arkadaşın. Benim hayat arkadaşım. Benim hayattaki tek arkadaşım." (1E6, 61)

"Evliliği nasıl söyleyeyim sana şimdi dünya tabiatında canlılar olarak Adem ile Havva'dan sonra zürriyetlerin devamı için yaşanan bir olay." (1E9, 54)

Evliliğin doğal bir süreç olduğu, her yetişkin bireyin bunu yaşayacağı, soyun devam etmesi gerektiği, çocuk sahibi olabilmek için ayrıca evlenmenin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Toplumsal hayatta düzenin sağlanması bağlamında katılımcılar için yapılması gerekenler arasında evlilik de yer almaktadır.

"1950'lerin modern kent yaşamında evliliğin temelinde aşk olmalı sonra yerini sevgi, paylaşma, dostluk gibi daha 'mutedil' duygulara bırakmalıdır böylece evlilik kurumu güvence altında tutulmalıdır" (Sancar, 2013b: 266). Görüşmelerde bir kısım kadın katılımcı "saygı ve sevgi"nin evliliklerde bulunması gerektiğini özellikle vurgulamış; ancak bunlar çoğu katılımcı tarafından birer temenni olarak dile getirilmiştir. Kadınların evlilik anlatılarında eşlerine saygı gösterdiklerini bunun karşılığında eşlerinden saygı görmediklerini, bunun tek taraflı yerine getirildiğini belirtmişlerdir. Saygılı davranan tarafın genellikle kadınlar olduğu ve de eşlerinden de aynı derecede saygı duymayı talep ettikleri dile getirilmiştir:

"Saygı yavrum, saygı. Şimdi bana yapılmasını istemediğim bir hareketi ben kimseye yapmam. Bana söylenmesini istemediğim bir sözü ben kimseye söylemem çocuğum. Hep saygılı davrandım hep evime bağlı kaldım. Orhan amcan çok aksi, ona katlandım, o kadar aksi ki. Beyaza kara der." (1K1,67)

"Benim için evliliğin anlamı olması gereken bir kere öncelikle sevgi, saygı, paylaşma, sorumluluk bunlar. Temel olarak olması gereken. Benim evliliğimde paylaşma yok. İletişim yok. Biz iletişim kuramıyoruz bana göre." (1K4, 57)

"İnsanın beklentisi çok ama sevgi, saygı en başta. En başta olması gerekiyor. Biz de bunu bulduk önce büyüklerime çok saygı yaptım onların önünde şalvar giydim, tülbent taktım hep onlar için eşim de öyle istiyordu." (1K8, 68)

Anlatılardan hareketle katılımcılara göre evlilikle beraber yeni bir yolculuğa çıkılmakta, bu uzun soluklu yolda yanlarında her daim kendilerine destek olacak bir arkadaşına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü evliliğin tanımında "hayat arkadaşlığı"na atfedilen değer 1.kuşak katılımcılar için sıklıkla tekrarlanmıştır. Sevgi, saygı ve maddi olanakların çok daha ötesinde evlenilecek kişiyle "arkadaş" olabilmek evliliğin temelini oluşturmaktadır. Nitekim bu hayatın zorlukları bir arkadaşla atlatılmalı, evliliğe ilişkin sorunlar bir arkadaşla paylaşılmalıdır. Bu noktada en iyi arkadaş konumunda bulunması gereken kişi de eşler olmalıdır. Ancak verilen yanıtlar doğrultusunda evliliklerde hayat arkadaşlığı bir temenni olarak ifade edilmiştir. İdeal evlilik düşüncesinin önemli bir parçasını oluşturan arkadaşlık bazı katılımcılar için hiç gerçekleşmeyen bir hayal olma boyutunda kalmış, bir kısmı için ise dertleşecek birinin varlığının gerekliliğini ortaya koymuştur. Oysa sadece dertlerin, sorunların paylaşılmasını kapsamayan arkadaşlık kavramı, aynı zamanda sevinçlerin, mutlulukların ve ileriye dönük planların ve hayallerin anlatılmasını da kapsar. Katılımcılara yöneltilen "evliliği nasıl tanımlarsınız?" sorusuna verilen yanıtlar da bu temenniler sıklıkla dile getirilmiştir:

"Valla evliliği nasıl tanımlarım. Evlilik bana göre arkadaş olabileceğin, dost olabileceğin müşterek paylaşabileceğin hayatı müşterek paylaşabileceğin insanla beraber olmak, yaşamak ama yani o seni

anlacak sen onu anlıcağsın onun dışında işte kazancın ortak, belli bir yere koyacağsın onunla ortak hesapların olacak. Saygı ve sevgi üzerine dayalı bir evlilik benim hayalim. Hayaller gerçekleşmedi." (1K9, 64)

"Hayat arkadaşı. Yani tabi benim otuz beş yıllık evlilikten sonra evliliğe bakış açım tabi evlendiğim yıllara göre çok farklı bir boyuta gelmiştir mutlaka. Şu andaki duygularımı anlatmam gerekiyorsa hayatımdaki en önemli kişi, vazgeçilmezim, hayat arkadaşım her konudaki desteğim, yandaşım benim için eşim şu anda öyle." (1K6, 58)

"Hayat, yaşam birlikteliği her insanın ruh eşi, hayat arkadaşı olması gerektiğine inanıyorum. Evliliği ben seviyorum, benimsiyorum." (1E12, 65)

"Evlilik bir bütünün tamamlanması gibi düşünüyoruz. Anne, baba erkek ya da kadın arasında ortaklaşa hayatın yükünü beraber omuzlamak gibi bir şey." (1E8, 64)

"Birbirini tamamlamaktır. Yani aslında aynı şeyden hoşlanmak değildir bence. Oley! Sinemaya gitmeyi birlikte seviyoruz mesela oley! İşte bunu yapıyoruz şeye baktığında bence en güzel evlilik birbirine benzemeyen iki insanın birbirini tamamlaması. Burda da ne oluyor sende olmayanları onda görüyorsun onda olmayanları kendinde görüyorsun bu eğer sende benim gibi olacağına gitmezse mükemmel bir evlilik." (1K10, 54)

Bu konuda en dikkat çekici cevabı veren ve yanıtı aşağıda paylaşılan kadın katılımcıya göre evlilik, önceki dönemlerde görüldüğü gibi sadece ekonomik birlikteliğe dayalı olmalı, bir ortaklık gibi ele alınmalıdır. Modern dönemlerde evliliğin olmazsa olmazlarından olan "romantik aşk" olgusunun varlığını önemsemeden ekonomik işbirliği çerçevesinde evliliklerin olabileceği düşüncesi katılımcı için halen daha geçerlidir. Ona göre maddi imkanların iyi olması ile evliliğin sorunsuz devam etmesi arasında paralel bir ilişki bulunmaktadır:

"Evlilik mi? Bence evlilik var ya ortaklık gibi bir şey. Yani elektrik, su faturaları ortak ödenen duygusallığa yer yok evlilikte. Duygusalsan evlilik devam etmez zaten. Ee çünkü kırıyor insanlar birbirlerini duygusal evliliklere inanmıyorum ben. Ben hiç duygusal bir evlilik yapmadım hayatta. Ben her şeyi plan dahilinde yaptığım için aşka inanmıyorum." (1K11, 62)

2. kuşak katılımcıların konuya ilişkin açıklamalarında farklılıkların olduğu görülmüştür. Bir kısmı evliliğin tanımını yaparken klişe cevaplara başvurmuş, bir kısmı ise evliliğe yüklenen anlamlara ilişkin farklı bakış açıları geliştirmişlerdir. Evliliklerde sorumluluk sahibi olunması gerektiği en fazla altı çizilenler arasındayken, hayatı paylaşmak gibi klasik cevaplar da kadın ve erkek katılımcılarca belirtilmiştir. Evliliğe olan inancın yitirilmesi ve bunun bir kumara benzetilmesi ise önceki kuşağa kıyasla evliliğe ilişkin yapılan farklı tanımlamalara örnek olarak gösterilebilir.

Soruya verilen cevaplarda bir kısım katılımcı evlilik öncesi ve sonrası şeklinde iki ayrı dönemden bahsetmiştir. Özellikle geleneksel değerlerin hakim olduğu çevrede büyüyen, kırsal kökenli katılımcılara göre, evlilik öncesi bekar dönemde katılımcılar tam olarak varoluşlarını tamamlayamamış ve bu zamanı "boş bir hayat" olarak tanımlamışlardır. Çünkü evlilik öncesinde insanın sorumsuz, vurdumduymaz, serbest olduğunu, evlendikten sonra ise insanın bir boyut atlayarak tüm hareketlerine dikkat ettiğini ve bireyin kendisini sınırladığını belirtmişlerdir. Kısacası bireyler evlilik sonrası başkalaşıma uğramaktadırlar. Bu ikili ayırmada bekarlığa olumsuz anlamlar atfedilirken, evlilik sonrası olumlu düşüncelere geçiş yaşanmış ve evliliğin kutsallığı ön plana çıkartılmıştır. 2. kuşak katılımcılara evliliğin anlamı sorulduğunda, alınan yanıtlar aşağıdaki gibi olmuştur:

"Valla tanımlamaya gerek yok. Bence yaşamak lazım. Yaşanmadan kimse bilemez ne olduğunu. Bekar adam vurdumduymaz oluyor, sorumluluk sahibi olmuyor, sorumsuz oluyor. Ama evli olduğun zaman bir sorumluluğun oluyor. Eve nasıl söyleyeyim geç gidemiyorsun erken gidiyorsun neden çünkü seni evde bekleyen bir ailen var. Nasıl diyeyim yani güzel bir şey yani." (2E4, 30)

"Benim için evliliğin anlamı kutsal bir müessesedir. Evlilik çok kutsaldır bana göre çünkü evlilikte bir varoluş oluyor. Bir çocuk

dünyaya geliyor. Çekirdek aile dünyaya geliyor. Genel anlamda baktığın zaman bir neslin devamı, bir gelecek ortaya çıkıyor. Sen bir bağımlı iken, bağımsızsın. Ama kendi iradenle, kendi çabalarıyla var olmaya çalışıyorsun bu da bana göre kutsal bir müessesedir, evlilik. Evlilik küçümsenecek bir durum olarak görmüyorum. İnsanların evliliğe çok önem vermesi gerekiyor. Çünkü niye kutsal? Çünkü evlilik, evlendiğin zaman sorumluluk sahibi oluyorsun. Bir yol çiziyorsun kendine. Çünkü bekarken o düşünceye sahip değilsin. Boş bir hayat yaşıyorsun. Ama bir amacın oluyor, bir yaşamın oluyor. Hani belli bir saatte evde olman gerekiyor misal. Çocuğun var çünkü sen çocuğun var, senden oldu, vesile sensin. Onun için kutsaldır bana göre, evlilik çok önemli. Evliliğe önem veren insanların hiçbirisi yaşantılarında sorun yaşamamışlardır." (2E5, 33)

"Sorumluluk biraz benim için. Ailenin evinde rahat oluyorsun hani her şey önüne geliyor gidiyor hani evlenmeden önce böyle olacağını düşünmüyorsun ama evlenince bayağı bir sorumluluğun artıyor. Bütün her şey sana bakıyor olmuş oluyor. Öyle yani bana sorumluluk olarak geliyor." (2K9, 34)

"Evliliği tanımlamak zor bir şey. Nasıl tanımlayacağız? Evlilik sorumluluk almak böyle. Mesela bir şeyi yapmak istersin kendine göre ama onu yapamazsın çünkü geride bir ailenin olduğunu düşünürsün. Mesela ben burda on ikide eve gideyim gezeyim dersin kendi kendine sonra düşünürsün ya benim evde eşim var falan bu saatte eve gidersem beni düşünür falan insanı bazı şeylerden alı koyuyor. Hep iyiye yöneltiyor. Evlilik güzel bir şey bence. İyi ki de erken evlenmişim benim için." (2E9, 18)

Bir kadın katılımcı anlatısında evlendikten sonra daha fazla özgürleştiğinin vurgusunu yapmıştır. Bu durum evlenmeden önce katılımcının kendi evinde daha rahat ve özgür hareket edemediği şeklinde yorumlanabilir. Evliliği kaçış yolu olarak gören (Yıldırım, 2017) çalışmalarda vurgulandığı gibi evlilik, farklı anlamlara da bürünebilmektedir. Toplumsal cinsiyet bağlamında farklılıklar gözlenmekte, kadınların bu yola daha fazla başvurdukları ve evlendiklerinde baba evine kıyasla daha özgür

olacakları düşüncesi hüküm sürmektedir. Bir katılımcının kendince bir çözüm yolu, strateji geliştirmesi de buna örnek olarak gösterilebilir:

"...Aynı zamanda özgürleşiyorsun da. Önceye göre. Kendi hayatın olduğunu fark ediyorsun. Güzel bir şey. Tavsiye edilir." (2K2, 29)

Evliliğin tanımı yapılırken en sık kullanılan açıklamalardan bir diğeri de "hayatı paylaşmak"tır. 1. kuşak katılımcılarla karşılaştığımızda evliliğe yönelik benzer bir anlamlandırmanın 2. kuşakta da bulunduğu söylenebilir. Ancak katılımcılar sadece bu söz öbeğini kullanmakla kalmayıp devamında buna ilişkin açıklamalara da başvurmuşlardır. Bazısı benzetmeler yaparak bunu izah etmiş, bazısı ise evlenmeden önceki dönemi evlendikten sonraki dönemle karşılaştırarak açıklamıştır:

"İşte hayatı paylaşmak. Acısıyla, tatlısıyla çok klişe derler ama. İyi, kötü her günü beraber yani şey gibi bir çeşit ev arkadaşlığı gibi ne bileyim annenle babanla evlenmeden önce ne yaşıyorsan kendinde yetişkin olduğunda bütün o her şeyini paylaşma hali diye düşünüyorum." (2K3, 36)

"Evliliğin anlamı benim için takım. Bir takım gibi. Hani bir bireysel sporlar vardır tek başına çıkarsın oynarsın masa tenisi, normal tenis, boks gibi. Bir de takım sporları vardır. Futbol, voleybol, basketbol bir ekiple yapmak zorundasın o ekibe uyum sağlamak zorundasın, onların sana uyum sağlaması zorunluluğu var. İkincisi birde ahenk oluşturman lazım ki finalde sahaya çıktığın zaman bir sonuç alabil. Bence evlilik de öyle. Takımdaşlık. Eş, takım arkadaşlığı, yoldaşlık bu kelimelerin hepsi kavrayabilir evliliği." (2E2, 37)

"Yani aşkı bulduktan sonrasında hem güven hem saygı olan yani o hayattaki yolculuğu birlikte çok keyifli şekilde yol almak. O yolda keyifli bir şekilde yürüyebilmek. Hem arkadaş olabilmek belki birbirine yeri geldiğinde hani anne baba rolünü birbirinde bulabilmek yani hani. Hani bir evlilik genel olarak bakarsak kader. O doğru insanı bulabilmek hiçbir matematik hesabına bulunabilecek değil. Yani belki de biz öyle inanıyoruz. Eşimle de birlikte bir kaderdi bizi birleştiren

onunla ilgili çok işaretler olduğuna inanıyoruz o yüzden yani o kader o süreci o şekilde yaşadık gibi." (2K7, 34)

Hayatı paylaşma konusundaki fikirlerde de farklılıkların bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü eşlerin evlenmeden önceki yönelim ailelerinde yaşadıkları deneyimler onların evliliğe yönelik bakış açılarının değişmesine yol açmıştır. Aşağıdaki örnekte de görülebileceği üzere huzursuz bir ortamda bunu deneyimleyerek büyüyen bir katılımcının evliliğe bakışı kendi evliliğinden sonra değişmiştir, nitekim bu durumun tam tersini yaşayanlar da mevcuttur. Katılımcı kendi ailesiyle daha huzurlu bir ortamda büyürken, evlendikten sonra elde ettiği deneyim sonrasında eşiyile paylaşacak bir şeylerin kalmadığını belirtmiştir. Evlilik öncesi ve sonrası karşılaştırması yapan bir katılımcı kendini evlendikten sonra daha iyi hissettiğini belirten, diğer katılımcı için ise benzer bir durum söz konusu olmamıştır. "2K8, 33" yaşadığı deneyimler sonucunda evliliğe karşı daha olumsuz bir yaklaşım benimsemiştir:

"Değişti diyeyim ben. Öncesinde dediğim gibi etrafımda mutsuz çiftler gördüğüm için kendi ailemde anne baba dahil olmak üzere. Erkekler hep kadınları üzen bir varlıkmiş gibi gördüm ve hissettim. Bu yüzden hep yani evlilik düşünen bir insan olmadım hiçbir zaman ama dediğim gibi İsmet'le karşılaştıktan sonra ya bi kadın ve erkek arkadaş da olabilir karı-koca da olabilir bir hayatı beraber götürebiliriz hissettirdi bana öylelikle bir evlilik kararı aldım. Evlilikle ilgili fikirlerim değişti. Yani bir arada bir kadın bir erkek bir arada yaşayabilirmiş dedim. İki farklı cinsin bir arada yaşayabilmesi hayatını idam ettirebilmesidir bence." (2K5, 28)

"Ya bununla ilgili ben çok şey çalıştım. Evlilik aslında hayatı paylaşmak bir kere ama şey olarak değil maddi olarak değil kesinlikle aslında en önemlisi manevi olarak paylaşmak. Ortak bir şeyler yapabilmek, ortak bir dili konuşabilmek benim yanımda maddiyat ikinci aşamada geliyor bence maddiyatı paylaşmak(...) Bence biz şimdi eve gitsem paylaşacağımız bir şey yok bizim. Oturucaz yemek yicez, televizyon izlicez tamamen yalnız kalmak bence istememesiyle alakalı. Biraz bencilce yanımda olsun tarzı bir şey." (2K8, 33)

Katılımcıların evliliğe ilişkin açıklamalarında, toplum baskısının da önemli bir etkiye sahip olduğunu söylenebilir. Toplumsal hayatın gerekliliğini yerine getirmek, toplumun beklentilerini karşılamak, ilişkiyi resmiyete dökmek için evlenenlerin sayısı da az değildir. Boşanma aşamasına gelmiş bir erkek katılımcı toplumun dayatması sonucunda evlenmeye karar verdiğini belirtmiştir. Kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğuna dikkat etmediğini; toplum için neyin iyi olduğuna önem verdiğini ifade etmiştir. "2E3, 30" eşiyile evlenmeye karar verirken kendisi için iyi olanı seçmenin yanında, toplumun isteklerini de ön planda tutmuştur. Geçmiş dönem evliliklerinde çiftlerin birbirlerinden çok fazla şey beklemedikleri ancak günümüzde çiftlerin beklentilerinde değişim yaşanmasıyla evliliğe ilişkin anlamlandırmalar farklılaşmıştır. Toplumun beklentileri bir yana bırakılıp, duygusal bağ, cinsel uyum ve arkadaşlık vurgusu daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Beklentilerin artması evliliklerin uzun süre devam etmesini, "bir yastıkta kocatması"ni zorlaştırmıştır. Bununla bağlantılı olarak katılımcı evliliği "cırt" şeklinde ifade etmiş, kendi beklentilerini göz önünde bulundurmamanın pişmanlığını yaşamıştır:

"Evlilik tamamen toplumun var olmayan toplumun dayattığı maalesef kurumsal gereklilik toplumda yoksa evlilik çok cırt bir şey yani bence. Neden çünkü gerçekten hani özellikle farklı iki insanın bir arada olması imkansız bir şey mantıken." (2E3, 30)

Bunun yanında ilişkideki flört döneminin kısa olması, evlenilecek kişinin yeterince tanınmaması gibi çeşitli sorunlarla da karşılaşmıştır. Çünkü katılımcılara göre evlilik deneyimlenmediği müddetçe gizliliğini korumaya devam edecektir. Aileye alternatif modeller arasında bulunan "birlikte yaşama" Türkiye genelinde henüz Avrupa ülkeleri kadar yaygınlık kazanmadığı için bu yaşam biçimi de tecrübe edilememektedir. Geleneksel değerlerin hüküm sürdüğü Türkiye genelinde ancak metropollerde yaşayan çiftlerin bu konuya daha sıcak baktığını araştırmadan çıkan sonuçlar dahilinde belirtebiliriz. Katılımcının belirttiği gibi birlikte yaşama ancak evliliğe karar verdikten sonra partneriyle yaşayabilecek bir evlilik provası olarak deneyimlenebilir:

"Bence her insan evlenmeden önce birkaç ay bir insanla yaşamalı. Yani o kişinin biraz hani taşınmasa bile biraz yanına ailesi, aile koşulları evine gidip gelmeli, biraz kalmalı orda haftanın iki günü üç günü orda kalmalı. O ev yaşantısını tecrübe etmeli onunla birlikte

bence(...)Birlikte yaşamamanın ömrü kısa. Ya evlilikle sonuçlanacak ya da baktın olmadı başka bir arayış içerisine girilebilir. Çünkü onunda ömrü konu komşu soruyor aynı evdesin ev sahibi faktörü var. Aile faktörü var. Sanatçıları falan görüyoruz birlikte yaşıyorlar ayrılıyorlar sonra. Evliliğin bir provası gibi ben en azından öyle görüyorum." (2K4, 33)

Bazı katılımcılar ise kumar metaforundan hareketle evliliği tanımlamışlardır. Belirsizliği barındırması ve ilerleyen dönemlerde ne olunacağını bilinememesi metaforu olarak kumar, şansa dayalı bir oyuna karşılık gelmektedir. Dolayısıyla evlilik artık Bauman'ın (2012) tabiriyle akışkanlığı kapsayan, kazananı olduğu gibi kaybedeni de olan bir oyuna dönüşmüştür. Oyunu kaybettiğini düşünen katılımcıların kumardan galip çıkabilmesi için birbirlerini daha iyi tanımaları gerekmektedir. Böylece kazanan ve kaybeden dikotomisiyle açıklanmaya çalışılan evlilik sadece iki seçenikle sınırlandırılmaktadır. Evliliği bu kadar dar kalıplara sokarak açıklamak katılımcıların konuya ilişkin anlamlandırmalarını da yansıtmaktadır:

"Valla benim için aslında evlilikten ziyade, resmi bir şeyden ziyade insanların bir evi paylaşması, hayatı paylaşması gözüyle bakıyorum her şeye. İşin resmiyet kısmı, bazı yasal haklar diyelim. İşin resmileştirme, isimlendirme kısmı ama bence bu insanın sevdiği insanla bir arada yaşaması, hayatını paylaşması bence budur. Bence insanlar bu konuda baskı altına alınmamalı(...) Biz resmen kumar oynuyoruz bu ülkede gerçekten. Öyle düşünüyorum yani. Kumar gibi. Tamam dışarda çıkıyorsun ama ne kadar tanıyorsun birbirini. Ev ortamı çok farklı bir şey ya da aynı yatağı paylaşmak çok farklı bir şey." (2K12, 34)

"Evlilik bence bir kumar ya. Yani hani dışardan çok güzel görünüyor ama içi çok farklı. İçi gerçekten çok farklı insanını da bulmak lazım. Çünkü ben çok hayal kırıklıkları yaşadım. Hani hiç düşündüğüm bir evlilik olmadı evliliğim." (2K6, 27)

Alınan yanıtlar sonucunda evliliğin tanımına ilişkin kuşaklar arasında farklılıklar olduğu gibi benzerliklerde görülmüştür. 1. kuşak katılımcıların evliliğin anlamlandırılmasında sevgi, saygı ve paylaşım vurgusu ön planda yer alırken; 2. kuşak

katılımcılar bunların yanında sorumluluk sahibi olmanın, hayatı her konuda paylaşmanın gerekliliği üzerinde uzun uzadıya açıklamalarda bulunmuşlardır. 1. kuşak katılımcıların hayat arkadaşlığına ilişkin açıklamaları tamamen gerçekleşmese de, evlilikte olması gerekenler arasında sıralanmış; 2. kuşak katılımcıların bu konuya daha hassas yaklaştıkları birbirlerine ilişkin her konuyu paylaşmak istedikleri, paylaşamadıkları durumlarda da sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir. Öyle ki evliliği yolunda gitmeyen genç kuşak katılımcılar bu konuda önceki kuşağa kıyasla daha farklı davranış biçimi geliştirerek evliliklerini bitirme yolunda adım atmışlar ya da boşanma konusunu ciddiyle düşünmeye başlamışlardır.

4.3. Evliliğe Karar Verme Süreci

Çalışmada katılımcılara evliliğe nasıl karar verdiklerini bu kararı verirken nelerden ve kimlerden etkilendiklerini öğrenmek adına "Evlilik kararını nasıl aldınız?" ve "Evlilik kararı alırken nelere dikkat ettiniz?" soruları yöneltilmiştir. Katılımcılara yöneltilen sorularda evliliğin kuruluşuyla ilgili zamanla değişimin olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Böylece aile yapısındaki dönüşümü açıklarken üzerinde durulan ve önemli görülen faktörlerinden biri olan evliliğe karar verme konusuna da değinilmiştir.

4.3.1. Evlilik Biçimlerine İlişkin Tercihler

Evlilik biçimleri toplumdaki farklılıklarla gösterebilir. Çünkü her toplumun benimsemiş olduğu kültürel değerler evlenme şeklini de etkilemektedir. Sezen'in de (2005: 186) belirttiği gibi "toplumların kültürel ve ekonomik yapısı, yerleşim düzeni, üretim ilişkileri, gelenek ve göreneklere, evlenme biçimlerini etkiler. Bu sebeple her toplum kendi yapısına uygun evlenme biçimlerini tercih eder". Ayrıca sanayileşme ve kentleşme toplumsal değişim sürecinde önemli rol oynadığı için kültürel değişimlerin yoğun görüldüğü yerlerde tanışarak evlenme yaygın iken, gelenekselliğin hakim olduğu yörelerde daha farklı evlenme biçimlerine rastlanılmaktadır.

Çalışmanın kavramsal bölümünde belirtildiği gibi Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nda (2011) evliliklerin yarısından fazlasının (%51) görücü usulüyle yapılması evlilik türleri arasında bunun ne kadar yaygın olduğuna işaret etmektedir. 1. kuşak katılımcıların büyük bir kısmı da eşleriyle görücü usulüyle evlendiklerini ifade etmişlerdir. Ailenin rızasının alınmasının önemli olması katılımcıların evliliğe yükledikleri anlamlarla da paralellik taşımaktadır. Çünkü evlilik tanımlamalarında katılımcılar çoğu zaman aileyi referans göstererek anlam dünyalarını ortaya sermişlerdir. Bununla beraber görücü usulü anlayışı kendi içerisinde belli kategorilere

ayrılarak da ele alınmalıdır. Sadece aile büyüklerinin kararıyla tanıştırılan çiftler olabildiği gibi; evlenecek kişinin ve ailesinin onay vermesi sonucunda da tanışan/tanıştırılan çiftler bulunmaktadır. Bu sebeple, görücü usulünün anlamında da değişim yaşanmıştır. Bu evlilik türü evlenecek çiftleri sadece ailelerin bulup tanıştırmaları gibi dar bir anlama sıkışıp kalmamış, ayrıca çiftlerin birbirlerini tanımaları için belli bir süre görüşmelerine de izin vermiştir. Bu bağlamda katılımcılara “nasıl evlendiniz?” sorusu yöneltilmiş, bir kısmı görücü usulüyle evlendiklerini belirtmişlerdir:

“Valla görücü usulü. Babalarımız bizim çocukluk arkadaşı. Kayınpederim de eski burda oturanlardan. Filancanın kızını isticez dedi tamam oldu, bu kadar.” (1E1, 61)

“Komşunun vasıtasıyla tanıştırdılar. Ondan sonra beğendik birbirimizi ondan sonra evlendik. Mayıs’ta tanıştık, Haziran’da nişanlandık, Ekim’de evlendik. Altı ayda o kadar. Görücü usulü. Çok beklemiyor görücü usulleri.” (1K9, 64)

“Görücü usulü. Kapının önünde gösterdiler, eller ayaklar buruşuk. Kilim yıkamışım babam yok annem yok halam geldi. Çıkcan kapının önüne ellerimi saklıyorum ya neyse bi bakışmamız. O demiş annesine babasına sen bilirsin bana sordular benim annem babam bilir ben bilmem dedim seçme hakkımız oydu sen bilirsin sen bilirsin ama çok mutluyuz.” (1K8, 68)

Katılımcılardan biri evlilik hikayesinin özellikle belirtilmesini istemiştir. Görücü usulü gerçekleşen evlilikte çift, öncesinde birbirlerini hiç görmemişlerdir. Sıradan bir durum gibi konuya yaklaşılmaması, çiftlerin birbirlerini tanımadan/tanışmadan evlenmesi önceki dönemlerde günümüze kıyasla kısa sürede ne kadar büyük değişimlerin yaşandığını gözler önüne sermektedir. Aile ve yakın akrabaların karar verdiği, onların bu süreçte etkin olduğu, çiftler arasındaki duygusal bağa bakmaksızın bunun önemsenmediği görücü usulünde, kişisel niteliklerin ön planda tutulmadığı gözlenmiştir. Birbirini tanımayan çiftlerin tamamen ailelerinin onayıyla evlenmesi 1. kuşak katılımcı için normal bir durummuş gibi anlatılmıştır. Mülakatın ilerleyen aşamalarında katılımcının aktardığı üzere yaşadığı bölgede o dönemlerde evliliklerin buna benzer şekilde yapılabileceğini; tanımadan/tanışmadan yapılan evliliklerin de zamanla sevgiye dayalı bir ilişkiye evrilebileceğini ifade etmiştir. Evliliğin olabilmesi için günümüz modern

toplumlarında temel motivasyon kaynağı olarak görülen aşk ve sevgi görücü usulü evliliklerde sonradan da yaşanabilmektedir. Hart (2011: 75-79), kırsal alanlarda yaşayanların görücü usulüyle evlenseler bile evlendikten sonra çiftlerin sevgiye dayalı bir ilişki geliştirebileceklerini öne sürer. Aşkın "Batılı" veya "modern" olmadığını, belirli tarihsel, ekonomik ve sosyal koşullar altında ortaya çıktığını işaret ederek, "sıradan" insanların da bu duyguyu farklı yollarla (mektup yazmak, fotoğraf çekmek, telefonla konuşmak vb) ifade ettiklerini araştırmasında belirtmiştir. Nitekim bir katılımcının aktardıkları Hart'ın Örselli Köyü'nde yapmış olduğu çalışmanın sonuçlarını yansıtmaktadır:

"Eniştem hatta hatta çok ilginç başka bir kız için gidiyorlar Bergama'ya. Bunu güzel not et. Bergama'ya gidince orda Bergama garajda annem, eniştem, eniştemin annesi karşılaşıyorlar. O benim isteyeceğim kızinkini o köylülerde orda. O kızı vermişler o gün de şeyi varmış onların Şerbet diyorlar ona. Siz o şerbete mi geldiniz? Yoo biz o kızı istemeye geldik, benim kayınbiraderime ee o zaman ne yapıcaz. Orda gene bi Dağıstan Köyü taksicilik yapan bir kişi var orda. O dediler Dağıstan Köy'de bizim Dilaver'in kızı var. Onu gel, görün şey yapın. Nasip öyle oldu. Sonradan gittik gördük, anlaştık."
(1E3, 59)

"18 yaşın altındaki evlilikler erken evlilik olarak nitelendirilmektedir. Bireyin ruhsal ve fiziksel gelişimini tamamlamadan yaptığı bu evliliklerin büyük çoğunluğu bireyin bilinçli rızası dışında yapıldığı için 'erken ve zorla yapılan evlilikler' olarak tanımlanır" (Aydemir 2011: 1). Erken evlenen kadın katılımcılardan biri baba yoksunluğundan dolayı akrabalar tarafından görücü usulüyle evlendirilmiştir. Kadın katılımcının ilkokulu bitirdikten sonra evlendirilmesi pratiği Türkiye'de yaygın olan "kız kısmı okumaz" düşüncesinin bir yansıması olduğu kadar, bu düşüncüyü pekiştirmektedir. Erken evlenen katılımcının eğitim düzeyinin düşük olması, eğitimin kız çocukları için gereksiz olduğu düşüncesinin ailesi tarafından uygun olduğunu göstermektedir. Erkek egemen toplumlarda babanın varlığı çocukların hayatında önemli bir işleve sahiptir. Babanın vefat etmesi sonucunda ailedeki diğer erkek üyeler özellikle büyükbaba, amcalar ve dayılar çocuklar üzerinde söz sahibi olabilmektedir. Ergenlik döneminde kız çocukların erken evlendirilmesi gelişme sürecinde ve topluma

adapte olmada çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Araştırmaya katılan bir katılımcının deneyimi bunu desteklemektedir:

"Ben bir şey bilmiyordum. Babam ölmüştü bizim, annem terziydi. Burda bir yakınımız, akrabamız hem uzaktan Osmanların akrabası hem de benim akrabamış. Görücü usulüyle annem verdi beni Elif! Çünkü bir karışan oydu. Anne dedim verceğin insan beni gezdirirse beni ver. Gezdirmezse verme dedim. O şekilde evlendim, hiçbir şey bilmiyordum. 16 yaşında çocuktum." (1K1,67)

Sonuç olarak, baba soyunun oluşturduğu grup içinden birisiyle evlenmek hem en yakın kanla evlenmektir ve dolayısıyla "en iyisi"dir hem de sadakatin, etik davranışın, alçakgönüllülüğün ve bu nedenle de grubun namusunun garantisidir (Delaney, 2017: 127). Burada namus kavramı aile geleneklerinin sürdürülmesi, ailenin bütünlüğünün ve saygınlığının korunması, aile içerisinde otoritenin sağlanması bağlamında kullanılmıştır. 2. kuşak katılımcılardan sadece ikisi evliliğini görücü usulü olarak yaptığını ifade etmiştir. Yine de birbirlerini tamamen tanımadan evlenmediklerini, ailelerin aracı olarak birbirleriyle tanıştıklarını ve sürecin kısa sürede evlilikle sonuçlandığını belirtmişlerdir. Ailelerce tanıştırılarak yapılan evlilikte bir nevi bireyin özgür seçimiyle ailenin evliliğe karışması iç içe geçmiş durumdadır. Ayrıca görücü usulüyle evlenmeyi tercih edenlerin lise mezunu ve düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olan katılımcılar olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Geleneksel kalıpların dışına çıkmayan ailelerde yetişen katılımcıların evlilik yaşlarının da düşük olduğu görülmektedir. 22 yaşında evlenen erkek katılımcı ile 20 yaşındaki kadın katılımcının evliliklerinde ailelerin bu sürece müdahil oldukları ve geleneksel değerlerin gücünün baskın olduğu ortaya çıkmaktadır. Aile tarafından korunduğu ve kollandıkları anlatılarda yer alırken, katılımcıların özgeci bir tutum sürdürdükleri söylenebilir:

"Yarı görücü usulü, yarı anlaşmalı oldu. Ben askere gittim. Askerde ben anneme her zaman derdim, köylüm olsun. Bizim memleketimizden olsun. Bizim dilimizi bilsin, orda öyle deyince, annem tamam dedi(...) Ben askerdeyken eşimin teyzesi aynı apartmandalardı, annemle aynı apartmanda oturuyorlardı, Evka-5'te. Annemin önüne geçmiş demiş benim yiğenim var size verelim. Olacaksa sizinle olsun demiş(...) Neyse işte o beğendi, biz beğendik.

Biraz gezdik, dolaştık derkene işte istemeye gittik iki ay sonra. Ondan sonra nişanlandık, bi 6-7 ay nişanlı kaldık. Ondan sonra Ocak'ın 8'inde evlendik. Şimdi 3,5 yaşında bir oğlum var. Kreşe gidiyor. Öyle işte, biraz anlaşmalı, biraz görücü usulü oldu, geçti, gitti." (2E8, 29)

"Görücü usulü. Halasının şeyiyle tanıştık. Sonra benim kuzenimin yiğeni asker eğlencesi yapmıştı. Orda hani bir gördük birbirimizi sonradan görüşme oldu. Görüşmeden sonra tamam denildi, öyle. 2 hafta sürdü sonradan 18 Kasım'da mesajlaştık. 21 Kasım'da gelip istediler. 26 Kasım'da da yüzük takıldı. İşte hani sekiz ay ya da altı ay falan nişanlılık dönemimiz sürdü. Halası tanıdıktı. Sonra görüşünce oldu." (2K13, 20)

Katılımcılar arasında yakın akraba, aile dostları, hemşehri ilişkileri gibi dar sosyal çevre içinden tanıdıkları kişiler ile evlenmeyi tercih edenler de bulunmaktadır. Bunların nedenleri arasında sosyal bağlamda güvende olma isteği bulunmaktadır. 1.kuşak katılımcıların ifadelerinde bu duruma rastlanılmıştır:

"Tanıyorduk birbirimizi aile dostumuz, akrabalık bağımız da var zaten. Bizzat talep ettik, evlendik. Flört, nişanlılık yok. Aile dostumuz ve akrabamızdı." (1E8, 64)

"İsteyerek evlendik. Dayımın kızı, yabancı değil. Gönlümüz vardı. İstedik onlar da verdi. Bayıldılar zaten. Benim gibi bir delikanlıya niye kız vermesinler. Ben askere gitmiştim. Askerden geldikten sonra üç beş ay sonra nişanlandık. Dokuz ay nişanlı kaldık." (1E5, 55)

2006 Türkiye Aile Yapısı Araştırması'na göre Türkiye'de evliliklerin %69'u hemşehriler arasındadır. Akraba ve hemşehri evliliği kapalı toplumlarda yaygın olarak görülen pratiklerdir. Farklı gruplar arası toplumsal ilişkilerin sınırlı olduğu, gruplar arası güven ve işbirliğinin düşük olduğu toplumlarda bireyler en yakın çevreleri olan ailelerinden kimseler ile evlenmektedir (Beşpınar ve Beşpınar, 2017: 133). "Geleneksel evlilik modelinde ağırlıklı olarak ailelerin düzenlediği, görücü usulüne dayanan ve ekonomik dayanışma, soyun adını sürdürme, aileler arasındaki anlaşma temelinde kurulan bir düzen söz konusudur" (Fişek, 2018: 28). Akraba ve hemşehri evliliklerinin de çalışmaya katılan katılımcılarca başvuru bir pratik olduğu görülmektedir:

"Anlaşmalı. Aileler tanışıyormuş. Ahmetde ordan adres almış gelip görüştü tanıştık öyle. Bir yıl flört ettik." (1K11, 62)

"Görücü usulü. Aynı köylüyüz, komşuyuz. Ailelerimiz birbirini tanıyor. İstemeyle, anne baba hatta ben yokken bile nişan yaptılar, dedik seni nişanladık. Ben başka yerde çalışıyordum. Seni falan kızla nişanladık ama tabi bunun eveliyatı var. Üç, dört sene. İki sene istediler. Kendilerine göre düşünceleri vardı belki bilemiyorum yaş küçüktü hanım bize göre. İki sene istemeyle geçti. İki sene sonra nişanlandık. Nişan dönemi uzun sürdü iki yıl. En iyi tanıma nişanlılık dönemi öyle diyeyim." (1E4, 65)

"Hanım çocukluk arkadaşımız, kapı komşumuz ama kardeş gibi büyüdük zaman oldu geldikten sonra ailelerin onayıyla evlendik. Görücü usulü diyelim ona. Birbirimizi çocukluğumuzdan beri tanıyoruz ama evlilik gözüyle, nişanlı gözüyle, sözlü gözüyle bakmadık birbirimize. Büyüklerimiz uygun gördü babam rahmetli alayım mı dedi ben de önce hayır dedim, altı ay sonra evet dedim işte ondan sonra hanım hayır dedi onu ikna ettim evlendik. Flört, nişanlılık dönemi hepsi bir ay." (1E9, 54)

Tezcan' a göre (2000) Türkiye'de bu tür evliliklerin yapılması toplumun "aşiret" şeklindeki örgütlenmesiyle bağlantılıdır. Aşiret ya da kabile şeklinde örgütlü olan kırsal kesimde, aşiret ya da kabilenin devamlılığını korumak için soy içi evlilikler gerekli görülmektedir. Bu bağların güçlü olması için aile içi ya da soy içi evlilikler yapılmaktadır.

Bu evlilik biçimlerinin yanında ailenin rızasının alınmadığı çiftlerin birbirleriyle tanışarak anlaşarak evlendikleri evlilik türlerine de rastlanılmıştır. Her ne kadar günümüzde anlaşarak evlenmenin yeni kuşaklar tarafından benimsendiği ve yaygın olduğu ileri sürülse de duygusal yaklaşarak evlenmek isteyen, evleneceği kişiyi tanımak isteyen katılımcılarda görüşlerini bildirmişlerdir. "Nasıl evlendiniz?" sorusuna bu şekilde yanıt veren katılımcıların ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

"Anlaşarak evlilik. Tıp fakültesinden aynı sınıfta okuyorduk. Birlikte öğrenciydik. O dönemde anlaştık işte bi iki yıl flört dönemimiz oldu son sınıfta nişanlıydık mezun olunca da evlendik. Mezun olur olmaz

evlendik. Çünkü mecburi hizmet vardı bizim zamanımızda eş kurasına gidicektik hemen kuramızı çektik işe başladık." (1K6, 58)

"Anlaşarak evlilik. Arkadaş ortamında tanıştık. Flört dönemimizde oldu beş ay. Aşk evliliği idi. Aşk, kalbimle yüreğimin ikisinin olumladığı bir duygu bence evet benim buna kafamda duygularım da yatıyor dediğim bir şey." (1K3, 53)

"Arkadaş ortamında tanışarak anlaşmalı. Veysel'in arkadaşlarıyla biz yazlıkta tanıştık. Komşuydu onların vesilesiyle işte oldu. İkimizde Karşıyakalıyız ama Karaburun'da tanıştık." (1K2, 54)

Eğitim seviyesi yüksek olan, merkez ilçelerde oturan katılımcılar da tanışarak anlaşma modelini benimsemişlerdir. Bir müddet arkadaşlık ettikten sonra, birbirlerini tanıdıklarını düşünen katılımcılar duygu yoğunluklarını da hesaba katarak evlenme kararı almışlardır ve bu şekilde yapılan evlilikler 2. kuşak katılımcılarda daha yaygındır. Katılımcılara yöneltilen "nasıl evlendiniz?" sorusuna verilen yanıtlarda bu durum açıkça görülmektedir:

"Tanışarak. Biz nasıl tanıştık? Çalıştığım yerde yan komşum arkadaşlık sitelerine giriyor bana bir numara veriyor ben de onu aradım(...) Sonra o kızdan pek hoşlanmadım. Ertesi gün farklı bir numara verdi. O zaman da böyle şey yok. Facebook vs. bilmem ne yok sadece internette böyle arkadaşlık siteleri var. Ondan sonra o numara ben mesaj attım o mesaj yoluyla karşılıklı mesajla tanıştık. Yaklaşık bir altı ay mesajlaştık birbirimizi görmeden. Bir buluşma ayarladık, buluştuk ve evliliğe kadar gitti." (2E10, 35)

"Anlaşmalı. Bostanlı'da çalışıyordum ben. Gusto diye bir çikolatacıda. Eşim de basketbol antrenörü. Oraya yakın bir yerde ofisleri vardı, varmış daha doğrusu. Öyle gelip geçerken görmüş. Biz zaten ilkokuldan arkadaşı normalde. Yüz aşinalığı var, öyle tanıştık yeniden. İşte bir şeyler ciddiye bindi." (2K5, 28)

Tanışarak evlenmenin başka bir versiyonunu oluşturan aşk evliliklerine hem 1. kuşakta hem de 2. kuşakta rastlanılmaktadır. 1. kuşak katılımcılarda görücü usulüyle evlenenlerin sayısı fazla olsa da aşk evliliği yaparak evlenenler de çalışmada yerini

almıştır. Üniversite eğitimini yarıda keserek kaçarak evlenen kadın katılımcı ile küçük yaşta evlenen ancak üniversite eğitimini tamamlayan erkek katılımcının tek ortak yönü aşık olmalarıdır. Böylece aşk evliliklerinin sadece kentsel bölgelerde eğitim seviyesi yüksek bireylerce yapıldığını öne süren düşünceler tekrardan gözden geçirilmelidir. Böylece aşkın bireysel ve özgürleştirici etkisi katılımcıların hayatlarında önemli kararların alınmasında büyük bir role sahip olmuştur. Kadın katılımcının bu uğurda eğitimini yarıda kesmesi verilen bu kararın uygulamasında bireyi edilgen bir konuma sokarken; erkek katılımcının ise verilen kararda söz sahibi olması onların eğitimlerini yarıda bırakmaları için geçerli bir sebep oluşturmamıştır. Aksine erkek katılımcılar eğitimlerini sürdürebilmiş, hayatlarına kaldıkları yerden devam etmişlerdir:

"Birbirimize aşık olduk ve evlendik. Kaçarak diyebilirsiniz. Ben üniversiteye başladığım yıl tanışmıştık. Bu devam etti, ailem izin vermedi eşim lise mezunu olduğu için ben üniversitede okuyordum. Okulu bitirdiğimde hiç olmayacağını düşünerek biz kaçtık. O zamankiyle, şimdiki düşünceler çok farklı oluyor. Ben aşık oldum ettim, başkasını gözüm görmedi, okulda okurken bile o vardı. Ama o yaşlarda insan çok fazla yapamıyor. Detaylı düşünemiyor, büyükler bunu daha farklı görüyor ki izin vermediler. Ama yok dedim ben onsuz yaşayamam o olacak diye evlendik. Beklentilerle yaşam arasında pişmanlıklar oldu." (1K4, 57)

"Bizim dönemimizde hep görücü usulü vardı ama biz görücü usulü evlenmedik. Çünkü yirmi yaşında talebeyken evlendik. Ben öğrenciyken evlendik. İşaret dili gibi bir şey yani anlaşmalı o dönemde. Bir kız bir erkekle gezemez, konuşamaz, dolaşamaz falan filan. Tesadüf amcam oğlunun vasıtasıyla onlara gitmiştim, evliydi amcamın oğlu. Onlarla beraberken bir pikniğe gittik. Piknikte amcam oğlu baldızı oluyor yani bacanağız amcaoğluyla. Ordan gördük birbirimizi öyle. Ondan sonra gördükten iki yıl sonra nişanlandık. İki yıl nişanlılık dönemimiz sürdü, çünkü talebesin. Yani ben lise birdeydim, öyle düşün. Demek ki 16-17 yaşlarındaydım, 16 yaşındaydım. Öyle bir gördüğümüzde birbirimize nasıl olduysa şey yaptık yani, gönül verdik. Dört yıl nişanlılık süresi. İki yıl, iki yıldan sonra nişanlılık ve ben üniversite üçüncü sınıftayken evlendik, İstanbul'da." (1E7, 69)

Romantik aşk, sonsuza dek olma, biricik ve tek olma niteliklerini taşır (Giddens, 2014c). Biricikliğin vazgeçilmezliği üzerinde duran aşk olgusu, sevginin de ötesinde bir anlamı barındırır. "Aşkın eş seçimine indirgenmesiyle aşk evliliği seçime dayalı bir özgürlük idealini ortaya çıkartmıştır" (Nüfusçu ve Yılmaz, 2012: 31). Evlilik kurumuna aşkın dahil edilmesiyle, sadece duyguların karşılıklı olarak hissedilmesi ailenin rızasına dayalı olmadan evlenebilmek için yeterli koşulları taşımaktadır. Böylece yalnız ve bireysel olma halinden aşık olunan kişiyle yeni bir dünyaya adım atılır ve bu dünyada eskisinden farklı olarak etraftaki her şeye farklı anlamlar yüklenilmeye başlanır. Evleneceği kişinin kendisine aşık olmasını önemseyen katılımcılar aşkın evlilik için önemli bir koşul sayıldığını imlemektedir. Toplumda evlenmek için sadece ailevi ve toplumsal özelliklere dikkat edilmediği aynı zamanda bireysel özelliklerin de önemsendiği görülmektedir. Günümüz evliliklerinin aşka dayalı olarak yapıldığını varsayan kanının geçerli olduğu "nasıl evlendiniz" sorusuna verilen yanıtlarda görülmektedir:

"Aşk evliliği. Biz ortaokulda orta ikide tanıştık Can'la. Orta sonda çıkmaya başladık. Zaten annemle babamın da buna benzer bir aşk hikayesi vardı onlar da annem orta ikideyken babam lise ikideyken tanışmışlar falan. Sonra uzun süre devam etti arada kısa kısa ayrılıklar oldu. Ben üniversiteyi şehir dışında okumama rağmen üniversite son sınıfta da böyle bir kısa kesintimiz oldu ama dönünce bitirir bitirmez koşarak İzmir'e geri döndüm. Bitince de tekrar birleştik." (2K3, 36)

"Bayağıdır birlikteydik. Aşk evliliği çünkü çok uzun süredir birlikteydik. Biz bir arkadaşımızın aracılığıyla daha lisedeyken tanışmıştık ondan sonra 2004 yılında o zaman lisede çocukluk aşkı gibi birkaç ay çıktık ayrıldık. Sonra üniversiteye hazırlıklar sırasında pek görüşemedik falan sonra ayrıldık. Bir buçuk, iki yıl sonra tekrar 2006 yılında ben de üniversiteye geçtikten sonra tekrar bir iletişim kurmaya başladık işte ondan sonra tekrar çıkmaya başladık o zamanki terimle. O zamandan beri birlikteyiz zaten."(2K10, 29)

"Aşk evliliği. Küçüklükten birbirimizi tanıyorduk. Bayağı eskiden ilk oturduğumuz evden. Yıllar sonra birbirimizi sokakta gördük. Aa sendin bendin öyle bir başladı tam başladı. Zaten küçüklükten beri

birbirimizi görüp beğeniyorduk. 2,5 yıl bir flört dönemimiz oldu. Üniversite bitince evlendik." (2K1, 30)

Aşk evlilikleri yaptıklarını belirtenler ya da evliliğini anlatırken sevdadan, gönül işlerinden bahseden katılımcılara aşkı nasıl tanımladıkları da sorulmuştur. Verilen cevaplar doğrultusunda, aşkı güven olarak tanımlayanlar bulunmakla birlikte ayakların yerden kesilmesi şeklinde ifade edenler de olmuştur. Bunun yanında aşkın doğal bir süreç olmadığını, bireyler tarafından inşa edilen bir duygu olduğunu belirten bir katılımcı da çalışmada mevcuttur:

"Aşk, ayağımın yerden kesilmesi, o yaşta. Yirmi yaşındaydım aşık olduğumda yirmi üç yaşında evlendik." (1K6, 58)

"Aşk benim için güvendir en önemlisi o. Güven ve biraz heyecan." (1K5, 55)

"Aşk, ya ben aşık olmadım heralde aşık olmucak kadar heralde çok değerli bulmadım insanları. Belki de ondan aşık olmadım." (1K11, 62)

"Aşk insanın içindeki benlik, canlandırmış olduğu duygudur. Bunun ötesi yoktur." (1E2, 55)

Anlatılarda eşlerine olan bağlılığı ve aşkı eksik hissetme ya da eksik duyulma olarak ifade edenlere rastlanılmıştır. Aşık olunan kişinin yokluğu eşin kendisini eksik hissetmesine neden olurken, bir yandan da çiftlerden birinin sürekli kaçması aşkın bitmesine engel olabilmektedir. Genel bir kanı olarak da bireyler tarafından ifade edilen ilişkilerde "kaçan kovalanır" düşüncesinin yer alması aşık olunan kişinin peşinden koşmayı, onun için mücadele vermeyi de gerektirebilir. Katılımcılar arasında benzer görüşü savunanlar yer almakta ve bu yolla aşkın her daim yenileneceği, bitmeyeceği ve taze kalacağı inancını da taşımaktadırlar:

"Aşk her gün tazelenen bir şey bence. Aşkın ne olduğunu bilmiyorum ama ondan böyle bir gün ayrı kaldığım zaman kendimi çok eksik hissediyorum. Birbirinden ayrı kalamamak." (2E9, 18)

"Aşk yani belli bir süre zaten bitme değil de onun kavramı gidiyor. Onun olması için şey olması gerekiyor hep kaçmak gerekiyor. O kaçacak sen kovalıcağsın vs. Arıcak açmıcak işte ne zaman kavga

tartışma ulaşamadığında telefon açılmadığında o zaman çıkıyor devreye giriyor aşk. Normal stabil yaşadığında onun sürmesi zaten mümkün değil ikili ilişkilerde. Ne zaman ulaşamıyacak pas vermicek karşı taraf iki taraf da onun eksikliğini duyduğu zaman o duygu çıkıyor. O eksiklik oluşmadıkça şu aralar çıkmıyor." (2E10, 35)

Katılımcıların bir kısmı aşkı, sevgi kavramına referansta bulunarak açıklamışlardır. Aşkın zamanla sevgiye dönüşmesi, aşk ve sevginin ayrı ayrı açıklanması ya da aşka olumsuz anlam yüklenip sevginin daha da yüceltilmesinin altı katılımcıarca çizilmiştir:

"Aşkı sevgiyle tanımlıyorum gene. Değer vermekle tanımlıyorum, karşımdaki kişiye. Empati yapabilme olarak görüyorum bazı durumlarda. Bazen nasıl diyeyim zor dönemlerde de aşık olduğun ya da sevdiğin kişiye bağlı olduğunu hissettirebilmek olarak görüyorum kendini." (2E7, 27)

"Ben aşık değilim, seviyorum. Benimki sevgi. Ben bir kez aşık olduğumu düşünüyorum açıkçası ama tabi o da Ufuk hayatımda yoktu. Biraz şey aşk, gözün körelmesi gibi bir şey diye düşünüyorum(...) Bana göre aşkta mantık yok ama sevgide mantık var diye düşünüyorum ben. İkisinin arasındaki temel fark bence bu." (2K11, 31)

"Aşık oluyorsun, sonra bu sevgiye dönüşüyor. Eşimle sevgimiz, saygımız çok iyi." (2E8, 29)

Eğitim seviyesinin artması kişilerin sosyal çevrelerinin de genişlemesine neden olmaktadır. Aksi takdirde eğitim seviyesi düştükçe birey aile, akraba ve yakın komşularla daha fazla zaman geçirmekte böylece o kişilerle iletişimi daha kuvvetli olmaktadır. Bu da beraberinde bireyin sosyal çevresinin daha dar olmasına yol açabilmektedir. Ancak eğitim seviyesi yükseldikçe bireyin sosyal çevresine okul ve iş arkadaşları dahil olmakta, böylece bireyin sosyal ağları da genişlemekte ve birey yeni insanlarla tanışacağı yeni ortamlara dahil olabilmektedir.

2. kuşak katılımcılarda gözlenen değişimlerin başında evliliklerine karar verirken özerk, bağımsız hareket ettikleri ve kişisel beğenilere önem verdikleri gözlenmiştir.

Özgür seçim hakkını kullanarak, duygu yoğunluğu dikkate alınarak geleneksel yaklaşım terkedilmeye başlanmıştır. Diğer bir önemli husus ise flört döneminde görülen uzunluktur. Katılımcıların evlenmeden önce uzun süre flört ettikleri tespit edilmiştir. Öyle ki bazıları ilkokula dayanan arkadaşlıklarını bazıları ise lise ve üniversite arkadaşlıklarını evliliğe taşımıştır. Uzun süren beraberliklerin evlilikle sonuçlanması katılımcılar için bilindik bir durumdur. Bu konuya ilişkin düşünceler katılımcılar tarafından sorgulanmadan kabul edilmiştir:

"Anlaşmalı, zaten kendisi sınıf arkadaşımды. Uzun süreli bir birlikteliğimiz vardı. Aynı sınıftaydık aslında arkadaşlık bir süre, bir iki sene. Bi sevgili durumu yoktu. Ardından anlık oldu diyeyim. Sevgili olmaya karar verdik zaten ondan sonra da hiç ayrılma dururumuz olmadı, ufak tefek şeyler haricinde. Yaklaşık bir altı yıl sevgili olarak birlikteliğimizin sonrasında da hadi artık evlenelim diye o aşamaya geldik geçen sene de evlenmeye karar verdik ve evlendik. Yani üniversitede tanıştık kendisiyle, üniversite ikinci sınıfın sonlarında başladık ordan sonra mezun oldum. Mezun olduktan sonra yüksek lisansa başladım. Birazcık da şeyi bekledim açıkçası iş durumunu da bekledim sonra o da hallolunca her şey yolunda gitti o dönem sonra böyle bir karar aldık birlikte ve evlendik." (2E7, 27)

"Bayağı ciddi anlaşmalı on iki yıl. On iki yılda evlendik. Lisede başladık lise sonda. Ondan sonra üniversiteye gittik, o da geldi sonra, üniversiteye Isparta'ya. Ondan sonra iş güç derken aradan geçti on yıl. Onuncu yıl evlendik." (2K2, 29)

"Arkadaşım dedi ki seninle tanışmak isteyen bir arkadaşım var, ben de o arkadaşım gerçekten değer verdiğim biri olduğu için kabul ettim. Ondan sonra da başladı. Memlekette tanıştık, görüştük. Bir, iki ay sonra da artık hani flört resmi olarak çıktı diyelim ona çıkmaya başladık. Sonra da zaten yedi yıl birliktelikten sonra nişan, düğün şeklinde devam etti." (2K11, 31)

Kaçarak evlenen katılımcılar ise kaçırdıkları kişiye aşık oldukları gerekçesiyle bu yola başvurduklarını belirtmişlerdir. Evlenmek amacıyla kız kaçıran erkek katılımcılar ailelerinin onay vermediği, bireysel tercihlere dayalı bir yol

benimsemişlerdir. Şiddete ya da ailenin aşırı baskısına maruz kalmadan toplumsal ve kültürel etmenlerin rol almadığı kaçırma olaylarında katılımcılar duygularıyla hareket ederek bu eylemi gerçekleştirmişlerdir. Katılımcılar sevdikleri kişileri ailelerinden istemelerine rağmen olumsuz bir cevapla karşılaştıkları için farklı bir yola başvurarak evlenmeyi seçmişlerdir. Böylece kız kaçırma olayı zorla kaçırmaktan ziyade kızın rızasıyla, kaçırılan kişiyle anlaşarak yapılmıştır, aşağıdaki yanıtlarda da bu durum açıklanmaktadır:

"Tanıştıyorduk zaten birbirimizi seviyorduk. Görüşüyorduk ediyorduk, vermemişlerdi zaten bende kaçırdım. Bir düğünde gördüm beğendim. Sonra haber gönderdim o da beni beğendi. Belli bir süre böyle devam ettik, konuştuk gezdik tozduk. Fazla sürmedi o bir buçuk, iki ay sürdü, kısa sürdü. Haber gönderdim istetelim askerden önce nişan falan yapalım, askerden sonra düğün yapalım. Onlar da verme taraftarı değillerdi. Kız küçük dediler, şöyle dediler böyle dediler." (2E4, 30)

"Aynı mahallede büyüdük zaten ilişkimiz çok küçükken birbirimizi seviyorduk. Dokuz, on yaşlarında falandık o zamanlar birbirimizi tanıyorduk. On yaşında falandık böyle okul çağlarımızdı okula beraber gidiyorduk falan o şekilde tanışmıştık. Geçmiş pek hatırlayamıyorum. İstedik vermedi annesi. Çok küçüksünüz diye bizde yaş sınırı yok diye pek anlamadık yaşın küçük olduğunu. Bizim için yaş sınırı olmamalı. Kaçtıktan sonra düğünümüz oldu altı ay sonra falan oldu. Sonra düğünden sonra bir yıl sonra çocuğumuz oldu." (2E9, 18)

İki erkek katılımcının ailelerinin daha az eğitilmiş ve geleneksel kodlarla çevrili olduğu öğrenildiğinde katılımcıların bu kodlara daha fazla bağlılık gösterdikleri gözlenmiştir. Evlendikten sonra ailelerine karşı sorumluluk ve duyarlılık derecesi artarak devam etmiştir.

Anlatılardan yola çıkarak evlilik tercihlerine ilişkin olarak 2. kuşak katılımcıların 1. kuşak katılımcılardan ayrıldığı noktaların mevcut olduğu görülmüştür. 1. kuşak katılımcıların çoğunun evlilikleri görücü usulüne dayanmaktadır. Bir kısmı eşini hiç tanımadan evlenerek tamamen ailelerin kararlarını yerine getirirken, diğer bir kısmı ise tanışarak/ anlaşma yolu ile evlenmeyi seçmiştir. Ancak burada altı çizilmesi gereken

noktalardan biri 1. kuşakta aşk evliliklerinin görülmesidir. Genel kabulün aksine, aşk evliliği yapanların sadece eğitim seviyesi yüksek ve metropolde yaşayanları da kapsamadığı belirtilmelidir. Çünkü klasik söylemde aşk evliliklerinin toplumun modern kesimleri tarafından; anlaşmalı evliliklerinse geleneksel kesimler (Fox, 1975) tarafından yapıldığına dair yaygın bir düşünce bulunmaktadır. Çalışmanın sonucunda görülmüştür ki, modern kesimlerin yanında, gelenekselliği sürdürenler de evliliklerini aşk temelinde kurabilmektedirler. Nitekim kaçarak evlendiğini belirten kadın ve erkek katılımcılar için bunun altında yatan en büyük sebep de aşık olmaktır.

2. kuşak katılımcıların verileri değerlendirildiğinde ise evliliklerde aşk olgusunun vazgeçilmez bir öge haline geldiği ve romantik aşk kavramının evlenmek için esas alındığı görülmüştür. Nitekim bu durum bireyselliğin arttığına işaret etmektedir. Evlenilecek kişiye yoğun duygular beslenilmediği takdirde evliliğin mümkün olamayacağı katılımcılar tarafından sıklıkla belirtilmiştir. Bu sebeple katılımcıların büyük bir kısmı ailelerinden bağımsız, özerk olarak eşleriyle tanışıp flört dönemi geçirdikten sonra aşk evliliği yapmayı tercih etmişlerdir. Bunun yanında geleneksel değerleri sürdüren ve eğitim seviyesi daha düşük katılımcıların görücü usulüyle evlendikleri gözlenmiştir. Son olarak da 2. kuşak içinde eşleriyle kaçarak evlenenler de çalışmada yerini almıştır. Kaçarak evlenenlerin lise mezunu ve ilkokul terk olan iki erkek katılımcıyla sınırlı olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir.

Çalışmada 1. kuşaktan katılımcılarda görücü usulü, akraba ve hemşehri evliliği, kaçarak evlenme gibi daha geleneksel değerlerin hakim olduğu, ailenin rızasının alındığı evlilikler görülürken; 2. kuşak katılımcılarda tanışarak/anlaşarak evlenme, aşk evliliği gibi daha modern değerlerin hakim olduğu, ailenin rızasının yerine bireysel tercihlere dayalı evlilik türleri yer almıştır.

4.3.2. Yönelim Ailesinin Etkisi

Katılımcıların evliliğe nasıl karar verdikleri ve karar verirken nelere dikkat ettiklerine yönelik sorulan sorularda yanıtlar 1. ve 2. kuşakta farklılık göstermiştir. Bu nedenle konuyla ilgili evliliğe karar verilirken ailelerin etkisinin olup olmadığını öğrenebilmek için katılımcılara “Evlilik kararınızı alırken ailenizin etkisi oldu mu? Evliliğinize kim karar verdi?” gibi sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların yanıtları üç kategoriye ayrılmıştır. Bir kısmı, evliliklerine ailelerinin karar verdiğini, bir kısmı

aileleriyle birlikte karar aldıklarını, diğer bir kısmı ise ailelerinin düşüncelerini göz ardı edip evliliklerine yalnızca kendilerinin karar verdiğini ifade etmişlerdir.

Geleneksel toplumdaki norm ve değerler, bireylerin yaşam tarzlarında önemli bir yere sahiptir. Başta aile ve evlilik konuları olmak üzere geleneksel toplumda yaşayan bireyler bu norm ve değerlere göre hareket edebilirler. Hanedeki çocukların kiminle evleneceğinden tutun da nasıl bir evlilik töreninin düzenleneceğine kadar birçok konuda ailenin söz hakkı bulunabilir. Böylece Türkiye'de evliliklerin geleneksel kodlara değer verilerek yapılmaya devam etmesi, gelenek ve göreneklerin toplum nezdinde önemini kaybetmediğinin bir göstergesidir. Çalışmada da 1. kuşak katılımcıların evliliğe karar verme sürecinde büyük bir kısmının ailelerine danışarak bu kararı almaları, yukarıda ileri sürülen düşünceyi desteklemektedir. Gerek ebeveynlerin gerekse aile büyüklerinin görüşlerine başvurularak veyahut onların yönlendirdiği kişilerle görüşülerek karar mekanizmasında ailelerin büyük bir payının olduğunu ifade etmek mümkündür. Aşağıdaki yanıtlarda görüldüğü üzere katılımcıların aileleri evliliğe karar verirken söz sahibi olmuşlardır:

"Tabi büyüklerimin oldu. Annemin abimin ablamın etkisi oldu. Onlar da etkilediler tabi. Bana dediler bana bıraktılar." (1E3, 59)

"Oldu. Babam tanışmamıştı. Babam gelmedi o zamana kadar başka tanıştırma işleri de olmuştu babam da bulunmuştu ben bir daha böyle bir şey istemiyorum benlenle de yüzgöz olmamıştı anneme demiş gitsin seçsin beğensin birini gelsin ben bununla evlenicem desin ben bir daha kimseyle karşılaşmak istemiyorum ondan sonra annem de kardeşlerim de görmemişlerdi erkek kardeşim var. Biz annemle gördük sadece. Annem de olumlu konuştu bak iyi bir aile, iyi bir çocuk bilmem ne şöyle böyle. Annemin olumlu etkisi oldu." (1K12, 62)

"Var tabi var. Özellikle annemin çok etkisi oldu. Annem çok istedi. Ben istediğim için annem çok uğraştı. Evlenmemiz için eşimle evlenmek için. Şimdi bizim evlenme zamanımızdaki gibi değil. Şimdi mesela gençler diyor ki anne baba ben filan kişiyi buldum ailem onaylıyor. Bizimki öyle değil. Biz ben istiyorum karşı razı geliyor. Aileler istiyor ee ortak karar. Tek benim kararım değil." (1E4, 65)

"Mutlaka, danışılmıştır. Ortaklaşa anne baba kardeşler ve ben karar verdik. Aile büyüklerine danışılmıştır önemli kararlarda. Mesela ben diyor oğlum bu kızla hayatını idame ettirmem veya ben diyor kızım bunu koca olarak kabul etmem diyor. Dün birisi anlattı başka ırk demeyelim onlara da kültürel farklılıktan dolayı ben kızımı öyle birine vermem demiş. Kızı çok istemesine rağmen olmamış." (1E8, 64)

Kadın katılımcılardan bir kısmı için evliliğe ailelerin karar vermesi sonraki hayatlarında bazı pişmanlıkların yaşanmasına yol açmıştır. Aşağıda yer verilen katılımcının belirttiği üzere düğünde giyineceği gelinliğin modeline bile kayınvalidenin müdahale etmesi 1. kuşaktakilerin aileleri tarafından nasıl bir baskı altına alındığının göstergelerinden biridir. Öğretmen olan ve Ege Bölgesi'nde büyüyen katılımcı, ailesinin etkisiyle gelinliğine ilişkin bir görüş bildirememesinden dolayı içinde bir ukte kaldığını belirtmiştir. Bunu sonraki yıllarda dillendirse dahi geriye dönüşün olmadığını, geleneksel değerlerin benimsendiği o dönemde ailelerin isteklerine ne kadar uyulduğunu da gözler önüne sermektedir. Çünkü geleneksel toplumlarda hakim olan anlayış çerçevesinde evlilik duygusallıktan uzak, belli işlevlerin yerine getirildiği, özerklik barındırmayan bir müesseseyi temsil etmekte; özerklik, bireyselliğe ve kişisel tercihlere fazla yer verilmediği için ailelerin almış olduğu kararlar çocukların üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır:

"Onun ailesinin etkisi oldu tabi. Örneğin şeyde benim gelinliğim ben çok daha farklı isterdim. Kayınvalidem dedi ki ben dikeyim senin gelinliğini dedi ondan sonra hiç de istediğim bi gelinlik olmadı mesela. Orda içimde bir ukte kaldı. Çok daha şık, çok daha güzel, çok daha gösterişli bir gelinlik isterdim olmadı. O zaman söylemedim sonra söyledim eşime. İçime sinmeyen çok şeyler vardı mesela. Onları söylemedim sonra söyledim. Sonra da geçmiş olsun tabi. Oldu. Ne olacak işte karıştılar. Hadi bugün falancanın düğünü var dediler akrabaların ya da konu komşunun. Oraya gidicez ee ben çalışan bir insanım. Her an onlara katılamam onlara gitmek zorunda kaldık istemeyerek gittim çoğu kez. Aynı şey bende olduğu zaman mesela eşim dedi ki ben gitmem ona yani böyle şeyler problemler." (1K9, 64)

"Önce aileler onay verdi ondan sonra bize evet kaldı. Öyle çıkmak gezmek yok. Direk gelindi babadan istendi verdik gittik dediler, çık el öpmeye. Çıktık el öptük. Gelinlikle gidiyorsun kefenle geç dedi. Hangi baba der bunu? Sana baban bu kelimeyi kullanır mı?" (1K8, 68)

Bir kısım katılımcının evlenmeye karar vermesi eğitim hayatları, aile üyelerinin hastalanması gibi sebepler nedeniyle aileleri tarafından bu karara itiraz edilmesiyle sonuçlanmıştır. Katılımcıların yaşlarının küçük olması ve eğitimlerini tamamlamamaları gerekçesiyle aileler bu kararı onaylamamış ve bu nedenle çocuklarının evlenmesine sıcak bakmamışlardır. Ancak altı çizilmesi gereken durum şudur ki, aileler bunu hoş karşılamasa da çiftler evlenme kararını kendileri almış, sonrasında ailelerine kararlarını açıklamışlardır. Katılımcılar her ne kadar evlilik kararını kendilerinin aldığını belirtse de tamamen aileden bağımsız ya da aileye danışılmadan hareket ettikleri söylenemez. Gerek aile büyükleri hasta olduğu için gerekse de öğrenci olduğu için bir arada yaşanılması diğer yandan katılımcıları aileye daha da bağımlı kılmıştır. Evliliğin bireysel kararlarla verildiği söylene bile, evlilik sonrasında uzun dönem ailenin yanında kalmak katılımcıların tamamen de bağımsız hareket edemedikleri anlamını taşımaktadır. Gerek ailelerine karşı duydukları sorumluluk duygusu gerekse de ekonomik şartların elverişsiz olması katılımcıları aileleriyle beraber kalmaya sevk etmiştir. Aşağıda da katılımcıların yanıtları bu durumu daha net açıklamaktadır:

"Ailemin etkisi olmadı ben kendim aldım. Ben zaten babam rahatsızdı o zamanlar. Koah hastasıydı. Babam çok şeye karışmazdı. Ben aile reisliği yaptım. Evlendikten sonra bütün işlemler benim üzerime yüklendi. Babaannem var annem var babam var. Babaannem 97 yaşında. O şekilde ev reisliği bize düştü. O şekilde kendi kendimize yön verdik. Bana birisi müdahale etmedi. Taa ki ben onları kucakladım. 25 yıl evli, kardeşlerimle beraber oturdum. Annem babam kardeşlerim. Sonra ayrıldık." (1E5, 63)

Geleneksel anlayışın hüküm sürdüğü toplumlarda eş seçimi ve evlilik, çiftlerin mensubu oldukları grubun içerisinde, bireysel olmayan ve ailelerin vereceği kararlar doğrultusunda alınmaktadır. Sadece ailelerinin kararlarıyla evlendiklerini belirttikten katılımcılardan sonra diğer katılımcıların yanıtları değerlendirilebilir. Bir kısım katılımcı evliliğe karar verirken hem ailelerinin hem de kendilerinin isteklerini önemsemişlerdir.

Böylece görücü usulüyle tamamen ailelerin müdahil olduğu evliliklerin yanında katılımcıların bir kısmı hem aileleri hem de kendi tercihleri sonucunda evlenmeye karar vermişlerdir:

"Evlilik kararını rahmetli babam dedi. Oğlum sana filence kızı isticem ne dersin dedi. Okey dedim. Bu kadar." (1E1, 61)

"İlk evliliğimizin başlangıç noktası ailelerimiz. Rahmetli babam."(1E9,54)

Günümüzde, görücü usulünün geleneksel formu değişerek, eşler aileler tarafından tanıştırlırsa bile devamında, evlilik kararının alınması için belirli bir süre görüşmektedirler (Hortaçsu, 1999). Dolayısıyla verilen evlilik kararının bir öncekine göre nispeten daha özgür olduğu yeni bir versiyona geçilmiştir. Böylece katılımcının da belirttiği gibi hem ailesinin hem de kendisinin kararıyla evlilik onaylanmıştır:

"Karar yani benim komşu kızı olduğu için tanıdığımız için aileyi benim istekli olduğumu ailem anlayınca sana bu kızı alalım dediler. Alalım dedik. Bu başka bir şey değil. Karar bu. Demek ki hem ben hem ailenin kararı. Ben uygun olduğumuzu her yönden ailelerimiz aile birbirimizi tanıdığını düşündüğü için uygun olduğumuzu düşündük." (1E4, 65)

Beck ve Beck Gernsheim (2012: 17) için insanların biyografisi, geleneksel ilkelerden ve güvencelerden, yabancı kontrollerden ve geleneksel kurallardan kurtarılmış, isteğe bağlı ve görev olarak her bireyin eylemine verilmiştir. Böylece ailenin zorlamasına dayalı olmayan, kuralların ve prensiplerin arka plana atıldığı yeni ilişkilerde bireyler seçim ve özgürlüğe dayalı tercihlerde bulunarak birliktelikler yaşamaktadır. Normal biyografi seçilen biyografiye dönüşmekte önceden belirlenemeyen, sorgulanamayan davranışlar yerini bireyden bireye değişiklik gösteren yaşam şekillerine bırakmaktadır. 1. kuşak erkek katılımcıların bir kısmı da normal biyografinin gerektirdiği okula gitme, askerlik, işe girme ve evlenme sıralamasını takip etmiş, hayatlarına bir yön vermişlerdir. "Evlilik kararını nasıl aldınız?" sorusuna verdikleri yanıtlarda da bu durum açıkça görülmektedir:

"[duraksadı] Valla ne bileyim. Onu bilemiyorum. Heves midir? Askerden geldik standarttır ya işimizi elimize aldık ondan sonra o

süreç devam edince de evlilik geliyor arkasından. Arkasından çocuk geliyor falan falan. Öyle yani. Artık rutin olduğu için mi rutin olduğu için. Geçtikten sonra da kıymeti kalmıyor. Şimdiki gençler ona bakmıyor. Ne kadar genç evlenirse o kadar yapıyor. Biz de öyle değildi yani." (1E6, 61)

"Biz atalarımızdan ne gördük. Çocuk doğar, okula gider, askere gider, işini kurar, evlenir. Bu şartlar oluştuktan sonra artık evlendirmemiz lazım yoksa sağa sola sapıtır. Büyüklerimizin uygun görmesiyle gelişen bir olay. Ben ne dedim sana. Ben sorumluluk almak için evdeki şartlara göre hareket ediyorsun. Büyüklerin öneriyor sen de onaylıyorsun." (1E9, 54)

"Önce kendime çeki düzen verdim, işimi oluşturdum. İşimi oluşturduktan sonra evlenmeyi düşündüm evlenmeye karar verdim. İş olmasa neyle geçinirim işimi ayarladıktan sonra eşimle evlendim. İşim olmadan evlenmeyi düşünmezdim." (1E2, 55)

"Evlilik kararını nasıl aldım? Mezuniyetten sonra devam etme durumu olmadığı için ilerisine tahsil hayatının tabi bir işe başlama durumundaydık. Ailemin de annem babam yaşlıydı onların da tavsiyeleriyle biliyorsun eskiden şimdi de var gerçi de oğlum sağlimızda bu işlere başlayalım da mürvetinizi görelim düşünceleriyle onları da kırmamak anlamında ben de biraz o yöne doğru yardımcı olarak bir adım atmış olduk yani." (1E11, 67)

Evlilik kararı gerek aile tarafından gerekse kişilerin kendi istekleri doğrultusunda verilse de bu durum bazı katılımcıların ifade ettiği gibi "bilinçsizce" de yapılabilmektedir. Anlatılardan yola çıkıldığında, küçük yaşta evlenen katılımcılar için bu durum "şuursuzluk" ve "bilinçsizlik" olarak tanımlanmıştır. Kendi isteğiyle evlenmeye karar veren katılımcı bunun çocukça bir hareket olduğunu belirtmiş ve o yaşta alınan kararların hayatının tümüne etki edebileceğini çok geç fark etmiştir. Bir diğer anlatıda ise küçük yaşta zorla evlendirilmek o dönemin şartlarında ailenin bireye uyguladığı bir baskının sonucudur:

"Evlilik kararı şuursuzca çocuk aklı. Ya işte görüyorsun ilerisini gerisini hiç düşünmeden sen talebesin bir şeyin yok annenle babanlasın işte öyle. Çocukça bir hareket. Babam ailem karşı geldi ama beni durduramadılar. Yani yüze çıkmadım ama aileden diğer büyükleri falan amcalar falan bu işin olmasını istediler. Oğlan istiyor falan dediler. İlk istemeye gittiğimde babam işte biz beraber gitmiyoruz onlar gidiyor haliyle o zaman. Onlar gönülsüz durmuşlar daha çok. Ya demiş ben de oğlumu durduramıyorum ben de biliyorum zamanı değil falan böyle işte bu şekilde." (1E7, 69)

"Annem şey yaptı, ben çocuktum. Hiçbir şey bilmedim ki evliliği, mevliliği. Evlendircem diye okutmadılar. Napıcan başka? O zaman iş de yoktu kadınlara o vakit." (1K1,67)

Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) 2011'de de Türkiye'de kadınların zaman içinde daha ileri yaşlarda evlendiklerini fakat kadınlar arasında evlenmenin yaygınlığı konusunda bir değişim yaşanmadığını göstermektedir. Rapora göre daha geç yaşlarda gerçekleşmesine rağmen Türkiye'de üreme çağında (15-49 yaşları) bulunan kadınların neredeyse tamamı en az bir kere evlenmektedir. Bu da Türkiye için evliliğin kabul gören evrensel olgular arasında bulunduğunu bizlere göstermektedir. Küçük yaşta idrak edilemeden yapılan evliliklerin yanında eğitim seviyesi yüksek, kentte yaşayanlar için de bu durum geçerli olabilmektedir. İlk kuşak katılımcılar evliliğin bireyin yaşamı boyunca mutlaka olması gereken bir süreci kapsadığının farkındadır, bu sebeple er ya da geç bu deneyimi yaşayacaklarının bilincindedirler. Evlenme kararını uzun vadede düşünmeden alanlar da evliliği hayatları boyunca bir gün tecrübe edeceklerinin farkındadırlar:

"Beğendiysen kızım dediler evlen. Anlaşmak için o kadar kısa süre oldu ki işte Mayıs'ta tanıştık Haziran'da nişanlandık. Altı ay süresinde bir de o zaman sıkıyönetim vardı uzun süre yalnız kalamıyordun işte bir yere yalnız gidemiyordun tam anlaşma şeyi olmadı tabii ki. Birbirimizin iyi ya da kötü yanlarını tanıyamadan sadece hoşlandık 'aa olur' dedik. O anda hiçbir sorunu çıkartmadık ortaya belki bazı sorunlar vardı onları görmemezlikten geldik, evlendik. Belki birazcık bilinçsizce evlilik oluyor şimdiki anlayışa göre." (1K9, 64)

"Evlilik kararını nasıl aldım yani ee çıkarken ben artık evlenmeliyim yaşıma geldi falan dedim. Eşim de o zaman 30 yaşı geçmişti evet ben de evlenmeliyim hatta o evlenmeyi düşünmüyormuş ben de düşünmüyorum eskiden ama bir yaş geldikten sonra evleneyim çocuğum olsun falan diye bakarsın dünyaya. İkimiz aynı ortak yerde bulduğumuzda evlendik." (1K3, 53)

Araştırmada elde edilen verilerde özellikle değinilmesi gereken konulardan biri de geleneksel değerlerin hüküm sürdüğü 1970'ler Türkiye'sinde evliliğin kuruluşunda aşık olmanın evlenmek içinde geçerli bir nedene karşılık gelmesidir. Eğitim seviyesi ve kent-kır kökenli olmak gibi değişkenlerin etkisi olmaksızın aşık oldukları için evlenmeye karar verdiklerini ifade eden katılımcılar araştırmada bir diğer kısmı oluşturmaktadır. Benzer savı Duben ve Behar da (2014) ortaya koymuş, romantik aşkın Türkiye'de kentlerde en az bir yüzyıldır evliliklerin temelini oluşturduğundan bahsetmiştir. Bu sebeple bazı çalışmalarda (Fox, 1975) yer aldığı gibi eğitim seviyesi yüksek, kentsel bölgelerde yaşayanların sadece aşk evlilikleri yaptıkları anlayışı geçersiz olmaktadır.

Özellikle kadın katılımcılar aşık olarak evlendiklerini rahatlıkla anlatabilirken, erkek katılımcılar duygularını aktarmakta daha çekimser davranmış "gönlümüzün olduğu" gibi tanımlamalarla duygularını anlatmayı denemişlerdir. Katılımcılar hissettiklerini doğrudan anlatmaktan ziyade daha dolaylı yollara başvurarak açıklamayı tercih etmişlerdir. Örneğin, bir katılımcının anlattığı gibi birine karşı "gönlünün olması" o kişiyi sevdiği, o kişiye sevdalandığı ve aşık olduğu anlamını taşımaktadır. Alıntılarda da bu ve buna benzer ifadelere rastlanılmıştır:

"İlk görüşte aşk diyelim. Birbirimize güven duyduk, güvendik. Sevdiğimize inandık. Öyle karar aldık. Aşk benim için güvendir en önemlisi o. Güven ve biraz heyecan." (1K5, 55)

"Sadece aşık oldum. Başka hiçbir etken yoktur. Aşk, ayağımın yerden kesilmesi, o yaşta. Yirmi yaşındaydım aşık olduğumda yirmi üç yaşında evlendik. Sadece aşk. Evlendikten sonra çok büyük bir evlilikle ilgili hayal kırıklığına uğradım." (1K6, 58)

"Bizim doğuda bilhassa evlilik kararı biz gerçi geç evlendik ama 20 yaşını doldurmadan evlendirirler. Hele bilhassa kız çocuğu evlerinde

yoksa bir babanın aile reisinin kızı yoksa gelin bulmaya çalışır. Bizde yok da genelde öyle olur. İstiyorduk. Askerden geldikten sonra artık evlenelim yeter yani. Ben anneme söyledim annem de hatta taraftar değildi kardeşinin kızını alma taraftarı değildi. Ee tabi biz de gönlümüzün olduğunu söyleyince mecbur kaldı başka yapacak bir şey kalmamıştı. Bizde elçi giderler isterler o karşı taraf tanımiyorsa biz tanıyoruz da tanımiyorsa oğlan gelsin görelim biz görelim falan. Bazı yerlerde göstermezler de." (1E5, 63)

Evlilik kararının alınmasındaki en büyük etkenlerden biri de çevrenin yaratmış olduğu baskıdır. Evlilikler ailenin karar verip, kişinin kendi rızasının alınması şeklinde gerçekleşse de evliliklerin kuruluş biçiminde ailenin oynadığı rol kadar yakın çevrenin de etkisi büyüktür. Bazı katılımcılar bunu mahalle baskısı olarak dile getirmişse de toplumsal çevrenin birey üzerinde etkisi bulunmaktadır. TAYA 2011'de elde edilen verilerde Türkiye'deki evliliklerin %78'i aile ve komşu çevresinden tanışılan biriyle gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Eğitim seviyesine bağlı olarak tanışılan ortam ile iş ortamının eşle tanışılmasında etkisi fazladır. Çalışmada da belli bir yaşın üzerindeki katılımcılar bu baskıyla karşılaştıklarını anlatmışlardır. 35 yaşından sonra evlenmeye zorlananlar, "evde kalmış" kız psikolojisi yaratılarak kişinin neden evlenmediği üzerine kapsamlı bir sorgulamaya tabi tutulurlar. O yaşa gelmiş bir kadın eğer evlenmemişse sorunludur ve büyük oranda da sorunun kaynağı kadında aranmaktadır görüşü yaygındır. Başta aile üyeleri, yakın akrabalar, komşular ya da iş ortamındaki kişiler bireyin evlenmeye "psikolojik olarak hazırlanması"nda önemli role sahip aktörler arasındadır. Bu baskıya daha fazla direnemeyen katılımcılar makbul buldukları ve yakın çevrenin onay verdiği birisiyle izdivaç gerçekleştirmişlerdir:

"Evlilik kararı aslında belki evlenmeyi düşünmezdim o an için ama küçük çevrede olmamızın vermiş olduğu etkisiyle istemiş, aynı yerde de çalıştığımız için haa bunlar anlaştı bunlar şey yaptı gibi şeylerden dolayı bende ya istifa etmem gerekiyordu ya da yani çok küçük bizim oturduğumuz ilçe onun için." (1K7, 57)

"Birazcık da çevremin etkisi oldu. Geç yaşa kadar evlenmeyi düşünmüyordum. İşte neden evlenmiyorsun? İşte bir sorunun mu var? Bir sıkıntın mı var? Kimseyi mi beğenmiyorsun? Yoksa kimse

seni mi beğenmiyor? (...) Ablamı sıkıştırdılar. Ben ablamla beraber yaşıyordum da sen mi izin vermiyorsun? Bunlar beni rahatsız etmeye başladı. Sonra da arkadaş ortamında böyle tanıştığım insandan böyle bir teklif gelince değerlendirdim. Kendi kendine gelişen bir şey oldu. Yani başta bir evlilik isteği yoktu. Çünkü biz anne baba olmayınca iki kız kardeş abilerime yük olmak istemedik. Kendi ayaklarımız üzerinde durmak için böyle bir şey tercihimiz değildi ikimizin de. Ama sonra abla büyüdü işte izin mi vermiyor muhabbeti(...) Özellikle ablamın arkadaş çevresinden çok duydum. Korkuyor musun yalnız kalmaya? Neden bu kız evlenmiyor falan muhabbeti. En sonunda ablam rest çekti. Varsa birisi evlen git dedi [gülerek]. Ama bunun akıbetinde gelişmedi bu birkaç yıl sonra böyle bir ortam gelişti." (1K2, 54)

"O yıllarda daha böyle bir şeydi. Okunur, okul bitince bir işe girilir ondan sonra evlenilir sonra iki çocuğun olur. Böyle bir şey vardı. Hepimiz o yoldan gidiyorduk. Karar alma söz konusu değildi. Zaten rutin bir hayatın gidişiydi ve öyle oluyordu. Sen zaten genç kız olmaya başlayınca etraftan başlıyorlar onla tanıştıralım bunla tanıştıralım. Zaten psikolojik olarak hazırlıyorlar insanı. Onun için bir karar almak söz konusu değildi. Zaten rutin giden bir şeydi. Zaten evlenecektim birini seçtim." (1K12, 62)

Erkek katılımcılardan ziyade kadın katılımcıların evlilik konusunda aileleri tarafından baskıya daha fazla maruz kaldıklarını aşağıdaki iki örnekte görebilmekteyiz. Annesinin söylemlerinden yola çıkarak zihninde babasını hep geleneksel olarak kodlayan "1K10, 54" evlilik aşamasına geldiğinde babasının "seni sevdiğine vericem" açıklamasında bulunmasıyla onun modern davranışlar sergilediğini düşünmüştür. Ancak bu söylemlerin ardında yatan önemli iki husus vardır. Birincisi babanın hep muhafazakar olarak kodlanması, ikincisi ise "1K10, 54"ün belli davranışlar sergilemesiyle babanın modern görünüme kavuşması. Katılımcı kendini hizaya soktuğunda, istenilen davranışları sergilediği sürece kararlarına saygı duyulabilmektedir. Hem annesinin hem de babasının katılımcıdan beklediği,"namuslu" olmayı kapsayan davranışları sergilemesidir. "Evlilik kararını nasıl aldınız?" sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar aşağıdadır:

"Almadım, aldılar. Şimdi o zamanki aklım olsaydı heralde evlenmezdim şimdiki aklım olsaydı. Bir de şöyle evlenmezdim o dönem evlenmezdim. Çok istiyordum çalışmayı birde Aydın gibi bir yerde. Ben Aydınliyım aslında. Aydın Lisesi mezunuyum. Babamın çok baskısı da yoktu ama annem çok şeydi benim babamı çok kötü tanıttı bize. Baban kızar baban kızar babam kızmıyormuş. Öyle bir şeyde büyüdüm annem çok namus şeyi vardı ondan sonra babam çok modern bir insanmış ama o da çok böyle kızan bir insan olduğu için ben ona inanıyordum. Baban görse kemiklerini kırar hiç kemiklerimi kırmadı aslında. Biz hep kırarla büyüdük. Babam da aksi olduğu için sinirli olduğu için biz onu öyle zannettik. Ne zaman nişanlanmadan önce bir oğlan geldi eve Ceren'e aşığım diye kapıya dayandı hiç unutmuyorum kuyumcuymdu kendisi babamda bak evlat diye elini omzuna koyunca ama dedim babam ne kadar şey biriymiş gördüğüm tarih çok geç bir tarihti arkasından nişanlandım. Yani şoktaydım. Babamın öyle modern bir insan olacağına aman kızım seni sevdiğine vercem yeter ki benim yüzümü yere baktırma dedi konuşması yaptı bana ay dedim ne güzelmiş aşık olmak serbest ama toplumsal değerler içerisinde zaten öyle olması gerekiyor mahalle baskısı ama mahalleye de uygun yaşamın lazım. İnsana bir şey anlatırken onun seviyesine in derler ya istediğin kadar git ilkokul çocuğuna üniversite seviyesinde anlat ona benziyor mahalle seviyesinde yaşamın lazım o mahalledeysen. Yani öyle bir hayat yaşadım ama o yüzden onun bilincinde olduğum için de çok rahat eşimle evlendikten sonra keşke dedim evlenmeseydim babamla birlikte daha net bir ilişkiyle dört beş sene başka bir iki sevgili yapabilirdim." (1K10, 54)

"Tabii ki bana sordular. Bak gidiceksin ev kalabalık kaynana kaynata var iki tane kayınço var eşin olacak o beş altı kişinin sen de içindesin bakabilecen mi? Ee herkes ne yapıyorsa bende yapıcım baba dedim. Yapmam gereken ne varsa yapıcım önce onları sayıcaksın sonra kocanı dedi babam. Önce büyükler çünkü onlar yetiştirdiği çocuğu sahiplenicen ama dedi önce onlar. Tamam babacım dedim işte

annem de öyle dedi. Babam da aynı öğüdü verdi biz onları dinledik bu yere geldik vallaha. Büyüklerin sözü geçer belki geçinir miydim geçinemez miydim bilmiyorum ama geçinmek zorundasın. Çok fakirlik vardı." (1K8, 68)

Evlilik kararının alınmasında dikkat edilen bir diğer husus da bireylerin ekonomik durumudur. Bir kadın katılımcı kırsal bölgelerde yetişenlerin ve gelir düzeyi düşük olanların evliliklerini evlilik olarak görmemekte bunun yerine o dönemin evliliklerini "katlanmak" olarak değerlendirmektedir. Çünkü 1. kuşaktaki birçok evlilik fedakarlığa dayalı bir şekilde yaşanmakta ve her türlü zorluğa göğüs gerilerek devam etmektedir:

"Evlilik kararını ya biz almadan evleniverdik. Ya bana Ahmet'in mesleği cazip geldi evlendim ben. Evlenmek için evlendim. Hiç düşünmedim ben bu adamla yapar mıyım fakat ben bu adamla yapamayacağımı sonradan anladım. Geri dönmek istedim ama olmuyor işte. Bütün mesele köylü ve fakir olmakta. Bütün nokta orası. Değişen hiçbir şey kadın için olmuyor. Eğer sen kırsal bir bölgeden geliyorsan mesela düşün adamı terk ettin gittin nereye gidiceksin? Köye mi gidiceksin devlet memurusun. Nerde kalıcaksın? O imkanları sana tekrardan sağlayacak birikim yok. Boşver diyorsun devam et diyorsun. Bizim yaşımızda sadece bir şey vardı katlanmak. Ve bütün yük bu yaş grubunda belki çok az insan çıkar mutlu. Eve bağımlı bir kadın olsan bi patates bi çuval patates getir o kadın yine geçinir yani. O zaten onu saymıcaksın. Onu insandan sayma. Onun hayatı yok zaten. Beş çocuğu var ama kendine ait bir hayatı yok." (1K11, 62)

Katılımcı evliliğini katlanmak olarak tanımlamakta dönemin koşulları itibariyle evlenmek için evlendiğini belirtmektedir. Mülakatın devamında günümüz evliliklerinden bahsederken katılımcının "kendine ait bir hayatı"nın olamamasını çok çocuğa sahip olmak ve ekonomik koşullara bağlı olarak açıklamıştır. Önceki yıllarda bireysel özerklik açıklamalarıyla karşılaşılmazken günümüzde bu yaklaşımın yaygınlık kazanması 1. kuşak katılımcılar tarafından da benimsendiği söylenebilir.

Türkiye'de yaşanan demografik dönüşüm, kentleşme, eğitimin yaygınlık kazanması, gelir seviyesinin artması, yaşam tarzında ve tüketim alışkanlıklarında

farklılaşmanın görülmesi gibi toplumsal dönüşüm süreçlerine bağlı olarak ailelerin kararına bağlı yapılan evliliklerin yaygınlığı giderek azalmaktadır. 1. kuşağın yanıtlarından sonra 2. kuşağın yanıtlarını yorumlamaya çalıştığımızda 1980'lerden günümüze belirgin şekilde ortaya çıkan eğilimlerde; bireylerin daha geç yaşta evlendiğini, eşlerini yakın çevre dışında bulduklarını, evlilik kararını kendilerinin aldıklarını söyleyebiliriz. 2. kuşak katılımcılar evlilik kararını verirken daha çok kendi tercihlerinin esas alındığını belirtmişlerdir. Katılımcılar ebeveynlerinin bu konuda baskı unsuru oluşturmadığını, toplumsal baskının da arka planda olduğunu, aşık oldukları kişilerle hayatlarını birleştirdiklerini anlatmışlardır. Zorunlu bir yaptırıma maruz kalmaksızın kendi istekleri doğrultusunda, özgür iradeleri ile evlenmeyi tercih etmişlerdir. "Evlenmenizde ailenizin etkisi oldu mu?" sorusuna verdikleri yanıtlarda bu görüş açığa çıkmaktadır:

"Yoo. Tamamen biz karar verdik evliliğimize." (2E1, 27)

"Olmadı. Ben karar verdim. Babam öyle hadi evlen ya da yaşın geliyor vs. tarzında bir adam olmadı. Belki evlenmememi bile istemiş olabilir." (2K5, 28)

"Hayır, yok. Onlar hiçbir şekilde bu işe çok müdahil olmadılar zaten en başından beri annem süreci biliyordu hiçbir zaman hani işte nişanlanın ya da söz takın öyle görüşün hiçbir şekilde şey yapmadı. Biz aslında şeyi beklemiş gibi olduk. En azından ikimizde işe girelim ondan sonra hani evleneceksek evlenelim şeklinde birbirimizi en azından daha önce yapmamız gereken şeyleri çünkü evlilik biraz daha engel olabiliyor bazen." (2K11, 31)

"Olmadı. Benim dışında ya da eşimin dışında kimse bu sürece dahil olmadı. İkimiz kendimiz ortaklaşa yani. Çok olmadı açıkçası." (2E2, 37)

"Emin misin dediler. Hatta hocam bile söyledi. Evlilik dedi en doğru insanla bile en zor müessese emin misin dedi. Ben de he dedim." (2E3, 30)

Evleneceği kişinin maddi açıdan evin geçimini sağlayamayacağını düşünen katılımcının babası onun evlilik kararını desteklememiştir. Ancak kadın katılımcı için

erkeğin kadından daha fazla gelirin olmasının bir önemi bulunmamaktadır. Ataerkil düşüncede yer aldığı gibi erkekler çoğu zaman hane içerisinde eşlerinden daha çok kazanmaktadır. Çünkü kadınlar ücret konusunda erkeklerin üstünde bulunmamalıdır. Whitehead, kadının ve erkeğin parasının eve girdiğinde hemen cinsel bir kimlik kazandığını, kadının kazandığının erkekler tarafından hem geçici olarak görüldüğünü hem de ekstra harcamalar için kullanıldığından bahseder. Bu yüzden kadınlar paraları üzerindeki kontrollerini kaybetmektedirler (Whitehead'den 1981 aktaran; Dedeoğlu, 2000: 153). Katılımcının aktardıkları bağlamında aile içi güç ilişkilerinin ve karar alma mekanizmasının maddi temellere dayalı olduğunu aile içindeki maddi ilişkilerin evlilik kararının alınmasında etkili olduğu söylenebilir:

"Aslında babam çok karşı çıktı, istemedi. Annem senin hayatın senin kararın sen yaşıcaksın öğreneceksin diye çok karışmadı açıkçası. Babam en çok maddi yönden karşı çıktı. Onunda çevresinde arkadaşları olduğunu söyledi mesela kadının erkekten daha fazla kazanıp da hani daha sonra ilişkide problem yaşadıklarını söyledi. Benim için hiçbir zaman maddiyat bir sorun olmadığı için ben o zaman şey yapmadım." (2K8, 33)

Türkiye'de 1980 sonrasında aileye ve evliliğe ilişkin birtakım farklılıkların görüldüğü söz konusu olabilir. Bunlar, bireylerin giderek daha ileri yaşlarda evlenmesi, eşlerini yakın çevre dışından bulması, evlilik kararını daha çok kendilerinin alması ve geçmişe kıyasla daha sık boşanmaları ve/veya yeniden evlenmeleri olarak sıralanabilir. Bu eğilimler modernleşmenin ve toplumsal yapıda meydana gelen değişimin yanında bireyselleşmenin sonuçları bağlamında da değerlendirilebilir (Yavuz ve Gündüz, 2015: 7). 1. kuşaktakilerin bilinçsizce almış oldukları evlilik kararı 2. kuşaktakiler için daha bilinçli ve ciddi bir mesele haline dönüşmüştür. Uzun dönem devam eden flörtün ardından çiftlerin evlilik yoluna girmelerinde bireysel tercihler etkili olmuştur. Sadece akıl süzgecinden geçirerek evlenme kararı aldığını söylese de "2E2, 37" evlendiği kişinin hareketlerini gözlemlemesi, bu kararın ciddiye alınarak verildiğini ortaya koymaktadır, aynı zamanda evliliğin kuruluşunda duygulara yer verilerek hareket edildiğini de göstermektedir:

"Evlilik kararını özellikle bilinçli bir süreç geçirdiğimi düşünmüyorum. İlkinde de öyle olmuştu aslında. Bir yerden sonra bazı hareketlere

bazı cevaplar alıyorsunuz ondan sonra açık söylemek gerekirse çok böyle bilinçle he ben bu kızla evleneyim gibi bi şeyim olmadı. Belki otonom sinir sistemim çalıştı yani bazı hareketlere bazı cevaplar alıyorsunuz bazı şeyler hoşunuza gidiyor bazı tavırlar bazı davranışlar orta uzun vadede baktığınız zaman evlilikle ilgili fikirlerinize uyuyor ondan sonra zaten böyle yavaş yavaş uzun vadeli planlar yapmaya başlıyorsunuz. Yaptığınız o planlar karşı tarafa yansıyor ben eşime evlenme teklifi etmedim. Ama evlenceğimizi biliyordu mesela. Nasıl olabilir bu? Bunun açıklaması bunun içinde işte. Nasıl evlenme kararı verdiniz öyle bilinçli üstüne çok düşünerek analitik bir düşünme sürecinin sonucunda evlenme kararı vermedim. Ama karşı tarafın hareketleri demin dedim ya bazı tavırlar davranışlar bazı şeylere olumlu cevaplar. Düşünerek aldığım bir karar değil ama hissederek aldığım bir karar." (2E2, 37)

"Evlilik aklımda vardı. Dediğim gibi önce mantık çerçevesinde baktığım için birisiyle evlenmem lazım, birisiyle hayatımı birleştirmem lazım diye düşünüyorsun ondan sonrasında hani eşimin önceki yaşantısını bildiğim için lise zamanından bildiğim için üniversitede tek tük bir iki sohbet ettik yazışmalar falan filan sonrasında biraz duygusal yoğunluk yaşamaya başlayınca, dertleşmeye başlayınca bir şeyleri daha da fazla paylaşmaya başlayınca olur mu olur dedik." (2E6, 34)

Anlatılardan hareketle evlilik kararının verilmesindeki önemli kriterlerden biri de flört döneminin uzun süreli olmasıdır. Gerek ilkokul yıllarında gerekse üniversite yıllarında birlikte olmaya başlayan çiftler bu ilişkinin sonucunun zaten evlilikle sonuçlanacağını bildiklerini ifade etmişlerdir. 1. kuşakla kıyasladığında 2. kuşağın ayrıldığı temel noktalardan birisi flört döneminde görülen bu uzun süredir. Çünkü ilk kuşakta katılımcılar flört etmeden yaklaşık altı ay içerisinde evlilik kararını alırken; 2. kuşak katılımcılar uzun süre birlikte zaman geçirip birbirlerini daha iyi tanıyarak evlilik kararını almışlardır. Üniversite eğitimi tamamlandıktan ve işe yerleştikten sonra hem kadın hem de erkek katılımcıların ilişkiyi resmiyete dökmek istedikleri, bu sebeple kendi deyimleriyle daha bilinçli kararlar vermeye çalıştıkları ifade edilmiştir:

"Nasıl aldık, uzun bir birlikteliktir. Bunun sonunda da bir yere bağlanması gerekiyor bu yolun sonuymuş gibi hissettim bu sürecin sonuymuş gibi daha doğrusu. Böyle bir beklentisi olduğunu da hissettim eşimin. Uygun zamanı bekledim açıkçası hem kendim açısından hem onun açısından. Bir iş bulma süreci, okul bitirme dönemi vardı bunları tamamlamadan kesinlikle evlenmek düşünmüyordum zaten. Bunlar da olunca bir de mutlu da bir ilişkimiz olunca hadi bunu evlilikle sonlandıralım yani bu süreci sonlandıralım derken sevgili olma durumunu evli olarak sonlandıralım dedik." (2E7, 27)

"On yıl olunca biz artık mecbur evlenecektik. Sürekli ilk zamandan beri biz evlenelim evlenelim diye konuştuğumuz için onuncu yılda gerçekleştirdik. İlk başlardan itibaren çocuktuk hayal gibiydi. Üniversite bittikten sonra aileyle tanışıldı. Bizimkiler tanışınca adını koyalım muhabbeti oldu." (2K2, 29)

"Zaten çok uzun süredir flört ediyorduk. Artık hani kafelerde buluşmanın ya da hani birkaç günlüğüne bir yerlerde bir şeyler yapmanın ötesinde bir paylaşım ihtiyacımızın olduğunu düşündük aslında evlenmeden çok uzun süre evlenme teklifi etmişti Can bana dolayısıyla öyle bir şey olacağını zaten biliyorduk galiba yani. Çünkü ne bileyim anladık heralde ikimiz de hayatı paylaşmak için birbirimizin doğru olduğunu o yüzden de hani o önceden alınmış bir karardı sonra prosedüre geçtik diyelim." (2K3, 36)

"Zaten sürekli birlikteydik belirli bir üniversiteyi bitirdikten sonra, iş sahibi olduktan sonra şey diye düşünmeye başladık artık kendi ayaklarımız üstünde duralım kendimiz ayrı evlere çıkalım beraber yaşayalım ve bu da evlenmek demek zaten. Evlenelim diye aslında birlikte bir karar almış gibi olduk zaten uzun süredir bir ilişkimiz vardı hiç konuşmadığımız bir şey değildi evlenmek sürekli konuşuyorduk zaten üzerinde ne zaman evleniriz nasıl olur diye öyle." (2K10, 29)

Eğitim seviyesi arttıkça kendi tercihleriyle ve istekleriyle evlenenlerin sayısında da artış gözlenmiştir. Aynı zamanda sosyo-ekonomik statünün evlilik kararının kişisel

ya da ailenin isteğiyle alınmasında etkisinin olduğu belirlenmiştir. Böylece sosyo-ekonomik statüsü yüksek katılımcıların evliliklerine karar verirken kişisel tercihlere göre hareket ettikleri görülmüştür. Sosyo-ekonomik statüsü düşük katılımcıların evlilik kararına varmalarında ise ailelerinin ve yakın çevresinin etkisinin bulunduğu gözlenmiştir. Bu konuda geleneksel değerleri sürdüren 2. kuşak katılımcılar evliliğin kuruluş aşamasında birincil dereceden tanıdıklara başvurmuşlardır. Aşağıdaki yanıtlarda da bu görüş desteklenmektedir:

"Bu kararı annemin zoruyla aldım biraz. Annem benim biraz rahatsız. Annem rahatsız olduğu için ben ölmeden dedi, seni de evlendireyim sen de başımdan kurtul. Annemin zoruyla aldım. Bazen sitem ederim anneme, ama işte haksız yere sitem ediyoruz annemize, bağıırıyoruz falan. Erken olduğu için biraz gezmek, tozlamak ben de isterdim yani. Çünkü zamanında çok çalıştım. 16-17 yaşındayken inşaatta çalıştım. İnşaatlarda tesisatçıyken işte böyle inşaatlarda büyük inşaatlarda çalıştım. Moloz indir, moloz kaldır. Şimdiki aklım olsa kesinlikle okurum, kesinlikle. Ben bunun zorluğunu bir burda yaşadım, okulda yaşadım bir de geçen gün şeye gittim. Emniyet müdürlüğüne gittim. Bekçi kadrosu açılmış diye. Bir gittim yığınla adam var. Keşke dedim okusaydım bu sıraya girmeseydim, o zaman dedim." (2E8, 29)

"Hiç düşünmedik. Aldık yürüdük arkaya bakmadık. Valla o an cahillik de vardı aslında hiçbir şey düşünmedik. Hiç bir şeyi kafaya takmadık. Ailem de sağolsun Allah razı olsun hiç boş bırakmadı desteklerini eksik etmediler benden. Ne yaptysam hep arkamda durdular. Ee onlar da göz önünde bulundurularak hiç arkaya bakmadım hep önüme baktım. Olcak, olur dedim, yürüdüm gittim yani." (2E4, 30)

"Valla evlilik kararı şöyle aldık. Şimdi ben çok yoğun çalışıyordum. Gerçekten gece 11'lere kadar. Kendi salonumdaydım. Sonra babam dedi ki biriyle konuştuğumun farkında adam Emine dedi ben böyle zırt zırt çıkmasını kabul etmiyorum. Düşünüyorsa evlilik dedi buyursun istesin dedi yani. Eğer kalıbında böyle bir şey varsa göreyim dedi. Benim babam çok kabacadır. Ondan sonra ben de dedim ki babam böyle böyle söylüyor. Tamam dedi ondan sonra,

düşünüyormuş o da. Bir söz takalım, hani adı konsun istiyormuş böyle oldu." (2K6, 27)

Yavuz'un da (2015) belirttiği gibi Türkiye'de evlilik tercihlerindeki bireyselleşme, bireyin ailesi ile olan ilişkilerini bütünüyle dışlayan bir nitelik göstermemektedir. Türkiye'deki aile ve evlilik kurumundaki tercihlerin zaman içindeki seyri; bir yandan bireyselleşme yönünde değişim eğilimlerini, diğer yandan da gelenekselliği içinde barındıran bir değişim süreci dâhilinde gerçekleşmektedir. Bugün Türkiye'de eşcinsel evlilikler, tek ebeveynli aileler, bekar kalma, açık ilişkiler, birlikte yaşamalar gibi kategorileri kapsayan alternatif yaşam tarzları Avrupa ülkelerindeki kadar yaygınlık kazanmamıştır. Bireylerin sevgi ve bağlılık duygusunu yaşadıkları ve bu ihtiyaçlarının giderildiği aile ve evlilik kurumuna ilişkin tartışmalar Türkiye'de halen devam etmektedir.

Katılımcılar evlenmeye karar verirken kendi düşüncelerinin yanında ailelerini de ikna etmeyi ya da görüşlerini almayı ihmal etmemişlerdir. "Ailenin evlenmenizde etkisi oldu mu?" sorusuna katılımcıların bir kısmının vermiş olduğu yanıtlarda görüldüğü gibi katılımcıların evlenecekleri kişiyi önceleri aileleri onaylamasa da zamanla tanıdıkça bu karara saygı duymuşlardır:

"Oldu. Annemin oldu çok. Şimdi annem şöyle mal, mülkte falan konuştu. Ben dedi diğer gelinlerime ne yaptıysam buna da aynısını yapıcım dedi. İşte altın konusunda falan anlaşma sağlandı. Bu eşimin ailesi biraz şey kültürel bakımdan kendisini geliştirmiş. Yani ne olacak ne bitecek hepsini biliyor. Altın konusu, ev konusu ondan sonra giyim eşyası falan derken işte hemen hemen diğer gelinleriyle eşitlemeye çalıştı, öyle oldu." (2E8, 29)

"Olmuştur çünkü Hamza'yı zamanla gördüler onlar gördükçe, tanıdıkça sevdiler onların da pozitif düşünceleri olduğu için ben de daha kolay karar almış olabilirim. Benim çevremdeki insanlara göre ailem çok az müdahale oldular." (2K10, 29)

"Yüzde yüz olmadı dersem yalan olur. İnsanların mutlaka etkiliyor tavırları, davranışları ama dediğim gibi ailem de evlen artık, evlen artık vs. çok dedi bana. Çok da birileriyle tanıştırmaya çalıştılar.

Annem ve arkadaş çevresi. Ama şöyle kendim kararımı aldım. Onların demesiyle olan bir şey değil." (2K12, 34)

"Biraz oldu. Neden? Onlarla yaşamak çok istemiyordum. Artık üniversiteyi onlarla birlikte okuduğum için biraz da ayrı eve çıkma isteğim vardı ona yapacağıma neden evlenmiyorum dedim. Yoksa isterdim bi kaç yıl kendi evimde yaşamak." (2K1, 30)

Geleneksel yapının daha baskın olduğu toplumsal kesimlerde evliliklerin bir bölümünde ailelerin müdahalesi yer almaktadır. Aynı zamanda eğitim seviyesi düşük ailelerde evlilik olgusu geleneksel inanışlar ve algılarla yönetilmekte, bunların çocuklara aktarımı daha kolay olmakta ve bu inanışları benimseyen çocukların da zamanla evlilik yaşına geldiklerinde benzer davranışlar sergilemeleri kaçınılmaz olmaktadır.

Verilen yanıtlarda farklılıklar görülse de katılımcıların büyük bir kısmı ya ailesinin onayına ya da bireysel tercihlere başvurarak bu karara varmıştır. 1. kuşak katılımcıların çoğunluğu ailenin onay verdiği, ailenin seçtiği, beğendiği biriyle evlenirken; katılımcıların bir kısmı da ailesiyle beraber karara vardığı kişiyle evlenmiştir. 2. kuşak katılımcıların çoğu, ailesinden bağımsız bireysel tercihlere başvurarak evlenme kararını alırken, bu karara vardıktan sonra sonucunu ailesiyle paylaşmayı uygun görmüştür. Ancak bireysel kararlar alınsa da katılımcıların ailelerinin düşüncelerine başvurdukları sonucuna da ulaşılmıştır.

4.3.3. İdeal Eş İmajı

Katılımcılara evliliğe karar verirken eşlerinde hangi özelliklere dikkat ettikleri ile ideal eşin nasıl olması gerektiği soruları yöneltilmiş, böylece onların evlilik öncesindeki düşünceleri ve fikirleri derinlemesine analiz edilmeye çalışılmıştır. Çünkü bireylerin evlenecekleri kişide aradıkları özellikleri bilmek onların anlam dünyalarında evliliğe ilişkin düşüncelerinin neler olduğunu ortaya çıkartmada önemlidir. Verilen yanıtlar çerçevesinde öncelikle karşılıklı sorumlulukların yerine getirilmesine dikkat edildiği belirtilmiştir. Özellikle geleneksel değerlerin dışına çıkamayan, kırsal bölgelerdeki katılımcıların ideal eşe yönelik kıstasları bu yöndedir. Çünkü ideal tanımlamasında eşin öncelikle ev içi sorumlulukları yerine getirmesi beklenmektedir. Ev işlerine yatkın olması, eşini sevmesi, eşe saygılı olması, sorumluluk sahibi olması, paylaşımcı olması, bir eşte olması gerekenler arasında sayılmıştır.

Anlatılara göre eş tercihinde en fazla vurgulanan noktalardan biri aile ve toplumsal çevreye uyum sağlayabilenlerle evlilik kararının alınmasıdır. Evlenecekleri kişinin aile ve kültürel yapılarının benzer olmasına, eğitilmiş olmasına ve bir iş sahibi olmasına dikkat edilmiştir. Bunları genel ve özel nedenler olarak ikiye ayırmak gerekirse cinsiyet faktörünün bu ikili ayırmada etkili olduğu görülmüştür.

Eşte aranan özelliklerde erkek katılımcılar aile yapılarının benzer olmasına, aileler arasında uyumun bulunmasına dikkat etmişlerdir. Böylece bireysel özelliklerden ziyade genel özelliklere vurgu yaptıkları gözlenmiştir. Bunun yanında kadın katılımcılar ise evleneceği kişinin sorumluluk sahibi olmasına, ilgili ve dürüst olmasına özen gösterdiklerini belirtmiş ve öznel ifadelerle daha fazla önem vermişlerdir. "Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler Öneriler" (2014) çalışmaya göre de Türkiye'de aile yapısına ilişkin evlenilecek kişide aranan özelliklerinin başında %93 oranıyla aile yapılarının benzer olması gelirken diğer bir önemli kriter ise % 87 oranıyla evlenilecek kişinin bir işinin olması belirtilmiştir. Bu, araştırmada da katılımcıların çoğundan alınan cevaplarla TAYA' nın (2014) sonuçları paralel ilerlemiştir. "Evleneceğiniz kişide nelere dikkat edersiniz?" Sorusuna katılımcıların verdiği yanıtlar aşağıdaki gibidir:

"Aile düzenine dikkat ettim. O da çok mühim. Annesi babası nasıl, uyum nasıl. Bunlar dikkat etmek gereken şeyler. Kardeşleri hepsi tahsilli okumuş O mühim, ailenin düzeni. Bize zıt şeyler var mı yok mu. İçki içip eve bakmayan babalar var, öyle şey yoktu kayınpederim iyiydi." (1E3, 59)

"Biraz cahil bir yaşıyordum. Çok da bir şeye dikkat etmedim. Ama hep şey vardı. Ben hiç flört etmeden evlendim. Hep şey korkusu vardı. Ben birine aşık olurum beğenirim evlenmek isterim bi giderim ailesi böyle berbat bir şeydir hani olmaz demeye de utanırım n'aparım. O korku çok vardı. O yüzden önce ailesini tanıdım aylarca onlarla çalıştım annesiyle babasıyla ondan sonra eşimle tanıştım. O güven verdi sanıyorum. Önce aileyi tanıdım." (1K12, 62)

"Ataerkil ilişkiler içerisinde erkeğin iktidarının ve dolayısıyla "erkeklik"inin daima tamamlayıcısı olan meşru bir kadın olmalıdır. Bu nedenle bir erkeğin kadınsız yaşayamayacağı düşünülür" (Demren, 2008: 88). Özellikle erkek katılımcılar için ideal eş kategorisine giren nitelikler; eşlerinin temizlik ve yemek gibi ev işleri yapması,

çocuğun bakımını üstlenmesi, evde düzenin sağlanması şeklinde sıralanmıştır. Bunları ifade eden katılımcıların yetiştikleri bölgelerde gelenek ve göreneklerin güçlü olduğu belirtilmelidir. Ancak eğitim seviyesi fark etmeksizin geleneklerin bireyler üzerindeki etkisi baskın olup meslekten bağımsız olarak çoğu benzer cevaplar vermiştir, öyle ki bu gruba emekli öğretmen (1E4, 65) ve mühendis (1E7, 69) olan katılımcıları da eklemek mümkündür:

"Yani her türlü şeylere katlanabilen seninle paylaşabilen. Senin bir takım hayal edemediğin şeyleri o sana hayal edip beklenmeden hal ve hareketiyle oluşturabilmesi. Şimdi bu konuda genelde aşağı yukarı ev kadınları ve diğer kadınlar idealdir. Önce ideal isteyebilmek için benim ideal olmam gerekiyor. Her şey karşılıklı." (1E2, 55)

"İdeal eş evine, çocuklarına, sahip çıkması onlardan ayrı kalmaması. Bence en ideal eş bu." (1E5, 63)

"Zor bir soru. Kişiye göre değişir. Herkes kaderine razı olur gider. Benim için ideal eş nasıl olmalıdır. İdeal eş evine kocasına bağlı olur çocuklarına düşkün olur." (1E7, 69)

"Ne böyle zor soru sordun [güldü]. Şimdi tabi ideal eş ben kendi yaşantımda şunu biliyorum bi kere görevini görev dediğim zaman ev işidir çocuk bakımıdır ne bileyim yemektir şudur budur temizliktir bizim şartlarımız daha da ağırdır tabi(...) İtaat eden, evine bağlı, dürüst, güvenilir olması. Benim için en önemli olay o bence. Eşime her halükarda gözüm kapalı güvenirim. Hiçbir şekilde kıskançlığım olmaz güveniyorum çünkü." (1E4, 65)

Yukarıdaki anlatılarda belirtildiği gibi ev içi sorumlulukların yerine getirilmesi, katılımcılar tarafından kadının görevi olarak anlaşılmaktadır (Bolak Boratav, Okman Şimşek, Eslen Ziya, 2017: 217). Wade'e (1994) göre erkek, eşinin iyi bir "zevce" olmasını, itaatkar, taleplerine boyun eğen biri olmasını beklemektedir. Bunlar kadınların "sıcak aile ortamı"nın kurucuları olduğuna ilişkin ifadelerdir (Üstün ve Bora, 2008: 41). Bu anlatıların yanında katılımcıların belirttikleri diğer bir konu ise evlenilecek kişinin iyi huylu olması, paylaşımcı olması ve uyumlu olmasıdır. Bu kıstasların erkeklik ya da kadınlık rollerinin dışında bulunduğunu, bunların daha çok karakteristik özellikleri

kapsaması açısından değerlendirilebileceğini ve öznel talepler olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcılara yöneltilen "ideal eş nasıl olmalıdır?" sorusuna verdikleri yanıtlarda kadın ya da erkek fark etmeksizin ve öznel kriterleri önemsedikleri gözlemlenmiştir:

"Güvenilir olması, iyi huylu olması. Kişiden kişiye değişir ama o kişiye göre en azından eşe göre iyi huylu olması(...) Olmayanları sıralamak daha kolay. Ne bileyim evine bağlı, yaşam tarzları birbirine uyuyorsa insanların hani yaşam tarzları birbirine uymuyorsa o da çok zor bu ideal olmadığı anlamına gelmez mesela." (1K12, 62)

"[düşünerek] Her şeyini paylaşabileceğin ne bileyim hiçbir gizli saklı herhangi bir şeye süzgeçten geçirmeden bütün her şeyini onla paylaşabileceğin hayatını tümüyle paylaşabileceğin hiçbir sırrın olmadan konuşabileceğin, görüşebileceğin bir insan diyeyim." (1E10, 63)

"İdeal eş [çok düşündü]. Birbirini destekleyici olması lazım. Hayat felsefesi açısından da siyasi fikirler bile önemli. Yani eğer birbirlerini tamamlayıcı destekleyici sevgi, saygı göstermek gerekir. Yani öbürleri zaten günlük yaşam içerisinde kendini şey yapabiliyor birbirine uyum sağlama niyeti olursa evliliği yürütebiliyorsunuz. Niyet çok önemli diye düşünüyorum." (1E12, 65)

"İdeal eş beni tamamlayan kesinlikle kusurlarımı gören değil iyi taraflarımı gören yani kusurlarımı görüp seslendirmeyip tamamlayan bir eştir ideal eş. Şöyle bir şey söylücem sana sen de bekar bir kızsın deme? Senin hayatına senin hiç farkında olmadığın eksik tarafından yaklaşıp seni tamamlayandır ideal eş." (1K10, 54)

1. kuşaktan katılımcıların bir kısmında evlendikleri kişiyi tanıma fırsatı yeterince olmadığı için romantik aşka dayalı bireysel seçimlerin önemli olmadığı belirtilebilir (Delaney, 2017: 137). Bu sebeple yukarıda bahsettiğimiz gibi tercihler daha çok genel nedenlere dayalı olarak alınmıştır. Kadınlar eşlerine arkadaşlık etmek için yaklaşmamış, erkeklerin de böyle bir kaygısı olmamıştır. Ortak konulara yönelik sohbetler edilmemekte ve bir erkek, karısına başkasının yanında asla sevgisini göstermemektedir (Stirling, 1965: 113). Katılımcılar da duygularını belli edecek

ifadelere yer vermekten kaçınmışlar, evlilik içerisinde duygularını eşlerine karşı yansıtmamışlardır:

"Aile yaşantısındaki denge, ondan sonra ortak yaşam tarzları ondan sonra belirli yöresel ortak yaşam benzerlikleri. Mesela ayrı yörelerden geldiğin zaman kültürel farklılıklar aileye yansıyor. Bu kültürel farklar yarın ilerde geçim zorluğuna dönüşebiliyor." (1E8, 64)

"En büyük etken ailesi oldu. Ailesinin bana yaklaşımı. Yani çok saygı ve sevgi çerçevesi içerisinde kucak açtılar çok değer vermeye başladılar. Hala söylerim onu annen ve kardeşinin tutumu olmasaydı çok olumlu bakmazdım. Ve gerçekten de öyle." (1K2, 54)

Kağıtçıbaşı (2010: 176) aile örüntüleri tiplerinde belirttiği gibi özellikle kırsal alanlarda yaygın olan "bağımlılık modeli" geleneksel ve ilişkililik kültürünün izlerini taşıyarak toplulukçu bir aile yapısına işaret eder. Ataerkil aile yapısının hüküm sürdüğü bu modelde aile ilişkilerinin sıkı bağlarla dokunduğunun da altı çizilmesi gerekir. Aileye, akrabalara, yakın çevreye duygusal bağımlılığın bulunması "ilişkililik kültürü" (Kağıtçıbaşı, 2010) olarak tanımlanırken, bu durumu "karşılıklı bağımlılık" (İmamoğlu, 1987) modeli şeklinde ifade eden araştırmacılar da yer almıştır. Toplulukçu kültürlerde görülen aileye bağlılık ileriye yönelik kararların alınmasında da egemen bir role sahiptir. Dolayısıyla toplulukçu kültürlerde sadece çiftlerin evlenmediği, ailelerin de evlendiği bir evlilik tanımıyla karşılaşılır. Geleneksel bağlamda yakın akrabalar arasındaki ilişkiler samimi olduğu için çocuklar evlenene kadar aileleriyle aynı evde yaşarlar. Baştuğ'un (2002) belirttiği gibi evlilik de genellikle iki kişinin bir arada olması değil, iki ailenin birleşmesi olarak tanımlanır. Evliliğe karar veren çiftlerin aile yapılarındaki benzerliğin önemini belki de en net şekilde anlatan "1E9, 54"ün bahsettiği gibi Türkiye'de sadece çocukların evlenmediği aynı zamanda ailelerin de evlendiği düşüncesidir:

"Eşimizde de çocukluğundan beri tanıdığı için aileleri bildiği için rahmetli kaynatam babamın memleketlisi aynı zamanda arkadaşı. Kapı komşumuz. Çocukluktan beri bizler dünyaya gelmeden önce ailelerimizin birbirlerini tanımaları bu özelliklerden dolayı. Ailenin etkisi artı birbirimizi tanımamız çünkü bizim dönemimizde çocuklar evlenmiyor aynı zamanda aileler de evleniyor. Şimdi iki sene biz babamlarla beraber kaldık o zaman zarfında evin içinde ufak tefek de

olsa görümce baldız gibi ufak ufak tartışmalardan sonra artık ben evli olduğuma göre kendi yuvamı kurmam gerektiğine kanaat getirdim. Ordan ayrılarak devam ettim." (1E9, 54)

"Geçmişinin temiz olması, iyi bir aile kızı olması. Başka bir şey yok. En büyük etken aile yapıma uygun olması. O zamanın şartlarına göre hanım nasıl olur namuslu, dürüst, karşılıklı anlayış olabileceğin düşündüğün, bana uygun olduğunu düşündüm. Annesini babasını tanıyorsun çocukluktan beri büyüdüğünde beraber büyüdüğün için az çok karakterini de biliyorsun. Sosyal yapısını da biliyorsun. Bu böyle bir insan diyorsun." (1E4, 65)

Katılımcıların verdikleri klişe cevapların yanında kendilerine sorulmadığı halde eşlerinin ideal olup olmadıklarıyla ilgili yanıtlarla da karşılaşmıştır ve kadınların erkeklerle ilgili yorumları, genelde olumsuz ifadelerden oluşmuştur. Üstün ve Bora'nın (2008) belirttiği gibi erkekliklerle ilgili ideallerden az ama erkeklerin yetersizliklerinden daha fazla söz edilmiştir. Evle ilgili sorumluluklar yapıldığı müddetçe kadınlar "görevlerini" yerine getirdiği sürece erkekler için herhangi bir olumsuz durum söz konusu değildir. Ancak kadınlar için benzer durum geçerli değildir çünkü kadınlar kendilerini ailenin bir parçası olarak konumlandırmaktadır. Bu sebeple kadınlar hayata dair birçok konuyu eşleriyle paylaşmak, eşleriyle arkadaş olmayı talep etmektedirler. İdeal eşi tanımlamaları istendiğinde kadın katılımcıların yanıtları bu görüşü desteklemektedir:

"Bence şeydir yani kol kanat gemesidir. Sahiplenmesidir. Öyle kendi başına hareket etmez, etmemesidir. Her şeyde danışırız, konuşuruz, paylaşıyoruz ona göre davranırız(...) Benim için benim eşim ideal eş değil. İdeal eş diye bir şey zaten yok. Bak benim eşim çok sinirlidir." (1K5, 55)

"Şimdiki şeye göre ondan sonra konuşabileceğin ona her derdini anlatabileceğin, sırası geldiğinde omzuna yaslanıp ağlayabileceğin, gülebileceğin bir eş. Saygısını asla yitirmemiş, sevgi bu işleri yaparsan zaten sevgi doğuyor. Nedir benim şu andaki duygularımı ben ona anlatabilmeliyim o da beni anlamalı. Onun da varsa o da anlatmalı ben de anlamalıyım. Konuşabileceğin bir eş, ideal bir eş"

isterim yani. Konuşabileceğin, dertleşebileceğin, sırası geldiğinde ağlayabileceğin bir eş olsun isterim. Ama böyle bir şey oldu mu hayır." (1K9, 64)

"İdeal eş. Açıkçası benim eşim ideal bir eş değil. Yani beklentilerim daha çok yüksekti(...) Ya ben daha aktif daha böyle becerikli daha böyle kendini atıl. Yani arkamda olmasın yanımda olsun isterdim. Ama hala yanımda değil arkamda. Yani genel kültür olsun el becerisi olsun, işte hani gözü açıklık olsun bazen kurnaz olsun. Ama yok yani şey rutin bir insan düz bir insan. Neyse o." (1K2, 54)

Bazı erkek katılımcılar eşlerini "ideal" olarak tanımlayarak, olması gereken özelliklerin zaten eşlerinde bulunduğunu, isteklerinin gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Erkeklerin eşlerinden beklentisi, "ideal bir eş" olmasının koşulları, eşinin en zor zamanlarında dahi kocasına destek olması şeklindedir. Erkekler, kendi isteklerini yerine getiren, onların himayesi altında olan, erkeğini seven bir ideal kadın tipi çizmişlerdir. Katılımcılar için kendi eşleri bu özellikleri taşımakta ve ideal olanı temsil etmektedirler:

"Benim karım işte. Gene benim hanımın profilini çizicem ben size. Eşini seven, eşine bağlı, kanaatkar ve en zor zamanlarda dahil kocasına destek olacak. On numara beş yıldız." (1E6, 61)

"Şu an karşımdaki. İdealdir bana göre. Yani ben deseler ki sen öldün gittin tekrar dirilip dünyaya geldiğin zaman kiminle evlenmek istersin? Aynı eşimi derim. Her genç gibi güzel olsun, alımlı olsun, benim yanıma yakışsın, huyu huyuma uysun. Aday olarak bunlar değerlendiriliyordu." (1E9, 54)

Eşler evlenmeye karar verdiklerinde kültürel yapılarını dikkate aldıklarını bildirmişlerdir. Ancak ifadelerden anlaşılmaktadır ki kültürel yapıyla kastedilen, evlenilecek kişinin eğitim durumu ve bir işe sahip olmasıdır. Eğitim durumunun dengeli olması ve gelir getirici bir işte çalışmak katılımcıların üzerinde durduğu genel nitelikler arasında sıralanabilir:

"Bir şeyle kültür yapısına dikkat ettim. Aynı kültürden olmasına. Buna çok dikkat ettim. Eğitim durumuna dikkat ettim. Ailenin o nedir o ailenin kültür yapısı, gelir yapısı ona dikkat ettim. Kültür dediğim

eđitimi, eđitim dűzeyi. Yani çiftçi midir memur mudur, bürokrat mıdır, tüccar mıdır bunlara dikkat ettim." (1E10, 63)

"[düşünerek] Bir kere kültürel olarak uyduğumuzu düşündüm. Eğitim seviyesinin dengelendiğini düşündüm. Güvencesi vardı, çalışıyordu, boş değil yani. Boş bir insan değil. Beni kollucak bir insan, o yapıda güçlü, güvenilir bunlar." (1K5, 55)

"En büyük etkenler tahsili oldu. Başka bir etken düşünemiyorum onun için. Gerçekse bu. Bu bana uyar, beni de istedi diyorsun sen kendi isteklerinden çok karşıdaki insan. Bende öyle oldu." (1K11, 62)

Varlığını 18. Yüzyıldan itibaren hissettirmeye başlayan romantik aşk, yüce aşkın düşünömselliğini temelden genişletti. Aynı zamanda romantik aşk bireyselleşmiş bir aşka karşılık gelmekteydi (Giddens, 2014c: 45). O zamana kadar evlilikler duygusal temelli olmayıp ailelerin dayanışma ve güçlerini birleştirmesi amacıyla kurulan bir birlik olarak görölmekteydi (Hortaçsu, 2015: 90). "Aşkın evlilik kurumuna dâhil edilmesi, onu aşkınlığından arındırıp dünyevileştirmiştir. Böylece aşk, evlilik tarafından onaylanmayı bekleyen bir eş seçimine dönüşmüştür. Aşkın eş seçimine indirgenmesiyle aşk evliliği kavramı, seçime dayalı bir özgürlük ideali olarak" ortaya çıkmıştır (Nüfusçu ve Yılmaz: 2012, 31). 2. kuşak katılımcılar arasında evlenilecek kişide aranılan özelliklerin başında evlenilecek kişinin dış görünüşü, bir işte çalışması, sorumlulukları yerine getirmesi ve o kişiye aşık olunması bulunmaktadır. Aşık olmaya ve sevgiye yapılan vurgu cinsiyet ayırt ekmeksizin kadın ve erkeğin dile getirdiği bir konu olmuştur. Ayrıca "aşık olmak" daha çok metropolde yaşayan ve eğitim seviyesi yüksek olanlarca ifade edilmiştir. Bu bireyselliğin aşkla harmanlanarak farklı bir kategorinin oluşmasına yol açılmıştır. "Eşinizle evlenmeye karar verirken nelere dikkat ettiniz?" sorusuna katılımcıların verdiği yanıt aşağıdaki gibidir:

"Öncelikle ona duyduğum aşk. Aşk onu görünce mutlu oluyorsun. Her güne onunla uyanmak, klasik. Oturduk mu konuşabiliyoruz. Aynı şeylerden hoşlanıyoruz. Diğer erkeklerden farklı olduğu için diyebiliriz. Maddiyat da önemliydi orda. En büyük etken aşk." (2K1, 30)

"En başta sevgiydi. Onun bana olan sevgisi ve bağlılığı diyebilirim. Üniversiteden tanıyor gibiydik birbirimizi. Çok zor olmadı." (2K2, 29)

"Ben inan bana sadece neyi etkiledi biliyor musun hiç yanımdan ayrılmazdı biliyor musun. Hiç. Derdim ki bu adam beni hiç yalnız bırakmıcağ. Hani hiç yanımdan ayrılmazdı. Dip dibeydi benim dükkanla onun evi. Hep yanıma gelirdi sürekli sabah, öğle, akşam sürekli iş çıkışı benim yanımda, giderken yanımda. Hep ilgilenirdi benimle çok ilgilenirdi, sürekli ilgilenirdi." (2K6, 27)

"Görüşüm onu ölçtüm, kendi kafam göre kendi planlarıma göre sonra da zaten babam bana söyledi kızım istiyor musun istemiyor musun diye. Düşündüm aile iyi, çocuk iyi. O yüzden dedim tamam olsun. Öyle. Okumaya şey yapıyordum. Görünce artık. İlk görüşte aşk mı denir öyle." (2K13, 20)

Evlenilecek kişinin güvenilir olması, dürüst olması, kendi kendine yetebilmesinin yanında; eşini sevmesi, kıskanması, kararlı, kibar ve nazik olması gibi beklentiler çiftlerin isteklerinin ne kadar fazla olduğunu göstermektedir. Önceki kuşağa kıyasla 2. kuşak da sadece sevgi ve saygının bir ilişkinin kurulmasında ve devam etmesinde yeterli olmamaktadır. Evlenilecek kişide dikkat edilen özellikler sıralanırken 2. kuşak kadın katılımcılar bu durum vurgulamıştır:

"Şöyle İsmet yalnız yaşadı belli bir süre, babasının evliliğinden dolayı. Yalnız yaşarken ben onun ev hayatını da gördüm. Yani kendi çamaşırını yıkıyordu, temizliğini yapıyordu, yemeğini yapıyordu dağınık değildi vs. Benim bekarken abimde vardı evde bir de ben annemi erken kaybettim yani bir hastalığı yüzünde. Bütün sorumluluklar bana kaldı. Dedim evet bir erkek bunları yapabiliyormuş bunları da görünce yani bunlar benim evlilik kararı almama yüksek sebep oldu. Çok ekstra aşık olarak evlenmedim ben ama çok sevdim. Gerçekten de çok seviyorum hala." (2K5, 28)

"Dürüst olması. Sahiplenici olması, güvenilir olması, azimli, kararlı olması bu özellikleri taşıyor olması benim güvenimi arttırdı." (2K7, 34)

"Aslında daha çok karşı tarafa olan inancıma, güvenime yani şimdi kolay bir şey değil böyle evlilik kararı almak. O sırada ben bu insanla

uzun süre beraber olabilir miyim diye düşündüm ciddi ciddi düşündüm tabii ki. Olabileceğime inandığım için." (2K10, 29)

"Şimdi şöyle söyleyeyim şu özelliklere sahip biriyle evlenmem dediğim bazı şeyler vardı. Örneğin kıskanç olan biriyle evlenemem ya da işte sigara kullanıyorsa bu benim için bir kriterdir. Sigara kullanmaması benim için önemliydi. Onun dışında kendim bazı konularda şanslı hissediyorum. Umut'un becerikli, yemek yapabiliyor, ev işinden anlıyor ya da en azından çok kibar ve nazik en azından nasıl yaklaşması gerektiğini biliyor. Tabi bunlar benim için önemli şeyler aslında ama tabi temelde yani ev işinden yemekten anlaması değil benim için kriter ama hani kişiye yaklaşım açısından gerçekten şey biri değil." (2K11, 31)

Evlenecekleri kişide hiçbir şeye dikkat etmediklerini, duygularıyla hareket ettikleri için zamanla pişmanlık yaşadıklarını söyleyen bazı katılımcılar evliliğe ilişkin inançlarını yitirmişlerdir. 1. kuşağın sıralaması izlenerek okula gidilmiş, işe girilmiş sonrasında evlenilmiştir. Ancak evliliğe ilişkin beklentiler karşılanamamıştır. Duygularla hareket edilmesine, belli bir süre flört edilip zaman geçirilmesine rağmen, birbirini yeterince tanıyamadığını belirtenler de vardır. Evlilik kararını düşünmeden aldıklarını, evlendikten sonraki yaşamlarında sorunlarla karşılaştıklarını anlatmışlardır. Görüşmeler esnasında bu sebeplerden dolayı boşanma aşamasına gelen katılımcıların "eşinizi tercih ederken nelere dikkat ettiniz?" sorusuna verdikleri yanıtlarda buna tanıklık edilmektedir:

"Hiçbir şeye. Temel etken heralde bazı şeyleri anlatmadan sadece mimik geçen zamanla alakalı bir şey heralde. Hiçbir şey demeden hissetmesi aynı anda aynı şeyleri düşünmek gibi. Aklımdan geçeni okuması diyebiliriz." (2E3, 30)

"Ben bir şey söyleyeyim mi? Ben hiçbir şeye dikkat etmemişim. Ben şuan bunu anlıyorum. Yani şu anda evlilik kararı verecek olsam çok daha başka kriterlere dikkat ederdim kesinlikle. Ben tamamen duygularımla hareket etmişim. Yani bir şekilde onda bir şey var ben ona kıyamıyorum hani çocuğum gibi geliyor. Yani hani aslında bir bayanın affedemeyeceği şeylerini hareketlerini affettim ben onun

bana karşı yapmış olduğu sergilemiş olduğu. Normal şartlarda benim onunla çoktan o hareketlerine istinaden ayrılmış ve evlenmemiş olmam gerekiyordu." (2K8, 33)

21. Yüzyılda modernleşme ve kentleşme süreçlerine paralel olarak kadının eğitim düzeyinin artması ve işgücüne daha yüksek düzeyde katılmasıyla bireylerin hayat tarzlarında değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır (Lesthaeghe,1998). Kadının işgücüne katılım oranlarının artması ve ekonomik bağımsızlığını kazanması, geleneksel aile yaklaşımının terk edilerek modern aile yapılarının görünür olmaya başlaması (Cherlin, 2004; Scott, 2006) erkek katılımcıların da düşüncelerini etkilemiştir. Onlar da evlenmeye karar verirken, eşlerinin çalışmasına dikkat etmiş bu konuya hassasiyet göstermişlerdir. Bunun farkına varmak katılımcılar tarafından "mantık çerçevesi" şeklinde tanımlanmıştır. Aşık olmanın yanında ekonomik sürdürülebilirlik ve evliliğin bir gün sonlanabileceği ihtimalinin var olması ve her bireyin kendi ayakları üzerinde durması gerekliliği anlayışının pekişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda 1. kuşakta kadının çalışması evlilikte aranan kriterlerden biri değil iken, 2. kuşakta yaşanan değişimle birlikte eşin çalışması istenilenler arasında sıralanmıştır:

"Benim için ilk önce mantık geldi eş tercihi yaparken. İşte nedir benim için en önemli unsur, eşimin çalışıyor olmasıydı. Baktım evet eşim çalışıyor bir mesleği var öyle alalade bir çalışma da değil mesleği olsun çalışsın en azından hayatın ne olduğunu bilsin, hayatı kazanmanın ne olduğunu bilsin sonuçta hani evleniyoruz aşık oluyoruz falan seviyoruz birbirimizi bunlar var ama tabi bunun sonrasını da düşünmek lazım evet bugün anlaşıyoruz gayet güzel ilerliyor evlendikten bir yıl sonra ne olacak, iki yıl sonra ne olacak ayrılabilme ihtimalimizde var. Bir çocuğumuz olup öyle de ayrılabiliriz onları düşündüğüm zaman eşimin kesinlikle çalışıyor olması lazım. Hani Türk toplumunda belirli bir şey var sonuçta erkek hani bir çocuk olduğu zaman hani eşine doğru gene bir şey olacak ayrıldığında bile bu benim için önemli bir kriterdi mesela. İkincisi de hani böyle kültürlerin uyuşması eşim Kayserili ben Karamanlı'yım. İç Anadolu Bölgesi birbirine yakın hani damak tadının da uyması lazım bunlarda gerekli. Sonuçta birlikte yaşıyoruz aynı yemeği yicez akşamları bu da önemli bir şeydi benim için yöre olarak da benzer olması, damak

tadının da uygun olması gerekiyor diye düşünüyorum. Ondan sonra bu kriterleri sağlıyor mantık çerçevesi içerisinde tikleri attık geçtik ondan sonra en önemli kısma geliyorsun sevmek, aşık olmak. Bunu da tamamlıyor zaten kendisi hal ve hareketleriyle bunu bana anlatıyor, belirtiyor ben ona anlatabiliyorum rahatlıkla gerek sözle, gerek hareketlerimle o da olduktan sonra tamam dedim olur." (2E6, 34)

"İş kesinlikle çok önemli yani benim işimin olması yine aynı zamanda eşimin de o dönemde sınava hazırlanma süreci vardı onunda sonuçlanmasını onun açısından bekledim çünkü evlilik ve evlilik hazırlıklarının o sürecin önüne geçmesini istemedim biraz daha o sınava yoğunlaşabilmesi adına benim için önemli olan konulardan birisi buydu. İş yani para kazanabilmek bir diğeri ev sahibi olmaktı aslında. Onu da önemli bir konu olarak düşünüyorum hep öncesinde ev sahibi olmadan evlenmek istemedim, açıkçası. Hep böyle bir düşüncem vardı, ailemin de böyle bir isteği vardı aslında. Umarım evin olur evin olduktan sonra evlenirsin daha rahat edersin şeklinde bir ev satın aldım. Süreçte yedi seneye yaklaşınca artık böyle bir karar aldık, teklif ettim evlendik." (2E7, 27)

Eğitim seviyesi yüksek katılımcılar için çiftlerin birbirlerini kısıtlamaması, kendi özel alanlarına müdahale edilmemesi ideallik kriterlerini oluşturmaktadır. Kadının kendi ayakları üzerinde durmasının önemsenmesi, eşin özgürce davranabilmesi, eşlerin birbirlerine "sürekli destek olması" gibi 1. kuşak katılımcıların dile getirmediği ölçütler, 2. kuşak katılımcılar tarafından üzerinde durulan noktalar olmuştur:

"İdeal eş olarak açıkçası işte birbirimize çok karışmayalım, birbirimizi kısıtlamayalım. Sen şunu yapma, sen bunu yapma, işte bunu giyme bunu içme falan gibi şeyleri olmasın. Sürekli destek olsun, maddi manevi destek olsun, önemli olan bu bence." (2E6, 34)

"Çalışkan olması benim için çok önemli. Çalışkan ve kendi ayakları üzerinde durabilen insanları, kadınları daha çok seviyorum, beğeniyorum. Dolayısıyla eşimin de böyle bir insan olmasını isterdim ve oldu. Onun dışında yani böyle evine bağlı insanları da seviyorum

hem erkek hem kadın. Burda bağılıktan kastım tabii ki olumsuz anlamda değil yani evini seven eşiyile, varsa çocuklarıyla vakit geçirmeyi seven onlar için belki bir şeyler yapabilen sürpriz de olabilir emek de olabilir bunları yapabilen insanları da seviyorum." (2E7, 27)

"Benim için şuan ideal eş yok gibi geliyor sanki ideal bir erkek yokmuş gibi geliyor(...)Benim özgürlüğümü kısıtlamayacak, benim gelişimime destek olacak, yani destek olacak derken yine söylüyorum ben şu kursa gidicem bana şunun parasını ver şeklinde değil ama ben o kursa gitmeye karar verdiysem ve ona başvurduysam hani beni şey yapmamalı. Ne gerek var işte niye gidiyorsun da. Ona bir sürü şey gidiyor da falan tarzı değil. Saygı çok önemli. Çalışkan olmalı. İyi bir rol model olmalı baba olarak. Sorumluluk sahibi olmalı. Kesinlikle ortak bir şeyler paylaşabileceğim, frekansta olduğum birisi olmalı. Yani daha çok evlenmeden önce gezmeyi, eğlenmeyi sevsin, temiz olsun, bakımlı olsun hani ee komik olsun diyordum." (2K8, 33)

Empati yapabilmek, hoşgörülü ve saygılı davranabilmek ve sadık olmak idealliğin içini dolduran daha öznel kriterlere karşılık gelmektedir. Bu kıstasların daha çok kadın katılımcılarca belirtilmesi kadınların konuya daha duygusal yaklaştıklarını ve duygularını erkeklere göre daha rahat aktardıklarını göstermektedir:

"Bir bayan olarak bi kadın olarak düşündüğümde benim için öncelikle eşini anlaması gerekiyor. Empati yapabilmesi gerekiyor." (2K2, 29)

"Hani maksimum düzeyde birbirini kırmadan hoşgörüyü karşılayarak falan hani idealin tanımını bence bu(...)Mümkün merteye hani ortak şeyde birleşmek asgari müşterekte birleşmek ve saygı, hoşgörü ideal eş bence." (2K3, 36)

"Zor bir soru. Bir erkekte bulunması gereken en önemli şeylerden bir tanesi bence evlilikte bağılılık. Bence çok önemli. Bunun dışında tabi ben mesela şunu isterim her zaman için kötü de düşünüyorsa iyide düşünüyorsa düşüncelerini bana karşı açık olmasını isterim." (2K11, 31)

"İdeal eş benim için şu anlama geliyor. Bunu çok açık ve net şekilde söyleyebiliyorum. Akşam eve heyecanla gitmek ciddi söylüyorum özleyerek gitmek." (2E1, 27)

Türkiye bağlamında, evlilik ve ebeveynlik son derece değerlidir ve evlilik öncesi cinsel yakınlık, genellikle kadına aitlik üzerindeki vurgu nedeniyle, genellikle düşüktür (Hortaçsu, 1999: 32). Düşük olduğu gerekçesiyle Türkiye’de evliliklerde dikkat edilen en önemli hususlardan biri kadının evlenmeden önce başkalarıyla cinsel ilişkiye girip girmediğidir. Kadınların evlilik öncesi cinsel beraberlik yaşaması çoğu zaman kabul edilemez bir konudur. Türkiye’de bir kadının bekaretini koruması, kendisinin ve ailesinin "namusunu koruması" ile eş değerdir, bir nevi evlilik öncesi bekarate verilen önem, hatta yoğun bir modernizasyon sürecinden geçmiş olanlar dahi, erkek egemen namus anlayışının temelini oluşturmaktadır (İlkkaracan, 2015: 26). Dolayısıyla evleneceği kadının namuslu olmasına vurgu yapan erkek katılımcı görüşmesinde bu noktaya dikkat çekerken, benzer söylemlere başka çalışmalarda da rastlanılmıştır (Üstün ve Bora, 2008). Çünkü evliliğin “namuslu” cinselliği ile evlilik dışı ilişkilerin erotik veya tutkulu karakteri arasında çizilen bir ayırım vardır (Giddens, 2014c: 44). Bu açıklamaya göre namuslu evliliklerin olabilmesi için eşlerin evlenmeden önceki ilişkilerinde "ileriye gitmemesi" gerekir:

"Biraz eşime dikkat ettim. Biraz kendime dikkat ettim. Eşimin tabi arkadaşları zamanında olmuştur. Gezmiştir, tozmuştur. O evlilikten önce kaldığı için o beni ilgilendirmez. Kimle gezmiş, kimle tozmuş o beni ilgilendirmez de valla eşimde biraz fazla arkadaşlıkların ileri gitmesi oluyor bazen ona çok dikkat ettim, işte onlara dikkat ettim. Fazla bir endamına, boyuna bakmadım. Bir dedim bakayım huyu nasıl. Anneme, babama nasıl davranıyor onlara dikkat ettim. Bir gün evime çağırdım, nişanlıyken. Tabi geldi, dedim boş gelme, istersen erkek kardeşini de getirebilirsin, yanlış anlama. Dedim annem, babam evde, ağabeylerimde evdeydi. Şöyle bir gözlemlerdim. Anneme nasıl davranıyor, hani böyle hal ve hareketleri nasıl, onlara baktım. Aileye önem veririm ben, aile yapısına önem veririm. Aile yapısı bozuk olursa onun da gidişi bozuk oluyor." (2E8, 29)

Sancar'ın (2013a: 68) bulgularına göre erkeklerin sosyo-ekonomik statüleri düştükçe evliliğin ve bir aileye sahip olmanın anlamı ve önemi artmaktadır. Çünkü alt sınıftaki erkeklerin eşlerinden bekledikleri; hamaratlık, saygı, güler yüz ve misafirperverliktir. Katılımcıların ifadelerinde de benzer cevaplarla karşılaşılmıştır:

"Hayal ettiğimde öte bir eşim var zaten. Mesela isteklerimden ödün vermeyen biri. Bir şey istediğim zaman yok ona zor geliyormuş gibi yapmamazlık yapmaz. Bir kadın evinde, evinin hanımı olmalı. İşe gitmicek, işle ilgisi olmucak bence. Evinde çoluğuna, çocuğuna bakacak. Bizde kadınları pek çalıştırmıyorlar. Erkek çalışır, kadın çoluğuna çocuğuna bakar. Tabi kadının bu konuda şeyi daha büyük çünkü evde çocuklara bakmak daha zor bir şey. Evin işleriyle ilgilenmek, evi çekip çevirmek. Yuveyı dişi kuş yapar diyor ya aynen öyle. Onun işi daha zor bence." (2E9, 18)

"Başta düşüncesi, aileye bağlılığı ve çocuklarını, eşini sevmesi. Ondan sonra konuşurkene, yürürkene sadece kendini değil, eşini de düşünerek yürüyüp konuşması. Çünkü ideal eş eşini temsil ediyor. Sadece bir tek değil, eşi de var. O düşünceyi taşıyarakta çünkü ona gelecek herhangi bir söz, herhangi bir hakaret, herhangi bir laf eşini de etkiliyor. Bana göre yürümesini, konuşmasını, davranışını, giyinmesini bilen insan ideal eştir." (2E5, 33)

Evlilik kararının verilmesinde 1. kuşağa kıyasla 2. kuşak için aşık olmak temel kriter haline gelerek evliliğin olmazsa olmazları arasına girmiştir. 1. kuşaktaki katılımcıların bir kısmı aşık olarak evlendiğini dile getirirse de 2. kuşakta bu oran artmış ve dile getiriliş şeklinde de bir değişim gözlenmiştir. Bu durum dönüşüme ilişkin bir işaret olarak algılanabilir ve aşkın evliliğin kurulmasında gerekli bir kriter olduğunun altı bir kez daha çizilebilir. Özellikle sosyo-ekonomik statüsü yüksek kesimin evliliğe yönelik beklentilerinin giderek artması, evlilik tercihlerini de etkilemiştir. Böylece katılımcıların evlilik örüntülerinde ve aile yapılarında bireysel kararların ve değerlerin önem kazandığı görülmüştür. TAYA 2011 verilerinin değerlendirildiği çalışmada belirtildiği gibi evlenilecek kişide aranan "sosyal" ve "kişisel" özelliklerde, her ne kadar evlenilecek kişinin geldiği sosyal çevre ile benzerliğe önem verilse de, kişisel özelliklerin ve aşkın daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Beşpınar ve Beşpınar, 2017).

Ayrıca 1. kuşağın ideal eş anlayışı toplumsal cinsiyet rollerinin yerine getirilmesi için yeterli görülebilirken, bazı kadın katılımcılar daha öznel ifadelerde bulunmuştur. 2. kuşağın ideali anlamlandırması evlilikten beklentilerin yükselmesi neticesinde farklı bir boyuta ulaşmıştır. Ev içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinin yerine getirilmesinden sadece geleneksel değerleri benimseyenler bahsetmiş olup geriye kalan çoğu katılımcı eşiyile iletişim düzeyinin daha çok artmasını ve paylaşımlarının daha fazla olmasını istemektedirler. Eşini görünce heyecanlanma, cinsel çekimin olması ve eşinin çeşitli sürprizler yapması, hane içerisinde mutluluğun daim olması, çiftlerin istekleri arasında yer almıştır. Aşka yüklenilen anlamda da değişim yaşanmış güzel bir çift sözün yetersiz kaldığı, her zaman daha fazlasının istendiği ve böylece daha ayrıntılı, daha karmaşık ve ilişkinin içeriğine vurgu yapan istekler görülmeye başlanmıştır.

4.3.4. Evlilikten Beklentiler

Bu bölümde katılımcılara evlilikle ilgili beklentileri, evlilikten sonra beklentilerinde bir değişiklik olup olmadığı sorulmuş alınan yanıtlar doğrultusunda veriler yorumlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcıların evliliğe ilişkin beklentilerinin şekillenmesinde rol oynadığı düşünülen kendi anne ve babalarının evliliklerine dair sorular da yöneltilmiştir. 1. kuşak katılımcıların yanıtlarını iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Yanıtlar evlilikten beklentisi olanlar ve olmayanlar şeklinde iki bölüme ayrılmış, bu durumun nedenleri de ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Aynı zamanda beklentisi olanların yanıtları da ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir. Bir kısım katılımcı evlilikten beklentilerinin gerçekleştiğini bildirirken, bir kısmı ise evliliğinde bu beklentilerinin karşılanamadığını ifade etmiştir.

"Evlilikten beklentiniz nelerdi?" sorusu yöneltildiği an bunu hiç düşünmediklerini belirten bazı katılımcılar herhangi bir beklentilerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Çünkü katılımcılara göre evlilik bir nevi doğanın kanunuymuşçasına herkesin yapması gerekenler arasında sayılan süreçlerden birine karşılık gelmektedir. Bu sebeple evliliğe dair daha önceden bir düşüncesi bulunmayanların evlilikten de bir beklentisi olmamıştır. Bu bağlamda "evlilikten beklentileriniz nelerdi?" sorusunu katılımcıların bir kısmı "cahillik" ile çocukluğun getirmiş olduğu "gözü karalık" şeklinde açıklamışlardır:

"O zamanlar insanda bir cahillik oluyor(...)Nasıl diyeyim sana be kızım ilkten bir korkuyorsun ee çünkü yabancı. Eşin ne kadar tanıdık

olursa olsun arada böyle bir şeylik oluyo acaba olur mu olmaz diye bi şeylik oluyo. Ama yolunda gidiyor her şey. (1E1, 61)

"Evlenmeden önce hiçbir şey beklemiyordum. Niye çocuktum onun için. İşte kavuşayım mutlu olayım bunla evleneyim. Sen bunla evleniyorsun bunun kültürü, seviyesi yaşam tarzı örfü onları görmüyor gözün. Görmüyor." (1E7, 69)

"Yoktu ya. Küçüktüm tabi. Şey de yoktu. Ben şöyle isterim diye aklımda bir şey yoktu." (1K12, 62)

Evlilikten beklentisi olanların en fazla dile getirdikleri konu çocuk sahibi olmaktır. "Aslan gibi çocuklar"ın ya da "bir düzine çocuğun" olması evlilik için yeterli sebepler arasında görülmüştür. Günümüzde çocuk, ekonomik olarak fayda sağlamasa da katılımcılar için aileyi bir arada tutan bir işleve sahiptir. Çocuk sahibi olmak aynı zamanda yakın sosyal çevre tarafından da istenmektedir. Böylece fonksiyonel yaklaşımın benimsediği evliliğin amaçları arasında bulunan soyun devam etmesi anlayışı katılımcılar tarafından bir kez daha vurgulanmıştır:

"Evlilikten beklentim maşallah üç tane aslan gibi çocuk. İyi bir aile, iyi bir yuva. Beklentim bu sadece. Daha doğrusu o zamanlarda bir beklenti düşünemiyorsun hayat seni ilerletiyor. İşine bakıyorsun. İyi bir aile, şeffaflık, dürüstlük, kişilik, ahlak, edep bunlar. Çocuklarına örnek." (1E9, 54)

"Evimiz olsun, çocuklarımız olsun. Bizde öyle derler oturdun mu sofraya işte bi düzine asker olsun (gülüyor). Çocuklarımız olsun tabi Allah hepimize nasip etsin. Çocuk da dünyanın meyvesi. Çocuk olmadan evlilikler zor oluyor. Çocuk evin aynası." (1E5, 63)

"Evlilikten beklentilerim, dünyaya çok güzel iki çocuğu birlikte büyütebilmek. Önce tabi birbirimizi büyütmek. Yani evlilikten beklentilerim bir aile olmak. Bir aile olabilmek bir olabilmek. Zaten ben dünyadan bunu istiyorum." (1K10, 54)

Bunun yanında kadın katılımcılar erkek katılımcılardan farklı olarak eşleriyle gündelik hayatlarında daha fazla paylaşımlarda bulunmayı beklemişlerdir. Eşyle

gezme, dolaşmak, kendi dertlerini anlatabilmek, arkadaş olabilmek kadınların hayallerindeki ideal erkeğe karşılık gelmektedir. Ancak zamanla beklentilerin yerine gelmediğini ifade edenler de olmuştur. Gündelik hayatın içinde yapılan birçok aktiviteyi eşle yapmayı istemek normal şartlar altında evlilikte olması gerekenler arasında sayılabilir. Katılımcıların bahsetmiş olduğu etkinliklerden yola çıkarak geçmiş dönemlerde evlilikten beklentilerin günümüz evliliklerine kıyasla ne kadar düşük olduğu görülmektedir:

"Evlenden önce evlilikten hiçbir beklentim yoktu. Yani sadece evlenip bu adamla beraber olmak istiyordum düşünüyordum. Tabi bizim otuz beş sene önceyi düşünürseniz biz nişanlıyken bile el ele belirli bir yere gidebiliyorduk. Saat on buçuk, on birde eve gitmek zorundaydım. Öyle bir yerlere gitmek kalmak geç vakit dışarıda olmak gibi bir şey yoktu. Benim babamda normal ataerki bir aileden geliyorum hani annemin lafı önemliydi. Ben sadece bu adamı seviyorum bununla beklentim yoktu beraber olmak istiyordum. Başka bir beklentim olarak evlenmedim." (1K6, 58)

"Çocuğum olsun mutlu bir evim olsun işte biz öyle çok aşırı beklentileri içinde olan insanlar değildik. Azıcık aşım kaygısız başımdaydık. Çünkü ikimizde hayatı biliyoruz. Yani 80li yıllar 70'li yıllardan gelen insanların bence o 70li yıllardaki o kaos döneminden sonraki kurduğu soğanın bile tadını alabiliyorsun. İcabında bir kahvaltı ile karın doyurabilen bir tarhana çorbasıyla karnımızı doyurup ay mutluyuz dediğimiz insanlarız yani. Böyle aşırı uç beklentiler yatım olsun katın olsunlara bakan insanlar değiliz yani." (1K3, 53)

"Ne beklentim olcaktı. Hiç beklentim yoktu çünkü onlarda yok bizde yok. Ben bi halı götürdüm onların akrabaları bak bak fakir haliyle bir halı getirdi çok da güzel perde getirmiş bu gelin dediler. Yani herkes şaştı bana hayranlaştı. Yani yok halimde yaptım ama yayan gidiyordum geliyordum. Tren istasyonuna şey gidiyorum ya üç sene çalıştık. O beş kuruşu ben yumak da aldım. Ondan geceliklerimi, sabahlıklarımı, kilotlarımı evlilik yok ama hazırlık var. Genç kızsın tabi. Var tabi beklenti var çocuğum. Yaptık bir şeyler kendimizce. En

başta bütün bunlar beklentin senin. Bi hamile kalıyorsun dünyan değişiyor. Bi varlık getiriyorsun Allah'ın verdiği." (1K8, 68)

Evliliğe ilişkin beklentilerinin yerine gelmediğini belirtenler çoğunlukla kadın katılımcılar olmuştur. Önceki soruyla bağlantılı olarak beklentilerinin yerine gelmemesi sonucunda büyük hayal kırıklıklarıyla karşılaşanlar yine kadınlardır. Buna sebep olan konulardan biri çiftlerin çocuklarının olmaması ve bu konuda eşlerinin yeteri kadar özveride bulunmamasıdır. Bu yüzden "ideal kadın" ölçütleri arasında bulunan iyi bir eş ve anne olma rolünü yerine getiremeyen kadınlar, bunu bir eksiklik olarak hissedip bu konuda daha çok eşlerini suçlu görmektedirler. Nitekim bu duygu ve düşünceler 1. kuşaktan çocuğu olmayan 2 kadın katılımcı tarafından ortak olarak paylaşılmaktadır:

"Mesela çocuk konusunda benim çocuk eşimden olmadı. O konuda ben ilk şeyde hep doktora gittim yani ee bir sürü yağ şeyleri içtelerim yedim, hormonal dengesizliklerim oldu. Sonradan hocaya gittik eşimde ki onunda çizeceği bazı şeyler olabilir dedi hiç ilgilenmedi. O konuda mesela çok kızgınım eşime. İşte onun için çok kızgınım eşime. Ha olmayabilir onu kabul ederim sen her türlü şeyini yaptırırsın he şeyden geçersin olmayabilir. Onu hiç çözemedim. Halbuki çocukları o benden daha çok sever. Onu hiç çözemedim(...)Buraya taşındıktan sonra kendisine dedim, bu konuda seni hiç affetmicem. Yani bunu bilesin dedim. Bi tuhaf oldu. Tuhaf olmana gerek yok. Ben her türlü şeyi yaptım kendim için ama sen hiç çocuğu benden çok seven sendin ama hiç özveride bulunmadın. Git her şeyini yaptır ondan sonra olmazsa olmaz." (1K7, 57)

"Yok artık ya öyle çünkü biz şimdi noldu? Bi alışkanlık oldu eşten çok arkadaş olmaya başladık artık. Aynı evi paylaşan iki arkadaş iki dost yaren öyle. Yani onun için bundan sonra bu yaştan sonra fazla bir beklentim yok. Beklentim sadece saygımız hiç bitmesin...Yoo değişiklik olmadı. Belli beklentiler vardı olmadı ama değişiklikte olmadı. Olsaydı da değişiklik olmayacaktı zaten ama olmadı." (1K2, 54)

Çocuk sahibi olamadığı için evliliğe ilişkin beklentilerinin yerine gelmediğini belirten ve aşağıda anlatısı paylaşılan kadın katılımcı bundan sonra da ilişkisinin ev

arkadaşlığına evrildiğini ve hayata dair beklentisinin de kalmadığını anlatmıştır. "En basitinden çocuğum olsun" ifadesini kullanarak aslında evliliğe yüklediği anlamın boyutunun ne düzeyde olduğunu belirtmiştir. Çocuksuzluk katılımcı tarafından bir eksiklik olarak görülmekte, bundan sonraki yaşantısında çocuk konusuna yer vermeyerek, eşine karşı saygılı olmayı temenni etmektedir:

"Bu yaştan sonra bir şey beklemiyorum. Beklediklerimin hepsi olmadı. En basitinden çocuğum olsun isterdim olmadı. Bundan sonra öyle bir alternatif yok(...) Bi alışkanlık oldu eşten çok arkadaş olmaya başladık artık . Aynı evi paylaşan iki arkadaş iki dost yaren öyle. Yani onun için bundan sonra bu yaştan sonra fazla bir beklentim yok. Beklentim sadece saygımız hiç bitmesin." (1K2, 54)

İlk kuşak kadın katılımcıların bir kısmı geleneksel rolleri hem yerine getirerek hem de bunları destekleyerek yeniden üretmeye devam etmişlerdir. Evliliklerdeki dengesiz rol dağılımı, kadının üzerindeki yükün artmasına yol açmıştır. Bu sebeple kadının ev işlerine harcadığı vaktin ve emeğin artması hayal ettiği evliliğe ulaşamamasıyla sonuçlanmıştır. Ancak kadın katılımcıların bu yükümlülükleri eksiksiz yerine getirmesi gerektiği düşüncesinin hem aileleri hem de kocaları tarafından dayatıldığı ve devamında da kadın katılımcıların evlilik hayatlarında uzunca bir süre bocaladıkları ifade edilmiştir. Bundan sonraki safhada katılımcılar geleneksel rol dağılımının farkına vardıklarını ve çözüm yolu olarak da bu durumu içselleştirerek benimseme yolunu seçtiklerini ifade etmişlerdir. Hayal kırıklığı yaşayan kadınlar, evlilikte çiftlerin sorumlulukları paylaşmadığı sürece mutsuz olacağını deneyimleyerek geçmişe dönme fırsatları olduğu takdirde çok farklı davranacaklarını belirtmişlerdir. "Evlendikten sonra evliliğe ilişkin beklentileriniz karşılandı mı?" sorusuna verilen yanıtlarda görüldüğü üzere hayal kırıklığına uğrayanlar genellikle kadın katılımcılardır:

"Oldu. Hayal kırıklığı oldu bir kere. Ben çok farklı düşünüyordum evliliği. Bir erkek evine yani kadın ve erkeğin görevleri vardı diye düşünüyordum. Ben ev hanımlığını seçtim. Hatta okulu yarım da bırakmamdaki etken bu oldu. Çocuğum olsun ev hanımı olayım benim hayallerim buydu. Ama hiç sorumluluklarını yerine getirmediği için ben daha çok zorluk çektim. Dolayısıyla hayal kırıklıkları başladı. Şimdiki aklım olsa çok daha farklı düşünürdüm hiç evlenmezdim.

Okulu bitirirdim. Baştan kendi ekonomik özgürlüğümü elime alırdım. O sıkıntıları çekmemek adına. Çok duygusal davranmazdım. Daha mantıklı davranırdım." (1K4, 57)

"Oldu hayal kırıklıkları. Bu eşimle ilgili değildi. Gene benim hayat cahilliğimden kaynaklı şeylerdi(...)Hayatımda hiç karşılaşmadığım birtakım zorluklar çıktı karşıma. İşte bir evin sorumluluğu soba yakmak, yemek yapmak, çalışmak akşama kadar tabi çok büyük bir hayal kırıklığına uğradım. Yani ben her zaman eve gelip annem yemeğimi hazırlar, evimiz sıcak hiçbir sorumluluğum yokken bu mu evlilik dedim. O zaman bunların başıma gelmesinden dolayı sevdiğim adamı suçlamaya başladım. Bunla ilgili çok huysuzluklar yaptım ama yani kendisi bu konuda çok olgun davrandı. Ben senin baban değilim ben senin kocanım. Bu hayatın şeyi bu, o çünkü bekar yaşamış öğrencilik geçirmiş falan deyip buna alışacaksın deyip ben senin baban değilim, eşinim dedi." (1K6, 58)

"Yani beklentim oldu mu olmadı, karşılanmadı yani. Dost olabileceğim bir eşim yok derim ben şimdiki kafamla. Yani bana dost olmadı, arkadaş olmadı sadece eş oldu, çocuklarımız oldu çok mutlu muyduk hayır. Herkesinki gibi bir evlilikti. Şimdiki kafam olsa daha çocuklar olmadan birkaç sene sonra ayrılırdım bile. Sağlıklı bir evlilik yaşamadık." (1K9, 64)

"Yok ben evliliği hep mantık süzgecinden geçirdim. Evlilikten değil beklentin insanlardan olur da asla o beklentinin onu ilk defa yıkılıyorsun zaten. Onu nasıl yıkıyor biliyor musun? Tuğlayı örüyorsun örüyorsun kafanda en alttan tuğlayı bir lafla öyle bir sokuyor ki bütün tuğlalar devrildiği zaman rahatsızlık başlıyor. Senin isteklerin azalıyor. Bir tuğla bir tuğla derken daha inanç kalmıyor yani. Karşı taraf ne der bilemem benim kendim açımdan öyle. Ben ona güvenip de şurdan şuraya gitmem. İlk çocuk doğduğunda fark ettim." (1K11, 62)

Anne-baba evliliklerine benzer bir evlilik yaşamak isteyen ve bu sebeple kendi evliliklerinde beklentileri karşılanmayan kadın katılımcılar bu konuya daha duygusal yaklaşmışlardır. Bazı katılımcılar, anne babalarının birbirine aşık olduklarını, birbirlerine

destek olduklarını, karşılıklı anlayış içerisinde "biz" duygusunu yaşayabildiklerini ve bunu da çocuklarına da yansıtabildiklerini belirtmişler ve o günlere özlem duyarak düşüncelerini anlatmışlardır. Çünkü babaların geleneksel rolleri taşıyor olması, evin sorumluluklarını yerine getirmesi ve annenin ev hanımı dahi olsa ona kol kanat gemesi 1. kuşaktan kadın katılımcılar için büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca ebeveynlerinin birbirilerini sevmeleri, aşık olmaları ve bunu çocuklara yansıtmaları daha huzurlu bir aile ortamının oluşmasına yol açtığını düşünenlerin de sayısı az değildir. Ayrıca evin geçimini sağlayan baba modeli ve sıcak yuva ortamını kuran annenin ideal evlilik anlayışını oluşturması kadın katılımcıların daha geleneksel bir duruş takındıklarının göstergesi olarak da okunabilir. Geleneksel ailelerde eşlerin, evliliklerinin anne-babalarının evliliğine daha çok benzediğini (İmamoğlu, 1993: 66) belirten çalışmalarla paralellik gösteren sonuçlara, bu çalışmada ulaşılmıştır. Kendi evliliklerinin ebeveynlerinin evlilikleri gibi olmasını isteyen kadın katılımcıların yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir:

"Çünkü ben evliliği öyle biliyordum. Yani evlenen insan öyle bir ailede bizde aynı şeyleri yaşarız ama tabii bu karşılıklı oluyormuş. Ben o beklentiyi bulamadım. Anneler çok iyi anlaşır, onlarda aşık olarak evlenmişler ama benim babam gerçekten çok ailesine düşkün sorumluluk sahibi daha iyisini vermek için uğraşan bir insan. Öyle olmasını isterdim mesela." (1K4, 57)

"Anne babam birbirine saygılı, asla önümüzde kavga etmeyen sorunları olduğu zaman odalarına çekilirler odalarında konuşurlar, problem neyse onu halletmeye çalışırlar babam eşini seven, sayan bir köylü kızı olmasına rağmen annemin onu sayan seven onunla belki gururla onu şey yapan bir erkekti. Bize asla karışmazdı bizim duygularımızı, düşüncelerimizi sahiplenirdi birbirilerinden bir günden bir güne yeter artık ya da işte beni hiç düşünmüyorsun gibi bu tip lafları olduğunu duymadım. Babam annemi mesela şekillendirirdi, köylü kızı ama annemde şey alır. Mesela roman okumasını babam öğretti anneme. O da eline bir gazete alır bir roman alır, babam devamlı okur zaten. İşte ne bileyim karşılıklı iskambil oynarlar, tavla oynarlar arkadaş gibilerdi. Babam gezmeyi çok severdi çok gezdirirdi.

Annemi güzel giysilerle donatırdı bizi de öyle. Kavga ettiklerini duymadım. Babamla annem gibi bir evlilik şeydi." (1K9, 64)

Erkek katılımcıların çoğu için beklentiler karşılanmıştır. Erkeklerin karşılanan beklentileri ise aile içinde geleneksel rollerin kadınlar tarafından yerine getirilmesini kapsamaktadır. Erkeklere göre kahvaltının/yemeğin hazırlanması, çocuk sahibi olmanın getirdiği mutluluk başlıca gerçekleşen beklentiler arasındadır. Kadının toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında geleneksel ev kadınlığı, eş ve annelik rollerini üstlenmesi erkek katılımcılar için evliliklerde sorunların yaşanmamasını garanti altına almıştır:

"İstediğimden daha güzel oldu. Hayal ettiğimden daha güzel oldu. Hanım Almanya'ya gidince anladım. Hakkaten çok zor oluyor. Bi de hanım bizi tembel de yaptı. Benim hanım her işi dört dörtlük yaptığı için. Hanım çok çalışkan, ev hanımı. Akşam çok rahat ediyorsun. Geliyorsun evinde yemeğin hazır. Her şey hazır dört dörtlük. Sabah kalkıyom kahvaltı hazır. Huzurlu çalışıyorsun. İşte de başarılı oluyorsun. Evde huzurlu olup yatıp kalktın mı işte de başarılı oluyorsun." (1E3, 59)

"İstediğim gibi oldu başka ne olabilirdi ki? Başka bir şey olmazdı. Hanım çocuk yapacak çocuklara bakacak sana sadık kalacak arada bir söylenecek falan. Dırdır yapacak. Öyle gidecek." (1E7, 69)

"Sıcak yuva ortamı"nı yaratan kadının geleneksel aile kalıbına uygun hareket etmesi ve eşiyile ilgilenmesi erkek katılımcı için hayal ettiklerinin ötesinde bir evlilik gerçeğine sahip olmasına yol açmıştır. Saktanber'in (1995: 220-229) belirttiği gibi "onaylanan ve hedeflenen kadın, kadınlık vasıflarından uzaklaşmamış, yani şefkatli, yumuşak, anlayışlı, iyi eş, fedakâr anne olan ve bunlara ek olarak modern hayatın getirdiklerine uyum sağlayabilen kadındır." Yeşilçam filmlerini andıran sahnelerin evlilikte yaşanması kadının sadık, uysal ve ılımlı bir yaklaşım sergilemesiyle mümkün olmuştur. "Evlilikten beklentileriniz nelerdi?" sorusunu bazı katılımcılar aşağıdaki gibi yanıtlamıştır:

"Evlendikten sonra eşimden beklentilerimde çok farklı şeyler oldu. Ben eşimin her gün ben işten gelene kadar o kapıda cam da beklemesini hayal etmezdim. Gerçekten ama insan bakıyor ki bekliyor

kapını açıyor gülümseyerek sana sıcak bir şekilde hoş geldin diyor hal hatırını soruyor dertlerini soruyor. Yorgunluğunu o anda unutuyorsun. Onunla o sohbet seni çok şeylerden koparıp atıyor. Geçmişini unutuveriyorsun bir anda." (1E2, 55)

"Evlendikten sonra da ilk etapta böyle bir tartışmalar yani bizim dışımızda cereyan eden tartışmalar bazen evliliği bıkkın bir noktaya getiriyor yani. O dönemleri yaşıyorsun. O da nedir? Tartışma olunca yahu neden evlendim? Buna hazır değildik. Biz bu yükün altında eziliriz. Bizi bize bırakmıyorlar. Bizi bizim dışımızda yönetiyorlar. Noluyor bu bir bıkkınlık veriyor ama biz ne dedik?(...)Mesela evlilik dönemlerimizde tartıştık. İkinci kez hamileyken annem rahmetli dedi ya bu böyle yürümez istersen boşa. Evin içinde gelin kaynana iki yıl kadar babam kardeşlerim ailem aynı evin içinde yaşadık. Buradaki gibi hemen ayrı ev kur yok. Evliliğe karar alırken kız kardeşlerim evleniyor ahırda inek var bahçede iş var. Ee annen yalnız ona bir yardımcı mantığıyla hareket ediyorsun(...)Rahmete gidene kadar aile tarafından müdahale vardı. Onların gözünde sen hala çocuksun. Onların gözünde sen hala büyümemişsin. Onların gözünde sen hala onların canı ciğerisin." (1E9, 54)

Bazı katılımcılar evliliğe dair beklentilerini aktarırken anne ve babalarının evlilikleriyle kendi evliliklerini kıyaslayarak açıklamalarda bulunmuşlardır. Kendi anne ve babalarının evliliğine benzer bir evlilik yaşamak istemediğini belirten katılımcılara bunun sebebi sorulmuş ve bir kısmı aile büyüklerinin annelerine şiddet uyguladığı cevabını vermiştir. Kadına yönelik şiddet konusunda çocukluktan itibaren hatırlananların katılımcılar üzerinde etki yaratmış olduğu kendi evliliklerinde benzer durumların yaşanmaması için hassas davrandıkları belirtilmiştir. Bazı katılımcıların babalarının aile üyelerine karşı sert ve ilgisiz olması ve anneleri üzerinde baskı kurarak şiddet uygulaması katılımcıların çocukluk anıları arasında yerini almıştır. Aynı zamanda katılımcılar anne-babalarının zor hayat şartlarına sahip olduklarını bu yüzden onların evliliklerine benzer bir evlilik istemediklerini bu sebeple evliliğe ilişkin beklentilerinin şekillenmesinde bu konunun önemli olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle annelerinin duygusal ve fiziksel şiddete maruz kalmaları evlilikte saygının yitirilmesine yol açmıştır. "Anne ve babanızın gibi bir evliliğinizin olmasını ister miydiniz?" sorusuna katılımcıların

vermiş olduğu yanıtlar evlilikten beklentilerin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur:

"Şimdi şöyle bir söyleyeyim o konu acı bir şey. Anam rahmetlik babamla çok zor şartlar yaşadılar. Annemle babam öz amca çocukları. Annem benim boşanmak istedi beş yıl altı yıl hayat ayrı bir yaşattı(...)Akraba evliliği. Öz amca çocukları. Rahmetlik ölene kadar hep mutsuzdu(...)Anam rahmetlik halalarım zalımdı. Hepsi rahmetlik oldu şimdi bir tanesi kaldı. Diğer dedem de çok eziyet ederdi. Bana bunu yapacan şunu edicen. Kendi keyfine düşküdü. Onun için rabbim inşallah öbür dünyada annemi güldürür. Varlık çoktu huzur yoktu." (1E2, 55)

"Rahmetlik babam annemi dövüyordu. Bizde biz çocuktuk ozaman. İnan çocuk işte ağlıyorduk. Annemize vurunca tabi çocuklar için anne daha farklı oluyor. Sonra babada da o nefreti gösteriyor. Çocuk nefret ediyor. Anneyi dövünce çocuk da babadan tiskiniyor, soğuyor. Onları biz öyle bir hayatı hiç kimseye yaşatmasın. Babam çok dövüyordu annemi. Bir şey konuşuyordu annem karşılık verirdi rahmetlik o da yok efendim niye karşılık verdin diye döverdi." (1E5, 63)

"Annem sevmiş babamı ama sonra çok acı çekmiş. Çok acı çektirmiş ona. Genç yaşta öldüler ikisi de. Annem çok sevmişler birbirlerini çok güzelmiş ikisi de. Anneme çok işkence çektirmiş. Dövermiş, içki içermiş, kadına gidermiş. 18 sene evli kalmış annem onunla, sonra ölmüş. Hızlı yaşamış, hız ölmüş." (1K1,67)

Toplumsal yapının önemli bir parçası olan aile de kültürel farklılıklar yaşanmadığında benzer evliliklerle karşılaşılır. Her bireyin aile ortamı içinde doğduğu, büyüdüğü göz önüne alınırsa kültürel değerlerin aktarılmasında ve bireyin sosyalleşmesinde ailenin önemi büyüktür. Bu sebeple katılımcılara yönelim ailesi bağlamında anne babalarının evliliklerine dair soru sorulmuş, kuşaklar arası evlilikte benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

"Kentleşme ve dolayısıyla yeni yaşam tarzları toplumsal hayatta giderek artan oranda bir hareketliliğe yol açmıştır. Bu durum zamanla bireyselleşmeye, kadının

özgürleşmesine ve dolayısıyla kurulan ailelerin geçmişte olduğu gibi kadınların ikinci planda olmadığı, sevgi ve saygının karşılıklı yaşandığı bir yapıya dönüşmüştür" (Aydın ve Baran, 2010: 122). Sanayileşmeyle beraber oluşan modern kent hayatı ailenin yapısında, değerlerinde, norm ve inançlarında önemli derecede farklılıkların yaşanmasına neden olmuştur. Toplumsal hayatta yaşanan hareketlilik, evliliği ve evliliğe yüklenen anlamlarda da değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Kent yaşamında evlilikler geçmişte olduğu gibi sadece dini ya da ahlaki referanslara dayanmayıp; romantik aşk ekseninde yapılmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2016: 131). Aydın ve Baran'a (2010: 122) göre, kent ortamında birbirini seçme özgürlüğüne sahip kadın ve erkekler için bireysel tercihler ön plana alınmıştır. Böylece evliliklerde, kadın erkeğe "bağımlı" olmak yerine "karşılıklı bağlılık" ilişkisine tabi olmuştur. Evliliğe yüklenen anlam değişerek; eşler karşılıklı olarak birbirlerinden daha fazla paylaşımda bulunmayı, sevgilerini ifade etmeyi, dost olabilmeyi ve duygusal yakınlık gösterilmesini beklemeye başlamışlardır. Benzer durum katılımcıların anlatılarında da izlenmektedir. 2. kuşak katılımcıların anlatılarında görüldüğü gibi evliliğe ilişkin beklentiler 1. kuşağa kıyasla farklılaşmış, konuşabildiği birisiyle evlenebilmek, en fazla istenilenler arasında sıralanmıştır:

"Evliliği şöyle zannederdik. Arkadaşlarımda söyler bir süre sonra elmayı kesip bıçağın tersiyle al sana uzatıyor karşı koltuktan da bizde öyle bir durum olmadı. Biz hep bir koltukta tüneriz. Oturduğumuz koltuk bile aynıdır şeydir ayaklarımızı uzatır öyle otururuz. Karşılıklı oturduğumuz çok nadirdir yani. Çok sıcaksa ancak ayrı kalırız. Evlilikten beklentim akşam eve gittiğimizde mesela birbirimize 15-20 dakika birbirimize sarılırız yarım saat sarılırız bazen. Yani öyle hala sevgili gibiyiz halen."(2E1, 27)

"Benim evlilikle ilgili tek bir beklentim vardı aslında. Açıkçası konuşabileceğim bir insan arıyordum ben. Rahat rahat oturup konuşabileceğim bir insan arıyordum ben ama güvенеbileceğim şekilde. Yani bütün hiç kimseye anlatmayacağım bir tek ona anlatmam normal olacak yani. O yüzden benim için o önemliydi. Ben konuşcam o da beni anlaması lazım üstüne geri de yorum yapması lazım, bana geri dönmesi lazım."(2E2, 37)

"Hani iyi günde kötü günde derler ya öyle gerçekten hani çünkü kötü gün belki kötü gün yaşıyor olabiliriz hani bu bizim sadece ailenin içerisinde de olabilir dışarısında da olabilir iş de olabilir. İşte de bir insan kötü bir gün geçirebiliyor yani onu da birlikte oturup konuşarak aşabiliyorsak eğer beklentim bu karşılıklı bunları aşabilmek birbirine destek olabilmek, koşulsuz destek olabilmek. Birbirinin arkasında durabilmek." (2K7, 34)

"Ya arayıp da bulamadığım bir şey anlamında soruyorsan olmadı. Evlilikten beklentim dediğim gibi hayatı paylaşmak sonuçta hayatı paylaşmak ee tabi herkes mümkün olduğunca az ev işi yapmak ister. Evlilik demek birtakım sorumlulukları paylaşmak demek(...)Çamaşır, bulaşık, alışveriş, kazanç ne bileyim fatura bir sürü şey çıkıyor karşınıza. Bunları da düzgün paylaşabiliyorsanız ee kimsenin evlilikten arayıp da bulamadığı bir şey çok da kalmıyor sanki."(2K3, 36)

Yukarıdaki yanıtlar doğrultusunda 2. kuşak katılımcıların bu denli iletişimsizliği birisiyle evlenmesinin sebebi kendi anne ve babalarında bu durumun sağlanamamasıyla açıklanabilir. Katılımcıları rahatsız eden davranışlardan biri olan ev içerisinde ebeveynlerin iletişim kuramaması, didişmeleri ve bunların süreklilik göstererek tartışmalara yol açması kendi evliliklerinde istemedikleri hareketler arasındadır. Anne ve babaların birbirilerine sözlerini geçirmek istemeleri ve bu konuda ortak kararların alınamaması katılımcıların sonraki yaşamlarını olumsuz etkilemiştir. Aileyle ilgili konularda daha bencil yaklaşıldığı gerekçesiyle paylaşımcı bir tutum takınamamak, aile üyelerindeki evliliğe ilişkin beklentilerin de değişmesine neden olmuştur. Erkek egemen aile yapılarında ise baskın olmaya çalışan tarafın erkek olması verilen kararlarda bir adım öne çıkma isteğini doğurmuştur. Böylece eşlerin bir konu hakkındaki farklı düşüncelerin kabul görmediği, iletişimin sağlıklı olmadığı birliktelikler ortaya çıkmıştır:

"Çoğu zaman hır gürleri hatırlarım, evde oldukları zaman. Onun dışında da çok da birbirlerine gösteriyorlardı belki de dışarıya çok sevgidir şeydir yansıtmazlar yani. Bize karşı ayrı, iyidiler." (2E3, 30)

"Şuan evliler sorun yok ama sürekli bir didişme var. O yaşın gerektirdiği şeylerde var. Mesela babam mesela dışarda vakit geçirmek zorunda aynı evde olmuyor sürekli didişiyorlar. 40 senelik, 25 senelik olayları tekrar sunup sunup önüne seriyorlar vs bir sosyallikleri yok. Öyle bir şey istemezdim açıkçası." (2E10, 35)

"Yani annemle babam arasında sürekli bir çekişme vardı. Güç dengesi oluşmamıştı. Ee annem baskın bir karakter olmak aslında istiyordu ama babamın işte ona uygun bir yapısı yoktu. Yani iki baskın karakter olduğu için onlar sürekli sürtüşme halindeydi. Benim istediğim, onun istediği bir ortak karar veremiyorlardı. Bir sürtüşme, bir kavga hali vardı." (2K7, 34)

"Onlarda konuşarak çıkmış zamanında birbirlerini severek çıkmışlar. Ama o kadar çok tartışıyorlardı ki şey değil birisi ciddi bir hata yapsa tartışmalar insan üzülmeyi gene gerçekten ufacık saçma sapan nedenlerden tartışmalar oluyordu. Bizim küçüklüğümüzde de oluyordu. Şimdi babamın aile tarafında da hep bir erkek baskın aile yapısı vardı. Ben gerçekten öyle bir ailem olsun istemezdim. Birbirlerini seviyor, değer veriyor olabilirler ona itirazım yok. Ama bir şeyleri öldürüyor. O konuşamamak, sorunları konuşarak çözememek hep benci düşünmek her şeyi zamanla yıpratıyor, dolduruyor yani." (2K12, 34)

Konuyla ilgili en çarpıcı yanıt ise bir kadın katılımcının anlattıklarında görülmektedir. Babasının sorumluluklarını yerine getirmediğini düşünen katılımcı, annesinin bu sebepten dolayı üzüldüğünü ve hastalandığını düşünmektedir. Öyle ki katılımcının annesi ve babası yaklaşık sekiz sene aynı evin içinde küs yaşayarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. İletişimin kurulamadığı, sorunların çözülemediği yerde sessiz kalmak verilebilecek en büyük tepkiye karşılık gelmiştir. "2K5, 28" ebeveynleri arasında küçük yaştan itibaren köprü işlevi görmüş, bu süreç uzun yıllar devam ederek onun yaşamında kalıcı hasarların oluşmasına yol açmıştır. Anne ve babasının sekiz yıl boyunca birbirleriyle konuşmayı reddettiklerini aktaran "2K5, 28" ebeveynlerinin birbirleriyle konuşmadığını, bunu bilerek yaptıklarını ve bilinçli bir direnç stratejisi geliştirdiklerini belirtmiştir. Böylece dili kullanmayarak suskun kalma yoluna başvuran

katılımcının anne ve babası sözlü iletişim yolunu kullanmayarak aynı evin içinde varoluşlarını sessiz kalarak sürdürmüşlerdir:

"Yani annem dediğim gibi hasta olarak vefat etti. 2008 senesinde 2006'da başladı hastalığı vesaire, tedavi bilmem ne. Ben annemin çok sevdiği, beklentisi çok olduğu için hastalandığını düşünmeye başladım, evlendikten sonra. Çok sorumluluk sahibi bir baba olmadı bizim ailemizde. Ama değil ki aç ve açıkta veya şiddet vesaire bu tarz şeylerde olmadı. Ama bir kadın olarak annemi hiçbir zaman mutlu edebildiğini düşünmedim. Bu yüzden de evliliğe karşı soğuktum. Annemle babam aynı evin içerisinde sekiz sene kūs yaşadılar. Hiç konuşmadılar. İşte mutfağa biri girer, öteki girmez. Alışveriş yapılcak olur bana sorar babam eksik ne gedik bilmem ne. Bir yere gidilcek olur arada ben hani sen ona söyle söyle babana söyle anla gibi bir durum vardı. Sebep 25 sene önce babamın çalıştığı bir yerde bir kadın varmış da işte onla annem kendisinin aldatıldığını düşünüyor ve onun hala o ilişkinin devam ettiğini düşünüyor başka kadınlarla."
(2K5, 28)

Gittins'a (2011: 112) göre "günümüzde herkesin evlenmesi, üstelik genç yaşta evlenmesi hatta evli çiftin temiz döşeli kendilerine ait bir evde yaşayıp delice aşık olması ve dopdolmuş heyecan verici bir cinsel yaşam sürdürmeleri beklenmektedir." Ayrıca o, 20. Yüzyıl evliliklerinde eşlerin birbirlerini duygusal bağlamda tatmin etmek, birbirlerinin isteklerini yerine getirmek ve çocuk sahibi olmak gibi isteklerinin gerçekleşmediğini belirtir. Çünkü böyle bir ideale ulaşmak oldukça ender gerçekleşmektedir. Kişisel beklentilerin artmasıyla ve bireysel mutluluğun evliliklerde esas alınmasıyla duygusal ihtiyaçlar karşılanmadığı için evliliğin temelinde sarsıntılar yaşanabilmektedir. Birlikteliklerde sadece zaman geçirmek değil, nitelikli zaman geçirerek eşlerin birbirlerini anlaması ve kendilerini daha özgür hissetmeleri istenmektedir. Aşağıda ifadelerine yer verilen iki katılımcının evliliklerinde sarsıntılar görülmesinin nedeni temel ihtiyaçların karşılanmasının dışında eşlerin birbirleriyle olan iletişimsizliğidir. Bu bağlamda beklentileri karşılanmayan iki katılımcının yanıtları aşağıda yer almaktadır nitekim bu katılımcılar görüşmenin ilerleyen safhasında açıkladıkları gibi evliliklerini sonlandırma aşamasına geldiklerini belirtmişlerdir:

"Özgürlüktü. Daha özgür olacağımı düşünüyordum ama tam tersi oldu." (2E3, 30)

"Oldu tabii ki, olmaz mı? Biz karşılıklı olarak karşılayamıyoruz galiba, birbirimizden beklentilerimizi eşimle. Ee mesela ben şuan daha fazla sorumluluk alan bir erkek görmek istiyorum karşımda ama az önce söylediğim gibi eşim bunu yapamıyor türlü bahaneler ya da türlü sebeplerle. Yani kendisinin benden az kazandığını bahane ederek en basitinden iki faturayı da sen öde sorumluluk ucundan başlasın şeklinde bir yaklaşımım olduğunda ha bu bizde büyük bir olay çıkartıyor kavgaya varan. Eşimle konuşmaya çalışıyorum. Konuşamıyoruz, çünkü kavgaya dönüşüyor her seferinde. Benim a dediğime belki ben a dediğimi zannediyorum eşim ze anlıyor." (2K8, 33)

Özel ve kamusal alanda kadının ve erkeğin rolündeki değişimler, kız çocuklarının eğitimi konuları dikkate alındığında bu toplum yapısında yetişen bireylerin evliliğe ilişkin bakış açılarında farklılıklar görmek mümkündür. Gelenek ve göreneklerin kültürel bağlamda farklılıklar göstermesi evlilik şekillerini de etkilemektedir. Evlenme yaşından tutun da eş seçimine kadar yaşanan değişiklikler yazılı olmayan kurallar çerçevesinde evlilik sürecini etkileyen önemli unsurları oluşturmaktadır. Bu sebeple ataerkil toplumlarda erkeğin, kadın ve çocuk üzerinde karar verme yetkisi görülür. Akrabalarla yapılan erken evliliklerde kadının isteklerine ve seçimlerine önem verilmemektedir; çünkü erkek ataerkil yapıda karar alma gücünü elinde bulundurur. Annesinin yaşam tarzının başkaları tarafından belirlenmesi ve baskıya maruz kalarak gönülsüz bir kararı uygulaması katılımcı için tercih edilecek bir evlilik hayatı değildir. Hem erken yaşta hem de akrabasıyla evlenen katılımcının annesi için düşünceleri bu konuda olumlu olmamakta ve sosyal normların kadınlar üzerindeki etkisini de göstermektedir. Tabir yerindeyse gözünü ilk babasıyla açan anne hem kendini tanımadan hem de karşısındakini tanımadan alınan kararın uygulayıcısı olmuştur:

"Onlara girersek. Onların evliliği tam bir görücü usulü. Annem diyor ben evlenene kadar babanın yüzünü hiç görmedim diyor, hiç görmemiş. Şeyde görmüş bir tek, istemeye geldiklerinde görmüş bir tek. İsteme o an nişan oluyor bitiyor. Ondan sonra işte evlenmişler.

17-18 yaşında evlenmiş. Yağmurlu bir günde evlenmiş hatta yağmurda giderken çeyizi devrilmiş öyle bir şeyler olmuştu. Yüzümü açtım babanı gördüm diyor, yüzümü kapayınca babanı görücem diyor başka bir şey dediği yok. İstemem. Ben bir eşimi görmek isterim. Şimdi ne gelecek ne gelmicek bilmiyoruz ki." (2E8, 29)

"Hayır istemem. Annem ve babam akraba. Amca çocukları, bayağı yakınlar. Bir de şey annemle babam erken yaşta nişanlanmışlar, annem 12 yaşındayken nişanlanmış, babam annemi seviyor ama annem gönüllü değil, gönlü yok. Tabi hani amca çocukları oldukları için hani dedemde şey demiş tabi o zamanların zihniyetiyle tabi hani yabancıya gideceğine hani işte yiğenim fark etmez tarzında düşünüp öyle bir şekilde evlendi." (2K11, 31)

Modernleşmeyle birlikte geleneksel kurallardan uzaklaşan ve kendilerine atfedilen rollerden kurtularak bireyselleşen kadın ve erkek, evlilik ve ilişkilerde, kendi hayatlarını aramakta, kendilerini gerçekleştirmek, mutlu olmak ve duygusal yakınlık kurmak gibi beklentilere kapılmaktadırlar (Beck, 2014: 158). Kadının ve erkeğin sadece ev içi rollerinin aksatılmadan yerine getirildiği evliliklerden karşılıklı paylaşımaya dayalı, mutlu olmanın daha fazla dillendirildiği ve sevgiye dayalı evliliklere dönüşüm yaşanmıştır. Kısacası evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için harcanan emeğin yerine psikolojik doyumun sağlanacağı, duygusal ihtiyaçların giderileceğine dair beklentiler ön plana çıkmıştır. "Mutlu olmak", "aşkın ve sevginin paylaşılması" duygusal ihtiyaçların karşılanması katılımcıların özgür ve bireysel beklentilerinin yerine getirilmesine ilişkin istekleriyle ifade edilmiştir:

"Evlilikten aslında benim tek beklediğim mutlu olmak. Mutlu olmak. Onun dışında başka hiçbir şey yok. Yani ilerde bir çocuğumuz olur ona bakarız, büyütürüz beraber yaşarız. İşte ne bileyim bir emeklilik planımız olur ilerde, bunlardı yani." (2E6, 34)

"Mutluluk dicem çok klişe olacak. Ee yani mutluluk aslında. Onun içinde ne var? Birlikte güzel zaman geçirebilmek ya mesela çocuk sahibi olmak düşünürsek, çocuğu iyi eğitebilmek, doğru güzel bir kişiliği olsun istemek, iyi yetiştirebilmek. Bir aile olabilmek, aile derken

her şeyi birlikte planlayan, düşünen, birbirine karşı sorumlu öyle düşünüyorum. Budur heralde." (2K4, 33)

"Beklentim tabii ki önce huzurlu ve mutlu olmak. Ortak payda da buluşmak. Sevgimizi, aşkımızı yaşamak. Onu sürdürebilmek yani." (2K12, 34)

Sanayileşmeyle görülen kent hayatında ailenin geleneksel işlevlerinde yaşanan değişimle erkek ve kadının hanenin dışında çalışması zorunlu kılınmıştır. Dolayısıyla kadın hem domestik alanda hem de ev dışında kamusal alanda ücretli işlerde çalışmaya başlamıştır. Çalışan iki kadın katılımcının ücretli işlerde çalışmalarının beklentilerinde de bir takım değişimlere yol açtığını belirtmeleri de ayrıca önemlidir. Ancak bu durum katılımcıların gelenekselci cinsiyet rollerinden tamamen kurtuldukları anlamına da gelmemektedir. Canatan ve Yıldırım'ın (2016: 122) belirttiği üzere ekonomik güvencesi bulunan kadınların aile içi rol dağılımı modernliğin eşitlik ilkesine dayandırılarak hem kadına hem de erkeğe paylaşılır. Bu sebeple, katılımcıların evliliğe ilişkin taleplerinde sosyal çevrenin yaratmış olduğu gelenekselci söylem yerini eşitlikçi bir yapıya bırakmıştır. Bunu katılımcıların ifadelerinde görmek mümkündür:

"Evlilikten beklentilerim şu anki yaşamıma göre çok farklıydı. Çünkü daha böyle şey bekliyordum toplumun alıştırdığı düzende bir evlilik bekliyordum. Daha çok yemek yapıcım, daha çok ev işleriyle ilgilenicem gibi bir beklentim vardı en azından kendimle ilgili böyle bir beklentim vardı(...)Beraber çalışma içinde olduğumuz için biraz daha farklı ama daha fazla kadınsal, toplumun kadınsal olarak bıraktığı işleri ben daha çok üstlenmek zorunda kalırım diye düşünüyordum ama öyle bir beklenti olmadığını gördüm karşı taraftan güzel bir şey muhtemelen ailesinin şeyi de vardır etkisi vardır. Anne babası da Halil'in şey ev işlerinde bölüşürler işleri(...)O yüzden de öyle beklentilerinin olmaması daha kolaylaştırdı hayatımı." (2K10, 29)

"Nasıl söylesem bilmiyorum ama hani biz evlilik benim için böyle hiç kendimi evlenmiş gibi hissetmiyorum aslında falan diye. Böyle bana göre hep gözlemlediğimiz eşin bir rolleri vardır onları yerine getirirler ve tamam bu kadardır. Ama bence evlilik böyle olmamalı. Dediğim gibi bazı şeyleri de paylaşabilmeli ve farklı beğeniler. Çevremizdekiler

en azından bizden büyükleri gözlemediğimiz zaman çok böyle ortak bir noktaları yok. Sadece karılık, kocalık görevlerini yerine getiriyorlar. Sadece aynı çatıyı paylaşmış gibi oluyorlar. Bence hani bu şeklide olmamalı. O anlamda da yine beklentilerimi bulduğumu düşünüyorum o anlamda. Ortak noktalar bizim için mesela kahve yapmak en basitinden bizim için eğlenceli biraz. Bugün kim kahveleri yapıcak diye bunun şeyini yapabiliyoruz. Bu hani şey değil işte kahve yapmak sadece kadının görevi, kocası yemek yedikten sonra gider kahvesini koyar tarzında değil hani bazen onun şeyini yapabiliyoruz. Bugün kahveleri kim yapıcak hadi bugün kahveler senden olsun. Ben bugün kahve içmedim sen yapasın diye ya da böyle bunun bile şeyini yapıyoruz eğlenceli ya da şey haline getiriyoruz. Bu anlamda güzel oluyor(...).Hani şey olmuyor, niye yemek yapmadın zaten evdesin yapman gerekiyor gibi. Öyle bir şeyimiz yok yani(...).O anlamda evlilikten beklentim budur diyebilirim. Yani rahat olmak, kasmamak gibi düşünüyorum." (2K11, 31)

İkinci kuşak katılımcılar için beklentilerin karşılanıp karşılanmadığına dair soruya verilen cevapları ikiye ayırmak mümkündür. Katılımcıların büyük bir kısmı evliliğe ilişkin beklentilerinin karşılandığını; bir kısmı da evlilikte yaşanan sorunlar gerekçesiyle beklentilerinin karşılanmadığını ifade etmişlerdir. Geleneksel değerlerin hakim olduğu evliliklerde beklentiler genellikle karşılanmıştır. Çünkü kadınlar ev içi rollerini yerine getirdiği sürece erkekler için evlilikte doyumun sağlanması kaçınılmaz olmuştur."2E4, 30" ve "2E8, 29"un yanıtlarında olduğu gibi ev içi hizmetlerin yerine getirilmesi, beklentilerin karşılanmasında yeterlidir:

"Hiçbir değişiklik olmadı. Allaha şükür hiç hatadır matadır keşke hiç evlenmeseydim keşke bekar gezseydim ya da otuz, otuz beş yani. Şöyle söyleyeyim şimdi bakıyom sağıma soluma bekarlar otuz, otuz iki hiç öyle bir şey demedim. İyiki de evlenmişim diyorum. Düşünsene işten gidiyon yorgun argın eve anne yaşlı, eşim var. Allaha çok şükür yemeğim önüme geliyor, çayım önüme geliyor, ondan sonra çerezidir, meyvesidir akşam yatana kadar hizmet ediyor kadın bana. Ben daha ne isteyeyim Allah'tan? Ailem beni kovalayana kadar beraberdik, kovaladıktan sonra ayrıldık." (2E4, 30)

"Eşim eskiden yemek yapmasını bilmiyormuş. Biz istemeye gitmeden önce tabi aileler tanışsın demiştik. O zaman annesi demişti bak demişti benim kızım yemek yapmasını bilmez, elini daha soğana değdirmedi. Temizlik yoktu, ondan sonra böyle şeyler vardı. Kaldırabilceksen dedi tanışın, görüşün dedi. Bizde dedik öğrenir, öğrendi de. Şimdi yapıyor, ev işlerini gayet yerine getiriyor. Ütüsünü yapıyor, çamaşırını yıkıyor ondan sonra yemeğini yapıyor vakti oldukça tabi çalıştığı için." (2E8, 29)

Beklentilerinin karşılanmadığını düşünen 2. kuşak katılımcılar da çalışmada yer almıştır. Beklentilerinin karşılanmadığını belirtenleri de kendi içerisinde ikiye ayırabiliriz. Bunlar evlilik süreci boyunca borçların ortaya çıkması, ev sahibi olamamak gibi maddi sıkıntılar ile farklı ailevi ortamlarda yetişmek, eşinin ailesinin baskısına maruz kalmak gibi evlilik süreci boyunca karşılaşılan kültürel farklılıkları içermektedir. Aşağıdaki alıntılar bahsedilen bu nedenleri örneklendirmektedir:

"Evlendiğim zaman borç pek olmayacakmış gibi düşünmüştüm. Araba alıcaz diye düşünmüştüm. Şimdi biraz borç olunca o biraz bizi bi yıktı. Yani öbür türlü eşimden kaynaklanan bir şey yok. Nişanlılık döneminde hiç oyun oynamadı. Neyse onu gösterdi. Evlenince de neyse onu gösterdi. O yüzden hani eşimle ilgili bir sıkıntı çekmedim." (2K13, 20)

"Benim hayallerimde aynı beklentilerimde aynı hala bekliyorum. Yaşıma göre çocukla ilgili beklenti evlilikle ilgili ev alma. Maddiyata dayalı beklentiler. Manevi anlamda doyuma ulaştım." (2K1, 30)

"Değişiklik oldu mu bekliyorsun ama olmuyor. Yok yani biraz çok değil. Dediğim gibi yani kültür farklılığı biraz olduğu için benim ailem çok farklı ben çok farklı yetiştim onun ailesi çok farklı yetişmiş. Evlilik daha ciddi aynı yastığa baş koyuyorsun." (2K6, 27)

Ekonomik koşulların elvermediği, geçim sıkıntısının yaşandığı ailelerin büyük çoğunluğunun sosyo-ekonomik statüsü düşüktür. Aynı zamanda kalabalık ailelerde yaşamın sürdürülmesi çiftler için evliliklerde ekonomik zorlukları da beraberinde getirmiştir. Ailenin kalabalık olması, gelirinin düşük olması evlilikleri olumsuz

etkilemiştir. Bu sebeple maddi bağlamda sıkıntı yaşanan evliliklerde benzer durumların yaşanması katılımcılar tarafından istenmemektedir:

"Benim annem babam ilk zamanlar çok çekmiş. Hani bayağı bir çekmişler. Yoksulluk eskiden biliyorsunuz kaynana olmayınca eltiyle birlikte oturma falan hani benim evliliğim annemin ilk zamanlarına göre çok çok güzel. Annem hani ayrıldıktan sonra biraz biraz rahata kavuşmuş. Onlar severek evlenmişler." (2K13, 20)

"Valla annemle babamın evliliği istemezdim bilmiyorum. Yani şimdi şöyle onların geçirdiği zorlukları biz yaşamadık Allahı var. Onların o zorluk dönemlerini hatırlıyorum. O zorlu dönemlerine bağlı olarak bazı zorluklar yaşadılar. Biz daha öyle bir zorluk yaşamadığımız için onlardan aslında bir adım daha önde olduğumuz için şimdi geriye dönüp de tekrar o dönemden geçmek istemem yani açıkçası." (2E1, 27)

Beklentinin karşılanmaması durumunda ise katılımcıların çabalamaya devam etmiş oldukları, hatta zaman zaman profesyonel yardım almış oldukları ancak eşlerini ikna edemedikleri durumlarda iletişimde birtakım kopukluklar yaşamış oldukları gözlenmiştir:

"Ben kendi başıma profesyonel yardım aldım. Eşime de dedim hani sende gel beraber gidelim diye kesinlikle yanaşmıyor. Bizim hiçbir sorunumuzun olmadığını düşünüyor bizim çözemediğimiz sorunu başkalarının çözemeyeceğini iddia ediyor. Ben de diyorum tarafsız üçüncü bir göz sonuçta hani... Bizim sorunumuz yok sen işte sürekli sorun çıkartıyorsun ne o kitap şimdi falan diye(...)Danışmanların bana söylediği sen ayrılmalısın. Biz yani şöyle söyleyeyim biz dört senelik evliyiz eşim evden bütün eşyalarını a dan z ye toplayarak beş altı kez falan ayrılmıştır bu zamana kadar. Çok ilginç bir şekilde. Yani her seferinde çocuk için bir araya geliyoruz. Ama bir şekilde yürümüyor onunda farkındayız. Hatta en son Haziran ayında bizim boşanma davamız vardı 1 Haziran'da. Ee mahkemenin kapısında bile tartışıyorduk içeri girdik. Hakim anlaştınız mı boşanacak mısınız dedi. Ben tam cevap vericem şöyle baktım eşim şey dedi biz anlaştık

boşanmaktan vazgeçtik çocuk için dedi ben de kaldım böyle. Sinirlerim boşaldı ağlamaya başladım. Öyle olunca hakim bizi boşamadı. Aslında pişmanım. Çok inişli çıkışlı bizim evliliğimiz." (2K8, 33)

"Artık yani değişmesini bekledim değişmedi. Ben kendimi değiştirdim. Sonuç bu. Mesela basitinden arkadaşarımla dışarı çıkıcam niye çıkıyorsun kimle gidicen bilmem ne sürekli sorgu sual bir kere de duymadım hani altı yıllık evliyim şey oh canım bu akşamda çık arkadaşarımla gez gönlünü eğlendir diye bir şey duymadım. Nereye gitcen haberim olsun acil bir şey olursa diye hani yoksa öyle sorgum sualim kimlesin diye umrumda değildi. Kendi özgüven eksikliği. Annesinin baskısı olduğu için eşler sürekli her yere beraber gitmeli kafasında oldukları için yok öyle bir dünya yani. Sürekli her hafta sonu ailelerine gidiyorduk mesela ya da onlar bize gelirdi ben sıkıldım bu durumdan ve şey en azından haberim olsun gelecekleri zaman belki istemiyorum. Sonuçta ev bizim evimiz belki ben de gitmek istemiyorum ne yani sen annemi babamı sevmiyorsuna geldi muhabbet. Yani sevip sevmemekle alakalı değil sürekli görüşüyoruz. Sürekli görüşmek zorunda değilim. Ben kendi annemi babamı senede yedi sekiz defa görüyorum. Niye senin anneni babanı elli iki defa görmek zorundayım yani." (2E3, 30)

Sonuç olarak, her iki kuşağın evlilikten beklentileri birbirinden farklıdır. 1. kuşak kadın katılımcılar eşlerinin kendileriyle daha fazla iletişim halinde bulunmasını, her türlü detayı paylaşmasını istemekte, erkek katılımcılar ise ev içi rollerin hane içerisinde yapılmasını evliliğin yürümesi için yeterli görmektedir. Bu sebeple kadınların erkeklere kıyasla evlilikten beklentilerinin daha farklı yönlerde ve daha fazla sayıda olduğu görülmüştür. Böylece evliliğe dair beklentilerinin karşılanmadığını ifade edenler erkek katılımcılardan ziyade kadın katılımcılar olmuştur. 2. kuşak katılımcıların beklentileri hane içerisinde sadece geleneksel rollerin yapılmasıyla sınırlı tutulmamıştır. Aynı zamanda evlenecekleri kişinin karakteristik özelliklerinin de önemli olduğunu vurgulamışlardır. Duygusal paylaşımlarda bulunabilecekleri, her türlü konuyu konuşabilecekleri bir evlilik imajı çizilmiştir. Birçoğu da bunların yerine getirildiği noktada hem fikir olmuşlardır. Ancak beklentilerin karşılanamadığını düşünen bazı

katılımcılar boşanma fikrini değerlendirme aşamasındadırlar. Evliliğe dair beklentilerinin gerçekleşmediğini düşünenler evliliklerini sonlandırma fikrine yakın durmaktadırlar.

Anne baba evliliğine ilişkin 2. kuşak katılımcıların düşüncelerinde farklılıklar gözlenmiştir. Benzer evlilik hayatı yaşamak istemediğini belirten katılımcıların sayısı fazladır. Kendi anne babalarının evlilik hayatları süresince daha bilinçsiz hareket ettiklerini, farkındalık düzeylerinin düşük olduğunu, ekonomik zorluklar yaşadıklarını, annelerinin fedakar davrandıklarını ve sürekli tartışma ortamının bulunduğunu belirtmeleri başlıca sebepler arasında sıralanmıştır.

4.4. Eşle İletişim

Çiftlerin birbirleriyle iletişimlerini anlamaya yönelik sorular sorulmuş ve bu sorulara katılımcılar çeşitli cevaplar vermişlerdir. Eşleriyle nasıl vakit geçirdikleri, boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleriyle de ilişki kurularak çiftlerin ne düzeyde iletişim sağladıkları öğrenilmeye çalışılmıştır. 1. kuşak katılımcıların bir kısmı etkili iletişim kurabildiğini ifade ederken, bir kısmı da iletişim kuramadığını bunun da iletişimsizliğe yol açtığını belirtmiştir. Özellikle kadın katılımcılar ev içerisinde bu konuda rahatsız olduklarını bildirmiş, eşlerinin kendi hayatlarına dair paylaşımlarının sınırlı olduğunu açıklamışlardır. Erkek katılımcılara göre ise eşle sözlü iletişime sıklıkla evle ilgili ihtiyaçların karşılanması noktasında girilmektedir. Ayrıca işle ilgili konuların konuşulmasına sıcak bakılmazken, işi işte bırakma anlayışı benimsenmektedir.

Kadınlar evlilik ilişkisinde erkeğe göre daha az memnun görünmektedir ve kadınlar eşleriyle istedikleri gibi bir ilişki kuramamaktadırlar. Bu sebeple eşler arasında bir iletişim sorunu yaşanmaktadır. Erkeklerin daha az konuştuğu özellikle özel duygu ve düşünceleri ifade etme noktasında diğer konulara kıyasla daha sessiz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Erkeğe karşı daha destekleyici ve fedakar olan kadın, eşyle daha fazla konuşmayı talep ederken, erkeğin bu konuda daha çekimser davrandığı görülmektedir. Bu sebeple kadın eşi ile ayrı dünyalarda yaşadıklarını düşünmektedir (İmamoğlu, 1993: 60). Kendi kendilerine yarattıkları dünyalarında yalnız ya da çocuklarıyla yaşayan kadınlar evin her türlü sorumluluğunu üzerlerine alarak hayatlarını sürdürmektedirler. Duygusal doyuma ulaşamayan ve bu konuda evliliğe ilişkin beklentilerinin yerine gelmediğini, kendilerini yalnız hissettiklerini belirten katılımcılar da mevcuttur. Kendisinin yalnız kalmasını bir nevi bağımsızlık olarak gören bir kadın katılımcı eşinin aksi olduğunu, alttan alan tarafın da çoğu zaman kendisinin olduğunu belirtmiştir. Hatta

öyle ki bir başka katılımcı bu konuda pes etmiş ve artık sessiz kalmayı tercih etmiştir. O da suskun kalarak kendi dünyasını yaratan kadınlar kervanına katılmıştır. "Eşinizle iletişim kurabildiğinizi düşünüyor musunuz?" soruna verilen yanıtlarda da bu durum gözlenmektedir:

"Çünkü o sorumluluklardan hep kaçtı. Ben paylaştım. Senle konuşulmuyor diyordu. Niye çünkü işine gelmiyordu. Yıllarca da bu şekilde devam etti." (1K4, 57)

"Paylaşamıyorum. Dedim ya o terstir. Kendi bildiğini yapar ama ben de kendi bildiğimi yaparım bir şey sorun yaratmayız, aksilik. Yalnız şöyle bir şey de var bana fazla baskı yapmaz öyle. Ben baskıya gelemem. Bağımsızımdır. İlla zoraki şunu yapıcam bunu yapıcam demez. Yani sen nasıl anlıyorsan. Ben bağımsızlığı severim, baskıya gelemem. Kendi kendime dünyam. O aksilikleri bildiğini yapar. Bu beyazsa kara der, ben bunu yapacağım. Yapma dersem o gene bildiğini yapar. Ben bunu yaparsam mutlu olurum diyor. Yanlış şey olmasına rağmen yapıyor." (1K1,67)

"Ya ne bileyim ya bu konuda suskunluğumu tercih ediyor çok her dediğimi konuştuğum söylenemez. Bazı şeylerde daha suskunum heralde söylemiyorum. Bazı şeyleri çok şey yapmıyorum. Önceden anlattığım için heralde şu anda artık nötr duruma geçtim. O da karışmıyor bende karışmıyorum anlatmıyor öyle. Ya önceden şey yapıp şunu istiyorum deyip yapmayınca heralde biraz içime mi attım naptım bilmiyorum çok da artık bu saatten sonra değişse de değişmese de çok da umrumda değil heralde onun etkisi bilmiyorum. Artık daha rahat davranıyorum. Eskisi gibi daha içime kapanık daha şey değilim." (1K7, 57)

Evliliklerinin gidişatını belirleyecek konularda erkekler bazen eşlerine danışmaktan kaçınmışlardır. Eşlerine başvurmaktansa daha güçlü konumda gördükleri annelerine konuyu açmayı uygun görmüşlerdir. İşle ilgili sıkıntılarını ya da çözemeyecekleri konuları anneleriyle paylaşarak eşleriyle sınırlı bir iletişim modelini tercih etmişlerdir. Böylece anneler çiftlerin evlilik hayatlarında "hayat arkadaşlığı" görevini üstlenmiştir. Anneyle beraber alınan kararın sadece sonucunun "1K9, 64"e

bildirilmesi onu derinden etkilemiştir. Emeklilik konusunu annesiyle paylaşan katılımcının eşi, ortak konular arasında görülen çocuklarla ilgili meseleleri ve ev işlerini eşiyle paylaşmıştır. Çünkü geleneksel toplumlarda görüldüğü gibi evi ve çocuğu ilgilendiren konular kadının gözetimi altındadır:

"O, hiç kapalı kutu. İçime atıyorum. Önceden başkalarıyla da konuşamıyordum çünkü şey ne derler ona ay ayıp mı olur ay bir şey mi olur ayıplarlar mı bizde öyle bir şey vardı etraf ne der, işte mesela ayrılmak istiyorsun aklına takılıyor, ayrılcam ben diyorsun ama etraf ne der. Annem, babam üzülür mü babam yok tabi de. Annem çok üzülür mü ben ne yaparım böyle bir düşüncelerle öyle gizliyorduk içimizde saklıyorduk ondan sonra onun dışında. Derdini mesela şu var en büyük karar emekliliğe ayrılmak. Engin Amcan emekliye ayrılacak ve bunu benimle paylaşmıyor, Engin Amcan. Gidiyor annesiyle paylaşıyor, ayrıl oğlum diyor. Onun üzerine ayrılıyor ve çok genç yaşta ayrılıyor mesela bu bende hep soru işaretidir. Niye sorulmadı bana? Daha çocuklarımız ufacıkken neden ayrıldı ama bana hiç soran olmadı bende hiç karışmadım. Aa dedim ayrıl ne yaparsan yap iyi ki de ayrılmış Merve'nin şeyi (trafik kazası geçirdikten sonra) olduktan sonra ona bakmak zorunda kaldı otomatikman bende sonra ayrılmış oldum. Yani ailemizle ilgili en büyük kararlarda bile çok nadir mesela isimleri konurken bana sordu. Onlarda hemfikiriz. Ben ne dediysem o oldu. Ama bazı bu emeklilik konusunda ayrılma Engin demedim, diyemedim çünkü o kararını vermiş."(1K9, 64)

Bir kısım katılımcı ise zamanla eşleriyle iletişimlerinin arttığını ifade etmiştir. Gençlik yıllarında sinirli olduğu gerekçesiyle her şeyi anlatmaya gerek görmeyen katılımcı zamanın kendisini törpülediğini ve yumuşattığını belirtmiştir. Anne babaların evliliğe müdahale etmeleri, geniş aile şeklinde yaşamak iletişimin kısıtlı kalmasında etkili olan sebepler arasındadır. Aynı zamanda kadınların ısrarları sonucunda erkeklerin zamanla açıldıkları bir nevi kadınların bu konuda tetikleyici oldukları söylenebilir. Kadınlar bu konuda ipleri ellerine alarak, gizlenmesini gerektirecek konuların bulunmadığını düşünmektedirler. Ancak ilerleyen yıllarda, emekliliğinde

etkisiyle daha fazla zamanı bulunan çiftlerin paylaşımları da geçmiş yıllara kıyasla artmıştır:

"Ben her zaman ben düşündüklerimi açıkça söylerim. Açık açık söylerim. Ben burada bir parantez açayım bu dediğiniz çok önemli bir olay. Keşke gençlik yıllarında da bunu yapabilsem. Gençlik yıllarında biraz daha insan ben kendim şahsım adına biraz haşabi denir. Eski lisanda yani biraz daha olaylardan etkilenen biraz sinirli müdahalede bulunabilen olaylara bakış açısı daha sert olabilen bir yapıya sahip. Zaman bunları törpülüyor. Daha durgun, durağan daha olgun bir yaşantıya geliyor daha güzel oluyor zaman içerisinde(...)Ama lojman hayatına girdiğiniz zaman özellikle diğer arkadaşlar işyeri sorunları eve gelir olayları açıkladığınız zaman şimdi siz isterseniz anlatsanız da anlatmasanız da öyle bir." (1E11, 67)

"Şu an etkili iletişim kuruyorum. İlk yıllarda yoktu. İlk yıllardaki etkili iletişimimiz sıfır. Çünkü neden hala annenin babanın etkisindesin. O günlerde de rahmetli annesi rahmetli olduktan sonra üvey annenin elinde büyüdü büyük abla elinde büyüdü. Haliyle o da etki altında kalıyordu." (1E9, 54)

"Ben biraz ayrıntıcıyım o ayrıntılarla hiç uğraşmaz. O olduya bittiye getiriyor her şeyi yoo öyle çok şey değiliz. Her şeyini anlatmazdı bir dönem hep kendine saklardı ama açtım ben onu. Konuşuyor." (1K5, 55)

Özellikle gelenek ve göreneklerin baskın olduğu, görücü usulüyle evlenen katılımcılar artık eşleriyle konuşacakları konuların pek kalmadığını belirtmişlerdir. İlerleyen yaşla birlikte muhabbetin azaldığı, sözlü iletişimin yerini beraber yapılan aktivitelere bırakıldığı söylenebilir çünkü sohbetin yerini dolduracak başka uğraşlar bulunmuştur. Bunların başında torunlara bakmak gelir. Önceki yıllarda çocuklarının bakımını üstlenen aileler yaş ilerledikçe torunlarının bakımıyla da ilgilenmişlerdir. Burada altı çizilmesi gereken nokta kendi çocuklarının bakımını çoğu zaman kadınlar yaparken, günümüzde torunlarının bakımına da hem büyükanneler hem de büyükbabalar müdahil olmaktadır. Sosyal çevrenin dar olması ve akrabalarla ilişkilerin devam etmesiyle paylaşımların da sınırlı olduğu görülmektedir. Kendi kabuğunun

dışına fazla çıkamayan, sosyal kontrol mekanizmalarının devrede olduğu bir ortamda kapalı grup özelliklerine uygun davranışlar sergilenmektedir. Böylece eşle beraber yapılan etkinlikler kısıtlı olup, sırasıyla televizyon izlemek, dışarıya çıkmak, akrabaları ziyaret etmek, komşulara gitmek, düğünlere katılmak ve çocuklarla torunlara bakmak gelmektedir:

"Çok vakit geçiremiyoruz. 63 yaşına girdim böyle çok oturup da bir arada muhabbetimiz çok yok. Akşamları bazen çıkıp oturuyoruz komşulara gidiyoruz. Akrabalara gidiyoruz. Çocuklara gidiyoruz ara sıra." (1E5, 63)

"Yaş ilerledikten sonra bazı şeyler zor oluyor. Örneğin ev hanımı olarak o bir yere gittiğinde işte yemeğim var çamaşırım var ütüm var muhabbeti ya senin işinde hiç bitmiyor kazı kazı ev temizliyorsun muhabbeti işte gidelim şurda oturalım burda oturalım bazen ben diyorum ki bazen ben istiyorum sen gelmiyorsun bazen de ben gelmiyorum diyorum. Yani böyle ortak şeyleri bazen paylaşmakta zorlanıyoruz. Paylaştığımız şeyler yüzde 70'in üzerinde. Aynı diziyi seyretmekten zevk aldığımız yüzde 80'dir. Aynı maçı seyretmekten zevk aldığımız yüzde 70'dir. Bazen milli maçı bende severim. Onun dışında öyle ufak bir şeyleri seyredince bu beni sarmaz derim mesela kendime başka oyalanacak bir şey yaratırım. Ya da bir arkadaşına komşuma giderim." (1K2, 54)

"Belli bir yaştan sonra çok çok azalıyor heralde. Biraz daha arkadaşlık yönüne gidiyor. Yani evlilik şeyi bir arkadaşmışın gibi yani o yöne doğru kayıyor heralde ev arkadaşımı oluyor. Bazen görüyorum hoşuma gidiyor yaşlılar 70'lik yaşlılar ton tonelele anam birbirleriyle bizde hiç öyle bir şey olmadığı için hoşuma gidiyor yani yaşlanınca olur mu olmaz mı daha önceki senelerdeki insanlar mı daha şeymiş bilemiyorum. Evde mesela o genellikle ya futbol izliyor maç televizyonlarımız ayrı. Siyasi şeyleri izliyor. Ben dizi bakıyorum. Aynı oturuyoruz zaten. Ben burada oturuyorum o orda oturuyor. Beraber olduğumuz zaman sohbet ederiz de yani çok da beraber olduğumuz söylenemez yani." (1K7, 57)

Zamanla birlikte paylaşımın arttığını ifade eden katılımcının yanında tam tersi durumun görüldüğünü bildiren görüşlerle de karşılaşmıştır. Paylaşımın ve iletişimin artmasında en büyük rol katılımcının içki ve sigarayı bırakıp ailesiyle ilgilenmesi sonucunda yaşanmıştır. Geçmişteki bu durumdan pişmanlık duyulmuş, geçen zamanın telafisi giderilmeye çalışılmıştır. Önceki yıllarda aile babası olarak hane için sadece para kazandığını itiraf eden katılımcı, içkiyi sigarayı bıraktıktan sonra ideal aile reisliği konumuna ulaştığını belirtmiştir. "Aile reisi erkeğin eşi ev hanımı olarak erkeğin sorumluluklarını yerine getirmediği durumda boşlukları tamamlayan bir role bürünmektedir" (Sancar, 2013a: 67). Evdeki cinsiyete dayalı işbölümünde erkeğin ailenin geçimini sağlayarak parayı kazanması bu durumu meşrulaştırmakta ve kadının sorumluluklarını da bu minval etrafında belirlemektedir. Giddens'in (2014c) belirttiği gibi kadının imparatorluğu bir yumuşaklık imparatorluğudur. Böylece kadınlar yumuşaklıkla, erkekler sertlikle özdeşleştirilir ve bu anlayış toplumsal değerler tarafından da kabul edilir. Kadının anlayışlı, yumuşak, fedakar olması onu ideallik konumuna getirirken bunu hayatı boyunca sergilemiş olduğu özverilerle, somut eylemlerle pekiştirir. Özellikle erkek katılımcının içki içerken eşinin namaz kılmasını eşe yapılan saygının göstergesi olarak anlatılmış, iş hayatında göstermiş olduğu sorumluluk duygusunu evine yansıtamadığını belirtmiştir. Kadın yine evi çekip çeviren rolünü yerine getirmiştir. Ne zaman ki katılımcı bütün kötülüklerin anası olarak kabul ettiği içkiyi ve sigarayı bırakmış sonrasında ise eviyle ilgilenmeye başlamıştır:

"Şu an son 2004-2005 yılında içki sigarayı bıraktıktan sonra o günden bugüne on iki yıldır diyelim on iki yıldır ben etkili iletişim sağlıyorum. On iki yıldır. Çünkü neden? İşimin yoğunluğu, dışarıdaki sosyal yaşam diyorduk biz ona arkadaşlarla sık sık takılmalardan dolayı evin bütün yükü, sorumluluğu çocukların bakımı, eğitimi yani ben o döneme kadar ekonomik gelir sağlayan bir para babası onun dışında aile içinde etkisi olmayan aile içinde yaşananlarda bir şey görmeyen her bütün sorumluluğu anneye kadına yükleyen bir adamdım(...) Böyle bir insandım. Haliyle çocuklar üç tane üçünün de okulu var. Üçünün de ayrı ayrı sorumlulukları var. Ama sen bu üçüne hiçbir sorunuyla ilgilenmezken bir kadın bu sorumluluğu taşıdığı anda haliyle altında eziliyordu. Eşim o zamanda bana çok saygılı davranıyordu hatta o burada namaz kılardı, ben burada içki içtim ben içkiyi

bıraktıktan sonra tabi o zamanlar evde sigara içerdim perdeler leş gibi olurdu. Ben dışarı çıkmazdım asabilik yapardım. O dönemlerde bile bana hep şimdikinden daha saygılı davranırdı hatta bana bazen derdi ki sen o zamanlar daha sabırlıydın. Sen şimdi sabırsız oldun diyor. Sen diyor o zamanlar çocuklara daha az bağırırdın belki de hiç karışmazdın." (1E9, 54)

Katılımcıların bir kısmı ise eşleriyle yeterince vakit geçirip, paylaşımda bulduklarını belirtmişlerdir. Eşleriyle konuşabilmekte ve evlilik ilişkisinde önceliklerinin aileleri olduğu, zamanlarının çoğunu eşleriyle geçirdikleri gözlenmiştir. Eğitim seviyesi yüksek, metropolde yetişmiş az sayıdaki katılımcının vurguladığı gibi yurtdışına çıkmak, yazlığa gitmek orada zaman geçirmek çiftlerin paylaşım alanları arasındadır. Kısacası eşle sadece ev içerisinde değil aynı zamanda ev dışında da birlikte vakit geçirilmekte bunun için eşler tarafından çaba da sarf edilmektedir. Beraber gezip dolaşmanın yanında kendi başlarına yaptıkları, kendi özel ilgi alanlarıyla da ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Bireysel ilgi alanları dahilinde sinemaya gitmek, tatile çıkmak yer almaktadır. "Eşinizle yeterince vakit geçirip paylaşımda bulunabiliyor musunuz?" sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar aşağıda yer almaktadır:

"Tabi tabi. Şuanda yeteri kadar zaman geçiriyoruz. Kışın bir senedir günün birçok saati birlikteyiz. Ee gezmeye de gideriz, yazlığa da gideriz birkaç kere yurtdışına gittik işte onun dışında ortak yapmaya çalışıyoruz her şeyi. Zevkler farklı olabiliyor. Ben sinemaya daha çok gitmek isterim o sinemadan hoşlanmaz o kadar. Ama ben fırsat buldum mu giderim. Canım çektiği zaman ben de ayrıca gidebilirim." (1E12, 65)

"Valla vakit geçiriyoruz, ikimizde evdeyiz. Aslında çok güzel anlaşıyoruz. Pazara gideriz iki kişi gideriz. İki kişi beğeniriz, iki kişi alırız. Paramız ortaktır ne alıyorsa ortak paradan alırız. Yatırımımızı ona göre yaparız. Benim biraz fazla gelirim olduğu için ben ayrı bir şey tutarım ama onlar her zaman ortak kesenin içerisinde. Çarşı, pazarı beraber gideriz, alışverişi beraber yaparız. İşte gittiğimiz yerde beraber aktivite diyelim beraber yaparız. Öyle bir şeyimiz yok. Beraber dolaşmayı seviyoruz. Tatil işte burası (yazlık). Başka bir

tatilimiz yok. Öyle gezmeyi sevmez Engin Amcan, otele gidelim sevmez. Yazlık bizim şeyimiz." (1K9, 64)

"Yüzde 90 evet. Yani Yüzde 10 nedir. Herkesin özel zevki vardır hobisi vardır yüzde 10'u oraya ayırmış olabiliriz ya da yüzde 80 neyse. O oranı tam yapamıcam. Yani şöyle diyelim işte o bişi izlemek istiyorsa ben onu rahat bırakırım izler. Ya da ben bi konsere gitçeksem beni rahat bırakır ya da tatile gidiceksem giderim. O konu da biraz özgürüm. Orda hani karışma ya da engelleme gibi bir durum söz konusu değil. Eşimin en sevdiğim yönlerinden birisi o. Madden destekler tamam git der engel olmaz ve o yönüyle birbirimizi rahat bırakıyoruz. Paylaşmamız çok fazla ortak zamanlarımızı geçirdiğimiz çok fazla. Yüzde 10 yüzde 5'i mesela ben bütün bi yazı şimdi izinleri onunla geçirmeyi tercih ederim ama o çalışırken de tatile gidebiliyorum mesela öyle diyeyim." (1K3, 53)

2. kuşak katılımcıların konuyla ilgili sorulara vermiş oldukları yanıtlar üç kategoride incelenebilir. Katılımcıların büyük kısmı eşiyile her türlü konuyu paylaşabildiklerini belirtmiş, bir kısmı düzgün iletişim kuramadıklarını, diğer bir kısmı ise sadece belli konuları eşiyile paylaştığını belirtmiştir.

Her şeyin "tartışılabilir" hale geldiğinden bahseden Beck ve Beck Gernsheim (2012: 20) için, eskiden sessizce yerine getirilen şeylerin şimdi üzerinde durularak konuşulduğunu ve anlaşmaya varılmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek katılımcılarda hayata dair her türlü ayrıntının paylaşıldığı gözlenmiştir. Sadece gündelik hayata ilişkin konuların ya da evi ilgilendiren konuların değil, bunun yanında siyasi olaylar, farklı fikirler, düşünceler, ideolojiler de karşılıklı olarak konuşulmakta ve tartışılmaktadır. Ortak konuların fazla olması, eşlerin birbirini çok iyi tanımaları, hayata dair beklentilerinin ve taleplerinin benzer olması evliliklerin daha şeffaf ve açık olduğunun işaretleri arasında sıralanabilir. Katılımcılar içinde bu durum evliliğin anahtarlarından birini oluşturmaktadır. Eşle arkadaş olabilmenin rahatlığı üzerinde duran katılımcılar eşleriyle her konuyu paylaşabildiklerini belirtmişlerdir:

"Belki de en büyük anahtarımız bu. Gerçekten çok konuşuyoruz. Her şeyi konuşuyoruz. Sadece bazen artık konuşmaktan yoruluyor tamam artık diyorum biraz sus. Biraz sus bende dinleneyim kafam ağrıdı.

Mesela siyaseti de biz konuşuyoruz, bi haber çıkıyor onla ilgili yorum yapıyoruz. Evle ilgili bir şey oluyor ondan bahsediyoruz. Komşularla ilgili bir şey oluyor konuşuyoruz. İş mesela, eşim gelir yarım saat işini anlatır. Hiç anlamam ben bazen anlattığı teknik terimler ama dinlerim. Kendimce anlamaya çalışırım tabi boş boş dinlememde anlamaya çalışırım ilişkilerini anlatır mesela işyerindeki. Çünkü işyerindeki ilişkiler de önemli. Bazen problem yaşayabiliyor. Bende kendimce yorum yaparım. Ben kendi okulumu, işyerimi, öğrencilerimle ilişki anlatırım, bilir. Öğrencilerimle görüşürüm mesela onları bilir. Genel olarak haberdarız. Zaten erkekler genelde anlatmaz ben o yüzden çok şanslıyım. Eşim duygularını çok belli eden, çok anlatan, konuşkan da bir insan o yüzden şanslıyım o konuda." (2K4, 33)

"Özellikle zaten bu konuyla ilgili uyuşuyoruz yani o bazen bana sorar ben bazen ona sorarım yüzünden sıkıntısı olduğunu anladığımda veya sesinden veya ne bileyim bazen işteki bir olaydan dolayı ben sert çıkarım ya da serzenişte bulunurum ondan kırılmasını engellemek için üstüne bir konuşurum, yumuşatmaya çalışırım ortamı gerekirse özür dilerim. İletişimin önemli olduğunu düşünüyorum o yüzden iletişemediğimiz zamanlarda mümkün olduğunca tekrar bağlantıyı kurmak için uğraşırım ama o da uğraşır. Hatta o kadar anlatırım ki canı sıkılır." (2E2, 37)

"Biz biraz arkadaş gibi iletişim kuruyoruz. Hani rahatız. Birbirimize öyle baskı yapmıyoruz mesela dışarı çıkması gerekiyorsa mesela arkadaşıyla buluşacaksa buluş. Bana yeter ki söylesin ben dışarı çıkıyorum evdeyse bile dışarı çıkıyorum arkadaşımınla çıkıcam iyi tamam buluşursun kaçta geliyon şu saatte tamam(...)Her şeyini anlatır eşim. Hatta fazla anlattığını bile düşünürüm." (2K9, 34)

Katılımcıların bir kısmı iletişimi dertlerin ve sorunların anlatılması şeklinde algılamış ve buna göre açıklamalarda bulunmuştur. Katılımcılar eşleriyle dertleşmekte, eşleri de konuyla ilgili olarak tavsiyede bulunmakta ve mevcut problemlerin ortadan kalkmasına yönelik çözüm önerileri geliştirebilmektedirler. Bunun yanında sözlü iletişimin dışında sözsüz olarak, beden diliyle de eşlerin sorunlarının olup olmadığı

anlaşılmakta ve çiftler birbirlerini konuşmadan da anlayabilmektedirler. Özellikle zaman zaman kadınların eşlerinin hal ve hareketlerinden canlarının sıkkın olduğunu anladıklarını ve eşlerine bunun sebebini anlatması için direttikleri görülmüştür. Aşağıda da katılımcıların "Eşinizle her konuyu konuşup, paylaşabiliyor musunuz?" sorusuna verdikleri yanıtlardan da bu durum anlaşılacaktır:

"Tabî ki de. Çok çok iyi. Hiçbir şeyden kaçınmayız. En ufak bir sorunda birbirimize haber veririz. Yani bir sorunumuz olduğu zaman oturup ortak bir şekilde çözmeye çalışırız. Birbirimizden hayatta bir şey saklamayız, gizlemeyiz öyle söyleyeyim yani. Ben herşeyi anlatıyorum. Bazen kafam dönüyor şöyle oldu o bana akıl veriyor. Şöyle yapsanız daha mı iyi olur sizin için diyor. O konuda sıkıntımız yok. O beni çok iyi anlıyor nedense. Ben mesela bir şey olduğu zaman mesela ben bugün söylemeyeyim diyorum bir sorunum oluyor. Söylemiyorum boşver diyorum. 'Noldu Sinan?' diyor mesela niye düşünüyom. 'Yav hadi çıkart ağzındaki baklayı' diyor. 'Ben anlamaz mıyım diyor kaç yıllık eşimi' diyor. O çözüyor ama ben çözemiyorum. Ben bir türlü yakalayamıyorum yani." (2E4, 30)

"Ya genellikle bir sıkıntı olmuyor. O derdini anlatıyor, ben anlatıyorum. Yani işyerinde yaşadığı bir sorunu, ailesiyle ne bileyim arkadaşlarıyla yaşadığı bir sorunu anlatır bir şekilde çözüm bulmaya çalışırız hani bazen ufak tefek yükselmeler olmuyor mu oluyor. Muhakkak oluyor ama anlaşıyoruz. İşle ilgili sıkıntılarımı, günlük yaşantımda karşılaştığım her şeyi hastalık, sağlık ne varsa her şeyimi bilir. Kahvaltıda otururken bazen böyle baktığım zaman çay mı der, öyle çözülür yani oluyor." (2E6, 34)

"Evet. Şuan bazı şeyleri söylemeden anlamaya başlıyoruz. Her şeyi paylaşırız. Benden başka kimseye anlatmaz. Bende derdimi sıkıntımı ona anlatıyorum. İçine attıkça insan daha kötü oluyor." (2E9, 18)

Eşiyile iletişim kuramadıklarını belirtenlerin tamamı boşanma aşamasında ya da boşanmanın eşiğinden dönmüş katılımcılardır. Eşleriyle ortak paylaşım noktalarının bulunmaması, eşin paylaşımına açık olmaması ve sessizliği tercih etmesi sağlıklı bir iletişimin kurulamamasının sebeplerindedir. Öyle ki sorunları anlatmamak ya da

bunları başkalarıyla paylaşmak eşlerin üretmiş oldukları stratejiler arasındadır. Konunun üzerine gidip sorunu çözmek yerine sessiz kalmak ya da karşı tarafı onaylayıp konuyu kapatarak birbirlerini idare etmek geliştirilen diğer yollar arasındadır. Sürekli konuşmak ya da birlikte zaman geçirmek iletişimin sağlıklı olduğu anlamına da gelmemektedir; çünkü iletişimin sağlıklı olmasından anlaşılması gereken, katılımcılar için iletişimin başta karşılıklı olmasını kapsamakta, aynı zamanda nitelikli iletişim anlamına da gelmektedir. Sadece tek tarafın sürekli konuştuğu ya da çabaladığı ilişkilerde zamanla yıpranmalar gözlenmekte, paylaşımın az olduğu, sorunların giderilemediği noktada fikir ayrılıkları artmakta ve bu durum evliliklerde tartışmalara yol açmaktadır. "Eşinizle iletişim kurabiliyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlarda görüldüğü gibi katılımcılar, zaman zaman birbirlerini anlama noktasında zorluk yaşamaktadırlar:

"Hayır. Çünkü neden benim eşim çok sinirli. Normal bir iletişim kurulamıyor onunla. Yani bir şey söylüyorum bana 'off Emine' falan ya da sinirli bana yaklaşıyor. Ee bende çok sinirli bir insanım ben benim Arnavut yani, çok pis damar var. Bende de var ee onda da Karadeniz damarı var. Ee bu sefer noluyor damarlar birleşiyor olmuyor. Başkalarıyla paylaşırım, burda konuşurum ya da içime atarım bazen söylemem." (2K6, 27)

"Hayır hiç düşünmüyorum. Yani çünkü ben paylaşmayı seven bir insanım. Çok konuşurum. Yani birde duygularımı aktarmayı da severim. Bak sen bunu yapıyorsun ama ben böyle hissediyorum veya ben hani bu şekilde olsa şöyle olur benim için ya da senin için tarzı konuşmayı severken o daha kapalı bir insan." (2K8, 33)

"Hayır, çünkü kurmak istemiyorum. Susmak daha kolaydı. Konuşunca o sürekli konuşuyordu, susmuyordu o yüzden susunca en azından bıdıbıdı bir şekilde bitiyordu. Hee diyordum geçiyordu. O da alıştı ben de alıştım." (2E3, 30)

"Yok. İletişimimiz hiç yok. Özellikle şu dönemde hasta bir çocuğun var bir tanesi normaldir iyidir, bir tanesi rahatsızdır. Bu rahatsızlığı yüzünden ben çok kötü oluyorum ve bunu eşim görmemezlikten geliyor ve ben bundan çok rahatsız oluyorum. Ben eşime anlatmaya

çalıştıkça ben iyi bir iletişim kurduğumuzu düşünmüyorum. Anlatır çünkü niye o da şundan kaynaklanıyor. Kendi başına buyruktan, annenin verdiği şeyden." (2E5, 33)

Erkekler sıkıntılarını anlatmama konusunda direnirken, kadın katılımcılar bunda ısrar etmekte, sıkıntının nedenini öğrenmek için sıklıkla sorunun ne olduğunu öğrenmeye çalışmaktadırlar. Ancak erkekler sorunu paylaşmaktan yana değil, aksine kendi içlerine atarak sorunu çözme yolunu seçmektedirler. Bu noktada kadınların ev ve iş hayatıyla ilgili daha fazla ayrıntıya yer verdiklerini de belirtmek gerekmektedir. Kendi bedeni hakkında bireysel karar almak isteyen kadın katılımcı bunu eşine anlattığında eşinin baskıcı tutumuyla karşı karşıya kalmış, ortak karar alınması gerektiği sonucuna varan erkek, eşini ve bedenini ilgilendiren konularda söz sahibi olmak istemiştir:

" Mesela şöyle şeyler olabiliyor bazen işte mesela bir şey söylüyorum o cevap vermiyor ama söylemiş oluyorum hiç cevap vermiyor duvara söylüyorum sanki. Bir daha söylüyorum, bir daha söylüyorum, bir daha söylüyorum ona cevap vermiyor. Muhtemel ona cevap vermek istemiyor soruma ama bende cevap almak istiyorum bu sefer sinirleniyorum tartışma başlıyor. Bana niye cevap vermiyorsun diye. Kişisel şeylerimi anlatırım mesela arkadaşlarımdan sorunlarını, bazı aile sorunlarını anlatmayabiliyorum. Çoğu şeyi anlatıyor eşim ama anlatmadığı şeylerde olabilir. Yüzde yüz eminim diyemem anlatmadığı şeylerde olabilir. Bazen birbirimizi anlayamıyoruz. Yani bana şey diyor sen çok şey düşünüyorsun öyle bir şekilde düşünüyorsun ki kimse senin gibi düşünmez. Ben çok farklı bir şekilde düşünüyordum kimse beni anlayamazmış. Öyle söylediği zamanlar oluyor tabi. Bazen birbirimizi örneğin ben diyorum ki neden? Mesele diyor ki istemiyorum. Neden? Tamam da bunu bana açıklayabilmeli. İstemiyorum demek bir cevap değildir bana göre. Ya da başka bir ara şey olmuştu ben organ bağışında buldum işte kartı doldurdum falan. Bende sevindim en azından denk geldim söyledim. Dedi niye böyle bir şey yapıyorsun bana sormadan, şaşırdım yani. Bazen bende onu anlayamıyorum o da beni anlamıyor." (2K10, 29)

2. kuşak katılımcılar eşleriyle daha fazla paylaşımda bulunmakta ya da bulunmak istemektedirler. Katılımcıların bir kısmı zamanlarının çoğunu eşleriyle geçirdiklerini belirtmiş, diğer bir kısmı ise bunun mümkün olmadığını altını çizmiştir. Bu konudaki en büyük engel ise çalışma koşullarının ağır ve yoğun olması, mesai saatlerinin uzun olması ya da vardiyalı çalışma sistemi gibi dış faktörlerden kaynaklı nedenlerdir.

2. kuşak katılımcılar daha genç ve evlilikte ilk yıllarının olması sebebiyle eşle daha fazla zaman geçirmekte ve daha uzun süre birlikte olmak istemektedirler. Akşamları beraber yenen yemekle başlayan süreç televizyon izlemekle, aile ziyaretleriyle ya da haftalık rutin aktivitelerle devam etmektedir. Çalışma koşullarının yaratmış olduğu yorgunluktan dolayı genelde hafta içi etkinlikler evle sınırlı kalmaktadır:

"Evet bulunduğumu düşünüyorum yani. Biz zaten hep beraberiz. Öyle çok ayrı şeyimiz yok. Ayrı aksiyonumuz yok yani. Belki iki haftada bir belki bazen ayrı ayrı oluyoruz. Ben halı sahaya gidiyorum perşembeleri öyle bir ayrı aktivitemiz var." (2E2, 37)

"Evet. Yeterince vakit geçiriyoruz kesinlikle. Zaten akşam evde olduğumuzda birlikte kişisel herhangi bir işimiz yoksa birlikte vakit geçiriyoruz. Akşam yemeğinde olsun bir şeyler izlerken olsun hep böyle iletişim halindeyiz. Dolayısıyla evet diyebilirim bu soruda." (2E7, 27)

"Vakit geçiriyorum aslında. Dışarda olmasam bile çok sosyal olamıyorum o konuda. Hani yorgun çıktığım için hani evde olayım genel itibarıyla. Konuşuyoruz, ediyoruz zaten ikimizde dışarı çıkmayı fazla sevmiyoruz. Ev ortamında oturuyoruz genelde ailelerimize gidip geliyoruz, sıkıntı yok yani." (2K9, 34)

Çalışan katılımcılar için çalışma saatlerinin uzunluğu eve yeterince zaman ayıramamanın temel nedenini oluşturmaktadır. Geleneksel değerleri benimseyen alt sosyo-ekonomik statüdeki katılımcılar boş zamanlarının çoğunu eşleri ve çocuklarıyla geçirmekten memnun gözükmemektedirler. En önemli vurgu ise "onlar" olarak tabir ettikleri eş ve çocukları için, çalıştıklarını belirtmeleri üzerinedir. Diğer taraftan üst sosyo-ekonomik statüye sahip katılımcılar, işten geriye kalan zamanlarında sinema,

tiyatroya gitmekte, dışarıda yemek yemekte, tatile gitmektedir. Bu grubun önceki kuşağa kıyasla aktiviteleri daha da çeşitlidir. Çalışma hayatında aktif rol alan çiftlerin sadece vakit geçirmekten öte zamanı daha nitelikli kullanmak istedikleri, daha fazla paylaşımda bulunmak istedikleri dile getirilmiştir. Bu noktada kadının işgücüne katılımının aile yapısında zamanın değerlendirilmesi konusunda da değişimlere yol açtığı söylenebilir. Eşiyle yeterince vakit geçiremediklerini söyleyen katılımcılar bu durumun nedenlerini anlatılarında belirtmişlerdir:

"Vakit derken işte bu yüzden ben bu işe geçtim, okul işine geçtim. Yoksa okulun çekilcek hali yok. Hani dedik eşimle akşam görüşelim, akşam bir oturalım yemek yiyelim, çayımızı, çorbamızı içelim. Ondan sonra çocuğumuzla bir oyun oynayalım. Haftasonunu beraber geçirelim. Bazen cumartesi günleri tatil oluyor okul sisteminde. Cumartesi, Pazar biryerlere gidelim. Hep eşimle geçirmek için bunları göze aldım. Yoksa okul hayatta gözümde yok. Benim çocuğum olmasa, eşim olmasa kesinlikle ben okul işine girmem." (2E8, 29)

"Evet keşke daha rahat şartlarda çalışsak. Daha iyi olur. O yedi de falan eve geliyor. Geldiğinde genelde ben yemeği hazırlamış olurum, yemeğimizi yeriz, televizyonu izleriz, flim falan izleriz. Evde genelde hep birlikte vakit geçiririz ki çoğu zamanda aslında çalışırız. O yazılım uzmanı, evden de çalışıyor bazen. Normalde fabrikada bilgi işlem bölümünde bazen dışardan iş aldığı oluyor fabrikanın işleri oluyor. Evden çalışması gerekiyor benimde bazen siparişlerim yoğun oluyor, evden çalışmam gerekiyor. Ama o zaman bile ikimiz salonda çalışıyoruz. Aradan yarım saat, bir saat geçiyor ben gidip onu mınıcıklarım, bir dırterim. Bi o gelir beni dırter ya mutlaka şey oluyor aramızda etkileşim oluyor." (2K12, 34)

"Evet. İlk evlendiğimiz zamanlarda Cem'in iş hayatı biraz daha yoğundu bazen gece mesailerine kalması gerekiyordu o zaman biraz sıkıntılı olduğunu düşünüyordum bu sürecin. Ama bu iki yıl falan sürdü Allah'tan kısa bir süre sonra şey değil pozisyon değişti falan. İş hayatı ister istemez hepimizi yoruyor ya onun şeyden bağımsız tutarsak ya bugün artık öyle bir engelimiz olmadığı için yeterli vakit

geçirdiğimizi düşünüyorum. Hatta birçok arkadaşımıza göre hani birlikte tatil yapmak, birlikte dışarıda biz 11 yıldır evliyiz ama yani hafta da bir kere mutlaka dışarı çıkarız arkadaşlarımızla ya da yalnız böyle şey bazen biz mi yanlış yapıyoruz onlar mı yanlış yapıyor bilememekle birlikte rutine binmiş bir ev hayatımız halen yok aslında."
(2K3, 36)

Küçük çocuklarıyla daha yakın bir ilişki içerisinde bulunmak ve zamanlarının önemli bir kısmını onlarla ilgilenerek geçirmek isteyen katılımcılar için çocuklarla beraber gezmek, onlarla ilgilenmek eşle geçirilen zamandan bir adım ötede yer almaktadır. Türkiye’de çocukların aile içinde artan duygusal ve psikolojik değeriyle birlikte çocuk ile ebeveyn arasındaki duygusal bağ ve yakınlık giderek artmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005). Yeni kuşak ailelerde çocukla ebeveyn arasındaki ilişkinin önceki kuşağa kıyasla resmiyetten daha uzak olduğu, ailelerin çocuklara ilişkin sorumluluk anlamında daha paylaşımcı oldukları ve çocuklara daha fazla zaman ayırdıkları görülmüştür. "Eşinizle yeterince vakit geçirebiliyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlarda da bu durum gözlenmektedir:

"Yani yetiyor. Dediğim gibi bizim daha çok Beril’le biraz daha şey yapıyoruz yani standart bir aile gibi yaşıyoruz." (2E10, 35)

"Hayır, çünkü bizim çocuk olduğu için çocukta hiperaktif ve biz çalışıyoruz. Bütün gün çocuk bizi görmediği için zaten bütün tepkileri, sevgiyi kendi üzerine topluyor biz birbirimize çok zaman ayıramıyoruz yani." (2K6, 27)

"Önceki gibi değil çocuktan dolayı. Artık düzenli gitmeye çalışıyoruz. Bebeklik dönemini atlattık gibi. Çocuktan önce gayet fazlasıyla güzel geçiriyorduk. Gezmeyi tozmayı severiz." (2K2, 29)

1. ve 2. kuşak katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlarda hemfikir oldukları nokta, erkeklerin işle ilgili konuları eşlerine anlatmaktan kaçınmalarıdır. Geleneksel değerleri benimseyenlerin yanında üniversite mezunu, modern değerleri benimseyen erkek katılımcılar da çalışma hayatıyla ilgili sıkıntıları eve yansıtmamanın daha doğru olduğunu düşünmektedirler. Bunun nedenleri arasında o sorunu tekrar hatırlamama isteği, eşinin üzülmesini istememe, işi işte bırakma anlayışı yer almaktadır. Ayrıca işle

ilgili durumlar hakkında kadının bilgisi olmadığını düşünmek o konu hakkında sorunun çözülemeyeceği anlamını da taşımaktadır. Gündelik hayatta zamanlarının çoğunu işyerinde geçiren erkeklerin karşılaştıkları olayların büyük kısmı da buldukları mekanda yaşanmaktadır. İş hayatında yaşananların kadınlara anlatılmaması da kadınların kendilerinde eksiklik hissetmelerine ve bu durumdan rahatsız olmalarına yol açmıştır. Fazla “modern” davranmadığını belirten erkek katılımcı karısının “yanlış anlamaması” için sınırlı bir paylaşımda bulunmaktadır. Erkekler için anlatılacak ve anlatılmayacak konular ikiye ayrılıp, işle ilgili konular çoğu için anlatılmayacak, lüzumsuz olarak değerlendirilmektedir. Çocukla ilgili ya da gün içerisinde yaşananlar lüzumlu konular arasında görülmektedir. Benzer cevabı başka bir katılımcı “bilmesi gerekenler ve bilmemesi gerekenler” şeklinde tanımlayarak yaşamıyla ilgili konuları ikiye ayırdığını açıklamaktadır.

Görüşmelerde kadın katılımcıların böyle bir ayrıma gitmeksizin "eşiniz sizinle her türlü konuyu paylaşır mı?" sorusuna verdikleri yanıtlarda görüldüğü gibi her şeyi eşleriyle paylaştıkları ya da paylaşmak istedikleri gözlenmektedir:

"Yok düşünmüyorum. Yani her şeyi anlatamayız. İşle ilgili de olsa söyleyemezsin başka konularda da olsa söyleyemezsin. Çok modern olamazsın. Niye söylemek zorunda olduğun şeyler vardır ama söylememek zorunda kaldığın şeylerde vardır. Çünkü yanlış anlarlar. Kıskanırlar. Kıskançlıkla ilgili daha ziyade. Çocuklarla ilgili olsun anlatır her şey. Erkek olarak bazı şeyleri anlatmazsın. Yani diyelim bir iş görüşmesinde bayanla iş görüşmesinde geçmişle ilgili yani bir kıskançlık çok büyük faktördü. Yine bu yaşa göre devam ediyor. O günkü şiddetinde değil ama yine ediyor." (1E7, 69)

"Bugün şu olmuş bugün şu olmuş terfi etmiş. Şu müdür olmuş. Bunları ben sevmediğim için eve hiç getirmezdim. İşyerindeki sorunları eve taşımazdım. Çünkü bu şeye sebep oluyor. Bir takım sürtüşmelere ve maalesef eşler arasında sıkıntılara neden oluyor. Onun için sorunları eve getirip tartışmam. Ha yüzeysel olarak da bir takım şeyleri konuşabilirsiniz, detayına indiğiniz zaman maalesef bu bir takım sıkıntılara neden oluyor." (1E11, 67)

"Mesela bende genelde daha önceki yaşantımdaki okul sorunlarımı hiçbir zaman eve getirmem. İş yerindeki sorunları da hiçbir zaman. Ben alırım satarım, ticaret yaparım. Ailemin bilmesi gereken şeyleri bildiririm. Bilmemesi gerektiği her şeyi telefonla konuşurken nasılsın, iyi misin var mı bir ihtiyacın şunu yaptın bunu yaptın yani böyle uzatmam. Ama anlatılması gerekenleri anlatırım. Sizin bilginiz olsun diye sorarım. Ortak yapabileceğim bir şey varsa sorarım gene. Pek yani niye anlatmam. Lüzumsuz görürüm olur olmaz şeylerle onu meşgul etmeyi veya onu rahatsız edeceğini düşünürüm." (1E8, 64)

"Her şeyini paylaşmıyor benimle. Yani işle alakalı şeyleri paylaşmıyor. O da basketbolla ilgili çok bir bilgim yok. Ama hani bilgimin olması gerekmiyor paylaşması için ama pek anlatmıyor yani." (2K5, 28)

"Mesela işteki sıkıntısını eve yansıtmaz, onu yapmaz. Benim moralim bozuk oldu mu hemen farkına varır bazen o sıkıldığı zaman ben farkına varırım. Hani bazen öyle muhabbet ederiz düşünürüz eski nişanlılık dönemlerini falan aa biz bak böyleymişiz şimdi böyleyle olduk. Bazı şeylerini anlatır bazı şeylerini anlatmaz. Ben üzülmediyim diye beni düşündüğü için anlatmaz. Ben nadir anlatırım o da üzülmesin diye." (2K13, 20)

Sonuç olarak, 1. kuşaktan kadın ve erkek katılımcıların eşleriyle iletişim kurma konusu değerlendirildiğinde birbirine benzer olmayan yanıtlarla karşılaşılmıştır. 1. kuşakta gündelik hayatı ilgilendiren konular ekseninde daha sınırlı bir iletişim görülmektedir. Özellikle kadın katılımcılar eşleriyle mesafeli bir iletişim kurabildiklerini belirtmişlerdir. 2. kuşak katılımcıların üzerinde durdukları ve en fazla değer verdikleri konuların başında eşle iletişim yer almıştır. Eşyle her konuda, her şeyi paylaştığını söyleyenlerin sayısı fazla olmakla beraber bunu başaramadıklarını düşünen bir kısım katılımcı da eşyle iletişim kuramadığını belirtmiştir. Bu bağlamda da deneyimlerini anlatarak eşyle evliliğini sonlandırma aşamasına gelmişlerdir. Ayrıca iki kuşağın gündelik yaşamlarına dair sıradan bir günlerini nasıl değerlendirdiklerine ilişkin yöneltilen sorulara verilen yanıtlardan anlaşıldığı üzere 1. kuşağın daha rutin hayatlar yaşadığı; 2. kuşağın da her türlü aktiviteyi eşyle yapma gereksinimi duyduğu ve bu sebeple daha paylaşımcı olduğu görülmüştür.

4.5. Evlilikte Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Cinsiyet terimi "erkekler ve kadınlar arasındaki fiziksel ve biyolojik farklılıkları ifade etmek için; toplumsal cinsiyet terimi ise davranışlar ve rollerdeki, erkeksilik ve dişilik/kadınsılık olarak adlandırdığımız kişisel niteliklerdeki farklılıkları anlatmak için kullanılmaktadır" (Slattery, 2007: 341). "Kız ya da erkek bebekler olarak dünyaya gelen insanların, bu dünyada başlarına gelen pek çok şey sonucu kadınlar ve erkeklere dönüştüklerine işaret eden kavrama toplumsal cinsiyet adı verilmektedir" (Üstün ve Bora, 2008: 38). Toplumsal değer ve normlarla şekillenen toplumsal cinsiyet rolleri kadınlık ve erkeklik kimliklerinin oluşmasında üst sıralarda yer almaktadır. Ancak oluşturulan bu erkeklik ve kadınlık mitleri modernleşmenin etkisiyle esnemeye başlamış ve belli konularda kırılmaların yaşanmasına yol açmıştır. Ancak her ne kadar dünya genelinde cinsiyetçi söylemin giderek azaldığı ifade edilse de 2018 yılında Dünya Ekonomik Formu'nun hazırladığı rapor bu eşitlikten tamamen uzak olduğunu gözler önüne sermektedir. Rapora göre dünyada cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi için 100 yıldan fazla bir zamanın geçmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (www.bbc.com). Böylece toplumsal bazda meydana gelen dönüşüm kadınların lehine olsa da erkeklerle tamamen eşit ve saydam bir platformda bulduklarını belirtmek doğru olmayacaktır.

"Aile içerisinde erkeğin rolü evin geçimini sağlamak üzere evin dışında çalışmak ve dışarıdaki ilişkileri düzenlemek olarak paylaştırılırken, kadının rolü ise aile üyeleri arasındaki ilişkilerden tüketime kadar her şeyi düzenlemektir" (Kıray, 1984: 72). Buna göre "erkekler aileyi geçindirmek ve korumak, kadınlarsa evin, çocukların bakımı, ilişkilerin düzenlenmesi sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Böylece aile içinde ekonomik gücü temsil eden erkek, belirleyici, kadınsa düzenleyici bir roledir" (İmamoğlu, 1993: 60). Çalışmada katılımcıların ev içerisinde toplumsal cinsiyete dayalı bir işbölümünün olup olmadığı, sonrasında da çocuk büyüme ile ilgili düşünceleri ve deneyimleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Buradan yola çıkarak kuşaklararası bu konularda değişimin olup olmadığı, eğer varsa bu değişimin hangi alanlarda olduğu anlaşılmasına ve açıklanmaya çalışılmıştır.

4.5.1. Ev İçi İşlerde Rol Dağılımı

1. kuşak katılımcılardan ev içerisinde yapılan işleri değerlendirmeleri istendiğinde cinsiyet temelinde kadınların ve erkeklerin konuya ilişkin görüşlerinde temel farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir. Katılımcılar arasında özellikle geleneksel değerlerin baskın olduğu, alt sosyo-ekonomik statüdekiler için ev-içi sorumluluklar kadının görevidir. Bu konuda erkek katılımcılar pasif davranmaktadırlar. Ancak 1.

kuşaktan tüm katılımcılar ev içi rollerde iç işleri ve dış işleri ayrımı yaparak, kadının temizlik, yemek yapmak, çocuk bakımı gibi ev içi rolleri üstlendiğini veya üstlenmesi gerektiğini; erkeğin de alışveriş yapmak, para kazanmak, arabanın bakımını üstlenmek gibi dış işler olarak tabir edilen işleri yapması gerektiğini düşünmektedirler. Kısacası geleneksel değer ve normları benimseyenlerde cinsiyete dayalı iş bölümü bulunmaktadır. Erkekler dışarıda, kamusal alanda görünür olurken, kadınlar da özel alanda ev işleri yaparak ve bakım hizmetlerini gidererek görünmez bir rol oynamaktadırlar. Bu sebeple erkekler daha az ev işiyle ilgilenirken, kadınlar da daha fazla eve bağlı kalarak daha az kamusal alana çıkmaktadırlar. Nitekim erkeklerin ev içinde yükledikleri sorumluluklar eşlerine yaptıkları "yardım" boyutuyla sınırlı kalmaktadır. İmamoğlu'nun (1995) da belirttiği gibi erkekler ev içi sorumluluğu paylaşmaya yanaşmamakta yaptıkları işi de "yardım" olarak tanımlamaktadırlar. "Kadınlar ev işlerinin esas sorumlusudur ve bu olgu kadının sosyal sınıfı veya istihdam durumu ne olursa olsun değişmemektedir. Geleneksel işbölümü, kabul görmüş inanç ve değerlerin etkisiyle değişiyormuş gibi olsa da yapılmaya devam etmektedir" (Ecevit, 1993: 27). Ayrıca Yavuz'un (2015) da belirttiği gibi "kadınların ev işlerinde kocalarından yardım görmemeleri ya da yardım alamamaları, kendi istekleri doğrultusunda da gerçekleşebilmektedir." Erkek katılımcılar ev işlerine fazla karışmadıklarını ancak bazı konularda eşine "yardım" etmeyi uygun gördüklerini ifade etmişlerdir. Genel bağlamda ise bu konuyu yetiştikleri aile ortamı, ev işlerini kadının görevi olarak benimsemeleri, kendilerini beceriksiz görmeleri ya da eşlerinin iş yapmasına izin vermemeleri şeklinde açıklamışlardır. Beceriksiz olduğu ya da böyle görüldüğü için ev işlerinde pasif rol alan katılımcıların yanıtları aşağıdaki gibidir:

"Mesela ben dış şeye bakarım hanım iç, evin içine bakar. Temizlik hanım yapar. Benim hiç becerim yok. Mutfağa hiç girmem becerim yok. Mesela halı malı silkelemeye yardım ediyom da(...)Evin ihtiyaçlarını getiriyoruz. Evin mutfağı falan." (1E3, 59)

"Ev ortamında ben yemek yaparım o masayı toplar. Perdeleri o takar. Ütü yapamaz. Beceremez. Makineyi boşaltır arada kendine yemek yapar. Makarnaydı menemendi. Erkeklerin yaptığı şeyler. Çok sıkıntı olmuyor. Şimdi ben biraz daha mükemmeliyetçiyim. He şey iyi olsun istiyorum. Güzel olsun istiyorum, onlar o pek özenmez. Alışverişte falan. Önüne ne denk gelirse alır. Biraz ucuzunu alayım der bayağı bi

dolanır onu bulmak için öyle olunca ben ona pek söylemiyorum. Kendim çıkıyorum yapıyorum, alıyorum." (1K5, 55)

Sancar'a (2013a: 63) göre, Türkiye'de çalışmak ve erkek olmak arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü erkeği inşa eden en önemli stratejilerin başında bir işte çalışıyor olması gelir. Erkekler otorite sahibi olmak için ailenin geçimini sağladıklarında, ailenin "reis"i olduklarında toplumda saygın bir statü elde ederler. Elde edilen bu statü kadınlar tarafından da kabul görmekte ve "makbul" olana karşılık gelmektedir. Erkeklerin ev işi yapmasını beğenmeyen kadınlar, kendilerini bu konuda sorumlu görüp, bir nevi üstlerine aldıkları bu işleri doğallaştırmakta ve normalleştirmektedirler. Bunun karşılığında da evin geçiminin sağlanması ve maddi konularda erkeğe daha fazla sorumluluğun düşmesi sorgulanmadan, doğal bir durummuş gibi kabul edilmektedir. Ev içerisindeki rol dağılımının olup olmadığı sorusuna verilen yanıtlar buna karşılık gelmektedir:

"Şimdi şöyle. Çocukların eğitimiyle ilgili, araştırmaları, şunları bunları ben yaparım. Uygulamaya eşim koyar. Mesela ben en iyi dershaneyi arar bulurum ya da en iyi hocayı arar bulurum ya da kursu arar bulurum her neyse. Ne gerektiriyorsa. Eşim gider maddi olarak konuşur çatır çatır pazarlığını o yapar, ödemesini o yapar. Kaydını falan o yapar. Öyle bir çocuklar üzerinde öyle bir paylaşımımız var." (1K5, 55)

"Kural haline gelen hiçbir şey yok ama hani içten gelen bir şekilde istediğimiz gibi, dış araba ne bileyim ben maddi parasal konular, değerlendirilmesi, emlak şu bu gibi konularla ben ilgilenirim. Alışveriş, pazara falan da ben giderim. Onun dışında yöresel gibi küçük çaplı çarşı pazar ev işiyle de eşim ilgilenir, çocukların durumuyla. Ben mesela ağırlıklı olarak eşim yapıyor temizlik ve ev işlerini." (1E12, 65)

"Bizde kendiliğinden oluştu. Yani bana göre erkek evdeki tüm, geçimini sağlamak zorunda. Gerçi günümüzde bu ortak bir karar ama öncelikle onun bunu sağlaması gerek diye düşünüyorum. Bizde tam tersi olmaya başladı. İlk zamanlar o bunlardan bir haberdirdi. Şimdi şimdi katkıda bulunuyor. En azından evde yapılması gereken şeyleri biliyor o da yardımcı oluyor." (1K4, 57)

Kadınların istihdama katılım oranları TÜİK (2017) verileri dahilinde %29.3 olarak önceki yıllara kıyasla artsa da hane içerisinde ilgilendikleri konularda bir ilerleme kaydedilmemektedir. Kadınların ev işlerine harcadığı zamanın gözler önüne serilmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ev içinde halen daha sürdüğünü göstermektedir. 2014-2015 yıllarında gerçekleştirilen Türkiye Zaman Kullanım Araştırması (ZKA) sonuçlarında görüldüğü üzere Türkiye’de 15 yaş ve üzeri bireylerin zaman kullanımı araştırmasında çalışan kadınların ev içi işlere ve hane üyelerinin bakımına 3 saat 31 dakika, çalışan erkeklerin ise günde yaklaşık 46 dakika zaman ayırdıkları ortaya konulmuştur. Cinsiyetçi işbölümü, zaman kullanımları üzerinden de görünür kılınmaktadır ve kadınlar ev işlerine erkeklerden yaklaşık 3 saat daha fazla zaman ayırmaktadır. Türkiye’de toplumsal cinsiyetçi işbölümü nedeniyle, kadınların zamanlarının önemli bir kısmı karşılıksız çalışma olarak bilinen, ev içi yeniden üretim faaliyetlerinden oluşmaktadır. Verilerden yola çıkarak belirtmek gerekirse, modern toplumlarda kadınların istihdama katılımının artması ile kamusal alandaki rolleri hızla dönüşse de cinsiyet rollerine ilişkin değişim daha yavaş olmaktadır. Böylece aile üyeleri tarafından kadın ev içinde bakım hizmetlerinden ve ev işlerinden sorumlu tutulmaya devam edilmektedir. Kadın erkeğe kıyasla daha fazla sorumluluk alırken, erkeğin hane içerisinde kadına kıyasla sorumlulukları sabit kalmaktadır. Çoğu erkek katılımcı zorda kalmadıkça ev işiyle ilgilenmemektedir; çünkü bu tür işlerin kadının görevi olduğunu düşünmektedirler. Katılımcıların çoğunun çeşitli ev işlerine zaman zaman destek oldukları görülmekte, daha çok ev işleri konusunda eşlerine yardım etmektedirler. Eşlerin hastalandığı ya da hamile kaldıkları dönemler erkek katılımcıların ev işleri konusunda eşlerine en fazla “yardımcı” oldukları süreçlerdir. Kısacası, erkek katılımcılar tarafından ev işlerinde tolerans gösterilen dönemler hamilelik ve hastalık süreçleridir:

"Pazara beraber gideriz. Ben günün 24 saati diyelim dışarı çıktığım zaman ucuz nerde bir şey gördüm marketten alırım. Onu niye aldın beraber gitseydik hiç bugüne kadar öyle bir şey demedi. Yemekle işim yok. Mutfak kültürüm yok. Bulaşık makinasına sabah yerleştirmeyi yaptım. Bulaşıkları yıkarım temizlerim, elektrik süpürgesi. Balkonları yıkarım. Eşim mesela hamile olduğu zaman camları çok sildim. Yaparım. Çocukta baktım. Torunuma baktım. Öğleden sonra bütün zaman torunuma ben baktım." (1E1, 61)

"Valla şimdi ikimizde çalışıyoruz aynı yoğunlukta çalışıyoruz. Yani her şey ortak ama dış alışverişi daha çok o yapar. Yemeği beraber yaparız genelde birlikte gittiğimiz için. Beraber yapar beraber toplarız. Ama onun dışındaki yani eve zaten bir temizlik için bir yardımcım var. Bende olağanüstü bir şey olmazsa cam sil, yer sil yapmıyorum öyle bir vaktim yok. Günlük iş yapıyorum. Ama çamaşır, ütü evin düzenlenmesi onların hepsi bana aittir. Ya ben yapmışımdır ya bir yardımcı vardır ya yapan biri vardır ben hamileyken bi yapmıştı hamileyim Ankara'da oturuyorduk yoktu o zaman kimse. Hamileyken beraber yerleri paspasladığımızı biliyorum. Doğum iznine ayrılmıştım artık. Onun dışında kalıp kendi kendine temizlik yapmaz ama ben hasta oldum mesela ütü yapmak durumunda kaldı yaptı veya ben evde yokum yapar. Onun üstüne iş düşmediği için yoksa yok ben bu işi yapmam, ben erkeğim yoktur öyle bir şey." (1K6, 58)

"Bulaşığı yıkar, mutfakta beni kimse görmez. Vallahi yemeğime de çok yardım eder, soğan doğrar. Allah için hele kalp ameliyatı geçirdiğimde kardeşlerim geldiği zaman onlar yapar onlar gittikten sonra yemeğimi, bulaşığı her şeyimi perhizli yemeğimi her şeyimi yapıp önüme koymuştur." (1K8, 68)

"Sosyalleşmede bireylere kadın ve erkeği ayırt etmeleri, kadınlar ve erkeklerden beklenen davranışları ve kişilerin toplum içinde biyolojik cinsiyetlerine uygun toplumsal cinsiyet rollerini benimsemeleri ve bu rollere uygun standartlarda hareket etmeleri" beklenir (Lee, 2005). Bu sebeple 1. kuşak katılımcıların sıklıkla belirttikleri bir konu da sorumlulukların toplumsal cinsiyete göre değişmesini yetiştikleri ailede gördükleri geleneksel rol ayrımı ile açıklamalarıdır. İmamoğlu'na göre (1993: 62) kadının işgücüne katılmadığı ailelerde geleneksel cinsiyet rollerine uygun bir işbölümü mevcuttur. Erkek para kazanmayı, kadınsa ev bakıcılığını üstlenmiş durumdadır. Kadının iş yaşamına dahil olduğu ailelerde kadının ev işlerine katılımının biraz azaldığı, erkeğin katılımının ise biraz daha arttığı söylenebilir. Yanıtlarda görüldüğü gibi hane hayatında rol dağılımında esnekleşme yaşanmıştır:

"Genelde tabi bizim çocukluk yıllarımızı ve evlilik yıllarımızı düşünürsek genelde o zamanki düşünce yapısıyla paralel olaraktan

şunları kadın işi, şunlar erkek işi gibi bir ayırım vardı. Şimdi o pek keskin çizgilerle ayrılmıyor. " (1E11, 67)

"Yok öyle bir dağılımımız yok. Evin içindeki her şey hanımındır. Her şey onundur. Hanım yardım isterse yardım ederim. Kalkıp da şu perdeyi ben asayım demem. Yok öyle bir şeye alışmadık. Çocukluğumuzdan beri anamızdan babamızdan görmedik ki. Ha şimdi ne diyor? Baş başa kaldığımız zaman şu perdenin ucundan tutuver. Tutarım. Şu koltuğu kaydıralım. Kaydırırız. Kalk bulaşık yıka ne o bana der, gel yemek yap ne o bana der gel ne ütü bana yap der ne de gel şurayı süpür demez. Şurayı sil demez. Ben yapmam. Yönlendirirse yardım ederim o ayrı. Ama ben kendi düşüncemle kalkıp yapmam. Çünkü görmedim. Öyle yetiştirildiğimiz için. Bence bu tarz yetiştirilme doğru. Bence doğru. Neden doğru olmasın ki? Evin dışında kalan işleri ben yaparım. Şurda Pazar var alışverişi kendisi yapıyor. Ama onun dışında doktora mı gidecek Karşiyaka'da büyük AVM'lere mi gidilecek onu ben getirir götürür yaparım. Ben bırakmam mümkünse dolmuşa binsin gitsin. Ha şartlarım uygun olduğu sürece alır getirir götürürüm. Başka bir şey yapmam. Başka ne yapıcım? [güldü] (1E9, 54)

"Genelde çocuklarımın dertlerini dinlerim onların dertlerine yardımcı olmaya çalışırım. Bana danışmadan değil bizim ailenin bütün fertleri birbirine danışmadan hiçbir iş yapmayız biz(...)Herkes kendi görevini yapar. Çocuk büyütme, temizlik, yemek hanımımın görevidir. Evin iaşesi, evin problemleri, evin sorunları, erkeğin yapabileceği bedensel bütün işler tamirat yakacak alışveriş hepsi erkektedir. Benim hanım ev hanımı olduğu için çok çocuklu bir çiftçi ailenin kızı olduğu için zaten bana bırakmaz. Benim yaptığımı da beğenmez. " (1E6, 61)

"Mutlaka tabii ki anne. Bulaşık çamaşır yemek temizlik tüm işleri hanım yapar. Ben mesela yemek yapmayı bilirim ama ne yaparım işte giderim diyelim ki yemek hazırlanırken mutfakta salata yaparım mesela işte pikniğe gittiğimizde her işi ben yaparım. Mangalı yaparım eti pişiririm yani öyle pikniğe gittiğimiz zaman hanım rahat eder

erkekler çalışır. Herkeste olduğu gibi doğal bir şey. Alışverişi ilk zamanlar hep ben yapardım ondan sonra ortaklaşa yapmaya başladık. Pazar falan beraber giderdik falan." (1E7, 69)

Evdeki her türlü işi yaptığını belirten kadın katılımcı bunun kendisini yorduğunu ifade etse de eşinin el becerisinin az olması sebebiyle ev işlerine yardımcı olamadığını anlatmaktadır. Devamında ise toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamaya başlayarak geleneksel rol dağılımında kadınlara daha fazla yüklenildiğinden bahseder. Katılımcı hem sistem eleştirisi yapmakta hem de geleneksel rol dağılımını meşrulaştırarak eşinin ev işi yapamamasını el becerisinin bulunmamasıyla açıklamaktadır:

"Baskın karakter benim. Eşimin el becerisi az önce dedim ya olmasını isterdim. Bugün çalıştığımız zamanlarda evliliğimizin ilk yıllarında çalışıyorduk ikimizde. Ben işten geldiğimde hazır bir sofrayı bulmayı çok isterdim. Ama malesef mutfak yeteneği hiç yok. Yani böyle bir şey olmadığı için genelde ataerkil ailemizdeki gibi kadın mutfak kadın temizlik kadın ütü kadın çamaşır bu tür şeyler bende. Bazen kızıyordum diyordum ki bunu ben yapmak zorunda mıyım? Ee bütün kadınlar yapıyor sende yapıcın. Ben bütün kadınlar değilim diyordum sen de çalışıyorsun ben de çalışıyorum ama ben geç geliyorum sen benden önce geliyorsun falan muhabbeti(...)Alışveriş yapıyor. Mesela onu da tek başına evde bu eksik ben gidip alayım demiyor eve ne lazım diye sorar ben söylersem onları alır gelir. Evin yüzde 80'i bende yüzde 80'i." (1K2, 54)

Eşinin ev işlerinin tamamını yaptığını belirten kadın katılımcı bu durumdan memnun olduğunu, kendisi hatırlatmadan dahi birçok işi eşinin yaptığını ifade etmiştir. Bu durumu "yardım" olarak belirtse bile hemen hemen tüm ev işlerinde eşinin izine rastlanıldığını eklemektedir.

1. kuşak katılımcılarda gözlenen diğer bir farklılık ise emeklilik sürecidir. Emekli olduktan sonra hem erkeklerin hem de kadınların ev işlerine daha fazla zaman ayırdığı gözlenmiştir. Kadınlar için ev işine ayrılan sürede artış gözlenirken, erkekler de gerek mutfakta gerekse temizlik konusunda rol almaya başlamışlardır. Ancak kadın katılımcıların bir kısmı emekli olduktan sonra artan zamanlarında ev işlerini eşleriyle paylaşmamışlardır. Bunun sebebini ise kadın katılımcılar, eşlerinin ev içi işleri "bir ev

kadınının kendisi gibi benimseyip” yapamayacaklarını düşündükleri gerekçesiyle açıklamışlardır:

"Valla şimdi Engin Amcan yardım eder. Yemek mesela bugün yemek pişicek ben yapıvereyim diyor yapıyor. Bulaşık yıkancak orda durdu mu iki üç bardak onları yıkar. Çamaşırları asar, ben makineyi çalıştırırım o asar. Ne bileyim cam silincek camları siler. Yerler silincek bazen onları da yapar. İş konusunda bana yardım eder. Şöyle oluyor tamam tartışıyoruz ediyoruz ama bazı konularda bana yardım ettiği için bazı şeylerini ben affediyorum. En azından yardımsever, çocuklarına bağımlı, düşkün. Onları getirip, götürüyor yedirip içiriyor diyelim. İhtiyaçlarını gideriyor daha doğrusu. Ama ev işlerinde benim vaktim çok olduğu için ben yapıyorum ama şey olduğu zamanda o da cam da siler bulaşık da yıkar, çamaşırdaki yıkar, söylemeden yapar." (1K9, 64)

"Aile içerisinde biz yapıyoruz ikimiz. Yemek, temizlik benim üzerimde. Eşimde sever yemek yapmayı bazen o yapıyor. Ama ben ona şey yapmıyorum öyle yemek yapmaya mecbur bırakmak gibi bu iş senin bu iş benim gibi. O işlerin hepsi benim. Çünkü ben öğretmen olduğum için yarım gün çalıştığım için o işler hep benimdi. Ben hem çalıştım hem ev hanımıydım. İkisi birden vardı. Baştan beri çok yoğun çalışmış olsaydım işbölümü olurdu. Akşam eve geleceksin çocuklar var, yemek, bulaşık, çamaşır, şu bu paylaşmak lazım. Ee ben iki saat derse giriyorum bütün gün evdeyim akşamı mı bekleyeceğim ütüyapsın diye olur mu öyle şey? Haliyle hep hallettim sonra zaten hep ben hallettim." (1K12, 62)

Cinsiyet, cinsiyet rolleri ve çalışma durumlarının ev işi yapma sıklığı üzerindeki rollerini inceleyen Dökmen'e (1997) göre "kadınlar ücretli bir işte çalışsın ya da çalışmasınlar, geleneksel cinsiyet rolünü benimsesinler ya da benimsemesinler ev işlerini yapan kişilerdir. Ev işi yapma sıklığını en çok cinsiyet belirlemektedir. Ancak ev kadınları çalışan kadınlara kıyasla daha çok ev işi yapmaktadır." Acar Savran'a (2013: 21-22) göre ise "Türkiye'de kadınların ücretli işlerde daha çok çalışmaya başlamalarıyla birlikte erkeklerin daha çok ev işi yaptıkları ve kadınların paylarına düşen bakım ve ev

işlerinin azaldığı gerçeğiyle bağdaşmamaktadır.” Ona göre, bazı işlerin yapılması kolaylaşsa bile; işler ayrıntılanmakta, karmaşıklaşmakta ve ev işinin niteliği değişmektedir. Ev içi işlerin tamamıyla kadınsı olduğu kabullenilmekte ve bu durum temeli sarsılmadan sağlam bir şekilde devam etmektedir. Vatandaş’a (2007: 37-38) göre kadının "ev dışı iş hayatına atılması belki süreci değiştirecek en önemli faktör olmasına rağmen, kayda değer bir değişikliğe neden olmamıştır. Ev dışı bir işte tüm gün çalışan kadınların dahi ev içi işlerindeki başat rolleri değişmemiştir. Tüm sosyo-ekonomik koşullara rağmen, 'ev kadını' isimlendirmesi yok olmamıştır.”

Eşi ev hanımı olan katılımcı ev içerisinde kendisinin hiçbir iş yapmadığını belirtmiş, eğitim seviyesi yüksek kadın katılımcılar da çalışma hayatı boyunca ve sonrasında her türlü işi kendilerinin yaptığını anlatmışlardır. Genel kanının aksine sadece düşük sosyo-ekonomik statüye sahip olan ve çalışmayan kadınlarla beraber eğitim seviyesi yüksek, çalışan kadınların da ev içerisindeki ve ev dışındaki tüm işleri kendilerinin yaptıkları görülmüştür. Bu bağlamda 1. kuşak katılımcıların geleneksel cinsiyet rollerini isteyerek olmasa da yerine getirdikleri söylenebilir:

"Valla ailedeki tüm işleri ben yaparım. Bütün maddi manevi her türlü işleri ben yaparım. Ev işleri de dahil her türlü işi. Bugüne kadar çalıştığım halde temizliğe kadın almamışımdır. Her işi kendim yaparım. Ha eşimde buraya geldikten sonra temizlikte falan yardımcı olmuştur bazı şeylerde ama ağırlık bendedir yine de." (1K7, 57)

"Ben hiçbir şey yapmam. Televizyondan haberleri izlerim. Alışverişe de pek gitmem. Anlamam ki ben ne alacağım evin eksikliğini hanım biliyor. Ben bilmiyorum. Kendi gider ne alaksa alır." (1E5, 63)

Farkındalık düzeyi yüksek olan kadınlardan biri bu duruma eleştirel yaklaşmış, erkeğin her konuda uyarılması gerektiğini belirterek erkeklerin toplum tarafından inşa edilen erkeklik rollerinin tamamını harfi harfine uyguladığının altını çizmiştir:

"Hiç yok. Hiç bi b... yemez. Ben hepsini yapıyorum. Her şeyi yapıyorum ben. Ona yap dersem şurda üç tane kül tablası göster bana Ahmet kültablasını dök dedim mi üçünü de söylüceksin. Söylemezsen bir tane döker. Böyle bir şey hayat onun için. Söylediğini yapar şurda battaniyeleri topla dediğin zaman o

battaniyeyi toplar öbür odadaki battaniyeyi toplamaz. Çünkü neden sadece sorun çıkmaması için iş yapar. O senin işini hafifletmek için iş yapmaz. Niye yapsın ki? Böyle bir şey adama yüklenmemiş ki. Kodunda yok." (1K11, 62)

Türkiye'nin sosyal değişme süreci içinde kadın ve erkeğin cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarında değişimler gözlemlenmiş ve bu cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar aile işleyişi bakımından önem taşımıştır (Başaran, 1984: 159). 2. kuşak katılımcıların ev işleri konusunda daha eşitlikçi bir tutum sergiledikleri ya da sergileme gereği duydukları gözlemlenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalığı yüksek olan çiftler ev içindeki sorumlulukların paylaşılmasında daha adil davranmaktadırlar. Her sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcının ev işlerini paylaşma ve karar alma noktasında farkındalık düzeyi yüksektir. Ancak eğitim ve sosyo-ekonomik statü yükseldikçe, erkeklerin gelenekselliğinin azaldığı, bakım ve ev işlerine daha fazla katıldıkları görülmektedir. Erkek katılımcıların aile reisiği vurgusunu yapmadığı, ev işleri ve çocuk bakımına katkıda bulunmaları gerekçesiyle aile içerisinde cinsiyet rollerinde hiyerarşik bir ayrıma giriştikleri gözlenmemiştir. Erkek katılımcılar ev işi yaptıklarını rahatlıkla ve hiç çekinmeden anlatmış, bunları ayrıntılı olarak aktarmışlardır. Geleneksel rol dağılımında değişim gözlenmiş, erkekler de kadınlar kadar ev işlerine müdahil olduklarını, herkesin her işi yaptığını ya da herkesin bir işin ucundan tuttuğunu belirtmişlerdir. Birçok katılımcı ev içerisinde böyle bir rol dağılımının bulunmadığını, ev içerisinde göze çarpan bir konu olduğunda ilgilendiklerini sözlerine ekleyerek, bu durumu normalleştirmeye başlamışlardır:

"Öyle bir rol dağılımı olduğunu açıkçası çok net söyleyemem çünkü ben evdeki her işi yaparım. Bulaşık da yıkarım, çamaşır makinası da çalıştırırım. Onu çıkarır asarım da, astıktan sonra tekrar toplarım bir tek ütü yapamıyorum. Ondan sonra temizliğe yardım ederim her zaman ben evdeysem şöyle bir durum hiçbir zaman olmaz mesela o bir iş yaparken ben oturup televizyon seyretmem veya o bir iş yaparken ben çıkıp balkona bira içmem. O benim kafa yapıma ters biraz. Yani mesela o gider arka tarafta bir şeyle uğraşır ortalığı falan toplar ben de giderim ona yardım ederim hızlı bitsin diye. Hanımımınla daha fazla zaman geçirmek için. Ben burda televizyon seyrederken o orda çamaşırları tek başına yapınca bir saat sürecektir benimle yaparsa

yarım saat veya 20 dakika sürücek hem onun işi hızlı biticek hem biz burda oturucuz muhabbet edebilicez yani öyle." (2E2, 37)

"Keskin bir rol dağılımı yok açıkçası. Alışveriş bu illa dışardaki alışveriş eşimin görevidir diye bir şey söyleyemicem. Genelde her işi birlikte yapıyoruz. Eşimin ben çalışmıyor olmama rağmen ev işlerinde eğer sıkıştığım noktalarda bana yardım eder. Bende onun örneğin eve iş getirdiyse bende ona yardımcı olurum ki daha çabuk işini bitirmesi için böyle yani. Keskin bir ayırım yok. Eşim destek oluyor. Çocuk bakımında da gün içerisinde yoğun olarak benimle birlikte olduğu için belki daha fazla ben ilgileniyor olabilirim ama akşam geldikten sonra yemeğiyle, banyosunu yaptırmasıyla işte uyutmasıyla eşim ilgileniyor. Ona da öyle bir alan bırakmış oluyoruz." (2K7, 34)

"Yok genelde hepimiz bir şeyin ucundan tutmaya çalışıyoruz. Mesela birkaç gündür hasta genelde arayıp soruyorum. İhtiyacınız var mı bir şeye. Yapmayın çalışmayın varsa yapılacak bir şey bana bırakın. Dün akşam sofrayı ben kaldırdım mesela. Ben gittiğimde o hazırlamıştı. Dedim sen hastasın bırak ben kaldırayım dedim. O konuda sıkıntı yok. Evin ağır olan işlerine genelde ben bakıyorum zaten. Nasıl söyleyeyim, boyadır badanadır kapıdır, camdır, çerçevesidir, odundur, kömürdür, sobadır. Hiç ağır işlerde elletmiyorum. Ama evin süpürgesidir, bulaşığıdır, şuyudur, yemeğidir tabii ki o bakıyor yani. Bazen yapıyorum, tabi canım yapıyorum neden yapmayayım. Hayat müşterektir sonuçta yani. Yapılması gerekiyorsa yapmam lazım." (2E4, 30)

"İkimizde çalışıyoruz aynı işte beraber çalışıyoruz. O konuda işin ağır kısmı bende muhasebe kısmı onda evde herkes her şeyi yapıyor. Yemekte yapıyorum, temizlik işleri daha çok bulaşık, çamaşır o kısmını eşim yapar. Onun dışında çok bir şey yoktu sen evde senin görevin bu benim görevim diye bir şey yok açıkçası. Mutfağa nasil mesela çok detaylı değil de o gün geç gelinmiştir yapılmamıştır işte hemen talepler gelir. Tosttur vs. kreptir onları yapıyorum ama böyle genel bir mutfak şeyim yoktur." (2E10, 35)

Beck ve Beck Gernsheim'in (2012: 18) bireyselleşme tanımında yaptıkları gibi çekirdek aile modeline uygun yaşam biçimi için öngörülen içselleştirilmiş cinsel rollerden kurtarılarak, bireyin aile, aşk ilişkisi ve komşuluk bağlarından bağımsız kendine ait bir varoluşu kurması aile içerisinde alınan kararların, eşlerin birbirini desteklemesiyle eşitliğe yakın bir dengenin oluşmasıyla sonuçlanabilir. Ailenin sosyo-ekonomik statüsünü yükseltmesi, kadının çalışma hayatında yer alması ve ailenin gelirin katkı sağlamasıyla beraber daha modern yapıdaki ailelerde kadın-erkek rollerinin daha eşitlikçi yönde değişim izlediği görülmüştür:

"Mesela temizlik konusundan başlayabilirim. Böyle bir dağılım yok. Mümkün olduğunca ikimizde yapmaya çalışırız. Zaten belli haftalarda temizliğe gireriz. Ben süpürürüm o siler ondan sonra bitiririz. Ütü konusu tamamen onda. Çünkü hem yapmayı sevmiyorum hem de yapamıyorum o yüzden bütün o ütü işlerini o yapar. O da sevdiğinden değil aslında ütü yapmayı çok sevmez ama sağolsun yapıyor yani. Onun dışında mutfak alışverişi ortak yapıyoruz... Kim daha önce evde oluyorsa o yapıyor gibi yani yencekse tabii ki varsa yapılacak şu an biraz daha yakın bir yere geçti işyerine geçti daha erken evde oluyor erken evde olunca da genelde yemek yapmaya çalışıyor benim yemeği sevdiğimi bildiği için biraz daha özenli davranıyor diye düşünüyorum yani." (2E7, 27)

"Valla önümüze ne geliyorsa onu yapıyoruz. Eşim yemek yapıyorsa, çamaşır asılıcaksa ben asarım, toplancaksa ben toplarım. Baktım eşim çamaşırarla ilgileniyor veya çocuğun yıkanmasıydı, yemeğe ben geçerim. Bazen canımız sıkılırsa her şeyi koyuyoruz dışarı çıkıyoruz. Temizlik şöyle o süpürüyor, ben siliyorum, öyle diyorum. Ben her yemeği yaparım. Ben eşime de öğretirim. Alışverişi hep ben yaparım, Pazar olsun. Market işleri olduğu zaman eşimi götürüyorum, Pazar olduğu zaman o çocuğa bakıyor, ben pazara gidiyorum. Ütüyü eşim fazla bilmiyor, ben göstermeye çalışıyorum. Babam da her yemeği yapardı." (2E8, 29)

"Bizde belirli bir, keskin hatlarla çizilmiş bir rol dağılımı yok. Yemeği bazen o yapıyor, temizlik konusunda bazen birlikte yapıyoruz o

zaman ben yapıyorum. Eğer ben yapamayacak durumdaysam kendisi yapıyor ya da mesela yemek yaptık bazen diyor ki yemeği ben yaptım mutfağı da sen toparla şeklinde böyle bir şeyimiz, paylaşımımız oluyor. Herkes kendi ütüsünü yapıyor zaten. Temizlik konusunda evin genel temizliğini ben yapıyorum, çamaşırı(...)Hani şey yapmıyor birbirimizin işini dengelemeye çalışıyoruz." (2K11, 31)

"Şimdi genellikle ben evde olduğum için şuan doğum izninde olduğum için ben yapıyorum. Ama eşim evdeyken de ben söylemeden atıyorum bir elektrik süpürgesi açabiliyor, yemekle alakalı yapabildiği şeyleri yapıyor, en azından çocukla ilgilenip bana biraz izin veriyor. Çalışırken de, çok fazla işimiz olmuyordu açıkçası. Çocuk olunca evin işi artıyor. Ben yapıyordum temizliği, yemeği. Şuanda da ben yapıyorum ama gene temizliğe gelen bir kadın var. Ayda bir geliyor. Yine o konularda da yardımcı oluyor sağolsun. Ya çocukla ilgileniyor eşim ya da genelde oturuyor elinde telefonla." (2K5, 28)

2. kuşak katılımcıların aktardıkları doğrultusunda hane içi cinsiyete dayalı işbölümüne ilişkin anlayışta önceki kuşağa kıyasla değişmeler yaşansa da, buradan bireyin cinsiyetine dayalı olarak yapılan ayrımcılığın tamamen ortadan kalktığı sonucuna ulaşılamaz. Kadının kamusal alanda görünürlüğünün artması ev içerisindeki sorumluluğun kısmen azalmasına yol açmış ancak bunların zihinsel bağlamda düşünülmesi konusunda erkekler arasında ise bir ilerleme gözlenmemiştir. Hangi işin ne zaman ve nasıl yapılacağıının planlanması halen daha kadının yaptıkları arasındadır. Bunun dışında önceki kuşağa kıyasla ev işleri erkekler tarafından tamamen reddedilmemekte, erkekler de kadınların yönlendirilmelerine tabi tutularak ev içerisinde görünür olmaktadır. Yemek yapmak, ev temizlemek, bulaşık yıkamak ve ütü yapmak gibi sıralayabileceğimiz işlerin yapılmasında ve tamamlanmasında kadınlarla beraber erkeklerinde 1. kuşağa kıyasla daha fazla rol aldıkları söylenebilir.

4.5.2.Çocuk Büyütme

Katılımcılara evlilikte toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün nasıl olduğu sorulduktan sonra, konuyla ilişkili olduğu düşünülen çocuk büyütmeyle ilgili kendi aralarında bir görev paylaşımının olup olmadığı, var ise bu paylaşımın nasıl olduğu

öğrenilmeye çalışılmıştır. 1. kuşağın verdiği yanıtlar iki kategoriye ayrılarak değerlendirilebilir. Katılımcıların büyük bir kısmı çocukların büyütülürken annenin sorumluluğunda olduğunu; diğer bir kısmı ise çocukların eşle beraber büyütüldüğünü belirtmişlerdir. Çocuklarıyla ilgilenemediklerini ifade edenler bu durumu farklı açılardan açıklama gereği duymuştur. Bazısına göre işinin yoğunluğu çocukla ilgilenememek için bir bahane olarak sunulmuştur. Çoğunluğu çocuğun sorumluluğun annede yani kadında olduğunu vurgulamıştır. Çünkü ideal olan doğuştan gelen annelik içgüdüleriyle çocuğun tüm ihtiyaçlarının kadın tarafından karşılanması gerektiği düşüncesi hakimdir. Kadın için evlenmek ve anne olmak "kadınlığını tamamlayabilmesi" adına önemli bir adımdır. Katılımcılar için çocukluk döneminde başlayan bu süreç, sosyalizasyon ajanlarıyla pekiştirilerek, devam etmektedir. Çocuğun temel ihtiyaçlarının annesi tarafından karşılanması gerektiğini belirtenlerin yanıtları aşağıda yer almıştır:

"Çocukların eğitimine çok önemiyet verdi. Çocukların okulu dersi onları çok güzel takip etti. Benim hiç katkım olmadı. O okula gider velisi o olur. Çocukların okuma şeysi her şeyi o karşılar. (1E3,59)

"Olması gereken bence tabi öncelik çocuğun temel ihtiyaçlarını anne genelde karşılıyor. İşte yemesi içmesi gibi ama burda da bence birlik olunursa çocuk eğitimi konusunda çocuğun ihtiyaçları konusunda bi kere sevgiyi her iki tarafta vermeli diye düşünüyorum. İlgiiyi sevgiyi. Biz bunu da yaşadık. İlk bebekliklerinde çocukluklarında hiçbir şekilde sabırla ilgilenmedi. Hep ben daha çok." (1K4, 57)

"O daha çok eşimin üzerindeydi. İşim gereği gece gündüz dışarıdaydım. Eşim çalışmasına rağmen o konuyu üstlendi. Eşim yaptı daha çok. Çünkü Anadolu'da benim işim hakkaten çok zamanımı işe ayırıyordum." (1E10, 63)

"Çocuk büyütme yüzde 80-90 anneye aitti. İşte o ilgilenir o bakar. Yani aslında annenin görevidir. Babanın görevi farklıdır çocuk üzerinde. Çocuğu belki siz öyle düşünmüyorsunuz belki ama çocuk gece ağlıyorsa anne kalkar bakar o annelik duygusu. Babanın rolü doktora gidecekse baba halleder. Giysi alınacaksa bir harcama yapılacaksa bir karar verilecekse yani baba o zaman devreye girer. Ama büyük ağırlık annededir." (1E7, 69)

"Tamamen eşimdeydi. Mesela uzun süre çocuklar küçüklük evresinde şey değildi Aliağa'da uzak yerdeydik. Gelip gidip sabah erken kalkıp akşam geç dönme olduğu için günün içindeki eğitiminden bütün yaşesi işlemlerinden eşim ilgileniyor, takip ediyordu(...)Çocukları okula götürmesi, okuldan alınması, beslemesi, bakımı, dersleriyle ilgilenmesiyle daha ziyade, daha ziyade demeyeyim de birçoğu eşim tarafından yürütüldü. Bebekken çocukların dışarı çıkarılması, dolaştırılması gibi şeyleri de yaptım." (1E12, 65)

Babaların çocukları üzerinde kurmaya çalıştığı otorite neticesinde çocuklara sıcaklık gösterememesi çocukların ruhunda yaralar açmakta, duygusal ve fiziksel uzaklığa neden olmaktadır (Sancar, 2013a: 130). Benzer durumun anneler için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Annelerin de çocuklarını aile büyüklerinin yanında sevebildiği, sıcaklık gösteremediği, duygusal yoksunluk yaşadıkları gözlenmiştir. Ancak kapalı kapılar ardında herkesten uzakta, tek başına kaldığı zamanlarda katılımcılar çocuklarını kucağına alıp, sevgi gösterisinde bulunabilmişlerdir. Zamanla bunun pişmanlığını yaşayan bir katılımcı kendi çocuğuna nasihatlerde bulunarak, bu davranışın ayıp olmadığını, terbiyesizlik anlamına gelmeyip dini kurallar çerçevesince de açıklanamayacağını imlemiştir. Kendi anne babalarının evlilik hayatında yaşadığı gibi bu konuda benzer davranışlar sergileyen bazı katılımcılar kendi çocuklarına da ebeveynlerinde gördüklerini uygulamışlardır. Katılımcıların aileleriyle yaşadıkları "mesafeli" ilişkiyi, kendi çocuklarıyla da yaşadıklarını söylemek mümkün. Onların da çocuklarına karşı ilgisiz davrandıkları ve duygularını açıkça ifade etmedikleri belirtilmiştir. Ancak katılımcıların torunları doğduğunda duyguları belli etmeme davranışı terk edilmiş, torunlarına sevgilerini özgürce gösterebilmiş, onları rahatça sevebilmişlerdir:

"Şimdi o büyütme olayında o da eşte ben hiç o konuda yardımcı olamadım. Niye olamadım onunda sebeplerini söyleyeyim. Demin dedim ya babam annem beraberiz ya bizim doğunun geleneği çocuğunu babanın yanında hadi anne neyse de babanın yanında alamazsın. Ayıptır. Terbiyesizliktir. Ki asla öyle bir şey, dinimizde yok öyle bir şey. Çocuğunu alcan seveceksin. Biz o kültürle büyümüşüz. Ben şimdi çocuklarımın hepsine demişimdir çocuğunu al sev benim yanımda kucağına götür ve öyle de yaparlar. Biz öyle gördük o

zaman ayıp sayardık ben çocuklarımı inan ayrılana kadar bir gün kucağıma alıp da sevdiğimi hatırlamam. Sevemedik. Baba görür ayıptır. Babamın beni kucağına aldığına hatırlamıyorum." (1E5, 63)

"Okul bütün şeyleri bendeydi. Okulda toplantı olurdu, veli olarak hep ben göründüm. O hiç gitmedi, okulla hiç şeyi yok. Derslerine yardımcı oldu çocukların. Bebekken hiç eline almadı annesinin babasının önünde. Çünkü çok ayıpmış. Çocuklarını öpemedi. Ha karısını öpmüşün ha çocuğunu öpmüşün derlerdi, o şekilde yani. Şimdi torunlarına ölüyor. Keşke çocuklarımı da aynen sevseydim, öpseydim diyor valla. İnsan üzüyor ya. Bunun ayıbımı var mı ben çocuk yapmışım o ayıp değil de öperken, severken niye ayıp oluyor? Ben kokladım gerdanından cennet kokuyor yavrum dedim ondan sonra o da dedi ki ha kocanı öpmüşün ha oğlunu öpmüşün dedi bana. Bi durdum daha da onların önünde öpmedim(...)Ama öyleymiş o geri kafalılık devam etmiş epey bir zaman. Ben şimdi o şeyi çocuklarıma yaşattırmam." (1K8, 68)

"Çocuk doğurmaya daha az zaman ayrılırken, çocuk yetiştirmeye daha çok zaman ayrılmaktadır" (Gittins, 2011: 26). Aynı zamanda modern toplumlarda çocuk sayısında azalma yaşanmasına rağmen çocuğun bakımına ve yetiştirilmesi için harcanan emekte bir azalma görülmemektedir. Çocuğa bakma sorumluluğu ise geçen yüzyıllar içerisinde dahi çok da değişmeden kadınlar vasıtasıyla yapılmaktadır:

"O konuda bilgisi yok. Benim yönlendirmemle yaptı her şeyi. Ben söyledim o yaptı yani. Al artık sen bak dedim yoksa öyle kalkıp da ver ben bakayım ben temizleyim altını ben yıkayayım banyosunu yapayım kendi kendine olmuyor yani. Sen verirsen yönlendirirsen yapıyorlar. O düşünceye sahip değil. Okul toplantılarına falan hep o gider. O hocaları o tanır o ilgilenir." (1K5, 55)

"Ben çocuklarımı büyüttüm. Babası işiyle, zaten tarım işi ağır iş. Ben onların eğitimi, çok önem verdim okumalarına. Özel yetiştirdim, terbiyelerini şeylerini, giyinmelerini, temizliklerini. O zamanki zamanda dershanelere yolladım onları. Özel ders aldurdum, öyle iyi bir şekilde büyüttüm yani. O çocuklara pek karışmazdı, çocuklarımı ben

büyüttüm. Eski zaman insanı olduğu için kucağına bile almazdı. Kucağına bile taşımazdı, eski zaman insanı olduğu için. Sen taşımak zorundasın derdi bana." (1K1,67)

Çocukların bakımını beraber üstlendiklerini belirten katılımcılar sadece ilgi ve duygusal doyumun sağlanması noktasında değil, ayrıca çocuğun yemeğinin yedirilmesi ve uyutulmasında da aktif görevde bulunmuşlardır. Ancak daha çok çocukla oyalanması, ilgilenmesi ve ev dışı ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında babalar devreye girmiştir. Anlatılarda, kadının çocuğa bakmasının, doğal bir görev olarak benimsenmesi kadın katılımcılar tarafından açık bir şekilde kabul edilmektedir:

"Tabi anneye daha çok sorumluluk düştüğü için daha çok bendeydi. Ama birlikte büyüttük. Asistandık zaten. Bi bakıcımız birde annem vardı bebekken. Onlar gündüz vardı gece biz geliyorduk belli bir dönemden sonra. Ama çocuk büyütmele de çok desteğe yardım olmuştur. Zaten hekim olduğu için öyle bir konuda bir şey yaşamadık." (1K6, 58)

"Valla çocukları beraber büyüttük. Hastalandıklarında, ateşlendiklerinde aynı anda küvete soktuk, doktora götürdük o konularda asla beni yalnız bırakmadı. Ama okul işlerinde mecburen ben daha çok yüklendim. O da seyahatlere gidiyordu zaten onun için yanımda olmuyordu ama geldikten sonra her türlü şeyi yapar. Beraber hatta daha fazla elinden geliyorsa daha fazla yapabilmeli. Altını değiştirmemiş olabilir belki ama en azından yemeğini yedirmede, uyutmada gece kalkıp üstünü örtmede falan yardımcı oldu." (1K9, 64)

"Annelik ideolojilerinin en temel işlevi, annelik içgüdüğü miti üzerinden tüm kadınların anne olmayı istediği ve eninde sonunda anne olacağı algısını yaratmasıdır. Bu algının kabulü için annelik 'kutsal' ilan edilir ve bu 'görevin' içselleştirilmesi için uğraşılır" (Sever, 2015:73). Anneliğini sorgulayan bir katılımcı, o dönemde "cahil" olduğu gerekçesiyle çocuk yaptığını belirtmiştir. Bilinçsizce çocuk sahibi olduğunu belirten katılımcı bu durumdan rahatsızdır. Anneliğin içgüdüsel olması ve her kadının anne olmayı istemesiyle kadınlara empoze edilmesi, her kadının bir gün anne olacağı anlayışının yaygınlık kazanmasına ve bu durumun da geleneksel değerlere bağlı olarak

açıklanmasına neden olmuştur. "1K11, 62"nin ifadesinden yola çıkarak kırsal bölgelerde çocuk istememe seçimi yer almazken, bu durum onun kadınlığından şüphelenilmesi için yeterli olabilmektedir:

"Hep o büyüttü, her şeyiyle. Gece gündüz, oynaması, oyalaması altını alması. O yönden çok yardımcı oldu. Şimdi bir çocuğum olsaydı şimdiki aklımla hiç çocuğum olmazdı zaten. Ben niye çocuk yaptım diye kendime sormuşumdur. Neden çocuk istedim diye. Ben istemedem olmadı heralde bunlar Elif. Ben asla çocuk yapma taraftarı bir insan değilim. Çocuk bakma taraftarı ben bir de şimdi büyüdüler bunlarla diyalog kuruyorum ya bir iletişimim var. Gene de ben çok çocuk istemem. O zaman ben çok cahilmişim(...)Hep adetler gene. Ben mesela büyük bir şehirde doğsaydım büyük bir ailenin içinde olsaydım isteklerim çok farklı olurdu. Tamamen köyden geldiğimden dolayı çocuğum oldu. İkinci bir çocuğu yapmış olabilirim." (1K11, 62)

"Kadınlardan istenen, yaşam alanının sınırlarını ev, eş ve çocuklarla belirlemeleridir. Ev işleri, çocuk bakımı ve eşin yeniden üretime hazırlanması kadınların varoluş nedeni olarak görülür" (Helvacıoğlu, 1996: 41). Kadını ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutan cinsiyetçi ideoloji, kadınları erkeklere hizmet etmeye mahkum bırakmaktadır. Aile içerisinde sadece kadının çocuğun bakımından sorumlu olması anlayışının sıkı savunucusu olan bir katılımcı babanın asla bu işlerle ilgilenmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak kadının hastalanması halinde babanın "devreye" girebileceğini belirtmiştir. Anlatılarda, kadının ev içi emeğinin, doğal bir görev olarak kabul edildiği açık bir şekilde görülür. Çünkü babaların çocuk bakmaları ve çocuğun ihtiyaçlarını gidermeleri katılımcının ifade ettiği gibi "Niye ben değiştiriyorum (çocuğun altını)?" isyana yol açabilmektedir. Bu isyan ancak kadının çocuğun altını değiştirmesiyle son bulabilir. Çünkü bu tarz babalar kendi geçmişlerini, babalarıyla olan ilişkileriyle karşılaştırarak çocuklarına göstermiş oldukları davranışları bir nebze de olsa meşrulaştırma yolunu tercih etmişlerdir. Çocuk büyütmeyle kimin ilgilendiği sorusuna verilen yanıtta bu durum gözlenmektedir. Katılımcının belirttiği gibi çocuğa bakma, aynı ev içi rollerde olduğu gibi ancak belirli koşullar altında tamamen babanın sorumluluğu altına girebilir. "Çocuk büyütme eşler arasında nasıl paylaşılmaktadır?" sorusunu "1E6, 61" aşağıdaki gibi cevaplamıştır:

"Hanımda. Ya şimdi ben doğruyu söylemek gerekirse çocuğun annenin büyütmesinden yanayım. Ben açık açık söylüyorum. İkisi de çalışıyor çocuğun altını o değiştiriyor. Hayır efendim niye ben değiştiriyorum. Niye ben değiştiriyorum? Sen değiştireceksin abi. Ha şu şeyde ayrılalım. Ben hanımım hasta ateşler içinde yatıyor çocuğa yaklaşması sakıncalı nezle geçecek bebeğe tamam mı? Veya atıyorum sezeryanla doğum yaptı ameliyatlı kalkamıyacak hareket edemicek ha o zaman ben devreye girerim altını da alırım üstünü de alırım hesabına. Çünkü öyle gördük. Çocuk uyutmaya bayılırım. Yemeğini yediririm saatlerce oynarım. Yapıyorum ama bu tür. Çocukları çok sevdiğim için çocuklarla oynamayı çok severim. Saatlerce oynarım. Uyku. Hangi çocuğu kucağıma alsam en fazla on dakika sonra çocuk uyur. Kimin çocuğu olursa olsun." (1E6, 61)

2. kuşak katılımcıların ise konuya ilişkin vermiş oldukları yanıtları genel bağlamda açıklamak gerekirse 2. kuşağın 1. kuşağa kıyasla çocuk bakımı konusunda daha paylaşımcı oldukları söylenebilir. Geleneksel cinsiyet rolünü benimseyen, eğitim seviyesi düşük olanlar ile metropolde yetişen yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip olan katılımcıların çocuğun bakımına ilişkin düşüncelerinde farklılıklar olmadığı görülmüştür. Öncelikle çocuğun bakımını kapsayan altını değiştirme, uyutma ve ilgilenme konularında erkeklerin de sorumluluk aldıklarını belirtmek gerekir. Özellikle sadece ilgilenme konusunda değil aynı zamanda çocuğun diğer ihtiyaçlarının karşılanması noktasında da daha paylaşımcı yaklaşıtları ya da yaklaşmak istediklerini söyleyenlerin sayısı bir önceki kuşağa göre bir hayli fazladır.

Sosyo-ekonomik statüsü yüksek, mühendis olan bir katılımcı geleneksel işbölümüne dayalı yaklaşıma eleştirel yaklaşmıştır. Çünkü katılımcıya göre geleneksel anlayışta her kadının bir gün anne olacağı düşüncesiyle çocuk doğurması, çocuğun bakımından tamamen kadının sorumlu tutulması "hikaye"den ibarettir. Ayrıca çocuk bakımının da yalnızca "becerikli" erkeklerce yerine getirildiği düşüncesini de sorgulamadan kabul eden görüşü de eleştirmektedir. Kandiyoti'nin (2011: 231) belirttiği gibi kadınların "yeni" erkek eşleri arasındaki duygusal mesafenin yerini aşk ve arkadaşlığa bırakması, erkeklerin ve kadınların çocuklarıyla yakınlaşarak onlarla duygusal ilişki kurması ve evli çiftin aile büyüklerinden bir ölçüde özerkleşmesi ev içi

düzeninde değişimlere yol açmıştır. Bu açıklamayı katılımcının anlatısında görmek mümkündür:

"Normal şartlarda kadınların daha büyük bir yükün altına giriyor hem fiziksel olarak hem bakımıyla ilgili top onlarda oluyor ama şöyle bir şey var erkeklerin çoğunluğunun yaptığı bir şey bu. Bu kadın işi ben bunu beceremem öyle bir şey yok yani onların hepsi hikaye. Onlar aile sömürsünün cümle içinde kullanılmış şekilleri. Herkes her şeyi yapabilir öyle bir şey yok. Haa beceremiyorsundur bir kere iki kere üç kere yaptın becerir hale gelirsin." (2E2, 37)

Erkek katılımcı evrensel yasa gibi kabul gören bu düşünceyi reddetmektedir. Erkekler kadının anne olmasını manipüle edip bu durumu kendi lehlerine çevirerek, bir kaçış yolu stratejisi geliştirmektedirler. Sorumlulukların çoğu kadına yüklenilerek, ev işi ve çocuk bakımının beceriden ibaret olduğunu normalleştirmek, egemen düşünce yapısının yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

Katılımcıların işleri yüzünden çocuğa bakmanın ve çocukla ilgilenmenin annenin sorumluluğunda tutulması anlayışında değişim görülmektedir. Çocuğuyla ilgilenmek için çalışma koşullarında değişikliğe giden katılımcılar, vardiyalı çalışmalarına rağmen baba olmanın sorumluluklarını yerine getirmektedirler:

"Şöyle diyelim, çocuk doğdu, çocuğum benim altı aya kadar eşim baktı. Bu şeyden dolayı, izinden dolayı. Şimdi anneme götürsem çocuğu olmucak, bakamıcağ annem rahatsız. Babam bakar, çocukla çok iyi ilgilenir. Ondan sonra napcaz, napcaz. Amirlerimin yanına gittim. Beni sırf geceye ver. Sırf geceye gittim, bir buçuk sene boyunca hep gece çalıştım. Gece çalıştım, gündüz çocuğa baktım eşim gelene kadar(...)Hepsini yaptım çocuğumun. Her zaman dediğim gibi aile yapısından dolayı gelenek ve göreneklerimize bağlı olmasını istiyorum. Eşiniz çalışıyorsa eşit olmalı çocuk büyütme. Eşiniz çalışmıyorsa tabi bizimde biraz yardımımız olacak çalışmıyorsa eğer eşimin büyütmesini isterim. Eşimin yetişemediği yerlerde ben yetişirim." (2E8, 29)

"Şimdi o dediğim gibi vardiyalı çalıştığı için sabahtan öğlene kadar o bakıyor sonra götürüyor. Yapıyor mesela bezini değiştirir, yemeğini yedirir. Bilir yani, becerir öyle şeyler." (2K6, 27)

Ailede kadının ve erkeğin çalışması ev işi işbölümünde daha eşitlikçi bir yapının görülmesini sağlamıştır. Ancak kadının çalışmadığı durumlarda geleneksel yapıya hakim katılımcılar için çocuk bakımının anneye ait olması anlayışı sabit kalmaktadır. Aynı zamanda özellikle çocuğun "altının değiştirilmesi" beceri gerektiren bir iş olarak algılanmakta ve bu sorumluluk anneye devredilmektedir. Ev işlerinde gözlemlenen erkeğin kadına ancak hasta olduğunda "yardım" edebileceği anlayışı, çocuk bakımında da karşımıza çıkmaktadır. Annenin hastalanması, erkeğin çocuğa bakması için geçerli sebeplerden biridir. Onun dışındaki durumlarda ise zaten çocuk bakımı "kadın işi" olarak görülen işler arasında baş sıradadır. Ancak buna rağmen küçük yaşta kaçarak evlenen "2E9, 18" kadının köle olarak görülemeyeceğini belirtmiş, her sorumluluğu neden annenin aldığını sorgulamıştır:

"Altını hiç değiştirmedim beceremiyorum. Ama mesela gece ağladığı zaman, hasta olduğu zaman bir gün o yapıyor bir gün ben yapıyorum bazen o da hasta oluyor ben uyumuyorum ben bakıyorum bazen ben işe gittiğim için çok yorgun oluyorum sen yat diyor ben bakırım çocuk hasta olduğu zaman. Eşit olmalıdır. Neden hep anne yapacak ki? Kadını hiçbir zaman köle olarak kullanamayız." (2E9, 18)

"Şuan emzirdiğim için biraz daha benimle geçirdiği vakit biraz daha fazla. Ama ilerleyen zamanlarda onunla geçirdiği vakit artacak diye düşünüyorum çünkü çocukları seviyor." (2K5, 28)

"İlk bir yıl tabi çocukla anne ilgileniyor daha fazla. Ona daha çok ihtiyacı oluyor. İşte süttür vs.di, emzirme dönemi oluyor. Çocuk kendine geldikçe kız çocuk biraz daha babacı oluyor. Yani akşam özellikle benle sürekli beraberiz. Onla ben daha fazla vakit geçiriyorum. Bir çocukta öyle mesela iki çocukta belki daha zor olabilirdi. Belki ilişkiyi daha çok farklı yönde etkileyebilirdi. Gece uykusu, tuvalete kaldırma vs. şuan sürekli ben yapıyorum yani(...)Öyle olmalı. Herkes her işi yapabilmeli, elinden gelebilmeli.

Şimdi benim sorumluluğum o anda onun yanında olmamasını gerektiriyorsa o yanımdaki boşluğu dolduracak." (2E10, 35)

Çocuk bakımını ilgilendiren konularda sorumlulukların eşler tarafından eşit paylaşıldığı gözlenmektedir. Böylece babalar daha katılımcı bir rol benimserken, çocuğa daha fazla zaman ayırmaktadırlar. Eşitlik anlayışı çerçevesinde, çocukla yalnızca zaman geçirmek değil, nitelikli zaman geçirmenin, daha fazla paylaşımda bulunmanın gerektiği üzerine de durulmuştur. Bunu ifade edenler genelde şehir merkezinde yaşayan üst sosyo-ekonomik statüye sahip olan katılımcılardır:

"Yani çocuğun hayatında bence annenin ve babanın rolü farklı. O yüzden bunu bir taraf yüklenmemeli. Yani babadan aldığı güven duygusu, anneden aldıklarıyla birlikte harman oluşturmalı. Yani ikisi de ortak hareket etmeli. Yani kişiliğini şekillendirmede ikisinin de katkısı eşit olmalı bence. Hiç kimsenin üstün olmaması lazım." (2K7, 34)

"Bizde nasıl bakım aslında hemen hemen ortak gibi. Yani o konuda bir şey diyemem. Çocuğuyla ilgilenir, vakit geçirmek anlamında. Ama ben isterdim ki daha kalifiyeli vakit geçirsin kızıyla veya kızına bir şey söylediği zaman o sözünde dursun. İşte mesela hadi yemeğini yedin seninle şuraya gidice dediğinde yemeğini yedikten sonra mesela çocuğu gerçekten götürsün. Çocukta güven duygusu oluşturuyor çünkü. Ama işbölümü açısından çocukta iyiyiz." (2K8, 33)

Çocuğu olmayan katılımcıların ise soruya verdikleri yanıtlar çerçevesinde bir gün hepsinin çocuk sahibi olmak istediği açıkça anlaşılmaktadır. Bir kısmı bunu evlerinde besledikleri papağını örnek göstererek, bir kısmı ise eşlerinin ev işlerine olan katkısından bahsederek ileriye yönelik ifadelerde bulunmuşlardır. Kandiyoti'nin (2011: 233) belirttiği gibi özellikle "babalık rolü modern erkekler için yeniden tanımlanmış; mesafeli, otoriter baba figürü yeni bir mahremiyete ve baba yakınlığına yerini bırakmıştır." Katılımcıların ifadelerinde de bu niteliklere rastlanılmaktadır:

"Bizim iki tane kuşumuz var, sultan papağanı. Ben onun eşimin çocuğa karşı ilgili olacağını düşünmüyordum. Birazcık sadık olur, rahat olur, önemsemez diyordum. Ama baktım ki bizim kuşlarımızı

bile acayip sahiplendi. Yatma saati koymuş, o saatte onları yatırıyor. Mesela yemeğini her gün üflemesi var, üflenmesi gerekiyor onunla ben hiç ilgilenmiyorum(...).O konuda onun daha iyi olabileceğini düşünüyorum. Ben bakarım ederim diyor da, seni de çalıştırır yanında, bakarken [güldü]." (2K9, 34)

"Yani çocuğa belli karakteristik bir özellik kazandırmak için mecburen şey yapmak lazım yani bilmiyorum bu annenin görevidir, bu babanın görevidir gibi bir şey de yok(...).Bende çocuk severim eşimde seviyor çocukları o açıdan da hani bir görev dağılımımız olacağını düşünmüyorum, ev işlerindeki gibi. Bunu sen yap, bunu ben yapayım gibi şeylerimiz olmaz." (2E6, 34)

"Çocuk tabi fiziksel imkanlar nedeniyle anne doğuruyor ama anne kadar babanın da sevgisine ve ilgisine ihtiyacı olduğunu düşünüyorum çocuğun. Tek taraflı tek ebeveynin bir ilişkidense iki ebeveyninde ilgi gösterdiği bir çocuğun daha sağlıklı büyüdüğünü düşünüyorum tabii ki(...).Ama bizde de böyle olacağını düşünüyorum. Çünkü ev işlerinin paylaşımında sen şunu yap ben bunu yapayım diye kural koymadık yani." (2K3, 36)

Ebeveynlerin çocuklara birlikte bakmaları gerektiği düşüncesi 2. kuşakta ağır bassa da anneliği biyolojik ve psikolojik bir süreç olarak gören ve "kadının doğası"nın gerekliliği olarak düşünenlerin sayısı fazladır. Bunun en önemli göstergesi de "doğal" olanın görünümünde aranır. Bu konuda toplumun etkisi göz ardı edilmekte ve annelik "içgüdü" ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Miller'a (2010) göre kadınlar çoğu zaman anneliği içgüdüsel bir olay olarak görmüştür. Çünkü kadının öznelliği annelik üzerinden kurulmakta ve kadınların bunu içselleştirilmeleri sağlanmaktadır. Erkek egemen toplumlarda anneliğin bir içgüdü olduğu ve her kadının anne olması gerektiği düşüncesi küçük yaşlardan itibaren kadın erkek herkese benimsetilmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda kadınların ve erkeklerin aile içinde neler yapıp ettikleri gündelik söylemlerde dile getirildiği üzere "doğuştan", "yaradılıştan" veya "doğamız gereği" değil; toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından da şekillenmektedir (Bozok, 2018: 109). Nitekim bu konuda görüş belirten katılımcıların "annelik içgüdüüne" atıfta buldukları gözlenmiştir:

"Benim için çok önemli bir konu. Çocuk yapmaktan inanılmaz tırsan bir insanım. Ya bence eşit olmalı. Ama yüzde yüz eşit olmuyor, olmucaktır da. Aslında bir nebze o da doğal. Çocuğu anne emziriyor o süreçte biraz daha işinden ayrı kalan anne oluyor yani bu biraz daha artık yaradılışımız diyelim belli bir noktaya kadar ama onun dışında ortak olmalı."(2K12, 34)

"Ama tabii ki sanki burda eşin hep daha ağır bastığını düşünüyorum. Yani anne olma içgüdüğü olabilir bunda. Çünkü dokuz ay o taşıyor o doğduktan sonra da genelde hep doğum izinlerinin süresi olsun onların üç aysa bizim bir iki hafta bütün bu sistemde aslında daha çocuk bakımı konusunda anneyi ön plana çıkarıyor ama eşimin de şöyle bir düşüncesi var kesinlikle çocuk olduktan sonra işini bırakmayı düşünmüyor bütün odak noktasının çocuk olmasını tamamen çocukla vakit geçirmek istemiyor." (2E7, 27)

Sonuç olarak, 1. kuşak katılımcılar çocuğun her türlü ihtiyacının karşılanmasını annenin görevleri arasında bulunduğunu belirtmişlerdir. Ev içi işlerin yanında anneler çocuğun bakımından da sorumlu tutulmaktadır. Ve bu bağlamda ilk kuşaktakiler daha geleneksel bir tutum sergilemektedirler. 2. kuşaktaki katılımcılar ev içi işlere yönelik takındıkları tutumun benzerini çocuğu büyütme konusunda da göstermişlerdir. Bu bağlamda katılımcıların çocuğun bakımı konusunda daha paylaşımcı oldukları, bakımın beraber yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. 2. kuşakta daha katılımcı bir ebeveyn modelinin sergilendiği sonucuna ulaşılabilir.

4.6. Evlilikte Eğitim, Çalışma ve Maddi Duruma İlişkin Düşünceler

Katılımcılara eğitim seviyesinin, çalışma ve maddi durumun evlilikleri etkileyip etkilemediğini ve bu alanlardaki düşüncelerini ortaya koyabilmek için çeşitli sorular yöneltilmiştir. Katılımcılara evliliğe karar verirken eşlerinin eğitim seviyesini önemseyip önemsemediklerini, evliliklerde maddi durumunun önemli olup olmadığını, eşlerinin çalışma durumuna dikkat edip etmediklerini öğrenebilmek için sorular yönetilmiş ve konu derinlemesine analiz edilmeye çalışılmıştır.

4.6.1. Eğitim Durumuna İlişkin Düşünceler

Bireylerin temel hakları arasında görülen eğitimin, toplumda etkin bir rol edinebilmek ve nitelikli bir yaşam sürebilmek için yeri son derece önemlidir. Modern

toplumlarda bireyin küçük yaştan itibaren başladığı bu süreç ömür boyu devam edebilmektedir. Özyıldırım'a (2014) göre "eğitimin bireyin yaşamını sürdürmesi, kendini geliştirmesi, toplumun bir üyesi olması ve toplumla uyum içinde gereksinimlerini karşılaması yönünde payı büyüktür." Eğitim düzeyleri ile istihdama katılım oranları arasında paralel bir ilişki mevcuttur ve okuma yazma bilmeyenlerin günümüz şartlarında işgücüne katılımları oldukça zordur. Araştırmada, eğitim seviyesinin evlilikleri etkileyip etkilemediğini öğrenmek için sorular yöneltilmiş ve neticesinde katılımcılar, iş bulma konusunda sıkıntı yaşamamak ve toplumda görünür olabilmek için eğitimin evlilikler üzerinde önemli etkilerinin olduğunu ifade etmişlerdir:

"İster istemez etkisi oluyor. Okumamış olsaydım iş ortamı bulamazdım. Toplum içine giremezdim. Okul seni ister istemez değişik çevreye itiyor. Arkadaşlarıyla diyalogların farklı oluyor. Öğretmenlerle farklı oluyor. Toplumla diyalogların farklı oluyor. Ev tutuyorsun gurbette ister istemez okumakla yaşamakla öğreniyorsun bunları. Okumamış olsaydım toplumla konuşmayı beceremeyecektim." (1E2, 27)

Bazısı evleneceği kişinin eğitim düzeyine bazısı da eğitim seviyesinin dengeli olmasına dikkat etmiştir. Çünkü katılımcılar karşısında ezilmemek adına kendisine "üstünlük" kuramayacak biriyle evlenmeyi uygun görmüşlerdir. Bu konuda "davul bile dengi dengine" anlayışına sahip bazı katılımcılar için ilkokul mezunu birisiyle üniversite mezunu birisinin bir arada olamayacağı, her ikisinin de eşit eğitim seviyesine sahip olması gerektiği belirtmiştir. Diğer türlü çiftler arasında düşünce farklılığının yaşanmakta olduğu bu açığın zamanla kapanmasının da mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda eğitim seviyesinin evlilikleri etkileyip etkilemediği sorusuna verilen yanıtlar aşağıda yer almaktadır:

Eğitimin tabii etkisi oluyor. Sorduğu soruya cevap veremiyordum gibi kendimden üstün birisi olursa karşısında ezilirsin. Dengeli olmalı. Ben dikkat ettim. Senden çok bilen karşısında konuşamazsın. O meslekte de. Evlendiğin zaman da örneğin lise mezunu bir ilkokul mezununun bir olması mümkün değil. Bir derse konuşması bile daha güzel olur. Hele hele bu çağda etkisi çok var." (1E3, 59)

"Tabi. Yani işte eskilerin deyimiyle davul bile dengi dengine şeyi var tabi ki. Dengi dengine olmaması için insanın böyle çok büyük bir aşk yaşaması lazım. Vazgeçemeyeceği bir şey yaşaması lazım o dengesizliği görmesin yoksa hani sonuçta zaten sizde o zaman modaydı birilerini tanıştırmak zaten onlarda dengi dengini olanı tanıştırıyorlar. Şimdi ben eşimin babasının okulunda çalıştım. Ee ben o okulda çalışan bir hizmetli olsaydım yine beni tanıştırırlar mıydı sence? Tabi ki tanıştırmıydılar. Ben de tanışmazdım. O çok ekstrem bir durum. Öyle evlilikler yok değil var çok az mesela. Keşke yaşıyor olsaydı bizim aşağı katta bir doktor hanım vardı o mesela şöyle evlenmişti hastanedeki bir hademeye seni ona götürürdüm onla da yapardın bu anketi. Çok ilginç bir evlilikti onunki. Ama böyle şeyler tabi çok az oluyor. Sonra eşi yani ondan daha evliyken bir kapıcının kızına aşık oldu ve ondan ayrıldı onunla evlendi." (1K12, 62)

"Çok düşünüyorum. Eğitim çok önemli. Üniversiteli bir insanla üniversiteli bir insan evlenmeli bunun acısını çektim ben. Bunu zaten toplum sana hissettiriyor. Toplum seni öyle bir yere koyuyor ki." (1K11, 62)

"Muhakkak vardır olmaz olur mu. Yaşam biçimi olarak, davranış olarak muhakkak vardır." (1E4, 65)

"Tabii ki düşünüyorum. Onun da düşünüyorum. Özellikle ben öğretmen olmasını, eğitimi olmasını istedim. Öncelikle talebim eğitimi olmasını istedim. Ama böyle biriyle karşılaşırsam ne olurdu bilemem. Öncelikle öylesini istedim." (1E10, 63)

"Kesinlikle düşünüyorum. Bilinçli anne eğitimi anne çocuğunu da öyle yetiştirecektir. Eğitimi olmayan anne çocuğunu biraz daha geri planda yetiştirecektir. Öncelikleri farklı olacaktır. Ya mesela ben kaliteli zaman geçirmeye çok önem veririm çocukla. Tamam tüm gün görmeyebilirim ama onunla geçireceğim bir yarım saat dolu dolu geçmiş olabilir diye düşünüyorum. Ya da bir saat dolu dolu geçmiş olabilir diye düşünüyorum." (1K3, 53)

Kadınların istihdama katılımını arttıran etkenlerden biri olan eğitimin, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında da rolü büyüktür. Dedeoğlu'na göre (2009: 45) "özellikle kentlerde kadınların eğitim düzeyi arttıkça istihdama katılım oranları artmakta ve kayıtlı/formel işlerde çalışma ihtimalleri yükselmektedir." Eğitim seviyesi yüksek iki katılımcı ile bugünü değerlendiren bir katılımcı için bireyin kendini gerçekleştirebilmesi, aldığı eğitimle doğru orantılıdır. Eğitim seviyesi ne kadar artarsa nitelikli işlerde çalışma olasılığı da o kadar artmakta, başka birine ekonomik açıdan bağımlı kalma durumu ise o denli azalmaktadır. Katılımcılar eğitimin önemi üzerinde durmuş, her açıdan eğitimin evliliği beslediğini, kişisel gelişime katkısının bulunduğunu belirtmişlerdir:

"Muhakkak. Heralde şöyle bilemiyorum ama gerçi bu birazda aile yetiştirme çocukluk çağlarından beri kazanılan bir şeyde olmalı muhakkak ama eğitim tabii genelde pozitif yönde olumlu yöne kanalize etmesi lazım. Ben öyle düşünüyorum ama." (1E11, 67)

"Ee tabii ki tıp fakültesinde okuyordum orda okuyan birisiyle karşılaştım potansiyel olarak doktor olacaktı yani yoksa başka bir ortamda başka birileri çıkardı karşımıza tıp fakültesinde ikimizde okuyor olduğumuz için iki doktor bir araya gelmemize o sebep olmuştur. Yani şuanda eşime bu kadar aşık olduğum birisi olsaydı o yaşta düşünürdüm çok sorgulamazdım heralde. Çünkü o yaştaki aklımla." (1K6, 58)

"Yoo. Şöyle bir şey var. O günkü şartlarda cahilsin. Veyahut da akıl veren kimse yok(...)Bugünkü şartlarda bir kadının elinde bi maaş olması lazım. Benim kendi görüşüm nacizane. Yani illaki koca eline bakmıcek(...)Ama bir kadının bugünkü şartlarda cebine kendi maaşını koyması lazım. Kim ne derse desin. Yolda birşey gördü alıcek makyaj şeysi. Her şeyi kendi alcek." (1E1, 61)

Ailevi problemler sebebiyle okumak isteyip okuyamayan, bu sebeple kendi eğitim seviyesine yakın biriyle evlenen katılımcı pişmanlık duyup, okumuş olsaydı farklı yerlere gelebileceğini belirtmiştir:

"Eşimde ilkokul mezunu. Ben okumak istedim. Rahmetlik babam yanımda olduğu için okutmadı. Benim küçüğüm okudu polistir."

Emekli oldular. O zaman ben evde erkek çocuk yoktu işler çoktu köy yeri. Rençberlik yapıyorsun işimiz ağır. Dışardan adam tutardı babam. Biz de ilk çocuk olduğumuz için bizi okutmadı. Ben çok hevesliydim. Okusaydım daha farklı yerlerde olurum. Köyde birinciydim." (1E5, 63)

Kendi gençlik dönemleriyle günümüzü kıyaslayan katılımcılar eskiden evliliklere karar verilirken eğitim seviyesine dikkat edilmediğini, okulların günümüzdeki kadar yaygın olmadığını ifade etmiş ve lise mezunlarının az olması sebebiyle iş seçeneklerinin fazla olduğunu, rekabetin günümüz koşullarına kıyasla daha az olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla eğitim seviyesinin benzer olması anlayışı bir kısım katılımcı için evliliğin kurulmasında ve devam etmesinde fazla bir etkiye sahip değildir. Daha geç evlenen başka bir katılımcı, evlenirken yaşının ilerlemiş olması sebebiyle eğitimin arka planda olduğunu belirtmiştir. "Eğitim durumunuzun evlenmenizde etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlarda olduğu gibi katılımcılar bu konunun evlenmeye karar verilirken önemsenmediğini belirtmişlerdir:

"Yoo. Eşimde aynı. Şimdiki evliliklerde okey. Bizim zamanımızda eğitim yoktu. Mezuniyet yoktu tahsil yoktu. Ben sana bir şey söyleyeyim. Lise mezunu bir adam karakol komiseri oluyordu. Şimdi akademi bitirmesi lazım. Ortaokul mezunu polis oluyordu. Beş sene sonra tek yıldız komiser oluyordu." (1E6, 61)

"Olmadı. Yani eğitim evlilik eğitimim bitmeden evlenmeme rağmen ders çalıştık okuduk engel olmadı falan. O destekledi. Mezun olmam için yanımda oldu. Sen her şeyi okumuşun biliyorsun o ilkokul mezunu bilemiyor. Ben İstanbul'da üç beş yıl yaşamazsın. O günkü düşünüyorum. Değişti tabi. Kültür seviyesine bakış açısına düşünceye fikre dikkat edilmeli ki çatışmayasın." (1E7, 69)

"Yoo. Eşimde lise mezunu. Üniversite mezunu olsak da evlenirdik. Çünkü niye biz kendimizi eğitim olarak geliştirmeye çalışıyoruz. Diyorum ya sana ben okumayı fazla sevmem ama o sürekli kitaplar okur yani. Onun dini bilgisi benden fazladır." (1E9, 54)

2. kuşak katılımcıların yanıtları değerlendirildiğinde ise bazı katılımcılar eğitim seviyesinden ziyade evlenebilmek için ücretli bir işte çalışılmasının daha önemli olduğunu belirtmişlerdir. Eğer daha düşük bir eğitim seviyesine sahip olunsaydı bu sefer çalıştığı işin güvenceli olup olmadığına bakılacaktı. Aynı zamanda “2E1, 27”, eğitim seviyesi düşük kadınların çocuklarını eğitime noktasında yetersiz kalacağını, kadının eğitiminin sadece istihdama dahil olması bağlamında değil, çocuklarına iyi birer eğitimci olması açısından da önemli görmektedir. Bilgili annenin, bilgili çocuklar yetiştirebileceğine inanan katılımcı ilkokul mezunu bir kadının çocuğa “ne verebileceğini” düşünmektedir. “2K9, 34” için ise zenginlik geçicidir ve esas mühim olan bir erkeğin meslek sahibi olması gerektiğidir:

"Şimdi söyle o zaman belki bir önyargı ile yaklaşabilirdi ama önemli olan bir işimin olup olmaması olurdu büyük ihtimalle. Geleceği olan bir işimin olup olmaması olurdu o da ailesi için. İşinin bir geleceği var mı yok mu diye. Ama tabii ikimizin de aşağı yukarı aynı eğitim seviyesinde olmamız aileler açısından da bir yargı oluşturmadı bir soru işareti oluşturmadı kafalarında o yüzden biri kolaylık sağladı aslına bakarsan eğitim durumu. Eğitim durumum aynı seviye de olmasaydı bir işimin olup olmadığına bakılacaktı ve işimin güvencesi olup olmadığı ailesi tarafından büyük ihtimalle soruşturulacaktı. Eşim ilkokul mezunu olsaydı şey olarak görürdüm çocuklarımıza ne vercek diye. Lise mezunu da gayet makul sayılırdı yani." (2E1, 27)

"Benim düşünceme göre çok zengin olsa da mesleği olmasa evlenmem. Benim için önemli olan şey mesleğinin olması çünkü her an her şeyin başına gelebileceğini düşünüyorum. Çok zenginsindir biranda batabilirsin bir yere girip çalışabilir bir mesleğinin olması gerekir erkek için bunların olması gerekir diye düşünüyorum. Onda onun oluşu benim için iyi bir şey bir artı yani." (2K9, 34)

Eğitim seviyesinin eşit olması çiftleri evliliklerde eşit kılarken, ailelerle tanıştirma döneminde de kolaylık sağlamaktadır. Eşlerin birbirlerini anlayabilmelerinde ve etkili iletişim kurabilmelerinde kolaylık sağlayan eğitim durumu, ortak kararların alınmasında, bakış açılarının benzer olmasında ve daha paylaşımcı olunmasında önemli bir işleve sahiptir. Benzer kişiliklere sahip olanların anlaşabildiğinin altı çizilirken, katılımcıların bu

konuda daha bilinçli davrandıkları gözlenmiştir. Kişilerin tercihlerini ve paylaşımlarını hayata geçirmelerinde kadın ve erkeğin eğitim durumu önemini korumaktadır. "Eğitim durumunuzun evlenmenizdeki etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna bir kısım katılımcı eğitim seviyesinin evlilikleri etkilediğini belirtmiştir:

"Tabi. Davul bile dengi dengine. Bence etkiler, evliliği." (2E6, 34)

"Evet etkili. Karşılıklı bunu birbirimizi anlamamızda bunun fayda sağladığına inanıyorum ve bizi eşit kılıyor eğitim durumumuz. Yani belki ben işte lise mezunu olsaydım eğer eşimin hayatını çok anlamayabilirdim ya da bazı noktalarında farklılıklarımız oluşabilirdi ama birbirimizi anlamımızı kolaylaştırıyor diye düşünüyorum. Yani belki de kendini eksik hissedebilirdi. Belki bilmiyorum kısıtlamalar olabilirdi. Genel olarak gözlemediğim bu yönde. Yani aynı nokta da olmak önemli. Eğitim bence eşit olmalı." (2K7, 34)

"Düşünüyorum tabi. İkimizde benzer şeylerdeydik. Hani ikimizde üniversite mezunuyduk ikimizde mühendistik böyle şey olmadı en azından ne bileyim ailelerle tanıştırdırken şey demiyorsun bana benzeyen biri yani aslında. Endişe etmenize gerek yok. O rahatlık vardı. Lise mezunu olsa da düşünürdüm şey düşünüyorum Hasan'la ilgili çok çalışkan ve azimli bir insan ve çok parçalara bölünmüyor nasıl diyeyim ben böyle birçok insanda böyledir aslında şunu da deneyeyim bunu da deneyeyim der onun belirli birkaç şeyi var. Birkaç tane temel şeyi gitar çalar, gerçekten çalar onu, birkaç tane hobisi, birkaç tane sevdiği şey var onu gerçekten yapar öyle insanların başarılı olduğunu düşünüyorum hayatta. Öyle bir insan olması beni mutlu ediyordu bu yüzden şey olmazdı diye düşünüyorum birlikte hayat kurabileceğim bir insan." (2K10, 29)

Eğitimli insanların hayata daha farklı bakıp, farklı anlamlar yüklediğini belirten katılımcılar, olaylara aynı pencereden bakmanın yanında farklı açılardan da bakarak paylaşımlarını zenginleştirebileceğini düşünmektedir:

"Eşiminki oldu da ben sanmıyorum. Kendi penceremden bakınca sorun görmüyorum ama muhakkak öbür tarafa bakınca sorun var."

Eşim ilkokul mezunu. Şöyle daha eğitilmiş olsaydık kendi kararlarımızı kendimiz verirdik bu büyük bir etki olurdu daha temkinli ve daha bilgili olurduk çocuklarımız belki bu sorunları yaşamayacaktı erken doğum konusunda daha bilgi sahibi olacaktık. Çocuk yapma konusunda da acele değilse biraz daha dikkatli olurduk. Eğitimin bayağı etkisi var. Çünkü eğitimsiz bir yuvadan, eğitimsiz bir aileden, eğitimsiz bir düşünceden çocuk da eğitimsiz olur çocukta rahatsız olur, sıkıntılı olur. Eğitim çok farklı. En basiti abim öğretmen onun yaşamı, eşiyile diyalogunu gördüğüm zaman bazen imrenmiyor değilim. Keşke bizde böyle olsaydık." (2E5, 33)

"Eğitilmiş insanların evliliğe bakış açıları çok farklı oluyor olabilir karşındakine, eşine davranışları farklılaşıyor olabilir eğitilmiş insan olması benim için önemli yani ilkokul mezunu birisiyle çok yapabileceğimi düşünmüyorum. Sanırım ilkokul, lise mezunu olmasını istemezdim. Çünkü bir noktada çatışmalarda başlıyor olabilir. Farklı bakıyorsunuz çünkü hayata, eğitim açısından. O da birtakım problemleri beraberinde getirebilir." (2E7, 27)

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar arasında "2K3, 36" kendisinden daha düşük eğitilmiş birisiyle görüşme fikrini aklına dahi getirmedini, hiç düşünmediğini, böyle bir durumun kendi dünyası sınırları içerisinde bulunmadığını belirtmiştir. Verilen cevapların ortak noktası ise eşitlik ve denklik meselesine dayanmaktadır. Yakın çevresindeki evli çiftlerin ya da arkadaşlarının da benzer formasyonları aldıkları düşünüldüğünde daha farklı bir dünyanın tahayyül edilememesi normal karşılanabilir. Katılımcıların habituslarında kendi ilkelerine göre yapılaşmış geçmişin ve geleceğin izlerini görmek mümkündür. Bu bağlamda habitus Bourdieu'nün belirttiği gibi dünün, bugünün ya da tarihin anonimleştirildiği, yeniden üretildiği bir mekandır (Cengiz, Tol ve Küçükkural: 2004) Bu mekanlar içerisinde katılımcıların da kendi dünyalarının dışında bir alan tasarlamadıkları, içinde buldukları sınırlarda hareket etmeye devam edecekleri söylenebilir. Eğitim seviyesinin evlilikler üzerinde etkisinin olup olmadığını açıklamak için katılımcılara yöneltilen sorunun yanıtlarında bu durum görülebilmektedir:

" Ben mesela kendimde ya lise mezunu olan birisiyle hiç tanışmadım bile. Öyle bir durumum olmadı. Kendimden aşağıda birisini, eğitim

anlamında ya açık söyleyeyim aşk dedik çok önemli ama işte mesela aşık oldun o kişi lise mezunu o aşk malesef istediğiniz gibi gitmiyor. Bu sefer gerçekler ortaya çıkıyor ve problem oluyor o yüzden eşim kendime göre eğitim seviyesi uygun bence. Onun içinde problem olabilirdi." (2K4, 33)

"Biz ikimiz Anadolu lisesinde yetişmiş dolayısıyla puanları falan olan çocuklardık. Dolayısıyla böyle bir dünya bizim için zaten yoktu. Düşünmedim hiç böyle bir şey düşünmedim bile. Yani çünkü arkadaşlarımda zaten işte Anadolu Lisesi çevresinden oluyor ya da üniversite çevresinden oluyor. Hiç düşünmedim bilmiyorum." (2K3, 36)

"Eğitim durumunun illaki etkisi vardır. Şöyle biraz karakter meselesi ama karşıdaki insanı illa eğitiminden ötürü tercih etmezsin, lise mezunu da olabilir ama onun o ana kadar kendini geliştirmek için ne yaptığını, nerelere geldiğine bakarsın ama yüzde yüz hani okumamış, kafa yapısı sana uymayan bir insanla birlikte olamazsın. İlla ki bir farklı oluyor." (2K12, 34)

Çok genç olan erkek katılımcı, eğitim alamamasını bulunduğu çevreye bağlamaktadır. Görüşmenin devamında yaşadığı muhitte kimsenin üniversite eğitimi almadığını belirten katılımcı bu durumu normalleştirmiş dolayısıyla okumuş insanlarla bir arada olmadığından onun eğitime yüklediği anlamda farklı bir boyutta kalmıştır. Romanların yoğunlukta olduğu bir mahallede yaşayan katılımcı aynı sosyo-ekonomik statüden biriyle evlenerek mahallesindeki demografik özelliklere uygun bir yaşam sürdürmektedir. Düşük gelirlili bir işte çalışması, erken evlilik yapması, karısının ev kadını olması, geleneksel cinsiyet rollerini sürdürmesi ve ailesinde de eğitilmiş kişi sayısının az olması eğitime ilişkin düşüncelerini biçimlendiren nedenler arasındadır. Katılımcı, yaşam alanında sadece kız çocuklarının erken evlendirilmesinin söz konusu olmadığını erkeklerinde küçük yaşta evlendirildiğini, eğitimlerinin yarıda kesildiğini ve kısa zamanda aile kurduklarını ifade etmiştir:

"Bence hayır. Bizden hiç okuyan olmadı. Eğitim önemlidir herhalde okumadığımız için bilmiyorum." (2E9, 18)

1. ve 2. kuşak katılımcılar arasında evliliklerde eğitim durumundan ziyade bireyin yetiştiği ortama ve sonrasında bireyin kendisini geliştirebilmesine daha fazla önem verilmesi gerektiğini düşünenler mevcuttur. Edinilecek bilgi ve birikimin bireyin hangi mevkiye gelirse gelsin saygınlık kazanmasında yetersiz kalacağı belirtilmiştir. Evliliklerde uyumun sağlanabilmesi için kişiliğe, hal ve tavırlara daha fazla dikkat edildiğinin altı çizilmiştir. Cahilliğin baki kalmamasında eğitim en önemli faktörler arasında görülse de katılımcılara göre, bireyin kendine kattığı değerlerin de ayrı bir önemi bulunmaktadır. Eğitimin evliliğe karar verilirken önemli bir değişken olmadığını belirten katılımcılar için eş seçiminde, vicdanlı olmak ve düzgün bir karaktere sahip olmak daha değerlidir:

"Eğitimin insana belli eğitilmişlik verdiği katkı sağladığı inkar edilemez o belli. Çok büyük bir kalite, nitelik farkı yoksa insanlara uyum sağlayabileceğini inanıyorum. İlkokul tahsili olur birisi, üniversite tahsili olur birisi büyük farklılıklar doğabilir ama lise, kolej, üniversite arasında çok büyük fark olacağını zannetmiyorum. Bir de ailesinden gelen birikimlerde vardır deme? Eski yıllarda bizim yıllarımızda mesela lise, ortaokul eğitimi sayılırdı. Hatta bankalara bile bunlar öncelikli girerdi. Ama sonraki yıllarda herkes nitelikli eğitim mi nicelik mi eğitim mi onu bilmiyorum ona karar vermek lazım. Yani insanın karakterinin daha fazla şey olduğunu yetişmişliğinin, aileden gelen özelliklerin daha fazla önemli olduğuna inanıyorum. Birde bulunduğu ortam biz burda yıllar yılı daha demokratik daha rahat ortamda yaşıyorsun falan onun aileye yansımaları var." (1E12, 65)

"O kadar ilkokul mezunları var çok daha farklı görüş. İnsanın kendi yetiştirmesi önemli. Çokta bir etkisi olduğunu düşünmüyorum." (1E4, 65)

"Bir insan işte evlenecekse veya içinde vicdanı varsa ona göre davranırsa vicdanına göre davranırsa fazla zorluk çıkacağını sanmıyorum. İnsan vicdanı önemli benim açımdan bana söylerseniz. Vicdan ne bileyim ya fazla etkileyeceğini düşünmüyorum ya." (2E8, 29)

"Sadece üniversite mezunu olmak bir kriter değil, biriyle evlenmek için. Evlendiğin zaman onun diplomasıyla evlenmiyorsun, onun kişiliğiyle evlenmiş oluyorsun. Bu nedenden dolayı hani benim için çok sıkıntı yaratmazdı diye düşünüyorum. Dediğim gibi şey olarak ilgi alanları, konuşacağın ya da hayata bakış açısı, buna benzer şeyler birbirine yakınsa eğer onla çok sıkıntı olmazdı diye düşünüyorum. Üniversite mezunu olup, örümcek kafalı olan birçok insan var. O yüzden hani çok öğrenim düzeyi çok kriter olmazdı diye düşünüyorum. Öyle düşünüyorum açıkçası." (2K11, 31)

" Kişilikle ilgili bir şey olduğunu düşünüyorum, ilgiyle alakalı olduğunu düşünüyorum, uyuşmayla ilgili olduğunu düşünüyorum ya da bayan olduğum için böyle düşünüyorum. Mesela erkek oluyor olmuş olsam o bana da bazen soruyor ben benim düşünceme göre çok zengin olsa da mesleği olmasa evlenmem. Benim için önemli olan şey mesleğinin olması çünkü her an her şeyin başına gelebileceğini düşünüyorum." (2K9, 34)

Bireylerin diplomalarıyla değil, kişilikleriyle evlendiğini düşünen katılımcılar için orta noktada buluşabilmek ve daha paylaşımcı olabilmek önem taşımaktadır. Eğitimli olup vicdan sahibi olmamaktansa, eğitimsiz olup kendini geliştiren, kendine ilgi alanları yaratan biriyle evlenmek daha büyük bir anlam taşımaktadır.

4.6.2.Çalışma Durumuna İlişkin Düşünceler

Bu başlıkta çalışma hayatının katılımcıların evliliklerini nasıl etkilediği sorulmuş ve farklı yanıtlarla karşılaşılmıştır. Verilen yanıtlar analiz edildiğinde katılımcıların çalışma kavramına yükledikleri anlamlar ile bunu nasıl anlamlandırdıkları noktasında bilgiler edinilmiştir. Bu bağlamda kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri açısından evlilik hayatında çalışmanın ne derece önemli olup olmadığına da ulaşılmıştır. Kadının işgücüne dahil olmasının evliliklerde ev içi işbölümünü ve çocuk bakımını nasıl etkilediği ve katılımcıların bu konu hakkındaki görüşleri de değerlendirilmiştir.

TÜİK'in verilerine göre 2016 yılında, Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaşlarda istihdam edilenlerin toplam oranı %46,3'tür ve bu oran kadınlarda %28'i oluşturmaktadır. Eğitim durumuyla işgücüne katılım oranları incelendiğinde, eğitim seviyesi artan kadınların işgücüne daha fazla katıldıkları görülmüştür. Okuryazar

olmayan kadınların ise %15,2'si; lise mezunu kadınların ise %33,6'sı işgücüne katılmaktadırlar. Ancak yüksek öğretim mezunu kadınların ise %71,3'ü işgücüne dahil olmaktadır. Bu verilerden hareketle Türkiye'de kadınların iş gücüne katılımı düşük seviyededir. Ayrıca kadının toplumdaki yeri ve görevleri hakkında da çıkarımlarda bulunulabilir. Kadının eğitim seviyesinin yükselmesi istihdama katılmasında büyük bir rol oynarken, bu oranlara dahil olamayan kadınların da daha çok, ev ve çocuk bakımı ya da bakım hizmetleriyle zamanını geçirmekte olduğu söylenebilir.

Sancar'ın (2013a: 51) belirttiği gibi endüstriyel kapitalizmde 'fabrika sistemi' temel bir farklılığa dayanmaktadır: "Çalışma-üretim alanı ile ev/hane iki ayrı alan haline gelerek birbirinden ayrılmaktaydı. Bu durum ekonomik, kurumsal, ideolojik ve politik bir ayrım olarak 'piyasa' ve 'hane'nin birbirinden mekan olarak da ayrışmasına ve bu mekanların içinde birbirinden farklı cinsiyet düzenleri oluşmasına yol açmaktadır." "Cinsiyetlendirilmiş mekanlar" olarak tanımladığı bu alanlarda erkeklerin birbirlerine karşı hiyerarşik üstünlük kurmaya çalıştıklarından bahseder. Kol gücüne dayalı ücretli işçi olmak ve ailenin geçimini sağlayan aile reisi olmakla çakışmakta ve yeni erkeklik tarzı egemen olmaktadır. Bu yeni erkeklik, Sancar'a (2013a: 51) göre, "geçimi sağlamak için para kazanmak, piyasada iş bulmak için rekabete dayalı aile reisi erkek" rolüne bürünmüştür. Eğitim düzeyi düşük erkeklerin, eş seçiminde ve ev içi işbölümünde, geleneksel yargılara ve namus kavramına uygun şekilde düşündüğünü ve kadının yerinin evi olduğu yönündeki düşünceleri desteklediğini göstermektedir (Kardam ve Yüksel-Kaptanoğlu, 2011: 62–63). Açıklamalar bağlamında bir katılımcı yapılan görüşmede "çalışmayan insan" ifadesini kullandığında erkeklerden bahsetmiştir. Eşinin çalışmasına "kıyamaması" onun egemen diskur olan geçimi sağlayan aile babası modelini benimsemediği anlamına gelmektedir. Türkiye'de "egemen babalık modeli, geçimi sağlayan aile babası modelidir. Türkiye'de en yaygın babalık şekli erkeğin geçim sorumluluğunu büyük ölçüde tek başına üstlendiği, kadınların sadece ev işi yaptıkları, kız çocukların okutulmakla erkek çocuklarla aynı-eşit görülmediği 'modernleşmiş' aile babalığıdır" (Sancar, 2013a: 126). Geleneksel cinsiyetçi işbölümünde erkek evin geçiminden sorumlu, kamusal alanda görünür olurken; kadın ise ev ve ev işi sorumlulukları üstlenerek özel alana sıkışmaktadır. "1E5, 63"ün ifadesinde yer aldığı gibi bu durum bir açıdan erkeğin, kadının üzerinde söz sahibi olmaya ve ekonomik özgürlüğünü de kısıtlamaya neden olmaktadır:

"İşin evliliğe ters bir yönü olacağını sanmıyorum. Niye olsun ki? Belli bir saatin var. Çalışmayan insan ne olacak? Çalışmayan insan daha huzursuz olur onu söyleyeyim. Çalışmayan insanın evlilikte ben çok mutlu olduğumu sanmıyorum. Çalışan insan daha mutlu olur daha ileriye görür. Her açıdan hayatı görüyor çalışarak görüyor. Yatan adam ne görecektir. Akşam yatacak sabah yatacak ne anlacaktır o işten. Ben eşimi çalıştırmadım kıyamazdım. Ben sırtımda taş taşıyayım dedim, ben onu çalıştırmam. Hastalık olurda olur ki ben yetinemem artık o zaman. Yoksa kesinlikle ben eşimi göndermezdim. Ben mesela oğlumun gelinleri çalışıyor. Bişi demiyoruz. Ne diyeyim ben şimdi. Eşimde çalışmak istemedi. Çalıştırmazdım isteseydi de." (1E5, 63)

"Türkiye'de çalışma ve erkek olarak kabul edilme ilişkisine bakarken çalışarak var olmak erkekliliği inşa eden en önemli stratejilerden biri olarak ortaya çıkmaktadır" (Sancar, 2013a: 59). Modernleşmesi arzulanan kadınlar, muhafazakar modernleşme döneminde (1945-1965) sürekli görevleri ve sorumlulukları hatırlatılarak tanımlanmakta ve sınırlandırılmaktadır. "Gerektiğinde vatani ve ailesi için fedakarlık yapan, itaatkar ve sessiz kadın niteliklerini bir arada barındıran 'kadın imgesi' oluşturulmuştur" (Sancar, 2013b: 194). Açıklamalardan yola çıkarak erkek katılımcılar için bir işte çalışmak evliliklerine olumlu anlamda etki etmiştir. Çalışarak daha huzurlu bir hayat sürdürdüklerini, herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Eşlerinin ise bu konuda kendilerine bağlı, sadık, destek olduklarını, günümüz evliliklerine kıyasla eşlerinin daha fedakar olduklarını dile getirmişlerdir. Çalışmamak "hanımın" yanında oturmaya ve huzursuz bir ortama karşılık gelirken, aynı zamanda ev dışında kahvede daha fazla zaman geçirmek anlamını da taşıyabilmektedir. Yanıtlarda çalışma konusundan bahsederken eşlerinin ve yakın çevrede bulunan kadınların ne kadar fedakar olduğuna atıfta bulunmuşlardır. Çünkü eşleri ev hanımı olan erkek katılımcılar, kadının özverili ve fedakar olması durumunda evliliklerin yürütülebileceğini, diğer türünün zaten tahayyül bile edilemeyeceğini vurgulamışlardır. Benzer durumun sadece kendi ailelerinde olmadığını yakın çevrelerinde bulunan kadınların da benzer şekilde hareket ettiklerini anlatarak durumu örneklerle pekiştirmişlerdir:

"Bundan önceki hayatımda bir olumsuz yönünü düşünmüyorum. Belirli bir dönem Ankara'daydım. Sonra lojman hayatına gelince eşimde zaten şeydeydi onlarda kendi arasında birtakım gruplar

oluşturmuşlardı. Bizler işteydik onlarda kendi aralarında yerine göre mevsimsel olarak yaz mevsiminde grup olarak giderler tesislerimiz vardı oraya giderlerdi akşama kadar değerlendirirdi." (1E11, 67)

"Çalışmak destek olmuştur. Gece çalıştık gündüz. Sıkıntılar yaşıyorduk. O sıkıntıları karşılıklı kolundaki bileziğini vermek. O günün şartları şey yoktu bağlılık vardı. Bugün öyle bir bağlılığı bulamazsın. Fedakarlık daha fazlaydı." (1E7, 69)

"Çalışmam evliliğimi huzurlu bir şekilde etkilemektedir şu an. Çalışmıyor olmuş olsaydım hanımın yanında kalacaktım. Kahveye takılacaktım. Birbirimize sayacaktık. Ee nolcaktı huzursuz olacaktık. Bir emekli olduğum zaman tartışacak kavga edecek konu kalmayacak. Çünkü artık tek keder ne olacak? Sağlık, hastane kuyruğu, ilaç bunlarla geçecek(...).Hiçbir şeyde gözü yok. Onun için fedakarlık her şeyden önemli. Demek ki fedakarlık olmasa evlilik yürümez. Özveri ve fedakarlık evliliği götürüyor. Önceliğimiz evlendikten sonra önceliklerimiz çocuklar alıyor. Önceliklerimizi onlar alıyor." (1E9, 54)

Halen çalışan ya da emekli olmuş kadın katılımcılar çalışmaya olumlu yaklaşarak, bunun evliliklerinde rahatsız edici bir durum yaratmadığını ifade etmişlerdir. Gelir durumu düşük olan kadın katılımcı için çalışmak, geçimini sürdürmek için mecburiyet iken; doktor olan katılımcı için ayaklarının üzerinde durmak ve güçlü olmak anlamına gelmektedir. "Kadın çalışsa bile ev kadını, eş ve anne rollerinin geleneksel biçimde sürmesi gerektiği görüşü yaygındır" (Çelebi, 1990). Ücretli bir işte çalışsın ya da çalışmasın araştırmaya katılan kadınlar, ev işlerinin kadınlar tarafından istenerek yapıldığını ve yaygın olarak kabul gören bir davranış biçimi olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların iş yaşamı dışında ev işlerinde de her şeyi aksatmadan yapmaları bu görüşü desteklemektedir:

"Aslında benim çalışmam evliliğimi iyi yönde etkiliyor. Çünkü mecburum. Eve bir katkı sağlıyorum. Maddi anlamda." (1K4, 57)

"Çok olumlu etkilemektedir. Yani bir kere para kazanan, ayakları üzerinde duran belirli bir işi gücü, sosyal çevresi olan bir kadın olarak,

evlilikte de her zaman çok daha güçlü olmuşumdur. Kendimi de güçlü hissetmişimdir kocamın da bana bu konudaki saygısı daha fazla olmuştur diye düşünüyorum." (1K6, 58)

Gündelik hayat içerisinde evliliği etkileyen en önemli konulardan biri de çalışma şartlarında görülen yoğunluktur. Çalışma saatlerinin uzun olması sonucu işten kaynaklı yoğunluk ve yorgunluk eve yansımaktadır. Stresli ve gerilimli durum eve taşındığı için ev işlerinde ve çocukların bakım konusunda daha az sorumluluk alan erkeklerin yanında, yakın çevresiyle daha az zaman geçirdiğini belirten "1K3, 53" önceleri yoğun iş temposundan rahatsız olduğunu anlatmıştır:

"Şimdi bu soru bundan üç sene önceye kadar sorsaydınız çok etkiliyor derdim. Ama son iki senedir ben işi rutine aldım bide yılların verdiği şeyle artık 15 saat çalışıyorum evime sevdiklerime arkadaşlarıma dışarıya daha çok zaman ayırıyorum. O anlamda biraz daha işi rölantiye aldım." (1K3, 53)

Benzer görüşlere sahip olan iki erkek katılımcının da anlatımları aşağıda yer almaktadır. Katılımcılar çalışma hayatının verdiği yoğunluğun ve yorgunluğun hane hayatına yansıdığını açık bir şekilde ifade etmişlerdir:

"İlk yıllar etkiledi. Çocuklarla yeterince ilgilenemedim, ev işleriyle. Hanımın yükü daha fazlaydı. O konuda ben haksızlık ettim hanıma. Sonradan daha çok katıldım. Sorunları çözmeye hanıma yardım etmeye çalıştım. Beni kariyer yönünden çalışma olumlu etkiledi ama eşime fazla yük geldiği için evliliğe olumsuz yönleri olmuş olabilir." (1E10, 63)

"Mutlaka çalışmamız işyerinin verdiği yorgunluk, işyerinin verdiği stres eve stresli ve yorgun geliyorsun bazı günler dolu vaziyette geliyorsun aileyi de bu olumsuz olarak etkiliyor." (1E8, 64)

Geleneksel toplumsal cinsiyet kalıpları kadın ve erkek için benzer değildir. Erkekler kendine güvenli, güçlü, cesur, zihinsel ve bedensel olarak sert ve dayanıklı, gerektiğinde şiddet kullanabilen, denetleyen, egemenlik kuran, bağımsız, rekabet eden, uzlaşmaz ve mantıklı olanı temsil eder (Onur ve Koyuncu, 2004: 42). Kadınlar ise yumuşak, sevecen, yapıcı ve uzlaşıcı olmak gibi edilgen özelliklerle tanımlanır (Bora ve

Üstün, 2008: 39). Egemen ataerkil kültür ve toplumsal cinsiyet rolleri kadının kamusal alan dışında görünür olmasına sınırlı ölçüde izin vermektedir. Çalışmada, "evde kadın lazım", "gelini çalıştırmak ayıptır" gibi kadının hayatını denetim altına almaya çalışan ataerkil söylemde yansımaları bulan ifadelerle rastlanılmıştır. Bu sebeple "1K8, 64"ün belirttiği gibi kadın özel alana hapsedilmiş hem kendi ailesinin hem de eşinin ailesinin bakımıyla ilgilenmiştir:

"Mecburdu çalışmaya, kim bakıcak. Anne baba beklentisi var. Eşi, evlatları üç çocuğu bir şeyde okula gönderiyordum. Üçü bir arada okula gidiyorlardı kolay değil. Müge'ye söyledim Fatma Abla diyor çok akıllı kadınmışın iki kalem alacağına bir kalemi kırıp ikisine kalemtraşla açardım öyle gönderirdim biliyor musun. Bu idare vardı. Alamıyordum napayım? Adama para dediğin zaman akşama ekmek getiricem yeter diyordu. Dinliyordum, dinlemesen çocuklar ağlıyor desem o da üzülcek. Çalıştırmadılar evde kadın lazım dediler. Annem çalışıyor dedi yeter dedi. Mağaza da çalıştı kayınvalidem. Kredi kaldırmış bizim evi yapmak için. O krediyi ödemesi için ee benim adamın 70 liralık haftalığı ne yapar yavrum? Ayıptı o zaman gelin çalıştırmak, ayıptı çalıştırmak gelini. Şimdi ben ayıp demiyorum benim kızım gelinde olsa kız da olsa çalışmak zorunda. Öyle bir hayattayız. Ama eskiden öyle değildi yavrum." (1K8, 68)

2. kuşak katılımcılar sorulan soruya birbirinden farklı yanıtlar vermişlerdir. Çalışma kavramının ne anlama geldiğine değinilmiş, aynı zamanda kadın ve erkeğin ücretli bir işte çalışmasına ilişkin düşüncelere de yer verilmiştir. Kadınlar ücretli çalışmanın özgürleştirici ve güçlendirici yanını vurgularken (Üstün ve Bora: 2008), erkekler de daha çok işin zorlayıcı, yıpratıcı ve yorucu boyutlarına dikkat çekmişlerdir.

Çalıştığı zaman eşini özlediğini belirten erkek katılımcı, sürekli beraber oldukları takdirde geçimsiz bir hayatlarının olabileceğini belirtmiştir. Görüşmenin ilerleyen bölümünde eşinin çalışmayıp ev hanımı olmasını da gönülden istediğini belirtmiştir. Çünkü Dedeoğlu'nun (2012:225) vurguladığı gibi "Türkiye'nin refah rejimi toplumsal cinsiyet yapısı ağırlıklı olarak ataerkil bir karakter çizdiği için kadınların başat rolü annelik ve eş olarak" görülmektedir. Çocuk, yaşlı, hasta bakımı ve ev içi işlerin büyük çoğunluğunun kadınlar tarafından ücretsiz emekleri üzerinden sağlanıyor olması

kadınların ev dışında tam zamanlı işlerde düzenli olarak çalışmalarının önünde bir engel teşkil etmektedir (Dedeoğlu ve Şahankaya, 2015: 93). Bu sebeple kadınlardan beklenen bu işler *cinsiyetlenmiş toplumsal işbölümü* olarak da tanımlanmakta ve kadının doğası gereği duygusal olduğu inancı onu eve, özel alana hapsetmektedir (Sancar, 2013b: 202). Erkek katılımcının benzer ifadelerine başka görüşmecilerde de rastlanılmıştır. Özellikle kadının başat rolü annelik olduğu için çocuğa ilginin ve sevginin ancak ve ancak anne tarafından verilebileceği düşünülmektedir:

(2E1, 27): *"Çalışma aşaması aslına bakarsanız böyle şey gibi birbirimizi özlemek için vakitte oluyor. Belki hani yedi yirmi dört beraber olsak daha fazla geçimsizlik ortaya çıkabilir belki de. Gün içerisinde 10 saat ayrı kalıyoruz. Ben aslında bu konularda eşim çalışmayıp ev hanımı olsun isterdim. Eşim bu konu da şey çalışma isteği var daha önceden de.*

Araştırmacı: Siz neden istemiyorsunuz?

(2E1, 27): *Benim için kendi ailemden örnek vereyim. Babam çalışıp annem isteğe bağlı sigortası ödendi emekli oldu. Çocuklarının başında durması kendi kendine kendini yetiştirmesi ben o yüzden istemiyordum(...)Eşim çalışma taraftarı. Bu şartlarda da belli bir refah düzeyi yakaladıktan sonra çalışmazsa nolur diye arada düşünmüyor değiliz şimdi böyle her istediğimiz yere her hafta sonumuz dolu dolu diyebilirim size(...)Bide eşimin memur olması da hani ne kadar da olsa dışardaki özel sektörden daha rahat bi işi var."*

Ayrıca kırsal kökenli, sosyo-ekonomik statüsü düşük erkek katılımcı da eşinin çalışmasına karşı çıkmaktadır:

"Yani şöyle söyleyeyim şu zamanda istemem. Yok çalışmasın. Benim sağlığım yerinde zaten ben çalışıyorum. Yetiyor da. Yalnız taş duvar olmaz ablacım kim ne derse desin. Şimdi şuraya bir duvar örmeye kalk yalnız başına öremezsın ama iki kişi olduğu zaman bir saatte çıkar gidersin burda. Ben çalışmasına karşıyım. Otursun evde beni beklesin." (2E4, 30)

Ücretli bir işte çalışmanın en büyük getirisi maddi anlamda olmaktadır. Evin geçiminin sağlanabilmesi ve bir şeylerle uğraşabilmek adına çalışmak gerektiğini vurgulayan katılımcı işsiz kaldığı dönemde de eşinden destek gördüğünü ve evliliklerinde bu durumun bir problem yaratmadığını vurgulamıştır. Önemli bir ayrıntı ise alınan ücretteki eşitsizliğin vurgulanmasıdır. Eşinin de kendi maaşı kadar ücret alması dahilinde çalışmayı bırakabileceğini ifade etmiştir. Eve kendisinin daha çok gelir getirdiğinin altını çizerek kendisinin daha fazla kazandığını vurgulamakta böylece de evlilikteki dengeyi koruduğunu belirtmektedir. Eşinden daha az kazanma ihtimali düşüncesi aklına dahi gelmezken, kadın üzerindeki denetimini ekonomik bağlamda sağlamaktadır:

"Çalışmasaydım zor olurdu maddi olarak. Evlilikte ben iki kere işsiz kaldım ikisinde de bir ay kadar falan işsiz kaldım gerçekten çok ciddi sıkıldım çünkü çalışmamaya alışık biri değilim. Yani kendi kendime bunalırdım muhakkak bunardım yani. Ama bunalmam Sinem'le ilişkimizi nasıl etkilerdi, etkilerdi ama acayip aman boşanıyoruz moduna geleceğimizi düşünmüyorum çünkü mesela ben mesela şuan çalıştığım yerden de mükemmel memnun değilim sıkıntılarım var ama eşimle oturup konuştuğum zaman veya onun yüzünü gördüğüm zaman onunla bir muhabbet ettiğimiz zaman birlikte zaman geçirmeye başladığımız zaman genelde benim kafamın içindeki bütün sıkıntılarım dağılıyor yani. Eşim benim kazandığım para kadar kazanıyor olsa hiç sorun değil çalışmamak. Bütün gün evde otururum bütün ev işini yaparım ciddiğim yaparım yani. Şu değil acayip zenginiz o çalışacak ben evde oturucam hizmetçiler falan olacak o imkansız. Benim çalışmam lazım ya evde ya dışarda bir şekilde fiziksel bir faaliyet yapmam lazım yorulmam lazım bir şeylerle uğraşmam lazım." (2E2, 37)

Kadının görevinin kocasının toplum içindeki rollerini en iyi biçimde oynayabilmesine yardımcı olmak, kadın için zaten mutlu ve tatmin edici bir hayatın ancak evlenmek ile mümkün olmasına karşılık gelmektedir. Çalışma hayatına girince kadının ev işlerini yapamayacağı, annelik rolünü tatminkâr bir biçimde yürütemeyeceği görüşü (Çelebi, 1990: 22) belli bir kesim için benimsenmektedir. Düşük sosyo-ekonomik statüye sahip katılımcı, çalışmasının ailesinin geçimi için kaçınılmaz

olduğunu, maddi açıdan ailesine fayda sağlaması gerektiğini düşünmektedir. Katılımcı, hasta çocuklarının bakımının eşi tarafından yapıldığını ve kendisinin de evi geçindirme rolünü üstlenmeye devam ettiğini belirtmiştir:

"Önceleri çok iyiydi şu anda sıkıntılı. Gerek maddi yönden gerek manevi yönden. Manevi yönden şöyle eşimle vakit geçiremiyorum, çocuklarımla vakit geçiremiyorum bu da büyük sorun büyük iletişimsizlik oluyor maddi yönden de yetişemediğim yerlerde eşim bir şey istediği zaman bu sefer ben rahatsız oluyorum yetişemiyorum, yetemiyorum diye. Sinirleniyorum kendime de kızıyorum ama eşim istediği diye ona da kızıyorum. Neyin eksik falan gibi davranışlarda bulunuyorum. Çünkü çok önceden bolluğa alışmıştık yani o kadar yükümüz yoktu çocuğun tedavisi için birçok şey harcadım. Bayağı bir halen daha gidiyor. Altı ayda bir yedi ay da bir robotlar değişiyor işte. Devlet katkısı ben bu güne kadar hiç almadım. Çocuğuma rahatsızlığı konduğunu için hiç almadım. En basiti ayak yapılıcak eklemsiz robot dediğimiz 640 lira bedeli vardı ve ben bunu iki ay boyunca doktorun önermesine rağmen yaptıramadım. Borç da alamadım parasını toplayabildiğim zaman aldım. Etkiliyor mu etkiliyor çünkü zamanında olmayan bir şey bi çözüm olmuyor bir faydası da olmuyor." (2E5, 33)

Evlenebilmek için erkeklerin iş sahibi olması ve "elinin ekmek tutması" gerekmektedir. Çünkü erkek işsiz olduğu takdirde hem beceriksiz erkek olarak damgalanır hem de erkekler cemaatinden dışlanır (Sancar, 2013a: 53) ayrıca bireysel ve toplumsal bağlamda olumsuz tepkilerle karşılaşabilir. Bora'nın (2011: 125) belirttiği gibi "insanın bir işi olması, yalnızca geçinmekle ilgili olmayıp insanın hayatına ve varlığına bir anlam vermesinin temel yoludur, işsizlik de bu anlamın aşınması" anlamına gelebilmektedir. Çünkü erkek iş sahibi olduktan sonra, sırada evlenip yuva kurmak vardır ve yuva kurmak için tam zamanlı ve garantili bir işte çalışmak gerekmektedir. Riskli bir işte çalıştığında işsiz kalma ihtimalinin olması evliliğin sürdürülmesinde problemlerin çıkmasına yol açabilir. Hem tam zamanlı bir işe sahip olmak hem de eve ekmek getirip maddi açıdan yarar sağlamak erkeğin görevidir. Evlendikten sonra da erkek istikrarlı, kalıcı bir işte çalışmalıdır. Türkiye'nin ataerkil bir

toplum olduğunu düşünen katılımcı erkeğin evi geçindirdiğini kabul ederek, işsiz kalması halinde kısa sürede yeniden bir işe girebileceği inancını taşımaktadır. Erkeklerin kimlik inşalarında önemli bir yere sahip olan işe girmek erkeklerden beklenen roller arasında ilk sıralarda bulunmaktadır. Çünkü bu inşa, çocukluk döneminden başlayarak belli evrelerden geçerek ömrünün sonuna kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Sadece işe girmek de yetersizdir aynı zamanda güvenceli bir iş olması gibi belli kriterleri dikkate alarak muhafaza da etmek zorundadır:

"Çalışmıyor olsaydım açıkçası evlenmeyi düşünmezdim. Yani şöyle öncesinde özel sektörde çalıştım ben de özel sektördeyken kendime çok güvenemiyordum. Devlet biraz daha garantici kafa, memur çocuğu kafasıyla devlet olsun devlet olsun diye. Ondan sonra ben zaten ciddi anlamda düşünmeye başladım. Eğer çalışmıyor olsaydım veya sallantıda bir işim olsaydı özel sektörde veya kendime çok güvenemediğim işime güvenemediğim bir yerde olsaydım evlenmeyi düşünmezdim. İlk mantık kurallarından geçemiyordum, kendim de geçemiyordum. Eşim çalışıp ben sürekli evde olsaydım birçok işi ben kaldırırdım o zaman, yapmak zorunda hissederdim. Yazık o çalışıyor, para getiriyor bir şekilde benim de evde bir şeyler yapmam lazım diye ne bileyim bir şeyler hazır ederdim(...)Ataerkil toplumuz, erkek kesinlikle çalışmalı ben bunu kabul ediyorum. Ne kadar da böyle biz şunu paylaşıyoruz şöyle yapıyoruz böyle yapıyoruz desem de erkeğin çalışması lazım. Bir şekilde çalışması lazım." (2E6, 34)

Çalışmanın evliliği olumlu etkilediği görülürken, çalışılmayıp evde eşle beraber kalmak sıkıcı bir hayatın yaşanmasına yol açacaktır. Erkeğin çalışmayıp kadının çalışabileceği düşüncesi ise akla dahi gelmezken, sadece evin geçiminde erkeğin söz sahibi olması gerektiği profesyonel meslek sahibi bir erkek katılımcı tarafında da belirtilmiştir:

"Bence olumlu etkiliyor. Çalışmayıp ikimizde sürekli evde olsak heralde birlikte geçirilen süre arttıkça ben insanların birbirinden sıkılmaya başladıklarını düşünüyorum. Kim olursa olsun eş olsun, aile olsun, arkadaş olsun yani bir insanla, birileriyle sürekli vakit geçirmek bir takım problemlere beraberinde getirir diye düşünüyorum. Yani iş

bizi aslında birazcık daha yoruyor eve gittiğiniz zaman daha kısıtlı süreniz olduğu için eşimle geçirebileceğimiz bunu daha verimli değerlendirebiliyoruz diye düşünüyorum. Zaten evde de çalışıyorum gerçi ama o çalışmadığım zamanlarda daha verimli daha yapmayı isteyip, yapamadığımız şeyleri yapma fırsatı buluyoruz, ortak film izlemek gibi, dışarı çıkıp gezmek gibi, konuşmak gibi bunları yapabiliyoruz. O yüzden ben iki tarafında aslında çalışmasının evlilik için iyi olduğunu düşünüyorum. Yani hem çünkü hem farklı bir iş arkadaşı grubu farklı bir meşgale dolayısıyla takcak birini bulamıyor insan eve gelince. Evliliğe karar verebilmek için işim olmadan evlenmeyi istemiyorum." (2E7, 27)

Çalışmamanın erkek için düşünülemeyeceğini belirten katılımcıya göre erkeğin her daim çalışması ve eve "para götürmesi" gerekmektedir:

"Erkeğin çalışmadığını düşünemiyorum. Erkeğin çalışması lazım. Evine para götürmesi lazım. Kadın tuz deyince ense cız dememesi lazım. Benim çalışmam lazım."(2E8, 29)

İş yoğunluğunun evliliklerde kaliteli zamanın geçirilmesinde engel teşkil ettiğini ifade eden katılımcıların sayısı fazladır. Düzenli çalışma saatlerine sahip olamayan katılımcılar, eve yorgun geldikleri için eşine ve ev işlerine yeterince zaman ayıramadıklarını bu nedenle kendilerini iyi hissetmediklerini belirtmişlerdir. İşgücü piyasalarındaki esnek çalışma şekilleri standart çalışma koşullarından farklılık göstermektedir. İşyeri sahibi katılımcının mesai saatlerinin belli olmaması, özel sektörde esnek biçimde çalışması ve öğretmenlik dışında başka bir işle de meşgul olması katılımcı için iş yoğunluğunun fazla olmasına, evliliğinde zaman zaman krizlerin çıkmasına yol açmaktadır. "Çalışmanız evliliğinizi nasıl etkiliyor?" sorusuna katılımcıların vermiş olduğu cevaplarda da bu durum gözlenmektedir:

"Etkiliyor tabi. Çünkü insan rahat bir işimiz yok hep sorunu, problemin olduğu bir iş. Hep soruların geldiği bir iş. Yoğunda çalışıyoruz. Bunlar tabi kontağı kapattığın zaman bitmiyor. Sürekli kafanda döndürmeye başlıyor. Yarının planını yapmak zorundasın, plan yapıyorsun başka bir şey çıkıyor. Bunlarla uğraştığın zaman kafa bir süre dolu oluyor. Onu aştıktan sonra biraz daha kendine vakit ayırabiliyorsun. Günde

kendimize ayırdığımız vakit iki ya da üç saattir, mecburen." (2E10, 35)

"Çalışmam şu konuda etkiliyor. Nasıl söyleyeyim sadece biraz onlara hafta içi vakit ayıramıyorum diye üzüldüyorum onun dışında başka bir şey etkilemiyor benim evliliğimi ya da ailemi. Çalışmasaydım iki tane çocuk var birde hanım üç birde ben dört. Bize kim bakcaktı? Şimdi evde oturduğun zaman kimse sana getirip para vermez. Al şu yüz elli ikiyüz lirayı git pazarını gör demez." (2E4, 30)

"Normal bir işim olsa sabah dokuz akşam beş olsa hani gayet anlayışlı. Eşimde asla çalışma diyen biri değil. Hatta çalışan kadından yanadır. Mesaili bir işim olsa asla etkilenmez. Ama benim işim yoğun olduğu için hiçbir paylaşımımız olamıyor." (2K1, 30)

Kadının herhangi bir işte çalışıyor olması, onun ev içerisindeki sorumluluklarını ihmal edeceği anlamına gelmemektedir. Delphy, (2012: 104) "kadınların ekonomik bağımsızlık elde edebilmeleri için iki işi birden yürütmeyi göz önüne almaları" gerekliliğinden bahsederken ev içi sorumluluklara işaret eder. Özer'in belirttiği gibi (2017: 1407) "kadınların dile getirdiği; kendi ayakları üstünde durabilme, kimseye muhtaç olmama, kendi özgüvenini sağlama vurguları çalışma kavramının hayatlarında onlara çağrıştırdığı güçlü duygulardır. Kimseye muhtaç olmama yargısının arkasında erkekler karşısında kendi kazançlarıyla durabilmenin işaretleri vardır." Benzer durum kadın katılımcılar için geçerli olup çalışmaya farklı bir anlam yükleyerek çalıştıkları zamanlar kendilerini daha özgür, özgüvenli ve rahat hissettiklerini belirtmişlerdir. Toplumda var olmak ve görünür olmak için kendi ayakları üzerinde durmanın gerekli olduğunu belirten eğitim seviyesi yüksek kadınların bu konudaki farkındalık düzeyleri oldukça yüksektir. Giddens'a (2013) göre çağdaş toplumlarda, bir iş sahibi olmak, özgüvenin sağlanmasında, statü sahibi olunmasında ve saygınlık kazanılmasında önemlidir. Bu sebeple ücretli bir işte çalışmak kadın için özgüvenin en önemli göstergesi olurken, ekonomik olarak erkeğe bağımlı olmadan toplumda var olabilmenin kanıtlarından biridir. Kadınların kendi paralarını kazanmaları evlilik içindeki konumlarını güçlendirmiş, evliliği hayati bir güvence olarak görmelerini ve sürdürmeleri zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır (Beck ve Beck Gernsheim: 2012). Bu görüşlerden

yola çıkarak kadın katılımcılar tüm kadınların çalışması gerektiğini vurgulamış, erkeğin kadın üzerindeki maddi üstünlüğünü sonlandırması gerektiğini belirtmişlerdir:

"Çalışmanın maddi ve manevi kazançları çok oluyor. Madden zaten daha rahat olmuş olucuz. Manevi olarak da insanı etkiliyor. Şu anda Beril olmadan önce daha özgüvenli oluyor insan çalışan insan. Şu anda Beril olduktan sonra çalışsam mı fikri oluyor insanda. Çalışmak her zaman daha maddi ve manevi anlamda evliliğe katkısı var." (2K2, 29)

"Bence iyi etkilemekte. Niye iyi etkilemekte? Hani çalışmıyor olmuş olsam evde napcam bütün gün? İşte mesela eşim dışarı çıkacak ay gelsin de gezmeye gidelim daha farklı düşünürüm ve takık olacağımı düşünüyorum. Hani birazcık şimdi daha özgür hissediyorum kendimi. Daha rahat hissediyorum. O da çalışıyor. Birbirimize sarmıyoruz o konuda. Zaten yorgun olmuş oluyorsun bazı şeylere göz yummuş oluyorsun rahat bence. Çalışmıyor olsam daha kötü olurdu. Hiç daha bugüne kadar ne eşimin parasıyla ilgilenmişimdir ne de kendi paramla ilgilenmişimdir" (2K9,34)

"Bence her kadın çalışmalı. Çünkü evet çok zor bir şey. Bir yandan çalışıp bir yandan ev işleri yürütmek. Şimdi ben tabi çocuğu henüz olmayan bir insan olarak bekara karı boşamak kolay düzeyinde bir yerden sesleniyorum ama sonuçta hani böyle işte de olur ya çok bunaldığınızda kendinizi başka yere yönlendirmeye başka bir şey düşünmeniz başka bir şey okumanız kafanızı bir dağıtmanız gerekir." (2K3, 36)

" Çalışmasaydım sıkıcı olurdu ya. Bence herkes çalışmalı. Yani bütün gün evde ne yapabilirsin ki? Bir yere kadar bence insanın bir amacı olmalı, hedefi olmalı hayatta. İnsanları şey tutan odur, güçlü tutan odur. Çalışmasaydım sıkılırdım. Ki ben eşimle tanıştığım süreçte e-ticaret firmasında çalışıyordum." (2K12, 34)

Çalışmanın maddi açıdan eve gelir getireceğini düşünen kadınlar, bir meşgaleyle uğraşmaları neticesinde evdeki problemleri büyütmececeklerini, eşlerine

destek olabileceklerini ve kendilerini erkek karşısında pasif hissetmeyeceklerini belirtmiş sonrasında çalışmanın önemini vurgulamışlardır:

"Bence olumlu etkiliyor diye düşünüyorum. Bir kere para giriyor eve. Gelirimiz arttığı için olumlu etkiliyor. Birde başka meşgale gibi bir şeye kafa yoruyorsunuz ve işi düşünüyor olmak, işe kafa yoruyor olmak evlilikle ilgili eşle ilgili ufak tefek bile olsa ortaya çıkan şeyleri büyütme engel oluyor diye düşünüyorum." (2K4, 33)

"Pasif hissederim kendimi. Dört aydır evdeyim ben benim sorumluluklarım var bu çocuk benim dünyam olmuş gibi. Hadi uyudu hadi ütü yapayım hadi yemek yapayım ne yapacağımı şaşırıyorum bazen uyuduğunda. Ama çalışıyor olsam daha farklı şeylerle ilgileniyor olucam. Bazen tak dediğim yerler oluyor." (2K5, 28)

Sonuç olarak, 1. kuşak katılımcılar çalışmanın evlilikleri olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Geleneksel normlarla çevrili bir yaşam sürdüren katılımcılar için erkekler mutlaka çalışmalıdır. Çalışan ya da emekli olan kadın katılımcılar da çalışmanın önemi üzerinde durmuşlardır 2. kuşak katılımcılar için de günümüz hayat şartlarının gereği olarak hane içerisinde kadın ve erkeğin çalıştığını ve çalışması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak ağır çalışma şartlarına sahip olan bazı katılımcılar için bu durum evlilikleri olumsuz etkilemektedir. Evle ve eşle yeterince ilgilenememek ve daha az iletişim kurmak evliliklere de yansımaktadır. Ayrıca 2. Kuşak kadın katılımcılar arasında ilk kuşağa kıyasla çalışan kadın sayısı fazla ve bu sebeple ekonomik özgürlüğünü elde edenlerin sayısında artış gözlenmiştir.

4.6.3. Maddi Duruma İlişkin Düşünceler

Katılımcılara evliliğe karar verirken maddi durumun kendileri için ne kadar önemli olduğu sorulmuştur. 1. kuşak erkek katılımcıların tamamı maddiyatın evlilik için önemli olmadığını, evlenebilmeleri için zaten bir işe sahip olmaları gerektiğini düşünmektedirler. Eve ekmek getirmek ve evi geçindirmek evliliğin olmazsa olmazlarından biri olarak görülmekte ve erkeğin başlıca sorumlulukları arasında yer almaktadır. Maddi geliri olanların hem ekonomik özgürlükleri olmakta hem de kendilerine olan güvenleri artmaktadır. Böylece toplumsal açıdan saygın görülmek önemli kazanımlar arasındadır. Katılımcılar maddiyata önem vermediğini belirtse de bunun sebepleri kendi içerisinde ayrılmaktadır. Çiftlerin gelirleri eşit olduğu, eşinden

maddi açıdan bir beklentisi olmadığı, eşine aşık olduğu, kendi ayakları üzerinde durduğu ve eşinin gelirini sormadığı için maddiyata önem vermediğini belirtenlerin sayısı fazladır. Eşinden ya da çocuklarından para istemeyi erkekliğine yediremeyen bir katılımcı bu durum karşısında yıkılacağını anlatırken bir başka katılımcı evlilik müessesine maddi olarak yaklaşıyor "kaybedeceğini" belirtmiştir. Çünkü erkek egemen toplumlarda erkeğin maddi gücünün bulunması olması gereken bir özellik iken, erkekliği inşa eden süreçler arasında sayılmaktadır:

"Valla parayla olacak iş değil be kızım. Para mutluluk vercekse hiç vermesin. Kusura bakma şimdi bana derse ki benim paramla sen şey oldun ben yıkılırım. Çok zaman oldu tarhana çorbası biz içtik. Eski şeylerde parasızlık çok oluyordu. Ben bir evlendiğim zaman sandıkla divanla evlendim. Belki benim eşim yapmayabilir ama ben genel olarak konuşuyorum bir adamda para kalmadığı zaman demin de söyledim sana istemeye çekinirsin. Bak gene mi paran yok cebinde onu dediğin zaman ben yıkılırım." (1E1, 61)

"Ben hiçbir zaman maddi olarak bakmadım. Anam rahmetlik babam çok zengindi. Ama mutlu olamadı. Ben sadece onun bana olan duyguları ve hislerine baktım. Bana karşı yaklaşımına. Maddi olarak baksaydım kaybederdim." (1E2, 55)

"Yoo hayır. Bir şey beklentim yoktu. Onların da yoktu. Bir meslek sahibidir kızımızın huzuru olur diye düşünmüş olabilirler. Bilemem tabi. Öyle düşünseydim memur alırdım mesela çalışan alırdım. Şimdi çalışan insanın çalışanla evlenmesi daha avantajlı, ekonomik şartlar onu gerektiriyor. O ikinci plandaydı. Zorlandık ama karşı taraf da yaşadı." (1E4, 65)

Doğu Anadolu kökenli bir katılımcı evlenmeden önce eşinin ailesinin kendisinden başlık parası istediğini ve bunu ödedikten sonra evlenebildiklerini belirtmiştir. "Başlık, ana hatları ile damat veya çok defa ailesi tarafından gelin kızın ailesine, yapılan bir 'evlilik ödemesi' olarak" tanımlanır (Erdentuğ, 1974). Türkiye genelinde yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nda evlenirken başlık parası verenlerin oranı, 2011 yılında %16'dır. Başlık, Türkiye'de uygulanan, ataerkil toplumlara özgü bir gelenek olarak halen devam etmektedir. Ancak katılımcı için başlık

parası kadının ailesine verilen, onların meta gibi alınıp satılmasına yol açan bir araç olarak görülmeyip bu adetin o bölgede yaygın ya da kendi deyimiyle “meşhur” olduğu gerekçesiyle uygulanmaktadır:

"Keşke onu önemseseydim [güldü] Gittik cıvıl adama denk geldik. Yok. Yok ya zaten o zaman gençlikte insanın aklına çok bir şey gelmiyor ki. Bide böyle sevda olayı olunca dünyayı görmüyorsun(...) Ha bizden başlık aldılar. Onu söyleyeyim. O zamanın parası 7500 lira başlık parası verdik. Bizim orda meşhurdur. Biz zaten o zaman köydeydik köylüydük. Bunlar kazada oturuyorlardı. Biz köydeydik. Köylü olmamıza rağmen yakışıklılık delikanlıyı görünce bayıldılar."
(1E5, 63)

Birbirlerine aşık oldukları için evlenmeye karar veren "1K5, 55", bu duyguya kendisini kaptırdığı için evlenirken maddi durumu önemsemediğini belirtmiştir. Aşkın, sevginin her şeyin üstesinden geleceğine inanan katılımcının dışında bir diğer katılımcı da eşinin kişiliğine ve sorumluluk sahibi olup olmadığına daha fazla dikkat ettiğini belirtmiştir:

"Eşim benim maddi durumumu önemsemiştir. Her erkek çünkü çalışan kadın bulup da evlenemiyor. Bizim zamanımızda kör aşıklardır biz." (1K5, 55)

"Göre göre bile bile aldım. Bağcı kızıydı. Ziraatla uğraşıyorlardı. Büyük bahçeli bir evleri vardı. Bi köşede inekler koyunlar duruyordu öbür tarafta evleri vardı. Kişiliğe önem veriyordum. Eşimde dikkat etmedi. Kayınpederimin rahmet olsun onun bir lafı vardır 'İki el iki başa ekmek getirir' derdi." (1E6, 61)

Maddi geliri önemsiz bulmakla beraber denge ve eşitliği gözeten katılımcılar birbirine denk ailelerin fertleriyle evlendiklerini belirtmiştir. Bir kısmı babadan kalma mirasa sahipken bir kısmı da ücretli bir işte çalışmaktadır ve bu durum elde edilen gelirin ailede denge oluşturması için yeterlidir:

"Eşitlik, dengeyi gözetledik genelde. Arada farkın fazla olmamasına dikkat ettik. Sanmıyorum eşimin de gözeteceğini. Bunun arabası var evi var yatı var katı var buna gideyim bunun bak arabası yok katı var"

yatı var diyeceğini sanmıyorum gözetmede bulunacağını sanmıyorum. Önce uyum sağlayacağı kişiyi seçmelerinde fayda var yani bu yönden dicesin ki hani nasıl diyorlar işte biraz o bir şeyler olsun deniyor olursa ala ille de olacak diye bir şey yok." (1E8, 64)

"Çünkü ihtiyacım yoktu onun maddi durumuna. Sanmıyorum. Çünkü onunda öyle bir düşüncesi yoktu. Daha doğrusu ikimizde ekonomik bir ortamda büyüdük. Babalarımızın işlerinden dolayı sanatkarlıklarından dolayı mal varlıklarından dolayı hiçbir sıkıntı görmedik." (1E9, 54)

Bir kısım kadın katılımcının eşlerinin maddi durumunu önemsememesinin başlıca nedeni ücretli bir işte çalışmış olmalarıdır. Kendi ayakları üzerinde duran kadınlar maddi yönden erkeğe bağımlı olmayıp, ondan özerk hareket edilebilmektedir. Hayatlarını tek başına idame ettirebilmeleri, işgücüne katılabilmeleri ve kendi hayatları üzerinde söz sahibi olabilmeleri kalıplaşmış normların dışına çıkabilen bir hayat sürmelerini sağlamıştır:

"Maddi durumun genel olarak önemi vardır. Ama benim için yoktur. Artık ben ayaklarımın üzerinde duruyordum ihtiyacım maddi yönden eşime yoktu. Hala daha yok. Çalıştığım dönemlerde bunları yaptım." (1K2, 54)

"Hiç önemsemedim. Hiç bilmiyordum bile. Yani sadece ailesinin Çanakkale'li olduğunu, babasının esnaf olduğunu biliyordum. Öyle hiçbir zaman öyle şeyleri sorup soruşturmadığım için zaten ikimizde doktor olacaktık. Öyle bir şeyi sorup soruşturmak aklımın ucundan geçmedi. Çünkü ailelere bağlı bir evlilik değil. Çünkü biz mezun oluyoruz doktor oluyoruz kendi ayaklarımızın üzerinde bir hayata başlıyoruz diye düşünüyorduk." (1K6, 58)

Eşinin evliliğin ilk yıllarında daha az kazandığını anlatan katılımcı kalıplaşmış ataerkil normlara uymayarak aile içerisinde kadın ve erkek arasında bir hiyerarşik düzenin bulunmadığı, erkeğin gücünü maddi anlamda hissettirmediğini anlatmıştır. Evlendikten sonra iğneden ipliğe evdeki her şeyi beraber almaları evliliklerinde birbirlerine karşı paylaşımcı davrandıklarının göstergeleri arasındadır. En zor

günlerinde bir arada olmayı başarabilen çift, eksiden başladıkları hayatlarına artılar katarak sürdürmüşlerdir:

"Hayır. İlk zamanlarda eşim benden az kazanıyordu. Hatta işsiz olduğu zamanlarda oldu Körfez Krizi zamanında 90 daki Körfez Krizinde. Ama bizi etkilemedi çünkü onun duruşunu onun sorumluluk kaygısını biliyordum o yüzden hiç endişelenmedim. Hiç bir şeyi yoktu. 3 K'sı vardı. Kahvesi, kotu ve kitabı [güldü]. Her şeyimizi beraber aldık biz onunla. Öyle bir evlilik yaptık ki en ufacık çay kaşığından televizyonuna kadar kendimiz aldık. Hala da öyle. Şuanda sahip olduklarımız diyoruz biz güzel şeyler başarmışız diyoruz. Sıfır hatta eksiden başlamış oluyoruz. Eksiden sıfıra gelip bi de işte üstüne bir şeyler edinmiş olmak şükürler olsun çok lüks değil ama bir şeylerimiz var sonuçta bundan mutluyum yani. İyi ki var diyorum iyi ki olmuş diyorum yapmışız diyorum tutmuşuz parayı diyorum." (1K3, 53)

Evlenilen kişiye maddi durumunun sorulmaması 1. kuşak katılımcıların bir kısmı tarafından bunun önemsiz olmasıyla açıklanmıştır. "Kadının yaşı, erkeğin maaşı sorulmaz" özdeyişinden hareket ederek bazı kadın katılımcılar erkeklerin çalışma yaşamına yönelik çok az bilgi sahibidir ve katılımcılar eşlerine maaşları hakkında soru sorma gereği duymamışlardır. Bazı kadın katılımcılar çalıştıkları için eşlerine ekonomik bağlamda tabi olmamışlardır. "1K5, 55"eşinin dış görünüşünden hareketle "çulsuz" biri olamayacağı çıkarımına varmıştır. Başka bir kadın katılımcı ise biraz da kendi ailesinin durumunu göz önünde bulundurarak eşinin maddi durumuna dikkat etmediğini belirtmiştir:

"Eşimle evlenirken hiç ben onun maddi durumunu öğrenmedim, sormadım da. Maaş aldığını biliyordum, tahminler yürüttüm, utandım heralde. Gençlik var beraber çıktığın flört ettiğin insanı kaç lira ne alıyorsun o sonradan bana söylemiştir. Ben sormamışımdır. Bakıyorum üstüne façası düzgün, eli ayağı düzgün, marka şeyler giyiyor ee böyle bir insan demek ki çulsuz değildir dedim." (1K5, 55)

"Biliyordum memur maaşı, teknikerdi o gerçi teknik hizmetlerden alıyordu maaşını. Hiç düşünmedim yani. Bildiğim için maaşını ben kendim aile durumumu da biliyorum. Çok daha üstün biriyle zengin

biri öyle bir şeye hiç kapılmadım zaten. Zengin birisiyle evleneyim. Şu olsun bu olsun hiç düşünmedim yani. Kendimde memur olduğum için ailesinin şeyini bile düşünmedim. Onun ailesi bizim aileden daha fakir bir aileydi yani öyle düşünmedim hiç. Ay zenginlik olsun baştan beri öyle bir yapıya sahip olmadığım için hiç düşünmedim. Onunda hiç düşündüğünü zannetmiyorum." (1K7, 57)

"İşte dedim ya sana ilk başta nerde çalışıyor kaç para alıyor hiç onlar önemli değil. O memnun oldu, benim maddi durumumun fazla olmasından dolayı memnun oldu. Önemsemedim çünkü benim maaşım var, yan gelirlerim var. Onun için para benim için önemli değil ben parayı şey yapmıyorum mutluluk getirceğini bazı şeyleri götürceğini götürebilirdi ama kendime güvendiğim için belki de hiç önemsemedim." (1K9, 64)

Yukarıdaki yanıtların dışında eşinin maddi gelirine dikkat ettiğini belirten sadece iki katılımcı olmuştur. Evlendikten sonra hayat standartlarının düşeceğinden korkan katılımcı onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmek için maddi durumu önemsedini ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı ise daha materyalist bir tutum sergileyerek evlilikleri aynı zamanda maddi bir sözleşmeye benzetmiştir. Evliliklere duygusal yaklaşılmasının yanlış olduğunu ve bu yolla hiçbir sorunun çözülemeyeceğini düşünen katılımcı için maddiyat her şeyden önce gelmektedir. "Evlenmeye karar verirken eşinizin maddi durumunu önemsediniz mi?" sorusuna iki katılımcının vermiş oldukları yanıtlarda bu durum gözlenmektedir:

"Çok. Olmalı. Çünkü insanın yaşamını düzgün bir şekilde idam ettirebilmesi için bir saygıyı bozmamak için bazı şartların hele bu zamanda çok önemli. Sevgi hiçbir şeyi çözmez. Sevgi neyi çözer? Getir şuraya bi tabak yemek koymaz ama bu çok önemli. Bugün cebini tamamen boş gönder on tane kişiyi cebini dolu on tane insan gönder. Bunlardan hangisi ne kadar ayakta kalabilir? Ne kadar devam edebilir? Tabii ki parası olan daha uzun yol alır. Öbürküler de elenir, elenen o kadar çok kişi olur ki. Zaten belli şeyler para saygıyı da getiriyor. Bir şeyler hazır sunuluyor sana. Kötü kelime kullanamazsın

öyle yerlerde. Öyle ortamlarda çok bulunamazsın ama öbür tarafta her türlü şey var." (1K11, 62)

"Önemsedim. Ama böyle şeyim yoktu ay çok zengin olsun yok. Ama benim gibi olsun. Benim ayarımda birisi olsun. Yani ben onu doğrusu hiç böyle yapmıyorum. Evlilik programlarında kızılıyor, bana çok ters geliyor. İşte malı var mı maaşı var mı diye soruluyor. Ee tabi sorucak tabi. Niçin sormasın? Yani bir insanın insan onuruna yakışır şekilde yaşamayı istemek hakkıdır. Neden sormasın? Ben niçin bir yerlere borçlanayım, evimin kirasını ödeyemeyeyim, kötü yaşayayım yani niye tercih edeyim böyle bir şeyi. Elbette yani bir para kazanıyor olması lazım. Bütün gün yatsın para kazanmasın ee ben onu seviyorum. Niye seveyim canım böyle bir şey olur mu? Her şeyin bir ayarı vardır(...)Ben çalışayım şeyimi yırtayım uğraşayım, koşturayım ee o yatsın. Ee ben paraya önem vermiyorum var mı böyle bir şey? Bu akıllıca bir şey mi? Hiç bana akıllıca gelmiyor. Elbet çalışsın ve adam gibi de harcasın." (1K12, 62)

2. kuşak katılımcılar arasında geleneksel bakış açısına sahip olanlar için kadının herhangi bir yerde çalışıp çalışmasının bir önemi yoktur. Kadınların erkeğe bağımlı, pasif, özel alanla sınırlı kalan, edilgen bir yaşamı benimseyerek toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir hayat sürmesi erkeğin denetimi ve kontrolü altında olmasıyla açıklanabilir. "2E1, 27" hali hazırda çalışan eşinin işi bırakacağı takdirde geleneksel cinsiyet rollerini oynayabileceğinin sinyallerini verirken, "2E3, 30" ise bulunduğu toplumsal koşulların ve kültürel iklimin etkisiyle de geleneksel yaşama uygun hareketlerde bulunabileceğini açıklamıştır:

"Hayır. Yani ben zaten dedim ya kaygılarım var diye kendi başıma eşim işten çıkarsa evi geçindirebileceğimi düşünüyorum. Eşim çalışmasa da maddi geliri olmasa da gene de evlenirdim." (2E1, 27)

"Yok. Önemsemedim, bilmem. Hiç aklıma gelmedi o zaman. Zaten onun içinde bir çaba göstermen lazım. Madem eşinin çalışmasını istemiyorsun, madem bir şeyleri tek başına üstlenmek istiyorsun, ee bunun için ekstra işlere koşturman lazım, kendi kendine bir şeyler yapman lazım. Ee Allah'a çok şükür onda bir şeyler yapmaya

çalışıyorum. Uğraşıyorum mesela araba almayı düşünüyorum yakın bir zamanda. Eşim hiç önemsemedi. Onun gözü hiç yükseklerde değil. Bir kuru soğan ekmek olsun diyo, bir oda evim olsun bana yeter diyor. Hiç gözü yükseklerde değil onun." (2E4, 30)

Gelirin dengeli ve eşit olmasından ziyade erkeğin kadından daha fazla kazanması gerektiğini düşünen katılımcılar bunu deneyimlemiş ve sonrasında evliliklerinin bu yönde olumsuz etkilendiğini gözlemlemişlerdir. "2K1, 30" belli bir süre eşinden daha fazla para kazandığını ve durum böyle olunca eşinin kendisini hane içerisinde geri çektiğini, benlik saygısını yitirmeye başladığını anlatmıştır. "2K1, 30"e göre erkek kadından daha fazla para kazanmalıdır. Böylece gücü elinde bulunduran taraf, özel alanda otorite sahibi olup evi geçindirme rolünü de ele geçirecektir. Başka bir erkek katılımcı da benzer durumu farklı şekilde ifade etmiştir. Maddi durumun ilişkilerdeki rolünü açıklayan katılımcıların anlatıları aşağıda yer almaktadır:

"Valla şöyle bir şey var ilk tecrübemden kötü bir şeyler yaşadığım için çok böyle maddi durumu benimkinden aşırı derecede iyi olan birisi olmasını pek istemezdim açıkçası. İlk evlilik deneyimimden de orda bir dengesizlik olduğunu ve o dengesizliğin bazı şeyleri tetiklediğini düşünüyorum o yüzden o biraz bende soru işareti olurdu. Ama maddi durumu benden hani maddi olarak beden aşağı da olursa o çok sorun yaratcağını zannetmiyorum." (2E2, 37)

"Kadın her zaman erkekten biraz daha az kazanmalı diye o doğru. Yeri geldi evliliğimizde ben ondan fazla kazandım. O benden az kazandı. O gibi durumlarda erkek biraz daha geri çekiyor kendini. Kadın da daha güç oluyor. Ömer'de onu gördüm. O dönemlerde korktu mu diyeyim kendini geri çekti. Daha mahcup hissetti. Evliliğimizin başında benim maaşım daha yüksekti. Ben yönetici oldum. O zaman ben temizlik bile yapmıyordum. Bence mahcubiyetinde onları yapmış olabilir. Eşim daha fazla kazanıyor olsaydı eminim biraz daha fazla özgüveni olurdu her konuda. Hem daha arkamda dururdu o dönem dediğim gibi çekti kendini." (2K1, 30)

Düzenli gelire sahip bir işte çalışmak mala ve mülke sahip olmaya kıyasla daha değerli görülmektedir. Çünkü bir işe girebilmek için harcanan emeğin ve sarf edilen

çabanın daha kıymetli olduğu düşüncesi yaygındır. Bir önceki bölümde görüldüğü gibi eğitim seviyesinin eşit olmasından ziyade sürekli bir işte çalışılmasına verilen önem maddiyat için de geçerlidir. Böylece garantili bir işte çalışmak evlenilecek kişinin hem maddi hem de eğitim seviyesinden daha önemli bir koşula karşılık gelmektedir:

"Ona dikkat etmedim. Bir işi olsun, bir mesleği olsun, çalışsın sadece bu. Ha geliri az olur, fazla olur o önemli değil benim için. Maddi durumunu önemsemedim. Yani bugün bir mesleği olsaydı çalışsaydı ne kadar miktar alırsa alsın o çok önemli değil. Benim için önemli olan para kazanmayı bilmesi." (2E6, 34)

"Ben hiç önemsemem maddi durumu. Benim için şey önemli. Hiçbir şey olmasın ama parası yetmiyor diye düşünelim eşim üzülyordur, düşüncelidir bir şeyler yapmaya çalışması çabası benim için çok önemli. Hani yoktur ama çalışmaya çalışır bir şeyler yapmaya çalışıyordur o. Yoksa parası olmuş hiçte önemsemiyorum. Bazen eşim bak ben şöyle aldım falan filan bilmem ne(...)Eşim çalışmasaydı ama çalışma gayretinde bulunuyor olsaydı hiç problem değildi benim için ama mesela evde oturuyorsa televizyon izleme onu anlayabiliyorsun zaten. Öyle yapıyor olsaydı ben kesin boşanırdım." (2K9, 34)

"Şöyle düşünüyorum eşim işimin olmasını önemsemiştir(...)Maddi varlıktan ziyade sürekli bir gelirin olması insanın çok önemli. Temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bile gerekiyor. O konuda dikkat etmiştir diye düşünüyorum. Bende ettim çünkü, kendi açımdan işinin olmasına." (2E7, 27)

"Maddi durumu hani bunun yani bir net bir rakam olarak değil ama sabit bir gelirin olmasının ve o dönem ona dikkat etmiştim. Çalıştığı iş yerinde uzun süreli çalışması bana bir ekstra güven vermişti yani buna dikkat etmiştim sadece. Uzun yıllar aynı iş yerinde çalışması benim için önemli." (2K7, 34)

Modern toplumlarda birey, konumunu korumak ya da daha yüksek konum elde edebilmek için maddiyatı önemseyerek hayatını idame ettirme yolunu seçebilir. İçinde

yaşadığı sosyal çevrenin benimsediği değerleri devam ettirmek, tüketim alışkanlıklarından vazgeçmemek adına bireysel isteklerini ve mutluluğunu göz önünde bulundurur. Veblen'in (2005) belirttiği gibi maddi varlık sahibi olmak "itibar sahibi olmak" anlamına da gelmektedir. Bireyin mal, mülk ya da paraya sahip olması kendisini huzurlu ve mutlu hissedebilmesi için yeterli sebepler arasında sıralanabilir. Evliliğe daha materyalist yaklaşan katılımcılar, baba ocağındaki standartların altına düşülmemesi gerektiğini vurgulayarak; maddiyatın ilişkilerde sevgi, aşk kadar kıymetli bulunduğunu, huzurun sağlanmasında etkili araçlardan biri olduğunu belirtmişlerdir. Sahip olunan varlıklar ile hayattan tatmin olabilmenin arasında yakın bir ilişki vardır. Mala ve mülke sahip olmak bireyin haz ve mutluluk seviyesini arttıran etkenler arasında sayılmaktadır. Evliliklerde maddi durumun değerini anlamaya yönelik sorulan soruya katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıda yer almıştır:

"Maddi durum önemli. Sonuçta herkesin bir hayat standardı olması lazım. Birisini çok sevebilirsiniz, aşık olabilirsiniz, ciddi maddi sorunlar yaşıyorsanız, gerçekten o bir süre sonra bazı şeylere yansıyor. Haa şey değilim, benim babam marangoz biz yıllarca yeri geldi kendi işi olduğu için iş alamadığı süreçler oldu, çocukluğumuzda ben her gün menemen, yumurta yediğimi de hatırlarım. Çok iyi para kazandığı, çok iyi harcadığımız zamanları da hatırlarım." (2K12, 34)

"Maddi durumu tabii ki şöyle önemserim. Zenginlik aramam ama bir erkek bence para kazanabilmeli. Çünkü ailemiz bizi bu şekilde yetiştirdi. Kendi ayaklarınız üzerinde duracaksınız, eğitiminiz bu yüzden çok önemli. Biz hep eğitimin önemini bilerek yani üniversiteye hazırlanarak çünkü üniversiten sonra bir meslek sahibi olacağımızı düşünerek o mesleğin bizi hayatta, ayakta tutacağını bilerek yetiştirildik ee ben karşımdaki insanda da tabii ki bunu ararım." (2K4, 33)

"Bu herkes için önemli. Huzur da önemli ama. Bana herkes çok söyledi o zamanlar bakmıyordum işte. Ama şimdi önemliymiş onu söylüyorum. O zamanlar önem vermiyordum. Anne diyordum ki beni çok seviyor falan filan. Ama sonradan önemli oluyormuş. Çünkü neden biliyor musunuz? O zamanki kazandığın para sana hayli hayli

yetiyor. Tek kişi olduğun için ama şimdi evlendim ee kendi dükkanım yok. Ee bu sefer noluyor çocuk ve koca da biniyor artı bir evde giriyor. Evin kirasıydı oyuydu, buyuydu ee noluyor bu sefer yetemiyormuş."
(2K6, 27)

Sonuç olarak maddi duruma ilişkin sorulardan alınan yanıtlar doğrultusunda 1. kuşak katılımcıların maddiyatı fazla önemsemediği sonucuna varılmıştır. Evliliğin kuruluşunda maddiyata büyük bir anlam yüklemedikleri görülürken, özellikle kadın katılımcılar için ücretli bir işte çalışmak daha fazla önemsenmiştir. 2. kuşak katılımcılar da maddiyatı önemsemediklerini ve sürekli, garantili bir işte çalışılmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir.

4.7. Çocuk Sahibi Olmaya Yüklenilen Anlam

Çocuk sahibi olmaya yüklenilen anlam, çalışmanın bir diğer kategorisi olup çocuk sahibi olmak ve çocuksuzluk başlığı altında iki alt temada ele alınmıştır. Çocuğa yüklenilen anlamda bir değişiklik olup olmadığını, çocuk yapmaya karar verme sürecini ve çocuk sahibi olmanın yanında çocuk yapmama tercihinin de bulunup bulunmadığını öğrenmek adına çeşitli sorular sorulmuş ve yanıtlar, derinlemesine analiz edilmiştir.

4.7.1. Çocuk Sahibi Olmak

Katılımcılara çocuk sahibi olduktan sonra hayatlarında ne gibi değişikliklerin olduğu sorulmuştur. Katılımcıların büyük kısmı çocuk doğduktan sonra evliliklerinin güzelleştiğini, çocuğun evliliklerini olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcılar için çocuk değerli görülmekte, büyük bir anlama sahip olmakta ve de evliliklerin olmazsa olmazları arasında sayılmaktadır. Hayatlarının renklendiğini belirten katılımcılar, çocuğun evlilik içerisinde vazgeçilmez bir unsur olduğunu anlatmışlardır:

"Daha da güzel oldu. Yani çocuk sahibi olunca evliliği daha da güzelleşir. O zaten her şeyi unutturuyor." (1E3, 55)

"Mutlaka yani. Bağlayıcı unsurdur gibi geliyor bana. Evliliği olumlu etkiler. Kendine göre mesuliyetler artar sorumluluklar artar anne işte beslemesi büyütmesi uyutması hastalığıyla ilgilenmesi falan. Ama bunlarda o anneye aileye zevk verir. Olumlu olarak o yaşantıyı etkiler gibi geliyor genelde. Çocuk ailenin meyvesi gibi düşünülürse olumlu olarak yoksa işte aileye anne babaya o duygu verilmemiş olsa o kadar o külfete o eziyete katlanılmaz katlanmaz ve zorlanılır hele ki

anne karnında uzun süre taşıyor affedersin altını temizliyor emziriyor hastalığında uyku uyumuyor şu bu. Bi hayli özveri veya fedakarlık gerektirecek davranış bunlar." (1E8, 64)

"Çocuk renk getirir aileye. Değişik bir renkti. Hayatımız renklendi." (1E10, 63)

Gittins'in (2011) de belirttiği gibi bir kadının "gerçek bir kadın" olduğunu göstermesinin en önemli yollarından biri çocuk doğurmasıdır. Kadınlar çocuk doğurmayı bir anlamda evlilik ve eşin bağlılığı için bir ihtiyaç olarak algılamakta, ilişkilerinin çocukla birlikte daha bağlı ve kalıcı olacağını düşünmekte ve bu sebeplerden dolayı çocuk doğurmaya önem vermektedirler. Günümüzde Türkiye'de ortalama ilk evlenme yaşının TÜİK (2017) verilerine göre 26 yaşın üstünde olması, geçmiş yıllarda bu yaşın üzerinde evlenen katılımcıların amaçlarından birinin de çocuk sahibi olabilmek olduğunu düşündürmektedir. Çünkü Türkiye'de belirli bir yaşın üzerinde evlenemeyen kadınlar için kullanılan "evde kalmışlık" tabiri olumsuz bir anlamı barındırmaktadır ve bu durumdan kurtulmanın en kestirme yolu da makbul biriyle kısa sürede evlenebilmektir. Evlendikten kısa bir süre sonra çocuk yapan katılımcı, anneliği deneyimlemesini de hayata karşı kazandığı en büyük başarılarından biri olarak anlatmıştır:

"Evet ben zaten çocuğum olsun diye deliriyordum. Onun için evlendim belki de. Çocuğum olsun. O yaş öyle bir yaş 26-27 yaş. Çocuk çocuk derdiyle. Aynı şey eşim içinde öyle. Kaba tabirle ilk gecedan kalanlardanı. Evliliğimizin 9 ay 10 gün sonrasında çocuğumuz oldu. Temmuz da evlendik Nisan'da çocuğumuz oldu. Çocuk kucağımızdaydı. O anlamda başardım yani. Ve çok şeker bir oğlum var. Dünyayla barışık bir çocuk. Nisan doğumlu burcunun özelliklerini çok yansıtıyor iyi ki doğmuş diyorum o bana çok şeydir arkadaş gibiyizdir onunla." (1K3, 53)

"Artık tabi hayatta yaptığımız en iyi iş oğlumuz." (1K6, 58)

Paylaşımları evlendikten sonra azalan bir katılımcı için çocuk, eve hareket, katılımcının tabiriyle "action" getirmiştir. Çiftlerin hayattan alamadıkları zevk, çocuklar dünyaya geldikten sonra oluşmaya başlamıştır. Hatta çocuksuz geçen dönemler

bunalımlı yıllar şeklinde tabir edilmekte, çocuğun toplumsal bağlamdaki önemi gözler önüne serilmektedir:

"Bi şey yok yani. Ters yönde etkileyen bir şey yok. Daha da canlandı. Bir süre sonra iki kişi artık paylaşıcak bir şey kalmıyor. Tanıyorsun yeteri kadar birbirini. Gez, gez, gez nereye kadar gezeceksin. Çocuk eve bir şey getiriyor, hareket getiriyor. Değişiklik action getiriyor. Çocuk olmasa evliliğimiz sıkıcı olurdu. Çocuk bak ne güzel biri gidiyor biri geliyor. Evde bir hareket var. İçeri bir geliyor "Annem" diyor onların sevgisi apayrı. Çocuğun tadını alan insan, sevgisini tadan insan çocuk olmadığı zaman hakkaten bunalıma girer." (1K5, 55)

"Daha bir sorumluluk getirdi diye düşünüyorum. Daha mutlu olduğumu düşünüyorum. Tabi etkilemiştir. Daha çok çocuğun olmasını istiyorduk. Çocuğun olması bizim için mutluluktur." (1E4, 65)

Çocukla beraber evliliğin pekişmesi, sağlamlaşması da söz konusudur. Sağlam temellere dayalı olarak karar verilmesi gereken konulardan biri olan çocuk yapma, bazı katılımcılar için tam tersine gelişmiştir ve evlilikteki kaygan zemin çocukla beraber sağlamlaşmaya başlamıştır. Hatta çocuk evliliğin meyvesi olarak adlandırılırken, bu meyveye sahip olamamak evliliğin boşanmayla sonlandırılmasına da yol açabilmektedir. Her evlenen çiftin çocuk yapması gerektiği anlayışının yaygınlığı, katılımcıların belirttiği gibi bunun dışında herhangi bir alternatifin kabul görmemesiyle de sonuçlanmaktadır:

"Çocuklarımızın olması evliliğimizi daha da pekiştirdi. Daha da mutlu etti bizleri. Ee tabi insan şey yapıyor. Biz istemedik hemen olsun diye de. İnsan istiyor yani olsun çocuk." (1E5, 63)

"Sağlamlaştırdı. Çocuk evin meyvası. Çocuk mesela ikinci çocukta hamile olduğunda eğer çocuk olmasaydı birinci çocukta olmasaydı boşanma gibi şeyler gündeme gelseydi belki boşanma gerçekleşirdi." (1E9, 54)

Çocuğun bakımının ve çoğu sorumluluğunun kadın üzerinde olması erkekleri fazla etkilememiş, çocuktan dolayı ihmal edildikleri düşüncesinin oluşmasına yol açmıştır. Ev hanımı olmanın doğal sonuçlarından biri gibi görülen çocuk bakmak,

geleneksel kültürlerde kadınların en temel sorumlulukları arasındadır. Çocuğa bakmayı "şikayet"te bulunulmaması gereken sorumluluklar arasında gören "1E10, 63" bu konuda kendini şanslı hissetmektedir. Çünkü eşi hiçbir zaman bu konuda şikayette bulunmamıştır:

"Annem babam çocuklarla ilgilendiler. Torunlarla ilgilendiler. Yardımcı oldular. Çocuklara baktılar büyüttüler. Çocuktan dolayı tabii ki ilgisini alakasını çocuğa veriyor. Seni biraz ihmal ediyor. Bunlar normal." (1E7, 69)

"Beni fazla etkilemedi. Hanımı etkiledi. Dedim ya hani hanım daha çok yük aldı(...)Daha çokta hanımın üzerinde olduğu için ben fazla etkilenmedim. Hanım zorlandı biraz. Ama hiçbir zamanda şikayet etmedi. Bende şikayet etmedim. Şikayeti sevmem yani hiçbir şekilde şikayet etmem." (1E10, 63)

"Olumsuz hiçbir şeyimiz olmadı. Niye dediğim gibi zaten eşim ev hanımı olduğu için çocukların yetiştirilmesi aşamasında herhangi bir sıkıntılı dönem geçirmedi." (1E11, 67)

Çocukla beraber evliliklerinin zorlaştığını anlatan katılımcılar, kendilerine ayrılan özel alanın ve zamanın azaldığını ve kadının annelik vasıflarının yerine getirmesi sebebiyle daha bireysel davranışlar sergileyebildiğini, bu durumun her iki taraf için de normal karşılandığını ve doğallaştırdığını ifade etmişlerdir. Erkeğin baba olmanın sorumluluğunu üstlenmediğini vurgulayan kadın katılımcılar çocuk olduktan sonra erkeklerin belli bir süreliğine evden uzaklaştırdığını belirtmişlerdir. Doğanın bir kanunu gibi kabul edilen "annelik" ilk dönemlerinde zorlukları barındıran, kadını yıpratıcı bir süreci kapsamakta ve bu süreç hem kadın hem de erkek tarafından normal görülmektedir. Ayrıca anne olan her kadının bunu yaşayacağı şeklindeki değerlendirmeler yaygındır. Kadının kendini geriye çekip, eşyle belirli bir süre ilgilenmemesi kadın ve erkek katılımcılar tarafından normal karşılanıp, annelik müessesinin getirilerinden biri olarak kabul edilmektedir:

"Çocuk olduktan sonra evliliğimizi daha zorlaştırdı. Yani şeyden kendine ayıracağı zaman azalıyor, özellikle anneler daha fazla çocuğa zaman ayırması, uğraşması gerektiği için sende onun kadar"

uğraşamıyorsun birçok şeyle. Şimdi annenin annelik vasıfları var. Erkeğin o kadar yok. Erkeğinde katkısı var ama erkeğe daha fazla zaman kalıyor ama birazda bencillik var heralde. Eşim daha fazla çocuklarla uğraşırdı ben fazla küçükken küçüklüğü döneminde bazı şeylere katkı fazla vermemişim. O zaman belki doğrudan alışkanlık haline geliyor önemsemiyor insan." (1E1, 61)

"Ben çocuk çok sevdiğim için zaten çocuk için evlendiğim için ben çok mutlu oldum. Çocuklarımla vakit geçirmekten, çok sevdiğim için beni iyi etkiledi ama eşim o sorumluluğa hazır değilmiş onu sıktı çocuk sahibi olmak. Evden uzaklaştırdı onu. Çocuğun sorumluluğu, ağlaması, ona zaman ayırması etkiledi tabi. Beni de etkiledi, bir baba olarak ondan o beklentiyi karşılamadığı için. O çocuklarına daha çok sevgi, zaman ayırması gerekiyordu ayırmadı. Şimdi de cezasını çekiyor." (1K4, 57)

"İlk zamanlar biraz olumsuz etkiledi tabi. Birbirimizden koştuk mottuk. O her zaman benim birinci planım çıktı birden bire. Birazda gazlı mazlı zor bir bebektir. Doktorluk hayatı, asistanlık, nöbetler, onun hastalıkları en çok kavgalarımızı onun hastalıklarında yaşamıştır(...) Onlar kendilerini kenara atılmış hissetmek istiyorlar. Öyle bir zorunluluk oluyor. Yamuluyorsun, emziriyorsun, gece uyanıyorsun. O ilk altı ay kadının tercihi değil öyle olmak zorunda ve mecbursun ona. Bütün enerjini, yoğunluğunu erkeğinde bunu olgunlukla karşılayıp sabırlı olup beklemesi lazım. Tabi çoğu benim kocamda beklememiştir doktor olmakla olgun olup beklenir mi yoo yani hepsi de bundan şikayetçi oluyorlar zaman zaman ama bu böyle olmak zorunda olan bir doğa kanunu. Annelik. Babalar baba olduklarını daha sonra hissediyorlar, anlıyorlar. Ama anne, ana rahmine düştüğü anda başlıyor o duyguyu yaşamaya. Bunun için böyle bir sürecin olması çok normal." (1K6, 58)

Evli bir kadının çocuk sahibi olmaması "yarım bir kadınlık", "eksik/noksan kadınlık" unsuru olarak görülmekte ve kadınların kendilerini de bu şekilde hissetmelerine yol açan toplumsallaşma süreci bu durumun oluşmasını inşa

etmektedir. Gittins (2011) küçük yaştan itibaren kadınlara çocuğun kan bağıнын, sevgi kaynağının garantisi olarak öğretildiğini ve bu söylemden dolayı kadınların çocuk sahibi olmama fikrine sıcak yaklaşmadığını, bunun düşüncesinin dahi kadınlar tarafından ürkütücü ve acı verici olarak algılandığını ifade etmektedir. Benzer durum "1K7, 57"nin çocuğun her evlilik için gerekli olup olmadığına ilişkin soruya vermiş olduğu yanıtta da görülür:

"Yani bizim evde olmadığı için gerekli midir değil midir ama kardeşlerimin çocukları var. Sevgi olarak belki eksikliğini hissettim. Çocuk bana ilerde bakar öyle bir düşüncem olmadı. Sevgi yönünden hep kendime benzicek mi diye öyle bir şey düşünmüşümdür. Ama olmadı." (1K7, 57)

Kadının statüsüyle doğurganlığı arasında bir ilişki bulunmaktadır. "Erkek egemen normların geçerli olduğu toplumlarda, kadınların toplumda var olma nedenleri doğurma kapasitelerine indirgenmiştir" (Özby, 1995: 160). Bourdieu'ya (2016) göre geleneksel evlilikte kadının sembolik değeri, doğurganlığıyla soyun devamını sağlaması ve namus, şeref gibi değerlerin taşıyıcılığını yapmasıyla tanımlanır. Bu nedenle kadın, toplumsal olarak değişim değeri olan bir nesneye dönüştürülmüştür. Sembolik sermaye kavramında Bourdieu (2016: 59-60) üretim ve yeniden üretim ilişkilerinde evliliğin konumu üzerine odaklanmaktadır. Çünkü kadın bu süreçte sadece nesne olarak ya da kendilerinin dışında belirlenen ve erkeklerin elinde tuttuğu sembolik sermayenin devam ettirilmesine katkı sunan semboller olarak var olmaktadır. Kadın erkeğin evine yerleşen bir nesne gibi dolanmaktadır ve erkeğin çıkarına uygun biçimde erkeğin sembolik sermayesini yeniden üreterek birer mübadele nesnesi şeklinde akrabalık ve evlilik ilişkilerinin toplumsal inşasında başat rol oynamaktadır.

Doğurganlığın kadının statüsünü belirmesinde önemli olan noktalardan biri de doğan çocuğun cinsiyetidir. Eğer bir kadın, erkek çocuk doğurmuyorsa, soyun devamını sağlayamayacağı gerekçesiyle saygınlığını yitirebilir. Ancak tam tersi bir durumda yani bir kadın erkek çocuk doğurduğu takdirde de toplumsal olarak statüsünde yükselme yaşanır. Bu nedenle kadının "çocuk doğurmuş olması, hatta çok çocuk doğurmuş olması, ona yeterince statü sağlamayabilir. Evlenip çocuk doğurmuş, hele erkek çocuğu olan kadınlar toplumsal olarak ödüllendirilirler: evli olmayan ve çocuksuz kadınlara göre daha fazla saygı görürler" (Özby, 1995). Geleneksel

kültürlerde çocuk aile olmanın bir koşulu olarak görülmekte ve kişinin, özellikle annenin, toplumsal konumunu yükseltmektedir (Hortaçsu, 2015: 159). Açıklamalardan yola çıkarak "1K8, 68" çocuklarının isimleri üzerinde dahi söz sahibi olamadığını belirtmiştir. Aynı zamanda katılımcının ilk çocuğunun cinsiyetinin erkek olmasının da kayınvalidesi için bir gurur kaynağı olduğunu ifade etmiştir:

"Daha da güzelleşti bizde. Ee tabi evlat sevgisi verdik. Anne oldum daha bir seviyen arttı. Artıyor yani aile içerisinde. Kayınvalidem büyük oğlan olduğu için sevindim. Kayınpederim dört çocuğum oldu hiçbirine isim koymadım. Hepsini onlar seçti(...)Böyle sütlerim bile çekildi biliyor musun sıkıntıda. Ama kocama bir şey diyemiyon annesi babası sıkılmasın diye. O zaman söz hakkım olmadı. Olsaydı bir tanesinin ismini ben koyardım. Torunlarıma en son Zafer abinin Nazlı altı aylık oldu çocuk kendini göstermiyor ne kız ne oğlan Allah Allah demiş doktor ben bu güne kadar ultrasyondan baktım böyle nazlı bir bebek görmedim ana kapılarına yerleşmiş bunun adı Nazlı olsa ne olur. Benim de hoşuma gitti çocuğun adını nazlı koydukta kırtasiye açıcaz Zaferle Nazlı ablana isim arıyorlar. Kardeşler ne kardeşleri be dedim dört tane kardeş yaptım da ne oldu kızımın adı Nazlı'ysa burası adı Nazlı kırtasiye bir tane isim ben koyayım kırtasiyenin adını Nazlı koydum ben. Bitti. Yok başka söz hakkın yok. Onda kaç yaşta." (1K8, 68)

Sadece çocuğun dünyaya gelmesi evliliklerde mutluluğun sürdürülebilir olması için yeterli değildir. Hem annenin hem de babanın çocuğun sorumluluklarını ortaklaşa paylaşmaları gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. Ne zamanki bu sorumlulukların yerine getirilmesi noktasında sarkaçta bir dengesizlik hali söz konusu olursa o zaman yük hep bir tarafın üzerinde kalmaktadır. Böylece çocukla gelen mutluluğun üzerine gölge düşebilmekte, kadınlar bu konuda daha dezavantajlı konuma gelebilmektedir. "1K9, 64"ün açıklamalarında da benzer durum görülmektedir:

"Şimdi benim beş sene çocuğum olmamıştı. Ondan biz aradık çocuk aradık. Olursa belki bu evliliğimizde farklılaşır. Belki daha çok birbirimizi severiz falan diye. Oldu çok şükür. Ondan sonra çocukların şeysi, galesi yok kreşe götür, yok okula götür yok okuldan getir tabi

çocuk istenmez mi hem eşim hem ben çocuk olunca daha farklı olduk tabi. Biraz daha aklımız başımıza geldi. Baba olmak, annelik hemen öğreniliyor da, baba olmak biraz öğrenilmiyor, zamanla öğreniliyor. Ne bileyim baktı, etti çocuklara ama onların duyguları işte arkadaş olabilmek çok önemli. Merve'nin şu sıkıntı var dediğimde erkekler çocuğun şu sıkıntısı var dediğinde erkekler onu Engin Amca gibi olan tiplerde oo başka öyle bir duygu olmaz bilmem ne, kabullenmiyor mesela. Ama biz napıyoruz en başta anneler onu kabul ediyor ve ona göre davranmaya çalışıyor. Erkekler onu çocuk yetiştirirken bazı incelikleri düşünmüyorlar, ihtiyaçlarını düşünmüyorlar. Hayat bir daha farklılaşıyor, daha hareketli oluyor daha sorumluluk alıyorsun." (1K9, 64)

Çocuğun mutluluk sağlamanın yanında evliliğin sürdürülmesinin tek sebebi bir kadın katılımcının açıkça ifade ettiği gibi çocuğun olmasıdır. Katılımcının eşinin bu konudaki ısrarlı tutumu ve katılımcının kendi aile hayatı, çocuğa yüklenen anlamın neden bu kadar önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir:

"Evliliğimizin devam etmesini etkiledi. Çocuk sahibi olmasaydım asla böyle bir evlilik devam etmezdi. Neden etmezdi? Boşa yatırım. Bizim zamanımızda evlikler devam ediyordu öyle ya da böyle. Zaten severek de değil. Evlendiğin için evlilikler devam ediyordu. Bir şekilde sineye alıyordun onu. Çok az boşanan vardı. Çünkü alışkanlık yok. Ahmet etkilenirdi. O daha iki üç ay çocuğumuz olmayınca işte evlatlık alırız. Erkekler çocuk açısından daha farklı bakıyor. Çünkü dokuz tane kardeşi olduğu için çocuktan başka bir şey düşünemez yani." (1K11, 62)

Bilinçli olarak çocuk yapmaya karar vermediğini belirten katılımcı o dönemi cahillikle tanımlamıştır. Önceki sorularda verilen yanıtlarda görüldüğü gibi gerek evliliğe karar verirken gerekse de çocuk sahibi olurken "cahillik" tanımlaması 1. kuşak katılımcılarca fazlaca kullanılmıştır. Bu durum onların hayatları ile ilgili karar verirken günümüz kuşağına kıyasla daha bilinçsiz hareket ettiklerini göstermektedir:

"Yani tabi işler çoğaldı bütün düzen bozuldu düzen ona göre kuruldu yani zor yani o zaman çok cahilmişiz. Şey yapamadık çocuk sahibi

olmanın insanın bütün sorumluluğunu üstlenmek demek olmadığını düşünmeden çocuk sahibi olmuşuz. Hiç aklımıza gelmedi hani bu hep sevimli bir bebek olmucak bebekken bile çok zormuş. Büyüdükçe çok sorunları olacak biz bunu hayatımızın sonuna kadar hani biz üstlenicez vallahi hiç düşünmedik hiç aklımıza gelmedi. Başına gelince anladık." (1K12, 62)

2. kuşak katılımcılardan çocuk sahibi olanlar evliliklerine ilişkin değişimlerinin başında sorumluluklarının arttığını ifade etmişlerdir. Evdeki işbölümünde geleneksel rol ayrımının değişmesi çocuk bakımı konusunda her iki ebeveynin de eşit sorumluluk alabilmesine, eşlerin çocuklarına duyarlı olabilmesine, eşyle uyumlu hareket edebilmesine yol açmıştır. Katı cinsiyet rolleri belli ölçüde yumuşamış, esnemiş; kadınlığa ve erkeklığe atfedilen değerler ve roller arasında iç içe geçişkenlikler görülmeye başlanmıştır. Geçmişteki kültürel ve toplumsal beklentilerin değişerek babadan sadece çalışması ve evi geçindirmesi değil, aynı zamanda çocuğun hayatına dokunması, çocukla daha fazla zaman geçirmesi de beklenilmektedir. Kadınların çalışma yaşamında daha görünür olmalarıyla erkeklerle eşit pozisyonlarda çalışmaları toplumsal hayattaki değişimlerin öncüsü olmuştur. Alışkanlıkların, beklentilerin, cinsiyet rollerine ilişkin bakış açılarının değişmesine yol açmıştır. Böylece aile içi sorumluluklar yeniden tanımlanırken ilişkilerin daha demokratik bir düzlemde yaşanması söz konusu olmuştur. Bir kısım katılımcı, çocukla gelen sorumlulukları aşağıda belirtmiştir:

"Çocuk olduktan sonra bütün yönlerimiz çocuğa döndü. Gözümüz hep çocuğun üstünde. Mesela bir yere gittik el ele tutuşuyoruz, geziyoruz, gidiyoruz. Çocuk olunca bu kesildi mesela, çocuğun elini tutuyoruz [güldü]. Çocuk kıskanıyor bu sefer. Çocuk olmadan önce benim bir arabam vardı, araba hiç durmuyordu, her yere gidiyorduk. O zaman borcumuzda yoktu. Kazandığımız para yemeğe, içmeye gidiyordu ne yalan söyleyeyim. Hiç durmuyorduk, hiç. O zamanlar fabrikada çalışıyordum, fabrikada Pazar günleri fix tatil. Pazar günü işe çağırılırdı beni, ben gitmezdim. Eşimle gezicem diye gezmezdim." (2E8, 29)

"Evliliğimizi sorumluluklarımız arttı. Birbirimize karşı olan sorumluluklarımızda arttı. Sadece birbimizle ilgilenirken çocukla da hayatımıza alıp ona da ilgimizi bölüştürdük." (2K7, 34)

"Olumlu yönde etkiledi. Enerjimizi biraz daha atmış olduk. Yani bizi yorduğu için çünkü enerjisi yüksek insan bir sosyalliği aktiviteyi biraz daha fazla istiyor. Bizi biraz daha yorduğu için o enerjimizi onla attığımız için biraz daha bizi sakinleştirdi daha mantıklı düşünmeye işte bir şey harcarken düşünmeye bir şeyler yaparken düşünmeye itti." (2E10, 35)

Çocuk sahibi olmanın yükümlülüğünün ağır gelmesi katılımcıların kendilerinin sınındığı düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Lohusalık döneminde yaşanan sıkıntılar, eşlerin birbirleriyle yeterince ilgilenmemesi, çocuğa karşı aşırı hassas davranılması sürecin sancılı ilerlemesinde etkili olmuştur. Önceki kuşağa göre daha temkinli ve bilinçli olan kadın katılımcılar, çocuk dünyaya geldikten sonra da kendilerini sorgulamaya devam etmişlerdir. Annelik "kutsal" ilan edildiği ve kadınlar bu durumu içselleştirdikleri için kendileriyle de mücadele etmektedirler. Sever'e göre (2015: 73) "hamile kaldığı andan itibaren çocuğuyla bir bağ geliştirmeye başlayan anne adayları, hamileliğin tüm sıkıntılarını katlanır, doğumunu gerçekleştirir ve yorucu da olsa, memnuniyetle çocuğuyla ilgilenir. "Katılımcılara göre annenin bunları yapmasını sağlayan bir güç varsa eğer bu güç anneliğin getirmiş olduğu içgüdüdür:

"Başlarda kötüydü. Yani ben lohusaydım. Eşimde benim lohusalığımı fark etmedi sanırım. Yani o kendi çabasıyla beni dışarı çıkarmak havamı değiştirmek diye düşünüyordu. Benim için kötüydü. Kış, bütün gün evdeydim. Sadece biraz fazla ilgi bekledim. O da anlamadı. İlgi gösterdi ama sanırım bana yetecek bir ilgi değildi." (2K2, 29)

"Biraz sınıyanıyormuşuz gibi geldi bana. Çocuk sahibi olmak çok güzel hani dünyaya bir canlı varlık getirebilmek çok güzel. İkimizin bir parçası ama hiçbir şey bilmiyoruz. Büyütmeye alakalı. Nende ağlıyor, aç mı tok mu ne bileyim nasıl giydirilmeli nasıl bez tercih edilmeli vesaire bunlar bizi biraz açıkçası evliliğimizin sınındığını düşündüm ben bu konuda. Olumlu da etkiledi tabii ki ikimize ait bir canlı olduğu için. Ama yeni yeni alışmaya başladık, çocuğa. Bazen düşünmedim

değil acaba hazır değil miydik çocuk büyötmeye kendimizi biraz daha mı garantiye alsaydık sonra düşündüm bir şekilde büyücek bizde bir şekilde büyüdük o da bir şekilde yanlış doğru büyüyecek." (2K5, 28)

Çocuğunun geleceğinden endişe duyan kadın katılımcı, onun ilerideki hayatında zarar görmesinden endişelenmektedir. Bu endişesinden dolayı çocuğunun varlığı onun boşanmasını engelleyen en önemli faktörlerden biridir. Çünkü evliliğı bitirmek tek başına alınabilecek bir karar olmazken, eşleri ve çocukları da ilgilendiren bir konudur. Atakan'ın (1987: 72) belirttiğı gibi boşanmada anne baba arasında ayrılık söz konusuyken, çocuklar için anne ve babayla kurulan ilişki sonlanmamaktadır. Kısacası boşanma fikri katılımcının aklından geçse bile ebeveyn olarak rollerini sürdürmesi gerektiğinin bilincinde olduğunu söyleyerek ona göre bir davranış şekli geliştirmiştir:

"Ben çocuk çok istiyordum aslında evlenmemdeki nedenlerden birisi de oydu. Yani şimdi bunu söyleyebilirim. 29 yaşına geldim artık ne ara evlencem ne ara çocuk yapcam evleneyim diye. Evlendikten dört ay sonra da hamile kaldım. Çocuğumun olması evliliğime şöyle çocuk olmasa ben şuana kadar çoktan boşanmıştım. Yani çocuğın olması bir yerde bağlayıcı kılıyor evliliğı. Hani aman çocuk anne babayla büyüsün ne kadar sağlıklı bilmiyorum bu fikri de savunmuyorum gerçi ama. Yine de kıyamıyorum içten içe. Babasıyla birlikte büyüsün daha çok küçük şöyle böyle diyorum yani en azından çocuk yokken ben çok yalnız kalıyordum." (2K8, 33)

1. kuşak katılımcılar için evliliklerde çocuk sahibi olmak önemlidir. Evlendikten hemen sonra çocuk yapmak evliliğı pekiştiren unsurların başında yer almaktadır. Çocuğın sorumluluğının fazla olması sebebiyle kadın katılımcılar konuyu daha fazla irdelenmiş ve konuya daha mesafeli yaklaşmışlardır. 2. kuşak katılımcılar için çocuk büyük bir sorumluluğa karşılık gelmektedir. İlk kuşak için çocuk sahibi olmak evliliğın olağan akışında gerçekleşirken, 2. kuşak için bu konu bir tercih meselesi haline dönüşmüştür. Çocuk yapmak gibi çocuk yapmama alternatifinin bulunduğının farkında olan katılımcılar konuya daha geniş bir çerçeveden bakabilmektedirler.

4.7.2. Çocuksuzluk

Geleneksel toplumlarda çocuk ailenin en önemli parçası olarak görülebilmekte yalnızca çocuk sahibi olunca aile kurulabileceğı algısı hakim olabilmektedir. Bunun

yanında Kızılkaya'nın (1987) belirttiği gibi çocuk yalnızca aileye yeni dahil olan biri olarak görülmeyp, aynı zamanda aileye mutluluk, hoşgörü, saygı, fedakârlık ve anlayış getiren birey olarak da tanımlanabilir. Çocuğa verilen önemin değişip değişmediğini anlayabilmek için "her evlilikte çocuk gerekli midir?" sorusu yöneltilmiş ve alınan cevaplar doğrultusunda 1. kuşaktaki tüm erkek katılımcılar bunun gerekli olduğunu belirtmiştir. Kadın katılımcıların çoğu da konuya benzer şekilde yaklaşırsa da bir kısmı sorumlulukların fazla olması nedeniyle evliliklerde çocuğun çok da gerekli olmadığını ifade etmişlerdir.

Geleneksel toplumlarda evlilik içerisinde çiftlerin varlık sebebi ve mutluluğun ön koşulu çocukla özdeşleştirilmektedir. Bu nedenle çocuğun değerli olduğuna ilişkin birçok benzetmeyle karşılaşılmıştır. Evin ateşini alması, ailenin süsü olması, meyve veren ağaca benzetilmesi, çiçeğe, böceğe benzetilmesi bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Çünkü Bernard'ın (1982) belirttiği gibi çocuk sahibi olmak evliliği aileye dönüştüren faktördür. Geleneksel değerlerle yetişen ailelerde çocuğa yüklenen anlama baktığımızda çocuğun yüceltildiğini, her evlilikte olması gerektiğini, kendi yaşamlarına renk katarak bir nevi evliliklerin büyüldüğünü görmekteyiz. Bunları dile getirenlerin çoğunun sosyo-ekonomik durumu fark etmeksizin erkek olması şaşırtıcı değildir. Erkek egemen toplumlarda Delaney'e (2017) göre çocuk sahibi olmak erkeklerin yaşamında önemlidir; baba olmanın kişinin kendi erkekliğini ve yetişkin oluşunu çevresine kanıtlayarak gücünü göstermesinin bir yoludur. Katılımcıların çocuğa ilişkin görüşleri Delaney'in düşüncesini desteklemektedir:

"Ee evin ateşini alıyor. Evin enerjisini. Mesela ben deminde söyledim çalışıyordum çocuklarla çok fazla ilgilenemiyordum. Ben şimdi torunlar her şeyi ateşimi alıyor. Relax oluyorum. Bensiz öğlen uyuyamaz. İkide yatıcaz mesela akşam beşte kalkacak kalktıktan sonra bana bir şey dicesek parka gidecez hadi dede beni görmedi mi öyle alıştı. Ama o benim için ölüyor ben de onun için. Çocuk apayrı."
(1E1, 61)

"Valla çocuk olursa tabi gerekli mi diyelim nasıl başka ifade edebiliriz çocuk ailenin halk arasında bir ifade vardır ailenin süsüdür, gülüdür diye tabi o doğru haklı. İlerde sizin hayatınıza renk katar hem de ileri hayatınızda lüzum ederse bunu insanlar istemiyor istemez hiç kimse

istememez gerekli olduğu zamanlarda manevi yönlerde özellikle destek anlamında çok olumlu bir katkısı olur." (1E11, 67)

"Onlar evin çiçeği, böceği bir varlığı evin her şeyi oluyor biliyor musun? Yani çocuklar olduktan sonra hayatımız değişti. Beni sevdiler de benden sonra sevineni ben görünce daha çok seviniyorum neden senin getirdiğin Allahın bir varlığını daha çok seven var diye." (1K8, 68)

"Ben biraz çocukları sevdiğim için söylüyorum. Yani ne bileyim gelecekte bazı şeyleri paylaşabileceğin veya en azından elinden tutabilecek birisi yani sıkıştığın zaman daraldığın zaman maddi olarak demiyorum manevi olarak gidebileceğin bir kapı veya destek çocuk." (1E6, 61)

Çocuk sahibi olamayanlara üzölen "1K6, 58" evlilik içerisinde çocuđun gerekli olduđunu dűřönmekte aksi takdirde çocuksuz bir yařamın evlilikte eksikliđe yol açacađını, bu duygudan mahrum kalacađını dűřönmektedir:

"Olsa çok iyi olur. Yani çok iyi olur. Evli olup da çocuğu olmayan insanlar isteyip de olamamış insanlara çok üzölürüm yani." (1K6, 58)

"Evet, ocuksuz olmaz. Çok değişik bir duygu o. Annem öldü, çocuklarım olduğu için o kadar fazla üzölmedim. Çünkü dedim ki ben onlara, çocuklarıma yararlı olucam. Bir sene şey tuttum matem tuttum. Çok üzöldüm ama fazla da üzölmedim çocuklarıma daha faydalı olmam lazım." (1K1, 67)

Badinter'e (2017) göre "doğurabilen tüm kadınlar, fazla sorgulanmaksızın çocuk yapmaktadır. Çünkü üreme hem bir içgüdü hem dini bir görev, hem de türün bekası için yer alan yükümlölükler arasındadır. Her 'normal' kadının ocuk arzuladığı kabul edilmektedir." Bunun yanında ocuk arzusunun evrensel görölmesi kadının varlık nedenleri arasında lanse edilmektedir. Katılımcıların da soyun devam etmesi ve mutluluğun kaynağını çocukta görmeleri bu dűřönceyi desteklemektedir. Ayrıca Bencil Gen kuramına göre, bütöun canlılar genlerinin gelecek kuşaklarda yaşamasını sağlamak için bebek yapmaya çalışırlar (Hortaçsu, 2015: 137). "1E9, 54" için ise dini inancın

etkisiyle "Cenab-ı Allah" izin verdiği sürece çocuk sahibi olunabilir, diğer türlüyle karşılaşmak kadere boyun eğmeyi gerektirir:

"Valla evliliğin şeyi amaçlarından biri diye düşünüyorum, nihai amacı soyunun devamı, kendi çocukları olsun, onunda çocukları olsun büyümüş bir aile gör yani bir mutluluğun daha büyük hale gelmesi dalga dalga yayılması gibi düşünüyorum. Çocuksuz tek başına birçok sorun deritten kurtulmuş olurduk belki de(...)Bizim evlendikten bir sene içinde çocuğumuz oldu zaten. Çocuksuz bir aile yaşantısı olmadı bizde." (1E12, 65)

"Her evlilik için çocuk gereklidir. Cenab-ı Allah verirse. Cenab-ı Allah çocuk vermediği sürece illa da çocuk olacak diye bir kural yok. Evlilik bana göre çocuğun olup olmamasıyla alakalı bir durum değil. Evlilik önce kişilerin kafasında o kararı alırken sağlıklı olarak alıp adım atmasıdır. Çocuk sorumluluktur." (1E9, 54)

Her evlilik için çocuk sahibi olunması gerektiğini düşünmeyenlerin çoğu kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Çocuk sahibi olmanın ve bakımının zorluklarını dile getirenler daha ziyade kadınlardır. Çünkü çocuğun her türlü sorumluluğunun ve bakımının kadının üzerinde olduğu düşünüldüğünde böyle bir tabloyla karşılaşmak normaldir. Tabi bu durumun yaratılmasında anneliğe yüklenen anlamında büyük bir etkisi bulunmaktadır. "Her kadının annelik içgüdüsüne sahip olduğu, doğal olarak çocuklarla ilgilenmeyi bildiği ve aslında kalbinin derinlerinde anne olmayı arzuladığı" (Sever, 2015) gibi kadınlığa ilişkin kabullerin yer alması, bu konuda farklı görüşlerin ortaya serilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca ideal kadın kurgulanırken iyi kadının fedakâr eş ve anne olduğunu ve iyiliğin esas nedenin de doğaya aykırı davranmaması olduğu belirtilmektedir (Berktaş, 2010). Anneliğin kurumsallaşmasında çocuğa karşı bir takım duygu ve düşüncelerin oluşması etkilidir ve bunların inşa edilmesi, ideal annelik modelinin oluşmasında büyük bir paya sahiptir. Böylece anne dışında babaların çocukla ilgili sorumluluk almayıp duyarsız davranmaları katılımcılarında belirttiği gibi çocuğa karşı ilgisizliklerinin artarak sürmesine neden olmaktadır. Bir erkek katılımcının da konuya kadınların penceresinden bakarak çocuğa ilişkin farklı bir anlamlandırmaya sahip olduğu görülebilmektedir:

" Yani iki insan iyi anlaştıktan sonra illa çocuk olacak diye. İlla mutlaka hayatta her şey istediğin gibi olmayabilir. Ben bu felsefeyi benimserim. Ona göre de kendimize bir hayat planı çizerdik heralde."
(1E10, 63)

Bazı katılımcılar çocuk sahibi olmayı bir yaşlılık güvencesi olarak görmemekte ve yaşlılık döneminde yalnızlığın yaratacağı duyguyla baş edebilecek seviyede olduklarını belirtmektedirler:

"Yani şöyle ki benim etrafımda bazı insanlar ee bi tane olsaydı iyi olurdu soyadanı eşinin eşim tarafından olanlar soyadını taşırdı. İşte köküne hani sülalesi falan. Olsun yaşlılıkta önünüzde bir evlat en azından bir bardak su verirdi muhabbeti. Ben bu kadar hassas düşünmüyorum. Yani eğer olacaksa hayırlı evlat erkeği de kızı da ayırt etmem. Ee olucaksa olur olmucaksa neden çocuğum yok mutlak çocuk olsun diye bir şey yok. Ben şahsen o kadar hassas düşünmüyorum." (1K2, 54)

"Ben görüyorum çok duyarsız, sorumsuz insanlar var. Çocuğun bir kere başını sevmeyen, yanağını bir fiske dokunmayan, öpmeyen insanlar var. Onlara çocuk lazım değil. Çocuğu seviyorsan yapmak istiyorsan ona koşulsuz sevgi vereceksin her şeyden önce. Maddi şeyler çok da önemli değil. Çocuk sevgiyle doysun zaten o psikolojik sorunlarını o şekilde alt ediyor." (1K5, 55)

Evliliklerin sağlam bir temele dayanması için çiftlerin birbirilerini yeterince tanımaları ve arkadaş olmaları gerektiği bir kısım katılımcılar tarafından ifade edilse de arkadaş olmadan yürütülen ilişkilerde evliliği kurtarmak adına çocuk yapılmasını da onaylamamaktadırlar. Çünkü erkeklerin evdeki işleri ve ev içindeki rollerini göz ardı etmeleri, yerine getirmemeleri evlilikte görülen problemlerin kaynağı olabilir. Erkeklerin ev işi ve çocuk bakımıyla ilgili sorumlulukları paylaşmaya başlaması kadınların çocuğa ilişkin tutum ve davranışlarında değişimin görülmesine yol açabilmekte ve evliliğe farklı anlamların yüklenilmesine neden olabilmektedir. Çünkü erkeğin hane içerisinde paylaşımcı yaklaşmayıp çocuğu olduktan sonra bu davranışının değişeceğini düşünmek bir illüzyondan ibaret olabilir. Babanın, çocuğun sorumluluğunu paylaşması,

hamilelik süresinde ve sonrasında anneyi desteklemesi onun hem fiziksel hem duygusal yükünü hafifletebilmektedir.

"Tam gün bir işte çalışan ve gelirini arttırabilmek için çoğu zaman daha uzun çalışma saatlerine katlanmak zorunda kalan bir erkeğin babalık yapma biçimiyle; daha esnek ve rahat çalışma saatleri olduğu için çocuğuyla daha fazla zaman geçirebilen ve çocuğunun bakımı gibi sorumlulukları anneyle paylaşan bir babanın konumu farklıdır" (Sancar, 2013a: 121). Ataerkil yapıyı eleştiren "1K11, 62" sadece erkeğin isteği doğrultusunda çocuk yapmanın yanlış olduğunu vurgulamakta; çocuklara yakınlık gösteren, onlarla her anlamda ilgilenen, her türlü sorumluluğu paylaşabilen bireylerin çocuk yapması gerektiğinin altını çizmektedir:

"Ne meyvesi be. Varsa eziyet çekeceğın hayatı. Çocuk var ya çocuk olayı çok önemli bir olay. Senin bir parçan düşünabiliyor musun? Onun o bir ateş olsun sen uyumuyorsun. Eğer çocuğuna verebilecek vaktin, sevgin tabii ki çocuğın olsun. Senin çocuğunun yanında seni sağlam tutacak bir adam lazım. İşte o adam yok. O adam hiçbir zaman olmayacak. Eğer o adamı yarattıysan sen yanılıyorsun. Orda hayal kırıklığı var. Bunu kadın anladığı an çocuk yapıcak. Bir kadın çocuk bakabilecekse, çocuğunu sevebilecekse öyle çocuk yap. Adam için çocuk yapılmaz." (1K11, 62)

Farklı bir görüş bildiren kadın katılımcı çocuk sahibi olmanın gerekli olmadığını belirtmiş, onun yerine alternatif bir fikir ortaya atmıştır. Evlat edinme ya da koruyucu aile gibi programlarla ailelerin çocuk sahibi olabileceğini böylece çocukları olmadığı için kendilerini eksik hisseden ailelerin de bu sorunu atlabileceğini belirtmiştir. Evlat edinme ve koruyucu aile gibi alternatif aile modelleri Türkiye'de az sayıda görülmekle birlikte anne-baba ve çocuk ilişkisi düşünüldüğünde ebeveynlerin böyle bir karar alabileceği de katılımcı tarafından belirtilmiştir:

"Yani bir insan, insan yetiştirmek zorunda hissetmemeli kendini. Kendin zaten bir insansın kendini yetiştir yeter. Çok da gerekli değil. Ama bu demek değildir ki hani çocuklarım olduğuna pişmanım asla değil tabii o çok hoş tatlı bir duygu onun verdiği zenginlikte çok güzel ama yani çocuk sahibi olmamak da büyük bir eksiklik değil. Evlat

edinebilir insan, koruyucu aile bile olabilir. Çocuğun habire olabilir bundan her şekilde paylaşılabiliyor böyle bir durum." (1K12, 62)

2. kuşak katılımcıların çoğu her evlenen çiftin çocuk yapması fikrini onaylamamaktadır. Çeşitli nedenlere bağlı olarak bu yanıtı veren katılımcıların çocuk konusunda daha bilinçli düşünüp akıl yürüttükleri sonucuna ulaşılmıştır. Belirli bir bilinç seviyesine ulaşmadan, yeterli eğitimi vermeden, sorumluluk üstlenmeden çocuğun temel ihtiyaçları karşılanmadan çocuk yapmanın büyük bir yük olduğunu belirtmişlerdir. Önceki kuşaktan farklı olarak 2. kuşakta erkek katılımcıların bu konuda hemfikir oldukları görülmektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesi, ev içi rollerin daha eşitlikçi olması ve eşlerle iletişim kurabilmek çocuğa bakış açısının değişmesine de yol açmıştır. Erkeklerin bir kısmı henüz baba olmasa da onların da bu konu hakkında fikirlerinin olduğu ve konuya ilişkin gözlemlerinin bulunduğu söylenebilir. Çocuk sahibi olmanın ne derece zor bir karar olduğunun farkında olan katılımcılar çocuğa anne ve babalarının dönemindeki kadar geleneksel bakış açısıyla yaklaşmamışlardır. Gelenekselle modern arasında kalanlar olsa da daha eşitlikçi bir tutum sergileyenlerin sayısı daha fazladır.

"Modern yaşamlar giderek erkeklerin babalık sorumluluklarından uzaklaştıkları bir tür 'patriarkal kriz'e şahit olmaktadır. Babalık, anne-çocuk ilişkisinde olduğu gibi, 'biyolojik bağ' açısından kolay belirlenemediğinden, erkekleri babalık sorumluluklarını üstlenmeye ikna etmek cinsiyet rejimlerinin en önemli meselelerindendir" (Sancar, 2013a: 121). Geleneksel yapıdan modern yapıya geçişte yeni yaşam tarzları, davranış modelleri, düşünce biçimi ve tüketim alışkanlıkları erkeklerde de değişimin yaşanmasına yol açmıştır. "Yeni baba modeli geçmiştekilerden oldukça farklı olup doğuma giren, bebeklik dönemlerinde de çocuklarıyla ilgilenen, yalnızca oyun oynamakla yetinmeyen, çocuk bakımına daha aktif bir şekilde katılan ve erkek çocuklarıyla olduğu kadar kız çocuklarıyla da ilgilenen bir baba modelidir" (Zeybekoğlu, 2013: 325). Eğitim ve gelir düzeyi gibi faktörlerin artışına bağlı olarak ev işleri, çocuk bakımı gibi konularda eşlerinin sorumluluğunu paylaşan babaların sayısı da artmıştır. Bunu çocuğa ilişkin düşüncelerinde katılımcıların ağızından duymak mümkündür:

"Ben toplumun bilinçsizce üremesine karşıyım. Bence o yüzden gerekli değil. Her evli çift belirli bir medeniyet seviyesine ulaşmadan ekonomik falan demiyorum kesinlikle ırkçılık öyle bir konuda ayırım

yapmak istemiyorum ama belli bir medeniyet seviyesine ulaşmadan yani çocuk yapmalarına karşıyım insanların." (2E1, 27)

"Bazı insanların çocuk yapmaması gerektiğini düşünüyorum. Genetiklerinin devam etmemesi lazım bence, bazı insanların acımasızca düşünüyorum ama bence öyle." (2E2, 37)

"O çocuk o ailede mutlu büyüyecekse bence bir gereklilik değil. Hiç yapmasınlar daha iyi." (2E3, 30)

Günümüz genç kadınları çocuk yapılıp yapılmayacağına, ne zaman yapılacağına ve kaç çocuk yapılacağına kendileri karar verebilmektedirler. Aynı zamanda hamilelik, alın yazısı olmaktan çıkmakta, kadınlar erkekler karşısında kendinden daha emin ve kararlarını kendi verebilen bir değişim yaşamaktadır (Beck ve Beck-Gernsheim: 2012: 62). Araştırmada sayıları az olmakla beraber toplumda çocuk sahibi olmak istemeyen, kadınlığını annelik üzerinden tanımlamayan kadınlarla da karşılaşmıştır:

"Bence herkes evlenmemeli herkes çocuk yapmamalı. Çünkü gerçekten çocuk çok zor. İnsanın sabrını gerçekten sınıyor. Şöyle bir silkiyor insanı. Hem çok güzel hem de çok zor. Her aile gerçekten yapmamalı." (2K1, 30)

"Ya evliliğin gerekli olmadığı gibi çocuk da gerekli değil aslında. Bakamayacak olan kendi hayatı bazen insanların çok daha önemli oluyor. Bazı insanların kişilik yapısı daha bencil olabiliyor. Daha bi kendini yaşamak istiyor insanlar. O zaman öyle kişiler aslında kendini bilip çocuk yapmamalı. Ama işte Türkiye'de hiç kimse kendi bilincinde farkında değil. Herkes öylesine yaşıyor. Mecburi işte. Herkes çocuk mu yapıyor tamam. Herkes evleniyor zaten. Evlenelim o zaman. Herkes para kazanıyor aa bizimde daha çok kazanmamız lazım bak arkadaşlar tatile gitmişler bizimde gitmemiz lazım. Yani herkes bu şekilde yaşanır. Evet bence bizim ülkede başkası için yaşanıyor. Ee o yüzden mecbur değil çocuk." (2K4, 33)

"Gerçekten çok büyük sabır isteyen bir durum çocuk. Yani sadece çocuğa değil çocuk büyütürken etrafındakilere karşıda sabırlı olman

lazım. Bu yüzden herkes çocuk doğuramayabilir. Büyütme konusunda da aynı şey geçerli. Hani bu sabır azaldıkça yanlış çocuğu büyütürken yanlış sözler kelimeler vesaire o çocuğu da yanlış etkileyebilir." (2K5, 28)

1. kuşak katılımcıların evlendikten hemen sonra çocuk olması fikrini benimsedikleri, 2. kuşak katılımcıların bir kısmının da benzer düşüncelere sahip olduğu görülmüştür. Ancak 2. kuşak katılımcıların çoğu her evlenen çiftin çocuk yapması düşüncesine mesafeli yaklaşmış ve çocuksuz birlikteliklerin de mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Çocuksuzluk bir tercih meselesi iken, bu konuda karar verme yetkisinin kendilerinde olduğunu ifade etmişlerdir. Gelenekselliğin hüküm sürdüğü evliliklerde annelik, yüceltilen değerler arasındayken; çocuk, evliliklerin olmazlarsa olmazları arasında sıralanmıştır. Daha modern kesimlerde anne olmaya yüklenilen anlamda değişim yaşanmasa da çocuksuzluğun da konuşulabileceği bir atmosferin var olduğundan bahsedilebilir.

4.8. Geçmişten Günümüze Evliliğe İlişkin Görüşler

Geçmişten günümüze evliliğe ilişkin görüşlerin değerlendirildiği bu kategoride katılımcıların hem günümüzdeki evliliklere ilişkin hem de geçmişteki evliliklere ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. 1. ve 2. kuşağın hem günümüz evliliklerini değerlendirmeleri hem de geçmiş kuşağı kendi perspektiflerinden bakarak anlatmaları istenmiştir. Bu bağlamda "günümüz evliliklerini ve geçmiş dönem evliliklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?" soruları yöneltilmiş, iki alt tema bağlamında alınan yanıtlar yorumlanmıştır.

4.8.1. Günümüzdeki Evliliklere İlişkin Görüşler

Tüm katılımcılara günümüz evliliklerini nasıl değerlendirdikleri sorusu yöneltilmiş ve 1. kuşak katılımcıların yanıtları değerlendirmeye tabi tutulmuştur ve katılımcıların tamamına yakını günümüz evliliklerine karşı eleştirel bir tutum takınmışlardır. Çoğu katılımcı değerlendirmelerin de günümüz evliliklerinin maddiyata dayalı olduğundan bahsetmişlerdir. Bu sebeple de evliliklerin kısa sürdüğünü, çiftlerin birbirlerine tahammüllerinin az olduğunu belirtmişlerdir. 1. kuşak katılımcılar evliliklerdeki manevi boyutu vurgularken, kendilerinin daha sabırlı ve fedakar olduklarını, ufak meseleleri dert edinmeyip, daha gerçekçi ilişkiler yaşadıklarını özellikle vurgulamışlardır.

Uzun süren evliliklerin çoğunda geleneksel değerlere bağlı kalındığı, kadın ve erkek rollerine uygun davranışların sergilendiği gözlenmektedir. Çünkü evine ve çocuklarına bakan anne ve eve ekmek getiren babadan oluşan çekirdek ailede anne ve baba olmak hayatın anlamını taşımaktaydı. Bireyler kendi varoluşlarını, eş olmak, annelik, babalık üzerinden tanımlamaktaydı böylece de modern değerleri benimseyen bireylere kıyasla daha az beklentilere girmekte ve daha mutlu bir yaşam sürdürdüklerini iddia etmekteydiler. Bununla bağlantılı olarak Başaran'a (1984: 150) göre, "erkek için ideal bir eşte aranan özellikler sırasıyla ahlâk, karakter, güzellik, anlayış, saygı ve iyi huylu olmak olarak" tanımlanmaktaydı ve ahlak ile karakterin anlamı da kadının namuslu, sadık, evine bağlı olmasına karşılık gelmekteydi. 1. kuşak katılımcılar kendi dönemlerinin evliliklerine referansta bulunarak günümüz evliliklerini açıklama girişiminde bulunmuşlardır. Bu nedenle kendi dönemlerinde evlilik hayatlarının daha sağlam olduğunu özlemle anlatarak duygusal anlar yaşamışlardır. Örneğin "1E2, 55" için evlilikte olması gereken 'ar, namus' anlayışı kadında bulunması gereken nitelikler arasındadır. Özellikle ataerkil düzende kadınların cinselliklerinin denetlenmesinde önemli bir mekanizma olan namus aynı zamanda bekaretle de özdeşleştirilerek tanımlanmaktadır. Diğer bir katılımcı da o dönemde evlenenlerin edepli ve birbirlerine sadık olduklarından bahsetmiştir. Günümüzde ise bunların yer almadığını edebini yerini edepsizliğe bıraktığını belirtmiştir. Maddi yönden zorluklar yaşansa da sadece erkeğin gelir getirdiği aile düzeninde mutlu olduğunu belirten katılımcı sayısı ise az değildir:

"Bizlerin dönemindeki evlilikler de ar vardı. Bi kere ar çok önemli. Çünkü neden ben eşimin hiçbir şekilde aldatmayı üç beş gün yaşayıp ayrılıp gitmeyi hiçbir zaman düşünmedim. Diğer kızlarla da öyle bir şey düşünmedim. Sonuçta insanız. Duygularımız var kendilerini kimse sokakta bulmadı canını. Bir kadını sokağa itersen ömür boyu vebali var bunun. O gördüğünüz pisliğin içindeki kadınların hepsi bizlerin suçu. Toplumun ve devletin suçu. Kimse oraya kendi zevkiyle gitmedi. Kendileri tercih etmedi." (1E2, 55)

"Bizim zamanımızdaki evlilikle şimdiki evlilik arasında çok fark var. Çünkü bizim zamanımızdaki evlilikler sadakat, edep ön plandaydı. Şimdiki evliliklerde de edepsizlik ön planda. Çok fazla şeffaflık oldu. Şeffaflığı yanlış anladılar, dürüstlüğü yanlış algıladılar bana göre. Şu

anlattıklarımı kendi çocuklarım üzerinden değerlendirerek kendi yaşamımdan değerlendirerek anlatıyorum." (1E9, 54)

Bazı katılımcıların "küçük şeylerden mutlu olmak" tabiri önceki kuşak evliliklerinde beklentilerin daha az olmasıyla açıklanabilir. Eş ile sadece muhabbet etmek, dertleşmek, sarılmak bir anlamda fiziksel temas kurmak mutlu olmaya yeten eylemler arasındadır. Ancak günümüzde tüketim kültürü bireylerin beklentilerinde ve davranışlarında bir etkiye sahip olmakta aşk söylemiyle pekiştirilmektedir. "Özel yaşama atfedilen değerlerin artması, kişinin 'kendini keşfi' veya kişinin kendi benliğine 'tapınması', birey merkezli yaşam tarzının merkezde yer alması" (Süleymanov, 2009: 13) bireysel tercihlerin topluluk yaşamından daha ön planda olması katılımcılar tarafından eleştirilmektedir:

"Çok çok büyük farklar var. Bizim evliliklerimiz de çok küçük şeylerden biz mutlu oluyorduk. Ama neden imkanlar kısıtlıydı. Alım gücü düşüktü. Onun için insan karı koca dertleşmeye muhabbet etmeye daha çok zaman ayırıyordu. Şimdi öyle değil ki bi bayan bi dairede çalışıyor üç kişi yapıyorsun Elif çıkınca bilmem ne mağazasına bilmem neler gelmiş kaldırıyor erkan biz Aysellerle şeye gidiyoruz. Abi adam belki yorgun gelicek seni görmek isticek belki sarılıp yatmak isticek seninle. Sen nerdesin abi arkadaşlarla beraber Boynere gitmişsiniz Optimuma gitmişsiniz alışveriş yapmağa. Erkekler içinde geçerli. Aşkım ben gelemiyorum arkadaşlarla beraber baliğa çıkıyoruz. Tekne kiraladık. Evvelden böyle imkanlar yoktu. Böyle şeyler yoktu ki." (1E6, 61)

"Anne babalarımızın beklentileri daha farklıydı. Dediğim gibi o günün hayat şartlarıyla da ilgili. Evine bir yemek, içmek getiriyorsa, evin ihtiyaçlarını karşılıyorsa çok beklentileri yoktu. Ama şimdi insanlar o kadar şeye alıştılar ki ihtiyaçları çoğaldı. Buna erkekte yetişemiyor. Kadının mutsuzluğu, erkeğin mutsuzluğu ordan kaynaklanıyor. O dönemler beklentiler azdı bence." (1K4, 57)

"Bizim kuşağımızda daha değişikti. Kişiler çok ufak şeylerle basit şeylerle mutlu oluyorlardı. Şimdi insanlar biraz daha doyumsuz. Biraz daha böyle açgözlü mü diyeyim anlaşılır olması için bu konuda.

Mesela benim büyük arkadaşlarım vardı öğretmen bakardım ben basit şeylerden memnuniyet duyardı zevk alırdı. Huzur duyardı. Bir gün arkadaşım bit pazarından el feneri gibi bir şey almış napcan bunu dedim. Arabam arıza yaptığı zaman koycam yolun kenarına bu yanar sönen ışını da yakıcam işte onu böyle anlatıyor o kadar güzel şu kadar güzel bakıyom adamın bi sürü son model arabaları var evde her türlü beyaz eşyası var şu var bu var hala doyumsuz hala hiçbir şeyden zevk alamaz onlar." (1E8, 64)

Triandis'e (1995) göre "toplulukçu kültürlerde kişinin kendisini bağımsız bir birey olarak değil bir grubun, bir ulusun vb.nin bir parçası olarak görmesi sonucunda bireysel davranışlarını grupların norm ve beklentileri ile uyumlu hale getirilmesi beklenir." "Toplulukçu toplumlarda birey için anlamlı olan konuları diğerlerinin duygu, düşünce, ihtiyaç ve tercihleri belirler" (Markus ve Kitayama, 1991). Böylece bireysel tercihler, çoğu zaman ön planda bulunmaz ve kendisi dışında kalanlara duyulan yükümlülüklerle dikkat edilerek kendi davranışları kontrol altında tutulur. Toplumda yaşanan değişim aileyi de etkilediği için "önce ben sonra toplum" söylemi bireylerin amaçlarını ön planda tutmaktadır. Bu konuyu evlilikle bağdaştırmak gerekirse, çiftlerin kendi istekleri ve özgür iradeleri ile vermiş oldukları kararın arkasında birbirlerine karşı hissettikleri aşk ve sevgi yer almaktadır. Böylece evlilikle ilgili ortaya konulan sorumluluklar, gelenekler ve zorunluluklar aşk söylemiyle bireylerin özgür iradeleriyle şekillenerek yeni bir anlama bürünmektedir:

"Bizim kuşakta daha çok toplumsal değerler öne geçmişti. Çocuklarımı ben niye ihmal ettim? Biz toplumsal değerler yani toplumun menfaatini kendi menfaatimizin önünde kabul ederdik. İşimizi de kendimizi o kadar çok işe verdik ki mesela ben devlette çalışıyorum. Devlet menfaatini toplum menfaatini yerine getirelim diye kendi çocuklarımı ihmal ettim. Mesela toplumun daha çok onlara fayda sağlamak toplumun ileri gitmesi daha çok kazandırmak ileri refah seviyesine götürmek için sana düşen görev ne ise ben onu fazlasıyla yaptım. Orda kendi şeyimi çocukları ihmal ettim. Bizim kuşak bide vefalıdır. Arkadaşlıklarımız elli yıllık kırk yıllık arkadaşlarımız var. Hepsiyle ilkokul halen konuşurum halen şey yaparım. Hiçbirini kırmam(...) Şimdi ama onu göremiyorum çünkü

daha bireysel. Fark o yani. Şimdiki kuşakta birey öne çıkıyor. Önce ben sonra toplum. Bizde önce toplum sonra bireydi(...) Biz küçük yerlerde bu kadar bireysel davranamıyorduk. Bu bireysellik iyi değil bence. Tekrar toplumsal şeye dönmekte yarar var. Toplumsal değerlerin öne çıkması lazım." (1E10, 63)

Bauman'a (2012: 14) göre bağlantılarla oluşturulan ilişkiler sanal ilişkilerdir. "Gerçek ilişkiler' in aksine 'sanal ilişki' ye girmek ve bu ilişkiden çıkmak kolaydır. Öyle kolaydır ki, bağlantıdan çıkmak istenildiğinde sadece 'delete' tuşuna basmak yeterlidir. Çağımızda yaşamlarındaki birçok deneyime aşk diyen, yaşamakta oldukları aşkın sonucu olduğuna güvence veremeyen, gelecekte de aşk yaşayacağını düşünen" insanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Teknolojik ilerlemeyle internetin her alanda kullanılmaya başlaması ilişkileri etkilemiştir. Özellikle sosyal medyanın kullanım alanının genişlemesiyle bireyler arasında etkileşim azalmış ve birey sosyal çevresinden uzaklaşarak daha yalnız bir yapıya bürünmüştür (Kelleci, 2008). Günümüz evliliklerinin sahte ve göstermelik olduğu, sanal ortamda yaşandığı, naylon evliliklerden ibaret olduğu katılımcılar tarafından yapılan değerlendirmeler arasındadır. Baudrillard'ın (2011) çağdaş dünyanın illüzyonlar dönemini yaşadığını, hiçbir şeyin aslının olmadığını belirtmesi gibi katılımcılar da evliliklerin günümüzde gerçeklikten uzak olduğundan bahsetmişlerdir. Bir nevi simülasyon dünyasında yaşandığını, çiftlerin 'miş gibi' hareket ederek olmayan şeyleri varmış gibi gösterdiklerinin altı çizilmiştir. Açıklamalar göstermektedir ki, 1. kuşaktaki katılımcılar kendi evliliklerini gerçek görürken, genç kuşaktakilerin yaşadıklarını sanallıktan saymaktadırlar. Olmayanları varmış gibi göstermek, sanal alemde yaşananların gerçek olduğunu düşünmek ve davranışlarını buna göre şekillendirmek belki de üzerinde fikir yürütülüp en fazla eleştirilen konuların başında yer almıştır. Çünkü katılımcılara göre yüz yüze iletişimin sağlanamadığı ya da paylaşımın az olduğu ortamlarda çiftler birbirlerini yeterince tanıyamamakta ve sonrasında da sağlıklı kararlar alamamaktadırlar. Bu durumda zamanla evliliklerde problem çıkartacağını ifade etmişlerdir. Kendi evliliklerinin çok güzel olduğunu ve daha mutlu yaşam sürdürdüklerini belirten bir kısım katılımcı, ekonomik şartlar iyi olmasa da aza tamah ederek kanaatkar olduklarını vurgulamışlardır:

"Bizim dönemin evlilikleri çok çok güzeldi. Gerçek yüzlerini göstermiyorlar şimdi. Elinde telefon sanki dersin bu şey fabrikatör konuşmalar falan. Çok kandırmaca var bu zamanda. Bizim eski şeyde

bu yoktu. Telefonlarla gençler kandırma var. Güzel resim koyuyorlar kendisini öyle gibi gösteriyor. Ben çok şeye şahit oldum. Hiç hoş değil. Bunu nasıl önlücez bilmiyom. Çok büyük sahtekarlık var. Bu gençlerin hali nolcak. Çok endişeliyim. Nasıl çıkıcaz bunun içinden? Hiç kimse kendisini aşağı da göstermek gerçek göstermek istemiyor. Herkes senin üstünde kendisini göstermek istiyor. Başka çağın gençleri gibi geliyor şimdiki. 100 sene geçmiş gibi değişiklik var. Günümüzün en zor sorusunu sordun." (1E3, 59)

"Günümüzdeki evlilikleri sanal ortamda görüyorum. Sanki böyle televizyonlarda izlediğimiz programlarda çok sanal çok basite algılıyorum ben bakıyorum çok basit şeylerde irtibatlar kopuyor. Çok basit şeylere indirgeniyor işler. O kadar basite algılanmasını basit bir açıdan bakılmasını hoş karşılamıyorum. Kişilerin kültür düzeyine bağlıyorum biraz da bide çok basite indirgeniyor. Boşanırım diyor evlenirim diyor bırakırım diyor." (1E8, 64)

"Naylon evlilik. Taraflar birbirini tanımıyor. Evlilik kararını alamıyor. Onun için bilincinde değil evliliğin. Evliliğin bir paylaşım olduğunu düşünemiyorlar. Evlenmek için evleniyorlar. Birbirlerini tanımamaları hem yanlış tanımaları. Artık evliliği sanal alemde yaşamaları. Sorumluluğa gelemiyorlar. Ekonomik olarak karı koca çalışmasa geçinemiyorlar. Geçinemeyince ne oluyor o yük ağır geliyor. Bu sefer de o evliliği taşıyamıyorlar. Evlilik tarafların alacağı sağlıklı kararlar mümkün olur. Ben evlenicem bu kişiyle kesin evlenicem ben evlenicem ama ömür boyu bir yastıkta kavuşucam. Bunu taşıyabilmeli. Sanal alemde yaşıyorlar. Şimdi gençlere bakıyorum üretmiyorlar. Oturuyorlar bilgisayarın önünde bütün dünyayı önlerine getiriyorlar. Ee her şeyi orda gördüklerini zannediyorlar. Orda yazılanların kimin fikri kimin düşüncesi kimin yönlendirmesi diye bakmıyorlar." (1E9, 54)

"Günümüz evlilikleri çocuk oyuncağı. Kimse şimdi mutlu değil. Herkes şu meret var ya bunu geçen günde söyledim. Söylüyorum, şimdi karı

koca dahil herkeste bu var. Herkeste bu cep telefonu. Ya konuşalım, muhabbet edelim bu kalktı, her şeyi istiyoruz." (1E1, 61)

Erkek katılımcıların üzerinde durduğu fedakarlık meselesini bir kadın katılımcı "katlanma" olarak tanımlamıştır. Ancak yaşanan bireyselleşmeyle bireyler, verili toplumsal bağlantılardan ayrılmışlardır. Önceden bireyler kendilerini adadıkları bir bütünün parçasını oluştururken; bugün ise kendini gerçekleştirmeye yönelik ve bireyci düşünce yapısına sahip olanların sayısı giderek artmaktadır. Evliliklerde gösterilen fedakarlığın erkek ve kadın katılımcı ayrımı yapmaksızın olumlu anlamlara karşılık gelecek şekilde anlatılmıştır. Burada kadının ve erkeğin özveride bulanarak, hayatlarının birçok alanında kendi isteklerini, taleplerini geri planda tuttuklarını ve onlardan yoksun kaldıklarını da söylemek mümkündür. Benzer sosyo-ekonomik statüde bulunan ve benzer kültürel değerleri benimseyen katılımcıların kanaatkar ve verici olması evliliğin korunmasında, devam edebilmesinde büyük role sahip olmuştur:

"Bizim dönemimizde fedakarlık çok. Ben tek maaşlı olduğum halde hanım müfettiş öyle dedi bir gün eşin çok fedakarlık yapıyor. Bu hayat devam ediyor. Ya daha çok akıllılar şimdiki zaman farklı. Biri boşandığı zaman aile huzursuz olurdu şimdi normal karşılıyor. Demek ki kişiler anlaşıyor. Sosyal yapıları uymuyor birbirlerine. Kültür birliği olmalı evliliklerde. Sosyal yapıda önemli." (1E4, 65)

"Biz daha fedakarız daha vericiyiz. Onlar her şeye fifti fifti diyorlar. Onlar görüyorlar annelerinin babalarının ne kadar yıprandığını o yüzden aynı şeyi yaşamak istemiyorlar. Alıştırmak istemiyorlar yani." (1K5, 55)

"Hiç iyi bulmuyorum, hiç. Agrasif, herkes kendi hayatını düşünüyor. Çocukları hiç düşünmüyorlar olan çocuklara oluyor. Çıkar, menfaat evlilikler. Herkes hayatını yaşamak istiyor. Fedakarlık yapmıyorlar kızım. Şimdi bencil insanlar, kendi hayatını düşünüyor, çocuğu ne olursa olsun. Çok tanıdığım var, çoğu dul. Çocuklar ortada." (1K1, 67)

"Valla çok çabuk tükettiklerini duygularını diye düşünüyorum. Genç kesimin özellikle evliliklerinin, benim oğlum bekarda. Oğlumun yaşında olup da ikinci evliliğini yapıp ayrılıp gençler var o yaş

kuşaktadır. Ee çok çabuk tüketiyorlar, çok sabırsızlar, dayanıksızlar diye düşünüyorum(...)Bize göre ama bir taraftan da düşünürsen bizim kuşakta kabullenip ne olursa olsun bu benim kaderimdi deyip çeken bir kuşaktı. Ha ben anlattıklarımın hani belki şanslıymışım benimkinde bir şey olmamış ama yıllar sonra ayrılan arkadaşlarımda var çekip çekip veyahut da kaderimmiş deyip o mutsuz hayata devam edenlerde var hani o da çok doğru değil.”(1K6, 58)

Diğer yandan bir kısım katılımcı kendi evliliklerinde günümüzdeki kadar özgür olamadıkları, bireysel kararlarıyla hareket edemedikleri, ataerkil yapıda cinsiyetçi tutumların sergilenmesi ve kadın-erkek eşitliğinin belirgin olmadığı, çocuklarla ilgili sorumluluğun kadında olduğu bir düzenden bahsetmişlerdir. Erkek iktidarına dayalı aile, kadınların yaşamını zorlaştırmakta, kendi iradeleri dışında hareket etmeye zorlanmaktadırlar. Kısacası, katılımcılara göre kadın aile içerisinde erkek tahakkümüne maruz kalmakta ve kadının kendi istek ve arzularını gerçekleştirmesini engellemektedir:

”Bi de şimdiki kuşak evlilikleri daha özgür yaşıyorlar. Bizim o kadar değildi. Annelerimizin babalarımızın evliliklerine daha benzer evliliklerimiz vardı. Şimdiki daha özgür evlenip mesela biri bir sene yurtdışında kalabiliyor. Başka başka şehirlerde yaşayabiliyorlar, daha özgür evlilikler.” (1K6, 58)

”Yav şimdiki gençler daha kafalarına göre takılıyorlar. Eskiden insanlar daha bi ne kadar kadın erkek eşit desek de biz bile erkeğin üstün olduğunu düşünüyorduk heralde o dönemlerde yani daha pasif bi gece yarısı kalkıp bir yere gidemezsin ama erkek kapıyı vurup kavga ederse kapıyı çekip gidebilir. Kadın bunu yapamaz yani. Ama şimdi kadınlar daha şey. Ama televizyonda izlediğim kadarıyla ayrılıklarda hep kadınlar öldürülüyor. Gene üstün yönetim olarak da erkeği üstün gördüğü için şey yok yani eskiden böyle şeyler olmazdı. Kadınlar biraz ayrılmaya veyahut kendi şeyine çekilince öldürülüyor bu seferde.” (1K7, 57)

”Çok farklı. Dağlar var. İstek çok. Doyumsuz insanlarımız. Önce ben kızlarımı görüyorum ya. Her şeyi istiyor. O olacak diyor olcaksa olacak olmucaksa orda kalır diyor. Ben yani her şeyin insanın bütçesine de

bağlı. Karşiki tarafı da görüceksin sen de ne yapabiliyorsan o da ne yapabiliyorsa dencek bunlara biraz kadir olcaksın. Kadir olmazsan aza katlanmayan zaten çoğu bulamıyor valla(...)Her şeyin en güzelini ararsan en çirkinine kalırsın çocuğum. Biraz anlayış olacak tabii ki isteklerimiz olacak kadınların isteği ayrı erkeklerin isteği ayrı ama ikisi oturup da anlaşırrsa hakikatten de çok güzel şeyler yaratırsın." (1K8, 64)

Sadece bir kadın katılımcı kendi döneminin evliliklerini ağır bir dille eleştirmiştir. Kendi iradesi dışında anne olduğunu belirten "1K11, 62" hayatını çocuk bakımına ve evin sorumluluklarına adadığı için evliliğinden yeterince tatmin olamamıştır. *Türkiye Babalığı Anlamak Serisi* (2017) araştırmasının sonuçlarında görüldüğü gibi Türkiye'de çocukların bakımından anneler sorumlu tutulmakta, bu durum da aile ve hane içinde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümündeki eşitsizliklere yol açmaktadır. İki kadın katılımcı evliliğin sonlandırılmasının kendi dönemindeki evliliklerde kültürel ve toplumsal açıdan onay görmediğini belirtmişlerdir. Kadınlar mutsuz da olsalar evliliği bitirme konusunda toplumsal ve sosyal çevrenin baskısıyla karşılaşmakta, onların desteğinden yoksun olduğunu bu nedenle boşanma konusunu rafa kaldırıldığını anlatmışlardır. Yüksel-Kaptanoğlu, Erkoç ve Koç'un (2012) belirttiği gibi "Türkiye'de ve ataerkil toplum yapısına sahip birçok ülkede olduğu gibi kadınlar daha çok evlilik içindeki rolleri ile tanımlanmaktadır. Evlenen kadınlara 'gelinlikle girdin, kefenle çıkarısın' deyişinin de Türkiye'nin toplumsal yapısını ve kadınların toplum içindeki konumunu özetleyen" oldukça açıklayıcı bir sözdür. Ölene kadar devam edeceği varsayılan evlilik fikrini savunan kişilerin boşanmalara ve yeniden evlenmelere yönelik tutumlarını kestirmek zor olmamaktadır. Evliliğin sonlandırılması fikrinin dönemin şartları bağlamında ele alındığı da hoş karşılanmadığı katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir:

"Bizim dönemin evliliklerini evlilik olarak görmüyorum. Nesil yaratmak için diyorsan bizim dönem çok iyiymiş. Bol bol üremişiz zaten. Ondan sizler ortaya çıkmışsınız. Ben buna eski evliliklere evlilik demiyorum yok daha saygınmış da daha korkak diyebilirsin buna. Bir sürü korkak nesil yetişmiş. Hala daha bizim evlilikler yüzünden bu kız çocukları öldürülüyor her gün işte. Erkek çocuğu aslanım benim demiş, kız olunca kızsın sen öyle giyinme böyle giyinme bacaklarını kırar abin

baban görürse şunu yapar ee birileri görecek nereye kadar saklansın bu kız ya. Sen bizim zamanımızdaki evliliklerin neresinden tutulcakmış ki. Kadın hiçbir zaman gerçeği söyleyememiş. Hayatını yalan üzerine kurmuş, hayatını inkar üzerine kurmuş." (1K11, 62)

"Bizimkinde annelerimize göre biz daha özgürdük ama hani çünkü annelerimiz çalışmıyordu. Ekonomik özgürlüğü yoktu ve babalara çok itaat etmek zorundaydı. Bizim dönemimizde bizler daha çalışan bir kesimdik paramız vardı daha ayağımızın üzerinde durabilirdik ama gene de bizim zamanımızda şurana gelmeden boşanılmazdı gene de hoş karşılanmazdı, istenmezdi. Çok direnilirdi boşanmamak için ama şimdi en küçük bir şeyden mesela bizim yukarı kattaki çok iyi zannettiğimiz bir çift boşandı ve bana yolda söyledi çok şaşırdım(...) İşte evlilikte de en küçük şeye tahammül edemiyorlar. Küçük tahammülsüzlükler büyüyüp boşanmaya kadar gidebiliyor bu da ne kadar iyi ne kadar doğru bazı tabi evlilik çok özel bir şey hani herkesinkini ayrı değerlendirmek lazım. Herkesin nedeni ayrı, yaşadığı şey ayrı. Kapıyı kapattıklarında onların ne yaşadığını kendileri biliyorlar. Karşıdan bakıldığı gibi olmayabiliyor her şey." (1K12, 62)

Bireysel isteklerin ön planda olması sabırsız davranışların sergilenmesi, öznel mutluluğun hedef haline getirilmesi günümüz evliliklerinde katılımcılar için görülen bir başka olumsuz yanı oluşturmaktadır. Eşlerin iyi anlaşması, bireysel alan oluşturmaları, yeterli bir gelire sahip olmaları ve karşılıklı paylaşım, mutluluğun temel prensipleri arasındadır. Bu koşullardan birinin eksikliği kadın ve erkek arasındaki dengenin bozulmasına yol açabilmektedir. Günümüzdeki materyalizm, post-materyalizm bağlamında değerlendirilmeye çalışan araştırmaya konu olan 1. ve 2. kuşağın geçmişteki ve günümüzdeki evliliklere ilişkin görüşleri aşağıda yorumlanmıştır. Geçmişteki evliliklere ilişkin bölümde 2. kuşağın değerlendirmelerine yer verilirken, günümüzdeki evliliklere ilişkin bölümde de 1. kuşağın görüşlerine başvurulmuştur.

4.8.2. Geçmişteki Evliliklere İlişkin Görüşler

Günümüz evliliklerinden sonra 2. kuşaktaki katılımcıların geçmiş dönemdeki evlilikleri değerlendirmeleri istenmiştir. 2. kuşak katılımcıların çoğu önceki dönemdeki

evliliklerin sorumluluklarla yüklü olduğunu, toplumsal cinsiyet rollerinin keskin hatlarla çizildiğini, iletişim kurmanın ve paylaşmanın sınırlı olduğunu, kadının ekonomik özgürlüğünün bulunmadığı ailelerde erkeğin iktidarının daha kolay kurulabildiğini belirtmişlerdir.

Çiftlerin her konuda fikir alışverişini sağlaması gerektiğini düşünen "2E2, 37" bunu başaramadıklarını düşündüğü anne ve babasının evliliği için "felaket" tanımlamasını kullanmıştır. Yapılan açıklamada çiftlerin birbirilerinden beklentilerinin arttığı görülmekte, sadece gündelik hayata ilişkin konuların konuşulması yetersiz kalmakta ayrıca entelektüel sohbetler yapma isteği de giderek artmaktadır. Önceki döneme ilişkin "evlilik yemek yapmak, içmek değil" açıklaması ailede görülen kuşaklararası değişime örnek olarak verilebilir:

"Valla şimdi benim evliliğe bakış açımla baktığım zaman annemle babamın evliliği felaket. Çünkü benim bakış açım şu ben bir şey konuştuğum zaman karşımdaki onu anlasın, ben onunla saatlerce konuşabileyim o da benimle saatlerce konuşabilsin birbirimizi sıkmayalım ve ben ondan bir şeyler öğrenebileyim o da benden bir şeyler öğrenebilsin ve tatlı tatlı böyle hayatı güzel güzel yaşayalım yani hayatı yaşamak çok zor bir şey değil aslında(...)Ama şöyle bir şey var mesela babamla oturup çok rahat tarih konuşabilirsin bazı felsefi şeyleri konuşabilirsin siyaset, sosyoloji konuşabilirsin. Mesela bunları babamla annem konuşmaz. Çünkü annem böyle konulara çok ilgi duymaz. Çok böyle oturup haa böyle muhabbet ederler ama yani nasıl diyeyim bir laf vardır küçük insanlar olayları, orta insanlar insanları, büyük insanlar fikirleri konuşur. Ben olaylarla insanları konuşmayı çok sevmem. İnsanları konuşmak dedikodudur zaten, olayları konuşmak o da bir yerden sonra dedikoduya döner ve bu ikisini çok rahat yapıyorlar ama fikirleri konuşma konusunda çok şeyleri yok bizim öyle bir sorunumuz yok. Daha nitelikli, daha kaliteli bir evliliğimiz var. Yani tamam onların belki şey tarafı daha kuvvetli olabilir hani işte evdeki yemeğiydi içmesiydi ıvırıydı zıvırıydı lojistik taraf çok kuvvetli olabilir bizde o kadar kuvvetli değil yani ama sadece evlilik yemek yapmak içmek değil ki yani, böyle bir şey değil yani. O yüzden önceki evlilikler biraz daha ittirmeli kaktırmalı zor yani zorlama

çoğu zaten görücü usulü. Birbirleriyle en fazla yüz bin tane laf etmişlerdir bir ayda altı ayda neyse çoğu özelliklerini evlendikten sonra zaten görmüşlerdir(...)Şimdi böyle bir evlilik birde benimki gibi bir evlilik yani bilmiyorum." (2E2, 37)

Düşünümsel modernleşme, modernitenin kurucu bir parçası olan özgönderimsel niteliğinin basit bir yolu değildir (Beck, Bonss ve Lau, 2003: 1). Modernitenin kendine dönüşünü, modern dünyanın kendini radikalize etmesini kapsamaktadır. Düşünümsel modernleşme, modern dünyanın anahtar kurumlarının değişmesinin yanında mutlak toplumsal prensiplerin işleyişindeki değişim ve dönüşümdür. Düşünümsel modern dünyanın doğrusal olmayan bireyciliği devlet, sınıf, çekirdek aile, etnik grup gibi klasik kurumların geri çekilmesinin sonucudur. Artık aile içi birliktelikler "ihtiyaca göre birleşmelerden" "seçici birlikteliklere" kaymıştır. Modern öncesi dönemlerin "ihtiyaç topluluğu" olan ailesi, solidarite yükümlülüğü taşıırken heyecanı şart koşturmamaktadır (Beck-Gernsheim, 1998: 54-57). Toplumlardaki kültürel değişiklikler cinsiyet rollerine de yansımakta ön kabullerde farklılıklar yaşanmaktadır. Bireysel davranışlarının hangisinin toplumsal yapıya "uygun" olduğu, hangisinin "uygun olmadığı" değişkenlik göstermekte ve erillik-dişilik gibi tanımlamalar bireyselleşmenin de etkisiyle kırılğan bir yapıya dönüşmüştür. Katılımcılara göre kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması cinsiyet rollerindeki keskin ayrımın ortadan kalkmasında etkili olan değişimler arasındadır. Aynı zamanda Beck'in de belirttiği gibi düşünümsel modern birey, daha eğitilmiş ve daha fazla bilgilidir (Beck, Bonss ve Lau, 2003: 23); risk toplumunun yarattığı korkulara ve tehlikelere karşı bireyin farkındalığı artmış, bilginin mahiyeti belirsiz hale gelmiştir. Eğitim seviyesinin artması bireyin bilinçlenme düzeyinin yükselmesinde önemli bir etkidir. Böylece bireysel isteklerin gömülü olduğu yerden çıkması, bireysel kimliğin ve hayatın sorgulanması, isteklerin rahatça dile getirilmesi düşünümsel modernleşmenin aileye ve evliliğe yapmış olduğu yansımalar arasındadır. Bu açıklamalardan sonra "önceki kuşağın evliliklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar aşağıda yer almaktadır:

"Önceki kuşağın biraz daha sanki belki de kendilerini mecbur hissederek biraz daha birbirlerine tahammül etmeye kendilerini zorladıklarını düşünüyorum. Yani canımız ne isterse onu yaptığımız bir kuşaktayız. Ama ben şöyle de düşünüyorum tabiki insanlar bir sürü sorun sıkıntı yaşıyorlar. Ama sonuçta biraz önce dediğim gibi

herkesin karşısındakinden bir beklentisi var. Hepimizin benim kocamdan, kocamın da benden. Kocamı değiştirse bu durum değişmicek başka bir takım beklentiler devreye giricek belki benimde karşımdakinden beklentilerim değişicek sonuçta biriyle ortak bir hayat sürdürüyorsanız sizde bir takım şeyler vereceksiniz o da bir takım şeyler vericek ödünler." (2K3, 36)

"Kadın konuşmaya başlamış artık eskiden kadınlar otur evde yemek yap, çocukla ilgilen. Akşam eve erkek gelsin onunla ilgilen. Kadının ekonomik özgürlüğünü kazanınca bende yapabiliyorum bu hayatta diyince erkekten de daha iyi yapabiliyor bence bu işi. Onu görünce çok da artık erkekleri yük olarak taşımak istemiyor." (2K5, 28)

"Onlarda biraz daha görev dağılımları keskindi hem aile içerisinde hem de evlilik dışındaki çalışma hayatında. Hep şöyle bir şey vardı geleneksel erkek çalışır para kazanır eve getirir, kadında genellikle ev hanımı olur. Evdeki işlerini halleder, çocuk varsa çocuğa bakar, çocuk büyütür. Bu şekilde bir evlilik süreci yaşanır şeklinde kadınların biraz daha pasif durumda olduğu biraz daha sesini çıkaramadıkları zaman zaman bir evlilik olduğunu düşünüyorum önceki kuşakta günümüzde bu biraz daha kırıldı." (2E7, 27)

Bir kısım katılımcı da cinsiyet rollerinin kadınlık ve erkeklik durumuna göre ayrıştırılarak yapılmasını "zor" olarak tanımlamıştır. Erken yaşta yapılan evlilikler, fedakar davranışların sergilenmesini zor kılan durumu pekiştiren etkenler arasındadır. Bir kişi ile ömür boyu süren evliliklerin günümüzde kısa vadeli yaşandığını, çiftlerin anlaşamadıkları noktalarda birbirlerini rahatça bırakabildiklerini belirterek hem o dönemi eleştirmekte hem de gıpta edercesine özlemle anmaktadırlar. Aynı zamanda tüketim toplumunun dayatmaları bireysel ilişkileri dönüşüme uğratmakta ve ilişkilerde araçsallaşmanın yaşanılması kaçınılmaz olmaktadır. Böylece evliliği sürdürmek, bireyin kendi tercihi ise bu durumu sonlandırmak da günümüzde ona verilen haklar doğrultusunda anlamlı olmaktadır. Aile kurmak için evliliğin yeterli olmasının kabul gördüğü devirden, evliliğin bittiği durumlarda onun sürdürülemeyeceğini öngörerek işlerin her zamankinden daha kolay olduğu algısının yaratıldığı bir devre geçiş

yaşanmıştır. 2. kuşak katılımcıların geçmiş dönem evliliklerini değerlendirmeleri istenildiğinde verilen yanıtlar aşağıda yer almaktadır:

"O zaman yokluk varmış, kaynanaların yanında oturuluyormuş. Etilerle oturuluyormuş. O zamanlar daha küçük yaşta evlilik varmış. Yani ne bileyim öyle. Daha zormuş. Şimdiki kuşak daha iyi." (2K13, 20)

"Önceki kuşak evlilikleri, onlar yapısı bizimkilerden çok farklı. Yani bizim zamanımızda her şey çok çabuk tüketiliyor biliyorsun. Görücü usulü evlenen çok oluyordu ya da anlaşarak da olsa. En azından ne olursa olsun birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarda ve şeylerde saygıda mümkün merteye dikkat ediliyordu diye düşünüyorum ben(...).Yine de hani biraz daha heralde anne babalar daha fedakardı heralde, birbirlerine karşı, sevmeseler de birbirlerine karşı daha fedakar en azından çocukları için ya da evlilikleri için daha fedakar kalıyorlardı." (2K11, 31)

"Onların çoğunu mecburi olarak görüyorum. Onlar daha şanssız, talihsiz bir zamanda yaşamışlar. Ne konuşabilmişler benim annemle babamda iki sene falan çıkmışta sözde çıkmış yani. Toplasan belki beş kere görmüşler birbirlerini. Annem 16 yaşlarında fabrikaya çalışmaya giriyor halamda orda çalışıyor, babamda orda çalışıyor tanışıyorlar ama babam askere gitmiş gelmiş ama fabrikada uzaktan birbirlerini görmüşler belki bir iki mektup iliştiirmişler falan ilişkileri öyleymiş. Onlarında birbirlerini çok tanıma süreçleri olmamış bence o evlilikler mecburi ve görev gibi." (2K12, 34)

2. kuşak katılımcılar günümüz evliliklerinin öncekilere kıyasla daha rahat, aşk dolu olduğunu ve birçok alanda daha paylaşımcı olduğunu belirtmişlerdir. Gelenekselliğin hakim olduğu dönemde yaşanan değişimler ve 1980 sonrasında tüm dünyada hızla dönüşen kurumlar, kapitalizmin hüküm sürmesi ve kurumsal yapılarda gözlemlenenler ile aile üzerinde değişimler yaşanmıştır. Sadece geleneksel ve çekirdek aile gibi sınırlı aile çeşitleriyle karşılaşılmamakta bunun yerine birçok farklı aile çeşidi de ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Eğitim düzeyi yüksek, kentte yetişmiş, çalışan çiftler ekonomik zorluklara karşı daha fazla göğüs gerebilmekte ve iletişime açık

olmaları nedeniyle daha paylaşımcı tavırlar sergilemektedirler. Böylece alınan kararları uzun uzadıya konuşabilme, tartışabilme ve sonuca varabilme kabiliyetinin katılımcılarca daha çok geliştiği söylenebilir:

"Günümüz evlilikleri bence eski evliliklere göre çok daha rahat her şey önümüzde yediğimiz yemediğimiz. Tabiki bizim çevremizdekiler belki görmediğimiz kesimde çok daha zor şeyler vardır. Evlenen arkadaşlarımız var bizim grup sekiz on çift olduk. Herkes güzel hayatından memnun ya da biz öyle görüyoruz." (2E1, 27)

"Yani duyguların boyut değiştirdiğine inanıyorum. Aşk evliliklerinin çok yoğun aşk hissederek evlenenlerin sayısının azaldığını düşünüyorum. Yani çok birbirlerini belki de çok tamamlamadan evlendiklerine inanıyorum. Bu anlamda bizim kuşağın hem duygusal olarak hem mantıksal olarak daha doğru kararlar verdiğiğine inanıyorum." (2K7, 34)

"Günümüz evliliklerini çok daha rahat değerlendiriyorum(...)Şimdi böyle daha çabuk evleniyorlar ama evlenme olmuyorsa daha çabuk boşanıyorlar. Kimse artık boşanmalara o kadar çok takılmıyor. Yani boşanmış bir kızla, hiç evlenmemiş bir erkek evleniyor çok rahatça. İnsanlarında bu özgürlükle evlendiğini düşünüyorum olmazsa da ayrılırız, özgürlüğüyle evlendiklerini düşünüyorum. Muhtemelen daha iletişim halinde olmak, daha göz önünde olmak daha onu getirdi bize daha özgürlüğün varoluşunu fark ettik yani hepimiz bende mutsuz olursam niye öyle yaşayayım bir şekilde mutsuzluğa gidecekse bu yol bende ayrılırım o özgürlük bence var herkeste." (2K10, 29)

Bunun yanında yaşadıkları evliliklerde mutluluğa ve huzura ulaşamadıklarını düşünen katılımcılar ise evliliğin gereksiz ve kendilerini artık ilgilendirmediğini belirtmişlerdir. Hatta bu katılımcılar daha ileri giderek günümüzde evliliklerin temelini oluşturan aşk olgusundan ziyade çiftlerin sırf çocuk sahibi olmak için evlendiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca bireyler yaşamaktan memnun olmadıkları ailevi koşullardan kurtulmak amacıyla evliliği bir kaçış ya da kurtuluş yolu olarak görmekte ve bu yola başvurarak evlendiklerini de söylemişlerdir:

"Gereksiz yani herkes bence çocuk yapmak için evleniyor. Bence yani bilmiyorum. Benim görüşüm o. Çevremde gördüğüm. Rahat rahat vakit geçirsinler, hani sonuçta hala bizim seksenler için işte partnerinle bir yere gidip kalmak aileden izin almak vs. bunlar bazen sorun olabiliyor. Bence herkes bundan kurtulmak, çocuk yapmak, rahat rahat gezip dolaşmak için evleniyor heralde. Bence kendilerini daha çok seviyorlar. Her şeyden önce kendilerini düşünmeyi öğretiyorlar heralde biraz daha bencil olmayı hayattaki en değerli şeyin kendilerinin olduğunu hayat onların sonuçta. Bence onlar daha doğrusunu yapıyor." (2K8, 33)

Eşlerin birbirlerini yeterince tanımadan evlilik kararına varmaları evliliklerin sağlıklı olmasını engellemektedir. Asgari düzeyde ve temel konulara dikkat ederek ortak bir noktada buluşmak ve benzer davranışlarda bulunmak ileride ortaya çıkabilecek problemlerin azalmasında etkili olmaktadır. Aynı zamanda günümüz çiftlerinin evlilik kararına varırken bireysel hareket ettikleri düşünüldüğünde, bu bireylerin özgür iradeyle verilen bu karardan daha çok memnun olmaları beklenirken başka sorunlarla karşılaştıkları dile getirilmiştir. Evliliklerin bir heves uğruna yapılması, haz vermesi, yapay ilişkilerden oluşması, gösteriş amacıyla yüzeysel yaşanması iki kuşağın da üzerinde durduğu ortak noktalar. Bauman (2012: 8) "insan ilişkileri"nden bahsederken, "ilişkide olma", "ilişki kurma" ya da vaat edilen "sonsuz dek" yakıştırmalarının modern dünyada işlevselliğini yitirdiğini ve bunların kalıp tanımlamalar arasına girdiğini belirtir. Onun için günümüz ilişkilerinde çiftler "ağa girme", "ağdan çıkma", "bağlantıda olma" gibi akışkan bir modernite içinde "ciddi şeyler" yaşamaya çalışmaktadırlar. O, akışkan modern hayatta bireyselleşmiş toplum tipiyle karşılaşıldığından kolektif bağların azalmasının yanında bireyselliğin arttığını, "ilişkiler" den "bağlantıda olma" şekline geçildiğini bunun da modern dünyanın tezahürleri arasında görülmesi gerektiğini vurgular. Ona göre, modern gündelik hayatta partner yerine artık "ağlar"dan söz edilmekte, bu ağlardan bağlantıya girilmekte ve istenildiği anda ilişki iradi olarak kesilmektedir. Eşlerin birbirlerini yeterince tanımamaları evliliği göstermelik ve şov amaçlı bir duruma sokmakta bu da modern dünyada Bauman'ın bahsettiği akışkan aşkın yaşanmasıyla sonuçlanmaktadır. Uzun süreli ilişkiler için kullanılan "ölüm bizi ayırana kadar" şeklindeki tanımlamanın modası geçerek bunlar yerini daha kısa süreli evliliklerin ya da ilişkilerin hatta tek gecelik ilişkilerin yaşandığı

"kullan-at" türü anlık tatmini ve hazzı içeren, çaba gerektirmeyen ilişkilere bırakmıştır. Günümüz evliliklerini eleştiren bir kısım katılımcı çiftlerin bir heves uğruna evlendiğini ve çoğu zaman düşünmeden hareket ettiklerini anlatarak konuyu olumsuz bir anlam yükleyerek açıklamışlardır:

"Çoğu heves olarak, merak olarak evlendi sonra çabuk heveslerini aldılar yani hep gözleri dışarda. Evlendiklerine bin pişmanlar. Bende hiç öyle bir şey yok. Biz birbirimizi seviyorduk, sevmeyip de heves olarak böyle iki ayda birbirlerini iki ayda tanıyıp evlenenler var o şekilde. Biz çocukluğumuzdan beri beraberiz yani." (2E9, 18)

"İnsanlar artık çok şeye bakmıyorlar. Anlaşabilir miyim, anlayamaz mıyım, nedir ne değildir ya karşısındakini tam tanımadığına inanıyorum diye düşünüyorum. Çünkü eğer tanımış olsaydı zaten bilirdi neyin ne olduğunu. Aslında bir heves gibi. O çocuk yapmış bizimde çocuğumuz olsun gibi bir şeyde olabilir. Bununda devamında. Hani ilk başta birisi evlendi, bende evleneyim. Çok dikkat etmeden, birbirlerini tanıyamadan evleniyorlar insanlar o yüzden boşanmaların oranı da artıyor." (2E6, 34)

"Valla günümüz evlilikleri çok bana yüzeyselmış gibi geliyor açıkçası. Ben en azından çevremde en azından yakın çevremde gördüğüm arkadaşarıımın evliliklerinde gereksiz tartışmalar, gereksiz muhabbetlerin olduğunu çok görüyorum açıkçası... Hani özellikle yüzeysel dediğim içerisinde çok ciddi sıkıntılar yaşamasına rağmen dışarı iyi mesajlar, sosyal medya aracılığıyla ya da şeyler paylaşıyor işte hani biz çok iyiyiz, çok mutlu bir evliliğimiz var. İşte çocuğumuz var vs. Ama ben ne yaşadığını biliyorum. İçinde ne yani ya da bir şekilde öğreniyorum. Çevremde öyle çok var. Arkadaşıımın kız kardeşi var. Sürekli kocasıyla kavga ediyorlar, sürekli boşanmaktan bahsediyorlar işte kız sürekli boşanıcam, boşanıcam bir yaşında çocukları var. Sürekli bunu söylüyor ama çocukları da var o ayrı mesele ve şey ama fotoğraflar böyle sanırsın her şey dört dörtlük hiç sıkıntıları falan yok. Başka yine öyle bir yakın arkadaşarımda var. İşte kocası eşini aldatıyor, ondan sonra çocuklarıyla ilgilenmiyor, kız

boşanmak istemiyor ama bunların hiçbiri hani mutlu bir evlilik imajı, böyle baktığında sosyal medya da diyorsun ki her şey yolunda, kahvesini içiyor, kitabını okuyor falan diyorsun yani." (2K11, 31)

"Benim çevremde yakın çevremde gözlemediğim birbirini severek evlenen insanlar tabii ki var ama birçoğu çok düşünmeden evlenen insanlar. Bunların çok azı gerçekten sevgisinin yanında mantığını da işleten insanlar. Biraz şey gibi gerçekten artık evleneyim kafasındalar gibi. Hani bunu yapmalıyım. Birisini sevdiği zaman hemen evlenmesi gerektiğini düşünen insanlar çoğu." (2K12, 34)

Giddens için evlilikten önceki deneysel bir aşama olarak görülen birlikte yaşamaların uzunluğu gitgide artmakta ve daha fazla çift, evliliğe bir alternatif olarak birlikte yaşamaya sıcak bakmaktadır. "Genç insanlar sıklıkla, hesaplanmış tasarlardan çok, bunun içine sürüklenmek yoluyla kendilerini birlikte yaşarken bulmaktadır. Uzun süreli ilişkileri olan bir çift, gitgide daha fazla zaman geçirerek, sonunda kendi evlerinden birinden vazgeçmekte" (Giddens, 2013: 275) ve bir arada yaşamaya başlamaktadırlar. Katılımcının evlenmeden önce eşyle birlikte yaşaması evliliğin provası olarak değerlendirilmektedir. Evliliğe alternatif bir yaşam şekline ziyade mülakatın ilerleyen aşamalarında "2K4, 33"ün üzerinde durduğu gibi birlikte yaşama evlilik öncesi her çiftin deneyimlemesi gereken süreç olarak kabul edilmektedir:

"Bu benim uzun yıllar tespit ettiğim bir şey kendi arkadaşlarımdan bizzat onlardan gördüğüm için evliliği böyle bir hedef haline getirip, evlenme hedefiyle yola çıkıp aman illa evlenicem birisini bulayım biraz da meyilli birisini bulunca hemen evlenip koşullara bakmadan evlenen(...)Dolayısıyla evlenmek için evlilik yaptıklarını düşünüyorum. Toplum, çünkü herkes o beklenti bir de evde kalmışız şeyi maalesef 2017'deyiz bu halen daha devam ediyor, ben mesela eşimle evlenmeden bir sene birlikte yaşadım ben bunu söyledim okulumda insanlar böyle gözleri pörtledi, nasıl ya çekip giderse falan dediler. Çekip giderse onun kararı dedim ben de. Yani hani bilmiyorum ya değişik. Ben biraz farklı düşünüyorum heralde, bilmiyorum. O an şöyle bir şaşkırdılar(...)Birlikte yaşamının ömrü kısa. Ya evlilikle sonuçlanacak ya da baktın olmadı başka bir arayış içerisine

girilebilir(...).Evliliğin bir provasası gibi ben en azından öyle görüyorum."
(2K4, 33)

Günümüzdeki ve geçmiş dönemdeki evliliklere ilişkin görüşlere yer verdikten sonra bu kategoriye ilişkin bir çıkarımda bulunmak gerekirse bazı noktalara değinilebilir. Evlilik günümüz toplumlarında tek bir boyutla açıklanması mümkün olmayan; psikolojik, ekonomik ve sosyolojik boyutlarıyla birbiriyle bağlantılı birden fazla değişkeni içinde barındıran olgular arasındadır. Evliliklerin ekonomik boyutunun katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmesi, araştırma sorularını bu alana da kaydırmıştır. Katılımcıların kuşak fark etmeksizin uzlaştığı ortak meselelerden biri günümüz evliliklerinde yaşanan en büyük problemin maddiyata dayalı olması konusudur. Katılımcılardan genel bir değerlendirme yapılması istenilmiş ancak evliliklerdeki maddi konulardan sıklıkla bahsedilmesi bunun bir değerlendirmeye tabi tutulmasından ziyade bir problem olarak görülmesine neden olmuştur. 1. ve 2. kuşak fark etmeksizin araştırmaya katılan katılımcılar kendileri haricinde hemen hemen herkesin evlenmeye karar verirken evlenecekleri kişinin maddi durumuna dikkat ettiklerini, ekonomik durumda sarsıntılar yaşandığı takdirde de evliliklerin sonlanabileceğini vurgulamışlardır. Ekonomik duruma kendileri önem vermezken, geriye kalan herkesin maddiyata dikkat ettiğini söylemeleri kendilerini toplumdan soyutlayarak değerlendirmeleri ve toplumun dışında bulunuyormuşçasına "mış gibi" hayatlarını sürdürmeleri anlamını da taşıyabilir. Oysaki aşk temasının evliliğin kuruluşunda temel bir rol oynadığından bahsedilmesine, bireysel seçimlerin ve aşkın ön planda tutulup aşk evlilikleri üzerinde durulmasına rağmen maddiyatın da bunlar kadar ön planda tutulduğu sonucuna ulaşabilir. O zaman evliliğin aşk ögesi dışında, birtakım ekonomik kaygılar taşıdığını ve bunların bireylerin stratejileri doğrultusunda geliştirildiğini de eklemek gerekmektedir:

"Şu anda evlilikte şuan ki evliliklerin yüzde 80'i maddiyata dayalı. Önce hesap yapıyorlar. Maddiyatı düşünerek evleniyorlar. Daha ekonomilerini birleştirerek evleniyorlar." (1E4, 65)

"Günümüzün gençleri yaşamları her şeyleri paraya dayalı biliyor musun? Onlar refah seviyesi yüksek bir hayat yaşamak istiyorlar. Dışarıda yesinler, içsinler, hazır tatillere gitsinler. Çocukları bakılsın, çok fazla sorumluluk almasınlar. Yaş iki olunca hemen kreşe gitsinler."

Anne-baba rahat etsin. Doya doya kakara kikiri yapsınlar, sporunu yapsınlar, özel şeylerde kapalı yerlerde." (1K5, 55)

"Günümüz evliliklerini hiç iyi değerlendirmiyorum. Biz burada yaşıyoruz bunları. Bakıyorsun altı ay olmuş bir yıl olmuş iki yıl olmuş ayrılıyorlar. Ayrılmaya geliyorlar. Gelip benden mesela evrak isteyenler çok. Mahkeme masrafları var. Karşı taraftan karşılanan. Bunlar hoş değil tabi hoş bir şey değil." (1E5, 63)

"Bayağı bir çeşit var. Valla günümüz evliliklerin bir kısmı tamamen gezme tozmaya dayalı ve paraya dayalı bir kısmı. Para bittiği zaman evlilikte bitiyor. Çünkü o arabanın yakıtı para." (2E2, 37)

"Günümüz evlilikleri paraya bakıyor. Kadın gelmeden daha evin var mı, araban var mı az önce konuştuk ya hep maddiyata bakmış. Paran varsa sevginde var. Evliliğinde var, paran yoksa güle güle. Hayat bu olmuş. Git gide şey oluyoruz, yozlaşıyoruz bu konuda. Eskiden böyle değildi." (2E8, 29)

Mübadele kuramında, mübadeleye konu olan kaynaklar arasında başlıca para, prestij, aşk, sevgi vb. şeyler yer almaktadır. Katılımcıların soruya vermiş oldukları yanıtlar çerçevesinde evliliklerde paranın mübadele araçlarından biri olarak belirtildiği söylenebilir. Bu bağlamda katılımcıların cevapları doğrultusunda evliliklere ilişkin genel bir kanının yaygın olduğu sonucuna da ulaşılabilir. "Ne iş yaparsınız?", "Geliriniz ne kadar?", "Eviniz var mı?", "Arabanız var mı?" gibi evlenirken çiftlerin birbirlerine yönelttikleri sorular bağlamında katılımcılar için günümüz evliliklerinde evlenecek kişilerin karşı taraftan talep ettikleri mübadele araçları arasında görülen sermayenin önemli bir rolü olduğunun altı çizilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Klasik tanımlardan birine göre evlilik, karşı cinsten iki kişinin birlikte yaşamak, yaşantıları paylaşmak, çocuk yapmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla yaptıkları bir sözleşmedir (Özgüven, 2010). Ancak iki kişiyle yaşanan bu birliktelik yalnızca onlarla sınırlı kalmamaktadır. Çiftlerin aileleri, yakın çevreleri bundan bağımsız olmayıp, ilişkilerin zemininde toplumsal bağların bulunduğu işaret etmektedir. Hele ki Türkiye’de 2017 yılında TÜİK verilerine göre evlenen çiftlerin sayısının yaklaşık 570 bin (569.459) kişi olduğu düşünüldüğünde ve bu bağlamda evlilik oranlarının yüksek olduğu göz önüne alındığında evliliklerin toplumsal boyutlarının ele alınması ve incelenmesi ayrı bir önem kazanmaktadır. Ailenin ve evliliğin işlevlerinin başında sayılan cinsel birliktelik ve üreme bağlamında konuya yaklaşmak bunu biyolojik olarak sınırlamakla eş değer tutulabilmektedir. Evliliğin yapısını açıklarken biyolojik boyutunun yanında onun psikolojik, sosyal ve kültürel boyutuna da değinmek gerekmektedir. Levi-Strauss'un (1967) tanımında görüldüğü gibi evlilik kültür ve doğanın acıklı bir çatışmasıdır. Bu bağlamda evlilik biyolojik olduğu kadar kültürel bir olguya da karşılık gelmektedir. Çünkü bilinmektedir ki evliliğin öncesinde, sonrasında ve her aşamasında toplumsal normların düzenleyici etkileri bulunmaktadır.

Evlilik sürecindeki pratiklerden yola çıkılarak iki ayrı kuşaktan kadın ve erkeğin evlilik ve aileye ilişkin düşüncelerini, tutumlarını anlamak ve açıklamak bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı modernleşmenin evli kadın ve erkeklerin aile ve evlilikle ilgili düşünceleri, tutumları, evliliğe dair deneyimleri, evliliği anlamlandırmaları üzerinde ne kadar etkili olduğunun sorgulanması olarak belirlenmiştir. Hem modern hem de geleneksel yaşam biçimlerinin bir arada yaşandığı Türkiye’de iki farklı değerler sisteminin evli çiftler üzerindeki etkisi kuşaklararası da görülmektedir. Çalışmanın amacı ve konusu kapsamında evlilik ve aileye ilişkin dönüşümü ortaya koyabilmek için iki farklı kuşaktan evli çiftlerle görüşülmüştür.

Aile ve evliliğe ilişkin düşüncelerde yaşanan bu dönüşümü açıklamak konunun mahrem ve özel kabul edilmesi nedeniyle pek de kolay olmamıştır. Bireylerin anlatmaktan çekindikleri alanlardan biri de kendi aile ve evlilik hayatlarıdır. Türkiye’de bu aile ve evlilik hayatına ilişkin çalışmaların da literatürde belli disiplinlerde (antropoloji, psikoloji) daha yaygın olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yapılan çalışmayla sosyoloji alanında görülen eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Sınırlı sayıdaki

çalışmalara ek olarak bu araştırmada çiftlerin evlilik pratiklerine, evlilik ilişkilerine, ideallerine, beklentilerine yer verilmiştir.

Cumhuriyet sonrasında ülkede yaşanan sanayileşme, kentleşme, göç modern yaşam biçimlerinin ve değerlerinin yeşermesine de yol açarak toplumsal bağlamda dönüşümü de tetiklemiştir. Hem modern hem de geleneksel değerlerin korunup yaşandığı Türkiye’de aile ve evlilik olgularının değişen bu değerlerden etkilenmemesi mümkün değildir. Bu açıdan araştırmanın konusunda yer alan aile ve evlilik kavramlarının ayrıntılı bir şekilde tanımlanması araştırmanın ilk bölümünde yerini almıştır. Bu tanımlamalardan sonra, aile türlerinden ve evlilik biçimlerinden bahsedilmiş, böylece araştırmanın kavramsal boyutu düzenlenmiştir.

Araştırma Beck ve Beck-Gernsheim’in, Giddens’in, Bauman’ın ve Simmel’in ortaya koydukları modern döneme özgü olan “bireyselleşme” yaklaşımının aile ve evliliklere ilişkin boyutuna yer verilerek kurgulanmıştır. *Aşkın Normal Kaosu*’nda (2012) anlatıldığı gibi geçmişte kişisel ilişkileri yöneten gelenekler, kurallar artık kullanılmamakta, bunun yerine bireyler yeni ilişki ve yapılar başvurmaktadır. Günümüzde evlilikler ne ekonomik amaçlar doğrultusunda ne de ailelerin zorlamasıyla yapılmaktadır. Evlilikler artık gönüllü, bireysel seçime ve özgürlüklere dayalı şekilde yapılmaktadır. Aynı zamanda çalışmada Van de Kaa’nın (1987) ortaya koymuş olduğu İkinci Demografik Geçiş Kuramı’na da yer verilerek konunun ayrıntılı bir şekilde ele alınması sağlanmıştır. Bu kurama göre toplam doğurganlık hızı nüfusun yenilenme seviyesi olan 2,1’in de altına düşmeye başlamış ve düşük doğurganlık seviyesinin nedenleri kültürel boyutlarla temellendirilmeye ve bireylerin aile kurma davranışlarına atıfta bulunarak açıklanmaya çalışılmıştır. Kurama göre geleneksel evlilikler yerini bireylerin özgür iradeleriyle yaptıkları evliliklere bırakmış, ilk evlilik yaşı giderek yükselmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle, fenomenolojik araştırma deseniyle temellendirilen araştırmada yapılandırılmamış görüşme formu kullanılarak yapılan derinlemesine görüşmeler toplamda 7 ana kategoriye ayrılmış; çalışma, belirlenen bu kategoriler üzerinden oluşturulmuştur. Araştırma **evliliğin anlamı, evliliğe karar verme süreci, eşle iletişim, evlilikte toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, evlilikte eğitim, çalışma, maddi duruma bakış, çocuk sahibi olmaya yüklenen anlam, geçmişten günümüze evliliğe ilişkin görüşler** şeklinde yedi ana kategoriye ayrılarak başlıklandırılmıştır.

Araştırmada **evliliğin anlamı** kategorisinde katılımcıların evliliğe ilişkin tanımlarına yer verilmiştir. Evliliğe ilişkin anlamlandırma 1. ve 2. kuşakta hem farklılıkları hem de benzerlikleri barındırmaktadır. 1. kuşak katılımcılar evliliği sevgi, saygı, bağlılık ekseninde açıklamış; 2. kuşak katılımcılar bu klasik tanımların yanında hayatı paylaşma, sorumluluk alma ve güven duyma gibi konuya daha ayrıntılı yaklaşarak, farklı tanımlamalara başvurmuşlardır. 1. kuşak katılımcıların evliliğe bakış açısıyla 2. kuşak katılımcıların evlilik tanımları, tamamen olmasa da, birbirinden farklılık göstermektedir. Tüm katılımcıların yanıtları değerlendirildiğinde Türkiye'de halen evlilik ve aile konusunda geleneksel değerlerin önem taşımakta olduğu ve bu açıdan da evliliklerde ailelerin görüşünün alındığı bir düzen bulunmaktadır. Nitekim bunların yanında 1. kuşaktan ayrı olarak 2. kuşakta kent merkezinde doğan, eğitilmiş ve sosyo-ekonomik statüsü yüksek katılımcıların evliliklerden beklentileri de giderek artmaktadır.

Evliliğe karar verme süreci kategorisi evlilik biçimine ilişkin tercihler, yönelim ailesinin etkisi, ideal eş imajı ve evlilikten beklentiler olarak dört tema altında ele alınmıştır. İlk başlıkta, evlilikler ailelerin isteği doğrultusunda mı yoksa evlenecek kişilerin bireysel tercihlerine dayalı olarak mı yapılmaktadır sorusunun yanıtı aranmıştır. Aynı zamanda evliliklerde ailenin isteği ve bireysel tercihlerin yanında evliliğe karar verirken hem ailenin hem de bireylerin görüşlerinin ne düzeyde dikkate alındığı da irdelenen konular arasındadır. Özgüven'e göre (2010: 40) Türkiye'de eş seçimi konusunda iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım evlenecek kişilerin kendi aralarında anlaşarak, eşlerini seçtikten sonra ailelerinin onayına sunmalarıdır (anlaşarak/tanışarak evlenme), ikinci yaklaşımda ise çocukların evleneceği kişilerin aileleri tarafından seçilmesidir (görücü usulü evlilik). Bunların yanında araştırmada aşk evliliği, kaçarak evlenme, akraba/hemşehri evlilikleri gibi Türkiye'de görülen diğer evlilik biçimlerine rastlanılmıştır. Çalışmada görücü usulü, hemşehri ve akraba evlilikleri, tanışarak anlaşarak evlenme, aşk evlilikleri, kaçarak evlenme gibi farklı evlilik türleri görülmüştür. Ancak 1. kuşak katılımcıların çoğunluğunun görücü usulüyle evlendiği; 2. kuşak katılımcıların büyük bir kısmının da aşka dayalı evlilikler yaptığı söylenebilir.

Katılımcılar için Türkiye'de olduğu gibi aile hala bireyden daha önemli olsa da (Sunar, 2002), kuşaklararası giderek duygu ifade edilebilirliğinin arttığı, bireylerin daha bağımsız ve özerk hareket edebildikleri, ailelerin evlilikler üzerindeki etkisinde kırılmaların yaşandığı söylenebilir. Bireyin ailesindeki konumuna uygun görülen hak ve

sorumlulukların yanı sıra kendi tercihlerine göre de davranması söz konusu olmaktadır (Fişek, 2018: 35).

Yönelim ailesinin etkisi kategorisi altında katılımcılara evliliğe karar verme sürecinde ailelerinin ne düzeyde etkili olduğuna yönelik sorular yöneltilmiştir. Buna göre 1. ve 2. kuşak katılımcıların yanıtlarında hem benzerlikler hem de farklılıklar görülmüştür. 1. kuşak katılımcıların büyük bir kısmının evliliklerinin kuruluşunda ebeveynlerinin ya da diğer aile üyelerinin etkisi görülmektedir. Aynı zamanda bir kısım katılımcı da ailesiyle beraber karar vererek evliliğe ilişkin tercihlerde bulunmuşlardır. 2. kuşak katılımcıların çoğu ailesinden bağımsız bireysel tercihlerle evlenme kararını alırken, bu karara vardıldıktan sonra durumu ailesiyle paylaşmayı uygun görmüştür. Ancak bireysel kararlar alınsa da katılımcıların ailelerine başvurarak onların da düşüncelerini, rızasını alarak evlilik kurdukları söylenebilir. Ailelerin evlilik için onay vermediği kişiler zamanla ailelere alıştırmış, bu sürecin yumuşak geçişlerle atlatılmasını özen gösterilmiştir. Katılımcıların bireysel kararlar almalarında eğitim seviyesinin rolü büyüktür. Üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahip katılımcıların tamamı kendi seçimiyle evlendiklerini söylemiş, görücü usulüyle evlenenlere bu grupta rastlanılmamıştır. Görücü usulüyle evlendiğini belirten az sayıdaki katılımcının da ailelerinin etkisi sadece çiftleri tanıştırma aşamasında olmuştur. Sonraki süreçte evliliğe karar verenler yine katılımcıların kendileri olmuştur. Hem ailelerin hem de bireylerin kişisel tercihlerinin bir arada görülmesi Kağıtçıbaşı'nın (2010) belirttiği gibi Türkiye'nin, bireyselleşmenin ve karşılıklı bağımlılık değerlerinin bir arada bulunduğu bir geçiş ülkesi olduğunu destekler niteliktedir.

İdeal eş imajı başlığı altında evlenilecek kişide dikkat edilen özellikler ile evliliğe ilişkin idealler irdelenmiştir. 1. kuşak katılımcılar geleneksel değerlere ve ailenin evlilikteki önemine ilişkin atıflarda bulunmuştur. Evlenilecek kişide en çok aranan özelliklerin başında bu kişinin aile yapısının kendi aile yapısına uygun olması yer almıştır. Aşık olmaya ya da kişisel özelliklere vurgu yapılmaksızın, aileler arası uyum ve kültürel benzerlik evlilik için daha önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. 1. kuşakta hemşehri veya akraba evliliği yapan katılımcıların sayısının fazla olmasını da buna bağlayarak açıklayabiliriz. Katılımcıların çoğu kendilerine benzer sosyal çevrelerde yetişen, benzer değer ve normlara sahip kişilerle evlenmiştir. 2. kuşak katılımcılarda evlenilecek kişide aranan özellikler eşe duyulan aşk ve sevgi çerçevesinde temellendirilmiştir. Bunun yanında eşin çalışkan olması, empati yapabilmesi, hoşgörülü

olması gibi kişisel özellikler de vurgulanmıştır. Alınan cevaplar TAYA (2011) sonuçlarıyla bu bağlamda benzerlik taşımaktadır. Araştırma sonuçlarına göre sadık olma, güvenilir olma, sabırlı ve hoşgörülü, tutumlu olma gibi karakter özellikleri evlenilecek kişi de dikkat edilenler arasında sıralanmıştır. Tüm bunlar kişinin karakteri ve kurulacak ilişkiye dair beklentilerin yüksek oranda önemli bulunduğunu ortaya koymaktadır (Beşpınar ve Beşpınar, 2017: 125). Ancak 2. kuşakta daha geleneksel değerleri benimseyen erkek katılımcıların eşlerinde “kadınlık”la özdeşleşen hamaratlık, misafirperverlik ve güler yüz gibi kriterlere dikkat ettikleri gözlenmiştir.

Evlilikten beklentiler kategorisi altında evliliğe dair beklentilere ve bu beklentilerde zamanla bir değişiklik olup olmadığına yönelik soruların yanıtlarına yer verilmiştir. 1. kuşakta kadın ve erkek katılımcıların eşlerinden beklentileri benzerlik göstermemiştir. Ancak genel eğilim bağlamında katılımcıların evlilikten temel beklentileri çocuk sahibi olmaya yöneliktir. Kadınlar eşlerinden hayata dair daha çok paylaşımda bulunmasını isterken, erkekler ise geleneksel rollerin yerine getirilmesini beklemişlerdir. Beklentilere ilişkin değişimin yaşandığını anlatan kadın katılımcılar bunun olumsuz yönde bir seyir izlediğini belirtmişlerdir. Kadınların evliliğe dair istekleri daha fazla olmuş, eşlerinin evlilikteki sorumlulukları yerine getirmediklerini düşünmüşlerdir. Böylece evliliğe ilişkin deneyimleri sonucunda beklentileri karşılanmamış, erkeklere kıyasla hayal kırıklığı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ancak erkeklere ilişkin böyle bir sonuca ulaşamamıştır. Erkekler genel bağlamda evliliklerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. 2. kuşak katılımcıların beklentileri 1. kuşağa kıyasla daha fazladır. Bunların temelinde geleneksel rollerden ziyade daha çok kişiliğe ilişkin özellikler, kişisel nitelikler ve duygusal paylaşımların önemi yer almaktadır. Hayatı her anlamda beraber paylaşmak istediğini açıklayan katılımcılar evlilik süresi boyunca bunun, yerine geldiğinden bahsetmişlerdir. Ancak bu yüksek beklentilerin karşılanamadığını ifade edenler de evliliklerini sonlandırma aşamasına gelmişlerdir. 2. kuşakta bu beklentilerin karşılanamaması sonucunda boşanmayı düşünen bazı katılımcılar yer alırken, 1. kuşak katılımcılarda ise böyle bir sonuçla karşılaşılmanın, beklentileri yerine gelmediği için kendilerinin mutsuz olduğunu ifade eden katılımcılar yer almış olsa da boşanma fikrini düşünmediklerini anlatmışlardır.

Eşle iletişim kategorisi altında katılımcıların eşleriyle iletişimlerinin ne düzeyde olduğunu anlamaya yönelik sorular yönetilmiştir. 1. kuşak katılımcıların eşleriyle paylaşımları belirli konular ekseninde olmakta bu sebeple sınırlı bir iletişim

görülmektedir. Daha çok gündelik hayatı ilgilendiren, rutin işleri kapsayan konulara ilişkin paylaşımlar söz konusudur. Kadın katılımcılardan birinin ifadesinde yer aldığı gibi eşinin “kapalı kutu” olması onun iletişime daha mesafeli olduğunu göstermektedir. Farklı ifadelerle benzer konuda görüş bildiren kadın katılımcılar eşleriyle kısıtlı düzeyde iletişim kurabildiklerini belirtmişlerdir. Zamanla sohbetlerin azaldığını açıklayanların yanında emeklilik süreciyle daha çok şey konuşabildiklerini belirten katılımcılar da görüşlerini bildirmişlerdir. 2. kuşak katılımcıların evliliğe karar verme aşamasında da en fazla dikkat ettikleri konuların başında eşle iletişim gelmiştir. Konuşamadığı biriyle evlenmeyi düşünenlerin sayısı sınırlıdır. “Eşle arkadaş olma” temel kriterler arasında sayılmış bu sebeple arkadaşla paylaşılan her konunun eş ile paylaşılmasına dikkat edilmiştir. 2. kuşak tarafından iletişime verilen değer bir katılımcı tarafından “en büyük anahtarımız bu” şeklinde ifade edilmesiyle de kendini göstermektedir. Bunu başaramadıklarını düşünen bir kısım katılımcı “sıfır iletişim” boyutunda olduklarını bir nevi iletişimsizlik yaşadıklarını anlatarak evliliğini sonlandırmayı düşünmektedir. Boşanma nedenleri arasında görülen iletişim eksikliği konusuna, bu çalışmada da değinen katılımcılar olmuştur.

Evlilikte toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü kategorisi ev içi işlerde rol dağılımı ve çocuk büyüme alt temaları başlığında yorumlanmıştır. Ev içi işlerde rol dağılımında 1. kuşakta kadın katılımcıların daha fazla sorumluluk aldığı gözlenmiştir. Erkek katılımcılar ev içi sorumluluğun kadının görevi olduğunu ve her zaman da böyle olması gerektiğini belirtmiş geleneksel cinsiyet rollerini yeniden üretmeye devam etmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı haneye ait sorumlulukları “iç işler” ve “dış işler” şeklinde tanımlamış; kadının yemek, temizlik, çocuk bakımı gibi konuları kapsayan iç işlerden sorumlu olduğunu veya olması gerektiğini; erkeğin de işe gitme, alışverişe çıkma, arabanın bakımıyla uğraşma gibi konuları kapsayan dış işlerden sorumlu olduğunu veya olması gerektiğini belirtmişlerdir. Geleneksel değerleri benimseyen erkekler “yardım” adı altında genellikle hasta ve hamile olunan süreçlerde ev işleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Böylece 1. kuşak kadın katılımcılar ve erkek katılımcıların eşlerinin çoğu Beck ve Beck-Gernsheim’ın ortaya koyduğu “toplumsal cinsiyet kaderlerini” yaşamış ve yaşamaya da devam etmektedirler. Aynı zamanda 1. kuşakta çalışan veya emekli olan kadın katılımcılar ev işlerinden sorumlu olmayı sürdürmektedirler. 2. kuşakta ise kadın ve erkekler arasında “her işi yapmaya” yönelik bir eğilim söz konusudur. Katılımcıların çoğu hane içerisinde bir rol dağılımının

bulunmadığını herkesin her şeyi yaptığını ve daha adil bir paylaşımın bulunduğunu belirtmiştir. Erkek katılımcıların, ev içi rolleri direnç göstererek reddettikleri ya da yapmadıkları söylenememekte, ancak yine de eşlerinin yönlendirilmelerine ihtiyaç duymaktadırlar. 2. kuşak kadın katılımcıların çoğu çalıştığı için ev içi işlerde daha eşitlikçi bir paylaşımın bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu durum aynı zamanda çiftlerin hane içerisinde karar alma mekanizmalarındaki rollerini de etkilemektedir. Kadınların gerek kendi hayatlarıyla gerekse haneyi ilgilendiren konularla ilgili alanlarda karar verme noktasında daha etkin bir konumda oldukları görülmüştür.

Ev içi işlerde rol dağılımının dışında **çocuk büyütmeye** ilgili sorular ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. 1. kuşakta kadın ya da erkek fark etmeksizin katılımcılar için çocuğun tüm ihtiyaçlarının anne tarafından karşılanması “kadınlık görevleri” arasında sıralanmıştır. Annenin yapması gerekenler; çocuğu uyutmak, emzirmek, altını değiştirmek ve onunla ilgilenmektir. 2. kuşak katılımcılarda bu konuda esneklik olduğu ve duruma daha paylaşımcı yaklaştıkları görülmüştür. Anne ve baba olan katılımcıların deneyimleri bağlamında anlattıklarından yola çıkılarak böyle bir sonuca ulaşılmıştır. Bunun yanında henüz anne baba olmayan katılımcılar da kısa zamanda çocuk sahibi olmayı istediklerini ve çocuğun doğumundan sonra bakımının beraber olması gerektiğini belirtmişlerdir. Böylece 1. kuşaktaki geçim sağlayan baba modelinden 2. kuşakta katılımcı baba modeline doğru dönüşümün izlerine rastlanılmıştır.

Çalışmanın bir diğer kategorisini oluşturan evlilikte çalışma, eğitim, maddi duruma ilişkin düşünceler üç temel alt başlık dahilinde incelenmiştir. **Çalışmanın** evlilik üzerine etkisinin anlatıldığı ilk başlıkta katılımcılar genel olarak çalışmaya olumlu bir anlam yüklemişlerdir. 1. kuşak erkek katılımcılar için çalışmak erkeklere özgüdür. Çalışmaya ilişkin düşünceleri sorulduğunda kendileri üzerinden çıkarımlarda bulunmuşlardır. Çalışan ya da emekli olan kadın katılımcılar açıkça çalışmanın evlilikleri olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda ekonomik kaygılar yüzünden çalışmak zorunda olduklarını da anlatan kadın katılımcılar başka bir alternatiflerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Benzer biçimde 2. kuşak katılımcılar için de erkeklerin çalışması bir zorunluluktur aksinin düşüncesi bile mümkün değildir. Günümüzde çalışma şartlarının ağır olması katılımcıların aile üyeleriyle yeterince ilgilenilememelerinin sebepleri arasında gösterilmiştir. Daha az paylaşımın olması bu bağlamda bir kısım katılımcı için evlilikleri olumsuz etkilemektedir. “Her kadın

çalışmalıdır” ifadesi çalışan 2. kuşak kadın katılımcıların hemen hepsi için ortak bir söylemi oluşturmaktadır. Nasıl ki erkek katılımcılar çalışmadıkları bir dünyayı tahayyül dahi edemezken, benzer durumun 2. kuşak kadın katılımcılar için de geçerli olduğu söylenebilir. Çalışan kadın sayısının 2. kuşakta fazla olması aynı zamanda onların eşlerine ekonomik bağımlılıktan kurtarıldığına da işaret etmektedir. 1. kuşağa kıyasla 2. kuşak kadın katılımcılar için salt eş ve çocuğa bakım verme yerine bunların kariyer ve iş yaşamı ile dengelendiği bir duruma doğru yönelişin söz konusu olduğu görülmüştür.

Eğitim seviyesinin evliliklerdeki rolünün irdelendiği bu başlıkta katılımcılara, eşin eğitim seviyesinin evliliği ne düzeyde etkilediği sorulmuştur. 1. kuşak katılımcıların yanıtları bu konuda ikiye ayrılmıştır. Bir kısım katılımcı için eşin eğitim düzeyi önemlidir ve aynı eğitim düzeyine sahip olmak çiftlerin evliliklerini olumlu yönde etkilemektedir. Diğer bir kısım katılımcı da, eşin eğitim düzeyini önemsemeyip onun yerine bireyin kendisini yetiştirmesinin gerekliliği üzerinde hem fikir olmuşlardır. 2. kuşak katılımcılar da bu konuda ikiye ayrılmıştır. Çoğunluğu eğitilmiş olmanın evliliklerde mühim olduğunu ve eğitimde dengenin gözetilmesi gerektiğine yönelik görüş bildirmiştir. Diğer bir kısım da ilk kuşak katılımcıların üzerinde durduğu gibi bireyin kendisini geliştirmesinin eğitilmiş olmaktan daha önemli bir vasfı taşıdığını bildirmişlerdir.

Evliliğe karar vermede **maddi durumun** yerinin belirlenmesine yönelik olarak katılımcılara belli sorular yöneltilmiştir. 1. kuşak katılımcılar arasında erkeklerin tamamı maddiyatın evliliğin kuruluşu aşamasında önemli olmadığını, bunu erkeklik kodları arasında “erkek çalışmalıdır” görüşü ekseninde de temellendirerek açıklamışlardır. Kadınlar içinde ancak ücretli bir işte çalışıldığı takdirde maddiyat önemsiz bir ayrıntıya karşılık gelmektedir. 2. kuşak katılımcılar arasında maddiyatı önemsiz bulanlar genelde geleneksel kodlarla yetişenlerdir. Gelirin yüksek olmasından ziyade sürekli, sabit gelir getiren bir işte çalışılması önemsenmektedir. Bu görüşlerin yanında kendisinin belirli bir hayat standardına sahip olduğunu ifade eden bazı kadın katılımcılar, maddiyatı önemsemiş, evlilikte düzenin olabilmesi için bu konuya evlenmeden önce dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir.

Çocuk sahibi olmaya yüklenilen anlam bir diğer kategorinin başlığını oluşturmaktadır. Çocuk sahibi olmak ve çocuksuzluk başlığı altında iki alt temada konu irdelenmeye çalışılmıştır. Geleneksel değerleri taşıyan aileler için evliliğin temel sebebi **çocuk sahibi** olmak, çocuğun evliliği bir arada tutması, evden ayrılması durumunda da

evliliği olumsuz yönde etkilemesi, insanların mutsuz olsalar dahi evliliklerini sürdürmesi gerektiği görüşü hakimdir (İmamoğlu, 1993: 65). Evliliklerde çocuk sahibi olmak 1. kuşak katılımcılar için önemini korumaya devam eden konulardan biridir. Evliliğin amaçları arasında da sıralanan çocuğa, olumlu bir anlam yüklenilmiş, “çocuk evin neşesidir, meyvesidir” gibi ifadelerle bu anlam pekiştirilmeye çalışılmıştır. Kadın katılımcılar bu konuya daha mesafeli yaklaşmış ve çocuğun sorumluluğunun fazla olduğunu ve bu sorumluluğu da hane içerisinde üstlenen kişinin de kendileri olduğunu belirtmişlerdir. Böylece hane içerisindeki iş yükü ikiye katlanarak artmaya devam etmektedir. 2. kuşak katılımcılar için çocuk büyük bir sorumluluk almayı gerektirmektedir. Zamanla artan sorumluluklar 2. kuşağın konuyu enine boyuna düşünmesine ve daha uzun süre irdemesine yol açmıştır. İlk kuşak için çocuk sahibi olmak seçim hakkının bulunmadığı, evliliğin olmazsa olmazlarından görülen bir konuya karşılık gelirken, 2. kuşak için bireysel tercihlere göre hareket edilebilen alanlardan birini oluşturmaktadır. Türkiye’de yapılan bir diğer çalışmada (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005) görüldüğü gibi bu çalışmada da çocuğa atfedilen psikolojik değere ekonomik değerden daha fazla önem verilmekte ve bu değer de 1. kuşağa nazaran 2. kuşakta daha da arttığı görülmektedir.

Evlendikten sonra çiftlerin çocuk yapıp yapmamaya ilişkin görüşlerinin tartışıldığı **çocuksuzluk** başlığında iki kuşak katılımcının birbirinden farklı yanıtlar verdiği gözlenmiştir. 1. kuşak katılımcılar evlendikten sonra çocuğun olması gerektiği fikrine sahipken, çoğunluğu erkek olan bazı katılımcılar bunun aksinin mümkün olamayacağını belirtmişlerdir. Sadece bir kısım kadın katılımcı çocuksuzluk fikrinin de evliliklerde görülebileceğini belirtmiştir. 2. kuşak katılımcıların bir kısmı hem her çiftin evlenmemesi gerektiğini hem de evlenseler dahi her çiftin çocuk yapmaması gerektiği fikrini savunmuşlardır. Çocuksuz evliliklerinde mümkün olabileceğini, bu konuda karar verme mekanizmalarının kendilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü Gittins’in (2011) da belirttiği gibi çocuk doğurmaya daha az zaman ayrılırken, çocuk yetiştirmeye daha çok zaman ayrılmaktadır. Bu bilinçte olan 2. kuşak katılımcılar çocuksuz evliliklerin de olabileceği düşüncesine sahiptirler. Bireye baskı yapan kurumlar arasında sayılan ailenin etkisi de çiftler üzerinde azalmış, "annelik doğal kader" (Beck ve Beck-Gernsheim: 2012) olmaktan çıkmış, modernleşmenin etkisiyle bireyler özgür karar alma hakkına sahip olabilmişlerdir.

Geçmişten günümüze evliliğe ilişkin görüşlerin değerlendirildiği son kategoride katılımcıların günümüzdeki evliliklere ve geçmişteki evliliklere ilişkin düşünceleri vermiş oldukları yanıtlar doğrultusunda yorumlanmıştır. **Günümüzdeki evliliklere** ilişkin görüş bağlamında 1. kuşak katılımcıların çoğu günümüzde evlilikleri kendi evlilikleriyle kıyaslayarak açıklamışlardır. Kendi evliliklerinin "gerçek" olduğu, günümüzdekilerin ise "sahte" olduğu belirtilmiş bir katılımcının ifadesiyle de günümüzde "naylon evlilikler" in bulunduğu işaret edilmiştir. Fedakar olunmadığı için hane içerisindeki küçük sorunların büyüyerek problemlere yol açtığını belirtmişlerdir. 1. kuşak katılımcıların çoğu kendi dönemindeki evliliklerin fedakarlığa dayalı olarak sürdüğünü ve bu sebeple evliliklerinin daha güzel ve temelinin daha sağlam olduğunu belirtmiştir. Konuya eleştirel yaklaşan diğer bir kısım katılımcı kendi dönemlerinde özgürce hareket edememelerinin nedenini ataerkil cinsiyetçi yapıda aramışlardır.

Son olarak ele alınan başlıkta **geçmiş dönem evlilikleri** 2. kuşak tarafından değerlendirilmiştir. 2. kuşak katılımcılar önceki dönemlerde çiftlerin daha fedakar olduğunu, cinsiyet rollerinin keskin hatlarla belirlendiğini, paylaşımların sınırlı olduğunu belirterek, Beck-Gernsheim'ın (1998) üzerinde durduğu gibi ilişkiler "ihtiyaca göre birleşmelerden" "seçici birlikteliklere" doğru kaymaktadır. Ayrıca kadının istihdama katılmadığı hanelerde erkeğin kadın üzerinde hegemonyasının daha fazla olduğunu da belirtmişlerdir. 2. kuşak katılımcıların bir kısmı günümüz evliliklerinin daha rahat, aşk dolu ve daha paylaşımcı olduğunu belirtmiştir. Her iki kuşağın uzlaştığı temel nokta ise günümüz evliliklerinin maddiyata dayalı olması düşüncesidir. Bunun evliliklerde bir çıkmaz olduğu belirtilmiş ve konunun bir probleme dönüştüğüne yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu bağlamda araştırmada elde edilen veriler ışığında çalışmanın başında belirtilen evlilik biçimlerine ilişkin bir göndermede bulunabilir. Evlilik biçimleri arasında sıralanan görücü usulü, tanışarak evlenme ve aşk evlilikleri vb.nin yanında literatüre bir katkı yapılarak "maddiyata dayalı evlilik" adı altında da yeni bir kategoriden bahsedilebilir. Katılımcıların sıklıkla belirttiği günümüze ilişkin evliliklerin maddiyata dayalı olması konusuna ayrı bir parantez açılarak bu konu üzerine ileriye dönük derinlemesine çalışmalar yapılabilir.

Gelişmiş ülkelerde 18. ve 19. Yüzyıllarda başlayan, gelişmekte olan ülkelerde ise 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözlenen doğurganlık ve ölüm hızlarının azalması ile yaşam beklentisinin artmasını incelemeye ilişkin olarak ortaya konulan "demografik dönüşüm"ün etkilerinin aile ve evlilik konularındaki yansımaları

tartışılmaktadır (Lesthaeghe, 2010; Van de Kaa, 1987). Ölüm hızlarının düşmesinden sonra ilk evlilik yaşında görülen yükselme evlilik içi doğurganlık süresinin kısalmasına ve doğurganlık hızlarının azalmasına yol açarak demografik dönüşümün temel belirleyicileri olmuştur.

Tarımsal üretimin hâkim olduğu bir toplumun zamanla sanayileşmesiyle oluşan toplumsal dönüşümde, değerlerde ve bu değerlere ait davranışlarda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu davranışlardan etkilenen doğurganlık da benzer biçimde aileciliğin temel norm olduğu toplumlardan bireyciliğin temel norm olduğu topluma geçişle birlikte birtakım farklılaşmalar göstermiştir (Inglehart ve Baker: 2000). Türkiye'nin Batı ülkelerinde gözlenen demografik dönüşüm süreçlerini izlediği ancak ülke genelinde iller arasında farklılıkların olduğu, yaşanan dönüşümün bazı bölgelerde yavaş bazılarında ise hızlı olduğu gözlenmektedir. İlk evlilik yaşı ve doğurganlık göstergelerinin analizine dayanarak bu saptamalara varılabilmektedir.

Aile ve evlilikler üzerindeki değişimi açıklarken ele alınan bireyselleşme yaklaşımının çalışmanın her aşamasında görüldüğünü söylemek pek mümkün olmayacaktır. Kuramı, çalışmanın yapıldığı İzmir özelinde açıklamak gerekirse 2. kuşak katılımcıların evliliğin kuruluş aşamasında ailelerden bağımsız, bireysel kararlar verebildikleri gözlenmiştir. Aynı zamanda aşka ve sevgiye dayalı olarak evliliğe karar verilmesi bireyselleşme kuramının öne sürdükleriyle uyumaktadır. 2. kuşak katılımcılarda ilk evlenme yaşının yükselmesi, doğurganlık hızlarının düşmesi, doğumların ertelenmesinin görülmesi İkinci Demografik Geçiş Kuramı'nın nüfus dinamikleri üzerinde belirttiği dönüşümün yaşandığına dair diğer işaretleri kapsamaktadır. Evlendikten sonra evliliğe yüklenen anlam, eşle iletişim, ev içi roller, çocuk büyütme davranışları gibi temel kategorilerde 2. kuşağın 1. kuşağa kıyasla bireysel tercihler doğrultusunda, daha özerk karar alabildikleri söylenebilir. Özellikle eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik statüsü yüksek katılımcılarda bu durum daha net görülürken; eğitim ve sosyo-ekonomik statüsü düşük, geleneksel değerleri benimseyen katılımcılarda bu konuda sadece kırılmaların yaşandığı söylenebilir. Bu bağlamda aile ve evliliklerde bireyselleşmenin en belirgin olduğu kesim modern değerleri benimseyen, eğitim ve sosyo-ekonomik statüsü yüksek olan katılımcılar olmuştur. Geleneksel değerleri sürdüren 2. kuşak katılımcılar için bireyselleşme ancak evliliğin kuruluş aşamasında görülmektedir. Onların evlilik sonrasında 1. kuşağa benzer norm ve değerleri sürdürmeye daha eğilimli bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Aynı zamanda bu katılımcılar kadının çalışmasına olumlu bir tutum sergilememekte, hane içerisinde

ev içi işlere yönelik rol dağılımlarının bulunması gerektiğini de dile getirmektedirler. Hatta katılımcılar ev içi işlerde rol dağılımlarının yapılmadığını söyleseler bile, bu işleri eşlerinin yönlendirmeleriyle yapmaları toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun bir kez daha düşünülmesini gerektirmektedir. Böylece aile ve evlilik kurumu geçmişten gelen bazı değer ve normları taşısa da, dönüşüme uğramaktadır. Evliliğe ilişkin beklentiler dönüşmekte, evlilik için aşık olmak bir koşul olarak görülmektedir. Aile, evliliklerin kuruluş aşamasında karar veren merci olmaktan çıkıp; onay veren bir konuma dönüşmüştür. Ancak bireyselleşmenin Türkiye'de Batı Avrupa ülkelerine kıyasla hayatın her alanda yaşandığını söylemek zordur. Dolayısıyla, zel bağlamda bireyselleşme eğiliminin belli bir kesimde ivme kazandığı; genel bağlamda ise geleneksel örüntülerin ve bireysel tercihlerin önem kazandığı ikili bir yapının mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

ACAR SAVRAN, Gülnur (2013), *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*, Kanat Kitap, İstanbul.

ADIGÜZEL, Orhan, BATUR, H. Zeynep, ve EKŞİLİ, Nisa (2014), Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar, *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year*, 1(19).

AKTAŞ, Gül (2013), Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 53-73.

AKTAŞ, Gül (2015), Türkiye’de Aile Sosyolojisi Çalışmalarına Genel Bir Bakış, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 2(52), 419-441.

AKTURAN, Ulun ve ESEN, Atakan, (2013), “Fenomenoloji”, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ed: Türker Baş, Ulun Akturan, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ALTUNTEK, Serpil (1993), *Van Yöresinde Akraba Evliliği*, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara.

ALTUNTEK, Serpil (2001), Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 17-28.

ALWIN, Duane F. (2002), Generations X, Y And Z: Are They Changing America, *American Sociological Association, Contexts*, 42(1), 42-51.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), (2017), Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi I: Türkiye’de İlgili Babalık ve Belirleyicileri Ana Raporu, İstanbul.

APPELBAUM, Richard, Toplumsal Değişim Kuramları, (Çev. Türker Alkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, t.y.

ARAT, Necla (2017), *Feminizmin ABC’si*, Say Yayınları, İstanbul.

ATACA, Bilge ve SUNAR, Diane (1999), Continuity and Change in Turkish Family Urban Family Life, *Psychology and Developing Societies*, II, 77-90.

ATACA, Bilge (2013), Türk Aile Yapısı ve İşleyişi, *İnsan Gelişimi Aile ve Kültür* içinde Der: Sevda Bekman, Ayhan Aksu, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ATAKAN, Semiha (1987), Boşanma Sürecinde Yaşanan Evreler, *Psikoloji Dergisi*, Cilt.6, 72-75.

AYDEMİR, Elvan (2011), Evlilik mi Evcilik mi? Erken ve Zorla Evlilikler: Çocuk Gelinler, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Raporları*, No: 11-08, Ankara.

AYDIN, Okan ve BARAN, Gülen (2010), Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21/2, 117-126

AYHÜN, Sena Erden (2013), Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 93-112.

- AYTAÇ, Ahmet M. (2015), *Ailenin Serencamı*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- BADINTER, Elisabeth (2017), *Kadınlık mı? Annelik mi?*, Çev.: Ayşen Ekmekci, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BAL, Hüseyin (2016), *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- BAYHAN, Vehbi (2014), Milenyum veya (Y) Kuşağı Gençliğinin Sosyolojik Bağlamı, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 8-25.
- BALAMAN, Ali Rıza (1982), *Sosyal Antropolojik Yaklaşımla Akrabalık, Evlilik ve Türleri*, Karınca Yayınları, İzmir.
- BAŞARAN, Fatma (1984), Ailede Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutum Değişmeleri, *Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- BAŞER, Doğa (2013), Dayatılan Düzenlerden Deneyimlenen Belirsizliklere: Ajanlar ve Araçlar, *Bauman Sosyolojisi*, Der: Zülküf Kara, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAŞTUĞ, Sharon (2002), Household and Family in Contemporary Turkey: An Historical Perspective, *Autonomy and Dependence in the Family*, Der: R. Liljeström ve E. Özdalga, 99-115, Swedish Research Institute, İstanbul.
- BATES, Daniel (2013), *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri*, Çev: Suavi Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- BAUDRILLARD, Jean (2011), *Simularklar ve Simülasyon*, Çev: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- BAUMAN, Zygmunt (2001), *Parçalanmış Hayat, Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2012), *Akışkan Aşk*, Çev: Işık Ergüden, Versus Kitap, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2015), *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev: Yavuz Alagon, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2017), *Yaşam Sanatı*, Çev: Akın Sarı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2018), *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, Çev: Pelin Sıral, Habitus Yayıncılık, İstanbul.
- BEAUVOIR, Simon De (1993) *Kadın: İkinci Cins*, Çev: Bertan Onaran, Payel Yayınevi, İstanbul.
- BECK, Ulrich ve BECK-GERNSHEIM, Elisabeth (1998), On the Way to a Post- Familial Family, From a Community of Need to Elective Affinities, *Theory, Culture and Society*, Vol. 15 (3-4): 53-70.
- BECK, Ulrich ve BECK-GERNSHEIM, Elisabeth (2003), *Individualization*, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, Londra.

BECK, Ulrich, BONSS, Wolfgang ve LAU, Christoph (2003), The Theory of Reflexive Modernization Problematic, Hypotheses and Research Programme, *Theory, Culture and Society*, Vol.20(2), 1-33.

BECK, Ulrich ve BECK-GERNSHEIM, Elisabeth (2012), *Aşkın Normal Kaosu*, Çev: Nafer Ermiş, İmge Kitabevi, Ankara.

BECK, Ulrich (2013), *Siyasallığın İcadı*, Çev: Nihat Ülner, İletişim Yayınları, İstanbul.

BECK, Ulrich (2014), *Risk Toplumu*, Çev: Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan, İthaki Yayınları, İstanbul.

BECKER, Garry S. (1991), *A Treatise on the Family*, London/Cambridge, Harvard University Press.

BERG, Bruce L. ve LUNE, Howard (2015), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Çev: Hasan Aydın, Eğitim Yayınevi, Konya.

BERKES, Niyazi (1942), *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Araştırma*, Uzluk Yayınevi, Ankara.

BERKTAY, Fatmagül (2010), *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayıncılık, İstanbul.

BERMAN, Marshall, (2004), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çev: Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul.

BERNARD, Jessie (1982), *The Future of Marriage*, New Haven: Yale University Press.

BEŞPINAR, Fatma Umut (2014), Türkiye'de Evlilik, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07*, Birinci Basım, 112-167, İstanbul.

BEŞPINAR, Fatma Umut ve BEŞPINAR, Zeynep (2017), Türkiye'de Hane Halkı Yapıları ve Evlilik Pratiklerinde İkili Resim: Geleneklerin Yanı Sıra Değişimin Yansımaları, *Nüfusbilim Dergisi*, S.39, 109-149.

BİLGİN, Nuri (2014), *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

BILTON, Tony, BONNETT, Kevin, JONES, Pip, LAWSON, Tony, SKINNER, David, STANWORTH, Michelle, WEBSTER, Andrew (2008) *Sosyoloji*, Çev: Kemal İnal, Siyasal Kitabevi, İstanbul.

BLANKENHORN, David (2009), *The Future of the Marriage*, EncounterBooks, New York.

BLOSSFELD, Hans P.ve HUIJINK, Johannes (1991), Human Capital Investments or Norms of Role Transition? How Women's Schooling and Career Affect the Process of Family Formation, *American Journal of Sociology*, 97, 143-168.

BOLAK BORATAV, Hale, OKMAN FİŞEK, Güler ve ELEN ZİYA, Hande (2017), *Erkeklğin Türkiye Halleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

BORA, Aksu ve ÜSTÜN, İlnur (2008), *Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*, Tesev Yayınları, İstanbul.

- BORA, Aksu (2011), *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORAN, Behice (1945), *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*, Ankara.
- BORATAV, Korkut (1980), *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- BORATAV, Korkut (2004), *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- BOURDIEU, Pierre (2016), *Erişim Tahakküm*, Çev: Bediz Yılmaz, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- BOZOK, Mehmet (2018), Toplumsal Cinsiyet ve Aile, *Aileyi Anlamak, Disiplinler Arası Yaklaşım*, Ed: Nurgün Oktik ve Halime Ünal Reşitoğlu, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- CALDWELL, John C. (1976), Toward a Restatement of Demographic Transition Theory, *Population and Development Review*, 2, 321-366
- CALDWELL, John C. (1982), *Theory of Fertility Decline*, New York, Academic Press.
- CANATAN, Kadir ve YILDIRIM, Ergün (2016), *Aile Sosyolojisi*, Açılımkitap Yayınları, İstanbul.
- CENGİZ, Kurtuluş, TOL, Uğraş Ulaş ve KÜÇÜKURAL, Önder (2004), Hegemonik Erkekliğin Peşinden, *Toplum ve Bilim*, 101, 50-70.
- CENGİZ BİLGİN, Demet (2010), 'Evet Efendimci' Yalakalar CEO'ları Kriz Körü Yaptı', <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/13504186.asp> (07.03.2014).
- CHERLIN, Andrew (2004), The Deinstitutionalization of American Marriage, *Journal of Marriage and Family*, 66, 848 – 862.
- COALE, Ansley J. ve WATKINS, Cotts (1986), *The Decline of Fertility in Europe*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- COLLINS, Kathleen M. T., ONWUEGBUZİE, Anthony vd. (2007), A Mixed Methods Investigation of Mixed Methods Sampling Designs in Social and Health Science Research, *Journal of Mixed Methods Research* 1 (3): 267-294.
- CRESWELL John W. (2016), *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Çev: E. Mesut Bütün, Selçuk B. Demir, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ÇELEBİ, Nilgün (1990), *Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları*, Konya: Sebat Ofset.
- ÇUHACI, Aysu (2007), Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı, *Sosyoloji Dergisi*, 3(14), 129-157.
- DAVIS, Kingsley (1945), The World Demographic Transition, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 237, 1-11.

- DAVIS, Kingsley (1963), The Theory of Change and Response in Modern Demographic History, *Population Index*, 29: 345-366.
- DAVIS, Rebecca (2008), Not Marriage At All but Simple Harlotry: Companionate Mariage Controversy, *Journal of AmericanHistory*, Cilt: 94, Sayı: 4, ss. 1137-1163.
- DEMİR, Kemal ve ÇABUK, Suat (2010), Türkiye’de Metropolitan Kentlerin Nüfus Gelişimi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (1), 193-215.
- DERELİ, Beliz ve TORUNTAY, Hatice (2015), Örgütlerde Kuşakların İş Değerleri, Motivasyon ve Mentorluk Kavramlarına Dayalı Yönetimi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü*, Working Paper Series, Tartışma Metinleri, WPS, NO/03/2015-05.
- DEDEOĞLU, Saniye (2000), Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği, *Toplum ve Bilim*, Cilt: 86, Güz, s. 139-170
- DEDEOĞLU, Saniye (2009), Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı, *Çalışma ve Toplum*, 2009/2, s. 41-54.
- DEDEOĞLU, Saniye (2012), Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah Devleti, Der: Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren, *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEDEOĞLU, Saniye ve ŞAHANKAYA, Aslı (2015), Türkiye’de İş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları, Der. Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren, *2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet*, İmge Kitabevi, Ankara.
- DELANEY, Carol (2017), *Tohum ve Toprak*, İletişim Yayınları, Çev: Aksu Bora, İstanbul.
- DELPHY, Christine (2012), Baş Düşman, Çev; Ş. Ozansü, Gülnur Acar Savran, Nesrin Tura Demiryontan (Haz.), *Kadının Görünmeyen Emeği-Maddecı Bir Feminizmin Üzerine*, Yordam Kitap, 89-113, İstanbul.
- DEMİRAY, Emine (2003), *Aile İçi İletişim*, Ed: Uğur Demiray, Meslek Yüksek Okulları için Genel İletişim, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- DEMREN, Çağdaş (2008), Kadınlık Dolayısıyla Erkeklik Öznelliği, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 73-92.
- DINN, Ayşe A. ve SUNAR, Diane (2017), Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Bağlılıklarının Kültür içi ve Kültürlerarası Karşılaştırılması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 32 (79), ss.95–110.
- DOĞAN, İsmail (2009), *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- DONOVAN, Josephine (2016), *Feminist Teori*, Çev: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DÖKMEN, Zehra Y. (1997), Çalışma, Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerini ile Ev İşleri ve Depresyon, *Türk Psikoloji Dergisi*, 12 (39), 39-56.
- DÖNMEZER, İbrahim (2003), *Ailede İletişim ve Etkileşim*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

DUBEN, Alan (1984), 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı-Türk Aile ve Hane Yapıları, *Türkiye’de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, ss. 91-111, Ankara.

DUBEN, Alan (2012), *Kent, Aile, Tarih*, İletişim Yayınları, Çev: Leyla Şimşek, İstanbul.

DUBEN, Alan ve BEHAR, Cem (2014), *İstanbul Aileleri: Evlilik, Aile, Doğurganlık 1880-1940*, Çev: Nuray Mert, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

DUBY, Georges (2015), Kadın, Aşk ve Şövalye, Der. Georges Duby, *Batı’da Aşk ve Cinsellik*, Çev: Ayşen Gür, İletişim Yayınları, İstanbul.

ECEVİT, Yıldız (1993), Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, ss. 9-34, Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul.

ECEVİT, Yıldız (2009), *Kadın Emegini Değersizleştiren İki Ortak: Ataerkillik ve Kapitalist Piyasa*, <https://kendineaitbiroda.wordpress.com/2009/07/30/kadin-emegini-degersizlestiren-iki-ortak-ataerkillik-ve-kapitalist-piyasa-yildiz-ecevit/>

ENGELS, Friedrich (1990), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Çev: Kenan Somer, Ankara.

ERDENTUĞ, Nermin (1974), Türkiye’nin Karadeniz bölgesi Evlenme Göreneklere ve Törenlerinin Etnolojik İncelemesi, *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Başbakanlık, 373-382.

ERDER, Sema (2002), Urban Migration and Reconstruction of the Kinship Networks, The Case of Istanbul, In R. Liljeström ve E. Özdalga (Ed.), *Autonomy and Dependence in the Family*, 117-136, İstanbul: Swedish Research Institute.

ERDÖNMEZ, Pelin A. (2007), Küresel Demografik Değişim Süreci ve Finansal Sektör Üzerindeki Etkileri, *Bankacılar Dergisi*, 62, 59-70.

ESGİN, Ali (2012), İmal Edilmiş Belirsizlikler Çağının Sosyolojik Yönelimi. Ulrich Beck ve Anthony Giddens Kaynaklı “Risk Toplumu” Tartışmaları, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, 12(3), 683-696.

ESMER, Yılmaz (2012), *Değişimin Kültürel Sınırları: Türkiye Değerler Atlası 2012*, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

FİŞEK, Güler Okman (2018), *İlişki İçinde “Ben”, Kültür, Aile, Bireyselleşme ve Psikanalitik Arayışlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

FOX, Greer Litton (1975), Love Match and Arranged Marriage in a Modernizing Nation: Mate Selection in Ankara, Turkey, *Journal of Marriage and the Family*, 37, 180–193.

GASSET, Jose Ortega Y. (2015), *Tarihsel Bunalım ve İnsan, Ortega Y Gasset’den Seçme Yazılar*, Çev: Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul.

GIDDENS, Anthony (2000), *Sosyoloji*, Çev: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara

GIDDENS, Anthony (2013), *Sosyoloji*, Çev: Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

- GIDDENS, Anthony (2014a), *Modernite ve Bireysel Kimlik*, Çev: Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2014b), *Modernliğin Sonuçları*, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2014c), *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Topumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, Çev: İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GITTINS, Diana (2011), *Aile Sorgulanıyor*, Pencere Yayınları, İstanbul.
- GLASER Barney G. ve STRAUSS, Anselm L. (1967), *The Discovery of the Grounded Theory*, Chicago.
- GOODE, William (1963), *World Revolution and Family Patterns*, New York.
- GOODE William (2003), Family Changes Over the Long Term: A Sociological Commentary, *Journal of Family History*, Vol. 28-1, 15-30.
- GOODY, Jack (2004), *Avrupa' da Aile*, Çev: Serpil Arısoy, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- GÖKA, Erol (2013), Akışkan Sınırlar: Bir Modern İlişki Eleştirmeni Olarak Bauman, *Bauman Sosyolojisi*, Der: Zülküf Kara, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GÖKÇE, Birsen (1990), Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, *Aile Yazıları 1*, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Bilim Serisi 5/1, Ankara.
- GÖKÇE, Birsen (2012), *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- GÖREGENLİ, Melek (1995), Kültürümüz Açısından Bireycilik – Toplulukçuluk Eğilimleri: Bir Başlangıç Çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 10 (35): 1-14.
- GÜÇLÜ, Sevinç (2016), Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar, *Değişen Toplumda Değişen Aile*, Ed. Nurşen Adak, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- GÜLER, Ahmet ve HALICIOĞLU, Mustafa, Bülent ve TAŞĞIN, Serkan (2015), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- GÜN, Nil (2013), Gezi Parkı Hareketi ve Y Kuşağı, <https://dunyalilar.org/gezi-parki-hareketi-ve-y-kusagi.html/>
- GÜRBÜZ, Sait (2015), Kuşak Farklılıkları: Mit mi Gerçek mi?, *İş Ve İnsan Dergisi*, 2(1), 39-57.
- HART, Kimberly (2011), *Modernliği Dokumak: Bir Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek*, Çev: Elçin Gen, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- HELVACIOĞLU, Firdevs (1996), Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik 1928-1995, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- HOFSTEDE, Geert (1980), *Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values*, Beverly Hills, CA: Sage.

HOOKS, Bell (2014), *Feminizm Herkes İçindir*, Çev. Ece Aydın, Berna kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım, BGST Yayınları, İstanbul.

HORTAÇSU, Nuran (1999), The First Year, of Family and Couple-Initiated Marriages of a Turkish Sample: A Longitudinal Investigation, *International Journal of Psychology*, 34, 29-41.

HORTAÇSU, Nuran (2007), Family- versus Couple- Initiated Marriages in Turkey: Similarities and Differences Over the Family Life Cycle, *Asian Journal of Social Psychology*, 10, 103-116.

HORTAÇSU, Nuran (2015), *Zamanda Aile Ailede Zaman*, İmge Kitabevi, Ankara.

İÇLİ, Gönül (1997), Aile Araştırmalarında Yöntem ve Yaklaşım, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, s.59-67.

İLKKARACAN, Pınar (2015), Giriş: Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, Der: Pınar İlkcaracan, İletişim Yayınları, İstanbul.

İMAMOĞLU, Olcay (1987), An Interdependence Model of Human Development, *Growth and Progress in Cross-Cultural Psychology*, Ed: Çiğdem Kağıtçıbaşı, 138-145, Lisse, The Netherlands: Swets&Zeitlinger.

İMAMOĞLU, Olcay (1993), Değişen Dünyada Değişen Aile-İçer Roller, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1, 58-68.

İMAMOĞLU, Olcay (1995), Değişim Sürecinde Aile: Evlilik ilişkileri, Bireysel Gelişim ve Demokratik Değerler, 1994 *Aile Kurultayı* (s.33-51), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

İMAMOĞLU, Olcay (2003), Individuation and Relatedness: Not Opposing, but Distinct and Complementary, *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 129, 367-402.

İMAMOĞLU, Olcay ve GÜLTEKİN, Yeşim (1993), "Önerilen Dengelenmiş Toplumsal Birey Modeli Işığında Üniversite Gençliğinin Sorunları: 1982 -1992 Döneminde Yayınlanan Araştırmalara İlişkin Bir Değerlendirme, Yorum ve Öneriler", *Türk Psikoloji Dergisi*, 8 (30): ss. 27- 41

İMAMOĞLU, Olcay ve GÜNAYDIN, Gül ve SELÇUK, Emre (2011). Individuation and Relatedness as Predictors of the Authentic self: Beyond Gender and Cultural Orientations, *Turkish Journal of Psychology*, 26(67), 44-48.

INGLEHART, Ronald ve OYSERMAN, Daphna (2004), Individualism, Autonomy and Self-Expression: The Human Development Syndrome, in H. Vinken, J. Soeters, and P. Ester (Eds.), *Comparing Cultures, Dimensions of Culture in a Comparative Perspective*, Leiden, The Netherlands.

INGLEHART, Ronald (1995), Changing Values, Economic Development and Political Change, *International Social Science Journal*, 47 (3) (1995), 379-403.

INGLEHART, Ronald ve BAKER, Wayne E. (2000), Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values, *American Sociological Review*, C. 65, S. 1, 19-51.

IPSOS (2018), Ipsos Dijital Hayatlar Araştırması: www.ipsos.com.tr. (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2018).

IRWIN, Sarah (2000), Patterns of Change in Family and Household Structure and Resourcing: An Overview, CAVA Workshop Two: *Statistics and Theories for Understanding Social Change*, Online.

JAEGER, Hans (1985), Generations in History: Reflections on a Controversial Concept, *History and Theory*, 24 (3): 273-292.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1982), *Çocuğun Değeri: Türkiye’de Değerler ve Doğurganlık*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1991), *İnsan, Aile, Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1995), Aileye Yaklaşımda Bir Kuramsal Çerçeve ve Aile Değişim Modeli, *Aile Kurultayı: Değişim Sürecinde Aile, Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler*, AKK Yayını, 52-68, Ankara.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2002), Psychology and Human Competence Development, *Applied Psychology: An International Review*, 51 (1), 5-22.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem ve ATACA, Bilge (2005), Value of Children and Family Change: A Three-Decade Portrait of From Turkey, *Applied Psychology: An International Review*, 54 (3), 317-337.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2010), *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi, Kültürel Psikoloji*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem ve CEMALCILAR, Zeynep (2014), *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz (1984), Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik, Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım, *Türkiye’de Ailenin Değişimi, Toplum Bilimsel Açısından İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.

KANDİYOTİ, Deniz (1997), Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Üzerine Çalışmalarda Gözden Kaçırılan Yönler, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz (2011), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Metis Yayınları, İstanbul.

KARAASLAN, Serpil (2014), Kuşaklararası Farklılıkları Örgütler Üzerinden Anlamak: Bir Alan Araştırması, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

KARDAM, Filiz ve YÜKSEL-KAPTANOĞLU, İlnur (2011), Kadına Yönelik Şiddet Konusunda Erkeklerin Görüşleri/ Deneyimleri/ Algıları, *Kadın/ Woman* 2000, 10, 1, 55-78.

- KELLEÇİ, Meral (2008), İnternet, Cep Telefonu, Bilgisayar Oyunlarının Çocuk ve Gençlerin Ruh Sağlığına Etkileri, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 7(3), 253-256.
- KEYDER, Çağlar (2010), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KIRK, Dudley (1996), Demographic Transition Theory, *Population Studies*, 50, 361-387.
- KIRAY, Mübeccel B. (1964), *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KIRAY, Mübeccel B. (1982), *Toplumbilim Yazıları*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- KIRAY, Mübeccel B. (1984), Büyük Kent ve Değişen Aile, *Türkiye’de Ailenin Değişimi-Toplumbilimsel İncelemeler*, Der: N. Erder, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- KIZILKAYA, Nezihe (1987), İnfertil Çiftlerin Bilgileri, Uygulamaları ve İnfertilitenin Psiko Sosyal Değerlendirilmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- KLEIN, D. M. ve WHITE, J. M. (1996), Family Theories: An Introduction, *Understanding Families* (Vol.4), Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- KOÇ, İsmet (2014), Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968- 2011, Ed.: Mustafa Turğut ve Semiha Feyzioğlu, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07*, İstanbul: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 24- 48.
- KONGAR, Emre (1972), *İzmir’de Kentsel Aile*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- KONGAR, Emre (2012), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KONGAR, Emre (2016), *21. Yüzyılda Türkiye/2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, Ankara.
- KUMAR, Krishan (2013), *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Çev: Mehmet Küçük, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KUŞ, Elif (2012), *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (2012), *Sosyoloji ve Antropolojiye Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (2015), *Sosyoloji ve Antropolojiye Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- KYLES, Dana (2005), Managing Your Multigenerational Workforce, *Strategic Finance*, Cilt.87, Sayı.6, (53-55).
- LASCH, Christopher (1977), *Haven in a Heartless World*, New York, Basic Books.

LASLETT, Peter (2001), *The World We Have Lost Further Explored*, London: Routledge.

LEE, Jung W. (2005), *Gender Roles*, New York: Nova Science Publishers.

LESTHAEGHE, Ron (1983), A Century of Demographic and Cultural Change in Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions, *Population and Development Review*, 9, 411–435.

LESTHAEGHE, Ron (1992), The Second Demographic Transition in Western Countries in IUSSP-IRP, İçinde Oppenheim M. K. ve Jensen A. Gender and Family Change, Oxford: ClarendonPress: 17-62.

LESTHAEGHE, Ron (1998), On Theory Development: Applications to the Study of Family Formation, *Population and Development Review*, 24 (1): 1-14.

LESTHAEGHE, Ron (2010), The Unfolding Story of the Second Demographic Transition, *Population and Development Review*, 36 (2): 211-251.

LESTHAEGHE, Ron ve MEEKERS, Dominique (1986), Value Changes and the Dimensions of Familism in the European Community, *European Journal of Population*, 2, 225–268.

LESTHAEGHE, Ron ve SURKYN, Johan (1988), Cultural Dynamics and Economic Theories of Fertility Change, *Population and Development Review*, 24, 1–45.

LESTHAEGHE, Ron ve MOORS Guy (2000), “Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World, *Review of Population and Social Policy*, 9, 121-170.

LESTHAEGHE, Ron ve SURKYN, Johan (2008), When History Moves On: The Foundations and Diffusion of the Second Demographic Transition, *International Family Change: Ideational Perspectives*, Lawrence Erlbaum Associates.

LOO, Hans Van Der ve REIJEN, Willem Van (2006), *Modernleşmenin Paradoksları*, Çev: Kadir Canatan, İnsan Yayınları, İstanbul.

LOWER, Judith (2008), Brace Yourself Here Comes Generation Y, *Critical Care Nurse*, 28 (5), 80-85.

LUKES, Steven (2006), *Bireycilik*, Çev: İsmail Serin, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

LUHMANN, Niklas (1995), “Aşk ve Evlilik: Çoğalmanın Düşünyapısı”, Çev: Ayşe Kıran, *Cogito*, Bahar sayı 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss. 217-224.

LUHMANN, Niklas (2014), *Aşk-Bir Alıştırma*, Çev: Akın Terzi, Edebi Şeyler Yayınevi, İstanbul.

LÜKÜSLÜ, Demet (2012), Günümüz Türkiye gençliği: Ne Kayıp Bir Kuşak Ne de Ülkenin Aydınlik Geleceği, *Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Der: Nurhan Yentürk, Yörük Kurtaran, Gülesin Nemutlu, İstanbul.

- LÜKÜSLÜ, Demet (2013), *Türkiye’de Gençlik Miti: 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MANEN, M. Van (1990), *Researching Lived Experience*, State University of New York Press, New York.
- MANNHEIM, Karl (1952), The Problem of Generations, *From Essay on the Sociology of Knowledge*, 276-322, Routledge and Kegan Paul Ltd., Londra.
- MARSHALL, Gordon (2005), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- MERTER, Feridun (1990), *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği*, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- MILES, Matthew ve HUBERMAN, Micheal A. (1994), *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. 2nd ed.,Thous and Oaks, CA: Sage.
- MITCHEL, Juliet ve OAKLEY, Ann (1998), *Kadın ve Eşitlik*, Çev: Fatmagül Berktaş), Pencere Yayınları, İstanbul.
- MORGAN, L. Henry (2015), *Eski Toplum*, Çev: Ünsal Oskay, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- MARKUS, Hazel Rose ve KITAYAMA, Shinobu (1991), Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation, *Psychological Review*, 98, 224-253.
- MILLER, Tina (2010), *Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler*, Çev: Gül Tunçer, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MOUSTAKAS, Clark (1994), *Phenomenological Research Methods*, Sage Publications, New York.
- NEYZİ, Leyla (2013), Nesne ya da Özne? Türkiye’de Gençliğin Padadoksu, Ben Kimim? *Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- NEWMAN, David M. (2013), *Sosyoloji*, Çev: Ali Arslan, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- NEUMAN, W. Lawrence (2016), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar,1-2*,Çev: Sedef Özge, Yayıncılık, Ankara.
- NEUNDORF, Anja, NIEMI, Richard G. (2014), Beyond Political Socialization: New Approaches to Age, Period, Cohort Analysis, *Electoral Studies* 33, 1–6.
- NOCK, Steven (1987), *Sociology of the Family*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- NORA, Pierre (2006), *Hafıza Mekanları*, Çev: Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- NOBLES, Jenna ve BUTTENHEIM, Alison (2008), Marriage and Socio Economic Change in Contemporary Indonesia, *Journal of Marriage and Family*, 70, 904–918.

NOTESTEIN, Frank W. (1953), Economic Problems of Population Change, *Proceeding of the Eighth International Conference of Agricultural Economist*, Oxford University Press, New York, 13-31.

NÜFUSÇU, Gözde Aytemur ve YILMAZ, Ayça (2012), Evlilik Pratiklerinin Dönüşüm/Yeniden Üretim Sürecinde Evlendirme Programları, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S.16, ss. 23-48.

OKTİK, Nurgün ve DEĞER, Ferhat (2018), Türkiye'de Aile Yapısı ve Sorunlarına Kısa Bir Bakış, *Aileyi Anlamak, Disiplinler Arası Yaklaşım*, Ed. Nurgün Oktik ve Halime Ünal Reşitoğlu, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.

ONUR, Hilal ve KOYUNCU, Berrin (2004), Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler, *Toplum ve Bilim*, 101, 31-50.

OPPENHEIMER, Valeria K. (1988), A Theory of Marriage Timing, *American Journal of Sociology*, 94, 563-591.

ORTAYLI, İlber (1984), Osmanlı Toplumunda Aile, *Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara.

ORTAYLI, İlber (2014), *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul.

OLSON, David H. (2000), The Circumplex Model of Family Systems, *Journal of Family Therapy*, 22(2), 144-167.

ÖNDER EROL, Pelin (2018), Toplumsal Değerler Sistemleri Olarak Ailecilik ve Bireyciliğin Doğurganlık Üzerine Yansımaları, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19 (35), 869-891.

ÖNDER EROL, Pelin ve ALTINOLUK DÜZTAŞ, Duygu (2019), *İzmir'de Aile ve Doğurganlık*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

ÖZAYDINLIK, Kevser (2014), Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33).

ÖZBAY, Ferhunde (1984), Kırsal Kesimde Toplumsal Ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Ailenin İşlevlerine Yansıması, *Türkiye'de Ailenin Değişimi - Toplumbilimsel İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara.

ÖZBAY, Ferhunde (1995), Kadının Statüsü ve Doğurganlık, *Türkiye'de Kadın Olgusu*, Der: Necla Arat, Say Yayınları, s.147-165, İstanbul.

ÖZBAY, Ferhunde (2015), *Aile, Kent ve Nüfus*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZBUDUN, Sibel ve UYSAL, Gülfem (2016), *50 Soruda Antropoloji*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.

ÖZEN, Sevinç (1996), *Kentleşme Sürecinde Ailede Kuşaklararası İlişkiler*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 86, İzmir.

ÖZER, Merve Menekşe (2017), Ataerkil Kapitalist Çalışma Yaşamından Kadın Tanıklıkları, *Çalışma ve Toplum*, 2017/3.

- ÖZGÜVEN, İbrahim Ethem (2010), *Ailede İletişim ve Yaşam*, Pdrem Yayınları, Ankara.
- PARSONS, Talcott ve BALES, Robert Freed (1955), *Family, Socialization and Interaction Process*, The Free Press, New York.
- PARSONS, Talcott (1959), *The Social Structure of the Family*, The Family, It's Function and Destiny (Ed). Ruth Manda Anshen, Harper Brothers Publishers, New York.
- PARSONS, Talcott (1963), *The Normal American Family*, (Ed) Sussman, M. B. *Sourcebook in Marriage and the Family*, Boston.
- PEKALA, Nancy (2001), *Conquering The Generational Divide*, *Journal of Property Management*, November/December, 30-38.
- PILCHER, Jane (1994), *Mannheim's Sociology of Generations: An Undervalued Legacy*. *British Journal of Sociology*, 45(3), 481-495.
- PUNCH, Keith F. (2016), *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, Çev: D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- REHER, David S. (2004), *The Demographic Transition Revisited as a Global Process*, *Population, Space and Place*, 10, 19-41.
- RITZER, George ve STEPNIISKY, Jeffrey (2014), *Sosyoloji Kuramları*, Çev: Himmet Hülür, DeKi Basım Yayın, Ankara.
- RUSSELL, Bertrand (2013), *Evlilik ve Ahlak*, Çev: Ender Gürol, Cem Yayınevi, İstanbul.
- SAKTANBER, Ayşe (1995), *Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest Müsait Kadın veya İyi Bir Eş*, Fedakâr Anne, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Derleyen: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAKTANBER, Ayşe ve BEŞPINAR, F. Umut (2016), *Gençlik*, Der. Metin Heper & Sabri Sayarı, *Dünden Bugüne Türkiye Tarih, Politika, Toplum ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SANCAR, Serpil (2013a), *Erkeklik: İmkansız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- SANCAR, Serpil (2013b), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SARGUT, A. Selami (1994), *Bireyci ve Ortaklaşa Davranış İkileminde Yönetim ve Örgüt Kuramları*, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49, 321-332.
- SAYIN, Önal (1990), *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- SCHUMAN, Howard ve SCOTT, Jacqueline (1989), *Generations and Collective Memories*, *American Sociological Review*, 54 (3), 359-381.
- SCOTT, Jacqueline (2006), *Family and Gender Roles: How Attitudes Are Changing*, GeNet Working Paper No. 21.

- SEVER, Merin (2015), Kadınlık, Annelik, Gönüllü Çocuksuzluk: ElisabethBadinter'den Kadınlık mı Annelik mi?, Tina Miller'dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve CorinneMaier'den No Kid Üzerinden Bir Karşılaştırmalı Okuma Çalışması, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 7(2), 72-86.
- SEVİM, Ayşe (2005), *Feminizm*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- SEZEN, Lütfi (2005), Türkiye'de Evlilik Biçimleri, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 27, 185-195.
- SHORTER, Edward (1975), *The Making of Modern Family*, New York: Basic Books.
- SIMMEL, Georg (2015), *Bireysellik ve Kültür*, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- SIMONNET, Dominique vd. (2015), *Aşkın En Güzel Tarihi*, Çev: Saadet Özen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SLATTERY, Martin (2007), *Sosyolojide Temel Fikirler*, Çev: Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- SOT, Michel (2015), Hristiyan Evliliğin Oluşum Süreci, Der: Georges Duby, *Batı'da Aşk ve Cinsellik*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- STRAUSS, Levi (1967), *Structural Anthropology*, Doubleday Anchor Books, Newyork.
- STIRLING, Paul (1965), *Turkish Village*, New York: John Willey and Sons.
- SUNAR, Diane (2002), Change and Continuity in the Turkish Middle Class Family, In R. Liljestrom ve E. Özdalga (Ed.), *Autonomy and Dependence in the Family*, 217-237, Swedish Research Institute.
- SUNAR, Diane ve FİŞEK, Güler (2005), Contemporary Turkish Families, In Gielen, U. ve Roopnarine, J. (Eds.), *Families in Global Perspective*. Allyn ve Bacon/Pearson. pp.169-183.
- SUNAR, Diane (2013), Kentli Ailelerin Üç Neslinde Annelerin, Babaların Çocuk Yetiştirme Pratikleri ve Benlik Saygısı, *İnsan Gelişimi Aile ve Kültür içinde* Der: Sevd Bekman, Ayhan Aksu Koç İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 173- 187.
- SÜLEYMANOV, Abulfez (2009), Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri, *Aile ve Toplum*, 5/17, 7-17.
- SWINGWOOD, Alan (2010), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev: Osman Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ŞAHİN, Özlem ve BALTA, Ecehan (2001), Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce, *Praksis*(4), 185-217.
- TALU, Nilüfer (2010), Modernlik Söylemi: Endişeli Bakışlarda Modern Birey, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt:27, Sayı:2, s.141-171.
- TATLIDİL, Ercan (2009), Kent ve Kentli Kimliği: İzmir Örneği, *Ege Akademik Bakış*, No:9 (1), 319-336.

- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2011), *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması*, Afşaroğlu Matbaacılık, Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler* (Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, Birinci Basım, ISBN: 978- 605-4628-55-1), İstanbul.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, T.C. (2014) *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2006*, (Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 01 Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, 2014, ISBN 978-975-19-4930-1) Uzerler Matbaacılık, Ankara.
- TEDDLIE, Charles ve YU, Fen (2007), Mixed Methods Sampling: A Typology With Examples, *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1): 77-100.
- TEKÇE, Belgin (2004), Paths of Marriage in Istanbul: Arranging Choices and Choice in Arrangements *Ethnography*, 5 (2): 173–201.
- TEKELİ, İlhan (1978), *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan (2016), *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TEZCAN, Mahmut (2000), *Türk Ailesi Antropolojisi*, İmge Kitapevi, Ankara.
- THOMPSON, Warren (1929), Population, *American Journal of Sociology*, 34, 959-975.
- TİMUR, Serim (1972) *Türkiye’de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- TOLAN, Barlas (1990), Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru, *Aile Yazıları-2*, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Bilim Serisi 5/2, Ankara
- TOLAN, Barlas (1991), Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller, *Aile Ansiklopedisi*, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt:1, Ankara, 1991, s.208-214.
- TORUNTAY, Hatice (2011), Takım Rollerini Çalışması: X ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOURAINÉ, Alain (2002), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TRIANDIS, Harry C. (2001), Individualism-Collectivism and Personality, *Journal of Personality*, 69(6): 907-924.
- TRIANDIS, Harry C. (1995), *Individualism and Collectivism*, Boulder, CO: Westview Press.
- TRIANDIS, Harry C. (1994), Theoretical and Methodological Approaches to the Study of Collectivism and Individualism, *Individualism and Collectivism: Theory, Method, and Applications*, SagePublication, London.
- TUNÇBİLEK, Ergül ve Ulusoy, Mahir (1987), Türkiye’de Akraba Evlilikleri ve Çocuk Ölümlerine Etkisi, *Nüfus Bilim Dergisi*, Sayı: 19, s. 7-26.

- TURNER, Bryan S. (2015), *Klasik Sosyoloji*, Çev: İdil Çetin, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), (1999), *Türkiye'nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*, C., Yazarlar: Behar, C., Işık, O., Güvenç, M., Erder, S. ve Ercan, H., Lebib Yalkın Yayıncılık ve Basım İşl.A.Ş., İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2015), file:///C:/Users/user/Downloads/Zaman_Kullan%C4%B1m_Ara%C5%9Ft%C4%B1mas%C4%B1_04.12.2015.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593>
- TWENGE, Jean M. (2013), *Ben Nesli*, Çev: Esra Öztürk, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ÜNER, Sunday (1972), *Nüfusbilim Sözlüğü*, Mars Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- VAN DE KAA, Dirk J. (1987), Europe's Second Demographic Transition, *Population Bulletin*, Cilt: 42 Sayı: 1, 2-57.
- VAN DE KAA, Dirk J. (1996), Anchored Narratives: The Story and Findings of Half a Century of Research in to the Determinants of Fertility, *Population Studies*, 50,389-432
- VATANDAŞ, Celalettin (2007), Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 35, 29-56.
- VEBLEN, Thorstein (2005), *Aylak Sınıfın Teorisi*, Çev: Zeynep Gültekin ve Cumhur Atay, Babil Yayınları, No:48, İstanbul.
- VERGİN, Nur (1990), Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile, *Aile Yazıları-2*, Der: Beylü Dikeçilgil ve Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- VEYNE, Paul (2015), Romalı Çiftin Düşünü, *Batı'da Aşk ve Cinsellik*, Der: Georges Duby, İletişim Yayınları, İstanbul.
- WADE, Peter (1994), Man TheHunter – Gender and Violence in Music and Drinking Contexts in Colombia, *Sex and Violence –Issues in Representation and Experience*, (ed. P. Harvey ve P. Gow), London: Routledge, p.115-137.
- WAGNER, Peter (1996), Modernliğin Sosyolojisi, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- WALBY, Sylvia (2016), *Patriarka Kuramı*, Çev: Hülya Osmanağaoğlu, Dipnot Yayınları, Ankara.
- WALLANCE, Ruth ve WOLF, Alison (2012), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev: Leyla Elburuz, M. Rami Ayas), Punto Yayınları, İzmir.
- WATT, Ian (2014), *Modern Bireyciliğin Mitleri*, Çev: Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- WOLLSTONECRAFT, Mary (2015), *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, Çev: Deniz Hakyemez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

YASA, İbrahim (1953), *Hasanoğlan Köyünün İctimai-İktisadi Yapısı*, Doğu Matbaası, Ankara.

YASA, İbrahim (1990), Gecekondu Ailesi, *Aile Yazıları-1*, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara.

YAVUZ, Şahinde (2015), Ataerkil Egemen Erkeklik Değerlerinin Üretiminde Kadınların Rolü: Trabzon Örneği, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, No. 7(1): 117-130.

YAVUZ, S. ve GÜNDÜZ, Olgun (2015), Türkiye’de Evlilik Tercihleri. Erişim tarihi: 09.02.2017, <http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/t%C3%BCrk%20evlilik%20tercihleri%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1%202015.pdf>

YALOM, Marılyn (2002), *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*, Çev: Zeynep Yelçe ve Neşenur Domaniç, Çitlembik Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2013), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

YILDIRIM, M. Esra (2017), *Yeni Bir Hayat Kurmak. Kadınlar Anlatıyor: Babalık, Evlilik, Boşanma*, İletişim Yayınları, İstanbul.

YÜCEŞAHİN, M. Murat (2009), Türkiye’nin Demografik Geçiş Sürecine Coğrafi Bir Yaklaşım, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7, 1-25.

YÜCEŞAHİN, M. Murat (2011), Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekânsal Bir değerlendirme, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, CBD (9), 11-27.

YÜKSEL, Yusuf (2007), Türkiye’de Demografik Geçiş Süreci ve Sosyal Politikalar, Devlet Planlama Teşkilatı, *Uzmanlık Tezi*, Yayın No: 2732, Ankara.

YÜKSEL-KAPTANOĞLU, İlknur, ERYURT Mehmet Ali ve KOÇ, İsmet (2012), Kadınların Evlilik Döngüsü: Evliliğin Sonlanması ve Yeniden Evlenme, *Kadın/Women 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 1.

ZEYBEKOĞLU, Özge (2013), Günümüz Erkeklerin Gözünde Babalık ve Aile, *Mediterranean Journal of Humanities*, S.3 (2), s. 297-328.

İnternet Kaynakları

www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46619022>

www.bbc.com

www.tdk.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında İzmir'de doğdu. 2009 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sosyoloji Ana bilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2011 yılında "*Türk Sinemasında Kötü Kadın İmgesi: Melodram Filmleri*" adlı teziyle mezun oldu. 2012-2013 öğretim yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana bilim dalında doktora programına başladı. 2014 yılında Bartın Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne sosyolog olarak atandı. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümüne Öğretim Görevlisi olarak işe başladı. Halen daha aynı üniversitede Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.